

ชีวิตและความคิดของ
นักปรัชญา

เล่ม 1

วิลลี่ ดูแรนท์

เขียน

วันเพ็ญ บงกชสถิตย์

แปล

หนังสืออ่านประกอบวิชาอารยธรรมตะวันตก ม.5. 112 และ ความรู้พื้นฐานทางปรัชญา ม.5. 113

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ชีวิตและความคิดของนักปรัชญา

วิลส์ คูแรนท์

เขียน

วันเพ็ญ บงกชสถิตย์

แปล

ชีวิตและความคิดของนักปรัชญา

วินเฟ็ดย บงกชสถิตย์
แปลจาก

Will Durant, *The Story of Philosophy :*
The live and Opinion of The Greater Philosophers,
Time Inc. Division, 1926

จัดพิมพ์โดย
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
พิมพ์ครั้งแรก
2535
สงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมาย

ปก
ทรงยศ แวทองษ์
เกรียงศักดิ์ เฮษฏพัฒน์

ราคา 120 บาท

จัดจำหน่าย โดย
บริษัท สามัคคีสาร (ดอกหญ้า) จำกัด
71/13-19 ซอยเทศบาลสาย 2 แขวงวัดกัลยาณ์
เขตธนบุรี กทม. 10600 โทร. 466-0519 (FAX. 465-1391)

คำแถลง

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2509 ด้วยความร่วมมือร่วมใจกันเองเป็นส่วนบุคคล ในหมู่ผู้มีความรักในภารกิจบริหารการศึกษาจากสถาบันต่างๆ เมื่อเริ่มดำเนินงาน โครงการตำรามีฐานะเป็นหน่วยงานหนึ่งของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ก่อนที่จะมีฐานะเป็นมูลนิธิเมื่อต้นปี พ.ศ. 2521 ทั้งนี้โดยได้รับความร่วมมือด้านทุนทรัพย์จากมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ เพื่อใช้จ่ายในการดำเนินงานขั้นต้น เป้าหมายเบื้องต้นของมูลนิธิโครงการตำราก็คือ ส่งเสริมให้มีตำราภาษาไทยที่มีคุณภาพ เฉพาะในทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้ต่างก็เห็นพ้องต้องกันในระยะนั้นว่า คุณภาพหนังสือตำราไทยระดับอุดมศึกษาแขนงวิชาดังกล่าวยังไม่สูงพอ ถ้าส่งเสริมให้มีหนังสือเช่นนี้เพิ่มขึ้นย่อมมีส่วนช่วยยกระดับมาตรฐานการศึกษาในชั้นมหาวิทยาลัย โดยปริยาย อีกทั้งยังอาจช่วยการสร้างสรรค์ปัญญา ความคิดริเริ่ม และความเข้าใจอันถูกต้องในเรื่องที่เกี่ยวเนื่องกับสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองโดยส่วนรวม

พร้อมกันนี้มูลนิธิโครงการตำราก็มีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะทำหน้าที่เป็นที่ชุมนุมผลงานเขียนของนักวิชาการต่างๆ ทั้งในและนอกสถาบัน เพื่อให้ผลงานวิชาการที่มีคุณภาพได้เป็นที่รู้จักและเผยแพร่ออกไปโดยทั่วถึงในหมู่ผู้สอน ผู้เรียน และผู้สนใจงานวิชาการ การดำเนินงานของมูลนิธิโครงการตำราฯ มุ่งขยายความเข้าใจและความร่วมมือของบรรดานักวิชาการออกไปในวงกว้างยิ่งขึ้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นด้านกาหนดนโยบายสร้างตำรา การเขียน การแปล และการใช้ตำรานั้นๆ ซึ่งจะเป็นเครื่องส่งเสริมและกระชับความสัมพันธ์อันพึงปรารถนา ตลอดจนความเข้าใจอันดีต่อกันในวงวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง

นโยบายพื้นฐานของมูลนิธิโครงการตำราฯ คือ ส่งเสริมและเร่งรัดให้มีการจัดพิมพ์หนังสือตำราทุกประเภททั้งที่เป็นงานแปลโดยตรง งานแปลเรียบเรียง งานถอดความ งานรวบรวม งานแต่ง และงานวิจัย ในช่วงแรกๆ เราได้เน้นส่งเสริมงานแปลเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็ได้ส่งเสริมให้มีการจัดพิมพ์ตำราประเภทอื่นๆ ด้วย นับแต่ได้ก่อตั้งโครงการตำราฯ มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยความ

ร่วมมืออย่างดียิ่งของนักวิชาการหลายสถาบัน สามารถส่งเสริม - กลั่นกรอง - ตรวจสอบ และจัดพิมพ์หนังสือตำราภาษาไทยระดับอุดมศึกษาที่มีคุณภาพตามเป้าหมาย เจตนารมณ์ และนโยบายได้ครบทุกประเภท และมีเนื้อหาคอบคลุมสาขาวิชาต่างๆ ถึง 8 สาขาดังต่อไปนี้คือ (1) สาขาวิชาภูมิศาสตร์ (2) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ (3) สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ (4) สาขาวิชา รัฐศาสตร์ (5) สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (6) สาขาวิชาปรัชญา (7) สาขาวิชาจิตวิทยา (8) สาขาวิชาภาษาและวรรณคดี นอกจากนี้ เรายังมีโครงการผลิตตำราสาขาวิชาอื่นๆ เพิ่มขึ้นด้วย เช่น สาขาวิชาศิลปะ ซึ่งกำลังอยู่ในขั้นดำเนินการ และยังสามารถขยายงานให้มีการแต่งตำราเป็น "ชุด" ซึ่งมีเนื้อความคาบเกี่ยวระหว่างหลายสาขาวิชา เช่น "ชุดชีวิตและงาน" ของบุคคลที่น่าสนใจ ดังที่ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้วบางเล่ม

ปัจจุบันมูลนิธิโครงการตำราฯ ยังคงมีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะขยายงานของเราต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง แม้จะประสบอุปสรรคนานัปการ โดยเฉพาะอุปสรรคด้านทุนรอน เพราะกิจการของเราไม่ใช่กิจการแสวงหากำไร หากมุ่งประสงค์ให้นักศึกษาและประชาชนได้มีโอกาสซื้อหาหนังสือตำราฯ ในราคาขอมเยาพอสมควร

คณะกรรมการทุกสาขาวิชาของมูลนิธิโครงการตำราฯ ยินดีน้อมรับคำแนะนำและคำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อ่านทุกท่าน และปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้ท่านผู้อ่านทุกท่านได้เข้ามามีส่วนร่วมในมูลนิธิโครงการตำราฯ ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนแนะนำอยู่ห่าง ๆ ช่วยแต่ง แปล เรียบเรียง หรือรวบรวมตำราสาขาวิชาต่าง ๆ ให้เรา หรือเข้ามาช่วยบริหารงานร่วมกับเรา

เสน่ห์ จามริก

ประธานคณะกรรมการบริหาร

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

**รายนามคณะกรรมการบริหาร
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์**

นายเสน่ห์	จามริก	ประธาน
นางเพชรี	สุมิตร	รองประธาน
นายเกริกเกียรติ	พิพัฒน์เสรีธรรม	กรรมการ
นางสาวกุสุมา	สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	กรรมการ
นายธวัชชัย	ขงกิตติกุล	กรรมการ
นายบรรณิณี	เศรษฐบุตร	กรรมการ
นายรังสรรค์	ธนะพรพันธุ์	กรรมการ
นายสุลักษณ์	ศิริรักษ์	กรรมการ
นายวิทยา	สุจริตธนารักษ์	กรรมการ
นางอมรา	พงศาพิชญ์	กรรมการ
นายอุทัย	ดุลยเกษม	กรรมการ
นางสาวศุภลักษณ์	เลิศแก้วศรี	กรรมการและเหรัญญิก
นายชาญวิทย์	เกษตรศิริ	กรรมการและเลขานุการ
นายทรงยศ	แววหงษ์	กรรมการและผู้จัดการ

รายนามกรรมการดำเนินงาน
มูลนิธิโครงการสำรวจสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

นายชาญวิทย์	เกษตรศิริ	ประธาน
นายรังสรรค์	ธนะพรพันธุ์	รองประธาน
นายอาทร	พืงธรรมสาร	กรรมการ
นายไชยวัฒน์	คำชู	กรรมการ
นายสุวินัย	ภรณ์วลัย	กรรมการ
นายทรงยศ	แววหงษ์	กรรมการ
นางสุวรรณา	สถาอานันท์	กรรมการ
นางปริตตา	เจลิ้มเผ่า	กรรมการ
นายสุริชัย	หวั่นแก้ว	กรรมการ
นายอุทัย	ศุลยเกษม	กรรมการ
นายสัจฉัย	สุวังบุตร	กรรมการ
นางสาวศุภลักษณ์	เลิศแก้วศรี	กรรมการ
นายเกรียงศักดิ์	เชษฐพัฒน์วนิช	กรรมการและเลขานุการ

สารบัญ

		หน้า
	คำแถลงของมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์	I
	รายนามคณะกรรมการบริหาร	III
	รายนามกรรมการดำเนินงาน	IV
บทนำ	คุณค่าของปรัชญา	VIII
บทที่ 1	เพลโต	
	I. ภูมิหลังของเพลโต	1
	II. โสกราตีส : อิทธิพลสำคัญในชีวิตของเพลโต	4
	III. รากฐานของตรรกวิทยา	10
	IV. ปัญหาทางจริยธรรม	13
	V. ปัญหาทางการเมือง	16
	VI. ปัญหาทางจิตวิทยา	19
	VII. การแก้ปัญหาทางจิตวิทยา	20
	VIII. การแก้ปัญหาทางการเมือง	27
	IX. การแก้ปัญหาทางจริยธรรม	32
	X. บทวิจารณ์	34
	บันทึกผู้แปล	41
บทที่ 2	อริสโตเติลกับพัฒนาการทรววิทยาศาสตร์	43
	I. ภูมิหลังของอริสโตเติล	43
	II. ผลงานของอริสโตเติล	48
	III. รากฐานของตรรกวิทยา	52
	IV. การจัดระบบวิทยาศาสตร์	55
	1. วิทยาศาสตร์กรีซก่อนสมัยของอริสโตเติล	55
	2. อริสโตเติลในฐานะนักธรรมชาตินิยม	58
	3. รากฐานทางชีววิทยา	59
	V. อภิปรัชญาและธรรมชาติของพระเจ้า	61
	VI. จิตวิทยาและธรรมชาติของศิลปะ	64
	VII. จริยศาสตร์และธรรมชาติของความสุข	66
	VIII. การเมือง	70
	1. ลัทธิคอมมิวนิสต์และลัทธิอนุรักษนิยม	70
	2. การแต่งงานและการศึกษา	74
	3. ประชาธิปไตยและอภิชนาธิปไตย	76

VI

IX. บทวิจารณ์	79
X. ชีวิตในบั้นปลายและความตาย	82

บันทึกผู้แปล

84

บทที่ 3

ฟรานซิส เบคอน

85

I. จากอริสโตเติลถึงยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ	85
II. อาชีพทางการเมืองของฟรานซิส เบคอน	94
III. ร้อยแก้ว	98
IV. การสร้างชิ้นครั้งยิ่งใหญ่	104
1. ความก้าวหน้าของการศึกษา	106
2. The New Organon	112
3. อุดมคติของวิทยาศาสตร์	118
V. บทวิจารณ์	121

บันทึกผู้แปล

127

บทที่ 4

สปีโนซาประวัติความเป็นมา และภูมิหลังของชีวิต

128

I. ประวัติศาสตร์และชีวประวัติ	128
1. การร่อนเร่อันยาวนานของยิว	128
2. การศึกษาของสปีโนซา	130
3. การถูกขับออกจากศาสนา	133
4. ชีวิตอันสันโดษและความตาย	136
II. ตำราเกี่ยวกับศาสนาและรัฐ	142
III. การปรับปรุงปัญหา	145
IV. Ethics	148
1. ธรรมชาติและพระเจ้า	149
2. ตศาวและจิต	154
3. ปัญญาและศีลธรรม	158
4. ศาสนาและอมตภาพ	165
V. ทฤษฎีทางการเมือง	167
VI. อิทธิพลของสปีโนซา	174

บันทึกผู้แปล

176

บทที่ 5	วอลแตร์และยุคแห่งภูมิปัญญาในฝรั่งเศส	177
	I. ปารีต . . . เออดิป	
	II. ลอนดอน . . . จดหมายว่าด้วยคนอังกฤษ	183
	III. ซิเรย์ . . . นิยายขนาดสั้น	185
	IV. พอทสแดมและเฟรดเคอริก	190
	V. เลเคิลส์ . . . ความเรียงว่าด้วยศีลธรรม	194
	VI. แฟร์เนกองดีด	197
	VII. เอ็นไซโคลปีเดียและพจนานุกรมปรัชญา	203
	VIII. จงทำลายความเชื่อมงาย	208
	IX. วอลแตร์และรุซโซ	215
	X. ความคลั่งคลาย	220
บันทึกผู้แปล		223

บทนำ

คุณค่าของปรัชญา

เมื่อครั้งที่เป็นนักศึกษา เราสนุกกับปรัชญาและแม้แต่กับปรัชญาที่คลุมเครือก็แลดูมีมนต์ขลัง แต่แล้วความสนุกและเสน่ห์นั้นก็หมดสิ้นไปเมื่อเราต้องหนีจากความคิดอันสูงส่งลงมาสู่ตลาดแห่งเศรษฐกิจที่มีแต่การต่อสู้จกจยตามความจำเป็นที่จะต้องทำมาหาเลี้ยงชีพ พวกเราส่วนมากต่างก็เคยผ่านวัยเยาว์อันงดงามซึ่งในครั้งกระนั้นปรัชญามีลักษณะอย่างที่เคยเรียกไว้ว่าเป็น "ความสุข อันน่ารื่นรมย์" ในยามนั้นความรักในสิ่งจะซึ่งถึงแม้จะดูเลือนลอยก็ยังมีคุณค่ามากกว่าค้นหาของเนื้อหนังมังสาและสิ่งไร้ค่าทางโลกอย่างเทียบกันไม่ได้ ในส่วนลึกเรายังคงมีความอาลัยอาวรณ์ถึงอดีตที่เราไขว่คว้าหาความหมายให้ชีวิตก็คือวิญญาณและเลือดเนื้อของข้าพเจ้า ซึ่งส่วนใหญ่ของเราเป็นชีวิตที่ปราศจากความหมาย โดดแล่นไปมาท่ามกลางความไร้สาระและความวุ่นวาย เราต้องสู้กับความสับสนรอบตัวเราและภายในตัวเราเอง ทว่าบางครั้งเราก็อยากจะเชื่อว่ามึ่บางสิ่งบางอย่างในตัวเราที่ทรงพลังและมีความหมายเพียงแต่เราจะสามารถดึงพลัง และความหมายนั้นออกจากวิญญาณของเราได้หรือไม่เท่านั้น สิ่งที่เราต้องการนั้นคือความเข้าใจ ดังคำกล่าวที่ว่า "สำหรับเรา ชีวิต คือการเปลี่ยนแปลงตัวของเราและสิ่งที่เราเผชิญให้กลายเป็นแสงสว่างและพลังนำทาง"¹ เช่นเดียวกันกับมิตยาในเรื่อง **พี่น้องคารามาซอฟ (BROTHERS KARAMAZOV)** เราก็เป็น "หนึ่งในบรรดาผู้ที่ปรารถนาสิ่งจะยิ่งกว่าทรัพย์สินเงินทอง" เราปรารถนาที่จะหาคุณค่าและเข้าใจสิ่งที่ผันแปรเพื่อที่จะได้ไม่ตกเป็นทาสของความปรวนแปรนี้ เพื่อที่จะดึงตัวเราเองให้พ้นจากวังวนของสภาพแวดล้อมประจำวัน เราปรารถนาที่จะแยกแยะได้ว่าอะไรคือสิ่งสำคัญ อะไรคือสิ่งไม่สำคัญ เราปรารถนาที่จะเข้าใจและรู้จักสิ่งต่าง ๆ อย่างแท้จริง "ด้วยความสว่างแห่งอนันตกาล" เราปรารถนาที่จะเรียนรู้วิธีเผชิญหน้ากับสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ด้วยจิตใจที่แน่วแน่ และสามารถยิ้มรับความตายที่คืนคลานเข้ามา เราปรารถนาความกลมกลืน และต้องการประสานพลังเข้าด้วยกันโดยอาศัยการตรวจสอบ

¹ Nietzsche, *The Joyful Wisdom*, pref.

วิพากษ์วิจารณ์ความปรารถนาของตัวเองและสร้างเอกภาพให้กับมัน ความสามารถในการนำพลังมาประสานกันเป็นขั้นตอนสูงสุดอันพึงปรารถนาไม่ว่าจะเป็นในสาขาจริยศาสตร์ก็ดีหรือในสาขา รัฐศาสตร์ และอาจรวมไปถึงตรรกวิทยาและอภิปรัชญาด้วย ธอโรเคยกกล่าวไว้ว่า "การเป็นนักปรัชญานั้นมิใช่เพียงแต่เป็นผู้ที่มีความอันลึกลับซึ่งซับซ้อนหรือสามารถตั้งสำนักขึ้นมา หากแต่หมายถึงการเป็นผู้ที่รักในปัญญา และดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับแนวทางแห่งปัญญานั้น อันหมายถึงการดำเนินชีวิตด้วยความเรียบง่าย เป็นอิสระ มีความเมตตาและความเชื่อมั่นเป็นที่ตั้ง" เราอาจแน่ใจได้ว่าถ้าเราสามารถค้นพบปัญญา ปัญญาจะเข้ามาซึ่งสรรพสิ่งในภายหลัง เบคอนได้แนะนำเราว่า "จงแสวงหาสิ่งที่ดีสำหรับจิตเสียก่อน แล้วสิ่งอื่น ๆ นั้นหากไม่ตามมาเอง ความสูญเสียมันไปก็จะไม่ทำให้ท่านรู้สึกถึงความสูญเสียนั้น"² ความจริงจะไม่ทำให้เรามั่งคั่ง แต่จะทำให้เราเป็นอิสระ

ผู้อ่านซึ่งเป็นคนช่างวิจารณ์บางคนอาจจะทักท้วงเราในที่นี้ได้ว่า ปรัชญาเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์พอๆ กับการเล่นหมากรุก คู่มือที่บอกรู กบความเขลา และขีดฆ่าพอๆ กับสาระทั้งหลาย ซีเซโรเคยกล่าวไว้ว่า "ความไร้ประโยชน์ ความลุ่มเครือและความขี้คร้านนี้เป็นสามัญลักษณ์ที่พบได้จากหนังสือของบรรดานักปรัชญา" แม้ความจริงจะมีอยู่ว่านักปรัชญาบางคนนั้นจะเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ทุกประเภทและขาดอยู่เพียงสิ่งเดียวคือสามัญสำนึก อีกทั้งการแสวงหาทางปรัชญาแต่ละครั้งก็เป็นเรื่องของการแสวงหาอำนาจท่ามกลางความว่างเปล่าก็ตาม ดังนั้นขอให้เราตกลงกันว่าในการเดินทางของเราครั้งนี้ เราจะแวะจอดเฉพาะท่าที่ไฟสว่างไสวเท่านั้น เพื่อหลีกเลี่ยงจากกระแสโคลนตมของอภิปรัชญาและ "ท้องทะเลอันลึกที่แก้ไ้ความสำคัญ" ของการถกเถียงทางเทววิทยา แต่ปรัชญามีลักษณะชัดเจนจริงๆ หรือ ดูเหมือนว่าวิทยาศาสตร์จะเจริญรุดหน้าไปเรื่อยๆ ในขณะที่ปรัชญา กลับดูเหมือนจะเป็นฝ่ายที่พ่ายแพ้ตลอดมา ถ้าพิจารณาดูจะเห็นว่าเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าปรัชญายอมรับภาระอันหนักและเสี่ยงอันตรายที่จะจัดการกับปัญหาซึ่งมีลักษณะที่ไม่เอื้ออำนวยให้วิธีการทางวิทยาศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้อง ปัญหาเหล่านี้ได้แก่ปัญหาเกี่ยวกับความดี ความชั่ว ความงาม ความน่าเกลียด กฎเกณฑ์และเสรีภาพ ชีวิตและความตาย เป็นอาทิ เมื่อใดที่การสอบถามก่อให้เกิดความรู้ที่เอื้ออำนวยต่อการสร้างสูตรตายตัว เมื่อนั้นแหละที่สิ่งเหล่านี้จะกลายเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งไปทันที อันที่จริงศาสตร์ทุกแขนงนั้นเริ่มต้นในลักษณะของปรัชญาทั้งสิ้นแต่กลับสิ้นสุดลงในลักษณะของผลงาน ศาสตร์เหล่านี้มาจากสมมติฐาน และกลืนหายไปสู่ผลสำเร็จ ปรัชญานั้นเป็นเรื่องของการตีความ ในลักษณะที่เป็นสมมติฐานเกี่ยวกับสิ่งที่เราไม่รู้จัก (เช่นในอภิปรัชญา) หรือเกี่ยวกับสิ่งที่เราไม่รู้แน่ชัด (เช่นในจริยศาสตร์หรือปรัชญาการเมือง) ถ้าจะเปรียบไปปรัชญาเป็นเสมือนสนามเพลาะหน้าค่านที่จะเข้าถึงความจริง วิทยาศาสตร์เปรียบเทียบเสมือนดินแดนที่ยึดครองได้เรียบร้อยแล้ว และยังเป็นแหล่งทำนบกักอาศัยของความรู้และศิลปะที่สร้างโลกให้มีข้อบกพร่องและมหัศจรรย์และยังไม่สมบูรณ์แบบอีกด้วย ปรัชญาจึงดูสับสนและหยุดนิ่งอยู่กับที่ด้วยเหตุนี้ แต่ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้งจะเห็นว่าเหตุเป็นดังนี้เพราะปรัชญาได้ทิ้งมรดกแห่งชัยชนะของคนให้กับศาสตร์แขนงต่าง ๆ และตนเองก็ออกเดินทางท่องเที่ยวไปสู่ที่ซึ่งยังปราศจากการสำรวจและคลุมเครือด้วยความกระหายอย่างไม่รู้จบ

² De Augmentis Scientiarum, 1111, 9.

ถ้าเราจะกล่าวโดยศัพท์ทางวิชาการ วิทยาศาสตร์คือการพรรณาสิ่งต่างๆ ในเชิงวิเคราะห์ แต่ปรัชญาเป็นการตีความสิ่งต่างๆ ตามแบบสังเคราะห์ วิทยาศาสตร์ปรารถนาจะกระจายหน่วยใหญ่ให้เป็นหน่วยย่อย ระบบใหญ่ให้เป็นระบบเล็ก แม้สิ่งที่ยังมีความคลุมเครือให้เป็นที่กระจ่างชัด โดยไม่เข้าไปได้ถามในเรื่องเกี่ยวกับการตัดสินประเมินคุณค่า และไม่มีหน้าที่เข้าไปเสนอว่าสิ่งนั้นสิ่งนี้ ควรเป็นไปตามอุดมคติอย่างไรหรือถึงใดคือสิ่งที่สำคัญที่สุด วิทยาศาสตร์เพียงต้องการแสดงให้เห็นในลักษณะอันเป็นปัจจุบันและการทำงาน จึงจำกัดขอบเขตของตนอยู่ที่การพิจารณาธรรมชาติและ ขบวนการของวัตถุที่เป็นอยู่ ครูโกเนฟเคชพรรณเอาไว้บอกสอนของเขาว่านักวิทยาศาสตร์นั้นปราศจาก อคติใดๆเกี่ยวกับธรรมชาติ เขาจะสนใจหาของอันหนึ่งอันใดทุกอย่างกับความทุกข์ทรมาณในการสร้างสรรค์ ของอัจฉริยะ แต่นักปรัชญานั้นจะไม่สนใจในการพรรณาน้อเท็จจริง เขาประสงค์จะรู้ถึงความ สัมพันธ์ของข้อเท็จจริงกับประสบการณ์โดยทั่วไป เพื่อที่จะหาความหมายและคุณค่า ดังนั้นนักปรัชญา จึงต้องรวมสิ่งต่างๆ ในลักษณะของการตีความแบบสังเคราะห์ เขาจะพยายามจะรวบรวมชิ้นส่วนของ กลไกต่างๆ ของจักรวาลเข้าด้วยกันซึ่งชิ้นส่วนเหล่านี้ที่วิทยาศาสตร์เต็มไปด้วยความกระหายใคร่รู้ แยกแยะวิเคราะห์ออกมา อีกทั้งนักปรัชญายังสามารถทำได้ดีกว่าเดิมด้วย วิทยาศาสตร์สอนให้เรา รู้จักทั้งรักษาและทำลาย ช่วยลดอัตราการตายของมนุษย์ให้น้อยลงแล้วก็ทำลายเราเสียมากมายใน สงครามแต่ละครั้ง มีเพียงปัญญาซึ่งก็คือความปรารถนาอันกลมกลืนซึ่งเกิดจากประสบการณ์ทั้งหมด เท่านั้นที่จะบอกเราเมื่อไรจึงควรรักษาและเมื่อไรจึงควรทำลาย วิทยาศาสตร์จะช่วยทำให้เรารู้จัก สังเกตขบวนการต่างๆ และสร้างวิธีการขึ้นมา ปรัชญาจะช่วยให้เรารู้จักวิจารณ์และทำให้เป้าหมาย ต่างๆ ของเราดำเนินไปอย่างมีเลกภาพ ในทุกวันนี้วิธีการและเครื่องมือต่าง ๆ ของมนุษย์มีจำนวน มากเกินกว่าการตีความหมายหรือการรวบรวมเป้าหมายและอุดมการณ์เข้าด้วยกัน ชีวิตของเราจึงเต็มไปด้วยความวุ่นวายเร่งร้อนและไร้ความหมาย ข้อเท็จจริงนั้นจะมีคุณค่าความหมายเมื่อมันสัมพันธ์ กับความต้องการอันมีจุดมุ่งหมายของเรา วิทยาศาสตร์ที่ปราศจากปรัชญา ข้อเท็จจริงที่ปราศจาก ความคิดอย่างลึกซึ้งและการให้คุณค่าจะไม่ช่วยเราให้พ้นจากความหายนะและความสิ้นหวัง วิทยาศาสตร์ให้ความรู้แต่ปรัชญาต่างหากที่ให้อุปถัมภ์แก่เรา

เมื่อเรากล่าวถึงสิ่งที่เรียกว่าปรัชญาเราหมายถึงศาสตร์ห้าแขนงคือ ตรรกวิทยา (logic) สุนทรียศาสตร์ (esthetics) จริยศาสตร์ (ethics) การเมือง (politics) และภิปรัชญา (metaphysics) ตรรกวิทยาคือศาสตร์แขนงที่ศึกษาถึงรูปแบบของวิธีคิดและค้นคว้าที่สมบูรณ์ที่สุด การสังเกตและ ไคร่ครวญ วิธีการคิดแบบนิรนัย (deduction) และแบบอุปนัย (induction) การสร้างสมมติฐานและการทดลอง การวิเคราะห์และการสังเคราะห์ ซึ่งวิธีการต่าง ๆ ดังกล่าวล้วนเป็นแบบอย่างของ กิจกรรมของมนุษย์ที่ตรรกวิทยาพยายามเข้าใจและชี้ว่า ตรรกวิทยาเป็นวิชาที่น่าเบื่อหน่ายสำหรับ พวกเราส่วนใหญ่ ทว่าเหตุการณ์อันยิ่งใหญ่ในประวัติแห่งความคิดของมนุษย์ที่ศึกษาถึงแบบในอุดมคติ หรือความงาม สุนทรียศาสตร์จึงเป็นปรัชญาแห่งศิลปะ จริยศาสตร์จะศึกษารูปแบบของความ ประพฤติที่ดีที่สุด โสกราตีสเคยกล่าวไว้ว่า ความรู้อันประเสริฐที่สุดสำหรับมนุษย์นั้นได้แก่ความรู้ เกี่ยวกับความดีความชั่วซึ่งเป็นความรู้ในสัจธรรมของชีวิต ส่วนการเมืองนั้นเป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับการจัดระบบสังคมที่ดีที่สุด (ซึ่งมิใช่ศิลปะหรือศาสตร์แห่งการยึดอำนาจหรือครองอำนาจดังที่เข้าใจ

กันอยู่) อันได้แก่การปกครองระบบราชาธิปไตย (monarchy) อภิชนาธิปไตย (aristocracy) ประชาธิปไตย (democracy) สังคมนิยม (socialism) อนาธิปไตย (anarchism) สตรีนิยม (feminism) ซึ่งระบบและแนวคิดเหล่านี้เป็นเพียงตัวละครที่โลดแล่นอยู่ในปรัชญาการเมือง ศาสตร์แขนงสุดท้ายคืออภิปรัชญา ซึ่งก่อความวุ่นวายสับสนมากที่สุดด้วยเหตุว่าเป็นศาสตร์แขนงซึ่งมิได้มุ่งประสานความจริงให้เข้ากับอุดมคติดังที่ศาสตร์แขนงอื่นมุ่งทำ หากกลับมุ่งศึกษาถึง "ความจริงสูงสุด" (ultimate reality) ของสรรพสิ่งรวมทั้งธรรมชาติที่แท้จริงของสสาร (ภววิทยา) ของจิต (ปรัชญาจิตวิทยา) ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่าง "จิต" (ปรัชญาจิตวิทยา) กับ "สสาร" ในขบวนการของการรับรู้และความรู้ (ญาณวิทยา)

นี่คือแขนงต่างๆ ของปรัชญาซึ่งถูกแยกแยะออกจนหมดเสน่ห์และความงาม ในที่นี้เราจะไม่กล่าวถึงปรัชญาในลักษณะของนามธรรมที่แห้งแล้งและมีแบบแผน ทว่าเราจะทำให้ปรัชญามีชีวิตขึ้นมาอีกในลักษณะของการเสนอความคิดของอัจฉริยะ เราจะไม่ศึกษาแต่เพียงปรัชญาเท่านั้น หากแต่จะศึกษาเกี่ยวกับนักปรัชญาด้วย เราจะให้เวลากับนักบุญและผู้พิสิขเพื่อความคิดเหล่านี้ โดยจะปล่อยให้ดวงวิญญาณอันโศกเศร้าของงานเหล่านี้กระตุ้นเราจนเราเกิดสิ่งที่ลีโอนาร์โด ดา วินชี เรียกว่า "ความพึงใจอันสูงส่งและความปิติจากความสำเร็จ" นักปรัชญาแต่ละท่านล้วนมีบทเรียนให้แก่เราหากเราเข้าไปหาท่านอย่างถูกต้อง เอเมอร์สันเคยถามว่า "ท่านรู้ความลับของนักปราชญ์ที่แท้จริงไหม ในตัวของมนุษย์ทุกคนมีบางสิ่งบางอย่างที่ข้าพเจ้าอาจเรียนรู้จากเขาได้ และโดยนัยนี้เองที่ข้าพเจ้าเป็นศิษย์ของเขา" เราจะถือทัศนคตินี้เป็นแนวทางเพื่อศึกษาความคิดของท่านผู้ยิ่งใหญ่เหล่านี้โดยไม่รู้ลึกลับว่าเราเสียศักดิ์ศรี เราอาจปลอบใจตัวเราด้วยความคิดของเอเมอร์สันที่ว่า เมื่อท่านผู้เป็นอัจฉริยะพูดกับเรา เราจะบังเกิดความรู้สึกท้อแท้ไปถึงในวัยเยาว์ที่เราเคยมีความคิดเป็นเลาๆ ในทำนองเดียวกับที่ท่านผู้ยิ่งใหญ่เหล่านี้กล่าวออกมา เพียงแต่ว่าเราไม่มีศิลปะหรือความกล้าพอที่จะถ่ายทอดความคิดบรรยายออกมาในรูปแบบที่ถูกต้องเป็นความจริงอย่างหนึ่งที่ว่า นักปราชญ์จะพูดกับเราต่อเมื่อเรามีหุมิวิญญาณสำหรับสิ่งนั้น ถ้าเราไม่มีรากฐานของสิ่งนั้นอยู่ในตัวเราเอง สิ่งนั้นก็จงออกงามต่อไปไม่ได้ เราต้องมีประสบการณ์เช่นเดียวกับท่านเหล่านั้น เพียงแต่เรามีได้ค้นเอาความลับและความหมายอันซับซ้อนนั้นจากประสบการณ์ที่มี เราไม่อ่อนไหวพอที่จะรู้ถึงเสียงของความจริงที่กระหึ่มอยู่รอบตัวเรา ท่านเหล่านั้นได้ยินเสียงของความจริงและดนตรีแห่งสวรรค์นั้นอย่างชัดเจน ท่านตระหนักได้ว่าไพธากอรัสหมายถึงสิ่งใดเมื่อกล่าวว่าปรัชญาเป็นดนตรีอันวิเศษสุด

ขอให้เรามาท่านเหล่านี้ พร้อมกับทำใจให้ยอมรับข้อบกพร่องของท่าน ขณะเดียวกันขอให้เรามีความกระตือรือร้นที่จะศึกษาบทเรียนซึ่งท่านกระหายใครจะสอนเรา โสกราตีสเคยกล่าวไว้กับใครต่อว่า "ขอให้ท่านมีเหตุผลและอย่าไปกังวลว่าผู้สอนปรัชญาเป็นคนดีหรือเลว ขอให้คิดเฉพาะแต่ตัวปรัชญา พยายามพิจารณาดูปรัชญาให้ถ่องแท้ และถ้าปรัชญานั้นเป็นสิ่งชั่วร้าย ขอให้ช่วยหันเหผู้คนไม่ให้ไปสนใจมัน แต่ถ้าปรัชญาเป็นอย่างที่ข้าพเจ้าเชื่อว่ามันเป็น ก็ขอให้ท่านเดินตามมันและรับใช้มัน ขอให้มีความสุข"

บทที่ 1

เพลโต

I ภูมิหลังของเพลโต

เมื่อเราพิจารณาแผนที่ยุโรปเราจะสังเกตเห็นว่า ประเทศกรีซมีลักษณะคล้ายโครงกระดูกมือซึ่งเหยียดนิ้วอันหนึ่งงอออกไปในทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ทางใต้คือเกาะครีตอันกว้างใหญ่ ซึ่งเมื่อสองพันปีก่อนคริสต์ศักราชเคยเป็นแหล่งกำเนิดของอารยธรรมและวัฒนธรรมตะวันตก ข้ามทะเลอีเจียนไปทางตะวันออกเป็นบริเวณเอเชียไมเนอร์ซึ่งบัดนี้ได้กลายเป็นดินแดนอันเจียบเจียบชบเซา แต่ในยุคก่อนที่เพลโตจะถือกำเนิดขึ้นมา อาณาบริเวณนี้เป็นดินแดนที่ศึกคักมีชีวิตชีวาและค้ำคั่งไปด้วยอุตสาหกรรม การค้าและความก้าวหน้าทางวิทยาการต่างๆ ทางตะวันตกของทะเลไอโอเนียเป็นที่ตั้งของอิตาลี ดินแดนซึ่งมีลักษณะคล้ายหอยเอนยื่นลงไปในทะเล ซิซิลีและสเปนซึ่งในขณะนั้นต่างเป็นอาณานิคมของกรีกทั้งสิ้น ตรงปลายสุดคือช่องแคบยิบรัลตา เรียกขานกันในสมัยนี้ว่า "เสาของเฮอคิวลีส" เป็นที่ซึ่งมีนักเดินเรือไม่กี่คนที่อาจหาญพอจะลอดเข้าไปถึงทางตอนเหนือ คือดินแดนอันป่าเถื่อนไร้ความเจริญที่รู้จักกันชื่อนั้นในนามของเอสซาตี อพิรัส และมาซิโดเนีย ดินแดนส่วนนี้แหละที่เป็นจุดกำเนิดของอัจฉริยะแห่งกรีซในสมัยไฮเมอร์ และเพริคลีส

ขอให้ลองหันกลับมาพิจารณาแผนที่นี้อีกครั้ง เราจะสังเกตเห็นรอยเว้าๆ แหว่ง ๆ ของชายฝั่งและที่สูง ทุกหนทุกแห่งเต็มไปด้วยอำเภอเล็กอำวน้อยตลอดจนท้องทะเลที่ยื่นล้ำเข้าไปอีกทั้งดินที่ทะเลลายและถูกพัดขึ้นไปรวมตัวเป็นทิวเขาและเนินเขา กรีซจึงถูกเส้นเขตแดนธรรมชาติเหล่านี้แบ่งแยกออกเป็นแคว้นแคว้นต่างๆ การคมนาคมติดต่อกันในขณะนั้นเป็นสิ่งซึ่งยากลำบากและเต็มไปด้วยภัยอันตรายนานัปการยิ่งกว่าปัจจุบัน ดังนั้น แต่ละชุมชนที่อยู่ในบริเวณหุบเขาเช่นที่กล่าวจึงต้องใช้ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง มีรัฐบาล สถาบัน ภาษา ศาสนาและวัฒนธรรมของตนเองซึ่งในแต่ละพื้นที่จะมีเมืองเดียวหรือไม่ก็สอง โดยมีพื้นที่สำหรับทำการเกษตรกรรมซึ่งอยู่ลึกเข้าไปจากชายฝั่งทะเล กระจายไปตามไหล่เขารอบๆเมือง นี่คือลักษณะของนครรัฐ เช่น นครรัฐบูบัว นครรัฐโลคริส นครรัฐเอโตเลีย นครรัฐโฟซิส นครรัฐโบเทีย นครรัฐอาเซีย นครรัฐอาโกลิส นครรัฐอีลิส นครรัฐอากาเดีย นครรัฐเมสเซนเนีย นครรัฐลาโคเนีย โดยมีสปาร์ตาเป็นนครหลวงและนครรัฐแอตติคาซึ่งมีเอเธนส์เป็นนครหลวง

ขอให้พิจารณาแผนที่เป็นครั้งสุดท้าย และจงสังเกตตำแหน่งที่ตั้งของกรุงเอเธนส์ซึ่งจัดว่าเป็นนครใหญ่ที่อยู่ห่างทางตะวันตกออกสุดของกรีซ ท่าเลที่ตั้งอันเหมาะสมนี้เองที่ทำให้เอเธนส์เป็นประตูทางเข้าออกซึ่งกรีซจะติดต่อกับเอเชียไมเนอร์ และรับสินค้าฟุ่มเฟือยตลอดจนวัฒนธรรมของโลกภายนอกเข้ามาสู่ดินแดนใหม่แห่งนี้ โพรซคือท่าเรืออันเลื่องชื่อของเอเธนส์ซึ่งเป็นที่หลบพายุของบรรดาเรือจำนวนมาก และเอเธนส์ก็มีกองเรือชายฝั่งอันเกรียงไกรด้วย

ในปี 490 - 470 ก่อนคริสต์ศักราช สปาร์ตาและเอเธนส์ได้ละความริษยาต่อกันและหันมาผนึกกำลังกันต่อสู้พวกเปอร์เซียซึ่งมีกษัตริย์คาวีอัส และเซอเซสเป็นผู้นำและต้องการจะทำให้กรีซกลายเป็นอาณานิคมของเปอร์เซีย ในการต่อสู้ระหว่างยุโรปซึ่งเป็นดินแดนแห่งอารยธรรมใหม่กับตะวันออก ซึ่งเป็นดินแดนแห่งอารยธรรมที่กำลังเสื่อมครั้งนี้ สปาร์ตาเป็นกองกำลังสำคัญทางบกโดยมีเอเธนส์ส่งกำลังสนับสนุนทางเรือ สงครามยุติลงในเวลาต่อมาสปาร์ตาปลดกองทหารประจำการและประสบปัญหาอันเกิดจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำซึ่งเป็นปรากฏการณ์ธรรมดาของเหตุการณ์เช่นนี้ แต่เอเธนส์กลับปรับปรุงกองทัพเรือของตนให้เป็นกองเรือสินค้า และกลายมาเป็นเมืองค้าขายที่สำคัญเมืองหนึ่งของโลกในสมัยโบราณ สปาร์ตากลับนหันไปทำการเกษตรกรรมและอยู่อย่างโดดเดี่ยวลำหลัง ในขณะที่เอเธนส์กำลังรุ่งเรืองด้วยธุรกิจและการค้าอีกทั้งยังเป็นแหล่งรวมของคนหลายเชื้อชาติ หลายวัฒนธรรม หลายประเพณี การติดต่อกันและแข่งขันกันในลักษณะนี้เองที่ทำให้เกิดการเปรียบเทียบการวิเคราะห์และความคิด

ณ ศูนย์กลางแห่งการสมาคมนานาชาติประเภทนี้เองที่ประเพณีและความเชื่อต่าง ๆ ได้มาเผชิญหน้ากัน เราจะได้พบเห็นความเชื่อแบบต่าง ๆ มากมายจนทำให้เกิดความสงสัยไม่แน่ใจในความเชื่อเหล่านั้นขึ้นมา บางทีพวกพ่อค้าอาจจะเป็นพวกวิมิตวาท (Sceptics) พวกแรกก็ได้ คนพวกนี้ได้พบเห็นสิ่งต่าง ๆ มากมายจนยากที่จะเชื่ออะไรง่าย ๆ และพวกพ่อค้ายังมีแนวโน้มที่จะจำแนกแยกแยะมนุษย์ทั้งหลายว่าไม่ใ้แก่เชื่อ พวกนี้จึงตั้งข้อสงสัยกับลัทธิทุกลัทธิ ในท้ายที่สุดคนเหล่านี้ได้มีบทบาทในการพัฒนาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ซึ่งเติบโตพร้อมกับความสลับซับซ้อนของการแลกเปลี่ยนเงินตรา และดาราศาสตร์ ซึ่งก็เติบโตพร้อมกับความอาจหาญในการเดินเรือที่ทวีขึ้นไปอย่างรวดเร็ว ความมั่นคงทางเศรษฐกิจทำให้เกิดเวลาว่างและความรู้สึกมั่นคงในชีวิตซึ่งทั้งสองสิ่งนี้เป็นเงื่อนไขอันจำเป็นที่สุดของการค้นคว้าและคิดใคร่ตรอง บัดนี้มีมนุษย์มิได้ถือว่าดวงดาวเป็นเพียงเครื่องนำทางในท้องทะเลเท่านั้นหากยังเป็นกฎแจจไปสู่อุณหภูมิของจักรวาลอีกด้วย นักปรัชญากรีกคนแรกก็เป็นนักดาราศาสตร์ อริสโตเติลเคยกล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง **Politics** ว่า "หลังสงครามเปอร์เซียความภาคภูมิใจในความกล้าเป็นแรงผลักดันให้มนุษย์ก้าวไกลออกไปยิ่งขึ้น เขาสนใจในการศึกษาทุกด้านและพยายามขยายขอบเขตของความรู้ออกไป" มนุษย์เริ่มเกิดความรู้สึกอาจหาญที่จะพยายามอธิบายขบวนการและเหตุการณ์ต่างๆ ในลักษณะของธรรมชาติโดยไม่เอ่ยอ้างถึงอิทธิปาฏิหาริย์ของเทพเจ้า ในไม่ช้าความเชื่อในเรื่องของเวทย์มนตร์คาถาและพิธีกรรมก็เสื่อมไป วิทยาศาสตร์ก้าวเข้ามาแทนที่และปรัชญาก็เริ่มมีบทบาทขึ้น

ในระบอบประชาธิปไตยยังคงเป็นเรื่องของโลกรอบตัวเรา โดยจะพิจารณาโลกแห่งสสารและ พหุภพทางอากาศประกอบขึ้นสุดท้ายที่แยกแยะไม่ได้ของสสาร เป็นธรรมชาติที่จุดจบของความคิดใน ลักษณะนี้จะต้องเป็นความคิดแบบสสารนิยม (materialism) ของเดโมครีตัส (460 - 360 ก่อน คริสตศักราช) ซึ่งสรุปว่า "โดยภาวะที่แท้จริงไม่มีสิ่งอื่นใดนอกจากอะตอมและที่ว่าง" นี่คือการแสวงหา ความคิดสำคัญกระแสนี้ของกรีก ต่อมาในสมัยของเพลโตความคิดแบบนี้ไม่ได้รับความนิยมจึง ชวนเขาไปพักหนึ่ง แต่ได้กลับมาเพื่อฟุ้งอีกครั้งในยุคของเอพิคิวรัส (342 - 270) และได้กลายมาเป็น บทกวีอันไพเราะโดยลูครีเชียส (98 - 55 ปีก่อนคริสตศักราช) แต่วิธีการพัฒนาทางความคิดของกรีก นี้รุ่งเรือง และเป็นรูปร่างขึ้นมาอีกด้วยอิทธิพลของพวกเขาโส피สตครุสผู้สอนความฉลาดให้กับมนุษย์ พวกเขาได้หันมาพิจารณาความคิดและธรรมชาติของตนเองแทนที่จะพิจารณาแต่โลกของวัตถุตั้งแต่ ก่อน โสพิสตทุกคนต่างเป็นคนฉลาดทั้งสิ้น (ยกตัวอย่างเช่นจอร์จีส และฮิปปีอัส บางคนก็ เป็นผู้ที่มีความคิดลึกซึ้ง (เช่นโพรธาโกรัส และโพรติคัส) แทนจะไม่มีปัญหาหรือข้อสรุปเกี่ยวกับ ปัญหาทางจิตและพฤติกรรมใดในสมัยนั้นที่พวกเขาไม่ได้อธิบายหรือถกเถียงกันมาก่อน พวกนี้จะตั้ง คำถามกับทุกสิ่ง ทำทนายกับข้อห้ามทางศาสนาและการเมืองอย่างไม่หวั่นเกรง อีกทั้งยังพิสูจน์ความ เชื่อและสถาบันต่าง ๆ ด้วยเหตุผล ความคิดเห็นทางการเมืองของพวกเขาก็แบ่งออกเป็นสองสำนัก สำนักหนึ่งมีความเห็นคล้ายรุชโซซึ่งเห็นว่าธรรมชาตินั้นดีงามอยู่แล้ว แต่อารยธรรมนั้นเป็นสิ่งเลวร้าย ในสภาพธรรมชาติมนุษย์ทุกคนเท่าเทียมกันหมด แต่สังคมทำให้มนุษย์ไม่เท่าเทียมกัน กฎหมาย คือใช้ตรวนที่ผู้ที่แข็งแรงสร้างขึ้นเพื่อจองจำและปกครองผู้ที่อ่อนแอกว่า อีกสำนักหนึ่งมีความเห็น คล้ายนิทเชซึ่งอ้างว่าโดยตัวของมันเองธรรมชาติไม่ดีหรือชั่ว และมนุษย์นั้นเกิดมาไม่เท่าเทียมกัน ศีลธรรมเป็นเรื่องที่คนอ่อนแอสร้างขึ้นเพื่อบังคับคนที่แข็งแรงกว่า อำนาจคือคุณธรรมและความ ปราบปรามอันสุดขั้วของมนุษย์ การปกครองที่ฉลาดที่สุดเป็นธรรมชาติมากที่สุดคือการปกครองแบบ อภิชนาธิบดี

การโจมตีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นถึงการก้าวข้ามสู่อำนาจ ของชนกลุ่มน้อยที่มั่งคั่งในกรุงเอเธนส์ซึ่งเรียกตนเองว่าเป็นพรรคคนาธิบดี และปฏิเสธระบอบ การปกครองแบบประชาธิปไตยว่าเป็นระบอบการปกครองแบบจอมปลอม ถ้าจะพิจารณาในแง่หนึ่ง จะเห็นได้ว่าอันที่จริงเอเธนส์มิได้มีประชาธิปไตยมากจนถึงขั้นที่ต้องปฏิเสธทั้งนี้เพราะด้วยประชากรจาก 400,000 คนเป็นทาสเสีย 250,000 คน ซึ่งไม่มีสิทธิ์ทางการเมืองใดๆ ทั้งสิ้น นอกจากนี้ในจำนวน ประชากร 150,000 คนที่เป็นอิสระชนนั้นมีจำนวนน้อยนิดที่ไปปรากฏตัวที่เอคเคลเซีย (Ecclesia) หรือสภาประชาชนก็ทำหน้าที่ถกเถียงและกำหนดนโยบายของรัฐ อย่างไรก็ตามประชาธิปไตยใน รูปแบบซึ่งพวกนี้มีอยู่ก็นับเป็นประชาธิปไตยแท้จริงแบบที่ไม่เคยปรากฏอีกเลย นับแต่นั้นมาสภา ประชาชนจะมีอำนาจสูงสุด และองค์กรสูงสุดของรัฐคือศาลสูงซึ่งเรียกกันในนามของไดคาสทอเรีย (Dika-storia) ประกอบด้วยลูกขุนหนึ่งพันคน (ซึ่งทำให้การตัดสินบนมีราคาแพงขึ้น) เลือกจาก การเรียกชื่อตามอักษรรายชื่อของประชากรทั้งหมด ผู้ที่คัดค้านวิธีการแบบนี้ได้กล่าวไว้ว่า คงไม่มี สถาบันใดที่จะเป็นประชาธิปไตยหรือดูน่าชวนหัวได้ยิ่งไปกว่านี้

ในระหว่างสงครามเพลโตโพนีเขียนอันยาวนาน (430 - 400) ก่อนคริสตศักราช ซึ่งกองทัพของสปาร์ตาได้ชัยชนะเหนือกองทัพเรือของเอเธนส์นั้น กลุ่มคนาธิปไตยของเอเธนส์ซึ่งมีคริต็อสเป็นผู้นำได้เสนอแนะให้ล้มเลิกการปกครองแบบประชาธิปไตยอันเป็นอุปสรรคสำคัญในการทำสงครามเสีย และแอบให้การสนับสนุนรัฐบาลแบบอภิชนาธิปไตยของสปาร์ตาอย่างลับ ๆ ผู้นำหลายคนในกลุ่มคนาธิปไตยถูกเนรเทศ แต่เมื่อเอเธนส์ยอมแพ้สงครามนั้น เงื่อนไขประการหนึ่งที่สปาร์ตากำหนดขึ้นในการสงบศึกครั้งนี้คือ การประกาศนิรโทษกรรมชนชั้นสูงที่ถูกเนรเทศ ยังไม่ทันที่พวกนี้จะกลับมา คริต็อสหัวหน้าของกลุ่มก็ได้ประกาศยึดอำนาจจากกลุ่มประชาธิปไตยซึ่งเคยปกครองในสมัยสงคราม คริต็อสถูกฆ่าตายในการรบและการปฏิวัติก็ล้มเหลว

คริต็อสผู้นี้แหละที่เป็นสานุศิษย์ของโสกราตีสและเป็นลุงของเพลโต

II โสกราตีส

ถ้าเราจะตัดสินใจจากรูปปั้นครึ่งตัวซึ่งตกทอดมาถึงเราในลักษณะของรูปปั้นโบราณชั้นปรักหักพังแล้ว โสกราตีส จะเป็นผู้ที่มีลักษณะอันห่างไกลจากคำว่า สง่างาม ซ้ำยังอัปลักษณ์ยิ่งไปกว่านักปราชญ์ทั้งหลายอีกด้วย เขามีศีรษะเล็กล้าน หน้ากลมใหญ่ ตาลูกจมนตุมืดโหลง จมูกบานใหญ่ ซึ่งเป็นลักษณะเด่นชัดที่ประทับอยู่ในความทรงจำของผู้ร่วมสนทนา ศีรษะนี้น่าจะเป็นศีรษะของกฤติมากกว่าศีรษะของนักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ แต่ถ้าเราพิจารณาคำอื่น ๆ เราจะเห็นความเมตตาของมนุษย์และความเรียบง่ายอย่างปราศจากการเสแสร้งแฝงอยู่ในรูปสลักหินอันรกรกรุ่น และนี่เองคือสิ่งที่ทำให้นักคิดสามัญผู้นี้เป็นครูผู้เป็นที่รักยิ่งของคนหนุ่มซึ่งได้รับการอบรมอย่างดีที่สุดในกรุงเอเธนส์ เรารู้เรื่องราวเกี่ยวกับเขาน้อยเต็มที ทว่าเรากลับรู้จักเขามากยิ่งกว่าเพลโตหนุ่มผู้ดีมีสกุล หรือ อริสโตเติลนักวิชาการผู้มีความไว้วางใจในตัวผู้นั้น แม้กาลเวลาจะผ่านไปถึง 2300 ปีแล้วก็ตาม เรายังสามารถนึกเห็นภาพชายร่างเตี้ยห่มผ้าที่มีรอยข่นขมเต็มเดินอย่างช้า ๆ ไปตามตลาด โดยไม่ใส่ใจกับความน่าคั่งค้างทางการเมือง เขาสามารถตรึงเหยื่อของเขาไว้ได้และดึงดูคนหนุ่มและผู้คงแก่เรียนทั้งหลายให้เข้ามานั่งใต้ชายคาอันร่มรื่นของระเบียบราชการและทำให้ผู้ร่วมสนทนาของเขาเหล่านี้ต้องแสวงหาคำนิยามเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ

เด็กหนุ่ม ๆ ที่จับกลุ่มพูดคุยกับโสกราตีสจนเป็นเหตุให้เกิดระบบปรัชญาตะวันตกเหล่านี้ประกอบด้วยคนหลายประเภท บ้างก็เป็นลูกคนร่ำรวย เช่นเพลโตและอัลซีโบอะตีส ซึ่งจิตใจที่จะฟังโสกราตีสวิเคราะห์และเสียดสีล้อเลียนประชาธิปไตยแบบเอเธนส์ บ้างก็เป็นนักสังคมนิยม เช่น แอดิสเตนส์ซึ่งบูชาความยากจนและไม่แยแสต่อทรัพย์สินสมบัติของโสกราตีส และได้สร้างลัทธิแห่งความสมถะนี้ในเวลาต่อมา นอกจากนี้ยังมีคนซึ่งปฏิเสธการปกครองทุกชนิด หนึ่งในหรืออาจจะสองคนด้วยซ้ำเช่น อริสตีปัสผู้ปราชณาโลกที่จะไม่มีทั้งนายหรือทาส และผู้คนที่กังวลควรจะเป็นอิสระโดยไร้กังวลตั้งโสกราตีส ปัญหาต่างๆที่รบกวนมนุษย์อยู่ทุกวันนี้ ตลอดจนเป็นเชื้อแห่งการถกเถียงอย่างไม่รู้จบของเด็กหนุ่ม ๆ ล้วนเคยเป็นปัญหาที่รบกวนนักคิดนักพูดกลุ่มเล็กๆ กลุ่มนี้ซึ่งมีความ

รู้สึกตรงกับครูของตนว่า ชีวิตที่ปราศจากการสนทนามีชีวิตที่มีคุณค่าสำหรับมนุษย์คนกลุ่มนี้จึงเป็นกลุ่มซึ่งมีตัวแทนของความคิดทางสังคมทุกรูปแบบรวมอยู่ รวมทั้งอาจเป็นต้นกำเนิดของความคิดเช่นนี้อีกด้วย

แทบจะไม่มีผู้ใดรู้ว่าโสกราตีสดำรงชีพอย่างไร เขาไม่เคยทำงานและไม่เคยกังวลถึงวันพรุ่งนี้ เขาจะกินเมื่อสุนัขขี้เถาเขาให้เป็นเกียรติร่วมโต๊ะอาหาร และคนเหล่านี้คงต้องชอบเขามากทีเดียว โสกราตีสจึงยังคงมีร่างกายที่แข็งแรงสมบูรณ์ที่อยู่ทุกประการ แต่สำหรับครอบครัวของเขาเอง โสกราตีส กลับเป็นผู้ที่ครอบครัวไม่พึงปรารถนานัก เขาละเลยไม่เอาใจใส่ภรรยาและบุตร และจากทัศนคติของแซนทิพพี โสกราตีสเป็นเพียงคนเกียจคร้านที่สร้างแต่ชื่อเสียงแต่ขาดเงินทอง แซนทิพพีชอบคุยมากพอ ๆ กับสามีของเธอ และทั้งคู่คงจะมีบทบาทสนทนาที่เพลโตลิ้มบันทึกไว้ อย่างไรก็ตาม แซนทิพพีก็รักสามีของเธอและไม่ประสงค์จะเห็นเขาสิ้นชีวิตลงหลังจากที่อยู่มาได้ 70 ปี

เหตุใดสุนัขขี้เถาของเขาจึงบูชาเขายิ่งนัก อาจเป็นเพราะโสกราตีสมีลักษณะเป็นทั้งมนุษย์และนักปรัชญา เขาเคยเสี่ยงชีวิตช่วยอัลซีโบอะติสในสนามรบอย่างกล้าหาญ เขาสามารถตีหมาไล่ล่าได้ เช่นสุนัขขี้เถาของเขา โสกราตีสไม่เคยโอ้อวดว่า เขาเป็นผู้มีความรู้ เขาเป็นแต่เพียงผู้ที่เฝ้าหาความรู้ด้วยความรัก เขาจึงเป็นมือสมัครเล่นทางปัญญามีไข่มืออาชีพในเรื่องของความรู้ กล่าวกันว่าคนทรงแห่งเดลฟีได้ทำนายอย่างเข้าที่เป็นพิเศษว่า โสกราตีสคือคนที่ฉลาดที่สุดในกรีซ โสกราตีสแปลความหมายของคำทำนายนั้นว่า เป็นการสนับสนุนความคิดแบบคนที่ไม่เชื่อว่ามีพระเจ้าอยู่จริง (agnosticism) ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของปรัชญาของเขาที่ว่า "ข้าพเจ้ารู้้อย่างหนึ่งว่า ข้าพเจ้านั้นไม่รู้อะไรเลย" ปรัชญาจะเริ่มต้นได้เมื่อเราเริ่มรู้จักสงสัย โดยเฉพาะสงสัยในความเชื่อมั่นความยึดถือและทฤษฎีต่าง ๆ ของเรา ใครจะรู้ว่าความเชื่อต่าง ๆ เหล่านี้กลายมาเป็นความจริงที่แน่นอนสำหรับเราได้อย่างไร และบางทีความเชื่อเหล่านี้อาจเป็นความปรารถนาของเราที่แฝงมาในรูปของสิ่งที่เราเรียกว่าความคิด ปรัชญาที่แท้จริงจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าจิตไม่หันมาพิจารณาตัวของมันเองก่อน สิ่งสำคัญที่สุดคือการรู้จักตนเอง และนี่คือหลักการของโสกราตีส

แต่ละย่อมจะต้องมีนักปราชญ์อื่น ๆ ก่อนโสกราตีส บางคนมีความเห็นแน่วแน่เด็ดขาดเช่น ธาลีส เฮราคลิตุส บางคนลึกซึ้งอย่างพามินนิส และซีโนแห่งอีเลียบางคนก็เป็นปราชญ์ผู้หยั่งรู้เช่น ไพอากอรัส และเอมพิโดคลิส แต่ส่วนใหญ่แล้วบุคคลเหล่านี้เป็นนักปรัชญาธรรมชาติ เขาแสวงหาฟิสิกส์หรือศึกษารธรรมชาติของสิ่งซึ่งอยู่ภายนอก รวมทั้งกฎเกณฑ์และส่วนประกอบของสสารและโลกกายภาพที่เราสามารถรับรู้ สิ่งเหล่านี้อาจเป็นการแสวงหาที่มีคุณค่า แต่โสกราตีสยังคงเห็นว่ายังมีอีกสิ่งหนึ่งที่มีคุณค่าควรแก่การศึกษาของนักปราชญ์ยิ่งไปกว่าต้นไม้ ก้อนหินและดวงดาว สิ่งนั้นคือมนุษย์ ปัญหาที่ยิ่งใหญ่สำหรับเราคือ มนุษย์คืออะไร และมนุษย์จะเป็นอะไรได้บ้าง

ด้วยความเชื่อเช่นนี้เองโสกราตีสจึงเที่ยวสอดส่องเข้าไปในวิญญาณของมนุษย์ เพื่อรื้อสมมติ-
ฐานต่างๆ ตลอดจนสร้างความสับสนในสิ่งที่เคยเชื่อมั่น ถ้าผู้คนสนทนากันเรื่องความยุติธรรม
โสกราตีสจะถามเขาผู้หนึ่งกลับไปอย่างเรียบๆ ว่า ความยุติธรรมนั้นคืออะไร เมื่อเราใช้คำที่เป็น
นามธรรมนี้ตัดสินปัญหาเรื่องความเป็นความตายของผู้อื่นนั้นเราเข้าใจคำๆ นี้อย่างไร แล้วคำว่า
เกียรติยศ คุณธรรม ศีลธรรม ความรักชาติเท่า เราเข้าใจคำเหล่านี้ได้อย่างไร เราหมายถึงอะไร
เมื่อพูดว่าตัวของเราเอง ปัญหาเกี่ยวกับศีลธรรมและจิตวิทยาเช่นนี้แหละที่โสกราตีสสนใจที่จะถาม
คนบางพวกซึ่งได้รับความยุ่งยากจาก "วิธีการแบบโสกราตีส" (Socratic method) ซึ่งเรียกร้อง
การสร้างคำจำกัดความที่แน่นอน และการคิดที่ชัดเจนตลอดจนการวิเคราะห์ที่แจ่มชัดได้ประจักษ์ว่า
โสกราตีสนั้นถามมากกว่าตอบและทำให้ผู้อื่นวุ่นวายสับสน กระนั้นก็ตามโสกราตีสก็ได้ตอบคำถามที่
ยากที่สุดสองข้อนั่นคือ คุณธรรมคืออะไร และรัฐที่ดีที่สุดนั้นควรเป็นอย่างไร

คงไม่มีหัวข้อการสนทนาใดที่จะน่าสนใจสำหรับเด็กหนุ่มชาวเอเธนส์ในยุคนั้นยิ่งไปกว่านี้
พวกโสพีลิสต์ได้ทำลายศรัทธา ซึ่งเด็กหนุ่มเหล่านี้เคยมีต่อเทพเจ้ากรีก ตลอดจนกฎศีลธรรมซึ่งเกิด
จากความกลัวเทพ ยาบัดนี้ก็เป็นที่น่าประหลาดใจแล้วว่า เราควรทำตามหัวใจเราปรารถนาถ้าสิ่งนั้น
ไม่ขัดต่อกฎหมาย ลัทธิปัจเจกชนนิยมแบบอีสุระทำให้เอเธนส์อ่อนแอ และในท้ายที่สุดเป็นเหยื่อแก่
สปาร์ตาที่ถูกอบรมแบบเข้มงวด ในส่วนของรัฐคงไม่มีอะไรน่าขบขันยิ่งไปกว่าการปกครองแบบคลัง
ประชาธิปไตยโดยผู้สงบไร้สติซึ่งเป็นรัฐบาลของสังคมแห่งการถกเถียง การเลือกสรร การปลด
และการกำจัดนายพลโดยไม่ยั้งคิด การมีศาลสูงซึ่งมาจากการจับสลากเลือกสมาชิกจากชาวานาและ
ห่อคำสามัญโดยบังเอิญ ในสภาวะเช่นนี้ศีลธรรมแบบใหม่ที่เป็นธรรมชาติจะพัฒนาขึ้นมาได้อย่างไร
และรัฐจะอยู่รอดปลอดภัยได้อย่างไร

การแก้ปัญหาเหล่านี้เองที่นำความตาย และความเป็นอมตะมาสู่โสกราตีสประชาชนชาวโส
คงจะยกย่อง โสกราตีส ถ้าเขาจะรื้อฟื้นความศรัทธาแบบพหุเทวนิยม (polytheistic faith) ขึ้น
มาอีกครั้ง และพาพลพรรคซึ่งมีวิญญาณอีสุระเหล่านี้ไปยังวิหาร หรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อบูชาเทพ
เจ้าซึ่งบรรพบุรุษได้เคยนับถือกันมา แต่โสกราตีส กลับรู้สึกว่ามันเป็นนโยบายที่ทำลายตนเองอย่างไร
อนาคต เป็นการก้าวไปสู่หลุมฝังศพ เป็นการก้าวไปสู่เชิงตะกอน เขามีความเชื่อทางศาสนาของ
เขาเองเขา เชื่อในพระเจ้าองค์เดียวและหวังไว้อย่างเจียมตนว่าความตายไม่อาจจะทำลายเขาได้
แต่เขารู้ว่ากฎศีลธรรมที่เป็นนิรันดร์นั้นจะตั้งอยู่บนหลักเทววิทยาที่หาความแน่นอนไม่ได้ ถ้าผู้ใดจะ
สามารถสร้างระบบศีลธรรมที่เป็นอีสุระจากหลักเกณฑ์ของศาสนา เป็นที่น่าเชื่อถือทั้งสำหรับพวก
อเทวนิยม และพวกคริสตศาสนา (pietist) ได้แล้ว เทววิทยาคงจะมีลักษณะเป็นอีสุระมากขึ้นโดยยัง
คงมีหลักศีลธรรมซึ่งมาจากเจตจำนงของปัจเจกชนที่จะให้ประชากรในชุมชนอยู่อย่างมีความสุข

¹ นำมาจากนิทานของวอลสเวิร์ (Voltaire) ว่าลัทธิการสนทนาของชาวเอเธนส์สองคนเกี่ยวกับโสกราตีส "นั่นคือ พวกอเทวนิยม
ที่กล่าวว่ามิใช่พระเจ้าองค์เดียว" Philosophical Dictionary, art 'Socrates'

ถ้าเราจะพิจารณาตัวอย่าง คำว่าดี หมายถึงสติปัญญาและคุณธรรม ความรอบรู้ และถ้าเราสามารถชักนำมนุษย์ให้รู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์อย่างจริงจัง ให้รู้จักพิจารณาผลอันเกิดจากการกระทำของตนในระยะยาว ให้รู้จักวิจารณ์และประสานความปรารถนาต่างๆ ซึ่งสับสนเพราะการไม่รู้จักตนเองให้มีเป้าหมาย ผู้ที่มีการศึกษาอบรมจะเห็นว่าสิ่งเหล่านี้สามารถนำมาเป็นหลักศีลธรรม แทนกฎเกณฑ์ที่กำหนดและการเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติของพวกที่ไม่ได้รับการศึกษา บางทีความเชื่อในเรื่องบาปอาจเป็นข้อผิดพลาดและการรู้ครึ่ง ๆ กลาง ๆ อาจเป็นความโง่เขลาก็ได้ คนฉลาดอาจมีสัญชาติญาณอันรุนแรงป่าเถื่อนเช่นเดียวกับคนโง่ แต่เขาสามารถจะควบคุมมันได้ดีกว่าและไม่ตกเป็นทาสของสัญชาติญาณแบบสัตว์ป่าในสังคมที่มีรูปแบบการปกครองที่มีประสิทธิภาพ กล่าวคือ เป็นการปกครองที่รัฐให้อำนาจแก่ปัจเจกชนมากกว่าที่รัฐเรียกร้องไปจากปวงชนในรูปแบบของการจำกัดอิสรภาพ ผลประโยชน์ของทุกคนจะอยู่ที่สังคมและความประพฤติอันสุจริต สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้เมื่อคนในสังคมมีวิจารณ์ญาณอันลึกซึ้งเพียงพอที่จะเห็นค่าของสันติภาพ ความมีระเบียบ และเจตนาอันดี

เราจะชักชวนคนให้เชื่อฟังกฎหมายและคำนึงถึงส่วนรวมได้อย่างไร ถ้าบ้านเมืองอยู่ในลักษณะวุ่นวายและไร้เหตุผล เป็นเหตุจากรัฐและออกคำสั่งโดยไม่มีภาระรับผิดชอบ จึงไม่เป็นเรื่องแปลกที่เราได้พบอัลซีโบอาดิสเป็นกบฏต่อรัฐที่ไม่มีความเชื่อมั่นในความสามารถของมนุษย์ ช้ำยังให้คำตัวเลขมากกว่าความรู้ ไม่น่าแปลกแต่อย่างใดเลยที่มีการจลาจลวุ่นวายในทุกที่ที่มนุษย์ไม่รู้จักคิด ฟุ้งซ่านนั้นย่อมจะตัดสินใจต่าง ๆ ด้วยความเร่งรีบหรือโง่เขลา และหวนสำนึกผิดได้ในยามว่างหรือยามเหงา มิใช่ความหลงมกมายดอกหรือที่ทำให้คนเชื่อว่าความเห็นของมหาชนคือสิ่งที่ฉลาดหลักแหลม ในทางตรงกันข้ามเราได้พบเห็นเสมอจนเป็นธรรมดาของโลกว่าเมื่อมนุษย์เกาะกลุ่มกันจะโง่เขลาและโหดร้ายกว่าเมื่อแยกกันอยู่ ไม่เป็นสิ่งที่น่าละอายดอกหรือที่เราถูกปกครองโดยนักพูดผู้ "เที่ยวตระเวนโอ้อวดตนเองไปเรื่อย ๆ เหมือนหม้อเมื่อถูกเคาะจะเกิดเสียงกังวาลจนกว่าจะมีมือมาหยุดเสียงนั้น"² จริงอยู่ที่การบริหารบ้านเมืองนั้นเป็นเรื่องที่มนุษย์จะทำตนให้ฉลาดเกินไปได้ก็ไม่ได้เนื่องจากเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยความคิดอันต่อเนื่องของจิตที่ละเอียดก่อนที่สุด สังคมจะอยู่รอดหรือแข็งแรงแรงได้อย่างไรถ้าปราศจากการนำของผู้มีปัญญา

ขอให้ลองจินตนาการดูเถิดว่า กลุ่มที่ขึ้นส่วนใหญ่ในสังคมเอเธนส์นิยมชมชอบจะรู้สึกอย่างไร ต่อข้อเสนอแนะที่มีแนวโน้มสนับสนุนการปกครองแบบอภิชนาธิปไตย ในยามที่บ้านเมืองอยู่ในภาวะสงครามและต้องการยุติคำวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ อีกทั้งยังต้องเผชิญกับแผนการปฏิวัติของชนกลุ่มน้อยที่มีการศึกษาและร่ำรวย ลองคิดถึงความรู้สึกของอนิตัส ผู้นำทางประชาธิปไตยซึ่งบุตรชายได้สมัครเป็นศิษย์ของโสกราตีสและได้หันหลังให้กับความเชื่อของบิดา ช้ำยังหัวเราะเยาะบิดาของตนเองเสียอีก อริสโตฟานีสมิใช่หรือที่ได้คาดถึงผลของการแทนที่คุณธรรมเดิมด้วยความฉลาดที่ปราศจากการอบรม เช่นนี้³

² Plato's Protagoras, sect 329

³ ในเรื่อง เมฆ (The Clouds) (423 ก่อนคริสตกาล) อริสโตฟานีส (Aristophanes) ไล่ล้อเลียนถากถางโสกราตีสและ

และแล้วการปฏิวัติก็เกิดขึ้น การต่อสู้ระหว่างผู้ซึ่งสนับสนุนและคัดค้านจบลงด้วยความขมขื่นและความตาย เมื่อประชาธิปไตยเป็นฝ่ายชนะ ฆะตกรรมของโสกราตีสก็ถูกกำหนด ทั้งนี้เพราะเขาเป็นผู้นำทางปัญญาของกลุ่ม ปฏิวัติแม้ว่าตัวเขาจะเป็นผู้รักสันติก็ตาม แต่เขาก็เป็นผู้ให้กำเนิดปรัชญาของชนชั้นสูงซึ่งเป็นที่จงชัง เขาเป็นผู้ทำให้เด็กหนุ่มที่คลั่งใคล้ในการถกเถียงเสียดคน เพราะฉะนั้นอนิตัสและเมเลตัสจึงสรุปว่า อาจเป็นการดีกว่าถ้าโสกราตีสจะตายเสียได้

เรื่องราวต่าง ๆ ต่อจากนั้นโลกได้รับรู้หมดสิ้นแล้วทั้งนี้เพราะเพลโตได้บันทึกไว้เป็นบทร้อยแก้วที่งดงามและ ไพเราะยิ่งกว่ากวีนิพนธ์อันสละสลวย เราโชคดีที่ยังได้อ่าน "Apology" อันเรียบง่ายและกล้าหาญ (หากมีชื่อตำนาน) ของผู้พลีชีพเพื่อปรัชญาเป็นคนแรกซึ่งได้อ้างถึงสิทธิและความจำเป็นที่จะต้องมีความคิดอันเสรี ยึดมั่นในคุณค่าของตนว่าสูงส่งและปฏิเสธที่จะร้องขอความเมตตาจากฝูงชนที่เขาเหยียดหยาม คนเหล่านี้มีอำนาจที่จะปล่อยเขาว่าเขารู้สึกหยิ่งเกินกว่าที่จะร้องขอ และนี่คือการพิสูจน์ความเชื่อมั่นอันแน่วแน่ของที่ว่าผู้พิพากษาประสงค์จะปล่อยเขาไปทว่าฝูงชนกลับลงมติให้เขาตาย หากเขาไม่ปฏิเสธเทพเจ้าต่าง ๆ แล้วอะไรจะเกิดขึ้น นี่คือฆะตกรรมของผู้สอนมนุษย์ให้ก้าวไปไกลเกินกว่าที่มนุษย์ทั่วไปจะตามทัน

ชาวเอเธนส์จึงลงมติให้โสกราตีสดื่มยาพิษ เพื่อนฝูงของเขาพากันมาที่ที่คุมขังและเสนอแนะทางออกที่ง่ายกว่านั้นให้โดยติดสินบนเจ้าหน้าที่ทุกคนที่ขัดขวางอิสรภาพของโสกราตีส แต่โสกราตีสปฏิเสธ ขณะนั้นเขามีอายุได้ 70 ปี (399 ปีก่อนคริสตศักราช) บางทีโสกราตีสอาจคิดว่าถึงเวลาที่เขาควรจบชีวิตได้แล้วและไม่มีโอกาสใดที่เขาจะจบชีวิตลงอย่างมีประโยชน์ได้เท่านี้ เขากล่าวแก่เพื่อนผู้เศร้าโศกว่า "อย่าเศร้าโศกไปเลยขอให้บอกกับคนอื่น ๆ ด้วยว่าท่านฝังแต่ร่างของข้าพเจ้าเท่านั้น" เพลโตได้เล่าไว้ในข้อความอันยิ่งใหญ่ตอนหนึ่งในวรรณกรรมของโลกว่า "เมื่อเขากล่าวเช่นนี้แล้ว"⁴

เขาได้ลุกขึ้นและเดินเข้าไปในห้องอาบน้ำกับโครโตซึ่งได้ขอร้องให้เราได้อยู่ เรารอพลางสนทนากันและนึกถึงความทุกข์อันมหันต์ของเรา โสกราตีสนั้นเปรียบเสมือนบิดาซึ่งถูกพรากไปจากพวกเรา และชีวิตของเราต่อจากนี้ไปคงจะไม่พ้นเป็นเด็กอนาถา... บัดนี้ใกล้เวลาที่พระอาทิตย์จะตกดินแล้ว เขาอยู่ในนั้นเป็นเวลานานเมื่อเขาออกมาเขาก็ลงนั่งในหมู่พวกเราอีกครั้ง... แต่เราแทบจะไม่ได้พูดอะไรกันเลย ในไม่ช้าผู้คุมก็เข้ามาขึ้นข้างๆ เขาพร้อมกับกล่าวว่า "สำหรับท่านโสกราตีสซึ่งข้าพเจ้าตระหนักว่าท่านเป็นคนที่มีจิตใจสูงส่ง สุภาพที่สุดและดีที่สุดในบรรดาผู้ที่เคยเข้า

"ร้านค้าความคิด" ของเขาซึ่งผู้คนจะเรียนรู้อิสลามแห่งการพิสูจน์ตนเองว่าถูกต้อง แม้จะเป็นคนคิดฟิลิปปีเลสติบิลดาของตนเอง เพราะบิดาเคยหุบคัสตงมาก่อน บทเสียดสีล้อเลียนนี้ดูจะเป็นล้อเลียนที่มีโลมโสมนัสร้าย เราได้พบอริสโตเฟเนสเสมอในกลุ่มของโสกราตีสและทั้งผู้เหยียดหยามประชาธิปไตย เพลโตเคยแนะนำหนังสือนี้ให้แก่ไอโอนินุส ละครเรื่องนี้เล่มมา ๒๙ ปีก่อนที่โสกราตีสจะถูกจับขึ้นศาล ละครเรื่องนี้อาจมีโลมโสมนัส

⁴ Phaedo, sections 116-118, tr. Jowett

มาในสถานที่นี้ ข้าพเจ้าจะไม่บรรยายถึงความโกรธแค้น และคำสบถสาบานของคนเหล่านั้นเมื่อข้าพเจ้าขอร้องให้เขาตีมหาพิณตามคำสั่งของผู้มีอำนาจ ข้าพเจ้ารู้ว่าท่านจะไม่มีวันโกรธข้าพเจ้าเช่นที่คนอื่นเป็น เพราะท่านย่อมรู้ว่าข้าพเจ้ามิใช่ต้นเหตุ ขอลาท่านก่อน และขอให้ท่านอย่าทรมานเลย ท่านรู้ว่าข้าพเจ้าต้องทำตามหน้าที่ ครั้นแล้วผู้คุมก็ไม่สามารถกลั่นแกล้งความความเศร้าโศกได้ เขาขอร้องให้และหันหลังกลับและเดินจากไป

โสกราติสมองดูผู้คุมและกล่าวว่า "ข้าพเจ้าขอให้ท่านโชคดีและจะปฏิบัติตามที่ท่านสั่ง" แล้วเขาก็หันมาทางเราพร้อมกับกล่าวว่า "ผู้คุมคนนี้มีอิทธิพลดีมากเหลือเกิน เขามาเยี่ยมข้าพเจ้าเสมอตั้งแต่ข้าพเจ้าเข้ามาอยู่ในที่คุมขังนี้ และนี่เขายังมีน้ำใจส่งสารข้าพเจ้าอีก แต่เราก็ต้องปฏิบัติตามที่ท่านสั่ง ใครใดขอให้เขานำถ้วยชามมาให้ข้าพเจ้าด้วยเถิดถ้าเขาเตรียมหาไว้แล้ว แต่ถ้าเขายังไม่ได้เตรียมไว้ช่วยบอกให้เขาเตรียมด้วยเถิด"

แต่พระอาทิตย์ยังอยู่บนยอดเขาเลย และคนอื่น ๆ มักจะดื่มยานี้ในตอนดึกและเมื่อผู้คุมสั่งให้ตีมหาพิณ พวกนี้จะกินอาหาร ต้มและตบุงสถานเสียก่อน อย่านับไปเลย โสกราติส ยังมีเวลาอยู่ ใครใดกล่าวทักท้วง

โสกราติสจึงกล่าวว่า "ใครใด บุคคลที่ท่านกล่าวถึงนั้นเขาทำถูกแล้ว เพราะเขาคิดว่าเขาคงได้อะไรจากการยึดเวลานั้น แต่สำหรับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะไม่ทำเช่นนั้นและข้าพเจ้าก็มีเหตุผลเสียด้วย ข้าพเจ้าไม่คิดว่าการยึดเวลาตีมหาพิณจะให้ผลดีแก่ข้าพเจ้าเลย เพราะมันเป็นเพียงการยึดเวลาซึ่งก็กำลังจะดับสูญอยู่แล้ว ข้าพเจ้าคงจะต้อง หัวเราะเยาะตนเองถ้าทำเช่นนั้น ขอความกรุณาให้ท่านทำตามที่ข้าพเจ้าขอร้องเถิดอย่าปฏิเสธข้าพเจ้าเลย"

"เมื่อใครใดได้ยินดังนั้นเขาก็ส่งสัญญาณให้คนรับใช้ คนรับใช้จึงก้าวเข้าไปและหายไปสักครู่หนึ่งจึงกลับออกมาพร้อมกับผู้คุมซึ่งถือถ้วยยาโสกราติสจึงกล่าวแก่ผู้คุมว่า "ท่านผู้เป็นเพื่อนรักท่านเคยมีประสบการณ์ในเรื่องเหล่านี้ มาก่อน กรุณาให้คำแนะนำว่าข้าพเจ้าควรทำอย่างไรต่อไปด้วยเถิด" ผู้คุมจึงตอบว่า "ท่านเพียงแต่เดินไปมาจนกว่าท่านจะรู้สึกว้าของของท่านหนักอึ้งแล้วก็จงลงนอนเสียเถิดยาพิษจะทำงานของมันเอง" กล่าวดังนั้นแล้ว เขาก็ส่งถ้วยยาให้โสกราติส ซึ่งโสกราติสก็รับถ้วยยาไปด้วยท่วงท่าสบายอารมณ์และอ่อนโยนโดยที่หน้าตามิได้แสดงความกลัว แต่อย่างไรก็ตามมองหน้าผู้คุมพร้อมกับยกถ้วยยาขึ้น และกล่าวถามขึ้นว่า "ท่านเห็นอย่างไรถ้าข้าพเจ้าจะดื่มเพื่อถวายสักการะแด่เทพเจ้า ข้าพเจ้าจะทำเช่นนั้นได้หรือไม่" ชายผู้นั้นจึงกล่าวว่า "เราเตรียมเท่าที่เรามองสมควร โสกราติสจึงตอบว่า "ข้าพเจ้าเข้าใจละแต่ข้าพเจ้าควรจะสวดอ้อนวอนเทพเจ้าขอให้ทรงอำนวยพรให้การเดินทางของข้าพเจ้าจากโลกนี้ไปยังโลกอื่นเป็นไปโดยสวัสดิ์" ว่างแล้วเขาก็ยกถ้วยยาขึ้น จรดริมฝีปากอย่างง่ายคายและสวดขึ้นแล้วก็ดื่มยานั้นเข้าไป

ตั้งแต่ต้นมาพวกเราสามารถควบคุมความเศร้าโศกของเราไว้ได้ มาบัดนี้เมื่อเราเห็นเขาตีหมาพิษนั้นหมดด้วย เราก็ไม่สามารถอดกลั้นความรู้สึกไว้ได้อีกต่อไป ข้าพเจ้าไม่สามารถควบคุมตนเองไว้ได้แม้จะได้พยายามแล้วก็ตาม น้ำตาหลังไหลออกมาจนข้าพเจ้าต้องปิดหน้าและร่ำไห้ ข้าพเจ้าไม่ได้ร้องไห้เพราะสงสารเขา หากแต่ข้าพเจ้าสงสาร ตนเองและรู้สึกตระหนกอย่างยิ่งที่จะต้องสูญเสียเพื่อนที่ดีเช่นนี้ไป ข้าพเจ้ามิใช่คนแรกที่ร้องไห้ ใครใคร่เองเมื่อรู้ว่าไม่สามารถจะควบคุมตนเองได้ต่อไปจึงถูกขึ้นและเดินออกไป ข้าพเจ้าจึงตามออกไปบ้าง และในจังหวะนั่นเอง อพอลโลดอร์สซึ่งร้องไห้มาตลอดเวลาก็ส่งเสียงร้องไห้ออกมาดังๆ ทำให้เรารู้สึกตัวว่าเรานี้ช่างซี้ซลาคเหลือเกิน มีแต่โสกราตีสที่ยังคงสงบอยู่ เขากล่าวขึ้นว่า "นี่เสียงอะไรกันนี้ ข้าพเจ้าอุตส่าห์ไล่พวกผู้หญิงออกไปเพื่อมิให้มาส่งเสียงดังด้วยข้าพเจ้าได้ยินมาว่าคนเราควรจะตายด้วยความสงบ เยียบเสียบเถอะแล้วจงอดทนเสียบด้วย" เมื่อเราได้ยินดังนั้นเรารู้สึกละเอียดขึ้นมาทันทีจึงรีบเช็ดน้ำตาเสีย โสกราตีสเดินไปมาจนกระทั่งเขาบอกเราว่าขาของเขาเริ่มอ่อนแรงลง เขาจึงเอนตัวลงนอนตามคำแนะนำ ชายคนที่นำยาพิษมาให้เขาตีก็ลุกขึ้นมาตรวจดูขาและเท้าของเขาเป็นพักๆ สักครู่หนึ่งต่อมาชายคนนั้นก็กตกลงไปที่เท้าของโสกราตีสอย่างแรงและถามว่าเขารู้สึกเจ็บบ้างไหม "ไม่หรอก" โสกราตีสตอบ เขาจึงกดสูงขึ้นไปเรื่อยๆ และบอกเราว่าบัดนี้ที่ขาเริ่มแข็งและไม่มีความรู้สึกแล้ว โสกราตีสรู้สึกเช่นนั้นเหมือนกันเขาจึงกล่าวว่า "เมื่อยาพิษแล่นถึงหัวใจทุกอย่างก็จะสิ้นสุดลง" ต้นขาของเขาเริ่มแข็งและขา เขาคิดผ้าคลุมใบหน้าลง (เขาเอาผ้าปิดหน้าอยู่) และกล่าวถ้อยคำเป็นครั้งสุดท้ายว่า "ใครใดข้าพเจ้าเป็นหนี้ใครเทพเจ้าแอสคลีปิอัสอยู่ตัวหนึ่ง ท่านอย่าลืมนำไปคืนนะ" ใครใดก็รับปากว่า "หนี้จะต้องได้รับการชดใช้ ยังมีอะไรอีกหรือไม่" ไม่มีคำตอบใดๆ อีก ในเวลาที่ต่อมาเราได้ยินเสียงเคาะตบไหวคนรับใช้จึงเปิดผ้าดู ตาของเขายังคงค้างอยู่ ใครใดจึงปิดเปลือกตาและปากให้เขา

นั่นคือวาระสุดท้ายของเพื่อนของเราซึ่งข้าพเจ้ากล่าวได้อย่างจริงใจว่าเป็นคนฉลาดที่สุด ยุติธรรมที่สุดและดียิ่งกว่าใครๆ ที่ข้าพเจ้าเคยรู้จักมา"

III. รากฐานการศึกษาของเพลโต

ความเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ในชีวิตของเพลโตเกิดขึ้นเมื่อเขาพบกับโสกราตีส เพลโตเติบโตขึ้นมาอย่างสุขสบาย และอาจจะร่ำรวยด้วย เขาเป็นชายหนุ่มรูปงามและแข็งแรง กล่าวกันว่าที่เขาได้ชื่อว่าเพลโตเพราะเขามีไหล่กว้าง เขาเป็นทหารที่ยอดเยี่ยม และได้รับรางวัลถึงสองครั้งในการแข่งขันกีฬาที่อีสทเมียณ ้วยหนุ่มเช่นนี้มักจะไม้อึดอ้านวยให้เกิดนักปรัชญา ทว่าวิญญาณอันลึกซึ้งของเพลโตกลับพบความสุขอย่างใหม่ในวาทะวิจารณ์ อันเป็นกีฬาของโสกราตีส การตั้งคำถามอันเจ็บแสบ การวิเคราะห์ความเชื่อและสมมติฐานต่างๆ ของโสกราตีสต่อผู้ร่วมสนทนานั้นเป็นความมหัศจรรย์ยิ่งนักสำหรับผู้ที่เฝ้าดู เพลโตได้ก้าวเข้ามาในกีฬาเช่นที่เขาเคยก้าวเข้าไปในกีฬาที่หยาบกว่าคือ การเล่นมวยปล้ำ และจากการนำของ "ตัวเหลือง" แก่ๆ (โสกราตีสเรียกตนเองอย่างนั้น) เพลโตก็พัฒนาตนเอง จากผู้ที่สนใจเพียงการโต้แย้งมาสู่ผู้ที่สนใจวิเคราะห์หรืออย่างรอบคอบและถกเถียงอย่างมีประสิทธิภาพเขากลายมาเป็นผู้ที่หลงใหลในการแสวงหาปัญญา เขาเคยกล่าวถึงครูของเขาเสมอว่า "ขอบคุณพระเจ้าที่ข้าพเจ้าเกิดมาเป็นคนกรีกแทนที่จะเป็นคนป่าเถื่อน เป็นอิสราเอล"

แทนที่จะเป็นทาส เป็นผู้ขายแทนที่จะเป็นผู้หญิง และที่สำคัญกว่าสิ่งใดคือ เป็นคนยุคเดียวกับโสกราตีส"

เมื่อโสกราตีสสิ้นชีวิตลงนั้น เพลโตมีอายุได้ 28 ปี และโศกนาฏกรรมของชีวิตที่ราบเรียบนี้ ได้ประทับอยู่ในความคิดคำนึงทุกขั้นตอนของเพลโตตลอดมา เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้เพลโตเต็มไปด้วยความรู้สึกเหยียดหยามการปกครองแบบประชาธิปไตยและเกลียดชังฝูงชนอย่างจับใจ แม้เชื้อสายและการอบรมแบบชนชั้นสูงของเขาก็ยังไม่สามารถก่อกำความรู้สึกเช่นนั้นแก่เขาได้ เขาได้ช้อยติเช่นเดียวกับใครต่อใครที่จะต้องทำลายระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยลง และให้คนที่ฉลาดที่สุดและดีที่สุดในปกครอง ปัญหาของการแสวงหาวิธีการที่จะค้นหาคนดีที่สุดและฉลาดที่สุดและชักนำมาปกครองประเทศก็กลายมาเป็นปัญหาฝังใจที่เพลโตคิดค้นตลอดชีวิต

ขณะเดียวกันความพยายามของเพลโตที่จะช่วยชีวิตของโสกราตีสก็ทำให้ผู้นำในระบบประชาธิปไตยไม่วางใจในตัวเขา กรุงเอเธนส์มิใช่สถานที่อันปลอดภัยที่เขาจะใช้ชีวิตอยู่ต่อไป เพื่อน ๆ ของเขาได้ขอร้องให้เขาออกไปเสียจากกรุงเอเธนส์ คงไม่มีช่วงเวลาใดที่เหมาะสมแก่การออกไปรู้จักโลกมากกว่านี้อีกแล้ว ดังนั้น ในปี 399 ก่อนคริสตศักราช เพลโตจึงเดินทางออกจากกรุงเอเธนส์ เราไม่ทราบแน่ชัดว่าเขาไปยังที่ใดบ้าง แต่ที่ ๆ เขาไปแทบทุกแห่งดูจะมีการทำสงครามระหว่างผู้มีอำนาจหลายฝ่ายอย่างสนุกสนาน ดูเหมือนเขาจะได้เดินทางไปอียิปต์ก่อน และคงได้ประสบกับความตระหนกอย่างใหญ่หลวงเมื่อได้ยินพระซึ่งเป็นชนชั้นปกครองของประเทศนั้นกล่าวว่า ชาวกรีกเป็นชาติที่เพิ่งเริ่มตั้งเปรียบเสมือนเด็กสอนเดิน ไม่มีแม้ระบบประเพณีที่แน่นอนหรือวัฒนธรรมที่สูงส่ง ดังนั้นผู้รู้และผู้คงแก่เรียนอียิปต์จึงคิดว่าไม่น่าจะเสียเวลาเอาใจใส่กับกรีกเลย ความทรงจำเกี่ยวกับผู้รู้ที่ปกครองสังคมเกษตรกรรมที่เฉื่อยชาฝังใจเพลโตตลอดมาและมีบทบาทต่อข้อเขียนเกี่ยวกับสังคมในอุดมคติของเขา ต่อจากนั้นเขาก็ลงเรือไปยัง ซิซิลีและอิตาลี และที่อิตาลีนี้เองที่เขาได้เข้าไปร่วมอยู่ในสำนักที่ไพธากอรัสได้ตั้งขึ้น และอีกครั้งหนึ่งที่เพลโตเกิดความประทับใจอย่างลึกซึ้งกับชนกลุ่มน้อยที่แยกตัวออกมาศึกษาเล่าเรียน และทำการปกครองโดยใช้ชีวิตที่เรียบง่ายและไม่คำนึงถึงการแสวงหาอำนาจ เพลโตใช้เวลาท่องเที่ยวไปถึง 12 ปี เขาเก็บเกี่ยวความรู้จากทุกหนทุกแห่งที่ได้ผ่านไป และแวะเวียนไปตามสถานที่บูชาทุกแห่ง และลึ้มรสความเชื่อนานาประเภท มีบางคนเล่าว่าเขาไปถึงยูเดีย และได้รับการขัดเกลาจากประเพณีของพวกศาสนพยากรณ์ที่ฝึกฝนในสังคมนิยมอยู่ระยะหนึ่ง และทำยที่สุดได้ไปถึงฝั่งแม่น้ำคงคา และเรียนการบำเพ็ญสมาธิของพวกฮินดูทีเดียว แต่ความจริงเป็นอย่างไรนั้นเราไม่ทราบแน่ชัด

เขากลับมาถึงเอเธนส์ในปี 387 ก่อนคริสตศักราช บัดนี้ เขาเป็นชายในวัยสี่สิบที่แข็งแกร่งด้วยสติปัญญาอันเกิดจากการพบเห็นโลกและมนุษย์อย่างกว้างขวาง ความร้อนแรงของคนวัยหนุ่มอาจลดน้อยลงไปบ้าง ทว่าเขากลับเป็นผู้ที่มีความคิดอันลึกซึ้งสุขุมขึ้น เขาเห็นแนวความคิดแบบสุดโต่งทุกชนิดว่าเป็นเพียงความจริงแบบครึ่ง ๆ กลาง ๆ และเขายังเห็นต่อไปอีกว่าแง่มุมของปัญหาต่าง ๆ นั้นล้วนนำเราไปสู่ความจริงทั้งสิ้น บัดนี้เขามีทั้งศาสตร์และศิลปะ เป็นครั้งเดียวกับนักปรัชญาและกวีรวมอยู่ในวิญญูณดวงเดียวกัน และเขายังได้สร้างบทสนทนาซึ่งเป็นเครื่องมือแห่งการแสดงออก

ของความงามและสิ่งจะ เราอาจจะเชื่อว่าไม่มีครั้งใดเลยที่ปรัชญาจะมีอารมณ์อันเลอเลิศเช่นนี้ และจะไม่มีครั้งใดอีกแล้วที่จะเป็นได้เช่นนี้ แม้เมื่อเราแปลบทสนทนาที่ออกมาความงดงามของท่วงทำนองการเขียนยังคงส่องประกายแวววาวออกมาให้ปรากฏ เซลลิกวีเอกของอังกฤษผู้หลงใหลเพลโตได้กล่าวว่า "เพลโตได้แสดงออกถึงการรวมตัวอย่างน่าพิศวงของหลักเหตุผลอันซับซ้อนกับพลังอารมณ์อันรุนแรงของบทกวี ซึ่งถูกหล่อหลอมรวมกันด้วยอิทธิพลของความยิ่งใหญ่อันประสานกลมกลืนกันแห่งยุคสมัยจนกลายเป็นเสียงดนตรีอันเต็มคำประทับใจซึ่งเร่งเร้าให้รู้ตหน้าไปอย่างไม่หยุดยั้ง⁵ การเริ่มต้นของปรัชญาผู้เฒ่าในลักษณะของนักแต่งบทละครจึงมีคุณสมบัติพิเศษด้วยประการฉะนี้

อุปสรรคในการที่จะเข้าใจเพลโตนั้นอยู่ที่การที่เขาสวมหน้ากากปรัชญากับกวีนิพนธ์วิทยาศาสตร์กับศิลปะเข้าด้วยกันจนเราไม่สามารถแยกได้ว่าตัวละครตัวใดคือตัวผู้ประพันธ์เอง คำสนทนาตอนใดเป็นไปตามตัวอักษร ตอนใดเป็นอุปมาอุปไมย คำสนทนาตอนใดเป็นเรื่องล้อเลียนหรือเรื่องจริงบ่อยครั้งที่เราจะเกิดความรู้สึกสับสน ทั้งนี้เพราะการล้อเลียน การเสียดสี และการใช้ตำนานในผลงานของเขา เราแทบจะกล่าวได้ว่าเพลโตไม่ได้สอนอะไรแก่เรานอกจากสาธกนิยายโปรทาโกรัสเคยเอ่ยถ้อยคำในครั้งหนึ่งว่า "ข้าพเจ้าในฐานะคนแก่ควรพูดกับท่านในฐานะคนหนุ่มด้วยนิทานสอนใจหรือปกรณัมดี⁶ เราได้รับการบอกเล่าว่าบทสนทนาเหล่านี้เพลโตเขียนขึ้นเพื่อคนทั่วไปไปในสมัยของเขาโดยใช้วิธีการของการสนทนา การโต้แย้งและการรอกกลับมาย้ำประเด็นสำคัญ บทสนทนาเหล่านี้ถูกปรับ (แม้จะดูกำกวมสำหรับเราในปัจจุบันก็ตาม) ให้เข้ากับความเข้าใจของคนทั่วไป ซึ่งพอใจจะอ่านปรัชญาเป็นครั้งคราวในยามว่างและคนที่ต้องรีบอ่านหนังสือเพราะช่วงชีวิตอันสั้นของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้เราจึงควรจะต้องใจไว้ว่าในบทสนทนาเหล่านี้ เราจะพบความช่างเล่นตลกตจนการอุปมาอุปไมยซึ่งดูไร้ความหมายสำหรับคนทั่วไป เว้นแต่กับวิชาการผู้สนใจในรายละเอียดของสังคมและภาษาในสมัยของเพลโต ซึ่งในปัจจุบันดูไม่เข้าท่าและทุ่งชัน แต่อาจจะยับทบาทในฐานะเป็นสิ่งที่ทำให้ความคิดอันหนักอึ้งดูมีรสราจชวนสนใจสำหรับคนที่ไม่คุ้นเคยกับปรัชญา

เราต้องยอมรับว่าเพลโตมีคุณลักษณะที่เขาเหยียดหยามอยู่มากมาย เขาติเตียนโจมตีกวีและการเล่าปกรณัมของคนเหล่านี้ แต่เขากลับเป็นผู้ช่วยที่มั่งจ้วนกวีและปกรณัมเหล่านั้น เขาบ่นเกี่ยวกับพวกพระ (ซึ่งชอบเทศน์ที่ซบถ ทรกและเสนอทางรอดเพื่อแลกสิ่งตอบแทน อ้างจาก *อุดมรัฐ* 364) แต่ตัวเขาเองกลับเป็นพระ นักเทวศาสตร์ นักาศน์ นักศีลธรรมตัวยง เขาเป็นซาโวนาโรลา ผู้ปฏิเสศศิลปะและความฟุ้งเฟ้อ เขาคัดค้านเช็คสเปียร์ที่ขอมรับว่า "การเปรียบเทียบนั้นหละหลวม" (โสพิสต์, 231) แต่เขากลับได้การเปรียบเทียบจากอันหนึ่งไปสู่อีกอันหนึ่งเช่นนี้เรื่อยไป เขาเหยียดหยามพวกโสพิสต์ว่าเป็นนักตลกตถึง คำน้ำลาย แต่ตัวเขาเอง ก็มีได้วิเศษไปกว่าพวกที่ใช้หลักเหตุผลราวกับนิสิตปีที่สอง ฟาเกท์ ได้เขียนล้อเขาในแง่นี้ไว้ดังนี้ "ส่วนทั้งหมดย่อมใหญ่กว่าส่วนย่อยใช่หรือไม่ __แม่นอน__ และส่วนย่อยย่อมเล็กกว่าส่วนใหญ่ใช่ไหม __ใช่__ ดังนั้น เป็นที่แน่ชัด

⁵ Quoted by Barker, *Greek Political Theory*, London, 1918, p.5

⁶ *Protagoras*, 320

ว่านักปรัชญาควรปกครองประเทศไซไใหม่ __อะไรกันนั้น __ก็เห็นอยู่ชัด ๆ ขอให้เราเริ่มต้นกันใหม่
อีกครั้ง"⁷

แต่ก็เป็นส่วนที่แย่ที่สุดของเขาเท่าที่ เราจะสรรหามาพรรณาได้ และแม้จะได้กล่าวเช่นนี้ก็ตาม
บทสนทนา (Dialogue) ก็ยังคงยืนยงอยู่ในฐานะสมบัติอันหาค่ามิได้ของโลก⁸ หนังสือเรื่อง
อุดมรัฐ (Republic)⁹ เป็นหนังสือเล่มดีที่สุดและสมบูรณ์ที่สุดโดยตัวของมันเอง ในหนังสือเล่มนี้
เราจะพบความคิดของเขาทางอภิปรัชญา เทววิทยา จริยศาสตร์ จิตวิทยา วิชาครู รัฐศาสตร์
และทฤษฎีศิลปะ เราจะได้พบปัญหาที่เรายังเผชิญหน้าอยู่ในปัจจุบันนี้ครบถ้วนในหนังสือเล่มนี้ตั้ง
แต่ปัญหาระหว่างลัทธิคอมมิวนิสต์กับสังคมนิยม เรื่องของสตรีนิยม และการคุมกำเนิดตลอดจน
การทำหมัน ปัญหาศีลธรรมแบบนิทรีซี เรื่องของอภิชนาธิปไตย ปัญหาการกลับไปสู่ธรรมชาติ
และการศึกษาแบบเสรีนิยมของรุโซ ปัญหาเรื่องพลังทะยานแห่งชีวิต (elan vital) ของแบร์กของ
กับจิตวิเคราะห์แบบฟรอยด์ หนังสือเล่มนี้เป็นเสมือนงานเลี้ยงของปัญญาชนจากเจ้าภาพที่ใจกว้าง
อีเมอร์สัน * เคยกล่าวไว้ว่า "เพลโตคือปรัชญา และปรัชญาคือเพลโต และข้าพเจ้าขอมอบรางวัลให้
อุดมรัฐด้วยคำของโฮเมอร์ เกี่ยวกับคัมภีร์กระดาน ดังนี้ "จงเผาห้องสมุดเสีย เพราะคุณค่าของมัน
อยู่ในหนังสือเล่มนี้"⁹

ขอให้เรามาศึกษาอุดมรัฐกันเถิด

I V . ปัญหาทางจริยธรรม

การอภิปรายครั้งนี้มีขึ้นที่บ้านของเซฟาโลสชนชั้นสูงผู้มั่งคั่ง ผู้ที่ร่วมกลุ่มสนทนาคือ กลอคคอน
และอะโดแมนตัส ซึ่งเป็นพี่ชายของเพลโต เกรซีมาคัส ซึ่งเป็นโสเฟิสต์ที่มีกิริยากระด้างและขี้ตื่นตื่นง่าย
โสกราตีสซึ่งทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงของเพลโตในบทสนทนานี้ได้ถามเซฟาโลสว่า

"ท่านคิดว่าอะไรคือสิ่งทีวี่เศษสุดที่ท่านได้พบเกี่ยวกับความมั่งคั่ง"

⁷ Pour qu'on lise Platon, Paris, 1905, p.4

⁸ บทสนทนาที่สำคัญที่สุด อาทิ The Apology of Socrates (แก้วข้อกล่าวหาของโสกราตีส) Crito (ไครโต)
Phaedo (เฟโด) The Symposium (งานเลี้ยง) Phaedrus (เฟดรัส) Gorgias (กอร์กัส)
Parmenides (พาร์เมนิดีส) และ The Statesman (รัฐบุรุษ) ส่วนที่สำคัญที่สุด คือ Republic (อุดมรัฐ)
(ส่วนที่อ้างถึงจะมีหมายเลขกำกับไว้ริมขอบหน้าแต่ละย่อหน้า) หน้า 327-32, 332-77, 384-5, 392-426, 433-5, 441-76,
481-3, 512-20, 572-34 ฉบับที่ดีที่สุดคือ ฉบับของโจเวต (Jowett) และที่หาได้ง่ายที่สุดคือฉบับของ E. V. Rieu การ
อ้างถึงส่วนใหญ่มาจากอุดม รัฐไว้แต่ละบรรทัดมาจากที่อื่น

⁹ Representative Men, p. 41

เซฟาลัสตอบว่าความร่ำรวยนั้นเป็นสิ่งพิเศษสำหรับเขา เพราะมันสามารถทำให้เขาเป็นผู้มีจิตใจกว้างขวาง ซื่อสัตย์ และยุติธรรม ไสกราติสได้ใช้คำพูดทวนอย่างมีชั้นเชิงตามแบบฉบับของเขา และขอให้เซฟาลัสอธิบายความหมายของคำว่ายุติธรรม และนี่เองคือจุดเริ่มต้นของการสงครามทางปัญญา ทั้งนี้เพราะคงไม่มีอะไรอีกแล้วที่จะยากยิ่งไปกว่าการให้คำนิยามซึ่งเป็นการทดสอบความกระฉ่างและความสามารถของปัญญา ไสกราติสได้กำจัดคำนิยามที่เสนอกันขึ้นมาแต่ละอันอย่างง่ายดายจนเกรซีมาคัสหมดความอดทนก่อนผู้อื่น จนต้อง "คำราม" ออกมา

"ท่านเกิดน้ำอะไรขึ้นมานะ ไสกราติส ทำไมท่านถึงปฏิเสธคำนิยามทุกอันอย่างโง่ ๆ เช่นนี้ ข้าพเจ้าขอบอก ท่านว่าถ้าท่านอยากรู้ว่าความยุติธรรมคืออะไร ท่านจะต้องเป็นคนตอบเองมิใช่คนถาม และท่านไม่ควรภาคภูมิใจ ไปตอกที่สามารถทำลายคำนิยามของผู้อื่นได้ มีคนอื่นมากมายนักที่ดีแต่ถามแต่ไม่สามารถหาคำตอบได้" (336)

ไสกราติสมิได้แสดงความตระหนกตกใจกับเหตุการณ์ครั้งนี้ เขายังคงตั้งคำถามมากกว่า เสนอคำตอบต่อไปในแบบเดิม ถักครู่หนึ่งต่อมาเขาก็กระตุ้นเกรซีมาคัสคนโง่ผางให้เสนอคำนิยามขึ้นมา

"ฟังนี่นะ" ไสพิสต์ผู้ขุ่นเคืองกล่าว "ข้าพเจ้าขอบอกว่าอำนาจคือ ความชอบธรรมและความยุติธรรมคือผลประโยชน์ของผู้ที่แข็งแรงกว่า. . . . รัฐบาลในรูปแบบต่าง ๆ เป็นผู้สร้างกฎหมาย ไม่ว่าจะป็นรัฐบาลแบบประชาธิปไตย แบบอภิชนาธิปไตย หรือแบบเอกราธิปไตย ก็ตามล้วนแต่สร้างกฎหมายขึ้นมาเพื่อผลประโยชน์ของตนทั้งสิ้น และกฎหมายเหล่านี้แหละ ที่นำไปใช้บังคับประชาชนโดยกล่าวว่าเพื่อ "ความยุติธรรม" และลงโทษคนที่ละเมิดกฎหมายนี้โดยกล่าวหาว่าคนเหล่านี้ "อยุติธรรม" ข้าพเจ้าพูดถึงความยุติธรรมในลักษณะกว้าง ๆ และสิ่งที่ข้าพเจ้าต้องการอธิบายนั้นจะปรากฏชัดในระบบการปกครองแบบอัตตาธิปไตย (autocracy) ซึ่งใช้เล่ห์กลและพลังกำลังยึดทรัพย์สินทั้งหมดไปจากผู้อื่นและผู้ที่สามารถยึดทรัพย์ไปจากปวงชนและทำให้ปวงชนเป็นทาสได้นั้นแทนที่จะถูกประณามว่าเป็นโจรหรือคนโกงกลับได้รับการยกย่องจากคนทั้งปวงและมีความสุขมูลเหตุที่มนุษย์เราไม่ยอมรับความยุติธรรมก็เพราะความกลัวที่จะต้องรับผลของความยุติธรรม มิใช่กลัวที่จะต้องทำความยุติธรรมด้วยตนเอง" (336-44)

เรายังคงได้ยินทฤษฎีความคิดเช่นนี้อยู่ในปัจจุบันนี้ โดยเฉพาะในแง่ที่ทฤษฎีนี้เป็นส่วนหนึ่งของความคิดของนิทซีซีที่ว่า "โดยความสัตย์จริงข้าพเจ้าได้หัวเราะเยาะพวกอ่อนแอที่คิดว่าตนเป็นคนดี

"คนมีอำนาจเพียงหยิบมือหนึ่งย่อมดีกว่าคนยุดิธรรมสักฝูง" คงไม่มีที่ได้อีกแล้วในประวัติปรัชญาที่ทฤษฎีนี้จะถูกกำหนดขึ้นมาได้ชัดเจนยิ่งไปกว่าที่เพลโตเองได้เขียนไว้ในบทสนทนาที่ชื่อว่า คัลลีสทิส ซึ่งเป็นโสฟิสต์คนหนึ่งได้ปฏิเสธศีลธรรมโดยเห็นว่าศีลธรรมเป็นสิ่งที่พวกที่อ่อนแอสร้างขึ้นมาจากบ่วงพลังของพวกที่แข็งแรง

"พวกนี้สร้างคำชมและข้อดีขึ้นมาด้วยทักษะของผลประโยชน์ส่วนตน เขามักอ้างว่าความคดโกงเป็นเรื่องน่าละอายและยุดิธรรม ความคดโกงในสายตาของพวกนี้คือความต้องการมีมากกว่าผู้อื่น เขารู้ว่าตนเองไร้ความสามารถ จึงพอใจอย่างมากที่จะทำให้ทุกคนเท่าเทียมกัน แต่หากจะมีใครสักคนซึ่งมีพลังมากพอ (เช่น ยอดมนุษย์เข้ามา เขาจะต้องลุกขึ้นทำลายกฎเกณฑ์ ข้อห้าม กฎหมายต่าง ๆ ตลอดจนบาปทั้งปวง คนที่จะมีชีวิตอยู่อย่างแท้จริง จะต้องปล่อยอารมณ์ของตนเองอย่างเต็มที่ แต่เมื่อได้แสดงอารมณ์ ออกถึงขีดสุด เราจะต้องมีความกล้าที่จะจัดการกับมันและตอบสนอง ความปรารถนาทั้งมวล และนี่คือความยุดิธรรมและความมีใจสูงตามธรรมชาติ แต่คนส่วนใหญ่ไม่สามารถทำเช่นนั้น เขาจึงตำหนิตีเยียนคนที่กล้าทำเพราะเขารู้สึกอับอายในความไร้สมรรถภาพซึ่งตนต้องการปกปิดพวกนี้ จึงเรียกการแสดงอารมณ์ความรู้สึกว่าเป็นสิ่งชั่วช้า เขาทำให้ธรรมชาติอันประเสริฐของคนเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ และเขาสรรเสริญความยุดิธรรมเพราะเขาเองเป็นคนขี้เขลาค

ความยุดิธรรมแบบนี้เป็นความยุดิธรรมที่เหมาะสมสำหรับผู้รับใช้มีใช้มนุษย์เป็นศีลธรรมของพวกทาสมีใช้ศีลธรรมของวีรบุรุษ คุณธรรมที่แท้ของมนุษย์คือ ความกล้าหาญ

และมีปัญญา (phronesis)¹¹ บางที "ความไร้ศีลธรรม" แบบรุนแรงนี้สะท้อนให้เห็นถึงวิวัฒนาการของลัทธิจักรวรรดินิยม ซึ่งปรากฏในนโยบายต่างประเทศของเอเธนส์ตลอดจนทัศนคติอันรุนแรงต่อรัฐที่อ่อนแอกว่า¹² ในสุนทรพจน์ของเพริคลีสซึ่งทูซิดิดีส จารึกไว้กล่าวว่า "อาณาจักรของท่านนั้นมีรากฐานอยู่บนกองทัพอันมีใจเจตนาดีของประชาชน" และนักประวัติศาสตร์คนเดียวกันนี้ยังได้บันทึกต่อไปอีกว่า "ทูตแห่งกรุงเอเธนส์ได้บังคับให้เมลอสเข้าร่วมกับเอเธนส์ในการทำสงครามกับสปาร์ตาโดยกล่าวว่า "ท่านรู้เท่ากับที่เราว่าความชอบธรรมตามที่เชื่อกันนั้นก็เพียงความเท่าเทียมกันในอำนาจ ผู้ที่แข็งแรงกว่าก็ทำสิ่งที่เขาสามารถทำได้ และผู้ที่อ่อนแอกว่าก็รับทุกสิ่งไปเท่าที่จะต้องรับ"¹³ ในข้อเขียนนี้เองที่สะท้อนให้เห็นปัญหาพื้นฐานทางจริยศาสตร์ ตลอดจนความยุ่งยาก

11 Gorgias 491 เทียบกับคำนิยามเรื่องความสามารถ (virtue) คือความฉลาดผสมกับพลังบังคับของแมคคิอาเวลลี

12 Barker, p. 73

13 History of the Peloponnesian War, V, 105

ของทฤษฎีเกี่ยวกับความประพฤติทางศีลธรรมอาทิ ความยุติธรรมคืออะไร เราควรจะแสวงหา
ความชอบธรรม หรือไม่หรือเราควรแสวงหาอำนาจ เป็นคนดีหรือเป็นคนแข็งแรงดีกว่ากัน

โสกราตีสหรือถ้าจะกล่าวให้ถูกต้องเพลโตตอบโต้ทฤษฎีอันทำทลายยี่น้ออย่างไร ในตอนแรก
เขาไม่ได้ให้คำตอบอันใด เพียงแต่ชี้ให้เห็นว่าความยุติธรรมคือความสัมพันธ์ระหว่างคนแต่ละคน
แต่ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับรูปแบบของสังคมด้วย ผลก็คือเราจะเข้าใจความยุติธรรมได้ดีขึ้นถ้าเราศึกษาใน
ลักษณะที่เป็นส่วนประกอบส่วนหนึ่งของโครงสร้างของสังคม มิใช่เป็นคุณลักษณะของความประพฤติ
ส่วนบุคคล เขาแนะนำถ้าเราสามารถวาดภาพของรัฐที่ยุติธรรมได้ เราจะสามารถอธิบายถึงลักษณะ
ของผู้ที่มีความยุติธรรมได้อย่างชัดเจน เพลโตได้ขออุกโทษที่พูดออกนอกเรื่องไปถึงการทดสอบ
การเห็นของคนเราจะต้องให้เขาอ่านตัวหนังสือขนาดใหญ่เสียก่อน แล้วจึงให้อ่านตัวอักษรขนาดเล็ก
ลงมา ดังนั้น ในทำนองเดียวกันการวิเคราะห์ความยุติธรรมในลักษณะของสังคมย่อมเป็นเรื่องง่ายกว่า
การวิเคราะห์ในลักษณะของความประพฤติส่วนบุคคล อย่างไรก็ตามเราจะต้องไม่หลงออกนอกทาง
แท้ที่จริงแล้วขอมปราชญ์ท่านนี้กำลังเขียนหนังสือสองเล่มเข้าด้วยกันโดยใช้การอ้างเหตุผลเป็นเส้นด้าย
เขาต้องการจะถกเถียงเกี่ยวกับปัญหาศีลธรรมส่วนบุคคลและศีลธรรมของสังคมและรัฐพร้อม ๆ กัน
เขามีภาพของรัฐในอุดมคติอยู่ในใจแล้ว และตั้งใจจะสร้างมันขึ้นมา การยกโทษให้เขาเป็นเรื่องง่าย
เพราะการหันเหออกนอกทางนั้นได้ช่วยสร้างแกนและคุณค่าของหนังสือเล่มนี้ในท้ายที่สุด

V. ปัญหาทางการเมือง

เพลโตได้กล่าวว่าความยุติธรรมจะเป็นเรื่องที่ไม่ซับซ้อนถ้ามนุษย์เป็นพวกที่อยู่อย่างง่าย ๆ
การปกครองแบบสังคมนิยมอนาธิปไตยก็คงเป็นการปกครองที่เหมาะสมและตอนนี้เองที่จินตนาการ
ของเพลโตมีบทบาทขึ้นมา

"ก่อนอื่นขอให้เราลองพิจารณาคิวชีวิตของคนเหล่านี้ว่าเป็นอย่างไร
เขาต้องทำทุกสิ่งทุกอย่างด้วยตนเอง ตั้งแต่ปลูกข้าวโพด หมักเหล้าองุ่น ทอผ้า
ทำรองเท้า และสร้างที่พักอาศัยใช่หรือไม่ เมื่อมีที่อยู่ก็จะเปลี่ยยกทำงานในฤดูร้อน
และปกป้องตนเองอย่างเพียงพอในฤดูหนาว อาหารหลักของพวกนี้คือ ข้าวสาลี
กับข้าวบาเลย์ซึ่งเขาจะให้ทำขนมปังและขนมหวาน เขาใช้ใบกกหรือใบไม้ใส่อาหาร
และเขาจะนอนบนเตียงที่ทำจากกิ่งไม้ คนเหล่านี้และลูกหลานจะกินเลี้ยง
เขาจะดื่มเหล้าองุ่นซึ่งเขาหมักเอง ประดับประดาตัวด้วยพวงมาลัยบนศีรษะ
โดยมีคำอวยพรของเทพเจ้าประทานมา คนเหล่านี้อยู่ในสังคมที่
สงบสุขและเขาจะระวังมิให้ครอบครัวใช้จ่ายเกินกำลัง เขาจะต้องระมัดระวัง
มิให้เกิดสงครามหรือความยากจน นอกจากอาหารหลักอันง่ายตายแล้ว
เขามีเครื่องชูรสอื่น ๆ เช่น เกลือมะกอก เนยแข็ง หัวหอม กล้าปัส
และเครื่องเทศจากที่อื่น ๆ นอกจากนี้ เขาจะใช้มะเดื่อและเมล็ดถั่ว

และผลเมอเทิลและลูกพีชเป็นของหวานสำหรับเขา เขาจะปิ้งขนมหวานเหล่านี้
 สลับกับการดื่มไปทีละเล็กทีละน้อย จากการรับประทานเช่นนี้เขาจะมีชีวิต
 ยืนยาวและสงบสุข ลูกหลานของเขาก็จะดำเนินชีวิตไปตามบรรพบุรุษด้วย (372)

ถ้าท่านสังเกตดูให้ดี ท่านจะพบว่าในข้อความที่ตัดตอนมานี้ เพลโตได้เอ่ยถึงความคิดเรื่อง
 การควบคุมประชากร (สันนิษฐานว่า คงใช้วิธีฆ่าทารกแรกเกิด) การรับประทานอาหารแบบมังสวิรัต
 การ "กลับไปสู่ธรรมชาติ" ไปสู่ความเรียบง่ายของชีวิตแบบบรรพกาล ซึ่งปรากฏในตำนานของพวก
 ฮีบรูเกี่ยวกับสวนสวรรค์ ความคิดทั้งหมดที่ปรากฏนี้มีลักษณะราวกับว่าเป็นความคิดของไดโอจีนีส
 หนึ่งในนักคิดกลุ่มชินนิคที่ว่า เราควร "กลับไปใช้ชีวิตร่วมกับสัตว์อื่นๆ ซึ่งใช้ชีวิตด้วยความสงบ
 และสมถะ" ชั่วขณะหนึ่งที่เรารู้จักได้อ่านข้อความนี้ เรามีความรู้สึกใคร่จะจัดเพลโตให้เป็นพวกเดียวกับ
 แซงต์ซิมอง และฟูรีเย วิลเลียม มอริส* และตอลสตอย* แต่เพลโตเป็นคนช่างสงสัยมากกว่า
 ท่านผู้สมัครหาอันบริสุทธิ์เหล่านี้ ด้วยเหตุนี้จึงจากที่บรรยายถึงสังคมในอุดมคตินี้ เพลโตได้ตั้งข้อ
 สงสัยถึงเหตุที่สังคมสวรรค์แบบง่ายๆ แห่งนี้ไม่เคยปรากฏบนพื้นพิภพเลย เพราะเหตุใด สังคม
 อุดมคติแห่งนี้จึงยังไม่ปรากฏในแผนที่

เพลโตได้สรุปว่า เหตุที่สังคมอันบรมสุขยังไม่สามารถอุบัติขึ้นในโลกได้เพราะความละโมภ
 และความฟุ้งเฟ้อของมนุษย์ มนุษย์ปราศจากความพอใจในชีวิตที่เรียบง่ายทั้งนี้เพราะมนุษย์ละโมภ
 ทะเยอทะยาน ซึ่งดีจึงเด่นและอิจฉาริษยา เมื่อหน่ายในสิ่งที่เขามีอยู่และปรารถนาจะได้ในสิ่งที่เขาไม่มี
 ภายในเวลาอันรวดเร็ว โดยเฉพาะสิ่งนั้นมักจะเป็นสิ่งที่ผู้อื่นเป็นเจ้าของอยู่ ด้วยเหตุนี้ ผลกระทบ
 ที่เกิดขึ้นคือการรุกรานดินแดนกัน ซึ่งนำไปสู่สงครามในท้ายที่สุด ในขณะที่เดียวกันการแบ่งชนชั้นก็
 อุดบิขึ้น อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความเจริญทางการค้าและการเงิน เพลโตได้กล่าวถึงลักษณะนี้
 ไว้ดังนี้ "อันที่จริงแล้วเมืองต่างๆ ไปก็คือ นครสองนคร นครหนึ่งคือ นครของคนจน อีกนครหนึ่งคือ
 นครของคนร่ำรวยแต่ละนครจะเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน และในแต่ละนครนี้ก็จะมีการแบ่งแยกกันเป็นกลุ่ม
 ย่อยๆ ท่านจะผิดพลาดอย่างมหันต์ ถ้าท่านจะปฏิบัติต่อนครเหล่านี้ในฐานะเป็นรัฐรัฐเดียว" (423)
 เมื่อการค้าเจริญขึ้น ชนชั้นกลางซึ่งร่ำรวยจากการค้าจะอุบัติขึ้น และพวกนี้จะใช้ความมั่งคั่งของตนเป็น
 เครื่องมือในการแสวงหาสถานภาพทางสังคม "เขาจะใช้เงินกับภรรยาอย่างมากมาย" (548) ความ
 เปลี่ยนแปลงในการกระจายความมั่งคั่งนี้เองก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองขึ้น กล่าวคือ
 เมื่อพ่อค้าร่ำรวยมากขึ้นกว่าพวกเจ้าของที่ดิน ระบบการปกครองแบบอภิชนาธิปไตยก็เริ่มอ่อนกำลัง
 ลง ระบบการปกครองแบบคณาธิปไตยโดยคนรวยซึ่งเป็นการปกครองโดยพ่อค้าผู้มั่งคั่งและนาย
 ธนาการก็จะเข้ามาควบคุมกลไกของรัฐ การเมืองซึ่งเป็นเรื่องของกุศโลบายของพรรคและความต้อง
 การที่จะใช้อำนาจฉ้อฉลจะเข้ามาแทนที่ภาวะการเป็นผู้นำรัฐซึ่งเป็นเรื่องของการผสมผสานพลังใน
 สังคมกับการปรับนโยบายให้เข้ากับความจริง

รัฐบาลทุกรูปแบบมีแนวโน้มที่จะเสื่อมลงด้วยการเน้นหลักเกณฑ์พื้นฐานของการปกครอง
 ของตนมากเกินไป ระบบการปกครองแบบอภิชนาธิปไตยได้ทำลายตัวของมันเองด้วย การจำกัด
 อำนาจให้อยู่ในชนกลุ่มน้อย คณาธิปไตย ทำลายตัวของมันเอง ด้วยการแก่งแย่งเพื่อความร่ำรวยโดย

ไม่ระมัดระวัง ดังนั้น จุดดับของการปกครองทั้งสองแบบคือ การปฏิวัติ การปฏิวัตินั้นมักถูกมองว่าเกิดขึ้นจากสาเหตุเล็กๆ ที่ไม่สำคัญแต่แม้ว่ามันอาจจะเกิดจากสาเหตุเล็กๆ ทว่าผลอันรุนแรงของมันก็เป็นเสมือนร่างกายเมื่อสุขภาพอ่อนแอเนื่องจากโรคภัยที่ถูกละเลยอาการเจ็บเพียงเล็กน้อยก็อาจเป็นสาเหตุทำให้โรคร้ายอื่นเข้ามา (556) เพลโตจึงกล่าวต่อไปว่า "เมื่อประชาธิปไตยก้าวหน้ามา พวกคนจนก็มีอำนาจเหนือศัตรูของตน พวกนี้จะฆ่าศัตรูบางคนและจะขับไล่ศัตรูที่เหลือออกไป และเขาจะให้เสรีภาพและอำนาจอันเท่าเทียมกันแก่ปวงชน" (557)

แต่กระนั้นก็ตามประชาธิปไตยก็จะทำลายตนเองในท้ายที่สุดด้วยการมีประชาธิปไตยมากเกินไป รากฐานของการปกครองแบบประชาธิปไตยนั้น อยู่ที่การมีสิทธิเท่าเทียมกันในการบริหารและการครองอำนาจ เมื่อพิจารณาอย่างผิวเผิน เราจะเห็นว่าเป็นระบบการปกครองที่ดี ทว่าข้อที่ควรคำนึง คือ ประชาธิปไตยนั้นจะพังพินาศ ถ้ามนุษย์ในสังคมไม่ได้รับการศึกษาในรูปแบบที่จะสอนให้เขารู้จักเลือกผู้ปกครองที่ดีที่สุด และทำการอย่างฉลาด (588) เพลโตได้กล่าวในประเด็นนี้ว่า "สำหรับปวงชนนั้นเขายังขาดความเข้าใจเขาจึงเพียงแต่ท่องจำสิ่งที่ผู้ปกครองต้องการจะให้เขาจำ" (Protagoras 317) ในระบอบการปกครองเช่นนี้ การจะทำให้ปวงชนยอมรับหรือปฏิเสธทฤษฎีใดนั้น เป็นสิ่งที่ทำได้ง่าย เพียงแต่ยกย่องหรือล้อเลียนทฤษฎีนั้น ในบทละคร (ซึ่งเป็นการโจมตีอริสโตเฟเนสผู้ใส่สุฆนากรรมของตนโจมตีความคิดใหม่ๆทุกรูปแบบ) การปกครองโดยฝูงชนนั้นเป็นการนำรัฐนาวาแล่นไปในทะเลที่ปั่นป่วน จะต้องทนทานต่อคลื่นลมแห่งสุนทรพจน์ต่างๆ ซึ่งคอยกวมน้ำให้ขุ่นและทำให้ทิศทางในการบริหารหันเหไป ในท้ายที่สุด ประชาธิปไตยแบบนี้ก็มักจะลงเอยในรูปของการปกครองแบบทรราชหรือเอกราธิปไตย ทั้งนี้เพราะฝูงชนนั้นหลงใหลในการสรรเสริญเยินยอยิ่งนัก และ "หิวกระหายที่จะได้รับความหวาน" ซึ่งในท้ายที่สุดคนช่างประจบที่มีเล่ห์เหลี่ยมและไร้ศีลธรรม ซึ่งเรียกตนเองว่า "ผู้พิทักษ์ปวงชน" ก็จะก้าวขึ้นมาใช้อำนาจสูงสุด (565) (ขอให้อ่านประวัติศาสตร์ของโรมัน)

ยิ่งเพลโตได้มีโอกาสไตร่ตรองมากขึ้น เขาก็ยิ่งรู้สึกประหลาดใจในความโหดเหี้ยมของมนุษย์ที่ปล่อยให้ฝูงชนที่เบาปัญญาและโง่เง่าเลือกผู้บริหาร ทั้งนี้ไม่นับรวมไปถึงการปล่อยให้ผู้วางแผนการรับใช้ผู้มีทรัพย์สินที่แอบแฝงอยู่เบื้องหลังที่เรียกกันว่า กลุ่มคนประชาธิปไตยคอยชักใยอยู่บนเวทีของประชาธิปไตย เพลโตได้แทรกข้อคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า ในเรื่องเล็กๆ ๑ เช่น การทำรองเท้านั้น เรามักจะมอบภาระให้กับผู้เชี่ยวชาญ แต่ในเรื่องการเมืองเรากลับสนับสนุนฐานะเอาไว้ว่า ทุกคนที่รู้วิธีหาเสียงย่อมรู้วิธีบริหารประเทศ เมื่อเราเจ็บป่วยเราจะไม่เรียกหานายแพทย์ที่รูปร่างที่ดีที่สุดหรือมีวาทศิลป์ที่ดีที่สุด แต่เราจะเรียกหานายแพทย์ผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งได้รับปริญญาบัตรเป็นเครื่องรับรองความรู้ความสามารถรักษาเรา ฉับใดก็ฉับนั้น ในเรื่องของรัฐ เมื่อรัฐเกิดอาการเจ็บป่วย ไม่เป็นการสมควรดอกหรือที่เราจะเรียกหาคนที่ฉลาดที่สุดและดีที่สุดในฐานะมาช่วยแนะนำแก้ไข ดังนั้น ปัญหาที่สำคัญที่สุดของปรัชญาการเมืองที่เพลโตเล็งเห็น คือ ปัญหาที่ว่าจะมีวิธีการใดที่จะกำจัดคนที่ไม่มีความสามารถและเลวทรามให้พ้นไปจากการเข้ามามีอำนาจ ขณะเดียวกันจะมีวิธีใดที่จะเลือกสรรและเตรียมคนที่ดีที่สุดเพื่อให้เข้ามาปกครองประเทศเพื่อความดีของส่วนรวม นั่นคือ ปัญหาของปรัชญาการเมือง

VI. ปัญหาทางจิตวิทยา

แต่สิ่งสำคัญที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังปัญหาทางการเมืองต่างๆ คือ ปัญหาเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ เราจะเข้าใจการเมืองได้เราจะต้องเข้าใจจิตวิทยา เฟลโตได้กล่าวไว้ว่า "รัฐบาลนั้นก็คล้ายคลึงกับมนุษย์หรือรัฐ (575) คือ จะเปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะนิสัยของมนุษย์ รัฐก็สร้างขึ้นมาจากธรรมชาติของมนุษย์" (544) รัฐจะมีลักษณะเป็นอย่างไรก็ขึ้นกับบุคคลผู้อยู่ในรัฐนั้นจะมีลักษณะอย่างไร ด้วยเหตุนี้เราจะหวังให้รัฐดีไม่ได้ถ้าเรายังไม่สามารถสร้างคนที่ดีได้ เมื่อเราสามารถสร้างคนดีได้ การเปลี่ยนแปลงในลักษณะคงไว้ซึ่งสิ่งสำคัญก็จะเกิดขึ้น เฟลโตได้เขียนไว้ดังนี้ "มนุษย์นี้ช่างน่ารักเสียจริงๆ ชอบรักษาและเพิ่มความสับสนไร้ระเบียบให้มากขึ้น และชอบฝันเอาเองว่าความสับสนนี้จะหายไปโดยแผนการที่ใครสักคนคิดขึ้นมา แต่ทุกสิ่งก็เกิดขึ้นมันแต่จะเลวลง คนเหล่านี้ทำเหมือนกับกำลังเล่นละคร ลองสวมบทบาทากอกกฎหมายและจินตนาการเอาว่าการปรับปรุงจะสามารถยุติความสับสนและความทุจริตของมนุษย์ชาติ พวกมันไม่รู้ดีกว่าในความเป็นจริง สิ่งที่เขาทำอยู่คือการตัดหัวตัวไฮดรา" (425)

ขอให้เราลองพิจารณาดูตัวมนุษย์ซึ่งปรัชญาการเมืองจะต้องศึกษาเสียก่อน

เฟลโตกล่าวว่า พฤติกรรมของมนุษย์นั้นมีที่มาสามแหล่ง กล่าวคือ จากความต้องการ (desire) อารมณ์ (emotion) และความรู้ (knowledge) สิ่งที่เราเรียกว่าความต้องการ ความกระหาย แรงกระตุ้น และสัญชาตญาณ รวมกันเป็นหนึ่ง จิตใจ ความทะเยอทะยาน ความกล้าหาญรวมกันเป็นหนึ่ง ปัญญาและเหตุผลรวมกันเป็นหนึ่ง ความต้องการนั้นสถิตย์อยู่บริเวณกลางลำตัวของมนุษย์ เป็นแหล่งรวมของพลังงานโดยเฉพาะพลังงานทางเพศ อารมณ์นั้นสถิตย์อยู่ที่หัวใจแทรกอยู่ในวงจรของโลหิต เป็นที่ที่ประสบการณ์และความต้องการรวมตัวกัน ความรู้นั้นสถิตย์อยู่ที่ศีรษะเป็นเครื่องนำทางของค้นหาและเป็นผู้นำของจิต

พลังและคุณสมบัติเหล่านี้มีอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคนแต่ในระดับที่แตกต่างกัน คนบางคนอาจเป็นเพียงที่รวมของความต้องการ จิตของคนเหล่านี้จึงเป็นจิตที่กระวนกระวายและเต็มไปด้วยความละโมภหมกมุ่นอยู่กับการแสวงหารัฟิสีเงินทองและการทะเลาะเบาะแว้ง ชีวิตของเขาจะถูกเผาผลาญด้วยไฟแห่งความฟุ้งเฟ้อและอวดตัว เขาไม่เคยพอใจในสิ่งใดเลยเพราะชีวิตของเขาอยู่โดยการเปรียบเทียบตลอดเวลา คนเหล่านี้คือคนซึ่งมีอำนาจในการควบคุมและบงการระบบอุตสาหกรรม แต่ยังมีคนอื่นประเภทหนึ่งซึ่งมีลักษณะของความกล้าหาญและเจ้าอารมณ์โดดเด่น คนประเภทนี้จะไม่กังวลหรือเสียเวลาที่จะหาเหตุผลในการต่อสู้ของตน เขาต้องการเพียงชัยชนะเท่านั้น พวกนี้เป็นพวกที่มีวิสัยรักการต่อสู้มากกว่าความอยากเป็นเจ้าของ ความภาคภูมิใจของเขาอยู่ที่อำนาจมากกว่าการเข้าครอบครอง ความสุขของพวกนี้จะอยู่ในสนามรบมากกว่าในตลาด คนเหล่านี้คือ คนที่สร้างกองทัพและกองทัพเรือขึ้นในโลก กลุ่มสุดท้ายซึ่งมีจำนวนน้อยมาก คือ กลุ่มที่ชื่นชมในการใช้สติปัญญา ครุ่นคิดพิจารณาและทำความเข้าใจสิ่งต่างๆ เขาเหล่านี้จะไม่สนใจในทรัพย์สินเงินทอง หรือชัยชนะ

หากแต่จะใส่ใจในการแสวงหาความรู้ พวกเขาจะละทิ้งตลาดและสนามรบเพื่อจะได้ปล่อยตนเองให้อยู่กับความมืดมัว เจตจำนงของเขาอยู่ที่แสงสว่างมากกว่ากองไฟ ความจริงมากกว่าอำนาจ นี่คือผู้ที่รักในการแสวงหาความรู้ ซึ่งโลกก็ละเลยคนเหล่านี้

การกระทำที่มีประสิทธิภาพของปัจเจกบุคคลมีความหมายว่า ความต้องการที่ระบุไปด้วยอารมณ์มีความรู้เป็นเครื่องชี้นำ ดังนั้นในรัฐที่สมบูรณ์แบบพลังอุตสาหกรรมจะทำหน้าที่ผลิตมิใช่ปกครอง และพลังของทหารจะปกป้องแต่ไม่ปกครองและพลังแห่งความรู้และปรัชญาจะได้รับการสนับสนุนและคุ้มครองและพลังทั้งสองนี้จะทำหน้าที่ปกครองฝูงชนที่ปราศจากความรู้ที่ย่อมไร้ระเบียบ เหมือนกับค้อนที่น้ำหนักดี ด้วยเหตุนี้การชี้แนะของนักปราชญ์จึงเป็นสิ่งจำเป็นเหมือนกับค้อนที่ควรมีความรู้เป็นเครื่องส่องทาง เพลโตได้ตั้งข้อสังเกตในตอนนี้ไว้ว่า "ความพิวาศจะบังเกิดขึ้นเมื่อพ่อค้าซึ่งเฝ้าไฟในความมืดคงกลายเป็นผู้ปกครอง" (434) หรือเมื่อนายพลใช้กองทัพเพื่อสร้างเผด็จการทางทหาร บทบาทที่เหมาะสมสำหรับผู้ผลิตคือ บทบาทในแวดวงของเศรษฐกิจ บทบาทที่หนักสำหรับนักรบคือบทบาทในสนามรบทั้งสองฝ่ายจะแสดงบทบาทได้เร็วที่สุดเมื่อเข้ามาอยู่ในแวดวงของการบริหารประเทศ ทั้งนี้เพราะเมื่อใดที่นักธุรกิจและทหารก้าวเข้ามาเกี่ยวกับการปกครองเมื่อนั้นเรื่องของการเมืองจะเข้ามาปะปนกับเรื่องของรัฐราชาภิบาลในบางทันที ภาวะความเป็นผู้นำนั้นเป็นเรื่องของศาสตร์และศิลปะผู้ที่ทำหน้าที่ปัดนั้นจะต้องมีชีวิตอยู่เพื่อการนี้ และจะต้องได้รับการอบรมมาเพื่อการนี้เป็นระยะเวลาอันยาวนาน บุคคลเช่นนี้คือราชาปราชญ์ (philosopher king) ผู้เหมาะสมในการปกครองประเทศ เพลโตได้กล่าวในตอนี้ว่า "เมื่อใดที่นักปราชญ์คือกษัตริย์หรือกษัตริย์และเจ้าชายต่าง ๆ ในโลกนี้มีวิญญูญาณและพลังแห่งความเป็นปราชญ์ ปัญญาตลอดจนผู้นำทางการเมืองรวมอยู่ในบุคคลเดียวกัน เมื่อนั้นแหละที่บ้านเมืองและเผ่าพันธุ์มนุษย์จะพ้นจากความเจ็บไข้" (473)

นี่คือรากฐานอันสำคัญของความคิดของเพลโต

VII. การแก้ปัญหาทองจิตวิทยา

แล้วเราควรจะทำอย่างไร

เราควรเริ่มโดย "ส่งคนในเมืองที่อยู่มากกว่าสิบปีขึ้นไปออกไปอยู่ในชนบทและเพื่อไม่ให้เด็กติดนิสัยจากบิดามารดาควรแยกบุตรเสียจากบิดามารดา" (540) เราจะไม่สามารถสร้างสังคมในอุดมคติได้ถ้าสมาชิกผู้เยาว์ในสังคมยังเลียนแบบอันเลวร้ายของผู้มีอาวุโสอยู่ ดังนั้นเราจึงควรเริ่มกับแผนกระดานที่สะอาดเท่าที่เราจะทำได้ เป็นไปได้ที่ผู้ปกครองบางคนอาจให้อำนาจแก่เราในการริเริ่มสิ่งนี้ในบางส่วนหรืออาณาบริเวณของอาณาจักรของเขา (มีผู้ปกครองคนหนึ่งที่ทำเช่นนี้ดังที่เราจะได้เห็นต่อไป) ในกรณีใดก็ตามเราจะต้องให้โอกาสอันเท่าเทียมกันในการศึกษาแก่เด็กทุกคนตั้งแต่เริ่มแรกด้วยเราไม่มีทางจะรู้ได้เลยว่าพรสวรรค์หรือความเป็นอัจฉริยะของเด็กจะปรากฏเมื่อใด เราจึงต้องแสวง

แรงผลักดันจรรีจะจากทุกหนทุกแห่งโดยไม่เลือกชั้นวรรณะด้วยใจเป็นธรรม จุดเริ่มต้นของเราจึงควรเป็นการให้การศึกษาแบบสากล

ลักษณะการศึกษาในระยะสิบปีแรกของชีวิตควรเป็นการศึกษาที่เน้นหนักในด้านกายภาพ โรงเรียนทุกโรงเรียน จะต้องมิโรงพลและสนามเด็กเล่น หลักสูตรของการศึกษาในระดับนี้จึงเป็นหลักสูตรที่ถือการละเล่นและการกีฬาเป็นแกนกลางของการศึกษา ระยะนี้จึงเป็นระยะสำคัญที่ได้เกาะสะสมพละกำลังและความแข็งแรงไว้ในร่างกายจนมาเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นสำหรับชีวิต เพลโตได้กล่าวไว้ในตอนหนึ่งว่า "การต้องอาศัยยาเพราะการดำรงชีวิตอย่างเกียจคร้านและฟุ้งเฟ้อทำให้มนุษย์มีอาการท้องขึ้นหรือเป็นหวัด เช่นนี้มิใช่ความน่าละอายคอกหรือ อาจกล่าวได้ว่าระบบการใช้ยาของเราในปัจจุบันนั้นเป็นการพัฒนาโรค" สิ่งที่เราทำมิใช่การรักษาโรคมัยหากแต่เป็นการยืดอายุของมันออกไป นั่นว่านี่คือความโง่งอย่างน่าขันของพวกคนรวยที่เกียจคร้าน เพลโตได้กล่าวต่อไปอีกว่า "เมื่อช่างไม้เกิดการเจ็บป่วยเขาจะขอให้แพทย์จัดยาที่ได้ผลชงักแก่เขา เช่น ยาที่ทำให้เอาเจียน ยาก่าย การจี้นแผลหรือการผ่าตัด และถ้าใครบอกเขาว่าเขาจะหายจากโรคด้วยการรับประทานอาหารให้ถูกหลักโภชนาการ โภกหัวหรือทำอะไรต่าง ๆ ในทำนองนี้ เขาจะตอบทันทีว่าเขาไม่มีเวลาที่จะเจ็บไข้และเขาไม่เห็นประโยชน์อันใดจากชีวิตที่หมดไปกับการพุ่มพักโรคของตนจะทิ้งภารกิจต่าง ๆ เขาจะฉำฉาแพทย์ประเภทนี้ทันที และกลับไปรับประทานอาหารแบบเดิมของตน คนชนิดนี้อาจหายจากโรคมัยและดำเนินภารกิจของตนต่อไปหรือไม่ถ้าร่างกายทนไม่ได้ก็อาจตาย" (405-6) เราไม่สามารถปล่อยให้ชีวิตเต็มไปด้วยคนเจ็บและคนพิการ สังคมอุดมคติต้องเริ่มต้นที่ร่างกายของมนุษย์

แต่การเล่นเพียงกีฬาและพลศึกษาจะทำให้มนุษย์มีทัศนคติด้านเดียว "ทำอย่างไร เราจึงจะได้คนที่มีความอ่อนโยนและกล้าหาญในขณะเดียวกัน เพราะดูเหมือนสองสิ่งนี้จะเข้ากันไม่ได้เลย" (375) เราไม่ต้องการสังคมที่เต็มไปด้วยนักสู้เพื่อชิงรางวัลหรือนักยกน้ำหนัก บางทีคนดริอาจส่วนแก้ปัญหาก็ให้แก่เราได้ ทั้งนี้เพราะคนดรินั้นจะสอนให้วิญญาณของเรารู้จักความประสานกลมกลืนและจึงจะรวมทั้งความยุติธรรม เพลโตให้เหตุผลไว้ว่า "เป็นไปได้อย่างไรที่คนมีสภาพจิตกลมกลืนกันจะมีใจยุติธรรม" ไม่ใช่เพราะเหตุนี้คอกหรือ กลอคคอน ที่การฝึกฝนทางดนตรียังมีอิทธิพลอย่างมาก เพราะจังหวะและความสอดคล้องของคนดริได้แทรกเข้าไปในส่วนลึกของวิญญาณมนุษย์ จนทำให้การเคลื่อนไหวและวิญญาณของมนุษย์เกิดความงามไปด้วย" (401, *Protagoras*, 326) คนดริจึงมีอิทธิพลในการสร้างลักษณะนิสัยของมนุษย์ จึงมีส่วนในการกำหนดประเด็นทางการเมืองและสังคม "ตามอนเคยบอกข้าพเจ้าว่า เมื่อรูปแบบของคนดริเปลี่ยนแปลงกฎหมายพื้นฐานของรัฐก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย และข้าพเจ้าออกจะเห็นจริงตามนี้"¹⁴

คนดริมิได้มีคุณค่าเฉพาะที่การขัดเกลาอารมณ์และนิสัยของมนุษย์ให้งดงามเท่านั้น หากแต่ยังรักษาและบำรุงสุขภาพอีกด้วย มิโรคบางประเภทที่จะรักษาได้ทางใจ (*Charmides*, 157) พวกพระสำนักโครีแบนทิก จึงรักษาผู้หญิงที่มีอาการทางประสาทด้วยเสียงขลุ่ยซึ่งจะมีอิทธิพล

¹⁴ นำมาจาก Daniel O' Connell : "ขอให้ข้าพเจ้าเห็นแก่บทเพลงของชาติแล้วข้าพเจ้าจะไม่สนใจว่าผู้ใดร่างกฎหมายนั้น"

จนทำให้หญิงเหล่านี้ต้องถูกขึ้นร้ายรำจนเหนื่อยอ่อน หมดแรง ลงนอนหลับไปในท้ายที่สุด และเมื่อตื่นขึ้นมาอาการทางประสาทก็หายไปสิ้น ทั้งนี้เพราะความคิดจากจิตไร้สำนึกถูกปลุกและกระตุ้นด้วยเสียงดนตรี และในรากฐานของความรู้สึกและพฤติกรรมที่อัจฉริยะหยั่งรากลึกลงไป เฟลโตได้กล่าวไว้ว่า "ไม่มีบุคคลใดสามารถจะเข้าถึงความรู้เอง (intuition) ที่ได้รับแรงบันดาลใจหรือความรู้เองที่แท้จริงได้ในยามที่เขามีสัมผัสปัญญา แต่ยามใดที่อำนาจปัญญาของเขาถูกตรึงขณะที่หลับหรือโดยโรคภัย หรือความบ้าคลั่ง เขาก็จะเข้าถึงความรู้เองได้" ศาสตราจารย์แมนลิค (Manlike) หรืออัจฉริยะนั้นก็ใกล้เคียงกับคนวิกตอริต (manike) นั้นเอง (Phaedrus, 244)

เฟลโตได้กล่าวพาดพิงถึงสิ่งที่เราเรียกกันในปัจจุบันว่า จิตวิเคราะห์ (psychoanalysis) เขากล่าวว่าจิตวิทยาการเมืองเป็นเรื่องที่สับสน ทั้งนี้เพราะเรายังไม่ได้ศึกษาถึงความต้องการและสัญชาตญาณของมนุษย์อย่างเพียงพอ ความฝันอาจเป็นกุญแจที่จะนำเราไปสู่ความเข้าใจในความซับซ้อนและเลื่อนเปื้อนของอารมณ่มนุษย์

"ความสนุกอันไม่จำเป็นและสัญชาตญาณบางอย่างนั้นถูกกำหนดว่าเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมายและปรากฏว่ามนุษย์ทุกคนมีสิ่งนี้อยู่ แต่สำหรับบางคน สิ่งนี้จะถูกควบคุมโดยกฎหมายและเหตุผล" "(กลั่นกรอง)" ตลอดจนความต้องการมักมีอำนาจเหนือสิ่งนั้น ความสนุกหรือสัญชาตญาณอาจถูกจำกัดหรือลดพลังและปริมาณลง แต่สำหรับคนบางคนความปรารถนากลับรุนแรงและมีเหลือเพื่อข้าพเจ้าจึงใจจะหมายถึงความต้องการที่ตื่นตัวเมื่อเหตุผลและอำนาจบังคับตลอดจนอำนาจฝึกปรือ ("ตรวจ") อ่อนพลังลง (สัตว์ป่าในธรรมชาติของเราซึ่งสวาปามอาหารเข้าไปจะเริ่มลุกขึ้นและเดินไปมาในสภาพเดิมของมัน และจะผลิตเพลิงด้วยเจตจำนง และมันจะไม่มีความรู้สึกผิดหรือละอายที่จะทำสิ่งต่าง ๆ ที่โง่เขลาหรือร้ายกาจ แม้กระทั่งการฆ่าพ่อและการร่วมประเวณีกับพี่น้องของตัวเองกัน ("ปมเอติปัส") แต่เมื่อชีพจรของเขาแข็งแรงและเป็นปกติ และเขาเข้าอนโดยสงบและปกติ เขาจะไม่สนองตอบความอยากโหยมากหรือน้อยเกินไปเพียงแต่พอที่จะทำให้มันสงบลงได้ . . . เขาก็จะไม่ตกเป็นเครื่องเล่นของภาพเพื่อฝันอันฟุ้งซ่าน . . . ในตัวของเราทุกคนแม้แต่คนดีล้วนมีสัตว์ป่าแอบแฝงอยู่ในตัวด้วยกันทั้งสิ้นและจะเล็ดลอดออกมาว่านวายในยามที่เรานอนหลับ (571-2)"

ดนตรีและการเต้นรำนั้นจะทำให้จิตใจและร่างกายแข็งแรงและสง่างาม แต่การเล่นดนตรีมากเกินไปก็เป็น อันตรายเช่นเดียวกับการเล่นกีฬามากเกินไป การเป็นนักกีฬาแต่อย่างเดียวจะทำให้ผู้นั้นมีลักษณะใกล้เคียงคนป่าและการเป็นนักดนตรีเพียงอย่างเดียวก็จะทำให้กลายเป็นคนที่ "ปกเปียกและอ่อนจนเกินไป" (410) ดังนั้นเราจึงต้องผสมผสานคุณลักษณะทั้งสองประการเข้าด้วยกัน กล่าวคือหลังจากที่อายุได้สิบหกปีเด็กจะต้องเลิกฝึกดนตรี แต่ยังคงฝึกร้องเพลงประสานเสียงต่อไปอีกจนตลอดชีวิตเช่นเดียวกับการเล่นกีฬาร่วมกัน ดนตรีไม่ควรเป็นเพียงดนตรี หากแต่ควรใช้ดนตรีสร้างรูปแบบที่ดึงดูดใจให้กับเนื้อหาที่ไม่น่าสนใจของคณิตศาสตร์ ประวัติศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ไม่มี

เหตุผลอันใดที่ห้ามมิให้เราจัดการศึกษาอันยากลำบากของเด็กหนุ่มให้ง่ายขึ้น ด้วยการใช้กลอนที่มีบทเพลง อนึ่งเราไม่ควรจะบังคับผู้ที่ไม่เต็มใจให้ศึกษาวิชาเหล่านี้ ทั้งนี้เพราะความมีอิสระย่อมสำคัญกว่ากรอบต่างๆ

การสอนในชั้นพื้นฐานนั้นควรทำตั้งแต่เด็ก หากแต่ไม่ควรทำในรูปของการบังคับ ทั้งนี้เพราะอิสระชนจะต้องมีอิสรภาพในการเรียนรู้ด้วยความรู้ที่ได้มาจากการบังคับจะไม่มีผลอันใดต่อจิตใจ เพราะฉะนั้นจงอย่าใช้วิธีบังคับ แต่ควรปล่อยให้การศึกษาในปฐมวัยเป็นไปในลักษณะของความบันเทิง และนี่แหละที่จะเป็นวิธีที่ทำให้เราสามารถค้นพบความถนัดตามธรรมชาติของเด็ก (536)

เมื่อจิตใจของแต่ละคนมีโอกาที่จะเจริญเติบโตอย่างอิสระอีก ทั้งร่างกายยังมีโอกาสที่จะมีผลนามัยสมบูรณ์เพราะภารกิจและชีวิตนอกบ้านทุกแบบแล้ว รัฐในอุดมคติที่จะเกิดขึ้นจะเป็นรัฐที่มีรากฐานทางจิตใจและร่างกายอันมั่นคงและกว้างพอที่จะรองรับความเจริญเติบโตและความสามารถทุกชนิด แต่เราต้องมีรากฐานทางศีลธรรมประกอบอีกด้วย สมาชิกในสังคมจะต้องมีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เขาจะต้องเรียนรู้ว่าเขาเป็นส่วนประกอบของกันและกันและมีพันธะผูกพันต่อกัน แต่เนื่องจากมนุษย์มีธรรมชาติที่ละโมภริษา ชอบวิวาทและหมกมุ่นในกาม เราจะชักจูงคนเหล่านี้ให้ประพฤติดีได้อย่างไร จะใช้อำนาจไม้กระบอกของตำรวจอยู่ตลอดเวลากระนั้นหรือ (วิธีนี้เป็นวิธีที่รุนแรงสิ้นเปลืองและน่ารำคาญ) ยังมีวิธีการที่ดีกว่า กล่าวคือ การใช้ความเชื่อในเรื่องข้อกำหนดของอำนาจเหนือธรรมชาติมาเป็นกฎศีลธรรมของสังคม มนุษย์จึงต้องมีศาสนา

เพลโตมีความเชื่อมั่นว่า ชาติจะมีความมั่นคงได้เมื่อคนในชาตินั้นมีความเชื่อมั่นในพระเจ้า เขาไม่เชื่อว่าพลังแห่งจักรวาล (cosmic force) ปฐมกร (first cause) หรือพลังทะยานแห่งชีวิต (elan vital) ซึ่งมีใช้บุคคลจะสามารถสร้างความหวังความศรัทธาหรือความเสียสละให้มนุษย์ได้ นอกจากนี้พลังเหล่านี้ยังไม่สามารถจะปลอบประโลมมนุษย์ให้คลายทุกข์หรือทำให้คนเกิดความรู้สึกกลัวหยา แต่พระเจ้าที่มีตัวตนนั้นสามารถทำสิ่งเหล่านี้ได้ สามารถก่อภวนหรือสร้างความตระหนกให้กับพวกที่มีความเห็นแก่ตัวจนลดความละโมภและรู้จักควบคุมอารมณ์ นอกจากนี้การเชื่อในพระเจ้ายังจะนำมาซึ่งความเชื่อในชีวิตอมตะ ความหวังในชีวิตหลังความตายจะทำให้เรามีความกล้าที่จะเผชิญหน้ากับความตายทั้งของเราและของผู้เป็นที่รัก (เท่ากับเราติดอาวุธสองชั้นหากเราต่อสู้ด้วยศรัทธา) ถึงแม้ว่า เราจะไม่สามารถพิสูจน์ความเชื่อของเราได้ และพระเจ้าอาจเป็นเพียงอุดมคติอันเป็นบุคคลาธิษฐานของความรักรศรัทธา และวิญญานเป็นเพียงดนตรีจากพิณ ซึ่งสูญสลายไปพร้อมกันกับพิณที่ให้แบบแก่มัน แต่ว่า(ซ็อดได้แย้งใน Phaedo ได้ดำเนินไปคล้ายกับความคิดของปาสกาล) การเชื่อเช่นนี้มีได้เป็นอันตราขายแต่อย่างใด สำหรับเรากลับจะทำให้เราดีขึ้นอย่างเหลือคณานับ

เราคงจะประสบกับปัญหาถ้าพยายามจะพิสูจน์และอธิบายทุกสิ่งให้กับเด็ก ๆ ซึ่งมีความคิดง่าย ๆ อย่างไรก็ตามเราจะพบกับความยุ่งยากแน่นอนเมื่อเด็กเหล่านี้มีอายุได้ 20 ปี และเริ่มเผชิญกับการพิเคราะห์และทดสอบสิ่งที่เขาได้เรียนรู้มาจากการศึกษาระดับสามัญ เราเรียกการทดสอบนี้ซึ่งเป็นการกำจัดผู้ไม่มีความสามารถว่า "การกำจัดครั้งยิ่งใหญ่" การทดสอบครั้งนี้จะมีใช้การทดสอบแต่เพียงวิชาการเท่านั้น แต่จะมีการทดสอบทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติดังที่เพลโต กล่าวไว้ว่า "จะมีการทำงานหนักความยากลำบากและความขัดแย้งในการทดสอบครั้งนี้" (413) ความสามารถทุกชนิดจะมีโอกาสได้แสดงออก และความโง่เขลาจะถูกแคะได้ออกมา ผู้ที่ไม่สามารถผ่านการทดสอบครั้งนี้จะถูกมอบหมายให้ทำงานด้านเศรษฐกิจของประเทศ เช่น เป็นนักธุรกิจ เสมียน คนงานในโรงงานและชาวนา การทดสอบครั้งนี้จะเป็นการทดสอบที่ปราศจากอคติ ผู้ใดจะเป็นชาวนาหรือนักปราชญ์มิใช่ขึ้นอยู่กับโอกาสหรือการเลือกที่รักมักที่ชัง วิธีการเลือกจะมีลักษณะของความเป็นประชาธิปไตยยิ่งกว่าระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยเสียอีก

ผู้ที่สามารถผ่านการทดสอบในขั้นนี้จะต้องเข้ารับการศึกษและฝึกฝนร่างกายจิตใจและคุณสมบัติอีก 10 ปี ต่อจากนั้นการสอบครั้งที่สองซึ่งยากและเข้มงวดยิ่งกว่าเดิมจะเริ่มขึ้น ผู้ที่ไม่สามารถผ่านการทดสอบครั้งนี้จะต้องรับหน้าที่เป็นทหารหรือผู้ช่วยทำหน้าที่บริหารประเทศ เราจะต้องมีวิธีการที่จะชักจูงคนเหล่านี้ให้เห็นดีและยอมรับชะตากรรมโดยคุณงามความดี จะมีวิธีใดที่จะป้องกันคนกลุ่มใหญ่ที่ถูกจำกัดออกในการสอบครั้งแรก และคนกลุ่มน้อยกลุ่มที่สองที่มีความสามารถและแข็งขันมิให้ลุกขึ้นทำลายสังคมอุดมคติลงจนเหลือเพียงความทรงจำ จะมีอะไรที่ป้องกันคนเหล่านี้มิให้หันกลับไปสร้างโลกซึ่งคนจำนวนหนึ่งหรืออำนาจกลุ่มหนึ่งปกครอง และละครตลกอันน่าสมเพชของประชาธิปไตยจอมปลอมจะกลับมาบิบบนากอีกครั้งอย่างน่าขยะแขยง เมื่อถึงตอนนั้นศาสนาและศรัทธาจะก้าวเข้ามาเป็นทางออกประการเดียวในการแก้ปัญหาเรื่องการแบ่งงานกัน เราจะอธิบายแก่คนหนุ่มสาวเหล่านี้ว่าการแบ่งแยกเหล่านี้เป็นการกระทำตามโองการของพระเจ้า ซึ่งไม่มีผู้ใดสามารถคัดค้านหรือขัดขืนได้ น้ำตาของพวกเขาก็ไม่สามารถจะลบล้างคำเหล่านี้ได้ เราจะเล่าตำนานแห่งโลหะให้เขาฟังดังนี้

"ประชาชนทั้งหลาย แม้ท่าน เป็นพี่น้องกันทว่าพระเจ้าได้ทรงสร้างท่านมาในลักษณะที่แตกต่างกัน บางคนในหมู่พวกท่านถูกสร้างมาจากทอง เขาจึงมีอำนาจในการออกคำสั่งและได้รับเกียรติยศสูงบางคนถูกสร้างขึ้นมาจากเงิน พวกนี้จึงมีหน้าที่เป็นทหาร พวกที่ถูกสร้างขึ้นมาจากทองเหลือง และเหล็กจะทำหน้าที่เป็นชาวไร่ชาวนาและช่างฝีมือ และคุณลักษณะนี้จะสืบต่อไปในลูกหลานของเขา แต่เนื่องจากพวกท่านมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน บิดามารดาที่ถูกสร้างมาจากทองอาจมีบุตรที่ถูกสร้างมาจากเงินหรือบิดาที่ถูกสร้างมาจากเงินอาจมีบุตรที่สร้างจากทอง และพระเจ้าได้ทรงประกาศว่า . . . ถ้าบุตรเกิดจากบิดามารดาที่สร้างจากทองหรือเงินและบุตรมีส่วนผสมของทองเหลืองและเหล็กการเปลี่ยนแปลงฐานะตามธรรมชาติจะเกิดขึ้น ผู้ปกครองประเทศจะมีความสงสารบุตรของตนที่มีความสามารถในระดับของชาวไร่

ชาวนาและช่างฝีมือไม่ได้เช่นเดียวกับที่อาจมีคนที่มาจากชนชั้นช่างฝีมือซึ่งได้รับเกียรติและกลายเป็นผู้ปกครองหรือทหารก็ได้ มีคำทำนายไว้ว่าถ้าเมื่อใดคนที่มีความคิดจากทองเหลืองหรือเหล็กขึ้นครองอำนาจเมื่อนั้นบ้านเมืองจะต้องพินาศ" (415)

บางทีด้วย "นิทานอันศักดิ์สิทธิ์" เราอาจได้รับการสนับสนุนอันแข็งขันที่จะดำเนินตามแผนการต่อไป

แล้วพวกโซคติจำนวนน้อยที่สามารถผ่านคลื่นลมแห่งการคัดเลือกนี้เล่า เราจะว่าอย่างไร

เราจะสอนปรัชญาให้แก่เขา ในขณะที่เขาจะมีอายุได้ 30 ปี คงจะไม่เป็นการฉลาดนักที่จะปล่อยให้เขา "ลึมรสอันหอมหวานนี้แต่ยังเด็ก ด้วยเหตุที่ว่าคนหนุ่มนั้นเมื่อได้ลึมรสของปรัชญาจะเกิดอารมณ์ที่จะโต้เถียงเพื่อความสนุก และคำโต้เถียงเหล่านี้จะขัดแย้งกันอยู่ตลอดเวลา เปรียบไปก็คงเหมือนกับลูกสุนัขที่ชอบจับและดึงทุกคนที่เข้ามาใกล้" (539) เมื่อเอ่ยถึงความสนุกของปรัชญาเราหมายถึงสองสิ่งกล่าวคือ การคิดให้กระจ่างซึ่งคือ อภิปรัชญา และการปกครองด้วยปัญญาอันเป็นเรื่องของการปกครอง ดังนั้นสิ่งแรกที่พวกที่ได้รับการเลือกสรรมาจะต้องศึกษาคือการรู้จักคิดให้กระจ่าง เพื่อจะบรรลุเป้าหมายนี้ เขาจะต้องศึกษากฤษฎีแบบ

ทฤษฎีแบบอันลือชื่อนี้ เป็นทฤษฎีที่ก่อให้เกิดความสับสนยุ่งยากแก่นักศึกษาในปัจจุบันมาก ด้วยเป็นทฤษฎีที่เต็มไปด้วยความคลุมเคลืออันเกิดจากความเพ้อฝันและบทกวีของเพลโต และทฤษฎีนี้คงจะต้องผ่านการทดสอบและกลั่นกรองต่อไปอีกนานแสนนาน แบบของสิ่งหนึ่งอาจเป็น "มโนคติ กว้าง ๆ" เกี่ยวกับประเภทที่สิ่งของนั้นมีคุณสมบัติร่วม (เช่น แบบของนาย ก. นาย ข. หรือนาย ค. คือ ความเป็นมนุษย์" หรืออาจเป็นกฎต่างๆ ที่ควบคุมสิ่งนี้อยู่ (แบบของ ก. คือการสรุปพฤติกรรมต่าง ๆ ของเขาว่าเป็นไปตาม "กฎธรรมชาติ") หรืออาจเป็นอุดมการณ์หรือเป้าหมายอันสูงสุดซึ่งสิ่งนั้นหรือของชนิดนั้นจะต้องพัฒนาไปสู่ในท้ายที่สุด (แบบของ นาย ก. คือ การเป็น นาย ก. ตามอุดมคติ) เป็นไปได้ที่ว่าจะพบถึง ถึงแนวอันอันได้แก่ มโนคติ กฏ และอุดมคติ สิ่งที่ยังซ่อนอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ (Phenomena) และสิ่งเฉพาะ (Particulars) ซึ่งปรากฏต่ออินทรีย์สัมผัสของเราเหล่านี้คือ หลักการ กฎเกณฑ์หรือทิศทางของการพัฒนาซึ่งเราไม่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส หากแต่ด้วยเหตุผลหรือ ความคิดมโนคติ กฏและอุดมคติเหล่านี้เป็นสิ่งที่คงทนถาวร ดังนั้นจึงมีลักษณะ "แท้จริง" ยิ่งกว่าสิ่งที่ประสาทสัมผัสของเรารับรู้ เช่น มนุษย์ชาติจะเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ตลอดไปแต่มนุษย์เพียงนาย ก. นาย ข. หรือ นาย ค. จะอยู่เพียงชั่วระยะหนึ่ง วงกลมที่เกิดจากการลากดินสอของข้าพเจ้าจะสูญหายไปเมื่อข้าพเจ้าลบด้วยยางลบ แต่มโนภาพของความ เป็นวงกลมจะคงอยู่ตลอดไป ต้นไม้ต้นนี้แผ่ร่มเงาอยู่ ณ ที่นี้ ต้นไม้ต้นนั้นโค่นไปแต่กฎซึ่งควบคุมว่าสิ่งไหนจะตกลงสู่พื้นเมื่อใดในลักษณะการอย่างใด โดยไม่มีจุดเริ่มต้นและสิ้นสุดนั้นจะคงเป็นเช่นนั้นตลอดไป สปิโนซา ผู้อ่อนโยนคงจะกล่าวในทันทีว่ามีโลกแห่งสสารซึ่งเรารู้ด้วยประสาทสัมผัสแล้วโลกแห่งกฎซึ่งเราอนุมานได้โดยความคิด เราไม่เห็นกฎผกผันกำลังสอง แต่มันเป็นสิ่งที่มิอยู่ใน

โลกนี้ในทุกหนทุกแห่ง มีมาก่อนที่สิ่งอื่นๆ จะเกิดมาและจะคงมีอยู่ต่อไปตราบนานแสนนานโลกเสื่อมสลาย
นี่คือ สะพานซึ่งประสาทสัมผัสของเราเห็นว่าประกอบด้วยคอนกรีตและเหล็กเป็นจำนวนแสนตัน
แต่นักคณิตศาสตร์จะเห็นภาพทางจิตของการประยุกต์มวลของวัตถุให้เข้ากับกฎเกณฑ์ของกลศาสตร์
คณิตศาสตร์ และวิศวกรรมศาสตร์อย่างประณีตและทำกายกฏที่ดีที่ใช้กับสะพานทั้งหลาย ถ้านัก
คณิตศาสตร์เผด็จเป็น กวีด้วยเขาจะจินตนาการเห็นกฏเหล่านี้เป็นเครื่องยึดสะพานไว้ ถ้ากฏเหล่านี้
ถูกละเมิดเมื่อใด สะพานก็จะพังทลาย สูญหายอย่างน่าเศร้า กฏเหล่านี้คือพระเจ้าซึ่งทรงยึด
สะพานนั้นไว้ในอุ้งพระหัตถ์ อริสโตเติลได้แนะนำสิ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่าเพลโตใช้แบบในความหมาย
เดียวกับที่ไพธาโกรัสใช้คำว่า "จำนวน" เมื่อกล่าวว่าโลกนี้คือ โลกของจำนวน (อาจหมายถึงว่าโลกนี้
อยู่ภายใต้หลักของจำนวนคงที่และความสม่ำเสมอของคณิตศาสตร์) พลาทอนได้กล่าวว่าตามความคิด
ของเพลโตนั้น "พระเจ้าทรงลากเส้นแบบเรขาคณิตอยู่ตลอดเวลา" สปิโนซาก็มีความคิดในทำนอง
เดียวกันว่าพระเจ้าและกฏสากลแห่งโครงสร้างและการดำเนินการนั้น คือ สิ่งเดียวกัน และเป็น
ความจริงอันเดียวกัน ดังนั้นสำหรับเพลโตและเบอร์ทรันด์ รัสเซลล์คณิตศาสตร์เป็นบทนำอันสำคัญยิ่ง
ในการศึกษาปรัชญาและเป็นรูปแบบสูงสุด เหนือประตูทางเข้า อคาเดมีสถานศึกษาที่เขาตั้งขึ้นมีคำ
จารึกตามทิวทำนองของดังเดว่า "ห้ามผู้ที่ไม่มีความรู้ทางเรขาคณิตเข้ามาในที่นี้"

ถ้าปราศจากแบบหลักเกณฑ์กว้างๆ ระเบียบหรืออุดมคติ โลกจะปรากฏต่อเราในลักษณะ
เดียวกันที่ปรากฏต่อเด็กทารกที่เพิ่งลืมตามองโลก โลกจะเต็มไปด้วยสิ่งเฉพาะซึ่งเกิดจากการรับรู้ของ
เราที่ยังมีได้แยกแยะจัดระเบียบและหาความหมายจากอินทรีย์สัมผัส ทั้งนี้ความหมายนั้นจะบังเกิดขึ้น
ได้เมื่อเราแยกแยะและวางหลักเกณฑ์ตลอดจน สร้างกฏและเป้าหมายให้กับสิ่งต่าง ๆ ถ้าปราศจาก
แบบโลกก็จะเป็นเสมือนรายชื่อหนังสือจำนวนมากมายที่ปราศจากการจัดหมวดหมู่และเผชิญ
หล่นออกมาจากแบบรายการเมื่อเปรียบเทียบกับชื่อที่จัดตามหมวดหมู่ลำดับและจุดประสงค์ และ
คงจะเป็นงาในแก้ว เมื่อเปรียบกับความเป็นจริงภายนอกถ้าที่กระจางซึ่งทำให้เกิดเงาลงตาอัน
แปลกประหลาดในแก้ว (514) ด้วยเหตุนี้แก่นแท้ของการศึกษาระดับสูง คือ การแสวงหาแบบหลักการ
กฏแห่งการลำดับและอุดมคติของการพัฒนาซึ่งเราจะต้องค้นหาความสัมพันธ์และความหมาย
ตลอดจนหาแบบอย่างและกฏแห่งการดำเนินการ บทบาทและอุดมคติซึ่งเป็นโครงร่างของมันที่อยู่
เบื้องหลังทุก ๆ สิ่ง เราต้องรู้จักแยกแยะและรวบรวมประสบการณ์ที่ได้รับจากอินทรีย์สัมผัสให้เป็นกฏ
และเป้าหมาย การขาดสิ่งนี้แหละที่ทำให้จิตของคนไม่ต่างจากจิตของซีซาร์

หลังจากที่ได้ศึกษาและฝึกฝนในทฤษฎีแบบซึ่งเป็นศิลปะของการรับรู้แบบที่สำคัญและความต่อ
เนื่องอันเป็นเหตุเป็นผล (causal consequence) ตลอดจนความน่าจะเป็นของสิ่งต่างๆ ท่ามกลาง
ความสับสนของอินทรีย์สัมผัส และหัตถ์ประยุกต์ทฤษฎีกับพฤติกรรมของมนุษย์และนโยบายของรัฐ
เป็นเวลา 5 ปี บัดนี้ถึงเวลาอันสมควรหรือยังที่ผลิตผลอันสมบูรณ์แบบที่ได้รับการฝึกฝนมาเป็นเวลา
ถึงสามสิบห้าปีของเราจะได้รับบทบาทเป็นผู้ปกครองทำหน้าที่สูงสุดในชีวิตเพื่อส่วนรวม เป็นราชา
ปราชญ์ที่จะต้องปกครองและปลดปล่อยมนุษย์ในท้ายที่สุด

ช้าก่อนการศึกษาของเขายังไม่เสร็จสิ้น เพราะเท่าที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นล้วนเป็นการศึกษาภาคทฤษฎี ยังมีบางสิ่งที่ขาดไป เราต้องให้พวกจบปริญญาเอกเหล่านี้ลงจากบันไดขั้นสูงสุดของปรีชาญาณไปสู่ "ถ้ำ" แห่งโลกมนุษย์และวัตถุ ด้วยหลักการและความคิดนั้นจะไร้ค่าถ้าปราศจากการทดสอบจากโลกแห่งชีวิตประจำวัน เราต้องให้นักเรียนของเราเหล่านี้ออกไปเผชิญกับโลกแห่งการแข่งขันภายนอกโดยไม่มีอภิสิทธิ์ ให้เขาแข่งขันกับนักธุรกิจ คนละโมภโลกมากที่ดั่งต้น คนแข็งแรง คนเจ้าเล่ห์เพทุบาย ในท้ายที่สุดการแข่งขันกันอย่างนี้แหละที่จะช่วยให้เขารู้จักชีวิตดียิ่งขึ้น เขาจะต้องหาเลี้ยงชีพด้วยความยากลำบาก เขาอาจจะต้องบาดเจ็บและพบว่าความจริงของชีวิตนั้นไม่น่าอภิรมย์เลย การทดสอบครั้งสุดท้ายอันแสนยากเข็ญนี้จะกินเวลาถึงสิบห้าปีเต็ม ผลผลิตอันสมบูรณ์แบบของเราบางคนอาจจะไม่สามารถทนต่อการทดสอบนี้ได้ พวกนี้ก็จะถูกกลืนไปรวมกับพวกที่ไม่สามารถผ่านการทดสอบคนอื่น ๆ ส่วนพวกที่สามารถผ่านการทดสอบได้นั้น บัดนี้มีอายุได้ห้าสิบปี และสมบูรณ์สมกับชีวิตมามากจนมีความสุขุมรอบคอบและความถ่อมตน เพราะความยากเข็ญของชีวิตได้ขัดความทงตนแบบนักวิชาการออกไป บัดนี้เขาเป็นผู้ที่ถึงพร้อมด้วยปัญญาอันเกิดจากการหล่อหลอมของประเพณี ประสบการณ์วัฒนธรรม และความขัดแย้ง คนเหล่านี้แหละที่จะเป็นผู้ปกครองแห่งรัฐ

VIII. การแก้ปัญหาทางการเมือง

ถ้าปราศจากความสปรกของการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ประชาธิปไตยในความหมายที่แท้จริงย่อมหมายถึงการที่มนุษย์ทุกคนมีโอกาสอันเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษามีใช่การหมุนเวียนกันรับตำแหน่งดังที่เข้าใจกันอยู่ ในระบอบการปกครองเช่นนี้ควรที่คนทุกคนจะมีโอกาสอันเท่าเทียมกันในอันที่จะเตรียมตัวให้พร้อมเพื่อเข้ารับตำแหน่งบริหาร และตำแหน่งบริหารนี้จะตกอยู่กับผู้ที่ได้พิสูจน์ตนเองว่าเป็นผู้ที่ดีที่สุด (หรือตามตำนานของเราตามชนิดของโลหะที่เขาเป็น) และสามารถผ่านการทดสอบความสามารถต่าง ๆ เราไม่ควรเลือกผู้บริหารด้วยการลงคะแนนเสียงหรือลงคะแนนลับโดยคนกลุ่มเล็ก ๆ จึงมีบทบาทชักโยยอยู่เบื้องหลังประชาธิปไตยจอมปลอม แต่ควรใช้วิธีการทดสอบ ความสามารถที่แสดงออกในเรื่องอันเป็นพื้นฐานของประชาธิปไตยคือเรื่องของความเท่าเทียมกันของชนชาติต่าง ๆ นอกจากนี้เราจะต้องไม่ยอมให้ผู้ใดขึ้นมาทำหน้าที่บริหารโดยไม่ได้รับการฝึกฝนหรือเคยทำงานในตำแหน่งผู้น้อยได้เป็นอย่างดีมาก่อน (Gorgias, 514-5)

นี่เป็นการปกครองระบอบอภิชนาธิปไตยหรือ เราไม่ควรจะตระหนกต่อคำคำนี้ ถ้าในความเป็นจริงสิ่งนี้เป็นสิ่งที่ดี ถ้อยคำนั้นโดยตัวของมันเองไม่มีคุณค่าหรือความหมายอันใดมันเป็นเพียงการตกลงใจของผู้มีปัญญา แต่นักการเมืองและพวกใจเดสลามักจะให้ความสำคัญแก่ถ้อยคำ เราปรารถนาจะให้คนดีที่สุดเป็นผู้ปกครอง เรามักจะคิดว่าการปกครองระบอบอภิชนาธิปไตยคือการปกครองโดยการสืบเชื้อสาย แต่ขอให้เราตั้งข้อสังเกตในที่นี้ว่าอภิชนาธิปไตยแบบเพลโตนี้มีได้เป็นเช่นนั้น อันที่จริงเราควรจะเรียกมันว่าอภิชนาธิปไตยแบบประชาธิปไตย (democratic

aristocracy) ด้วยซ้ำไป ทั้งนี้เพราะแทนที่ปวงชนจะต้องเลือกตัวแทนของผู้สมัครรับเลือกตั้งที่เลวน้อยที่สุดจากกลุ่ม 2 กลุ่มอย่างงมงาย เขากลับเป็นผู้สมัครเสียเอง และทุกคนจะได้รับการเลือกสรรด้วยการศึกษาให้เป็นผู้บริหารอย่างเท่าเทียมกัน เราจะเห็นได้ว่าในที่นี้จะไม่มีเรื่องของวรรณะ การสืบทอดตำแหน่งหรือสิทธิพิเศษ ไม่มีการกีดกันความสามารถของคนทุก ๆ คนไม่ว่าจะเป็นบุตรของผู้บริหารหรือคนชั้นรองเท่าจะได้รับโอกาสเท่าเทียมกันทุกประการ ถ้าบุตรของผู้บริหารเป็นคนโง่เขลา เขาก็จะหมดสิทธิไปในรอบแรก และถ้าบุตรของคนชั้นรองเท่ามีความสามารถ เขาก็จะได้รับตำแหน่งผู้ปกครองรัฐ (423) ไม่ว่าบุคคลจะถือกำเนิดในที่ใดก็ตาม อาชีพก็จะเปิดกว้างให้กับความสามารถของเขา นี่คือประชาธิปไตยที่เป็นระบบ ซึ่งย่อมสุจริตและมีประสิทธิภาพเหนือกว่าประชาธิปไตยแบบลงคะแนนเสียงเป็นร้อยเท่า

ในขณะที่ผู้บริหารได้ปลดภาระอื่น ๆ ลงทำให้ผู้ปกครองสามารถจะอุทิศตนอย่างเต็มที่ไว้กับการรักษาเสรีภาพในรัฐ โดยถือสิ่งนี้เป็นภาระอันสำคัญและจะทำงานทุกอย่างที่นำไปสู่จุดหมายนี้ (395) ผู้บริหารเหล่านี้จะเป็นทั้งฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการในขณะเดียวกัน กฎหมายตามนัยนี้จึงจะไม่ผูกมัดกับผู้บริหารหรือหลักการตายตัว เมื่อต้องเผชิญกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไป ด้วยเหตุนี้การปกครองของผู้บริหารจึงมีลักษณะเป็นปัญญาที่สามารถยืดหยุ่นและเป็นอิสระ

แต่เป็นไปได้อย่างไรที่คนในวัยห้าสิบจะมีปัญญาอันกว้าง ด้วยความคิดของเขามิเป็นกรอบที่แน่นอนตายตัวแล้วหรือ อะดัมสันต์ส (สะท้อนให้เห็นการถกเถียงอย่างเผ็ดร้อนในหมู่พี่น้องของเพลโต) ได้แย้งว่า นักปรัชญานั้นเป็นคนเขลาหรือไม่กี่คนสุจริตที่ปกครองอย่างโง่เขลาหรือเห็นแก่ตัวหรือทั้งสองอย่าง "ผู้ที่ใฝ่ใจในปรัชญาและศึกษาปรัชญาไม่เฉพาะในวัยเยาว์ตามหลักสูตรเท่านั้น แต่ยังคงแสวงหาเมื่อมีอายุมากขึ้นมักกลายเป็นคนที่แปลกถ้าจะไม่พูดถึงคนที่เป็นตัวร้ายร้าย แม้คนที่เรากล่าวว่าดีที่สุดในกลุ่มนี้มักเป็นคนไร้ประโยชน์เพราะการเรียนวิชาที่เขาเทอดทูนนั่นเอง" (487) คำบรรยายนี้อาจจะเป็นคำบรรยายที่ยุติธรรมดีสำหรับนักปรัชญาสมัยใหม่บางคน แต่เพลโตได้ตระหนักถึงปัญหานี้ จึงได้ให้นักปรัชญาของเขาเรียนรู้ทั้งชีวิตและศาสตร์ต่าง ๆ เพื่อที่จะได้เป็นทั้งนักปฏิบัติและนักคิด เป็นผู้ที่มีความตั้งใจอันสูงส่งและมีความรู้จักระงับยับยั้งซึ่งเป็นผลมาจากการทดสอบและประสบการณ์อันยาวนานในชีวิต ฉะนั้นปรัชญาในความหมายของเพลโตจึงมิใช่อภิปรัชญาอันลึกซึ้งและห่างไกลจากชีวิตกว่ากลับเป็นวัฒนธรรมที่เ็นตัวอยู่ตลอดเวลา เป็นปัญญาที่ผสมผสานกับความเป็นจริงของชีวิตมิใช่อภิปรัชญาที่มีความคิดแคบและทำอะไรไม่เป็น เพลโต "เป็นคนที่มีความคล้ายคลึงกับคานท์น้อยที่สุด ซึ่งเป็นสิ่งที่ดี"¹⁵

เห็นจะพอกันที่สำหรับเรื่องความไม่มีประสิทธิภาพ สำหรับเรื่องความเลวร้ายนั้น เราจะแก้ปัญหานี้โดยการสร้างระบบคอมมิวนิสต์ในหมู่ผู้ปกครอง

¹⁵ Faguet, p. 10

"สิ่งสำคัญสิ่งแรกที่จะต้องทำก็คือ ปล่อยให้ผู้มีทรัพย์สินมากเกินไป ความจำเป็น ปล่อยให้ผู้มีบ้านส่วนตัวที่มีลูกกรงและสลักประตูกันไม่ให้ผู้อื่นเข้ามา อาหารของพวกนี้จะเป็นแบบเดียวกับของนักรบที่ได้รับการฝึกฝนมาซึ่งเป็นผู้ที่มีความอดทนและกล้าหาญ ข้อตกลงของพวกเขาคือ รับเงินเดือนจำนวนหนึ่งซึ่งเพียงพอสำหรับค่าใช้จ่ายตลอดปีจากพลเมือง เขาจะรับประทานอาหารและอยู่ร่วมกันตักเดียวกับทหารในค่าย สำหรับเงินและทองนั้น เราจะบอกกับเขาว่าได้รับจากพระเจ้าเป็นเจ้า และโลหะที่ตกง่าก็อยู่ในตัวของเขาแล้ว ดังนั้นสิ่งที่รู้จักกันในโลกในนามของทอง จึงมิใช่สิ่งจำเป็นสำหรับเขา และไม่ควรถูกทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์แปดเปื้อนด้วย ส่วนผสมของโลก ทั้งนี้เพราะโลหะสามัญคือ บ่อเกิดของการกระทำที่ไม่บริสุทธิ์ แต่ตัวมันเองกลับปราศจากมลทินและพวกนี้เท่านั้นที่ไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับเงินทองหรือเข้าใกล้ริศมันหรือดื่มน้ำจากถ้วยที่ทำด้วยโลหะนี้และนี่คือทางรอดของรัฐและของเขาด้วย เมื่อใดที่พวกนี้สะสมบ้านและที่ดินหรือเงินทอง เขาจะกลายเป็นแม่บ้านหรือชาวไร่ชาวนาแทนที่จะเป็นผู้ปกครอง เป็นศัตรูและทรราชแทนที่จะเป็นมิตรของผู้อื่น กลายเป็นผู้มีความเกลียดชัง และถูกเกลียดชัง เป็นผู้วางแผนและถูกวางแผนต่อต้าน เขาจะใช้ชีวิตอยู่ด้วยความหวาดกลัวแต่มีใช้ศัตรูภายนอกหากเป็นศัตรูภายใน ในไม่ช้าความหายนะของเขาและของคนในชาติก็จะมาถึง(416-17)

การจัดระบบออกมาในลักษณะนี้นับเป็นอันตรายและความเสียหายเปรียบของผู้อุปการที่ปกครองโดยมุ่งแสวงหาผลประโยชน์ให้พวกพ้องของตนมากกว่าประชาชนส่วนรวมในประเทศ ทั้งนี้เพราะเขาจะถูกปกป้องให้พ้นจากความต้อการ และจะได้รับสิ่งจำเป็นและสิ่งฟุ่มเฟือยพอสมควรแก่การครองชีวิตทำให้ไม่ต้องห่วงกังวลกับการหาเลี้ยงชีพอีก แต่ในขณะที่เดียวกันเขาก็สิ้นโอกาสที่จะมีความโลกหรือความทะเยอทะยานต่างๆ เขาจะรู้สึกว่าเขาได้สิ่งต่างๆ มากเกินไปจนไม่ปรารถนาสิ่งใดอีกเปรียบไปคนเหล่านี้ก็เป็นเสมือนแพทย์ที่สร้างหลักการบริโภคอันถูกต้องให้ตนเองและผู้อื่น เขาจะรับประทานอาหารร่วมกันราวกับพวกพระ เอนตัวกันในห้องอาหารเหมือนกับทหารที่ใช้ชีวิตอย่างง่ายๆ ดังที่โธนาทอรัสเคยกล่าวไว้ว่า (Laws, 807) "เพื่อนจะต้องมีทุกสิ่งเหมือนกัน" ด้วยเหตุนี้อำนาจของพวกนี้จะมีผลและไม่มีพิษภัย สิ่งเดียวที่เป็นรางวัลสำหรับพวกเขาคือเกียรติยศและความรู้สึกเป็นประโยชน์ต่อกลุ่ม เขาจะเป็นคนที่เสมอต้นเสมอปลายเมื่อได้เริ่มต้นยอมรับหน้าที่ที่ได้รับผลตอบแทนทางวัตถุอันจำกัดแล้ว แม้จะได้รับการฝึกหัดอันยากลำบาก เขายังคงเห็นคุณค่าของความเป็นรัฐบุรุษยิ่งกว่าความเป็นนักการเมืองผู้แสวงหาผลประโยชน์หรือ "มนุษย์แห่งเศรษฐกิจ" เมื่อคนเหล่านี้เข้ามาบริหารประเทศความแตกแยกอันเกิดจากพรรคการเมืองจะหมดสิ้นไป

แล้วภรรยาของคนเหล่านี้จะว่อย่างไร หล่อนจะยอมรับการมีชีวิตอยู่โดยปราศจากสิ่งฟุ่มเฟือยและสมบัติพิสดานกระนั้นหรือ ปัญหานี้จะไม่เกิดขึ้นเพราะเขาจะไม่มีการรยาตามกฎหมายของการอยู่ร่วมกัน ผู้ปกครองจะเป็นเจ้าของทุกสิ่งร่วมกันไม่วันแม้แต่ภรรยา ผู้ปกครองจะต้องเป็นผู้ที่

เป็นอิสระจากความเห็นแก่ตนเองและครอบครัว เขาจะต้องไม่ยินยอมให้การดำเนินชีวิตเยี่ยงสามีที่
ต้องชวนชวหาททรัพย์มาบีบบังคับเขา ทั้งนี้เพราะเขามีหน้าที่ที่จะต้องอุทิศตนให้ชุมชนมิใช่ครอบครัว
บุตรของผู้ปกครองทุกคนที่เกิดมาจะถูกนำตัวไปจากมารดาเมื่อแรกเกิด และจะถูกเลี้ยงดูให้เติบโตขึ้น
มาร่วมกันโดยบิดามารดาและบุตรจะไม่รู้จักกัน(460) ภรรยาของผู้ปกครองทุกคนจะต้องเลี้ยงบุตรของ
ผู้ปกครองทุกคนร่วมกัน ในลักษณะนี้ความรู้สึกแบบภราดรภาพจะบังเกิดขึ้นในท้ายที่สุด เด็กทุกคน
จะเป็นพี่น้องกัน ผู้ชายทุกคนจะเป็นบิดาและผู้หญิงทุกคนจะเป็นมารดา

แต่สตรีเหล่านี้จะมาจากที่ใดเล่า บ้างก็มาจากกลุ่มอุตสาหกรรม บ้างก็มาจากทหาร และ
บ้างก็มาด้วยความสมัครใจจากสมาชิกในกลุ่มผู้ปกครองเอง ทั้งนี้เพราะในชุมชนนี้จะไม่มีการแบ่งแยก
ทางเพศมาเป็นเครื่องกีดขวาง โดยเฉพาะในด้านการศึกษาจะมีน้อยที่สุด เด็กผู้หญิงจะได้รับโอกาส
ทางปัญญาและโอกาสในการก้าวเข้ารับตำแหน่งสูงสุดในรัฐเท่าเทียมกับเด็กชาย กลอสคอนได้แย้ง
ว่า (453) การยอมรับผู้หญิงที่สามารถผ่านการทดสอบเข้ารับตำแหน่งนี้เป็นการละเมิดกฎแห่ง
การแบ่งงาน หากทว่าเขาได้รับการโต้กลับว่าการแบ่งงานนั้นต้องแบ่งโดยอาศัยสติปัญญาและความ
สามารถมิใช่เพศ ถ้าผู้หญิงได้แสดงความสามารถในการบริหารก็ต้องยอมให้ผู้หญิงปกครอง และถ้า
ผู้ชายมีความสามารถเพียงทำหน้าที่ล้างจานก็ให้เขาทำหน้าที่ที่พระเจ้าได้มอบหมายให้

การมีภรรยาด้วยกันมิได้หมายความว่าให้มีการสมสู่กันอย่างอิสระ แท้ที่จริงแล้วจะต้องมี
การควบคุมดูแลในเรื่องการสืบเผ่าพันธุ์อย่างเคร่งครัด เพลโตได้สร้างเหตุผลขึ้นมาสนับสนุนความคิดนี้
โดยเปรียบเทียบกับการผสมพันธุ์สัตว์ซึ่งเราได้สัตว์ที่มีคุณลักษณะดี เพราะเราเลือกพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ที่
ดีที่สุดมาผสมกัน เมื่อเป็นเช่นนี้เหตุใดเราจึงไม่ใช้วิธีการเดียวกันในการผสมพันธุ์มนุษย์ (459)
การศึกษาที่ถูกหลักเพียงสิ่งเดียวจะไม่ช่วยให้มนุษย์เป็นพลเมืองที่สมบูรณ์ได้หากปราศจากบรรพบุรุษ
ที่แข็งแรงและสิ่งนี้จะเกิดขึ้นได้เมื่อเราตระหนักว่า "การศึกษาควรมาก่อนการมีบุตร" (Laws, 789)
ดังนั้นเราจึงไม่ควรปล่อยให้หญิงชายที่มีสุขภาพอ่อนแอให้กำเนิดบุตร ด้วยเหตุนี้ผู้ที่จะทำการสมรสได้
จะต้องมีบัตรสุขภาพมาแสดง (Law, 776) ผู้ชายที่พร้อมจะเป็นบิดานั้นควรมีอายุตั้งแต่สามสิบปี
ขึ้นไปและไม่ควรเกินสี่สิบห้าปี ส่วนผู้หญิงที่จะเป็นมารดานั้นควรมีอายุตั้งแต่ยี่สิบปีขึ้นไปและไม่ควร
เกินสี่สิบปี ในกรณีที่ชายอายุสามสิบห้าปียังไม่ได้สมรสจะต้องเสียภาษีให้รัฐ (Laws, 771) และ
เด็กพิการหรือบุตรนอกสมรสจะต้องถูกทิ้งไว้ให้ตายไปเอง ก่อนหรือหลังอายุที่กำหนดไว้ชายหญิง
สามารถจะมีเพศสัมพันธ์กันอย่างอิสระโดยมีเงื่อนไขว่า ถ้าผู้ใดเมือญตั้งครรภ์ก็ต้องทำแท้งตั้งคำ
บรยาย "เราอนุญาตให้สมสู่กันได้แต่จะต้องหาทางป้องกันทุกวิถีทางที่จะไม่ให้ตัวอ่อนล้มตายโลก
และถ้าผู้ใดยังยินยอมปล่อยให้เด็กเกิดมา ขอให้เข้าใจว่าจะรักษาเด็กนั้นไว้ไม่ได้และจะต้องรับทำลายเด็ก
ตามข้อสัญญาเสียโดยเร็ว" (461) การสมรสในเครือญาติก็เป็นสิ่งต้องห้ามอีกเช่นกัน โดยถือว่าจะทำ
ให้ได้บุตรที่สติปัญญาเสื่อมทราม (311) "คนที่ดีที่สุดของทั้งสองเพศควรจะได้สมรสกัน และพวกที่
ด้อยกว่าควรสมรสกับพวกที่ด้อยกว่า และควรให้แต่ละกลุ่มเลี้ยงบุตรอันเกิดจากกลุ่มของตน ไม่ควร
เลี้ยงดูปะปนกันและนี่คือวิถีทางเดียวที่จะรักษาคนที่ดีที่สุดให้อยู่ในสภาวะที่ดีที่สุด - - - นอกจากนี้
เด็กหนุ่มที่กล้าหาญและมีสติปัญญาดีควรจะได้รับอนุญาตให้มีโอกาสมีคู่ได้หลายครั้งนอกเหนือไปจาก

การได้รับรางวัลและเกียรติยศ ทั้งนี้เพราะบิดาที่มีสติปัญญาสูงควรมีบุตรให้มากที่สุดเท่าที่จะมาก
ได้ (459-60)

แต่เราจะต้องปกป้องสังคมนี้ไม่ให้พ้นจากโรคภัยและความเสื่อมทรามภายในเท่านั้น หาก
ยังต้องป้องกันศัตรูภายนอกอีกด้วย ดังนั้นสังคมนี้จึงต้องเตรียมพร้อมที่จะทำสงครามซึ่งอาจจะเกิด
ขึ้นได้อย่างมีชัยชนะด้วย ทั้งนี้มีได้หมายความว่าสังคมตัวอย่างของเราจะเป็นสังคมแห่งความสงบซึ่ง
มีประชากรในอัตราที่สมดุลกับภาวะเศรษฐกิจ แต่ในขณะเดียวกันเราก็คงต้องคำนึงถึงข้อเท็จจริงที่ว่ายังมี
ประเทศเพื่อนบ้านบางประเทศที่ไม่รู้จักควบคุมประชากรและจัดระบบเช่นเรา จะเข้ามารุกรานเพราะ
เห็นความมั่งคั่งของสังคมยุคสมัยของเรา ด้วยเหตุนี้ขณะที่เรากำลังอยู่ในเรื่องของปากท้อง เราควรมี
ทหารจำนวนหนึ่งมาเป็นชนกลุ่มที่อยู่ตรงกลางที่ได้รับการฝึกฝนอย่างดี และใช้ชีวิตที่เรียบง่ายและ
สมบุกสมบันเช่นเดียวกับผู้ปกครอง อีกทั้งได้รับเงินเดือนจำนวนน้อยจาก "ผู้รักษาและบรรพบุรุษ"
อันได้แก่ ประชาชน ในขณะเดียวกันเราก็คงต้องระมัดระวังมิให้มีปัจจัยที่จะก่อให้เกิดสงคราม ปัจจัยที่
ควรระวังข้อแรกคือ ปัญหาประชากรล้นโลก ปัจจัยประการต่อมาคือ เรื่องของการค้ากับต่างประเทศ
ซึ่งย่อมจะนำมาซึ่งความขัดแย้ง อันที่จริงการแข่งขันกันทางการค้าก็คือรูปหนึ่งของสงครามนั่นเอง
"สันติภาพเป็นเพียงชื่อชื่อหนึ่งเท่านั้น" (Laws, 622) ด้วยเหตุนี้รัฐในอุดมคติของเราควรจะต้องอยู่ใน
ดินแดนไกลจากทะเลพอควรเพื่อที่จะหลีกเลี่ยงจากการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศด้วย "ทะเลนั้นจะ
ทำให้บ้านเมืองเต็มไปด้วยสินค้า การหาเงินและการต่อรอง ตลอดจนช่วยเพาะนิสัยยังกเงินและไร้
สัจจะในหมู่มนุษย์ในการติดต่อกันเองและกับต่างชาติ" (Laws, 704-7) นอกจากนี้การค้าขายกับ
ต่างประเทศยังต้องอาศัยกองทัพเรืออันยิ่งใหญ่เพื่อกคุ้มครองประเทศ และการมีกองทัพเรือนั้นก็
เลวร้ายพอกับการมีกองทัพบก เพลโตได้กล่าวไว้ว่า "ความรู้สึกผิดอันเกิดจากสงครามนั้นยังคงถูก
จำกัดอยู่ในชนกลุ่มน้อย แต่คนส่วนใหญ่จะรู้สึกเป็นมิตรกับสงคราม" (471) สงครามที่เกิดขึ้น
บ่อยครั้งที่สุดและเลวร้ายที่สุดมักเป็นสงครามกลางเมือง สงครามระหว่างชาวกรีกกับชาวกรีกด้วยกัน
ด้วยเหตุนี้กรีกจึงควรรวมตัวกันเป็นสันนิบาตแห่งชนชาติกรีก มิฉะนั้น "ในวันหนึ่งข้างหน้าชนชาติ
กรีกจะตกอยู่ภายใต้การปกครองของชนป่าเถื่อนชาติอื่น" (469)

โดยนัยนี้ โครงสร้างทางการเมืองของเราจะประกอบไปด้วยชนจำนวนน้อยจำนวนหนึ่งที่อยู่
สุดยอดซึ่งเราเรียกว่าผู้ปกครองชนชั้นรองลงมา ซึ่งมีจำนวนมากพอควร จะทำหน้าที่ปกป้องรักษา
ประเทศเราเรียกพวกนี้ว่าทหาร ชนชั้นที่เป็นฐานในสังคมซึ่งมีจำนวนมากที่สุดจะทำหน้าที่ทาง
พาณิชย์กรรม อุตสาหกรรมและเกษตรกรรม พวกนี้จะเป็นกลุ่มเศรษฐกิจที่สามารถมีทรัพย์สิน
ส่วนตัว ผู้ครองตลอดจนครอบครัวของตนเองได้ แต่ผู้ปกครองจะทำหน้าที่วางระเบียบเรื่องการค้า
และการอุตสาหกรรมเพื่อป้องกันมิให้บุคคลร่ำรวยหรือยากจนจนเกินไป ผู้ใดมีทรัพย์สินมากกว่า
บุคคลธรรมดาทั่วไปถึงสี่เท่าจะต้องมอบส่วนเกินนั้นให้รัฐไป (Laws, 715) บางทีอาจมีการห้าม
คิดดอกเบี้ยและจำกัดผลกำไรอีกด้วย (Laws, 920) การมีทรัพย์สินเป็นของสาธารณะร่วมกันในหมู่
ของผู้ปกครองเป็นสิ่งที่ยากแก่การปฏิบัติสำหรับชนชั้นเศรษฐกิจอันเป็นฐานของสังคม เนื่องจากพวก
นี้มีสติปัญญาของการสะสมและแข่งขันกันรุนแรงมาก อาจมีบางคนในกลุ่มนี้ที่เป็นอิสระจากความรู้
สึกต่อสู้แย่งชิงนี้ แต่คนส่วนใหญ่ยังมีความต้องการน้อย สิ่งนี้ที่พวกนี้หิวและกระหายมิใช่

ความชอบธรรมหรือเกียรติยศ หากแต่เป็นทรัพย์สินสมบัติที่เพิ่มจำนวนขึ้นไม่รู้จบรู้อิ้น ผู้ที่หมกมุ่นอยู่กับ การแสวงหาเงินทองเช่นนี้เป็นผู้ที่ไม่มีความเหมาะสมที่จะเป็นผู้ปกครองประเทศ แผนการของเรานั้นตั้งอยู่บน ความหวังที่ว่าถ้าผู้ปกครองปกครองด้วยความเป็นธรรมและดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย ชนชั้นเศรษฐกิจจะปล่อยให้พวกนี้บริหารประเทศต่อไป ถ้าผู้ปกครองยินยอมให้เขามีสิทธิโดยเด็ดขาด ในสิ่งที่นอกเหนือความจำเป็นของชีวิต ถ้าจะกล่าวโดยสรุปสังคมที่สมบูรณ์แบบที่สุดคือ สังคมที่ชนแต่ละชั้นต่างรับภาระและหน้าที่อันเหมาะสมแก่ความสามารถและธรรมชาติของตนเองโดยไม่ไป ก้าวก่ายในหน้าที่ของผู้อื่น แต่จะร่วมมือกันเพื่อสร้างสังคมอันประสานกลมกลืนกัน (433-4) และนี่แหละคือสังคมที่ยุติธรรม

IX. การแก้ปัญหาทางจริยธรรม

บัดนี้เราได้กล่าวถึงเรื่องของการเมืองมาพอสมควรแล้ว ขอให้เราหันกลับมาตอบปัญหาที่ยัง คงค้างไว้ในตอนต้นว่า ความยุติธรรมคืออะไร เพลโตมีความเห็นว่าในโลกนี้มีเพียงสามสิ่งเท่านั้นที่มี คุณค่า และสิ่งเหล่านั้นได้แก่ความยุติธรรม ความงาม และความจริง และบางทีเราอาจจะไม่สามารถ อธิบายหรือให้คำนิยามสิ่งเหล่านี้ได้อีกด้วย หลังจากสมัยของเพลโตมาอีกสี่ร้อยปี เจ้าหน้าที่ทาง การเงินของโรมันในยุคเดียวก็ได้ตั้งคำถามอย่างสิ้นหวังในทำนองเดียวกันอีกว่า "ความจริงคืออะไร" และ ครอบงำทุกวันนี้ก็ปรัชญา ก็ยังไม่สามารถให้คำตอบแก่เราหรือบอกเราได้ว่าความงามคืออะไร แต่ ในเรื่องความยุติธรรมนี้เพลโตได้ลองเสี่ยงสร้างคำนิยามขึ้นมา เขากล่าวว่า "ความยุติธรรมก็คือ การครอบครองและทำในสิ่งที่ เป็นของเรา" (433)

คำนิยามนี้ออกจะทำให้เราผิดหวังด้วยเราเคยคาดหมายว่า หลังจากที่เรใช้เวลาแก้ปัญหา นี้มานาน เราจะได้รับคำอธิบายชนิดที่ไม่มีข้อผิดพลาด แต่ขอให้เราหันมาพิจารณาาก่อนว่า คำนิยามนี้ มีความหมายอย่างไร เพลโตให้ความหมายคำ ๆ นี้ในลักษณะง่าย ๆ ว่าแต่ละคนจะได้รับผลผลิตใน อัตราอันสมดุลกับแรงที่ลงไป และทำหน้าที่ตามบทบาทที่ตนมีความสามารถที่สุด ตามนัยนี้คนที่ ยุติธรรมก็คือ คนที่อยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสมกับตน ทำงานได้ดีที่สุดและได้รับการตอบแทนกลับไป ใน อัตราเท่ากับที่ได้รับมา สังคมของคนที่มีความยุติธรรมจะเป็นสังคมที่มีประสิทธิภาพและความประสาน กลมกลืนกันด้วยเหตุที่ว่าองค์ประกอบต่าง ๆ อยู่ในที่อันเหมาะสมและต่างทำหน้าที่อันเหมาะสมราว กับเครื่องดนตรีแต่ละชิ้นในวงดนตรีวงใหญ่ ถ้าจะเปรียบไปสังคมที่ยุติธรรมจะมีลักษณะคล้ายวงโคจร ซึ่งมีความสัมพันธ์อันสอดคล้องมีระเบียบของดวงดาวในจักรวาล (ไพธากอรัสคงจะเรียกการโคจรนี้ว่า ดนตรีแห่งสวรรค์) ด้วยการจัดระบบเช่นนี้สังคมก็จะคงอยู่ต่อไปและความยุติธรรมจะได้รับการสนับสนุน ว่าเป็นสิ่งที่ทำให้สังคมสามารถดำรงอยู่ได้ เมื่อใดที่มนุษย์ละทิ้งบทบาทอันเหมาะสมกับตน เมื่อใด ที่รัฐบุรุษตกอยู่ใต้อำนาจของนักธุรกิจหรือทหารขึ้นเป็นกษัตริย์เสียเอง เมื่อนั้นองค์กรต่าง ๆ ในสังคม ก็จะเป็นป่วนไร้ระเบียบอันจะนำไปสู่ความแตกแยกและเสื่อมสลายในท้ายที่สุด ดังนั้นความยุติธรรมจึง เป็นการประสานกันอย่างมีประสิทธิภาพ

เมื่อหันกลับมาพิจารณาตัวมนุษย์ ความยุติธรรมในตัวบุคคลก็คือการร่วมมือกันอย่างมีประสิทธิภาพของส่วนต่าง ๆ ในร่างกายในอันที่จะช่วยสร้างพฤติกรรมขึ้น บัจเจกบุคคลเป็นจักรวาลหรือความสับสนของต้นหา อารมณ์ ความคิด หากสิ่งเหล่านี้มีความกลมกลืนกัน มนุษย์ก็จะมีชีวิตอันสงบสุข แต่เมื่อใดที่สิ่งเหล่านี้ก้าวกายหน้าที่ซึ่งกันและกัน เช่นปล่อยให้อารมณ์มีอิทธิพลเหนือและเป็นแรงกระตุ้นของการกระทำ (เช่นในพวกที่คลั่งไคล้ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างรุนแรง) หรือปล่อยให้ความคิดเป็นแรงกระตุ้นและมีอิทธิพลเหนือการกระทำ (เช่นในหมู่ปัญญาชน) เมื่อนั้นแหละที่บุคลิกของคนคนนั้นจะผิดปกติและเขาจะเป็นผู้ที่ปราศจากความสุขทันที ความยุติธรรมนั้นจึงเป็นความมีระเบียบและความงามแห่งส่วนต่าง ๆ ของวิญญาณ ความยุติธรรมสัมพันธ์กับวิญญาณเหมือนกับที่สุขภาพที่ดีเป็นสิ่งสำคัญสำหรับร่างกาย ด้วยเหตุนี้ในสายตาของเพลโตความชั่วก็คือความแตกแยกหรือความไม่กลมกลืนระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันเอง หรือมนุษย์กับตนเอง

นี่คือคำตอบของเพลโตต่อเทรซีมาคัส และคลีลีสตีส ตลอดจนพวกที่มีแนวคิดแบบนิทซีชีว่าความยุติธรรมมิใช่กำลังแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นพลังและความปรารถนาที่ประสานกลมกลืนกันจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของปัญญาและการจัดระเบียบ ในขณะที่เดียวกันความยุติธรรมก็มีใช้สิทธิของผู้ที่แข็งแกร่งหากแต่เป็นการประสานกันอย่างมีประสิทธิภาพของส่วนต่าง ๆ ทั้งหมด อาจเป็นไปได้ที่ในบางครั้งคนบางคนทำงานอันไม่เหมาะสมกับความสามารถ และธรรมชาติของตนเองจะได้รับประโยชน์และความก้าวหน้าชั่วระยะหนึ่ง แต่ในท้ายที่สุดเทพเนเมซิส* ก็จะติดตามลงโทษเขาดังที่อนักซากรัสได้กล่าวไว้ว่าวิญญาณ (Furies)* ที่คอยตามลงโทษผู้ทำผิดจะติดตามดาวเคราะห์ที่โคจรออกนอกวงจร และกฎของธรรมชาติเกี่ยวกับสิ่งนั้นจะผลักดันสิ่งนั้นให้กลับไปสู่ที่เดิมตามธรรมชาติของมันอีกครั้ง นายร้อยโท ชาวคอร์ซิการ์ได้พยายามที่จะปกครองยุโรปด้วยระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งเหมาะสำหรับกษัตริย์ผู้สืบราชสมบัติมากกว่ากษัตริย์ที่เกิดขึ้นภายในชั่วคืน แต่เขาก็จบชีวิตลงด้วยความสำนึกอันน่าเศร้าว่าเขาเป็น "ทาสของธรรมชาติแห่งสรรพสิ่ง" บนเกาะอันโดดเดี่ยวกลางทะเล ความยุติธรรมมักจะพ่ายแพ้ในท้ายที่สุด

อันที่จริงความคิดนี้มีได้มีอะไรที่แปลกใหม่หรือพิสดาร ในทางปรัชญาเรามักตั้งข้อสงสัยในทฤษฎีที่อวดด้วยความภาคภูมิใจว่าเป็นทฤษฎีที่ใหม่เอี่ยมเสียด้วยซ้ำ ความจริงมักจะเปลี่ยนเสื้อตัวใหม่เสมอ (เช่นเดียวกับสตรีผู้เลอโฉม ทั้งหลาย) แต่ภายในเสื้อตัวใหม่นั้นเจ้าหล่อนยังคงเป็นคนเดิมอยู่นั่นเอง ในทางศีลธรรมเราไม่บังควรที่จะคาดหวังสิ่งแปลกใหม่ที่น่าตื่นเต้น แม้ว่าพวกโสเฟิสต์และพวกนิทซีชีจะได้เสนอความคิดอันท้าทายเกี่ยวกับศีลธรรมอย่างไรก็ตาม ความคิดทางศีลธรรมก็ยังคงวนเวียนอยู่กับเรื่องของความคิดของส่วนรวม ศีลธรรมนั้นเริ่มต้นด้วยการสมาคมและการอิงอาศัยกัน ชีวิตในสังคมนั้นต้องอาศัยความยินยอมพร้อมใจที่จะสละอำนาจส่วนตนเพื่อระเบียบของสังคม การสละอำนาจนี้แหละเป็นที่มาแห่งบรรทัดฐานความประพฤติ ซึ่งจะช่วยให้สังคมปลอดภัยและผาสุก ธรรมชาติคงจะต้องการให้สิ่งต่าง ๆ เป็นไปตามวัฏจักรเช่นนี้ และการตัดสินของธรรมชาตินั้นมักจะเป็นที่สุดเสมอ กล่าวคือกลุ่มหนึ่งที่จะเหลืออยู่จากการแข่งขันหรือขัดแย้งอันเกิดแต่อำนาจหรือความพร้อมใจกันซึ่งทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถของสมาชิกที่จะร่วมมือกัน เพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม การร่วมมือกันที่ดีที่สุดควรเป็นการที่สมาชิกแต่ละคนทำในสิ่งที่ตนถนัดและมีความสามารถ มีใช้หรือ

นี่คือจุดหมายของการรวมกันที่ทุกสังคมควรแสวงหาก้าวต้องการจะดำรงอยู่ต่อไป พระเยซูคริสต์เคยตรัสว่าศีลธรรมคือความเมตตาต่อผู้ที่อ่อนแอ นิทซ์ซิงกล่าวว่าศีลธรรมคือความกล้าหาญของผู้ที่แข็งแรง แต่ศีลธรรมในความเห็นของเพลโตได้แก่ ความประสานกลมกลืนกันอย่างดีของส่วนทั้งหมด บางทีเราอาจจะต้องนำทฤษฎีทั้งสามมารวมกันเพื่อหาจริยศาสตร์ที่สมบูรณ์แบบ แต่เราจะตั้งข้อสงสัยได้ไหมว่า ส่วนไหนควรเป็นส่วนพื้นฐาน

X. บทวิจารณ์

ถึงตอนนี้เรามีความเห็นอย่างไรเกี่ยวกับรัฐในอุดมคตินี้ - เป็นไปได้หรือไม่ที่จะมีรัฐบาลแบบนี้ และถ้าไม่ได้ จะมีส่วนใดของความคิดนี้ที่เราจะนำมาใช้กับโลกในขณะนี้ มีที่ใดที่ตระหนักถึงความสำคัญของความคิดนี้

อย่างน้อยที่สุดเราจำเป็นต้องตอบคำถามข้อสุดท้ายเพื่อเพลโต เราจะสังเกตเห็นว่ายุโรปถูกปกครองเป็นระยะเวลาถึงพันปีเศษ โดยระบบการปกครองที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับที่เพลโตได้จินตนาการไว้ ในสมัยกลางเราจะเห็นประเพณีการแบ่งประชาชนชาวคริสต์ออกเป็นพวกใช้แรงงานหรือที่เรียกว่า ลานอราทอเรส (laboratores) พวกทหารหรือเบลลาทอเรส (bellatores) และพวกพระหรือออราทอเรส (oratores) ชั้นนี้กลุ่มสุดท้ายอันได้แก่ พวกพระ แม้จะมีจำนวนน้อย แต่ก็ยังเป็นกลุ่มที่มีเอกสิทธิ์ในด้านโอกาสและสื่อของวัฒนธรรม อีกทั้งยังมีอำนาจอันยิ่งใหญ่ในการปกครองยุโรปเกือบครึ่งทวีป เช่นเดียวกับผู้ปกครองของเพลโต พวกพระจะเป็นพวกที่ดำรงตำแหน่งอันมีอำนาจ แต่ทั้งนี้มิใช่เกิดจากความเห็นชอบของปวงชน หากแต่อาจเกิดจากความสามารถดังที่เห็นได้จากการศึกษาและความสามารถในการบริหารทางธรรม ความใส่ใจในการครุ่นคิดและชีวิตที่เรียบง่าย ตลอดจน (บางทีเราควรจะเสริมในที่นี้ด้วย) อิทธิพลของคณาญาติที่มีอำนาจในอาณาจักรและศาสนจักร และในครึ่งหลังของสมัยกลาง พระเป็นพวกที่ไม่มีพันธะผูกพันกับครอบครัวแบบที่เพลโตหวังไว้ ในบางกรณีดูเหมือนว่าพวกนี้มีอิสระในการยุ่งเกี่ยวกับสตรีเช่นเดียวกับพวกผู้ปกครองของเพลโต พรหมจรรย์นั้นเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางจิตวิทยาเกี่ยวกับอำนาจของพวกพระ เมื่อพิจารณาดูในแง่หนึ่งเราจะเห็นว่าพวกนี้หลุดพ้นจากความรู้สึกเห็นแก่ครอบครัวอันคับแคบ และในอีกแง่หนึ่งความสามารถช่มความต้องการทางโลกของพวกนี้เพิ่มความหวาดกลัวให้กับชาวบ้านซึ่งถือว่าตนมีบาป และพร้อมที่จะใช้ชีวิตเพื่อสารภาพบาปนั้น

ในด้านการเมืองนั้นพวกคาทอลิกได้รับอิทธิพลหรือมาจาก "ตำนานอันศักดิ์สิทธิ์" ของเพลโต ส่วนความคิดในเรื่องสวรรค์ นรก และอเวจีในสมัยกลางนั้นวิวัฒนาการมาจาก อุดมจริยรัฐเล่มสุดท้ายในด้านความคิดเกี่ยวกับจักรวาลนั้นพวกอัสมาจารย์ได้รับมาจากหนังสือเรื่องไทเมอัส (Timaeus) ส่วนทฤษฎีสัจนิยม (ความจริงแบบวัตถุวิสัยเกี่ยวกับความคิดทั่วไป) นั้นเป็นทฤษฎีที่เกิดจากการตีความทฤษฎีแบบ แม้กระทั่งหลักสูตรการศึกษาของมหาวิทยาลัยในสมัยกลาง ซึ่งเรียกว่า "ควอดริเวียม" (Quadrivium) (ประกอบด้วย คณิตศาสตร์ เรขาคณิต ดาราศาสตร์ และดนตรี) ก็จำลองแบบ

อย่างมาจากหลักสูตรที่เพลโตสร้างไว้ ด้วยเหตุนี้ยุโรปจึงตกอยู่ภายใต้ระบอบการปกครองตามทฤษฎีนี้ มาอีกกว่าพันปีโดยปราศจากการคัดค้าน หรือเรียกร้องสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการปกครองใดๆทั้งสิ้น ขณะเดียวกันก็เป็นระบอบการปกครองที่ได้รับการสนับสนุนโดยข้อเขียนต่างๆ มากมาย การสนับสนุนนี้มีไข่ม้อยู่แต่เฉพาะในหมู่ประชาชนเท่านั้น ทุกๆ ฝ่ายต่างยอมรับในอำนาจของศาสนจักรทั้งสิ้น นับเป็นระบอบอภิชนาธิปไตยที่แสดงถึงไหวพริบทางการเมืองที่หลักแหลมที่สุด อีกทั้งยังเป็นระบบที่วิเศษและมีอำนาจมากที่สุดเท่าที่โลกเคยได้พบ

พวกเยซูอิต (Jesuits) ซึ่งเคยปกครองปารากวัยอยู่ระยะหนึ่งนั้น มีลักษณะกึ่งผู้ปกครองในแบบของเพลโต กล่าวคือเป็นการปกครองของพระกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งซึ่งมีความรู้และความชำนาญมากกว่าชนพื้นเมืองซึ่งป่าเถื่อน นอกจากนี้ในระยะหนึ่งพรรคคอมมิวนิสต์ที่ปกครองรัสเซียหลังการปฏิวัติในเดือนพฤศจิกายน 1917 ก็ได้ปกครองในลักษณะที่ชวนให้ระลึกถึงอุดมรัฐ พวกนี้เป็นชนกลุ่มน้อยที่เข้ามาร่วมกันด้วยความเชื่อทางศาสนาโดยมีความเชื่อ และวิธีการขับไล่ออกจากศาสนา (excommunicate)* เป็นอาวุธ อภิศคนโดยเคร่งครัดให้กับจุดมุ่งหมายราวกับเป็นนักบุญและใช้ชีวิตอย่างสมณะ ขณะที่ปกครองยุโรปเกือบครึ่งทวีป

จากตัวอย่างดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า แผนการของเพลโตนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในระดับหนึ่ง และถ้าได้รับการดัดแปลงบ้างก็สามารถจะนำมาใช้ได้ อันที่จริงความคิดต่าง ๆ เหล่านี้เพลโตได้รับมาจากประสบการณ์อันเกิดจากการท่องเที่ยวทั้งสิ้น เขาเคยรู้สึกประทับใจกับการปกครองประเทศโดยพระของชาวอียิปต์ เพลโตเห็นว่ารัฐบาลของอียิปต์นั้นสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบของรัฐที่ดีกว่าเมื่อเทียบกับของเอเธนส์ซึ่งประกอบด้วยสมัชชา (Ecclesia) ที่เป็นพระราชซึ่งไร้ความสามารถและชอบวิวาท (Laws, 819) เขาได้ไปพักอยู่กับพวกไพธากอเรียนซึ่งมีอำนาจปกครองอาณานิคมกรีกมาหลายชั่วคนอยู่ระยะหนึ่ง พวกนี้ดำเนินชีวิตเป็นแบบมังสวิรัตและเป็นสังคมนิยมแบบสปาร์ตา เพลโตรู้สึกประทับใจกับการดำเนินชีวิตอันเรียบง่ายและทรหดของพวกผู้ปกครองรัฐท่ามกลางประชาชน พวกนี้จะกินอาหารร่วมกันและความสัมพันธ์ทางเพศจะเป็นไปเพื่อการสืบพันธุ์เท่านั้น และสำหรับผู้กล้าหาญจะได้รับสิทธิพิเศษในการมีภรรยาได้หลายคน ออกจะเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ว่าเพลโตเคยได้ยินคำเสนอแนะของยูริปิดีส ในเรื่องการจัดตั้งสังคมภรรยา การให้ความเป็นไทแก่ทาสตลอดจนการสร้างสันติภาพให้แก่กรีกโดยการตั้งสันนิบาตกรีกมีเดีย (Medea, 230 ; Fragm., 655) และเขาคงรู้จักพวกจีนนิค บางคนที่ได้พัฒนาขบวนการคอมมิวนิสต์ในหมู่ของพวกที่เราเรียกกันในปัจจุบันว่าเป็นโซเกรติสแบบเอียงซ้าย ถ้าจะกล่าวโดยสรุปเพลโตคงจะรู้สึกว่าการของเขามีไข่มุขความคิดอันเลื่อนลอยที่ก้าวไปไกลเกินกว่าความเป็นจริงที่เขาได้พบเห็น

อย่างไรก็ตามนักวิจารณ์ตั้งแต่สมัยของอริสโตเติลเป็นต้นมาจนถึงทุกวันนี้ ต่างก็พบข้อที่น่าโต้แย้งและกำกวมหลายตอนในหนังสืออุดมรัฐ ผู้ที่มาจากเมืองสตากิราได้คาดเดาไว้สั้น ๆ ว่า "ข้อโต้แย้งและความกำกวมเหล่านี้ถูกประดิษฐ์ขึ้นมาหลายครั้งในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา" ออกจะเป็นแผนการที่สวองามอยู่ที่จะให้คนในสังคมรักใคร่กันจนกระทั่งพี่น้อง ทว่าการใช้คำคำนี้กับผู้ชายในปัจจุบันนี้ออกจะเป็นสิ่งที่ทำให้คุณค่าและความสำคัญของคำคำนี้ลดน้อยลงไป นอกจากนี้ความคิดในเรื่องการ

เป็นเจ้าของทรัพย์สินร่วมกันก็มีข้อให้ใจดีได้ เพราะเมื่อทุกคนเป็นเจ้าของทรัพย์สินทุกชิ้นร่วมกัน จะไม่มีผู้ใดระมัดระวังหรือรับผิดชอบในทรัพย์สินนั้นอย่างเต็มที่ พวกอนุรักษ์นิยมที่ยิ่งใหญ่ ได้แย้งในท้ายที่สุดว่า ลัทธิคอมมิวนิสต์จะสร้างภาวะอันสุดแสนจะทันทานที่เราจะต้องพบหน้ากันทุกวันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งจะทำให้มนุษย์ไม่สามารถมีชีวิตส่วนตนอันสันโดษและมีความเป็นปัจเจกบุคคลได้ และคุณธรรมของคนในสังคมนั้นคงจะเป็นความอดทน และความร่วมมือกันเช่นที่พวกนักบุญจำนวนน้อยปฏิบัติ "เราไม่ควรคิดสร้างมาตรฐานของคุณธรรมที่คนสามัญไม่อาจปฏิบัติได้หรือสร้างระบบการศึกษาที่เหมาะสมกับธรรมชาติและสภาพแวดล้อมเป็นพิเศษ หากแต่ควรให้ความสนใจต่อชีวิตที่คนสามัญทั่วไปสามารถร่วมได้ตลอดจนแบบของรัฐบาลที่รัฐทั่วไปสามารถนำไปปฏิบัติได้"

เท่าที่ผ่านมากำวิจารณ์ต่าง ๆ ของลูกศิษย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุด (และซื่อจาง) ของเพลโตและคนอื่น ๆ ในยุคต่อมากลับเป็นคำวิจารณ์ในทำนองเดียวกัน มีผู้กล่าวว่าเพลโตผิดพลาดที่ไม่ตระหนักถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมซึ่งสั่งสมอยู่ในสถาบันคูเมอร์สเดียว (monogamy) และหลักศีลธรรมของสถาบันนี้ นอกจากนี้เขายังคาดผิดที่คิดว่าผู้ชายจะปราศจากความอิจฉาและพอใจที่จะได้ครอบครองภรรยาเพียงในอัตราส่วนที่เท่าเทียมกัน เขาแทบจะไม่ตระหนักถึงสัญชาตญาณของความเป็นมารดาเมื่อเสนอให้พรากบุตรจากมารดาและนำไปเลี้ยงดูโดยการปกปิดอย่างปราศจากจิตใจ เหมือนสิ่งอื่นใดเพลโตลืมไปว่าการล้มล้างสถาบันครอบครัวนั้นเท่ากับเป็นการทำลายสิ่งที่ปกป้องประคับประคองศีลธรรมและแรงบันดาลใจให้เกิดความร่วมมือกัน ซึ่งเป็นรากฐานทางจิตวิทยาของรัฐในอุดมคติที่เขาสร้างขึ้นมา และด้วยสำนวนโวหารที่ไม่มีผู้ใดเสมอเหมือน เพลโตก็เท่ากับได้เสียกึ่งไม่ซึ่งเขาได้อาศัยนั่งอยู่

เราสามารถจะตอบคำวิจารณ์เหล่านี้ง่าย ๆ ว่าเป็นเพียงการทำลายหุ่นฟาง การที่เพลโตจะเลยที่จะกล่าวถึงคนส่วนใหญ่ในสังคมคอมมิวนิสต์ของเขา ย่อมแสดงว่าเขาตระหนักว่ามีคนไม่มากนักที่จะสละความสุขในทางโลกก็ยแบบที่เขาเสนอเป็นหลักปฏิบัติของชนชั้นปกครอง และสามารถปฏิบัติต่อผู้อื่นได้ในลักษณะของความเป็นพี่น้องตลอดจนไม่สนใจโยธาในทรัพย์สินเงินทอง แต่คนส่วนใหญ่ในสังคมจะมีอิสระที่จะรักษาขนบธรรมเนียมอันน่าเชื่อถือทั้งหลายอันได้แก่ ทรัพย์สินสมบัติ เงินทอง ความหุนหาว การแก่งแย่งแข่งขัน ตลอดจนความสันโดษที่เขาปรารถนา คนเหล่านี้จะได้สมรสแบบคู่สมรสเดียว และจะยังคงได้ใช้หลักศีลธรรมอันสืบเนื่องมาจากชีวิตสมรส และสถาบันครอบครัวสามีมจะอยู่กับภรรยาและมารดาจะอยู่กับบุตรของตน สำหรับชนชั้นปกครอง ความต้องการของเขาจะมีมูลเหตุจูงใจจากความรักและภาคภูมิใจในเกียรติยศมิใช่จากความกรุณาหรือความรู้สึกร่วมกัน ส่วนในเรื่องสัญชาตญาณของความเป็นมารดานั้น สัญชาตญาณนี้มีไม่มากนักก่อนที่เด็กจะลืมตาดูโลก หรือแม้กระทั่งเมื่อเด็กเริ่มเจริญเติบโต มารดาส่วนใหญ่มักจะรู้สึกว่าการมีบุตรเป็นสิ่งที่ต้องยอมรับมิใช่ความปิติ ความรักของมารดานั้นมิได้เกิดขึ้นอย่างกระทันหัน แต่หากค่อย ๆ เพิ่มพูนขึ้นและลึกซึ้งขึ้นเมื่อวันคืนผ่านไปพร้อมกับความเจริญเติบโตของบุตรที่มารดาเฝ้าพุ่มพอกอย่างทะนุถนอมและความรักของมารดาก็เป็นสิ่งที่ยากจะไถ่ถอนได้เมื่อบุตรเติบโตเป็นศิลปกรรมชิ้นสมบูรณ์ของมารดา

ข้อวิจารณ์อื่น ๆ ที่มีต่อเพลโตมักจะเป็นข้อวิจารณ์ในเรื่องเศรษฐกิจมากกว่าจิตวิทยา มีผู้แย้งว่าอุดมรัฐของเพลโตนั้นดีเกินการแบ่งแยกเมืองออกเป็นสองส่วน ทว่าเพลโตเองกลับเสนอความคิดในเรื่องการแบ่งแยกเมืองออกเป็นสามส่วน ถ้าพิจารณาดูให้ดีจะเห็นว่า การแบ่งแยกในกรณีแรกเป็นการแบ่งตามความขัดแย้งทางเศรษฐกิจ แต่ในรัฐของเพลโต ชนชั้นผู้ปกครองและทหารเป็นพวกที่ถูกกันออกจากการแข่งขันชิงทองและทรัพย์สิน แต่การที่ชนชั้นปกครองจะมีอำนาจโดยปราศจากความรับผิดชอบจะนำไปสู่ระบบทรราชย์คอกหรือ จะไม่เป็นเช่นนั้นคอก พวกนี้มี อำนาจและแนวทางการเมืองทว่าไม่มีอำนาจทางเศรษฐกิจและความมั่งคั่ง ถ้าชนชั้นเศรษฐกิจไม่พอใจในวิธีการปกครองของผู้ปกครองเมื่อใด เขาก็สามารถจะกักตุนอาหารไว้ไม่ส่งไปเลี้ยงชนชั้นอื่นในทำนองเดียวกันที่รัฐสภาควบคุมการทำงานของผู้บริหารในเรื่องงบประมาณ ถ้าเช่นนั้นผู้ปกครองจะปกครองได้อย่างไรเมื่อปราศจากอำนาจทางเศรษฐกิจ ฮาริงตัน และมาร์กซ์ตลอดจนคนอื่น ๆ ก็ได้ชี้ให้เห็นมิใช่หรือว่าอำนาจทางการเมืองนั้นเป็นผลสะท้อนมาจากอำนาจทางเศรษฐกิจ และเมื่อใดที่อำนาจเศรษฐกิจตกอยู่ในมือของกลุ่มที่เล่นการเมือง—เช่นชนชั้นกลางในศตวรรษที่สิบแปด เมื่อนั้นแหละอันตรายก็จะบังเกิดขึ้น

นี่คือข้อแย้งพื้นฐานและอาจเป็นข้อแย้งที่สำคัญอยู่ เราอาจได้ตอบได้ว่า อำนาจของศาสนจักรคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกซึ่งสามารถบังคับให้กษัตริย์มาสถมนอยู่ที่คาโนซา* ได้นั้นในระยะต้นมีรากฐานอยู่บนความเชื่อที่พัวพันกันว่ามีใช้แผนการทางเศรษฐกิจ แต่อาจเป็นได้ที่ว่าเหตุที่ศาสนจักรสามารถครองอำนาจมาได้นานเพราะสภาพทางการเมืองของยุโรป ผู้คนที่ทำการเกษตรกรรมนั้นมักจะมีแนวโน้มที่จะเชื่อหวาดกลัวและบูชาในสิ่งลึกลับและอยู่เหนือธรรมชาติ เนื่องจากการลึกรึมนั้นต้องอาศัยธรรมชาติ และปัจจัยแวดล้อมอันไม่แน่นอนและอยู่เหนือการควบคุมของมนุษย์ ต่อมาเมื่ออุตสาหกรรมและการค้าเจริญขึ้น ผู้คนก็เริ่มมีทัศนคติในการมองโลกแบบใหม่ เป็นการมองโลกตามสภาพที่เป็นจริงและสนใจในโลกปัจจุบัน อำนาจของศาสนจักรเริ่มเสื่อมลงเมื่อมาเผชิญกับข้อเท็จจริงทางเศรษฐกิจแบบใหม่นี้ บัดนี้อำนาจทางเศรษฐกิจจะเป็นตัวกำหนดความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง การที่ชนชั้นปกครองของเพลโตไม่มีความเป็นไปทางเศรษฐกิจทำให้พวกนี้ถูกทอนอำนาจทางการเมืองไปโดยปริยาย แม้กระทั่งในเรื่องของการจัดอำนาจทางทหารก็เช่นกันก็ไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงภาวะนี้ไปได้ ขอให้ดูกองทัพที่ก่อการปฏิวัติรัสเซียซึ่งไม่สามารถจะป้องกันการก่อตัวของลัทธิปัจเจกชนนิยม และความรู้สึกเป็นเจ้าของในหมู่ชาวนาซึ่งควบคุมเรื่องการผลิตอาหารอันเป็นหัวใจสำคัญของชาติได้เป็นตัวอย่าง จะเห็นถึงเดี่ยวยังเหลือสำหรับเพลโตคือ ความคิดที่ว่ามันนโยบายทางการเมืองจะถูกกำหนดโดยกลุ่มเศรษฐกิจ ทว่าควรให้ผู้ที่ได้รับการฝึกฝนอบรมมาเป็นอย่างดีในเรื่องการบริหารใช้นโยบายนั้น อย่าปล่อยให้คนที่อยู่ในวงการค้าหรืออุตสาหกรรมเข้ามาบริหารประเทศโดยปราศจากการศึกษาอบรมในศาสตร์แห่งการเป็นรัฐบุรุษ

ข้อบกพร่องที่สำคัญของเพลโตคือ การขาดความสำนึกถึงความเปลี่ยนแปลงในแบบของเขา โคลดัส เขากังวลกับเรื่องที่จะทำให้โลกที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงนี้หยุดนิ่งอยู่กับที่ราวกับกระดานดำ เพลโตเป็นคนที่รักในระเบียบเป็นอย่างมากเช่นเดียวกับนักปรัชญาที่อายทั้งหลาย เขาจึงเกิดความรู้สึกตระหนกต่อความวุ่นวายสับสนของประชาธิปไตยในกรุงเอเธนส์ที่ละเลยคุณค่าของปัจเจกชน เขาจัดมนุษย์ออกเป็นหมวดหมู่ราวกับนักกวีวิทยาที่แบ่งหมู่แมลง นอกจากนี้เขายังไม่รังเกียจที่จะใช้ตำนานหลอกคนเช่นเดียวกับศาสนาเพื่อสนับสนุนเป้าหมายของเขา รัฐของเขาเป็นรัฐที่ปราศจากพัฒนาการและปกครองโดยคนแก่ที่ไม่สามารถปรับตัวได้ อีกทั้งยังเป็นศัตรูต่อการสร้างสรรค์และริษยาต่อการเปลี่ยนแปลง สังคมแบบนี้จะกลายเป็นสังคมที่ล้าสมัยปกครองโดยคนแก่ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อการประดิษฐ์และริษยาการเปลี่ยนแปลง มันเป็นศาสตร์ที่ปราศจากศิลป์ เป็นสังคมซึ่งเทวดาทุบระเบียบอันเป็นหัวใจของวิทยาศาสตร์ แต่ละเลยอิสรภาพอันเป็นวิญญาณของศิลปะ เป็นสังคมที่บูชาความงามแต่กำจัดศิลปินผู้สรรค์สร้างหรือเสนอความงาม สังคมนี้มีใช้สังคมในอุดมคติหากแต่ควรเป็นสังคมของสปาร์ตาหรือปรัชเซียมากกว่า

ความจำเป็นอันไม่น่าใส่ใจเหล่านี้ถูกนำขึ้นไว้อย่างเปิดเผยและสิ่งเหล่านี้จะยังคงเป็นประจักษ์พยานถึงพลังและความลึกซึ้งของความคิดของเพลโตตลอดไป เราคงไม่สามารถจะปฏิเสธได้ว่าความคิดหลักของเขานั้นถูกต้องมีใช้หรือ สิ่งในโลกนี้คือการธำรงอยู่คือการปกครองโดยคนที่ฉลาดที่สุด เป็นหน้าที่ของเราที่จะนำความคิดของเขามาประยุกต์ให้เข้ากับยุคสมัยและข้อจำกัดของเรา ปัจจุบันนี้เราต้องยอมรับระบบประชาธิปไตย เราอาจไม่สามารถจำกัดสิทธิในการออกเสียงในสังคมประชาธิปไตยปัจจุบันได้อย่างที่เพลโตเสนอ แต่เราสามารถจะสร้างข้อกำหนดเกี่ยวกับการเข้ารับตำแหน่งบริหารได้ และด้วยวิธีการเช่นนี้แหละที่เราจะสามารถสร้างระบบผสมระหว่างประชาธิปไตยและอภิชนาธิปไตยซึ่งเพลโตต้องการ เราอาจยอมรับข้อเสนอของเพลโตโดยไม่มีข้อโต้แย้งว่าผู้ที่จะเป็นรัฐบุรุษได้นั้นต้องได้รับการฝึกฝนมาโดยเฉพาะเป็นอย่างดีเช่นเดียวกับแพทย์ เราอาจจะจัดให้มีคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ในมหาวิทยาลัย เมื่อคณะเหล่านี้เริ่มทำงานอย่างมีประสิทธิภาพเราจะให้ผู้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันเหล่านี้เท่านั้น ที่จะมีสิทธิได้รับการเสนอชื่อเข้าทำหน้าที่บริหารประเทศ เราอาจจะอนุญาตให้ผู้ที่เข้ารับการศึกษาในศาสตร์แขนงนี้มีสิทธิเข้าบริหารประเทศด้วย และด้วยวิธีการนี้แหละ เราจะได้ยกเลิกระบบการเสนอชื่ออันยุ่งยากซึ่งนำมาซึ่งระบบประชาธิปไตยอันจืดจล เราจะไม่ปล่อยให้ราษฎรเลือกบุคคลที่ได้รับการฝึกฝนและมีคุณสมบัติพร้อมที่เสนอตัวเข้ามา การเลือกในลักษณะนี้จะเปิดโอกาสให้กว้างขึ้นกว่าที่เคยผ่านมา ที่เราจะได้แต่คนที่เหมือนกันราวฝาแฝดมาคบบตาเรา เพื่อที่จะทำให้การจำกัดสิทธิผู้สมัครให้อยู่ในกลุ่มพวกที่ได้รับการอบรมทางรัฐศาสตร์มีลักษณะเป็นประชาธิปไตย เราจำเป็นที่จะต้องเปิดโอกาสในการศึกษาทุกระดับให้แก่คนโดยทั่วถึงกันโดยไม่จำกัดเพศหรือวรรณะ เทศบาล อำเภอลและรัฐควรมีบทบาทในการสนับสนุนการศึกษา โดยการให้การศึกษานักนักเรียนที่จบในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาและ

วิทยาลัยต่าง ๆ ที่ได้แสดงความสามารถในระดับที่กำหนด และบิดามารดาไม่อยู่ในฐานะที่จะสนับสนุนการศึกษาของบุตรได้ เมื่อใดที่รัฐสามารถทำสิ่งเหล่านี้ได้ เมื่อนั้นแหละจึงจะสมกับที่เรียกว่าเป็นรัฐบาลประชาธิปไตย

เพื่อความยุติธรรมแก่เพลโตเราจะต้องเสริมว่าเพลโตเข้าใจว่า รัฐในอุดมคติของเขานั้นไม่เหมาะที่จะนำไปปฏิบัติ เขายอมรับว่าเขาได้บรรยายถึงอุดมคติที่เป็นจริงได้ยาก แต่อย่างไรก็ตาม การบรรยายภาพอันสะท้อนถึงความปรารถนาของเรานั้นก็ใช่ว่าจะไร้คุณค่าเสียทีเดียว คุณค่าของความเป็นมนุษย์นั้นอยู่ที่ความสามารถที่จะจินตนาการถึงโลกที่ดีกว่าได้ อีกทั้งยังต้องการที่จะได้เห็นความฝันนั้นกลายเป็นความจริงขึ้นมา มนุษย์เท่านั้นที่เป็นสัตว์ผู้สร้างสังคมในอุดมคติ "เรามองไปทั้งข้างหน้าและข้างหลัง และใฝ่ฝันหาในสิ่งที่ไม่มีตัวตน" ความฝันเหล่านี้มิได้ปราศจากสาระเสียทีเดียว บางครั้งความฝันเหล่านี้จะโดดเด่นมีชีวิตขึ้นมาเช่นความฝันของอิคารัสที่คิดว่ามนุษย์อาจบินได้ แม้ภาพที่เราร่างไว้จะเป็นเพียงความฝันก็ตาม แต่เราอาจใช้ความฝันนั้นเป็นเป้าหมายหรือแบบอย่างของการประพฤติ ปฏิบัติ เมื่อใดที่เราพากันเห็นคุณค่าของความฝันนี้เป็นจำนวนมากพอ และพร้อมที่จะทำให้ความฝันนั้นเป็นจริงขึ้นมา เมื่อนั้นแหละที่รัฐในอุดมคติจะปรากฏขึ้นบนแผนที่ ในระหว่างนั้น "ได้มีเมืองซึ่งมีลักษณะนี้อุบัติขึ้นบนสวรรค์ คนที่ปรารถนาในอาณาจักรนั้นจะเห็นอาณาจักรนี้และปกครองตนตามแบบแผนนั้น แต่ไม่ว่าจะมีอาณาจักรเช่นนั้นบนพื้นพิภพหรือไม่ก็ตาม . . . เขายังคงจะปฏิบัติตามกฎของอาณาจักรนั้นโดยไม่สนใจกฎอื่นใด" (592) คนดีย่อมจะปฏิบัติตามกฎที่สมบูรณ์ แม้จะอยู่ในรัฐที่ไม่สมบูรณ์

ถึงอย่างไรก็ตาม แม้จะมีข้อที่คลุมเครืออยู่มากมายเกี่ยวกับความคิดนี้แต่ถ้าโอกาสเอื้ออำนวยเพลโตคงจะไม่รีรอที่จะเสี่ยงทำให้แผนการของเขาเป็นจริงขึ้นมาในปี 387 ก่อนคริสตกักราช เพลโตได้รับคำเชิญจากไดโอนีเซียสเจ้าผู้ครองนครซิราคิวส์ เมืองหลวงของเกาะซิซิลีอันมั่งคั่งและมีอำนาจให้มาเยือนและเปลี่ยนราชอาณาจักรของพระองค์ให้เป็นรัฐในอุดมคติ ด้วยความคิดในทำนองเดียวกับดูริโกลด์ที่ว่า การอบรมคนคนเดียว ซึ่งแม้จะเป็นกษัตริย์ย่อมง่ายกว่าการอบรมพลเมืองทั้งหมด นักปราชญ์ของเราจึงรับคำเชิญ แต่เมื่อไดโอนีเซียสพบว่า ตามแผนการพระองค์จะต้องเลือกระหว่างการเป็นนักปราชญ์หรือเลิกเป็นกษัตริย์ พระองค์ทรงเลือกที่จะคัดค้านแผนการนี้ เหตุการณ์จึงยุติลงด้วยการโต้เถียงที่รุนแรงและขมขื่น เล่ากันต่อมาว่าเพลโตถูกจับขายเป็นทาสและได้รับการไถตัวจากแอนนิเซอริสผู้เป็นทั้งศิษย์และเพื่อนซึ่งปฏิเสธการช่วยจ่ายเงินค่าไถ่จากศิษย์ของเพลโตในเอเธนส์ โดยกล่าว ว่าคนเหล่านั้นไม่ควรเป็นคนกลุ่มเดียวที่ได้รับการยกย่องว่าได้ช่วยปรัชญาไว้ ประสบการณ์ครั้งนี้ (ถ้าเราจะเชื่อ ไดโอจีนีส ลาเอเทียสผู้มีประสบการณ์คล้ายกัน) คงจะมีอิทธิพลต่อการเขียน Laws หนังสือที่แสดงถึงความผิดหวังในความคิดแบบอนุรักษนิยมซึ่งเป็นงานชิ้นสุดท้ายของเพลโต

แต่อย่างไรก็ตาม ชีวิตในบั้นปลายของเพลโตคงจะเป็นชีวิตที่มีความสงบสุขพอสมควร เขามีลูกศิษย์อยู่ในที่ต่างๆ และความสำเร็จของศิษย์เหล่านี้ทำให้เพลโตได้รับการยกย่องจากทั่วสารทิศ เขาอยู่อย่างสงบสุขในอคาเดมี แต่ทุกวันจะหมดไปด้วยการเดินไปมาในหมู่ศิษย์ เสนอปัญหาให้ศิษย์

แต่ละกลุ่มขบคิดและวิจัยแล้วจึงย้อนกลับมาเพื่อฟังคำตอบหรือการรายงานอีกครั้ง ลาโรซฟูโคลด์ กล่าวว่า "น้อยคนนักที่จะรู้จักว่าควรจะชราอย่างไร แต่เพลโตรู้จักสิ่งนี้ เขาศึกษาแบบ โซลอน และ สั้งสอนแบบโสกราตีส เขาคอยแนะนำเด็กหนุ่มที่กระตือรือร้นและสร้างความรักเยี่ยง ปัญญาชนใน หมู่มิตร เขาเป็นที่รักยิ่งของศิษย์เช่นเดียวกับที่เขารักศิษย์เหล่านั้น เขาเป็นทั้งเพื่อนนักปราชญ์และ ผู้นำทางในขณะเดียวกัน

ลูกศิษย์คนหนึ่งของเขาเผชิญกับห้วงเหวที่เรียกว่าการสมรส ได้เชิญจอมปราชญ์ไปในงานเลี้ยง ฉลองสมรส เพลโตในวัยแปดสิบได้ไปร่วมงานและสนุกสนานกับงานนั้นอย่างแท้จริง เมื่อความสนุก ผ่านไปจอมปราชญ์ผู้เฒ่าจึงได้ลาจากงานเลี้ยงไปพักบนเก้าอี้ในมุมสวนของบ้าน เมื่องานเลี้ยงสิ้นสุด ลงในตอนเช้า ผู้คนที่เหน็ดเหนื่อยจากงานเลี้ยงได้เข้ามาปลุกเขา แต่กลับพบว่าในคำคืนที่ผ่าน มานั้น เพลโตซึ่งตั้งใจจะเอนหลังสักครู่ได้นอนหลับไปตลอดกาลอย่างเงียบสงบ ในงานศพของเพล โต ชาวเอเธนส์ทั้งเมืองได้พากันเดินตามไปฝังศพเขา

บันทึกผู้แปล

คาโนซซา (Conossa) ตำบลหนึ่งในประเทศอิตาลีตอนเหนือซึ่งเป็นที่ที่พระเจ้าเฮนรี่ที่ 4 จักรพรรดิแห่งอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ ได้ยอมรับในพระราชอำนาจของศาสนจักรในสมัยของโป๊ปเกรกอรีที่ 7 ใน ค. ศ. 1077

ซินนิค (Cynics) เป็นชื่อของกลุ่มนักปรัชญาชาวกรีกซึ่งรุ่งเรืองในระยะศตวรรษที่ 4 ก่อนคริสตศักราชคริสต์ศตวรรษที่ 6 ชื่อของกลุ่มได้มาจากสถานที่ที่คนกลุ่มนี้มักพบกัน ผู้ก่อตั้งลัทธินี้คือแอนติสเทนีสแห่งเอเธนส์ สหายของโสกราตีส หลักการของกลุ่มคือการใช้ชีวิตแบบสุนัข คือ ไม่สนใจกฎเกณฑ์สังคมดำเนินชีวิตอย่างอิสระ และภิกษาจารอาหาร คุณธรรมที่ดีที่สุดคือ การควบคุมตนเองและการเป็นอิสระ ความสุขคือการไร้ปัญหาดำเนินชีวิตให้อุ่ยรอดได้โดยไม่ยึดติดกับคุณค่าภายนอก ดังเช่น ชื่อเสียง ความสำเร็จ เงินทอง ความสนุก ฯลฯ หรือความปรารถนาใดๆ รวมทั้งกฎเกณฑ์ข้อบังคับ มารยาทสังคมทุกชนิด

ซีเซโร (Cicero) นักกฎหมายมีชื่อของโรมันซึ่งมีชีวิตอยู่ในระหว่าง 106-43 ก่อนคริสตศักราช นอกจากจะเป็นนักกฎหมายเขายังเป็นนักพูด นักประพันธ์ และนักปรัชญาอีกด้วย งานของเขาสะท้อนให้เห็นความคิดต่างๆตามคติสโตอิกซึ่งกำลังแพร่หลายอยู่ในขณะนั้น งานสำคัญของเขาคือ *De Oratore, De republica, De legibus, De S'officiis.*

แซงต์ ซีมอง (Saint-Simon) เป็นบรรดาศักดิ์ของหลุยส์ เดอ รูฟรอย ซึ่งมีชีวิตอยู่ในระยะ ค.ศ. 1675-1755 เขาเป็นนักปรัชญาสังคมชาวฝรั่งเศส ได้รับการยกย่องเป็นบิดาแห่งสังคมนิยมของฝรั่งเศส

โซลอน (Solon) รัฐบุรุษและกวีชาวกรีกในศตวรรษที่ 6-7 ก่อนคริสตศักราช ได้เสนอการปฏิรูปกฎหมายขึ้นมา

ไดโอจีนีส ลาเอเทียส (Diogenes Laertius) ผู้ประพันธ์ *Concerning The Lives and Opinions of Eminent Philosophers.* อันเป็นงานที่ให้ข้อมูลมากมายเกี่ยวกับชีวิตตลอดจนความคิด และบุคลิกของนักปรัชญาในสมัยโบราณ แม้งานชิ้นนี้จะมีผลงานที่ถึงระดับของวิชาการ ทว่าก็ได้กลายมาเป็นหลักฐานอ้างอิงที่มีผู้เอ่ยถึงและใช้มากที่สุด เขามีชีวิตอยู่ในราวศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตศักราช

ลอสตอซ (Count Lev Nikolaysvich Tolstoy) นักประพันธ์ นักคิดชาวรัสเซียมีชีวิตอยู่ในระหว่าง ค.ศ.1828-1910 เป็นผู้ประพันธ์ *War and Peace* (1863) - *Anna Karenina* (1873) เป็นต้น

ตูร์เกเนฟ (Turgenev) นักประพันธ์ชาวรัสเซียซึ่งมีชีวิตอยู่ในระหว่าง ค.ศ.1818-1883 งานของเขามักสะท้อนให้เห็นพัฒนาการของปัญญาชนในรัสเซีย ความสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิง ความรักและความตายตลอดจนความสิ้นหวังของมนุษย์ กล่าวกันว่างานของเขามีอิทธิพลต่อเชคอฟ นักแต่งบทละครคนสำคัญของรัสเซีย ท่วงทำนองการเขียนของเขาสะท้อนดวงดงามราวกับกวีนิพนธ์งานที่เป็นที่รู้จักคือ *Fathers and Sons*. เขาเป็นนักประพันธ์ชาวรัสเซียคนแรกที่ได้รับการยอมรับจากโลก

ตูร์โกต์ (Anne Robert Jacques Turgot) รัฐบุรุษและนักปฏิรูปเศรษฐกิจชาวฝรั่งเศสมีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ. 1727-1781

เนเมซิส (Nemesis) เทพธิดาแห่งความยุติธรรมและการแก้แค้นตามเทพปกรณัมกรีก

ปาสกาล (Blaise Pascal) นักปรัชญาและนักคณิตศาสตร์ชาวฝรั่งเศสผู้ประพันธ์ *PENSEES* แนวความคิดของเขาคือ เขาถือว่ามนุษย์อยู่กึ่งกลางระหว่างความสุขและความทุกข์และมนุษย์มีความรู้เองเกี่ยวกับสิ่งสูงสุดเขาเป็นผู้กล่าววาทะว่า "หัวใจก็มีเหตุผลของมันเอง"

ฟาเกต์ (Emile Faguet) นักวรรณคดีวิจารณ์ของฝรั่งเศสในศตวรรษที่ 19-20

วาทวิจารณ์ (Dialectic) วิธีการของโสกราตีสในการถามและตอบปัญหาโดยนำเอาข้อเสนอมันที่มีเหตุผลและข้อคัดค้านต่าง ๆ มาหักล้างกันจนกระทั่งเหลือแต่ข้อเสนอมันที่ถูกต้อง คำบางเล่มจะแปลวิธีการเช่นนี้ว่า "วิภาษวิธี" แทน "วาทวิจารณ์" บางครั้งวิธีการเช่นนี้ได้รับการขนานนามว่า "วิธีการของโสกราตีส"

วิลเลียม มอร์ริส (William Morris) กวี ศิลปิน ช่างและนักสังคมนิยมแบบอุดมคติชาวอังกฤษ ซึ่งมีชีวิตอยู่ในระหว่าง ค.ศ. 1834-1896

วิธีการขับไล่ออกจากศาสนา (excommunication) ศัพท์คำนี้มีมักมีผู้แปลว่า "บัพพาขนิยกรรม" อันเป็นศัพท์ทางพุทธศาสนา "บัพพาขนิยกรรม" ในทางพุทธใช้ในความหมายของการขับไล่สงฆ์ออกจากชุมชนของสงฆ์ ทว่าการขับไล่นี้หาได้มีผลรุนแรงในทางสังคมภายนอกไม่ซึ่งต่างจาก excommunication ของศาสนาคริสต์ผู้ถูกขับไล่จะถูกตัดขาดออกจากสังคมมนุษย์ทั้งฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักรโดยเด็ดขาด นับเป็นการลงโทษที่รุนแรงและร้ายแรงมาก ด้วยเหตุนี้จึงเลือกที่จะแปลศัพท์นี้ว่า "วิธีการขับไล่ออกจากศาสนา"

อริสโตเติล

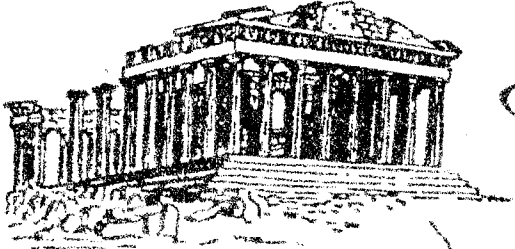
กับการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์

I. ภูมิหลังของอริสโตเติล

อริสโตเติลเกิดในปี 384 ก่อนคริสต์ศักราชที่เมืองสตากิราอันเป็นเมืองของพวกมาซิโดเนีย ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากกรุงเอเธนส์ไปทางเหนือราวสองร้อยไมล์ บิดาของเขาเป็นพระสหายและแพทย์ประจำพระองค์ของอะมินตัส กษัตริย์แห่งมาซิโดเนียผู้เป็นพระอัยกาของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช ดูเหมือนว่าอริสโตเติลเองก็เป็นสมาชิกสมาคมแพทย์ แห่งแอสคลีปิแอดด้วย อริสโตเติลจึงเติบโตมาท่ามกลางกลิ่นไอของยาเช่นเดียวกับนักปรัชญารุ่นหลังอีกหลายท่านที่เติบโตขึ้นมาท่ามกลางกลิ่นไอของศาสนา อริสโตเติลเป็นผู้ที่มีโอกาส ตลอดจนได้รับแรงสนับสนุนให้พัฒนาไปในทางวิทยาศาสตร์ เขาได้รับการเตรียมให้เป็นบิดาแห่งวิทยาศาสตร์มาแต่ปฐมวัย

เราสามารถเลือกเรื่องเกี่ยวกับตัวเขาในวัยเด็กได้หลายเรื่อง เรื่องเล่าเรื่องหนึ่งกล่าวว่าเขาใช้ชีวิตอย่างสำมะเลเทเมาและผลาญทรัพย์สมบัติของบิดาไปมากมาย ได้เข้าร่วมกับกองทัพเพื่อหนีการอดตาย หลังจากนั้นก็กลับมาที่สตากิราเพื่อศึกษาวิชาแพทย์และเมื่ออายุได้ 30 ปี เขาก็เดินทางไปศึกษาปรัชญากับเพลโตที่กรุงเอเธนส์ เรื่องเล่าอีกเรื่องหนึ่งที่ดูจะดีกว่าเรื่องอื่นได้เล่าว่าอริสโตเติลเดินทางมาที่กรุงเอเธนส์เมื่อมีอายุได้ 18 ปี และได้เข้าศึกษาอยู่ในสำนักของจอมปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ แม้ว่าเรื่องนี้จะดูใกล้เคียงกับข้อเท็จจริงก็ตามแต่ ก็ยังได้แสดงให้เห็นถึงการใช้ชีวิตอย่างไม่ยั้งคิดของเขาในวัย

Greece

MEDITERRANEAN

SEA

หนุ่ม¹ ผู้อ่านที่รู้สึกถึงภัยจากความประพุดติเหล่านี้อาจปลอบใจตนเองได้โดยตั้งข้อสังเกตว่าอย่างน้อยที่สุดเรื่องทั้งสองเรื่องนี้ก็จบลงในทำนองเดียวกันคือนักปราชญ์ของเรานี้ได้ปักหลักลง ณ บริเวณแมกไม้อันสงบของอคาเดมี

อริสโตเติลได้ศึกษาอยู่ในสำนักของเพลโตเป็นเวลาประมาณแปดปีหรืออาจจะเป็นยี่สิบปี แต่อิทธิพลของเพลโตที่ปรากฏอยู่ในความคิดของอริสโตเติล แม้กระทั่งในความคิดที่เป็นปฏิกิริยาต่อเพลโตน่าจะแสดงให้เห็นถึงระยะเวลาการศึกษาที่ยาวนานกว่า เรามักจะคิดว่านี่ควรเป็นระยะเวลาแห่งความสุขด้วยศิษย์ผู้มีสติปัญญาอันปราดเปรื่องได้รับการชี้แนะจากปรมาจารย์ ขณะที่เดินเล่นกับครุฑกรีกในสวนแห่งปรัชญา ทว่าทั้งสองต่างเป็นอัจฉริยะ และก็รู้กันอยู่ว่าอัจฉริยะมักจะเข้ากันได้ดีราวดินระเบิดกับไฟ นอกจากนี้วัยที่แตกต่างกันกว่าครึ่งศตวรรษของคนทั้งคู่ทำให้ช่องว่างขึ้น เพลโตโดยยอมรับความยิ่งใหญ่ของศิษย์ใหม่ผู้นำที่จากดินแดนทางเหนือที่ถือว่าป่าเถื่อนและเคยของกล่าวถึงศิษย์ผู้นี้ในครั้งหนึ่งว่าเป็นวิญญาณ (Nous) ของอคาเดมีหรืออีกนัยหนึ่งเป็นบุคลาธิษฐานของปัญญา (Intelligence) อริสโตเติลใช้จ่ายเงินเป็นจำนวนมากเพื่อสะสมหนังสือ (ในยุคนั้นยังไม่มีการพิมพ์หนังสือ หนังสือที่กล่าวนี้ก็คือต้นฉบับ) เขาเป็นบุคคลแรกต่อจากยูริปิดีส ที่สร้างห้องสมุดและวางรากฐานของการจัดหมวดหมู่หนังสือในห้องสมุดขึ้น ซึ่งสิ่งนี้เป็นมรดกอย่างหนึ่งที่อริสโตเติลมอบไว้ให้กับวงวิชาการ ด้วยเหตุนี้เพลโตจึงเรียกบ้านอริสโตเติลว่าเป็น "บ้านของนักอ่าน" และดูจะเป็นคำชมที่เกิดจากเจตนาอันสุจริต แต่พวกที่ช่างนินทาบางกลุ่มในสมัยนั้นกลับเห็นว่าเพลโตตั้งใจจะเสียดสีและแคะไต่ความเป็นหนอนหนังสือของอริสโตเติล ดูเหมือนว่าความขัดแย้งอย่างจริงจังระหว่างบุคคลทั้งสองจะเกิดขึ้นในระยะปลายชีวิตของเพลโต เจ้าหนุ่มผู้มีความทะเยอทะยานของเขาได้พัฒนา "ปมเอดิปัส" (Oedipus Complex) ขึ้นต่อต้านบิดาทางปัญญาของตน เพราะมีความรักและความเทอดทูนในปรัชญาเหนือกว่า เขาเริ่มพูดเป็นนัยให้เห็นว่าปัญญานั้นหาได้สูญไปพร้อมกับเพลโตไม่ ขณะเดียวกันเพลโตก็กล่าวถึงอริสโตเติลว่าเป็นลูกม้าที่ตีบแม่ของมันหลังจากตีมนมไปจนเหือดแห้ง² ในหนังสือของเฮลเลอผู้คงแก่เรียน³ ซึ่งอริสโตเติลได้รับการยกย่องเกือบถึงขั้นสูงสุดนั้นได้ปฏิเสธเรื่องราวเหล่านี้โดยสิ้นเชิง แต่น่าจะเชื่อได้ว่าเรื่องเหล่านี้ควรจะมีมูลความจริงอยู่บ้างมิฉะนั้นคงไม่มีผู้เล่ากันมากมายเช่นนี้

เหตุการณ์อื่นที่เกี่ยวข้องกับความเป็นไปในยุคเฮเลนส์นี่ยังเป็นปัญหาสับสนผู้บันทึกชีวประวัติบางคนบันทึกไว้ว่า อริสโตเติลได้ตั้งสำนักสอนวาทศิลป์ขึ้นแข่งกับไอโซคราทิส และในบรรดาลูกศิษย์

¹ Grote, Aristotle, London, 1872, p.4, Zeller, Aristotle and the Earlier Peripatetics, London, 1887, vol. I, pp. 6 f.

² Benn, The Greek Philosophers, London, 1882, vol. i, p. 283

³ Vol. i, p. 11

ของเขามีเสมหีแอสผู้มั่งคั่ง และต่อมาได้เป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาดในนครอทาเนียส หลังจากที่ได้อำนาจ ครองอำนาจเสมหีแอสได้ซื้อเชิญอริสโตเติลมาที่ราชสำนักของเขา และในปี 344 ก่อนคริสต์ศักราชก็ได้ตอบแทนบุญคุณของอริสโตเติลโดยการยกน้องสาวหรือหลานสาวให้เป็นภรรยา อาจมีผู้สงสัยว่านี่คือการให้รางวัลแบบกรีก แต่นักประวัติศาสตร์ได้ทำให้เราเกิดความสบายใจ ว่าแม้อริสโตเติลจะเป็นอัจฉริยะแต่เขาก็สามารถมีชีวิตสมรสอันผาสุกได้และยังกล่าวถึงภรรยาไว้อย่างชื่นชมในพินัยกรรม หลังจากนั้นอีก 1 ปี กษัตริย์ฟิลลิปส์แห่งมาซิโดเนียได้เชิญอริสโตเติลให้ไปถวายพระอักษรแก่เจ้าชายอเล็กซานเดอร์ ณ ราชสำนักที่เพลลา นี่ย่อมเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงกิตติศัพท์อันโด่งดังของอริสโตเติลจนทำให้กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งยุค ซึ่งกำลังแสวงหาปรมาจารย์ ต้องเลือกเขาเป็นเป็นผู้ให้การศึกษาแก่ผู้ที่จะครองโลกในอนาคต

พระเจ้าฟิลลิปส์ทรงตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ ที่จะให้พระราชโอรสของพระองค์ได้รับการศึกษาอย่างดีเยี่ยมจึงทรงวางแผนการศึกษาที่วิจิตรพิสดารขึ้นมา การตีได้เมืองเทรซในปี 356 ก่อนคริสต์ศักราชทำให้พระองค์เป็นเจ้าของเหมืองทองที่มีกำลังการผลิตเป็น 10 เท่าของปริมาณโลหะมีค่าที่ส่งเข้ามาในเอเธนส์จากเหมืองในลาเรียที่ผลิตแร่เงินได้น้อยลงทุกที นอกจากนี้พลเมืองของพระองค์ยังเป็นชาวนาที่มีความขยันขันแข็งและเป็นนักรบผู้เกรียงไกร ซึ่งยังไม่แปดเปื้อนความฟุ้งเฟ้อและความชั่วร้ายของวัฒนธรรมเมือง เมื่อรวมคุณสมบัติเหล่านี้เข้าด้วยกัน มาซิโดเนีย ก็สามารถมีอำนาจเหนือรัฐเล็กกรัฐน้อยกว่าร้อยรัฐเหล่านี้ และสร้างเอกภาพทางการเมืองของกรีกขึ้นมาได้ พระเจ้าฟิลลิปส์ไม่ทรงนิยมลัทธิปัจเจกชนนิยม (individualism) ซึ่งมีสวนกระตุ้นให้เกิดศิลปะและปัญญาในกรีก แต่ในเวลาเดียวกันก็สร้างความแตกแยกให้เกิดขึ้นในสังคม ในรัฐเล็กกรัฐน้อยเหล่านี้พระองค์มิได้เห็นแต่เพียงวัฒนธรรมที่เบ่งบานและศิลปะอันสูงส่งเท่านั้น หากแต่ยังทรงเห็นความจ้อจลในวงการค้าและความยุ่งยากทางการเมืองอีกด้วย ความละโมภของพ่อค้าและนายธนาคารที่มุ่งกักตุนทรัพย์สินของชาติ นักการเมืองที่ไร้ความสามารถและนักพูดผู้ชาญฉลาดชักจูงประชาชนผู้สับสนให้เข้าร่วมสงครามและแผนการอันเลวร้าย การแตกแยกกันภายในชนชั้นจนเป็นระบอบวรรณะ สภาพเหล่านี้ทรงเห็นว่ามิใช่สภาพของประเทศชาติหากแต่เป็นความสับสนของปัจเจกชนทั้งอัจฉริยะและคนที่เป็นทาส พระองค์จะต้องทรงนำระเบียบมาสู่สังคมอันวุ่นวายนี้และทำให้กรีกรวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อเป็นศูนย์กลางและฐานทางการเมืองของโลก ในวัยเยาว์พระองค์ได้ทรงศึกษาทุกวิถีตลอดจนการจัดระเบียบสังคมมาแล้วอย่างดี จากอิปามินอนดาสผู้ชาญฉลาดที่เมืองธิบัส และบัดนี้พระองค์กำลังทรงมีโอรสที่จะได้ทำให้คำสอนนั้นสมบูรณ์ขึ้นมาด้วยความห้าวหาญอย่างปราศจากขอบเขตพอๆ กับความทะเยอทะยานของพระองค์ ในปี 338 ก่อนคริสต์ศักราชพระองค์ได้ชัยชนะเหนือกำลังของเอเธนส์ในการรบที่เคโรเนีย และได้ทรงเห็นกรีกรวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในท้ายที่สุด แม้จะเป็นการรวมตัวกันเพราะถูกบังคับก็ตาม และในขณะที่ทรงประทับอยู่ท่ามกลางชัยชนะ และมีพระราชดำริถึงวิถีที่พระองค์และพระราชโอรสจะปกครองและรวมโลกเข้าด้วยกันนั้นก็ทรงถูกกลบปลงพระชนม์

เมื่ออริสโตเติลเข้ามายังราชสำนักของพระเจ้าฟิลลิปส์นั้น เจ้าชายอเล็กซานเดอร์ทรงมีพระชนมายุได้ 13 พรรษาและยังทรงเป็นเด็กหนุ่มที่ดูร้าย เจ้าโมโหโทโสมีโรคลมบ้าหมูเป็นโรคประจำตัว เกือบติดสุราและชอบฝึกม้าป่าที่ไม่มีผู้ใดสามารถฝึกได้เป็นงานอดิเรก ความพยายามของท่านนักปราชญ์ที่จะทำให้ไฟจากภูเขาไฟซึ่งพร้อมที่จะระเบิดลูกนี้มอดไหม้ไม่สู้ประสบผลเท่าใดนัก อเล็กซานเดอร์เองดูจะประสบความสำเร็จในการฝึกสุนัขฟาโลส มากกว่าที่อริสโตเติลจะฝึก อเล็กซานเดอร์ด้วยซ้ำ พลุทาค ได้เล่าว่า "อเล็กซานเดอร์รักและเทอดทูนอริสโตเติลราวกับเป็นบิดาของพระองค์ ทรงมีพระราชดำรัสว่า ทรงได้รับชีวิตจากคนหนึ่งแต่อีกคนหนึ่งสอนให้พระองค์รู้จักศิลปะแห่งการดำรงชีวิต" (สุภาษิตกรีกบทหนึ่งกล่าวว่า "ชีวิตคือของขวัญจากธรรมชาติ แต่การมีชีวิตอยู่อย่างงดงามนั้นเป็นของขวัญจากปัญญา") อเล็กซานเดอร์ได้ทรงพระอักษรถึงอริสโตเติลว่า "สำหรับตัวข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้าปรารถนาจะเป็นเลิศในความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่ดีมากกว่าจะเป็นเลิศในทางอำนาจและการครอบครองอาณาจักร "อย่างไรก็ตามคำกล่าวนี้อาจจะเป็นเพียงคำยืนยันของกษัตริย์หนุ่มเท่านั้นถึงลงไปภายใต้ความกระตือรือร้นที่จะแสวงหาความจริงนี่ก็คือ พระราชาเฮอร์สผู้ดูร้ายรุนแรงของเจ้าชายแห่งนารยะและกษัตริย์ผู้ดีคนอง กรอบของเหตุผลนั้นแปรบางเกินกว่าจะเห็นขรรค์อารมณ์อันรุนแรงของเผ่าพันธุ์ไว้ได้ ดังนั้นอเล็กซานเดอร์จึงทรงหันหลังให้กับปรัชญาเมื่อเวลาผ่านไปได้ 2 ปีและก้าวขึ้นครองโลกประวัติศาสตร์ปล่อยให้เราเชื่อว่า (แม้ว่าเราควรจะต้องสงสัยเกี่ยวกับความคิดอันน่าพอใจเหล่านี้) เอกภาพแห่งต้นหาของพระองค์นั้นเป็นผลมาจากพลังและความยิ่งใหญ่ของครูผู้ซึ่งนักสงเคราะห์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์แห่งความคิด การแสวงหาระเบียบในทางการเมืองโดยศิษย์และในทางปรัชญาโดยอาจารย์นั้น ถ้าจะพิจารณาไปแล้วก็คือแง่มุมของโครงการ อันยิ่งใหญ่และสูงส่งโครงการเดียวกันนั่นเอง อาจกล่าวได้ว่าเป็นงานของมาซิโดเนียผู้ยิ่งใหญ่สองคนที่จะรวมโลกอันไร้ระเบียบทั้งสองโลกเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก็ไม่ผิด

ในการขาดรภาพพิชิตทวีปเอเชียชั้น อเล็กซานเดอร์ได้ทรงมอบอำนาจการปกครองกรีซให้รัฐบาลซึ่งพระองค์ไว้วางพระทัยว่าเป็นที่เกลียดชังของประชาชน ประเพณีอันยาวนานแห่งความเป็นอิสระที่เคยรุ่งเรืองทำให้ชาวเอเธนส์ไม่สามารถทนอยู่ภายใต้การปกครองแม้กระทั่งของผู้กดขี่ที่เป็นเจ้าโลกได้ ดังนั้นจึงไม่เป็นเรื่องแปลกที่โฆหารอันซมซิมอสที่เนสสามารถกระตุ้นให้ที่ประชุมสมัชชาลุกขึ้นต่อต้าน "กลุ่มมาซิโดเนีย" ที่คุมอำนาจได้ หลังจากที่ได้ออกเที่ยวไปชั่วระยะหนึ่ง อริสโตเติลได้เดินทางกลับมายังเอเธนส์ในปี 334 ก่อนคริสตกักราช และยอมเป็นธรรมดาที่จะต้องเข้าร่วมกลุ่มกับพวกมาซิโดเนีย ตลอดจนสนับสนุนความพยายามที่จะรวมกรีซของอเล็กซานเดอร์อย่างออกนอกหน้า ขณะที่เราได้ศึกษาผลงานจำนวนมากอย่างน่าพิศวงของเขาทั้งที่เป็นความคิดและการวิจัยซึ่งอริสโตเติลได้เขียนในระยะ 12 ปีหลังแห่งชีวิต และขณะที่เราพิจารณาดูภาวะอันมากมายในการจัดตั้งสำนักศึกษา ตลอดจนรวบรวมความรู้อันมากมายซึ่งไม่เคยมีมนุษย์ผู้ใดสามารถทำได้นั้นขอให้ระลึกไว้เสมอว่านี่มิใช่การแสวงหาความจริงตามลำพังอย่างสงบและปลอดภัย หากแต่เป็นการแสวงหาความจริงท่ามกลางบรรยากาศทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงได้ทุกนาที อีกทั้งยังต้องต่อสู้กับมรสุมอีกด้วย การตระหนักถึงสถานะเช่นนี้จะช่วยให้เราเข้าใจปรัชญาทางการเมืองของอริสโตเติลและจุดจบอันน่าเศร้าของเขาได้ดียิ่งขึ้น

II. ผลงานของอริสโตเติล

การที่ปรมาจารย์ของมหाराชจะมีลูกศิษย์ทั้งๆ ที่อยู่ในบรรยากาศของความเป็นศัตรูเช่นที่กรุงเอเธนส์นั้นเป็นเรื่องที่เราพอจะคาดการณ์ได้ เมื่ออริสโตเติลได้ตั้งสำนักไลเซียมขึ้นในปีที่เขาอายุได้ห้าสิบสามนั้น ปรากฏว่ามีนักศึกษาจำนวนมากมาจนทำให้ต้องสร้างกฎเกณฑ์ต่างๆ ขึ้นใช้บังคับผู้ร่างกฎเกณฑ์เหล่านี้คือนักศึกษานั้นเอง และในทุกสัปดาห์จะมีการเลือกตั้งแทนของนักศึกษาขึ้นมาบริหารสำนัก อย่างไรก็ตามเราไม่ควรนึกถึงสถานศึกษาแห่งนี้ในแง่ของสถานที่อันเต็มไปด้วยกฎเกณฑ์ที่เคร่งครัดแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ควรนึกถึงภาพนักวิชาการที่มารับประทานอาหารร่วมกับอาจารย์ของตน และศึกษาหาความรู้จากอาจารย์ ขณะที่เดินเล่นไปมาอยู่ภายในมุขของสนามซึ่งเป็นที่มาแห่งชื่อไลเซียมนี้⁴

สำนักศึกษาแห่งใหม่นี้มิใช่เป็นเพียงรูปจำลองของสิ่งที่เพลโตได้ทิ้งไว้เท่านั้น ในขณะที่สำนักอคาเดมีให้ความสำคัญกับคณิตศาสตร์ ปรัชญาและปรัชญาการเมือง สำนักไลเซียมกลับมีแนวโน้มที่จะสนับสนุนชีววิทยาและวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ถ้าเราจะเชื่อตามที่พลินินเล่า⁵ อเล็กซานเดอร์ได้มีรับสั่งให้บรรดานายพราน คนเฝ้าเขตล่าสัตว์ คนทำสวนและชาวประมงจัดส่งตัวอย่างสัตว์และพืชมาให้อริสโตเติลตามที่เขาต้องการ นักเขียนโบราณอีกหลายคนยังได้เล่าอีกว่าครั้งหนึ่งอริสโตเติลถึงกับส่งลูกมือกว่าพันคนกระจัดกระจายอยู่ทั่วประเทศกรีซและทวีปเอเชียเพื่อรวบรวมบรรดาสัตว์และดอกไม้จากทุกท้องถิ่น วัสดุจำนวนมากเหล่านี้เองที่ทำให้อริสโตเติลสามารถสร้างสวนสัตว์ที่ใหญ่ที่สุดเท่าที่โลกเคยรู้จักแห่งแรกขึ้นมา เราคงไม่ได้พูดกล่าวเกินความจริงไปถ้าจะว่าการสะสมครั้งนี้มีอิทธิพลต่อวิทยาศาสตร์และปรัชญาของเขา

ออกจะเป็นที่น่าสงสัยว่าอริสโตเติลได้เงินทุนเพื่อการค้นคว้านี้มาจากไหน เราต้องไม่ลืมว่าในขณะที่อริสโตเติลมีรายได้เป็นจำนวนมากอีกทั้งยังได้แต่งงานกับตระกูลที่มั่งคั่งและมีอิทธิพลที่สุดในกรีซอีกด้วย อธิเนียส (คงจะได้ขยายความขึ้นแน) ได้เล่าว่าอเล็กซานเดอร์ทรงพระราชทานเงินถึงแปดร้อยกาเลน (ตามอัตราการใช้ในปัจจุบันเทียบได้ประมาณสี่ล้านเหรียญอเมริกัน)⁶ เพื่อให้อริสโตเติลจัดหาเครื่องมือทางชีววิทยาและวิทยาศาสตร์กายภาพตลอดจนทำการวิจัย บางคนก็คิดว่าการที่อเล็กซานเดอร์ส่งคณะสำรวจไปสำรวจต้นน้ำไนล์และพบสาเหตุที่น้ำท่วมเป็นระยะๆ⁷ นั้น คงเป็นผลมาจากคำแนะนำของอริสโตเติล นอกจากนี้การอธิบายรัฐธรรมนูญ 158 ฉบับของเขานั้นแสดงให้เห็นว่า

4 มุขนี้ตั้งอยู่ที่นั่น ไครจอนลิอัน (Peripatos) และมีชื่อที่มักจะเรียกสำนักนี้ในภายหลังว่าสำนัก Peripatetic สนามกีฬานี้เป็นส่วนหนึ่งของสนามของวิหารแห่งเทพเจ้าซอลโล ไครจอนลิอันตั้งอยู่ห่างจากวิหาร

5 Hist. Nat., VIII, 16: In Lewes, Aristotle, a Chapter from the History of Science, London, 1964, p.15

6 Grant, Aristotle, Edinburgh, 1877, p.18

7 ผลการสำรวจรายงานว่าน้ำท่วมเพราะการละลายของหิมะบนภูเขาบิสสิเนีย

จะต้องมีผู้ช่วยและเลขานุการจำนวนไม่น้อยทีเดียวที่ช่วยงานของเขา โดยสรุป เราสามารถกล่าวได้ว่านี่คือตัวอย่างการสนับสนุนวิชาการโดยงบประมาณแผ่นดินเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ยุโรป ถ้าวัดดูต่างๆ ในปัจจุบันนี้จะสนับสนุนและทุ่มเทในการค้นคว้าคงจะไม่มีความรู้อันใดที่จะลึกซึ้งเกินกว่าความสามารถของมนุษย์

คงเป็นการยอคุณธรรมต่ออริสโตเติลอย่างมาก ถ้าเราจะลึกลงไปถึงขีดความสามารถอันจำกัดของสิ่งอำนวยความสะดวกตลอดจนทรัพยากรในสมัยของเขา เขาถูกบังคับให้ "ตั้งเวลาโดยไม่มีนาฬิกา เปรียบเทียบอุณหภูมิความร้อนโดยไม่มีเครื่องวัดอุณหภูมิ สังเกตจักรวาลโดยไม่มีกล้องดูดาว และศึกษาอากาศโดยไม่มีเครื่องวัดอากาศ เขามีเพียงไม้บรรทัดและวงเวียนกับเครื่องทดแทนที่ไม่สมบูรณ์แบบบางชิ้นเท่านั้นในบรรดาเครื่องมือทางคณิตศาสตร์ จักษุศาสตร์และเครื่องมือทางกายภาพอื่นๆ ในขณะนั้น การวิเคราะห์หักเหของแสง การวัดและการชั่งน้ำหนักอย่างแม่นยำตลอดจนการนำคณิตศาสตร์เข้ามาใช้ในวิชาฟิสิกส์ยังไม่เป็นที่รู้จัก และในขณะนั้นยังไม่มีผู้ใดค้นพบความรู้เกี่ยวกับพลังงานของสารกฏแรงดึงดูดของโลก ปรากฏการณ์เกี่ยวกับไฟฟ้า เจอนโซการรวมตัวทางเคมี ความกดดันของอากาศและผลของความกดดันนี้ ธรรมชาติของแสง ความร้อน การเผาไหม้ ฯลฯ หรือกล่าวโดยสรุปยังไม่มีผู้ใดค้นพบข้อเท็จจริงอันเป็นหลักของทฤษฎีทางกายภาพของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่นั้นเอง"⁸

ความคิดทางดาราศาสตร์ของอริสโตเติลจะมีใช่เป็นเพียงความฝันของเด็ก ถ้ามีกล้องโทรทรรศน์และถ้ามีกล้องจุลทรรศน์งานทางชีววิทยาของเขาคงจะเจริญก้าวหน้าไปไกล เห็นหรือไม่ว่าสิ่งประดิษฐ์นั้นมีอิทธิพลยิ่งนักในการสร้างประวัติศาสตร์ อันที่จริงแม้กรีซจะประสบความสำเร็จอย่างสูงส่งในด้านอื่น ๆ ทว่ากลับล้าหลังยิ่งนักในด้านสิ่งประดิษฐ์ทางอุตสาหกรรมและเทคนิค ความรังเกียจการใช้แรงงานทำให้คนกรีกทุกคนยกเว้นพวกทาสจำนวนมากขาดความคุ้นเคยกับขบวนการผลิต ตลอดจนเครื่องจักรกลที่มีข้อบกพร่องมากมายและมีข้อที่ชวนให้คิดค้น บางทีประดิษฐ์กรรมเหล่านี้อาจถูกทอดทิ้งให้อยู่ในกำมือของผู้ที่ปราศจากความสนใจอย่างจริงจังและไม่สามารถแสวงหาผลตอบแทนอันใดได้ บางทีการที่ทาสมีราคาถูกอาจเป็นตัวการที่ทำให้การประดิษฐ์ล้าหลังเพราะราคาของแรงงานนั้นย่อมเขากว่าราคาของเครื่องจักรกล ด้วยเหตุนี้ในขณะที่กรีซสามารถครองตลาดในทะเลเมดิเตอร์เรเนียน และปรัชญาของกรีซก็มีอำนาจเหนือความนึกคิดของคนในแถบนี้วิทยาศาสตร์ของกรีกกลับล้าหลัง และอุตสาหกรรมของกรีซมิได้พัฒนารุกหน้าไปไกลกว่าอุตสาหกรรมในแถบอียิปต์เมื่อพันปีที่ผ่านมาขณะที่พวกกรีกเข้ามาบูรณคนออสซี่ กิรินและโมซิน และนี่เองคือเหตุผลที่ว่าเหตุใดอริสโตเติลจึงเฝยถึงการทดลองน้อยมาก ยังไม่มีการประดิษฐ์กลไกของการทดลองขึ้น อย่างดีที่สุดเท่าที่เขาจะทำได้คือการเฝ้าสังเกตอย่างกว้างๆ และสม่าเสมอ อย่างไรก็ตามข้อมูลที่อริสโตเติลและผู้ช่วยของเขาได้รวบรวมไว้ ก็ได้กลายมาเป็นรากฐานความเจริญทางวิทยาศาสตร์เป็นตำราเรียนมากกว่าสองพันปีและเป็นข้อแสดงให้เห็นถึงความห้ศรรยแห่งผลงานของมนุษย์

⁸ Zeller, I 264, 443

ข้อเขียนของอริสโตเติลนั้นมีมากนับร้อย นักเขียนโบราณบางคนเชื่อว่าอริสโตเติลเขียนงานไว้ถึงสี่ร้อยเล่ม แต่บางคนก็เชื่อว่าเขาเขียนงานไว้ถึงพันเล่ม สิ่งที่ยังหลงเหลืออยู่นี้เป็นผลงานเพียงบางส่วน แต่ก็ถือเป็นห้องสมุดใต้โดยตัวของมันเองเมื่อพิจารณาจากขอบเขตและความยิ่งใหญ่ของงานทั้งหมด ประเภทแรกคือ ผลงานทางตรรกศาสตร์ เช่น "Categories" "Topics" "Prior" และ "Posterior Analytics" "Propositions" "Sophistical Refutation"

ผลงานเหล่านี้พวกเพอร์พาเทกิส ได้รวบรวมและจัดพิมพ์ขึ้นภายใต้ชื่อของหนังสือเล่มหนึ่งของเขาที่ชื่อ "Organon" อันมีความหมายว่าอวัยวะหรือเครื่องมือของการคิดอย่างถูกต้อง ประเภทที่สอง คือ ผลงานทางวิทยาศาสตร์ เช่น "Physics" "On the Heavens" "Growth and Decay" "Meteorology" "Natural History" "On the Soul" "The Parts of Animals" "The Movements of Animals" และ "The Generation of Animals" ผลงานประเภทที่สามคือ ผลงานทางสุนทรียศาสตร์ เช่น "Rhetoric" และ "Poetics" ผลงานประเภทที่สี่ คือผลงานทางปรัชญาโดยเฉพาะ เช่น "Ethics" "Politics" และ "Metaphysics"⁹

จะเห็นได้ว่าเป็น Encyclopaedia Britannica ของชาวกรีก เราจะพบปัญหาทุกชนิดภายใต้ดวงอาทิตย์ในนี้ จึงไม่เป็นเรื่องแปลกประหลาดอันใดที่เราจะพบข้อผิดพลาดและสิ่งที่ขัดแย้งกับเหตุผลมากมายในงานของอริสโตเติลยิ่งกว่าที่พบจากนักปราชญ์คนอื่น ๆ นี่เองคือการสังเคราะห์ความรู้และทฤษฎีเข้าด้วยกันชนิดที่ไม่มีผู้ใดสามารถเทียบได้อีกตราบนานกระทั่งยุคของสเปนเซอร์ แต่กระนั้นก็ตามงานเหล่านี้ก็หาได้วิเศษเท่าครั้งหนึ่งของอริสโตเติลไม่ นี่เองคือสิ่งที่วิเศษและยิ่งใหญ่กว่าชัยชนะอันไร้ค่าและป่าเถื่อนของอเล็กซานเดอร์ในการพิชิตโลกทีเดียว หากปรัชญาเป็นเรื่องของการแสวงหาเอกภาพ อริสโตเติลสมควรจะได้รับการยกย่องอย่างสูงเช่นเดียวกับที่เขาเคยได้รับการชานานนานมาเป็นระยะเวลาถึง 20 ศตวรรษว่าจอมปราชญ์

เป็นเรื่องธรรมดาที่จิตใจซึ่งมีแนวโน้มมาทางวิทยาศาสตร์เช่นนั้น ย่อมจะขาดความเป็นกวี เราคงไม่คาดหวังว่าจะได้เห็นความสามารถทางการประพันธ์อันสูงส่งดังที่ได้เห็นจากงานประพันธ์ของเพลโตนักปราชญ์และนักแต่ง บทละคร แทนที่จะมอบงานวรรณกรรมอันยิ่งใหญ่ซึ่งแฝงปรัชญา (และคลุมเครือ) ไว้ภายใต้ปริศนัมและภาพพจน์ อริสโตเติลกลับให้สิ่งที่เป็นวิทยาศาสตร์ เป็นเทคนิค เป็นนามธรรมเป็นหัวกะทิแก่เรา ถ้าเราไปหาเขาเพื่อให้เขาสร้างความบันเทิงให้แก่เรา เราคงจะต้องฟ้องร้องเขาเพื่อเรียกเงินของเราคืนเป็นแน่ แทนที่จะสร้างศัพททางวรรณกรรมเช่นเพลโต เขากลับสร้างศัพททางวิทยาศาสตร์และปรัชญา เราแทบจะไม่สามารถกล่าวถึงวิทยาศาสตร์ในยุคปัจจุบันได้เลยถ้าไม่อาศัยศัพทที่เขาสร้างขึ้นมา ศัพทเหล่านี้เป็นเสมือนรากฐานทางภาษาของเขา อาทิ อินทรีย์ ตัวกลางประโยชน์ฐาน (ในภาษาของอริสโตเติลหมายถึงประโยคอ้าง (premise) ของรูปนิรนัย) ประเภท ผลงาน ความเป็นจริง แรงจูงใจ จุดหมายปลายทาง กฎ แบบ ศัพทที่สำคัญสำหรับ

⁹ การลำดับเช่นนี้เป็นการลำดับตามระยะเวลาเท่าที่ทราบ (Zeller, J, 196 f.) การอภิปรายจะเป็นไปตามลำดับนี้วันแต่ในกรณีของ "Metaphysics"

ความคิดทางปรัชญาเหล่านี้เองที่อริสโตเติลได้สร้างขึ้นมาและบางทีระยะทางจากบทสนทนาอันนำ
 ขึ้นต้นมาสู่บทความทางวิทยาศาสตร์ที่รัดกุมอาจเป็นขั้นตอนที่จำเป็นสำหรับพัฒนาการทางปรัชญา
 และวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นรากฐานและหลักอันสำคัญของปรัชญา จะเจริญมิได้เลยหากมันไม่ได้พัฒนา
 วิธีการของการดำเนินการ และการแสดงออกอย่างรัดกุม อริสโตเติลได้เขียนบทสนทนาทาง
 วรรณกรรมซึ่งมีชื่อเสียงในสมัยนั้นเช่นเดียวกับเพลโต แต่ว่าผลงานเหล่านั้นได้สูญหายไปเช่นเดียว
 กับบทความทางวิทยาศาสตร์ของเพลโตซึ่งได้สูญหายไป บางทีกาลเวลาจะได้อภัยรักษาไว้แต่เฉพาะ
 ส่วนที่ดีกว่าของมนุษย์กระมัง

ท้ายที่สุดเป็นไปได้ว่าข้อเขียนที่ถือว่าเป็นของอริสโตเติลนั้นอาจจะมีใช่ผลงานของเขาเลยหาก
 แต่เป็นการรวบรวมหลักสำคัญๆ จากการบรรยายของเขา จากบันทึกสมุดจดงานของบรรดานักศึกษา
 และสาธุศิษย์ทั้งหลาย โดยมีได้มีการตัดแปดอันใดเสียเป็นส่วนมาก ไม่ปรากฏเลยว่าในขณะที่
 อริสโตเติลยังมีชีวิตอยู่นั้นเขาได้พิมพ์งานทางวิชาการอันใด นอกเหนือไปจากตรรกวิทยาและวาทศิลป์
 บทความทางตรรกวิทยาในรูปแบบที่เราเห็นกันปัจจุบันนี้เป็นการจัดพิมพ์ระยะหลัง ในกรณีของ
 Metaphysics และ Politics ซึ่งเป็นบันทึกที่อริสโตเติลทิ้งไว้มันดูเหมือนจะรวบรวมขึ้นโดยผู้รับ
 มอบหมายให้ทำหน้าที่แบ่งมรดกของเขาโดยมิได้มีการแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงอันใด บางทีเอกภาพ
 แห่งวิธีการเขียนซึ่งเป็นลักษณะเด่นแห่งข้อเขียนของอริสโตเติล และยังเป็นหลักฐานสนับสนุนผู้ที่เชื่อ
 ว่าผลงานเหล่านี้เขียนขึ้นโดยคนคนเดียวนั้น ในท้ายที่สุดอาจเป็นเพียงเอกภาพที่สำคัญเพอร์พาทิคส์
 ร่วมกันเรียบเรียงขึ้น ได้มีการถกเถียงกันในประเด็นของปัญหาเรื่องนี้แบบครอบจักรวาลทีเดียว ซึ่งใน
 ที่นี้ผู้อ่านที่มีภาระคงไม่สนใจที่ก้าวเข้าไปและนักศึกษาทั่วๆ ไปคงจะไม่อยากตัดสินใจ¹⁰ เหตุการณ์
 จะเป็นอย่างไรก็ตามเราแน่ใจได้ว่าอริสโตเติลเป็นผู้ริเริ่มความคิดที่ปรากฏในหนังสือต่างๆ ซึ่งเขียนใน
 ชื่อของเขา ในบางกรณีมีที่เขียนหนังสือเหล่านี้ก็อาจจะเป็นมือของบุคคลอื่นแต่สมองและหัวใจใน
 หนังสือเหล่านั้นเป็นของเขาอย่างแน่นอน¹¹

¹⁰ Cf. Zeller, II, 204 note; and shule: History of The Aristotelian Writings.

¹¹ ผู้ว่าที่จัดการรู้จักนักปราชญ์จะเห็นว่า **Metaphysics** เป็นตัวอย่างอันดีของงานทางวิทยาศาสตร์ของเขา
 เขาจะได้รับข้อแนะนำที่ใจประโยชน์ได้จาก **Rhetoric** และจะพบความสอดคล้องของเขาใน **Ethics**
 เล่ม I - II และ **Politics** เล่ม 1-4 **Ethics** ฉบับที่แปลได้ดีที่สุดคือฉบับของ **Welldon Politics**
 ของ **Jowett Aristotle** ของ **Sir Alexander Grant** เห็นหนังสือต่างๆ **Aristotle** ของ
Zeller Vols. III - IV ใน **Greek Philosophy** เป็นหนังสือวิชาการที่อ่านง่าย **Greek**
Thinkers (vol IV) ของ **Gomperz** เป็นหนังสือยอดเยี่ยมที่อ่านยาก

III. รากฐานของตรรกวิทยา

คุณลักษณะพิเศษประการแรกของอริสโตเติลคือ เขาสร้างตรรกศาสตร์ซึ่งเป็นศาสตร์สาขาใหม่ขึ้นมาด้วยการคิดหนักด้วยตนเองเกือบจะทั้งหมดและเกือบจะเป็นคนแรก เรานาน 12 ได้กล่าวถึง "ความล้มเหลวของการฝึกฝนคน โดยไม่ผ่านการฝึกหัดแบบกรีกทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม" แต่แท้จริงแล้วปัญญาของกรีกนั้นก็ไร้ระเบียบและสับสน จนกระทั่งอริสโตเติลได้สร้างกฎเกณฑ์อันเข้มงวดขึ้นมาเป็นวิธีการเบ็ดเสร็จในการตรวจสอบและแก้ไขความคิด แม้กระทั่งเพลโต (ถ้าผู้ที่รักใคร่เขาจะทักท้วง) ก็เป็นคนที่ไม่ระเบียบและไม่คงเส้นคงวา เขามักตกอยู่ภายใต้เมฆหมอกของตำนานเสมอ อีกทั้งมักปล่อยให้ผ่านแห่งความงามอันเจิดจรัสปกคลุมโฉมหน้าของความจริง อริสโตเติลนั้น ดังที่เราจะได้เห็นกันต่อไป ละเมิดกฎเกณฑ์ของตนเองบ่อยๆ แต่เขาก็เป็นผลผลิตของอดีต มิใช่ผลผลิตของอนาคตซึ่งความคิดของเขาจะวางรากฐานขึ้นมา ความเสื่อมโทรมทางการเมืองและเศรษฐกิจของกรีกทำให้จิตใจและลักษณะนิสัยของคนกรีกช่วงหลังจากสมัยของอริสโตเติลอ่อนแอลงไป แต่เมื่อพันปีแห่งยุคมีตอันป่าเถื่อนผ่านพ้นไป ชนชาติใหม่รู้จักเวลาว่างและความสามารถในการคิดอีกครั้ง "Organon" แห่งตรรกศาสตร์ของอริสโตเติล แปลโดยโบเทียส (ค.ศ. 470-525) ก็ได้กลายมาเป็นแม่พิมพ์ของความคิดในสมัยกลาง เป็นมารดาผู้เคร่งครัดของปรัชญาแบบอัสมาจารย์ (Scholastic) ซึ่งแม้จะแห้งแล้งเพราะถูกหุ้มห่อไว้ด้วยความเชื่ออันตายทว่าก็ได้ฝึกฝนสติปัญญาของเด็กหนุ่มในยุโรป ให้รู้จักการให้เหตุผลและการพลิกแพลงต่างๆ การสร้างศัพท์วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ และวางรากฐานให้กับจิตแบบหนึ่ง ซึ่งเมื่อพัฒนาเต็มที่จะสกัดระบบตลอดจนวิธีการซึ่งให้กำเนิดและเลี้ยงดูมันมา

ตรรกวิทยาในความหมายที่เรียนง่ายคือ ศิลปะและวิธีของการคิดที่ถูกต้องอันเป็นวิธีการสำหรับศาสตร์ทุกสาขา ทุกแขนง และศิลปะทุกประเภท แม้แต่ดนตรีก็อาศัยตรรกวิทยา ตรรกวิทยา เป็นวิทยาศาสตร์ด้วยเหตุที่เมื่อพิจารณาในระดับหนึ่งขบวนการของการคิดที่ถูกต้องนั้น อาจะย่อลงเป็นกฎเช่นเดียวกับพีสิคส์และเรขาคณิตได้ตลอดจนสามารถถ่ายทอดให้คนทั่วไปเข้าใจได้ มันเป็นศิลปะในท้ายที่สุด เพราะการฝึกฝนนั้นได้ก่อให้เกิดความคิดอันหลักแหลมขึ้นโดยไม่รู้ตัวในทำนองเดียวกับที่น้ำนํ้าของนักเปียโนให้เคลื่อนไหวสามคนตรีอันประสานกลมกลืนไปอย่างง่ายดาย ไม่มีสิ่งใดอีกแล้วที่จะนำเบื้อหน้าแก่ตรรกวิทยา แต่ก็ไม่มีอะไรที่จะสำคัญเท่าเช่นกัน

ร่องรอยของศาสตร์สาขาใหม่นี้ได้เคยปรากฏมาแล้วในความอดสาหะอย่างรุนแรงของโสกราตีสที่จะหาคำจำกัดความ ตลอดจนในความพยายามของเพลโตที่จะขัดเกลามโนภาพต่างๆ คำราเล็มเล็กของอริสโตเติลที่ชื่อ คำนิยาม นั้นเป็นเครื่องชี้ให้ว่าตรรกศาสตร์ของเขาถือกำเนิดมาจากสิ่งนี้ วอลแตร์ได้กล่าวไว้ว่า "ถ้าคุณปรารถนาที่จะคุยกับฉัน ให้คำจำกัดความคำที่คุณใช้ด้วย" กระแสลมแห่งการถกเถียงจะถูกพ่นลงบนหน้ากระดาษสักเท่าใดหนอ ถ้าคู่กรณีแห่งการโต้แย้งหาญที่จะไร้คำนิยามศัพท์ที่ตนใช้ นี่คือจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดของตรรกศาสตร์ เป็นหัวใจและวิญญาณของตรรกศาสตร์ซึ่งคำศัพท์ทุกคำที่ใช้ในการสนทนาอย่างจริงจัง จะต้องถูกพินิจพิจารณาและให้คำนิยามอย่าง

เคร่งครัด จึงเป็นสิ่งที่ยากและเป็นการทดสอบความคิดอย่างจริงจัง แต่เมื่อผ่านไปแล้วก็เท่ากับได้ทำงานเสร็จไปครึ่งหนึ่งแล้ว

เราจะให้คำนิยามแก่สิ่งของหรือคำที่ใช้อย่างไร อริสโตเติลได้ให้คำอธิบายว่าคำนิยามที่คตินั้นย่อมประกอบขึ้นจากสองส่วนที่มีลักษณะมั่นคงแน่นอน ส่วนแรกคือการกำหนดหรือจัดกลุ่มให้กับสิ่งที่เป็นปัญหาตามคุณลักษณะกว้างๆ ของมัน โดยนัยนี้มนุษย์ในขั้นแรกก็คือสัตว์ชนิดหนึ่ง ส่วนที่สองคือการให้เห็นข้อแตกต่างระหว่างสิ่งนั้นกับสิ่งอื่น ๆ ที่อยู่ในกลุ่มหรือประเภทเดียวกัน ดังนั้นมนุษย์ในระบบของอริสโตเติลคือ สัตว์ที่มีเหตุผล "ความแตกต่างที่เด่นชัด" ของเขาก็คือเขาต่างจากสัตว์อื่นตรงที่เขาเป็นสิ่งที่มีความรู้ (นี่คือต้นกำเนิดของตำนานอันน่ารัก) อริสโตเติลได้หย่อนวัตถุอย่างหนึ่งลงไปใต้มหาสมุทรที่มีวัตถุประเภทเดียวกันแล้วดึงมันขึ้นมาทั้ง ๆ ที่มันชุ่มโชกไปด้วยความหมายของชนิด และเครื่องหมายนอกประเภทและกลุ่ม แต่ขณะเดียวกันลักษณะเฉพาะและความแตกต่างของมันกลับส่งประกายออกมาอย่างเด่นชัดเมื่อวางควบคู่ไปกับสิ่งที่มีความคล้ายคลึงกันอย่างยิ่ง หากแต่ก็แตกต่างกันอย่างเหลือเกิน

เราได้ก้าวข้ามแนวสุดท้ายของตรรกศาสตร์มาสู่สมรภูมิตันยิ่งใหญ่ซึ่งอริสโตเติลได้เอาชนะเพลโตในปัญหารายางเกี่ยวกับ "สิ่งสากล" (universal) ปัญหานี้เป็นความขัดแย้งข้อแรกที่เกิดขึ้นในสงครามที่ดำเนินมาจนกระทั่งทุกวันนี้ และทำให้ยุโรปในสมัยกลางสั่นสะเทือนไปด้วยการปะทะกันระหว่างพวก "สัจนิยม" (Realism) และ "นามนิยม"¹³ (Nominalism) สำหรับอริสโตเติลนั้น "สิ่งสากล" คือสามัญนามหรือชื่อใดก็ได้ที่สามารถนำไปใช้เรียกสมาชิกในกลุ่มเดียวกันได้ ดังนั้นสัตว์มนุษย์ หนังสือ ต้นไม้จึงเป็นสิ่งสากล แต่สิ่งสากลเหล่านี้เป็นเพียงความเห็นหรือความคิดแบบจิตวิสัยมิใช่ความจริงที่เป็นวัตถุวิสัยที่เราสัมผัสและต้องได้ มันเป็นเพียงชื่อ (nomina) มิใช่สิ่งของ (res) สิ่งที่มีอยู่นอกไปจากตัวเราคือโลกของสิ่งของที่มีเอกลักษณ์และตัวตน มิใช่โลกแห่งประเภทหรือสิ่งสากล มนุษย์ สัตว์และต้นไม้มีตัวตนอยู่ แต่มนุษย์ในลักษณะนามธรรมหรือมนุษย์ที่เป็นสิ่งสากลหาได้มีตัวตนอยู่จริงไม่มันเป็นเพียงสิ่งที่อยู่ในความคิดเท่านั้น มนุษย์ในลักษณะนี้จึงเป็นนามธรรมของจิตที่ระจกในการรูล้างถึง แต่มิใช่สิ่งที่มีตัวตนปรากฏให้เห็นหรือเป็นสิ่งที่เป็นอย่างจริง

เมื่อมาถึงจุดนี้อริสโตเติลเข้าใจว่าเพลโตยึดสิ่งสากลนั้นมีตัวตนเป็นที่รับรู้ของผู้อื่น และเป็นความจริงที่ว่าเพลโตยังได้กล่าวอีกว่าสิ่งสากลนั้นเป็นสิ่งที่คงทนกว่าสำคัญว่าตลอดจนมีแก่นสารมากกว่าสิ่งที่เป็นหน่วยย่อยซึ่งเป็นเสมือนระลอกคลื่นน้อยๆ ในกระแสน้ำที่ไม่สิ้นสุด มนุษย์เกิดและตาย แต่ความคิดเกี่ยวกับมนุษย์ในลักษณะเป็นสิ่งสากลจะดำรงอยู่ตลอดไป อริสโตเติลเป็นผู้มีวิสัยในแบบสัจนิยมตั้งที่วิลเลียมส์ เจมส์คงเรียกว่าพวกใจแข็งมิใช่พวกใจอ่อน อริสโตเติลได้เห็นรากเหง้าของความเชื่อแบบรหัสนิยม (mysticism)* ไม่รู้จบ ตลอดจนความรู้สึกราวในเชิงวิชาการแฝงอยู่

¹³ ในการอ้างถึงงานดังกล่าวของฟรีดริช ชเลเกล (Friedrich Schlegel) ได้กล่าวว่า "ณทุกคนที่เกิดมาถ้าไม่เริ่มแรกก็ยังมีเพลโตก็เป็นพวกที่นิยมอริสโตเติล (in Benz, i, 291)

ใน "สัจนิยม" แบบเพลโตและเขาได้โจมตีตั้งนี่ย่างรุนแรง เช่นเดียวกับที่บรูคส์มิได้รักซาร์นัยของเลขเพียงแต่เขาเกิดทุนโรมมากกว่าเท่านั้น อริสโตเติลก็คงจะกล่าวในทำนองเดียวกันว่า "สิ่งที่มีค่าคือเพลโต แต่สิ่งที่มีค่ายิ่งกว่าคือความจริง"

นักวิจารณ์ที่เป็นปฏิปักษ์ต่ออริสโตเติลอาจตั้งข้อสังเกตว่าอริสโตเติล (เช่นเดียวกับนิทซีซี) วิจารณ์เพลโตอย่างชาญฉลาด เพราะเขารู้ซึ่งแกใจว่าได้ขโมยความคิดมาจากเพลโตมากมายเพียงใด ไม่มีผู้ใดหรอกที่จะเป็นวีรบุรุษในสายตาของลูกหนี้ แต่อริสโตเติลนั้นเป็นคนที่มักทัศนคติที่ตึงาม เขาเกือบจะเป็นพวกสัจนิยมตามคำนิยามของปัจจุบัน เขาตั้งใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับปัจจุบันที่คนสามารถรับรู้ร่วมกัน ในขณะที่เพลโตหมกหมุ่นอยู่กับอนาคตที่เป็นจิตวิสัย ในความต้องการของโสกราตีสและเพลโตที่จะแสวงหาคำจำกัดความ เราจะเห็นแนวโน้มที่จะหลีกเลี่ยงจากวัตถุและข้อเท็จจริงไปสู่ทฤษฎีและความคิด จากสิ่งเฉพาะไปสู่สิ่งรวมจากวิทยาศาสตร์ไปสู่ทฤษฎีสมาจารย์ จนในท้ายที่สุดเพลโตก็ทุ่มเทให้กับสิ่งรวม (generalities) กระทั่งสิ่งรวมนั้นเป็นตัวกำหนดสิ่งเฉพาะไป เขาเกิดทุนมโนคติจนกลายเป็นตัวจำกัดความหรือเลือกข้อเท็จจริงให้กับเขา อริสโตเติลสอนให้คนหันกลับไปสู่วัตถุ กลับไปสู่ "ข้อเท็จจริงที่ไม่รู้แตกดับของธรรมชาติ" และความจริง เขามีคัลหาในเรื่องของสิ่งเฉพาะที่มีตัวตนและมนุษย์ที่มีเลือดเนื้ออย่างรุนแรง ทว่าเพลโตกลับพิศมัยในสิ่งรวมและสิ่งสากลจนกระทั่งในยุคมรรฐิ เขาได้ทำลายปัจเจกชนเพื่อที่จะธำรงไว้ซึ่งรัฐที่สมบูรณ์

กระนั้นก็ตามราวกับประวัติศาสตร์จะมีอารมณ์ขันเสมอมา นักบรหุ่หมักกลับได้รับคุณสมบัตินี้ของครูผู้เฒ่าที่ตนโจมตีไว้หลายประการทีเดียว เรามักจะสะสมสิ่งที่เราตำหนิไว้มากมาย ทั้งนี้เพราะสิ่งที่คล้ายคลึงกันเท่านั้นที่จะนำมาเทียบเคียงกันอย่างเห็นได้เด่นชัด ด้วยเหตุนี้คนที่ทะเลาะกันจึงเป็นคนที่มิอะไรเหมือนกันอยู่ และสงครามที่รุนแรงที่สุดมักเป็นสงครามเกี่ยวกับความแตกต่างกันเพียงเล็กน้อยในเรื่องของเป้าหมายและความเชื่อ อัครวินโธสงครามครูเสดได้พบความเป็นสุภาพบุรุษในตัวของชาละดินซึ่งเขาสามารถจะทะเลาะด้วยได้เยี่ยงมิตร ทว่าเมื่อพวกคริสเตียนจากยุโรปบุกเข้าไปในค่ายของข้าศึกพวกเขากลับไม่มีความเมตตาอันใดที่จะหยิบยื่นให้แม้แต่ข้าศึกซึ่งสุภาพที่สุด อริสโตเติลรุนแรงกับเพลโต เพราะเขามีความเป็นเพลโตอยู่ในตัวมากมาย เช่นเดียวกับเพลโตเขาเป็นผู้ที่รักสิ่งที่เป็นนามธรรมและสิ่งรวม บ่อยครั้งที่เขาจะทรงศค่อข้อเท็จจริงสามัญเพื่อที่จะเสนอทฤษฎีหรือหราน่าเชื่อถือและโดยนัยนี้เขาจึงถูกบังคับ ดันรนอย่างไม่รู้จบเพื่อจะเอาชนะความปรารถนาทางปัญญาที่แสวงหาสวรรค์ชั้นสูงสุด

มีเค้าที่น่าเชื่อถือยิ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ปรากฏให้เห็นในทฤษฎีเกี่ยวกับรูปนิรนัยอันเป็นหัวใจที่สะท้อนให้เห็นลักษณะเฉพาะของเขาคลอลจนเป็นความคิดริเริ่มที่เขาชอบไว้แก่ปรัชญารูปนิรนัยคือ ประพจน์ 3 ข้อซึ่งข้อที่สาม (ข้อสรุป) มาจากการยอมรับความจริงในสองข้อข้างต้น (ข้อก้าง "เอก" และข้ออ้าง "รอง") ยกตัวอย่างเช่น มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล แต่โสกราตีสเป็นมนุษย์คนหนึ่ง ดังนั้นโสกราตีสเป็นสัตว์ที่มีเหตุผล ผู้อ่านที่ถนัดคณิตศาสตร์จะเห็นในทันทีว่าโครงสร้างของรูปนิรนัยนี้คล้ายคลึงกับข้อความที่ว่า ของสองสิ่งทีเท่ากับของสิ่งเดียวของทั้งสองอย่างเท่ากันด้วย ถ้า ก คือ ข และ ค คือ ก ดังนั้น ค ก็คือ ข เช่นเดียวกับในกรณีของคณิตศาสตร์ข้อสรุปเกิดขึ้นได้โดยการลบคำ

ที่มีลักษณะร่วมคือ ก ไปจากข้ออ้างทั้งสอง ในรูปนิรนัยของเขาก็เช่นกันข้อสรุปนั้นเกิดขึ้นโดยการลบค่าที่มีลักษณะร่วมคือ "มนุษย์" ออกไปเสียจากข้ออ้างทั้งสอง และเชื่อมสิ่งที่ยังคงเหลือเข้าด้วยกัน ข้อมุ่งยากดั่งที่นักตรรกศาสตร์ได้ชี้ให้เห็นตั้งแต่สมัยของไฟโรถึงสมัยของสจ๊วต มิลล์ อยู่ที่ว่า ข้ออ้างเอกของรูปนิรนัยได้ยอมรับจุดที่จะต้องพิสูจน์โดยมิได้มีการซักถามหรือโต้แย้งใดๆ ถ้าโสกราตีสมีใช้สัตว์ที่มีเหตุผล (และไม่มีใครสงสัยในข้อที่ว่าเขาเป็นมนุษย์) มันก็มีใช้ความจริงสากลที่ว่ามนุษย์จะเป็นสัตว์ที่มีเหตุผลเสมอไป อริสโตเติลคงจะโต้ตอบอย่างทันควันว่ามนุษย์คนใดที่เราพบว่ามีคุณสมบัติที่เป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มมาก (โสกราตีสเป็นมนุษย์) เราก็คงหาข้อสันนิษฐานที่ค่อนข้างแน่นอนได้ว่าเขาจะต้องมีคุณสมบัติอื่นๆ ที่เป็นคุณสมบัติของกลุ่ม ("ความมีเหตุผล") แต่เห็นได้ชัดว่า รูปนิรนัยเป็นเพียงกลไกเพื่อหาความกระจ่างให้การตีความและความคิดมากกว่าจะเป็นกลไกเพื่อค้นหาความจริง

ทั้งหมดนี้ก็เช่นเดียวกับเรื่องอื่น ๆ ใน *organon* ซึ่งล้วนมีคุณค่าทั้งสิ้น "อริสโตเติลได้ค้นพบและสร้างหลักแห่งความกลมกลืนให้แก่วิชาการทุกสาขา ตลอดจนกลวิธีของการถกเถียงแบบวาทวิจารณ์ ด้วยความพยายาม และความเจ็บแสบแบบที่จะสรรเสริญมากเกินไปหาได้ไม่ และบางทีพลังของเขาในทางนี้อาจจะเป็นสิ่งที่กระตุ้นภูมิปัญญาของคนในยุคหลังได้มากยิ่งขึ้นกว่านักเขียนคนใดคนหนึ่งจะสามารถทำได้"¹⁴ ทว่ายังไม่เคยมีใครเลยที่จะสามารถยกระดับตรรกศาสตร์ให้เป็นศาสตร์ที่น่าเลื่อมใสเป็นคู่มือของการใช้เหตุผลที่ถูกต้อง ราวกับหนังสือสมบัติผู้ดีซึ่งเราจะใช้แต่ก็คงไม่ทำให้เรากลายเป็นผู้ดีขึ้นมาได้ แม้แต่นักปราชญ์ผู้กล้าหาญที่สุดก็คงจะไม่ยอมใช้ตรรกศาสตร์เป็นเครื่องมือเสมอไป เรามักมีความรู้สึกต่อตรรกศาสตร์ในทำนองเดียวกับที่เวอร์จิลซอร้องตั้งแต่ให้ส่งสารพวกที่ตกนรกเพราะเป็นพวกที่ความชั่วไม่มีความดีไม่ปรากฏ "ขอให้เราเลิกคิดถึงพวกเขาแต่มองอีกเพียงครั้งเดียวแล้วผ่านไป"¹⁵

IV. การจักระบบวิทยาศาสตร์

1. วิทยาศาสตร์กรีกก่อนสมัยของอริสโตเติล

เรานาน¹⁶ กล่าวว่า "โสกราตีสได้มก(ปรัชญาให้แก่มนุษยชาติและอริสโตเติลได้ให้วิทยาศาสตร์ อันที่จริงปรัชญานั้นมีมาก่อนหน้าโสกราตีสและวิทยาศาสตร์ก็มีมาก่อนสมัยของอริสโตเติลแล้ว แต่ตั้งแต่สมัยของโสกราตีสและอริสโตเติลเป็นต้นมา ปรัชญาและวิทยาศาสตร์กลับเจริญรุดหน้าไปอย่างมากมาย ทุกอย่างล้วนสร้างขึ้นบนรากฐานที่ปราชญ์ทั้งสองวางไว้" ก่อนสมัยของอริสโตเติลวิทยาศาสตร์เพิ่งจะเริ่มก่อตัว แต่เมื่อมีอริสโตเติลขึ้นวิทยาศาสตร์ก็ได้แบ่งบานขึ้นมา

¹⁴ Benn i, 307

¹⁵ *Inferno*, III, 60

¹⁶ *Life of Jesus*, pch. 28

ความพยายามที่จะสร้างวิทยาศาสตร์ได้มีมาก่อนยุคอารยธรรมของกรีกแล้ว จากเอกสารที่จารึกด้วยอักษรลิ่มและอักษรภาพ เราจับความคิดของคนเหล่านั้นได้ว่าวิทยาศาสตร์ของพวกนี้มิได้แยกตัวออกจากเทววิทยา กล่าวได้ว่าพวกก่อนยุคกรีกนี้อธิบายขบวนการของธรรมชาติที่ดูลึกลับโดยอาศัยสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นตัวอธิบาย ทุกหนทุกแห่งจึงเต็มไปด้วยเทพยดา พวกซึ่งกลัวที่จะอธิบายความซับซ้อนของจักรวาลและความลึกลับของเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยคำอธิบายตามธรรมชาติเป็นพวกแรกนั้นคือชาวกรีกในแถบไอโอเนีย พวกเขาพยายามแสวงหาสาเหตุตามธรรมชาติของเหตุการณ์จากฟิสิกส์ ตลอดจนหาทฤษฎีธรรมชาติในลักษณะกว้าง ๆ จากปรัชญาธาไลส (640-550 ก่อนคริสตศักราช) "บิดาแห่งปรัชญา" นั้น ในขั้นต้นเป็นนักดาราศาสตร์ซึ่งสร้างความประหลาดใจให้กับชาวไมลีสส์โดยการบอกชาวบ้านว่าดวงอาทิตย์และดวงดาวทั้งหลาย (ซึ่งพวกเขาเคารพบูชาในฐานะเทพยดา) เป็นเพียงดวงไฟเท่านั้น อเนกซิมานเดอร์ (610-540 ก่อนคริสตศักราช) ลูกศิษย์ของเขาและเป็นชาวกรีกคนแรกที่ได้สร้างแผนที่ทางดาราศาสตร์และภูมิศาสตร์ด้วยความเชื่อว่าจักรวาลนั้นเริ่มมาจากมวลที่ไร้รูปร่างและยังไม่มีกรจำแนก ซึ่งให้กำเนิดสิ่งต่าง ๆ โดยการแยกสิ่งที่ตรงกันข้ามออกจากกัน และประวัติของดาราศาสตร์นั้นเป็นเรื่องของวงจรของการพัฒนาและการแตกต่างทำลายของโลกจำนวนเหลือคนนับครั้งแล้วครั้งเล่า โลกนั้นตั้งอยู่ในอวกาศได้โดยอาศัยแรงกระตุ้นอันสมดุลงภายใน (ทำนองเดียวกับสาของเยอริเคน) และในครั้งหนึ่งดาวเคราะห์ของเราเป็นของเหลวแต่ก็ถูกทำให้เหือดแห้งไปด้วยแสงอาทิตย์ ชีวิตเริ่มต้นนั้นกำเนิดในทะเลแต่ถูกไล่อันขึ้นมาบนบกเพราะการลดลงของน้ำ สัตว์ที่เกยตื้นเหล่านี้บางตัวก็สามารถสร้างอินทรีย์ในการหายใจได้ และได้กลายมาเป็นบรรพบุรุษของชีวิตบนบกอื่น ๆ ต่อมา มนุษย์นั้นไม่ได้มีลักษณะเช่นเดียวกับในปัจจุบันนี้เพราะถ้ามนุษย์ในระยะเริ่มแรกเป็นสิ่งที่อ่อนแอแต่กำเนิดและต้องใช้ระยะเวลาในการเติบโตเช่นในปัจจุบันเขาคงไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ชาวไมลีสเซีย อีกคนที่ชื่ออเนกซิมานีส (อยู่ในระยะ 450 ก่อนคริสตศักราช) อธิบายสภาวะเริ่มแรกของสรรพสิ่งว่าเป็นกลุ่มควันบาง ๆ ที่ค่อย ๆ กลั่นตัวเป็นลม เมฆ น้ำ ดิน และหิน สสารสามชนิดคือ ก๊าซของเหลว และของแข็งนั้นเป็นขั้นตอนของการอัดตัว ความร้อนและความเย็นเป็นเพียงการขยายตัวและการอัดตัว แผ่นดินไหวเกิดจากการที่ดินเหลวในระยะเริ่มแรกของโลกแข็งตัว ชีวิตและวิญญานคือสิ่งเดียวกันเป็นพลังชีวิตที่เจริญอยู่ในทุกสิ่งและในทุกหนทุกแห่ง อนักซากอรัส (500-428 ก่อนคริสตศักราช) อาจารย์ของเพริคลีสตุจะให้คำอธิบายที่ถูกต้องในเรื่องของสุริยควาสและจันทร์คราส เขาได้ค้นพบขบวนการหายใจในพืชและปลา และเขาอธิบายปัญญาของมนุษย์โดยอาศัยพลังการใช้วัชระซึ่งเกิดขึ้นเมื่อขาของมนุษย์เป็นอิสระจากภาระของการเคลื่อนไหว จากคนเหล่านี้เองที่ความรู้ค่อย ๆ พัฒนามาเป็นวิทยาศาสตร์

เฮราโคลตตุส (530-470 ก่อนคริสตศักราช) ผู้สละทรัพย์สินและภาระเพื่อไปใช้ชีวิตเยี่ยงคนจนศึกษาหาความรู้ภายใต้ร่มเงาของวิหารแห่งอีเฟซุส เขาได้หันเหวิชาการจากดาราศาสตร์มาสู่ความสนใจในโลก เขากล่าวว่าสรรพสิ่งจะเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ แม้แต่ในสสารที่สงบนิ่งก็มีการเปลี่ยนแปลงและความเคลื่อนไหวที่เราไม่สามารถมองเห็นได้แฝงอยู่ ประวัติศาสตร์ของจักรวาลดำเนินไปในลักษณะของวงจรที่ซ้ำซาก จุดเริ่มต้นและจุดจบแต่ละครั้งก็คือไฟ (นี่คือแหล่งที่มาของทฤษฎีการพิพากษาครั้งสุดท้ายและนรกของพวกสโตอิกและชาวคริสต์อีกแหล่งหนึ่ง) เฮราโคลตตุส

กล่าวว่า "จากความขัดแย้งนี้เองที่สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นและเสื่อมสลายไป สงครามคือผู้ให้กำเนิด และเป็นเจ้าชีวิตของทุกสิ่ง สงครามได้สร้างเทพยดาบ้าง มนุษย์บ้าง ทาสบ้าง และอิสรชนบ้าง ที่โตที่ปราศจากความขัดแย้งย่อมเกิดความเสื่อมสลาย "ส่วนผสมที่มีได้ถูกเขย่ามักจะเน่าเปื่อยไป" ในขบวนการของความเปลี่ยนแปลงและความดิ้นรน ตลอดจนการเลือกสรร มีเพียงสิ่งเดียวที่มั่นคง และนั่นคือกฎ "กฎนี้ใช้ได้กับทุกสิ่ง เป็นกฎที่เทวดาหรือมนุษย์ไม่ได้สร้างขึ้นมา แต่มันเคยมีอยู่ ยังคงอยู่และจะอยู่ต่อไป" เอ็ทพีโตลีส (มีชีวิตในระหว่าง 445 ก่อนคริสตศักราชในซิซิลี) ได้พัฒนากฎนี้ไปในอีกระดับหนึ่งจนกลายมาเป็นแนวคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการ 17 อวัยวะต่าง ๆ เกิดขึ้นจากการเลือกสรรมีใช้การวางแผน ธรรมชาติได้พิสูจน์และทดลองกับสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ในสิ่งใดที่การรวมกันนี้สามารถตอบสนองความต้องการทางสภาวะแวดล้อมได้ สิ่งนั้นก็ดำรงชีวิตได้ และสามารถสืบลูกหลาน แต่ในที่ใดที่การรวมตัวนั้นล้มเหลว ชีวิตนั้นก็ถูกทำลายไปและเมื่อเวลาผ่านไป ชีวิตเหล่านี้ก็เริ่มซับซ้อนขึ้นและสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้เป็นอย่างดี ในท้ายที่สุด เราได้พบกับพัฒนาการขั้นสุดท้ายของวิทยาศาสตร์ยุคก่อนสมัยของอริสโตเติลซึ่งเป็นแบบ สสารนิยมและอะตอมนิยมแบบนิยติของลิวคิปุส (มีชีวิตอยู่ใน 445 ก่อนคริสตศักราช) และ เตโมคริตุส (460-360 ก่อนคริสตศักราช) สองอาจารย์และศิษย์ซึ่งอาศัยอยู่ในทราเซียนแอมบิตรา ลิวคิปุส ได้กล่าวว่า "ทุกสิ่งถูกผลักดันโดยความจำเป็น" และเตโมคริตุสได้กล่าวว่า "ความจริงมีเพียงอะตอมและที่ว่าง" เท่านั้น สัญชาตญาณนี้เป็นเพียงการขับอะตอมจากสารมาสู่อวัยวะรับรู้ของเรา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและในอนาคตต่อไปโลกจะมีจำนวนเป็นอนันต์ และในทุกขณะดาวเคราะห์ต่าง ๆ จะชนกันและสลายตัวไป โลกใหม่ก็เกิดขึ้นจากความสับสนอลหม่านนั้นด้วยการรวมกันของ อะตอมที่เลือกสรรแล้วว่ามีขนาดและรูปร่างคล้ายคลึงกัน ไม่มีการวางแผนใด ๆ มาก่อนเลยจักรวาลนี้เป็นเพียงเครื่องจักรเครื่องหนึ่งเท่านั้น

นี่คือการสรุปถึงเรื่องราวของวิทยาศาสตร์กรีกสมัยก่อนอริสโตเติลอย่างคลุมเครือ และผิวเผิน เมื่อเราพิจารณาถึงแคว้นอันจำกัดของเครื่องมือที่ใช้ในการทดลองและสังเกตการณ์ ซึ่งผู้บุกเบิกเหล่านี้จำเป็นต้องใช้แล้ว เราคงพอจะให้อภัยในการสรุปแบบหละหลวมนี้ได้ ความล้มเหลวการ อุตสาหกรรมของกรีกเนื่องจากดำเนินงานโดยทาสผู้ถูกกดขี่เป็นอุปสรรคขัดขวางการพัฒนาริเริ่ม อันเลอเลิศเหล่านี้เสียสิ้น นอกจากนี้ความผันแปรอย่างรวดเร็วในวงการเมืองของเอเธนส์ ทำให้ บรรดาโสเฟิสต์และโสกราติสตลอดจนเพลโตหันหลังให้การค้นคว้าทางฟิสิกส์และชีววิทยาและมาให้ความสนใจกับทฤษฎีจริยศาสตร์และการเมือง นับเป็นความยิ่งใหญ่อีกประการหนึ่งของอริสโตเติลที่เขาเป็นคนที่ทัศนคติที่กว้างไกลและกล้าเพียงพอที่จะเชื่อมโยงกระแสความคิด 2 แบบ ของกรีกคือ เรื่องของฟิสิกส์และศีลธรรมเข้าด้วยกัน การก้าวไปไกลกว่าอาจารย์ของเขา ทำให้อริสโตเติลสามารถ จับแนวทางของพัฒนาการทางวิทยาศาสตร์ในยุคก่อนโสกราติสได้ และยังสืบทอดผลงานของพวกนี้ ต่อมา โดยการเพิ่มเติมรายละเอียดและการสังเกตการณ์ต่าง ๆ เข้าไปและรวบรวมผลสรุปที่สะสมไว้ เข้าด้วยกันเป็นระบบวิทยาศาสตร์ที่ตีพิมพ์

2. อริสโตเติลในฐานะนักธรรมชาติ

ในที่นี้ถ้าเราจะเริ่มงานเขียนของเขาเรียงตามลำดับเวลา โดยเริ่มจากงานของเขาที่ชื่อ **Physics** เราก็จะต้องประสบกับความผิดหวังเพราะเราพบว่าตำราเล่มนี้แท้ที่จริงเป็นเรื่องของ **Metaphysics** อันเป็นเรื่องของการวิเคราะห์ที่ไม่ค่อยชัดเจนนักเกี่ยวกับสสาร การเคลื่อนที่ เทอะ กาละ อนันตกาล เหตุและสิ่งอื่น ๆ เช่น "มโนภาพสัมบูรณ์" (ultimate concept) อย่างไม่กระจ่างนัก ในย่อหน้าหนึ่งที่เร้าใจนั้น เป็นการโจมตีความคิดเรื่อง "ที่ว่าง" ของเดโมคริตุส อริสโตเติลกล่าวว่า เป็นไปไม่ได้ที่จะมีที่ว่างหรือความว่างในธรรมชาติ ทั้งนี้เพราะในความว่างนั้น เทหวัตถุทุกชนิดจะหล่นลงมาด้วยอัตราความเร็วเท่ากันซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ "สิ่งที่สมมติว่าเป็นความว่างนั้นในท้ายที่สุดก็หามืออะไรอยู่ในนั้นไม่" "นี่คือตัวอย่างซึ่งแสดงอารมณ์ขันเป็นครั้งคราวของ อริสโตเติลอีกทั้งยังแสดงถึงความยึดติดกับข้อสมมติฐานที่ยังมิได้รับการพิสูจน์และความโน้มเอียงของเขาในอันที่จะดูแคลนบรรพบุรุษในวงการปรัชญา เป็นวิสัยของเขาที่จะอารมณ์บงกชงานของตนด้วย ประวัติความเป็นมาของเรื่องราวที่ตนสนใจอย่างคร่าว ๆ และเสริมท้ายด้วยการปฏิเสธหรือแย้ง อิทธิพลของนักคิดในอดีตทั้งหลาย เบคอนกล่าวว่า "อริสโตเติลมีความคิดแบบพวกออตโตมานว่าตนไม่สามารถจะรักษาอำนาจไว้ได้อย่างมั่นคงหากไม่ฆ่าที่ชายของตนเองให้หมด"¹⁸ นับว่าเราเป็นหนี้บุญคุณความคลั่งที่จะทำลายรุ่นพี่ของตนอยู่ เพราะทำให้เราได้รับความรู้เกี่ยวกับความคิดของกรีซยุคก่อนโสกราตีส

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น คาราศาสตร์ของอริสโตเติลนั้นมิได้ก้าวไปไกลกว่าบรรพบุรุษของเขาเลย เขาไม่ยอมรับทัศนะของไพธากอรัสในเรื่องที่ว่าดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางระบบของเรา เขาพอใจที่จะมอบเกียรตินั้นให้แก่โลก แต่ข้อเขียนเล่มเล็กของเขาเกี่ยวกับอศุนิยมศาสตร์นั้นเต็มไปด้วยข้อสังเกตที่น่าทึ่งและแม้กระทั่งข้อคิดของเขาก็จุดประกายไฟแห่งความสว่างขึ้นมา ปราชญ์ของเรา กล่าวว่า โลกนี้เป็นโลกแห่งวัฏจักร ดวงอาทิตย์จะให้น้ำทะเลระเหย ทำให้แม่น้ำและน้ำพุเหือดแห้งและเปลี่ยนมหาสมุทรอันไพศาลให้กลายเป็นหินที่แห้งแล้ง ในทางกลับกันความชื้นที่ถูกดูดขึ้นไปรวมตัวกันเป็นเมฆ ตกลงมาและชุบชีวิตแม่น้ำและทะเลอีกครั้ง ความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในทุกแห่งโดยที่เรามิได้สังเกตเห็น แต่มีผลชะงัดนัก อียิปต์คือ "ผลงานของแม่น้ำไนล์" ผลของการตกตะกอนมาเป็นพันศตวรรษ ทะเลรุกกล้าแผ่นดิน และแผ่นดินยื่นออกไปในทะเลอย่างช้า ๆ ที่นั่นทวีปใหม่และมหาสมุทรแห่งใหม่ก็เกิดขึ้น มหาสมุทรเก่าและทวีปเก่า ๆ ก็หายไป และโฉมหน้าของโลกก็ถูกเปลี่ยนแปลงครั้งแล้วครั้งเล่า ในการหดตัวและขยายตัวของความเติบโตและความเสื่อมสลาย บางครั้งผลอันยิ่งใหญ่ก็เกิดขึ้นอย่างปัจจุบันทันด่วน และทำร้ายรากฐานทางภูมิภาพและกายภาพของอารยธรรมแม้กระทั่งชีวิต ความหายนะครั้งใหญ่ที่อุบัติขึ้นมาจะล้างโลกและทำให้มนุษย์ต้องกลับไปสู่จุดเริ่มต้นของตนอีกครั้ง เช่นเดียวกับซีซิฟัส ครั้นแล้วครั้งเล่าที่อารยธรรมได้เจริญเกือบถึงขีดสูงสุดเพียงเพื่อจะตกลงมาสู่จุดของความเป็นอนารยะ และเริ่มงานการนับกลับขึ้นไปอีกครั้ง

¹⁸ Advancement of Learning, bk. iii, ch.4

และนี่ก็เกือบเป็น "วงจรถัดไม่รู้จบ" ในอารยธรรมครั้งแล้วครั้งเล่า ในการสร้างสรรค์และค้นพบใน "ยุคมืด" ของการสะสมทางเศรษฐกิจและทางวัฒนธรรม ในการรื้อฟื้นการศึกษาวิทยาศาสตร์และศิลปะ จึงไม่เป็นที่น่าประหลาดอะไรที่ตำนานที่แพร่หลายจะเป็นประเพณีอันคลุมเครือที่ตกทอดมาจากวัฒนธรรมในยุคต้น เรื่องราวของมนุษย์จึงวนเวียนอยู่ในวัฏจักรอันน่าเบื่อหน่ายเพราะเขายังมีใฝ่ นายของโลกที่เขาอาศัยอยู่นั่นเอง

3. รากฐานทางชีววิทยา

ขณะที่อริสโตเติลเดินคิดด้วยความพิศวงในสวนสัตว์อันยิ่งใหญ่ เขาเริ่มแน่ใจว่าความแตกต่างของชีวิตอย่างอ่อนกอนั้นต้นนั้น อาจจะจัดระเบียบออกมาเป็นลำดับต่อเนื่องกันจนยากที่จะแยกห่างแต่ละช่วงออกจากกัน ได้มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการอย่างเชื่องช้าในทุกด้านไม่ว่าจะเป็นในด้านของโครงสร้าง วิถีชีวิตหรือการสืบพันธุ์ การเลี้ยงดู หรือเพทนาการและความรู้จากอินทรีย์ชั้นต่ำไปสู่ชั้นสูงสุด¹⁹ เราจะพบว่าเมื่อมาถึงการแบ่งแยกในลำดับต่ำที่สุดแล้ว เราแทบจะไม่สามารถแยกสิ่งมีชีวิตออกจากสิ่งไรชีวิตได้ "ธรรมชาติค่อยๆเปลี่ยนสิ่งไรชีวิตให้มาเป็นสิ่งมีชีวิตอย่างช้าๆ ดังนั้นเส้นขีดคั่นความแตกต่างระหว่างสิ่งไรชีวิตกับสิ่งมีชีวิตจึงแยกจากกันได้ยาก" บางทีชีวิตนั้นได้แฝงอยู่แล้วแม้แต่ในอินทรีย์ มีหลายสิ่งหลายอย่างซึ่งยากที่จะระบุลงไปให้แน่ชัดได้ว่าเป็นพืชหรือสัตว์ โดยเฉพาะในอินทรีย์ชั้นต่ำนั้นในบางครั้งการจัดเชื้อชาติและพวกเป็นไปได้ยาก ทั้งนี้เพราะมันมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ดังนั้นระบบชีวิตทุกระบบ ความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและความแตกต่างเป็นสิ่งที่น่าสนใจพอ ๆ กับความแตกต่างของหน้าที่และรูปร่างของมัน แต่ในท่ามกลางโครงสร้างที่มากมายอย่างน่าอัศจรรย์มีหลักฐานบางอย่างที่น่าเชื่อถือปรากฏชัดว่าชีวิตนั้นพัฒนาอย่างช้าๆ ไปสู่ความซับซ้อนและมีพลังมากขึ้น²⁰ และสติปัญญาอันได้พัฒนาไปอย่างสอดคล้องกับความซับซ้อนของโครงสร้างและรูปแบบอันอิสระ²¹ อวัยวะต่างๆ เริ่มทำหน้าที่เฉพาะของมันมากขึ้น และมีการรวมการควบคุมอวัยวะต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ²² ชีวิตเริ่มสร้างระบบประสาทและสมองอย่างช้าๆ และจิตก็เริ่มมีความแน่นอนในอันที่จะเอาชนะสภาพแวดล้อมของมัน

ข้อเท็จจริงที่น่าสังเกตในที่นี้คือทั้ง ๆ ที่อริสโตเติลได้เห็นการแบ่งชั้นและความคล้ายคลึงกันเหล่านี้ เขากลับไปได้สร้างทฤษฎีวิวัฒนาการออกมา เขาไม่ยอมรับทฤษฎีของเอมพิโดคลีสที่ว่าอวัยวะและอินทรีย์ทั้งหลายนั้นแสดงออกถึงการอยู่รอดของสิ่งที่เหมาะสมที่สุด²³ นอกจากนั้นเขายังปฏิบัติ

19 Hist. Animalium, viii

20 De Anima, ii, 2

21 De Partibus Animalium, i, 7; ii, 10

22 อ้างแล้ว iv, 5 - 6

23 De Anima, ii, 4

เสถียรความคิดของนักชากรอสส์ที่ว่า มนุษย์กลายเป็นสัตว์ที่มีปัญญาได้ด้วยการใช้มือทำงานแทนการเคลื่อนไหว อริสโตเติลกลับคิดในทางกลับกันว่าที่มนุษย์ใช้มือเช่นนั้น เพราะว่าเขาเริ่มมีสติปัญญาขึ้น²⁴ อันที่จริงอริสโตเติลก็ทำผิดมากเท่าที่คนที่วางรากฐานทางวิทยาศาสตร์และชีววิทยาจะพลาดได้ด้วยอย่างที่เขาคิด เช่น องค์ประกอบตัวผู้ในการสืบพันธุ์เพียงแต่กระตุ้นและเร่งรัด เขาไม่เคยคิดเกี่ยวกับสิ่งซึ่งทุกวันนี้เรารู้จากการทดลองในเรื่องการสืบพันธุ์ โดยการเกิดขึ้นด้วยตัวของมันเอง (parthenogenesis) ว่าหน้าที่ที่สำคัญของอสุจิมิใช่การผสมกับไข่หากแต่เป็นการให้คุณลักษณะทางกรรมพันธุ์ของพ่อแก่ตัวอ่อน และนี่เองคือการเปิดโอกาสให้บุตรแตกต่างจากบิดามารดาได้อย่างมากมาย อันนำมาซึ่งสิ่งผสมแบบใหม่ของบรรพบุรุษสองสาย เนื่องจากการผ่าตัดในสมัยของเขา ยังไม่แพร่หลาย ดังนั้นเขาจึงเป็นผู้ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยข้อผิดพลาดเกี่ยวกับเรื่องสรีรศาสตร์ เขาไม่มีความรู้เกี่ยวกับกล้ามเนื้อ และไม่รู้ว่าด้วยซ้ำว่ามีสิ่งที่เรียกว่ากล้ามเนื้ออยู่ในตัวคนเรา เขาไม่ได้แยกแยะเส้นโลหิตแดงจากเส้นโลหิตดำ เขาคิดว่าสมองคืออวัยวะที่ทำให้เลือดเย็นลง เขาเชื่ออย่างน่าให้อภัยว่ากระโหลกศีรษะของผู้ชายมีรอยต่อมากกว่าของผู้หญิง เขาเชื่ออย่างที่เราน่าไม่ยากให้อภัยว่ามนุษย์มีสี่โครงข้างละแปดซี่ เขายังเชื่ออย่างที่ไม่น่าเป็นไปได้และไม่น่าให้อภัยว่าผู้หญิงมีฟันน้อยกว่าผู้ชาย²⁵ เห็นได้ชัดว่าเขามีความสัมพันธ์กับสตรีอย่างสุดแสนจะลึกซึ้ง

อย่างไรก็ตามเขาเป็นผู้ที่สร้างความก้าวหน้าอย่างใหญ่หลวงให้กับวงการชีววิทยายิ่งกว่ากรีซคนใดในยุคก่อนหรือหลังจากเขา เขาแลเห็นว่านกและสัตว์เลื้อยคลานเกือบจะคล้ายคลึงกันในด้านโครงสร้าง ดังนั้นโดยรูปร่างมีลักษณะก้ำกึ่งระหว่างสัตว์สี่เท้ากับมนุษย์และครึ่งหนึ่งเขาถึงกับประกาศออกมาอย่างกล้าหาญว่ามนุษย์นั้นเป็นสัตว์ประเภทเดียวกับสัตว์สี่เท้าที่ออกลูกเป็นตัว (พวก"สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม" ของเรา)²⁶ เขาระบุว่าวิญญาณในวัยทารกของเรานั้นแทบจะไม่แตกต่างจากวิญญาณของสัตว์²⁷ เขาได้ตั้งข้อสังเกตที่เป็นประโยชน์ยิ่งว่า การกินอาหารมีส่วนกำหนดวิธีการดำเนินชีวิต "สำหรับสัตว์บางหมู่ก็ชอบอยู่กันเป็นฝูง บ้างก็ชอบอยู่โดดเดี่ยว มันดำเนินชีวิตตามวิถีทางที่เหมาะสมกับมัน . . . เพื่อได้อาหารที่มันชอบ"²⁸ เขาได้คาดการณล่วงหน้าก่อนที่จะมีกฎอันเลื่องชื่อของฟอนแบร์ที่ว่าลักษณะร่วมของสัตว์สกุลเดียวกัน (เช่นตาและหู) จะปรากฏในอวัยวะที่พัฒนาก่อนลักษณะที่แตกต่างจากพวกของมัน (เช่น "สัตว์ส่วน" เกี่ยวกับฟัน) หรือของสัตว์แต่ละตัว (เช่นสีของตาที่ปรากฏ)²⁹ และเขายังได้ก้าวล่วงหน้าคนร่วมยุคถึงสองพันปีโดยการกรุยทางให้กับหลักของสเปนเซอร์ ในด้านลักษณะเฉพาะสกุลแตกต่างในลักษณะที่กลับกับการเกิด กล่าวคือ ยิ่งพวกหรือสัตว์ แต่ละตัวพัฒนาและมีลักษณะเฉพาะมากขึ้นเพียงใด จำนวนลูกหลานของมันก็น้อยลงเพียงนั้น³⁰ เขาสังเกต

24 Hist. An, I 6, II, 8

25 Gomperz, IV, 57; Zeller, I, 262; note; Lewes, 158, 165, etc.

26 Hist. An, I, 6, II, 8

27 อ้างแล้ว, VIII, 1

28 Politics, I, 8

29 Hist. An; I, 6; II, 8

30 De Generatione Animalium, II, 12

และอธิบายความตรงกันข้ามของประเภทว่า แนวโน้มของความแตกต่างอันเด่นชัด (เช่น อัจฉริยภาพ) จะจางลงในการผสมพันธุ์และสูญหายไปในช่วงรุ่นหลัง เขายังได้ตั้งข้อสังเกตทางสัตววิทยาอยู่หลายข้อ ซึ่งไม่เป็นที่ยอมรับของนักชีววิทยารุ่นต่อมาอยู่ระยะหนึ่ง ทว่าจากการค้นคว้าในปัจจุบันได้เป็นที่ยอมรับกันแล้วเกี่ยวกับการทำรังของปลาและปลาจลามีรก

ท้ายที่สุดเขาได้เริ่มศาสตร์สาขาศัพทวิทยาขึ้นมา เขาได้เขียนไว้ว่า "ผู้ที่เห็นถึงต่าง ๆ เดิม โตตั้งแต่แรกจะเป็นผู้ที่มีทักษะที่ละเอียดที่สุด" ฮิปโปเครติส (กำเนิด 460 ก่อนคริสต์ศักราช) ซึ่งเป็นแพทย์ยิ่งใหญ่ที่สุดของกรีกได้ให้ตัวอย่างเกี่ยวกับวิธีการทดลองที่ตื้นหนึ่ง โดยกระเทาะเปลือกไขไก่ เพื่อดูทุกระยะของการฟักตัว และได้ประยুক্তผลของการศึกษานี้กับข้อเขียนของตน ในเรื่อง "ว่าด้วยกำเนิดของเด็ก" (On the Origin of the Child) อริสโตเติลได้เดินตามรอยนี้และทำการทดลองที่ทำให้เขาสามารถอธิบายพัฒนาการของลูกไก่ซึ่งเป็นที่นิยมยกย่องอยู่ในหมู่ของผู้สังเกต ชีววิทยาแขนงที่ว่าด้วยการเกิดและความเจริญของทารกในครรภ์จนกระทั่งทุกวันนี้³¹ เขาคงจะได้ทำการทดลองใหม่ๆ ในเรื่องพันธุกรรม ทั้งนี้เพราะเขาได้คัดค้านทฤษฎีที่ว่าเพศของเด็กนั้นขึ้นอยู่กับสิ่งที่อืดทะผลัดให้น้ำอสุจิ เขาได้อ้างตัวอย่างของการผูกอืดทะข้างขวา ของบิดากระนั้นเด็กก็ยังคงเกิดมามีเพศที่แตกต่างกัน³² เขาได้ตั้งปัญหาที่ทันสมัยมากเกี่ยวกับกรรมพันธุ์ สตรีนางหนึ่งจากเอลิสได้แต่งงานกับนิโกร ลูกทุกคนของหล่อนมีผิวขาวหมดแต่เด็กในรุ่นต่อมากลับเป็นนิโกร อริสโตเติลได้ตั้งปัญหาว่าลักษณะผิวดำไปหลบซ่อนอยู่ที่ไหนในเด็กรุ่นกลางนี้³³ ปัญหาที่สำคัญและลึกซึ้งนี้ดูจะห่างไกลจากการทดลองอันยิ่งใหญ่แห่งศตวรรษของเกรเกอร์เมนเดล (ค.ศ. 1822 - ค.ศ. 1882) เพียงก้าวเดียว การรู้อะไรจะถามอะไรเท่ากับรูไปครึ่งหนึ่งแล้ว แม้ว่าปัญหาเหล่านี้จะมีข้อผิดพลาดที่เป็นอุปสรรคต่อชีววิทยา ทว่าก็เป็นปัญหาที่ยิ่งใหญ่และสำคัญที่สุดของวิทยาศาสตร์ที่ยากที่มนุษย์คนใดคนหนึ่งเคยเสนอเมื่อเราคิดว่าก่อนสมัยของอริสโตเติลนั้น เท่าที่เราไม่รู้มีวิชาชีววิทยาเลย มีก็แต่ข้อสังเกตที่กระจัดกระจาย เราจะตระหนักได้ว่าความสำเร็จด้านนี้แต่เพียงด้านเดียวก็เพียงพอแล้วสำหรับชีวิตชีวาหนึ่งและเพียงพอที่จะทำให้คนๆ นั้นเป็นอมตะ แต่อริสโตเติลเพียงจะเริ่มต้นเท่านั้น

V. อภิปรัชญาและธรรมชาติของพระเจ้า

อภิปรัชญาของอริสโตเติลนั้นมีกำเนิดมาจากชีววิทยา ทุกสิ่งในโลกนี้ถูกผลักดันให้เคลื่อนไหวด้วยแรงกระตุ้นภายในเพื่อที่จะให้มันกลายเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่าตัวของมันทุกอย่างจึงเป็น "แบบ" หรือความจริง (reality) ซึ่งกำเนิดมาจาก "สสาร" หรือวัตถุดิบ และในทางกลับกันจากตัวสสารเอง อาจทำให้เกิด "แบบ" ขึ้นสูงกว่าก็ได้ ดังนั้นมนุษย์จึงเป็นแบบซึ่งมีเด็กเป็นสสาร และเด็กเป็นแบบที่มีศัพทเป็นสสาร ในทำนองเดียวกันศัพทก็เป็นแบบมีไข่เป็นสสาร เป็นต้นนี้เรื่อยไปจนกระทั่งเรา

31 De Part. An., III, 4

32 Lewes, 112

33 Gemperz, IV, 169

เกิดมโนภาพร่าง ๆ เกี่ยวกับสสารที่ปราศจากแบบ แต่สสารที่ไร้แบบนี้มิใช่วัตถุ ทั้งนี้เพราะของทุกอย่างต้องมีแบบ ในความหมายที่กว้างที่สุดสสารก็คือภาวะแฝงของแบบและแบบก็คือภาวะจริง ซึ่งเป็นความเป็นจริงที่สมบูรณ์ของสสารสสารนั้นเป็นตัวกีดขวางและแบบเป็นตัวสร้าง แบบมิใช่เป็นเพียงรูปร่าง หากแต่ยังเป็นพลังในการสร้างซึ่งเป็นลักษณะธรรมชาติของวัตถุตลอดจนเป็นแรงกระตุ้นที่ช่วยหล่อหลอมสสารให้มีรูปร่างเฉพาะและทำหน้าที่ตามเป้าหมายของมันซึ่งจะช่วยทำให้สภาวะแฝงของสสารปรากฏตัวออกมา นอกจากนี้แบบยังเป็นพลังซึ่งซ่อนอยู่ในสิ่งที่เราจะทำ จะเป็นหรือกำลังจะเป็นธรรมชาติก็คือชัยชนะของแบบที่มีเหนือวัตถุ นับเป็นความก้าวหน้าที่ไม่หยุดยั้งและเป็นชัยชนะแห่งชีวิต³⁴

ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกเคลื่อนไหวไปสู่จุดมุ่งหมายที่แน่นอน ในบรรดาสาเหตุต่าง ๆ ที่กำหนดเหตุการณ์หนึ่ง สาเหตุสุดท้ายซึ่งเป็นตัวกำหนดจุดมุ่งหมายนั้นเป็นสาเหตุสำคัญที่สุด ความผิดพลาดและความไร้ประโยชน์ในธรรมชาตินั้น มีสาเหตุมาจากพลังเฉื่อยของสสารซึ่งต่อต้านพลังแห่งความมุ่งหมาย นี่คือการถ่วงและชะงักขวางชีวิตทั้งจักร การพัฒนานั้นมิใช่เรื่องของความบังเอิญหรืออุบัติเหตุ (หากเป็นเช่นนั้นเราจะอธิบายการปรากฏและการสืบทอดอวัยวะที่มีประโยชน์อย่างไร) ทุกสิ่งทุกอย่างจะดำเนินไปสู่แนวทางที่แน่นอนโดยการกำหนดจากภายใน โดยธรรมชาติ และโครงสร้างตลอดจนจุดหมายปลายทางของมัน³⁵ ใม่ไถ่มีโครงสร้างภายในหรือถูกกำหนดมาให้ฟักออกมาเป็นโกมิไซบีต ถูกใช้ก็เติบโตมาเป็นต้นโอ๊กมิใช่ต้นหลิว การที่อริสโตเติลกล่าวเช่นนั้นมิได้หมายความว่าเขาจะเห็นว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็ภายนอกเป็นผู้กำหนดโครงสร้างและเหตุการณ์ต่าง ๆ แต่เขากลับเห็นว่าข้อกำหนดนั้นเกิดภายในตัวสสารและมาจากแบบและหน้าที่ของสสารนั่นเอง "สิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้เผชิญหน้าพร้อมต้องกับอริสโตเติลในเรื่องการทำงานของสาเหตุตามธรรมชาติ"³⁶

อย่างไรก็ตามก็มีพระเจ้า แม้จะไม่ใช่พระเจ้าที่มีลักษณะเป็นมนุษย์ตามที่พวกมานุษยลัทธินิยมในระบอบที่ยังไม่มีการพัฒนาทางจิตโดยสมบูรณ์เคยเชื่อกันมาอย่างน่าให้อภัย อริสโตเติลมองปัญหาจากข้อคิดดั้งเดิมเกี่ยวกับความเคลื่อนไหว เขาได้ถามว่าความเคลื่อนไหวเริ่มมาได้ได้อย่างไร เขาไม่ยอมรับแนวโน้มนั้นที่เชื่อว่า ความเคลื่อนไหวนั้นไม่มีจุดเริ่มต้นอันเป็นแนวคิดแบบเดียวกับที่เขามองสสาร สสารอาจเป็นสิ่งที่อยู่ตลอดกาลเพราะมันเป็นภาวะแฝงของรูปแบบในอนาคตที่มีอยู่ชั่ววันรันดร แต่ขบวนการของความเคลื่อนไหวอันมหัศจรรย์ ซึ่งในท้ายที่สุดจะครอบครองจักรวาลที่เต็มไปด้วยรูปร่างสารพัดแบบนั้นเกิดขึ้นเมื่อไรและเกิดขึ้นได้อย่างไรอริสโตเติลกล่าวว่าแน่นอนที่ความเคลื่อนไหวต้องมีแหล่งที่มาและถ้าเราจะไม่กระโจนไปสู่การย้อนกลับอย่างไม่มีที่สิ้นสุด (infinite regress) อันน่าเบื่อหน่ายด้วยการรื้อฟื้นปัญหาขึ้นมาทีละตอนอย่างซ้ำ ๆ ซาก ๆ แล้ว เราจะต้องตั้ง

³⁴ ผู้อ่านของเราครึ่งหนึ่งคงจะพอใจขณะที่อีกครึ่งหนึ่งอาจจะนับถือได้ว่าในหมู่ตัวอย่างที่อริสโตเติลชอบยกเกี่ยวกับสสารและแบบคือผู้หญิงและผู้ชาย ผู้ชายเป็นหลักของการสร้างมีพลัง ผู้หญิงเป็นดินเหนียวที่ไร้พลังรอคอยการสร้างให้เป็นตัวตนขึ้นมา ลูกหญิงเป็นผลมาจากความล้มเหลวของแบบที่จะเอาชนะสสาร (Do. Gen. Aa., 1, 2)

³⁵ Entelecheia มี (echo) จุดประสงค์ (telos) อยู่ภายใน (entlos) สัพพที่ในเรขาคณิตของอริสโตเติลซึ่งได้รวมปรัชญาทั้งหมดไว้ภายในตัวมัน

³⁶ Ethics, 1, 10, Zeller, II, 329

สิ่งกระตุ้นสิ่งแรกที่ไม่ถูกกระตุ้น เป็นสิ่งที่ไม่มีความเคลื่อนไหวให้สัมผัสได้ แบ่งแยกไม่ได้ ไม่กินที่ ปราศจากเพศ อารมณ์ ความเปลี่ยนแปลง เป็นสิ่งที่สมบูรณ์และเป็นอมตะ พระเจ้ามิได้ทรงสร้างแต่ทรงทำให้โลกและทุกสิ่งทุกอย่างในโลกเคลื่อนไหวด้วยแรงกระตุ้นมิใช่ด้วยพลังแบบกลไกดังคำกล่าวที่ว่า "พระเจ้าทรงกระตุ้นโลกให้เคลื่อนไหวในลักษณะเดียวกับสิ่งที่เป็นที่รักเร้าอารมณ์คนที่รักมันได้"³⁷ ทรงเป็นสาเหตุสุดท้ายของธรรมชาติ ทรงเป็นพลังและจุดหมายปลายทางของทุกสิ่ง ทรงเป็นแบบของโลก หลักแห่งชีวิตเป็นขบวนการและอิทธิพลอันสำคัญ เป็นจุดมุ่งหมายภายในของความเจริญเติบโตของธรรมชาติเป็นจุดหมายอันทรงพลัง ทรงเป็นพลังอันบริสุทธิ์³⁸ พลังของพวกเขาอัสมาจารย์บางทีอาจเป็น "พลัง" แบบลึกลับของฟิสิกส์สมัยใหม่และปรัชญา พระเจ้าทรงมีลักษณะเป็นพลังที่มีแรงดึงดูดมากกว่าจะเป็นบุคคล³⁹

ทว่าด้วยความไม่คงเส้นคงวาตามแบบของอริสโตเติลนั่นเองทำให้เขาแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าทรงเป็นจิตใจที่มีอัตวิธาน (self-consciousness) ดูจะเป็นจิตใจที่ลึกลับอยู่ทั้งนี้เพราะพระเจ้าของอริสโตเติลไม่เคยทำอะไร ทรงปราศจากความต้องการ เจตจำนงเป้าหมาย ทรงเป็นกิจกรรมซึ่งบริสุทธิ์เสียจนกระทั่งไม่ทรงทำอะไรเลย ทรงเป็นสิ่งที่สมบูรณ์ที่สุด ฉะนั้นจึงไม่สามารถปรารถนาอะไรได้ ด้วยเหตุนี้จึงไม่ทรงทำอะไรเลย สิ่งเดียวที่ทรงทำคือเพ่งพินิจสารัตถะของทุกสิ่ง เป็นแม่แบบของแบบทุก ๆ ชนิด งานอย่างเดียวของพระองค์คือการเพ่งพินิจพระองค์เอง⁴⁰ พระเจ้าที่นำสงสารของอริสโตเติลทรงเป็นราชาที่ไม่ทรงทำอะไรเลย "กษัตริย์ทรงครองราชย์แต่มิได้ทรงปกครอง" จึงไม่เป็นเรื่องแปลกที่ชาวอังกฤษจะชอบอริสโตเติล พระเจ้าของอริสโตเติลนั้นลอกเลียนแบบไปจากกษัตริย์อังกฤษเป็นแน่แท้

หรือจะได้อามาจากอริสโตเติลเอง ท่านนักปราชญ์ของเรารักการเพ่งพินิจมากเสียจนกระทั่งยอมเสียสละมโนคติเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้า พระเจ้าของเราเป็นผู้สงบเงียบตามแบบฉบับของอริสโตเติลเป็นผู้ที่ไม่มีอารมณ์ผาดโผน คอยหลบหลีกจากความวุ่นวาย ความบิ่นคั้นของสิ่งต่างๆ ไปอยู่ในหอคอยงาช้างที่ห่างไกลจากโลกของราชาปราชญ์อย่างเพลโต ห่างไกลจากแบบของพระยาเวห์เจ้า (ในศาสนาฮิว) ซึ่งเต็มไปด้วยชีวิตและเลือดเนื้อ และห่างไกลจากแบบของพระเจ้าในศาสนาคริสต์ ผู้ทรงเปี่ยมไปด้วยความเมตตาของพระบิดาเจ้า

37 Metaphysics, IX, 7

38 อ้างแล้ว, XII, 8

39 Grant, 173

40 Meta. XII, ; Ethics, X, 8.

VI. จิตวิทยาและธรรมชาติของศิลปะ

จิตวิทยาของอริสโตเติลนั้นก็ประสบปัญหาเกี่ยวกับความคลุมเครือและความเห็นที่ไม่คงเส้นคงวาเช่นกัน มีข้อความหลายย่อหน้าที่น่าสนใจ อาทิ การเน้นถึงอิทธิพลของนิสัยและเป็นครั้งแรกที่นิสัยถูกขนานนามว่า "ธรรมชาติที่สอง" (second nature) กฎของความเชื่อมโยงซึ่งแม้จะมีได้พัฒนา แต่ ณ ที่นี้เองที่กฎเกณฑ์อันแน่นอนได้ถูกร่างขึ้นมา แต่ปัญหาสำคัญของปรัชญาจิตวิทยาว่าด้วยเสรีภาพของเจตจำนงและความเป็นอมตะของวิญญาณ กลับถูกทิ้งให้ยู่คลุมเครือน่าสงสัย บางครั้งอริสโตเติลพูดราวกับเป็นพวกนิยัตินิยม เราไม่สามารถที่จะตั้งเจตจำนงโดยตรงว่าเราจะไม่เป็นอย่างที่เราเป็น แต่เขาก็ได้โต้แย้งคัดค้านนิยัตินิยมต่อไปอีกว่าเราสามารถเลือกที่จะเป็นอะไรก็ได้โดยเลือกสภาพแวดล้อมที่จะหล่อหลอมเราตั้งแต่เดิมนั้นเพื่อเราจะได้เป็นอิสระในแง่ที่ว่าเราหล่อหลอมนิสัยของเราเองโดยการเลือกคบเพื่อน เลือกอ่านหนังสือ อาชีพและความบันเทิง⁴¹ เขาไม่ได้คาดการณ์ถึงคำตอบสำเร็จรูปของพวกนิยัตินิยมที่ว่า กรอบของการเลือกครั้งนี้โดยตัวของมันเองก็ถูกกำหนดโดยนิสัยใจคอตั้งเดิมของเรา และนี่เองก่อกำยที่สุดท้ายที่สุดด้วยกรรมพันธุ์ที่เราไม่ได้เลือกและสภาพแวดล้อมในระยะต้น เขาเน้นจุดที่ว่า การใช้คำชมและคำตำหนิซ้ำๆกันนั้นเป็นเครื่องแสดงว่า เรายอมรับความรับผิดชอบทางศีลธรรมและเจตจำนงเสรี เขาไม่ได้คิดเลยว่าพวกนิยัตินิยมอาจจะได้ข้อสรุปที่ตรงกันข้ามอย่างสิ้นเชิงจากข้อสมมติฐานข้อเดียวกันที่ว่า คำชมและคำตำหนิเป็นสิ่งที่มียู่แล้วเพื่อที่จะเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยในการกำหนดการกระทำที่ตามมาในภายหลัง

ทฤษฎีเรื่องวิญญาณของอริสโตเติลเริ่มจากคำนิยามที่น่าสนใจทีเดียว วิญญาณเป็นหลักเบื้องต้นเกี่ยวกับชีวิตของสิ่งมีชีวิตทุกชนิดเป็นที่รวมแห่งพลังและขบวนการต่างๆ วิญญาณในพืชเป็นเพียงส่วนให้อาหาร และเป็นพลังในการสืบพันธุ์ ส่วนวิญญาณของสัตว์นั้นเป็นส่วนของความรู้สึกและส่วนที่ทำให้ชีวิตเคลื่อนไหวได้ ส่วนในมนุษย์นั้นวิญญาณยังเป็นพลังแห่งเหตุผลและความคิดด้วย⁴² วิญญาณในฐานะที่เป็นที่รวมของพลังของร่างกายก็ไม่สามารถจะอยู่โดยปราศจากร่างกายได้ทั้งวิญญาณและร่างกายเปรียบเสมือนแบบและขี้ผึ้งแยกกันได้เฉพาะในความคิดเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงมันคือชีวิตที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันวิญญาณมิใช่สิ่งที่ถูกใส่ลงไปในร่างกายแบบปรอทที่คาคาร์ส เทใส่ลงไปในรูปปั้นของวินัส เพื่อให้รูปปั้นเหล่านั้น "มีชีวิต" ขึ้นมา วิญญาณของคนนั้นจะอยู่ได้เฉพาะในบุคคลที่เป็นเจ้าของ แต่อย่างไรก็ตามวิญญาณก็มีใช้สิ่งที่เป็นสสารเช่นที่เตโคริดุสกล่าว และมันก็ไม่สูญสลายไปหมดอีกด้วย ส่วนหนึ่งของวิญญาณมนุษย์ในส่วนที่เป็นเหตุผลนั้นมีลักษณะเจือยชา มันผูกพันอยู่กับความทรงจำและตายไปพร้อมกับร่างกายซึ่งเป็นที่อาศัยของความทรงจำ แต่ส่วนที่เป็น "เหตุผลที่ทรงพลัง" ซึ่งเป็นพลังบริสุทธิ์ของความคิดนั้นเป็นอิสระจากความทรงจำและไม่ถูกคุกคามด้วยความเสื่อมสลาย เหตุผลที่ทรงพลังมีลักษณะเป็นสากลเมื่อพิจารณาโดยแยกแยะจากธาตุส่วนอื่นของมนุษย์สิ่งที่ดำรงอยู่หลังความตายมิใช่บุคลิกภาพซึ่งมีความ

⁴¹ Ethics, III, 7

⁴² De Anima, II.

รู้สึกและอารมณ์ที่แปรเปลี่ยน หากเป็นจิตในรูปแบบที่เป็นนามธรรม⁴³ โดยสรุปอริสโตเติลได้ทำ
 ภายวิญญาณเพื่อจะมอบความเป็นอมตะให้วิญญาณ อมตะคือ "ความคิดบริสุทธิ์" อันปราศจาก
 มลทินของความจริงเช่นเดียวกับพระเจ้าของเขาที่เป็นกิจกรรมอันบริสุทธิ์ปราศจากมลทินของการ
 กระทำ ปล่อยให้เขามีความสุขกับเทววิทยาแบบนี้เถอะ บางครั้งเราอาจแปลกใจว่าการที่จะกินขนม
 และเก็บไว้ด้วยนั้นจะเป็นวิธีการช่วยตนเองอย่างชาญฉลาดให้รอดพ้นจากการถูกบังคับให้ดื่มยาพิษ
 ของพวกต่อต้านมาซิโดเนีย

เขาเขียนงานที่มีความริเริ่มและตรงประเด็นมากกว่าในแขนงจิตวิทยา ที่ดูจะเป็นปัญหายน้อย
 กว่าปรัชญา และเกือบจะสร้างระบบการศึกษาสุนทรียศาสตร์ซึ่งเป็นเรื่องราวด้วยความงามและศิลปะ
 ขึ้นมา อริสโตเติลกล่าวว่า การสร้างสรรคงานทางศิลปะนั้นเกิดจากแรงกระตุ้นที่จะสร้างและความ
 กระหายที่จะระบายอารมณ์ออกมา ที่สำคัญที่สุดรูปแบบของศิลปะนั้นเป็นการเลียนแบบความจริง
 เสมือนเป็นการยกกระจากขึ้นสองธรรมชาติ⁴⁴ ในตัวของมนุษย์ก็มีความหึงพอใจที่จะเลียนแบบแฝงอยู่
 ซึ่งความหึงพอใจชนิดนี้เห็นได้ชัดว่าขาดหายไปในหมู่สัตว์ชั้นต่ำ อย่างไรก็ตามจุดประสงค์ของศิลปะนั้นมี
 ใช่ว่าการแสดงถึงรูปร่างภายนอกของสิ่งต่างๆ หรืออากัปกริยาภายนอกหรือรายละเอียดหากแต่เป็น
 คุณค่าภายในของสิ่งของอันเป็นความจริงของมัน อาจมีความจริงเกี่ยวกับมนุษย์ในหนังสือคลาสสิกที่
 มีกฎเกณฑ์พอประมาณเรื่อง *กษัตริย์โอดิปุส* (Oedipus Rex) มากยิ่งกว่าน้ำตาที่ท่วมทับในเรื่อง
 สตรีแห่งโทรจัน (Trojan Women)

ศิลปะที่สูงส่งจะต้องประเทืองปัญญาเท่ากับที่สนองตอบความรู้สึก(ดังเช่นที่ซียงโฝมีประทับใจ
 เราไม่เพียงเพราะความประสาณกลมกลืนและลำดับของมัน หากแต่ยังเป็นเพราะโครงสร้างและความ
 คลื่นคลายของมันอีกด้วย)และความเยี่ยมเยียนทางปัญญานี้เองที่เป็นความปิติขั้นสูงสุดที่มนุษย์จะสามารถ
 เข้าถึงได้ ดังนั้นผลงานทางศิลปะควรมีเป้าหมายอยู่ที่แบบและที่สำคัญที่สุดคือ ความเป็นเอกภาพ
 อันเป็นเสมือนกระดูกสันหลังของโครงสร้างและศูนย์กลางของแบบด้วย ตัวอย่างเช่น บทละครควร
 จะมีเอกภาพของการกระทำไม่ควรจะมีโครงเรื่องย่อยๆ ซึ่งก่อให้เกิดความสับสนหรือเหตุการณ์นอก
 เรื่อง⁴⁵ แต่เหนือสิ่งอื่นใด หน้าที่ของศิลปะคือ การชำระล้างอารมณ์ (catharsis) และการทำ
 อารมณ์ของเราให้ผ่องแผ้ว อารมณ์ที่สะสมภายในตัวเราเพราะกฎเกณฑ์ข้อบังคับของสังคมและพร้อม
 ที่จะระเบิดการกระทำที่ไร้ระเบียบและก้าวร้าวออกมา จะถูกขจัดและปลดปล่อยในรูปแบบที่ปราศจาก
 โทษสงค้ายวายนับตั้งจากละคร ดังนั้น โศกนาฏกรรมซึ่ง "ความเวทนาและความกลัวส่งผลให้เกิด
 การชำระล้างอารมณ์เหล่านั้นจนหมดไป"⁴⁶ อริสโตเติลพลาดลักษณะหลายประการของโศกนาฏกรรม
 (ตัวอย่างเช่น ความขัดแย้งของหลักการและบุคลิกภาพ แต่ในทฤษฎีการชำระล้างอารมณ์เขาได้เสนอข้อ

⁴³ De Anima, II, 4; I, 4, III, 5

⁴⁴ Poetics, I, 1447

⁴⁵ อริสโตเติลพูดถึงเกี่ยวกับเอกภาพของเวลาเพียง 1 บรรทัดและไม่ได้เอ่ยถึงเอกภาพของสถานที่ ดังเดิม "เอกภาพทั้งสาม"
 ซึ่งกล่าวกันอย่างระหลวมว่าเป็นของเขานั้นแท้จริงเป็นการสร้างของคนในรุ่นหลัง (Norwood, Greek Tragedy,
 p.42, note)

⁴⁶ Poetics, VI, 1449

แน่อันมีประโยชน์อย่างมหาศาล เกี่ยวกับความเข้าใจในอิทธิพลอันค่อนข้างลึกกลับของศิลปะ นี่คือ ตัวอย่างที่ชัดเจนอันแสดงถึงความสามารถของเขา ที่จะก้าวเข้าไปพิจารณาใคร่ครวญทุก ๆ แขนง ความคิดและทำให้สิ่งที่เขาจับจ้องนั้นงตงามขึ้น

VII. จริยศาสตร์และธรรมชาติของความสุข

ยิ่งอริสโตเติลมีอายุมากขึ้นและถูกห้อมล้อมด้วยเด็กหนุ่มที่ต้องการคำสอนจากเขา จิตใจของ เขาก็ยิ่งหันเหออกจากรายละเอียดของวิทยาศาสตร์ไปสู่ปัญหาเกี่ยวกับความประพฤติและลักษณะนิสัย อันเป็นปัญหาที่กว้างใหญ่และคลุมเครือกว่ามากขึ้น เขานิ่งเกิดความคิดอย่างแจ่มชัดว่าปัญหาที่สำคัญ ยิ่งกว่าปัญหาของโลกทางกายภาพคือปัญหาเกี่ยวกับว่า ชีวิตที่ดีคืออะไร สิ่งที่ดีสูงสุดของชีวิตคืออะไร คุณธรรมคืออะไร เราจะแสวงหาความสุขและบรรลุถึงความสุขได้อย่างไร

จริยศาสตร์ของเขาเป็นเรื่องที่เรียบง่ายและสมจริง การฝึกฝนอบรมมาในระบอบวิทยาศาสตร์ ทำให้เขาไม่มุ่งเทศนาถึงอุดมคติอันเลอเลิศเกินความสามารถของมนุษย์ หรือคำแนะนำอันไร้ความหมายเกี่ยวกับความสมบูรณ์แบบ ซาบาตยานาได้กล่าวว่ "มโนภาพเกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์ ของอริสโตเติลนั้นมีลักษณะสมเหตุสมผล อุดมคติทุกประการมีธรรมชาติเป็นฐานรองรับ และทุกสิ่ง ที่เป็นธรรมชาติก็มีการพัฒนาไปตามอุดมคติ" อริสโตเติลเริ่มต้นโดยการยอมรับอย่างตรงไปตรงมาว่า เป้าหมายของชีวิตมิใช่ความดีเพื่อความดีหากเป็นความดีเพื่อความสุข "เราเลือกความสุขเพราะตัว ของมันเอง หาใช่เพราะมีทัศนคติเพื่อสิ่งอื่นใดไม่ ในขณะที่เราเลือกเกียรติยศ ความสนุก ปัญญา เพราะเราเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้จะนำเราไปสู่ความสุข⁴⁷ แต่เขาก็ตระหนักว่าการเรียกความสุขว่าเป็นความดี สูงสุดนั้นเป็นเพียงความจริง สิ่งที่ต้องการคือรายละเอียดที่ชัดเจนเกี่ยวกับธรรมชาติของความสุขและ วิธีที่จะนำไปสู่ความสุข เขาหวังว่าจะพบทางแห่งความสุขโดยการถามหาถึงจุดที่ทำให้มนุษย์ต่างจาก สิ่งมีชีวิตอื่น ๆ และโดยการคิดเอาว่าความสุขของมนุษย์อยู่ที่การทำหน้าที่ให้ครบตามลักษณะเฉพาะ ที่มนุษย์มีความเป็นเลิศเฉพาะที่มนุษย์เท่านั้นมีคืออำนาจของความคิด และนี่เองที่ทำให้มนุษย์เหนือ กว่าสัตว์อื่นและปกครองสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ เราอาจจะคิดได้ว่าในเมื่อความเจริญเติบโตของสมรรถภาพนี้ ทำให้มนุษย์มีอำนาจสูงสุด ดังนั้นการพัฒนาสิ่งนี้จึงทำให้มนุษย์เกิดความรู้สึกสมประสงค์และมี ความสุข

เงื่อนไขสำคัญของความสุขซึ่งแน่นอนว่าต้องมีสถานะทางร่างกายเป็นรากฐาน คือชีวิตของเหตุ ผล ซึ่งเป็นความภาคภูมิใจและอำนาจของมนุษย์ คุณธรรมหรืออีกนัยหนึ่งความเป็นเลิศ⁴⁸ นั้นจะ

47 Ethics, I, 7

48 คำ ความเป็นเลิศอาจจะเป็นคำแปลที่เหมาะสมที่สุดของคำกรีก arete ซึ่งมักแปลด้วยความเข้าใจผิดว่า คุณธรรม ลงไป ขอให้แทนด้วยความเป็นเลิศ ความสามารถและประสิทธิภาพ คำกรีก arete คือคำโรมัน virtus คำทั้งสองมีความหมายไปร่นัยถึงความเป็นเลิศแบบชาย (Ares, เทพเจ้าแห่งสงคราม vir, ผู้ชาย) พวกเขาคลาสิคโบราณ คิดถึงคุณธรรมในแง่ของผู้ชาย เช่นเดียวกับที่ศาสนาคริสต์ในยุคกลางคิดถึงคุณธรรมในแง่ของสตรี

ขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจที่ชัดเจน การควบคุมตนเอง ความสมดุลของความปรารถนา ศิลปะแห่งวิถี การนั้นมีใช้สมบัติของคนสามัญหรือพรสวรรค์แห่งความตั้งใจอันบริสุทธิ์ แต่เป็นความสำเร็จของ ประสบการณ์มนุษย์ที่ได้พัฒนาอย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตามหนทางและคู่มือไปสู่ความเป็นเลิศซึ่งจะช่วยให้เราต้องหลงทางและล่าช้ายังมีอยู่ ทางนั้นก็คือนิยามกลางหรือกฎทอง คุณลักษณะของ อุบิสัยอาจจัดได้เป็นสามกลุ่ม ในกลุ่มเหล่านี้คุณลักษณะแถวแรกและแถวสุดท้ายจะเป็นกลุ่มของความเกินพอดีและกลุ่มของความชั่ว แถวกลางเป็นกลุ่มของคุณธรรมหรือความเป็นเลิศ ด้วยเหตุนี้สิ่งที่อยู่ระหว่างความขาดแคลนและความพูนหนั้นคือ ความกล้าหาญ สิ่งที่อยู่ระหว่างความ ตระหนี่และความสุรุ่ยสุร่ายคือความมัธยัสถ์ สิ่งที่อยู่ระหว่างความเฉื่อยช้ากับความละโมภคือความ ทะเยอทะยาน สิ่งที่อยู่ระหว่างความเจียมตนและความเย่อหยิ่งคือความสุภาพอ่อนโยน สิ่งที่อยู่ระหว่าง ความลึกลับและความเปิดเผยคือความซื่อสัตย์ สิ่งที่อยู่ระหว่าง ความเศร้าสร้อยกับการเล่นตลกคือ อารมณ์ขัน สิ่งที่อยู่ระหว่างความชอบหาเรื่องกับความช่างประจบคือมิตรภาพ สิ่งที่อยู่ระหว่าง ความลึกลับแบบแสบเล็ด กับความใจร้อนแบบควักคือความควบคุมตนเอง⁴⁹ ดังนั้น ในเรื่อง ของจริยศาสตร์หรือความประพฤติ คำว่า "ถูกต้อง" จึงมีความหมายไม่แตกต่างไปจาก "ถูกต้อง" ในคณิตศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์คือหมายถึงความถูกต้องความเหมาะสม อะไรก็ตาม ที่ใช้การได้ดีที่สุดและให้ผลดีที่สุด

อย่างไรก็ตาม กฎทองนั้นก็แตกต่างจากกฎของคณิตศาสตร์ซึ่งให้ค่าเฉลี่ยที่แน่นอนของความ มากเกินไปสองแบบได้ แต่กฎทองนั้นจะเปลี่ยนไปตามสภาวะแวดล้อมข้างเคียงในแต่ละสถานการณ์ และจะหาตัวของมันพบได้ต่อเมื่อเหตุผลนั้นพัฒนาเต็มที่และยืดหยุ่นได้ ความเป็นเลิศเป็นศิลปะที่ได้ มาโดยการฝึกฝนและความเคยชิน เรามีความประพฤติถูกต้องมิใช่เพราะเรามีคุณธรรมหรือความ เป็นเลิศ แต่เรามีคุณธรรมและความเป็นเลิศเพราะเราทำถูกต้องต่างหาก "คุณธรรมเหล่านี้ถูกสร้างขึ้น มาในตัวมนุษย์โดยการกระทำต่าง ๆ ของเขา"⁵⁰ ตัวเราคือสิ่งที่เราทำซ้ำ ๆ ซาก ๆ นั่นเอง ดังนั้น ความเป็นเลิศมิใช่การกระทำหากแต่เป็นนิสัยต่างหาก "ความดีของมนุษย์คือการกระทำของวิญญาณ ในวิถีทางที่จะนำไปสู่ความเป็นเลิศในชีวิตที่สมบูรณ์ ทั้งนี้มีใชนกนางแอ่นหรือวันที่มีอากาศแจ่มใส วันหนึ่งที่ทำให้เกิดฤดูใบไม้ผลิ ฉะนั้น จึงมีใชนกนางแอ่นหรือระยะเวลาช่วงหนึ่งที่สามารถจะทำให้ชีวิต ของมนุษย์เป็นสุข"⁵¹

วัยหนุ่มวัยสาวเป็นวัยของความสุดโต่ง: "ถ้าคนหนุ่มทำผิด ความผิดนั้นมักจะเป็นเรื่องความ เกินพอดีหรือการเกินความเป็นจริง" ความยุ่งยากที่เป็นปัญหามากที่สุดของคนหนุ่ม (และของผู้ อาวุโสของคนหนุ่มเหล่านั้น) คือการหลีกเลี่ยงพ้นจากความสุดโต่งข้างหนึ่ง โดยไม่ตกลงไปในสุดโต่งอีก ข้างหนึ่ง ทั้งนี้เพราะสุดโต่งข้างหนึ่งก็กลายเป็นสุดโต่งอีกข้างหนึ่งได้ง่ายๆ ไม่ว่าจะเป็นอย่างใด "แก้ไข มากเกินไป" หรือในทางกลับกัน ความไม่จริงใจนั้นก็ประท้วงมากเกินไปและความต่อมตนก็ร้อนอยู่

⁴⁹ Ethics, I, 7

⁵⁰ Ethics, II, 4

⁵¹ อ้างแล้ว, I, 7

บนหน้าผาแห่งความเย่อหยิ่ง⁵² ผู้ที่ตระหนักในความสุดโต่งของตนจะไม่เรียกทางสายกลางว่าคุณธรรม หากจะเรียกสิ่งที่ตรงกันข้ามกับความสุดโต่งของตนเป็นคุณธรรม บางครั้งก็เป็นการต้ออยู่เพราะถ้าเราตระหนักถึงข้อผิดพลาดในสุดโต่งข้างหนึ่ง "เราก็จะหมายมุ่งในสิ่งที่ตรงกันข้ามและด้วยวิธีนี้เราก็อาจจะเดินตรงทางสายกลางพอดี ทำนองเดียวกับที่ใช้ในการตัดไม้"⁵³ แต่พวกที่สุดโต่งโดยไม่รู้ตัวนั้นจะเห็นว่าทางสายกลางเป็นความชั่วอย่างมหันต์ คนเหล่านี้จะผลัดคนที่อยู่ตรงกลางไปมา คนกล้าหาญก็จะถูกคนขี้ขลาดเรียกว่าเป็นคนบ้าระห่ำ และคนบ้าระห่ำจะเรียกคนกล้าหาญว่าขี้ขลาดและในกรณีอื่นก็เช่นกัน⁵⁴ ดังนั้นในเรื่องของการเมืองสมัยใหม่พวกหัวรุนแรงและพวกอนุรักษนิยมจะเรียกพวก "เสรีนิยม" ว่าเป็นพวก "อนุรักษนิยม" และพวก "หัวรุนแรง"

จะเห็นได้ชัดว่าทฤษฎีทางสายกลางนั้นเป็นสูตรซึ่งแสดงให้เห็นทัศนคติแบบกรีกที่ปรากฏในระบบปรัชญาของกรีกแทบทุกระบบ เพลโตเองก็มีทัศนคติแบบนี้อยู่ในใจเมื่อเขาเรียกคุณธรรมว่าเป็นการกระทำที่มีความกลมกลืน แยกโสกราตีสเองเราก็เห็นทัศนคติเช่นนี้เมื่อเขาสรุปว่าคุณธรรมคือความรู้ ผู้ฉลาดเจ็ดคนได้ก่อตั้งประเพณีขึ้นเมื่อเขาจารึกคติที่ว่า "อย่ามีอะไรให้มากเกินไป" ที่วิหารอพอลโลแห่งเดลฟี บางทีดังเช่นที่บทซ้ออ้างไว้ว่า⁵⁵ ทั้งหมดนี้คือ ความพยายามของพวกกรีกที่จะยับยั้งลักษณะนิสัยอันรุนแรงและเจ้าอารมณ์ของตน และที่เป็นจริงยิ่งกว่านั้นก็คือทัศนคติเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกของพวกกรีกว่าอารมณ์รุนแรงมีใช้ความชั่วโดยตัวของมันเองหากแต่เป็นปัจจัยให้กับทั้งความชั่วและความติดตามแต่ว่ามันจะอยู่ในความเกินเลยหรือความไม่ได้สัดส่วนหรืออยู่ในความพอดีและความกลมกลืน⁵⁶

แต่นักปรัชญาที่เคร่งต่อข้อเท็จจริงของเรากล่าวว่า ทางสายกลางนั้นมีใช้จนไขไปสู่ความสุขทั้งหมด เราจะต้องมีทรัพย์สินพอประมาณด้วย ความยากจนนั้นจะทำให้คนตระหนี่และโลกมาก ขณะที่มั่งคั่งสมบัตินั้นจะทำให้เราเป็นอิสระจากความกังวลและความละโมภ ความอิสระนี้เองคือที่มาของความเรียบง่ายและเสน่ห์แบบชนชั้นศิลปิน เครื่องเล่นเสริมความสุขภายนอกที่มีคุณค่าสูงส่งที่สุดคือมิตรภาพ มิตรภาพเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้ที่มีความสุขมากกว่าผู้ที่ปราศจากความสุข ทั้งนี้เพราะความสุขจะเพิ่มทวีคูณได้เมื่อมีการแบ่งปันกัน ความสุขนั้นมีความสำคัญมากกว่าความยุติธรรม เพราะ "เมื่อมนุษย์เป็นมิตรกัน ความยุติธรรมก็มีใช้สิ่งที่จำเป็น แต่เมื่อมนุษย์มีความยุติธรรม มิตรภาพก็เป็นสิ่งที่มีค่ามหาศาล" "เพื่อนหนึ่งคนก็คือวิญญาณดวงหนึ่งในสองร่าง" อย่างไรก็ตาม มิตรภาพนั้นชวนให้คิดถึงเพื่อนจำนวนน้อยมากกว่าจำนวนมาก "คนที่มีเพื่อนหลายๆ คน คือคนที่

⁵² เพลโตได้กล่าวไว้ว่า "ความเย่อหยิ่งของแอนทิมิเธอสและซีนิซนั้นคนหนึ่งเสียดลออกจากภูโหว่ในเสื้อคลุมของเขา"

⁵³ Ethics, II, 9

⁵⁴ อ้างแล้ว, II, 8

⁵⁵ The Birth of Tragedy

⁵⁶ เปรียบเทียบกับสูตรทางสังคมวิทยาในลักษณะความคิดทำนองเดียวกัน "คำมิใช่สิ่งที่ตายตัวแต่มีลักษณะเป็นสัมพัทธ์... มักมองกันว่าคุณลักษณะที่แน่นอนอย่างหนึ่งในธรรมชาติของมนุษย์นั้นมิใช่อีกกว่าที่ควรเป็น เราจึงให้ดูตามันและ... สถาบันสมบูรณ์ทั้งปลูกฝังกัน ผลของการวิวัฒนาการเรียกว่าคุณธรรม แต่ตัวคุณลักษณะนี้จะกลายเป็นสิ่งที่มีมากเกินไปเราจะเรียกสิ่งนั้นว่าเป็นความชั่วและพยายามกดมันไว้"

ไม่มีเพื่อนเลย" และ "การเป็นเพื่อนกับคนหลายคนในลักษณะของมิตรแท้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้" มิตรภาพอันงดงามนั้นต้องอาศัยกาลเวลามากกว่าความรู้สึกรุนแรงเป็นพักๆ และนี่ย่อมหมายถึงรวมไปถึงนิสัยใจคอที่มั่นคง การเปลี่ยนลักษณะนิสัยนั้นเราถือว่าเป็นการสูญเสียของมิตรภาพอันงดงาม นอกจากนี้ความเป็นมิตรยังต้องมีความเสมอภาคประกอบอีกด้วย ทั้งนี้เพราะความกตัญญูนั้นเป็นฐานรองรับมิตรภาพที่ไม่มั่นคงที่สุดดังคำกล่าวที่ว่า "เป็นที่ยอมรับกันว่าผู้ทำคุณย่อมมีมิตรจิตต๋อยสิ่งที่เขาเมตตายิ่งกว่าผู้ที่ได้รับเมตตาจิตจากเขา เรื่องที่คนทั่วไปพอใจมากที่สุดคือเรื่องที่ว่าคนหนึ่งเป็นเจ้าของหนี้และอีกคนเป็นลูกหนี้ ส่วนเจ้าหนี้ก็อยากให้พ้นทาง ขณะที่ลูกหนี้ก็กระตือรือร้นอยากรักษาสัมพันธภาพกับเจ้าหนี้นี้ไว้ อริสโตเติลไม่ยอมรับการตีความทำนองนี้ เขาเลือกที่จะเชื่อว่าจะอธิบายความเมตตาอันมากมายของผู้ที่ทำความดี โดยการเปรียบกับความรักของศิลปินที่มีต่องานของตนหรือมารดาต่อบุตร เรารักสิ่งที่เราได้สร้างขึ้นมา⁵⁷

แม้ทรัพย์สมบัติและความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อน จะเป็นเงื่อนไขจำเป็นสำหรับความสุขแก่นของความสุขก็อยู่ในตัวเรา ในความรอบรู้และวิถึญาณที่มีความกระจ่าง แน่นนอนที่ความสุขทางประสาทสัมผัสมิใช่คำตอบ มันเป็นถนนที่วกวน ดังที่โสกราตีสได้พรรณานาคความคิดอย่างหยาบๆ ของพวกเอพิคิวเรียนว่า เราเกาะเพื่อที่เราจะได้ค้นต่อไปและเราเกิดความค้นเพื่อที่จะได้เกาะต่อไปอีก วิถึชีวิตทางการเมืองก็มีใช่คำตอบ เพราะวิถึทางนั้นจะทำให้เราตกเป็นทาสของความคิดอันเลื่อยลื่อยของประชาชน และไม่มีอะไรที่จะรวนเรได้ท่ามกลางชน ไม่หอรอก ความสุขต้องเป็นความสุขทางจิต และเราจะวางใจได้เมื่อความสุขนั้นมาจากการแสวงหาหรือการเข้าถึงความจริง "การทำงานของปัญญา มีจุดมุ่งหมายเพื่อตัวของมันเองมิใช่เพื่อสิ่งอื่น และพบความสุขภายในตัวของมันเองซึ่งจะกระตุ้นปัญญาให้พัฒนาต่อไป คุณลักษณะของความเพียงพอในตน ความไม่รู้จักเบื้องหน่ายและความสามารถที่จะรู้จักหยุดนั้นเป็นคุณสมบัติของการคิดซึ่งเป็นความสุขที่สมบูรณ์แบบ⁵⁸

แต่มนุษย์ในอุดมคติของอริสโตเติลมิใช่เป็นเพียงนักอภิปรัชญาเท่านั้น

"เขาจะไม่เผชิญกับอันตรายโดยไม่จำเป็นเพราะเขายึดถือสิ่งที่จำเป็นเพียงสองสามสิ่ง แต่ในยามวิกฤติเขาก็เต็มใจสละแม้กระทั่งชีวิต ด้วยรู้ว่าภายในสภาวะการณ์บางอย่างการมีชีวิตอยู่ก็ไร้ค่า เขาเป็นพวกที่มีจิตใจต้องการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ แต่เขาจะรู้สึกกระตือรือร้นที่ตนเองจะต้องเป็นฝ่ายรับความช่วยเหลือ การให้ความเมตตาเป็นเครื่องหมายของความเหนือกว่า การรับความเมตตาเป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นผู้ที่ด้อยกว่า - - - เขาจะไม่แสดงตัวโอ้อวดในที่สาธารณะ - - - เขากล้าที่จะแสดงความไม่ชอบหรือความชอบออกมา จะพูดและทำอย่างตรงไปตรงมาทั้งนี้เพราะเขาถูกลมมนุษย์และสิ่งต่างๆ - - - เขาไม่เคยถูกเร้าให้ขื่นขมในอะไร เพราะไม่มีอะไรยิ่งใหญ่ในสายตาของเขา เขาไม่สามารถมีชีวิตอยู่ด้วยการเกรงใจผู้อื่น ยกเว้นเพื่อน ความเกรงใจเป็นลักษณะของความเป็นทาส - - - เขาไม่เคยมุ่งร้ายใครและมักจะลืมและไม่สนใจความเจ็บปวดต่างๆ - - - เขาไม่

57 Ethics, VIII and IX

58 อ้างแล้ว, X, 7

ชอบคุย - - - เขาไม่สนใจว่าใครจะยกย่องหรือใครจะโจมตีใคร เขาจะไม่พูดว่าร้ายผู้อื่นแม้ว่าผู้นั้นจะเป็นศัตรูก็ตาม เว้นแต่จะพูดกับศัตรูของเขาโดยตรง ทำทางของเขาจะเคร่งครึม เสียงของเขาจะห้าวลึก คำพูดของเขาจะหนักแน่น เขาไม่ใช่คนประเภทรีบร้อนเพราะเขาให้ความสนใจเพียงสองสามสิ่งเท่านั้น เขามีใช้คนที่มีอารมณ์ผันแปรได้ง่ายๆ เพราะเขาไม่ให้ความสำคัญแก่สิ่งใดมากเกินไป เสียงที่แหลมและการก้าวอย่างที่เร่งร้อนเกิดขึ้นในตัวมนุษย์ได้เพราะความกังวล เขาเผชิญกับความบังเอิญในชีวิตด้วยศักดิ์ศรีและความสง่างาม หยิบยกสิ่งที่ดีที่สุดออกมาจากสภาวะแวดล้อมทำนองเดียวกับที่นายพลผู้เจตนาดีจัดกำลังพันจักษ์ของตนด้วยยุทธวิธีของสงครามทุกแบบ - - - เขาเป็นเพื่อนที่ดีที่สุดของตนเองและพึงใจกับความเป็นส่วนลึกของชีวิตตน ในขณะที่คนที่ไร้คุณธรรมหรือความสามารถจะเป็นศัตรูที่เลวร้ายที่สุดของตนเองและเกรงกลัวความเดียวดาย⁵⁹

นี่คือยอดมนุษย์ของอริสโตเติล

VIII. การเมือง

1. ลัทธิคอมมิวนิสต์และลัทธิอนุรักษนิยม

จากจริยศาสตร์แบบผู้ดี ผลที่ตามมาโดยธรรมชาติ (หรือผลมาจากที่อื่น) ก็คือปรัชญาการเมืองแบบอภิชนาธิปไตยที่เด็ดขาด จะหวังให้อาจารย์ของจักรพรรดิและผู้เป็นสามีมองเจ้าหญิงมีความผูกพันอันแนบแน่นกับสามัญชนหรือแม้กระทั่งพ่อค้ากระฎุมพีได้อย่างไร ปรัชญาของเราคือชุมชนทรัพย์ของเรา ยิ่งกว่านั้นอริสโตเติลเองเป็นคนที่หัวแบบอนุรักษนิยมอย่างเหนียวแน่นอันเป็นเหตุสืบเนื่องมาจากความวุ่นวายและความพินาศที่เกิดขึ้นในระบบประชาธิปไตยของเอเธนส์ อริสโตเติลก็มิได้แตกต่างไปจากนักวิชาการอื่น ๆ ในด้านความต้องการที่จะแสวงหาความมีระเบียบ ความมั่นคง และสันติสุข และเขาคิดว่าขณะนี้มิใช่เวลาของการทดลองทางการเมือง การนิยมความรุนแรงเป็นเรื่องฟุ่มเฟือยเกินไปสำหรับความมั่นคงของชาติ เราจะกล้าเปลี่ยนอะไรก็เฉพาะในยามที่สิ่งนั้นตกอยู่ในอำนาจของเราอย่างแน่นอน อริสโตเติลกล่าวว่าโดยทั่วไปแล้ว "นิสัยของการเปลี่ยนแปลงกฎหมายด้วยความหุละหลวมนั้นเป็นความชั่วชนิดหนึ่ง และเมื่อข้อได้เปรียบของการเปลี่ยนแปลงนั้นมีอยู่น้อย เราจะต้องรับข้อบกพร่องไม่ว่าจะเป็นในตัวกฎหมายเองหรือในตัวผู้ปกครองด้วยความมีสันติแบบนักปราชญ์ ในการเปลี่ยนแปลงโดยการสร้างนิสัยขบถขึ้นมาขึ้นประชาชนจะเสียผลประโยชน์มากกว่าที่จะได้ประโยชน์⁶⁰ อำนาจของกฎหมายที่จะดำรงไว้ซึ่งระเบียบวินัยอันนำไปสู่ความมั่นคงทางการเมืองนั้นมีรากฐานมาจากประเพณีและการละทิ้งกฎหมายเก่าๆ และการออกกฎหมายใหม่นั้นย่อมหมายถึง

⁵⁹ Ethics, IV, 3

⁶⁰ Politics, II, 8

การสร้างความปลอดภัยให้กับสารัตถะอันสำคัญของกฎหมายทั้งหมด⁶¹ ขอให้เราย่ำยีประสบการณ์ในอดีตเสียด้วยเวลาที่ผ่านพ้นมานั้นถ้าสิ่งเหล่านี้มีคุณค่าเหล่านั้นจะไม่สูญหายไปอย่างแน่นอน⁶²

"แน่นอนที่ว่าสิ่งเหล่านี้หมายถึงสาธารณรัฐคอมมิวนิสต์ของเพลโต อริสโตเติลต่อสู้กับสัจนิยมของเพลโตในเรื่องเกี่ยวกับสิ่งสากล และสู้กับจิตนิยมของเพลโตในเรื่องของการปกครอง เขาได้เห็นจุดบอดหลายจุดในภาพที่ครูของเขาได้วาดไว้ เขาไม่รู้ลึกซึ้งชอบกับการดำเนินชีวิตแบบทหารที่เพลโตลงโทษราชาปราชญ์ของเขาแม้ว่าเขาจะเป็นคนแบบอนุรักษนิยมก็ตาม อริสโตเติลให้คุณค่าแก่คุณภาพของปัจเจกบุคคล ความเป็นส่วนตัวและอิสรภาพเหนือประสิทธิภาพและอำนาจของสังคม เขาไม่สนใจที่จะเรียกคนร่วมสมัยว่าเป็นพี่หรือน้อง คนแก่กว่าเป็นพ่อหรือแม่ ถ้าทุกคนเป็นพี่น้องของท่าน จะไม่มีใครเป็นจริงๆ เลย "การเป็นลูกพี่ลูกน้องจริงๆ ของคนบางคนย่อมดีกว่าการเป็นลูกในแบบฉบับของเพลโต"⁶³ ในรัฐที่คนเป็นเจ้าของสตรีหรือบุตรร่วมกัน "ความรักจะเป็นเพียงเรื่องทั้งหมดความหมาย ในระหว่างคุณสมบัติสองอย่างที่เป็นแรงบันดาลใจให้เกิดความนับถือและความรัก กล่าวคือ ของอย่างหนึ่งเป็นสมบัติของเราและมันเร้าความรักที่แท้จริงให้เกิดในตัวเรา สองสิ่งนี้จะมีอยู่ในรัฐเช่นนั้นแบบของเพลโตไม่ได้"⁶⁴

บางทีในอดีตอันไกลโพ้น เมื่อครั้งที่ครอบครัวยังเป็นเพียงรัฐเดียวที่มีอยู่และการเลี้ยงสัตว์ตลอดจนการไถคราดก็เป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตเพียงแบบเดียว คงจะมีสังคมที่อยู่ร่วมกันอยู่แล้ว แต่ "ในสภาวะสังคมที่มีการแบ่งแยกกัน" อันเป็นสังคมที่มีการแบ่งงานในหน้าที่ต่างๆ ไม่เท่าเทียมกัน ย่อมจะก่อและขยายความไม่เท่าเทียมกันตามธรรมชาติของคนให้เห็นเด่นชัดขึ้น สังคมที่อยู่ร่วมกันย่อมสลายตัวลงเพราะไม่สามารถสร้างแรงจูงใจที่จะสนับสนุนให้คนใช้ความพยายามสุดกำลังความสามารถของตนได้ สิ่งเร้าเพื่อผลประโยชน์นั้นเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับงานอันยากลำบาก และแรงกระตุ้นเพื่อการเป็นเจ้าของก็ยังเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับความซนแข็ง การทำงานและการเอาใจใส่ เมื่อทุกคนเป็นเจ้าของทุกสิ่งก็ย่อมจะไม่มีใครรับผิดชอบในอะไรเลย "สิ่งที่เป็นของสาธารณะสำหรับคนจำนวนมากก็จะมีคนเอาใจใส่มันน้อยที่สุด ทุกคนจะคิดก็แต่เฉพาะเรื่องของเขา ไม่ค่อยมีใครคิดถึงผลประโยชน์ของรัฐสักเท่าใด"⁶⁵ และ "การอยู่ร่วมกัน การเป็นเจ้าของสิ่งต่างๆ ร่วมกัน โดยเฉพาะการเป็นเจ้าของทรัพย์สินร่วมกันมักจะเป็นเรื่องที่ยุ่งยากมาก ความเป็นหุ้นส่วนกันของสหાયผู้ร่วมทาง "(มีพักที่จะต้องกล่าวถึงความตึงเครียดของระบบการสลั้บคู่กัน)" ถือเป็นตัวอย่าง

61 อ้างแล้ว, v., 8

62 อ้างแล้ว, ii, 5

63 อ้างแล้ว, ii, 3

64 อ้างแล้ว, ii, 4

65 Politics, ii, 3

ของประเด็นนั้น ทั้งนี้เพราะไม่ว่าที่ที่สุดเขาเหล่านั้นจะแตกแยกกัน ทะเลาะกันในเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างง่ายดาย 66

"มนุษย์พร้อมที่จะรับฟังเรื่องของ "ยูโทเปีย" และมักถูกชักจูงให้เชื่อถึงความมหัศจรรย์บางอย่างว่าคนทุกคนสามารถเป็นเพื่อนกันได้โดยเจตนาในยามที่ใครคนหนึ่งถูกขังกล่าวโจมตีความชั่วที่เกิดขึ้นในขณะนั้น และกล่าวกันว่าความชั่วนั้นมีรากเหง้ามาจากการมีทรัพย์สินส่วนตัว อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาให้ลึกซึ้งกลับเห็นว่า ความชั่วนั้นมีต้นตอมาจากความชั่วร้ายของมนุษย์เอง" 67 ดังนั้นวิชารัฐศาสตร์จึงหาวิชาที่สร้างหรือกำหนดตัวมนุษย์ หากแต่ควรเป็นวิชาที่มองมนุษย์เช่นที่มนุษย์เป็นอยู่ตามธรรมชาติ" 68

และธรรมชาติของมนุษย์โดยเจตยานั้นมีความใกล้เคียงไปทางสัตว์มากกว่าเทพเจ้า มนุษย์โดยส่วนใหญ่แล้วมีปฏิกิริยาเป็นคนใจและเกียจคร้าน ไม่ว่าจะอยู่ในระบบใดก็ตามคนเหล่านี้ก็จะจมดิ่งลงสู่ความตกต่ำเสมอ การที่รัฐจะให้เงินอุดหนุนเพื่อช่วยเหลือคนเหล่านี้จึงเปรียบเสมือนการ "เทน้ำลงไปในถังที่มีรูรั่ว" ดังนั้นคนชนิดนี้จึงต้องถูกปกครองในทางการเมืองและถูกกำหนดในด้านการทำมาหากินโดยความยินยอมของเขาหากเป็นไปได้ แต่ถ้าไม่ยินยอมก็ต้องบังคับกัน "ตั้งแต่แรกเกิดมาก็เห็นได้ชัด ว่าคนบางคนเกิดมาเพื่อถูกปกครองและบางคนก็เกิดมาเพื่อออกคำสั่ง" 69 ทั้งนี้เพราะโดยธรรมชาติแล้ว คนที่เกิดมามีความสามารถในการคาดการณ์ล่วงหน้าด้วยปัญญาของกษัตริย์ก็มีแนวโน้มที่จะเป็นผู้ปกครองเป็นนาย และคนที่มีความถนัดในการทำงานด้วยกายก็เกิดมาเพื่อเป็นทาส" 70 ทาสมีความสัมพันธ์กับนายในลักษณะเดียวกับร่างกายสัมพันธ์กับจิตใจ และด้วยเหตุที่ร่างกายต้องรับคำสั่งจากจิต จึงเป็นการดีสำหรับส่วนต่อทั้งหลายที่จะอยู่ภายใต้การปกครองของนาย" 71 "ทาสนั้นเป็นเครื่องมือที่มีชีวิตแต่เครื่องมือนั้นคือทาสที่ไร้ชีวิต" ต่อจากนั้นนักปราชญ์ผู้มีใจแข็งของเราพร้อมกับแสงแห่งความหวังอันริบหรี่แบบเดียวกับที่การปฏิวัติอุตสาหกรรมนำมาสู่เราก็ได้บันทึกไว้ในระยะหนึ่งถึงความหวังอันรุนแรงว่า "หากเครื่องมือทุกชิ้นจะทำหน้าที่ของมันอย่างสมบูรณ์ได้ก็จะต้องเชื่อฟังหรือคาดหมายถึงเจตจำนงของคนอื่น ๆ ถ้ากระสวยจะสามารถทอผ้าหรือ

66 อ้างแล้ว, II, 5

67 อ้างแล้วขอให้สังเกตว่าพวกอนุรักษนิยมเห็นเป็นพวกที่มองโลกในแง่ร้ายในอะระที่พวกหัวรุนแรงจะเป็นพวกที่มองโลกในแง่ดีในด้านที่เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ แต่ที่จริงธรรมชาติอาจไม่มีลอคเนสหรือเลวทรามเช่นที่พวกนี้ออกจะเชื่อก็ได้ และอาจไม่มีเรื่องของธรรมชาติเช่นกัน หากเป็นเรื่องของการอบรมและสภาพแวดล้อม

68 อ้างแล้ว, I, 10

69 อ้างแล้ว, I, 5

70 อ้างแล้ว, I, 2 บางทีคำว่า พระส อาจจะเป็นคำที่แรงไปสำหรับคำกรีก *deulos* คำๆ นี้เป็นเพียงการยอมรับข้อเท็จจริงอันทารุณอย่างเปิดเผย ซึ่งในสมัยของเรารู้จักปรุงแต่งใจของคนด้วยภาษาของศักดิ์ศรีของแรงงานตลอดจนภาครภาพของมนุษย์ เราสามารถยกย่องคนสมัยก่อนที่กล้าคำเหล่านี้ออกมาได้

71 อ้างแล้ว, I, 5

แผ่นงานจะตัดพินได้โดยปราศจากมือมนุษย์ที่จะนำทางมันล่ก้อ นายช่างก็ไม่ต้องการลูกมือ และนายก็ไม่ต้องการบ่าว 72

ปรัชญาแบบนี้เป็นแบบฉบับของทัศนคติแบบกรีกที่ดูแคลนการทำงานด้วยมือ ในขณะที่การทำงานด้วยมือในเอเธนส์ยังมีได้มีความซับซ้อนดังเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ซึ่งในบางครั้งการทำงานด้วยมือหลายชนิด ต้องอาศัยสติปัญญาในการทำงานมากกว่าที่ใช้ในการทำงานของชนชั้นกลางระดับล่าง แม้กระทั่งอาจารย์ในมหาวิทยาลัยก็อาจเห็นช่างซ่อมรถยนต์ (ในกรณีเกิดฉุกเฉิน) เป็นเทพเจ้าไปได้ ในขณะที่การใช้แรงงานก็เป็นเพียงการใช้กำลังกายเท่านั้นและเมืองมองจากหอคอยของปรัชญา อริสโตเติลก็เหยียดหยามมันว่าเป็นงานของคนที่ปราศจากปัญญาเป็นงานที่เหมาะสมกับทาสและเป็นงานที่ทำให้คนกลายเป็นทาส เขาเชื่อว่างานที่ใช้แรงกายนั้นทำให้สติปัญญาอับจนและเสื่อมลง อีกทั้งยังจะทำให้คนไม่มีเวลาหรือพลังสำหรับปัญญา ทางการเมือง อริสโตเติลเชื่อว่าเป็นเรื่องที่ไม่สมเหตุสมผลที่คนซึ่งมีเวลาว่างเท่านั้นซึ่งมีสิทธิมีเสียงในการปกครอง 73 รูปแบบของรัฐที่ดีที่สุดก็คือรัฐที่ไม่ยอมรับช่างกลเป็นพลเมือง ณ กรุงธีบส์ กฎหมายฉบับหนึ่งกำหนดว่าบุคคลที่จะมีตำแหน่งในรัฐได้จะต้องเลิกทำธุรกิจมาแล้วอย่างน้อย 10 ปี 74 แม้แต่พวกพ่อค้าหรือนายธนาคาร อริสโตเติลก็ไม่ละวันที่จะจัดพวกนี้ให้อยู่ในชนชั้นทาสอีกเช่นกันโดยกล่าวว่า "การขาย สินค้าปลีกย่อยเป็นสิ่งที่ไม่ดีธรรมดา และวิธีการที่คนเราเอากำไรจากคนอื่น การแลกเปลี่ยนอันน่ารังเกียจที่สุดก็คือ การเรียกดอกเบี้ยซึ่งเป็นการเอากำไรจากตัวเงินเอามาใช้การเอากำไรจากการใช้เงินตามธรรมชาติไม่ เงินนั้นกำหนดขึ้นไว้ใช้เป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยนมิใช่เพื่อเป็นที่มาแห่งผลประโยชน์การเรียกดอกเบี้ยซึ่งหมายถึงกำเนิดของเงินจากเงินนั้น เป็นแบบของการแสวงหากำไรที่ผิดธรรมชาติมากที่สุด" 75 เงินนั้นไม่ควรจะมีบทบาทในการให้กำเนิดเงิน ดังนั้น "การถกเถียงกันเกี่ยวกับทฤษฎีทางการเงิน จึงเป็นการถกเถียงที่ไม่มีคุณค่าพอสำหรับนักปรัชญาและการยุ่งเกี่ยวกับเงินหรือมุ่งหาเงินก็มีใช้การกระทำที่มีคุณค่าสำหรับอิสฺรชน" 76

72 อ้างแล้ว, i, 4

73 Politics, iii, 3; vii, 8

74 อ้างแล้ว, iii, 5

75 อ้างแล้ว, i, 10 โสณคดีแบบนี้มีอิทธิพลต่อการหันแสวงหากำไรในสมัยกลาง

76 อ้างแล้ว, i, 11 อริสโตเติลได้เสริมต่ออีกว่านักปราชญ์สามารถประสบความสำเร็จในวงการนี้ได้ ถ้าเขาอยากจะทำลงไปนาน และเขาได้ยอมอย่างภาคภูมิใจถึงชาติสผู้สามารถคาดการณ์ล่วงหน้าเกี่ยวกับการเก็บเกี่ยวที่ไค้ผลดี และได้ซื้อผลิตผลทั้งหมดในเวลานี้ก่อนการเก็บเกี่ยว และเมื่อฤดูของการเก็บเกี่ยวมาถึง เขาก็สามารถกำหนดคราขายได้ตามชอบใจ ในขณะที่เดียวกัน อริสโตเติลก็ได้ตั้งข้อสังเกตถึงเคล็ดลับอันเป็นหลักสากลของผู้ที่จะร่ำรวยได้ว่าอยู่ที่การค้าผูกขาด

2. การแต่งงานและการศึกษา

ในความคิดของพวกกรีกความสัมพันธ์ของผู้หญิงที่มีต่อผู้ชายเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะเดียวกับทาสที่มีต่อนาย เป็นแรงงานที่รับใช้พวกที่ทำงานทางจิตใจ เป็นพวกป่าเถื่อนผู้หญิงคือผู้ชายที่ยังพัฒนาได้ไม่เต็มที่จึงยืนอยู่บนบันไดขั้นต่ำแห่งพัฒนาการ⁷⁷ ดังนั้นโดยธรรมชาติผู้ชายจึงสูงกว่า และผู้หญิงต่ำต้อยกว่า ฝ่ายหนึ่งต้องทำหน้าที่ปกครองในขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งจะถูกปกครอง และกฎนี้จะใช้กับมนุษยชาติทั้งหมดด้วย ผู้หญิงนั้นเป็นเพศที่มีเจตจำนงอ่อนแอ ดังนั้นจึงไม่สามารถมีนิสัยใจคอหรือฐานะอันเป็นอิสระได้ สภาวะที่ดีที่สุดสำหรับหล่อนคือชีวิตอันสงบเงียบภายในครอบครัว ซึ่งมีผู้ชายคอยดูแลควบคุมเรื่องนอกบ้าน และเจ้าหล่อนเป็นใหญ่อยู่ภายในบ้าน ผู้หญิงไม่ควรจะกระทำตัวให้เหมือนผู้ชายดังในอุดมรัฐของเพลโต หากแต่ควรเพิ่มความแตกต่างระหว่างชายหญิงให้มากขึ้น ทั้งนี้เพราะไม่มีอะไรจะมีเสน่ห์ยิ่งไปกว่าการมีลักษณะแตกต่างกัน "ความกล้าหาญของผู้ชายกับผู้หญิงนั้นมิได้เหมือนกันดังเช่นที่โสกราตีสคิด ความกล้าหาญของผู้ชายนั้นเห็นได้จากเวลาที่เขาออกคำสั่ง และผู้หญิงนั้นเห็นได้จากการรับคำสั่ง เบนที่กรีกกล่าวไว้ว่า "ความสงบเงียบคือความยิ่งใหญ่ของสตรี"⁷⁸

ดูเหมือนว่าอริสโตเติลจะสงสัยว่าอุดมคติของการทำให้ผู้หญิงเป็นทาสนี่จะเป็นความสำเร็จที่หาได้ยากชนิดหนึ่งของผู้ชาย และบ่อยครั้งที่เขายกเรื่องนี้เป็นเพียงลมปากมากกว่าการกระทำ ราวกับว่าอริสโตเติลประสงค์จะให้ผู้ชายเป็นฝ่ายได้เปรียบ เขาจึงแนะนำผู้ชายให้พักเรื่องการแต่งงานไว้ก่อนจนกว่าจะมีอายุถึง 37 ปี จากนั้นจึงค่อยแต่งงานกับหญิงสาวที่มีอายุประมาณ 20 ปี ผู้หญิงที่มีอายุอยู่ในวัยประมาณ 20 ปีนั้นมักจะมีคุณสมบัติที่ตรงกับที่กรบผู้ล่าของในวัยสามสิบเจ็ดก็ได้ สิ่งที่จริงใจให้อริสโตเติลคำนวณถึงการแต่งงานในลักษณะนี้คือข้อคิดที่ว่าคนสองคนที่แตกต่างกันเช่นนี้จะสูญเสียประสิทธิภาพในการสืบพันธุ์ตลอดจนความต้องการต่าง ๆ ในเวลาเกือบใกล้เคียงกัน "ถ้าผู้ชายยังคงมีความสามารถในการสร้างบุตรในขณะที่ผู้หญิงหมดประสิทธิภาพในการมีลูกแล้ว หรือในทางกลับกันการทะเลาะเบาะแว้งและความแตกต่างก็จะเริ่มเกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้ระยะเวลาแห่งการสร้างเผ่าพันธุ์ของผู้ชายมักจะอยู่ในช่วงเจ็ดสิบปีแห่งชีวิตและห้าสิบปีแห่งชีวิตของผู้หญิง ดังนั้นข้อแนะนำสำหรับการอยู่ร่วมกันก็ควรจะสอดคล้องกับระยะเวลาที่กำหนดไว้ การแต่งงานตั้งแต่อายุน้อยนั้นจะเป็นอันตรายแก่บุตรตั้งจะเห็นได้จากสัตว์ที่มีลูกตั้งแต่มันยังมีอายุน้อย ลูกที่ออกมาจะตัวเล็กและไม่แข็งแรง อีกทั้งมักจะเป็นเพศหญิงด้วย" สุขภาพนั้นสำคัญยิ่งกว่าความรักยิ่งกว่านั้น "สุขภาพยังทำให้เรารู้จักควบคุมตนเองและไม่แต่งงานเร็วเกินไป ผู้หญิงที่แต่งงานเร็วเกินไปนั้นก็มักมีแนวโน้มที่จะเป็นผู้หญิงเสเพล ส่วนผู้ชายก็จะกลายเป็นคนที่มีร่างกายแคระแกรน ถ้าแต่งงานในขณะที่

⁷⁷ De Gen, Animalium, II, 3, His Animalium, VIII, I, Pol, I, 5 เปรียบเทียบ weininger และ

Meredith "ผู้หญิงคือสิ่งสุดท้ายที่ผู้ชายจะพัฒนาขึ้นมา" (Ordeal of Richard Feverel, p.I) อย่างไรก็ตามปรากฏว่าผู้ชายเคยเป็น (หรือจะเป็น) สิ่งสุดท้ายที่ผู้หญิงจะพัฒนาขึ้นมา ทั้งนี้เพราะตัวแทนแห่งความเจริญคือครอบครัวและชีวิตในระบบเศรษฐกิจที่มั่นคง และทั้งสองประการนี้คือผลจากการสร้างสรรค์ของผู้หญิง

⁷⁸ Politics, I, 13

ร่างกายนำกำลังเจริญเติบโต⁷⁹ ปัญหาเหล่านี้ไม่ควรจะปล่อยให้ตัดสินกันตามอำเภอใจอย่างไม่ยั้งคิด หากแต่ควรเป็นเรื่องที่อยู่ภายใต้ความควบคุมดูแลของรัฐ รัฐควรกำหนดอายุที่ต่ำสุดและสูงสุดของแต่ละเพศในการแต่งงาน ฤดูกาลของการตั้งครรภ์ตลอดจนอัตราการเพิ่มประชากร ถ้าอัตราการเกิดตามธรรมชาติสูงเกินไป ควรใช้การทำแท้งแทนการฆ่าเด็กแรกเกิดอย่างทารุณ และ "ควรให้ทำแท้งก่อนที่เด็กจะเริ่มมีชีวิตและความรู้สึก"⁸⁰ จำนวนอัตราการเกิดของประชากรของแต่ละรัฐตามหลักการนั้นควรขึ้นอยู่กับตำแหน่งและทรัพยากรของแต่ละรัฐ "รัฐเมื่อมีประชากรน้อยก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้เชิงรัฐ แต่ถ้ามีประชากรมากเกินไป ก็จะกลายเป็นชาติมิใช่รัฐและก็ไม่สามารถจะใช้กระบวนการปกครองแบบมีรัฐธรรมนูญได้" หรือประกอบด้วยมนุษยชาติหรือเอกภาพทางการเมือง⁸¹ การมีจำนวนประชากรเกิน 10,000 คน เป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาเท่าใดนัก

การศึกษาก็เช่นกันควรเป็นเรื่องของรัฐ "สิ่งที่จะมีผลต่อความมั่นคงของรัฐธรรมนูญก็คือการปรับระบบการศึกษาให้เหมาะสมกับรูปแบบของรัฐบาล จะต้องสร้างรากฐานให้สอดคล้องกับรูปแบบของการปกครองที่เขาจะต้องดำรงชีวิตอยู่"⁸² การควบคุมการศึกษาจะทำให้รัฐสามารถหันเหความสนใจจากอุตสาหกรรมและการค้ามาสู่การเกษตรและเราสามารถจะฝึกหัดคนซึ่งมีทรัพย์สินให้ยอมนำทรัพย์สินที่เก็บไว้เป็นสมบัติส่วนตัวมาใช้เพื่อสาธารณประโยชน์โดยปราศจากอคติ "ในหมู่ของคนดีเมื่อเอ่ยถึงการใช้ทรัพย์สิน สุภาษิตมีว่า "มิตรนั้นยอมมีสมบัติร่วมกัน" ⁸³ แต่เหนือสิ่งอื่นใดเราจะต้องสอนให้พลเมืองที่กำลังเติบโตรู้จักเจือพังกฎหมายมิฉะนั้นรัฐจะไม่สามารถดำรงอยู่ได้ "ได้มีคำกล่าวที่ดีไว้ว่า ผู้ที่ไม่เคยเรียนรู้ที่จะรับคำสั่งย่อมไม่สามารถเป็นผู้ออกคำสั่งที่ดีได้ พลเมืองที่ดีจะต้องมีความสามารถที่จะเป็นทั้งสองอย่าง" จะมีเพียงแต่ระบบการศึกษาที่จัดโดยรัฐเท่านั้นที่จะสามารถสร้างเอกภาพในสังคมซึ่งประกอบด้วยมนุษย์ที่มีความแตกต่างกัน การศึกษาจะช่วยให้รัฐซึ่งมีลักษณะหลายหลากมีเอกภาพและกลายเป็นชุมชนได้ ⁸⁴ เราจะต้องสอนคนหนุ่มให้เห็นคุณค่าประโยชน์ของรัฐ ความมั่นคงซึ่งเราไม่เห็นคุณค่าอันเกิดจากการจัดระบบสังคม ตลอดจนเสรีภาพอันเกิดจากกฎหมาย "เมื่อมนุษย์อยู่ในสภาวะที่สมบูรณ์ที่สุดเขาก็คือสัตว์ที่ดีที่สุดนั่นเอง แต่เมื่ออยู่ตามลำพังมนุษย์ก็คือสัตว์ที่เลวที่สุด ทั้งนี้เพราะความยุติธรรมนั้นเป็นอันตรายยิ่งนักเมื่ออยู่ในมือของผู้ถืออาวุธ และมนุษย์นั้นมิอาจอดมันได้แก่ปัญญาดีตัวมาตั้งแต่เกิดอีกทั้งยังมีบุคลิกภาพซึ่งเขาอาจใช้ไปในทางที่เลวร้ายที่สุดติดตัวมาอีกด้วย ดังนั้น ถ้ามนุษย์ปราศจากคุณธรรมเขาก็จะเป็นสัตว์ที่ต่ำช้าป่าเถื่อนและเต็มไปด้วยความละโมภและคดหามาที่สุด" มิก็แต่การควบคุมของสังคมเท่านั้นที่จะทำให้คุณธรรม

⁷⁹ อ้างแล้ว, VII, 16 เห็นได้ชัดว่าอริสโตเติลคิดถึงเฉพาะการควบคุมตนเองของผู้หญิง แต่ผลทางศีลธรรมอันเกิดจากการแต่งงานที่ล่าช้าที่มีต่อผู้ชายนั้นดูจะไม่เป็นปัญหาสำหรับอริสโตเติล

⁸⁰ Politics, VII, 16

⁸¹ อ้างแล้ว, VII, 4

⁸² อ้างแล้ว, V, 8, VIII, I

⁸³ อ้างแล้ว, III, 4, II, 5

⁸⁴ อ้างแล้ว, III, 4, II, 5

มนุษย์สร้างสังคมขึ้นมาจากภาษา สังคมก็สร้างปัญญาขึ้นมา ปัญญาที่สร้างระเบียบ และระเบียบก็สร้างอารยธรรมในสังคมที่มีระเบียบ ปัจเจกชนย่อมจะมีโอกาสและช่องทางมากมายเมื่อเทียบกับชีวิตที่อยู่โดดเดี่ยวตามลำพัง "การอยู่ตามลำพัง" นั้น "เราจะต้องเป็นสัตว์หรือไม่ก็เป็นเทพเจ้า" 85

โดยนัยนี้การปฏิวัติจึงเกือบจะเป็นสิ่งที่โหดเหี้ยม มันอาจมีผลคืออยู่ข้างแต่ก็ทำให้เกิดความชั่วหลายชนิด ชนิดที่เลวร้ายที่สุดคือความวุ่นวายและบางทีอาจเป็นการสิ้นสุดของโครงสร้างและระเบียบในสังคมซึ่งเป็นรากฐานที่มาแบ่งส่วนดีของการเมือง ผลโดยตรงที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงโดยจับปล้นนั้นเราสามารถคาดคะเนได้ แต่ผลทางอ้อมนั้นโดยมากมักคาดถึงไม่ได้และมักไม่สู้รุนแรง "ผู้ใดที่พิจารณาเพียงประเด็นสองประเด็นนั้น มักจะตัดสินใจได้เร็ว" และมนุษย์จะตัดสินใจได้เร็วถ้าเขามีข้อมูลประกอบการตัดสินใจเพียงเล็กน้อย "คนหนุ่มนั้นมักจะถูกหลอกได้ง่ายเพราะพวกนี้สร้างความหวังได้เร็ว" การล้มล้างนิสัยที่สั่งสมมาจะนำไปสู่การล้มล้างรัฐบาลที่เพ็งริเริ่มให้มีการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้เพราะคนนั้นมักจะฝังติดแน่นอยู่กับนิสัยดั้งเดิม นิสัยใจคอที่เปลี่ยนได้ยากยิ่งกว่ากฎหมาย หากรัฐธรรมนูญจะมีลักษณะที่ถาวรได้ก็ขึ้นอยู่กับความต้องการของทุกส่วนในสังคมที่จะอำรุงรักษามันไว้ ดังนั้นผู้ปกครองที่ต้องการหลีกเลี่ยงการปฏิวัติจะต้องป้องกันมิให้มีความยากจนหรือความมั่นคงมากเกินไป "สภาวะซึ่งเป็นผลมาจากสงคราม" ผู้ปกครองจะต้อง (เช่นเดียวกับอังกฤษ) สนับสนุนการแสวงหาอาณานิคมเพื่อระบายพลเมืองที่ล้นประเทศ นอกจากนี้ผู้ปกครองจะต้องอุปถัมภ์ศาสนาและปฏิบัติศาสนกิจ ผู้ปกครองที่มีอำนาจเด็ดขาด "ควรทำตัวราวกับเป็นคนที่ยุซาเทพเจ้าอย่างจริงจัง ทั้งนี้เพราะถ้ามนุษย์คิดว่าผู้ปกครองเป็นคนเคร่งศาสนาและเคารพเทพเจ้า เขามักจะไม่ค่อยหวาดเกรงความอยุติธรรมอันจะเกิดจากผู้ปกครองชนิดนี้และมักจะไม่ค่อยกบฏต่อผู้ปกครองแบบนี้เท่าใดนัก ด้วยเขาเชื่อมั่นว่าเทพเจ้าเองก็เข้าข้างผู้ปกครองแบบนี้ด้วยเช่นกัน" 86

3. ประชาธิปไตยและอภิชนาธิปไตย

ด้วยการสร้างระบบการป้องกันในทางศาสนา ในทางการศึกษาและในการจัดระเบียบครอบครัว ดังนั้น จึงเป็นไปได้ที่รัฐบาลแบบจารีตนิยมแทบทุกแบบสามารถเข้ามาทำหน้าที่ได้ รัฐบาลทุกรูปแบบนั้นมีทั้งส่วนดีส่วนเสียปะปนกันอยู่เสมอ และมักจะดัดแปลงตัวเองให้เข้ากับเงื่อนไขต่าง ๆ อยู่ตลอดมา โดยทฤษฎีแล้วรูปแบบของรัฐบาลในอุดมคติควรจะเป็นระบบของการรวมอำนาจทางการเมืองทุกรูปแบบไว้ในกำมือของคนที่ดีที่สุดเพียงคนเดียวไฮเมอริได้กล่าวไว้อย่างถูกต้องว่า "สิ่งที่ชั่วร้ายคือการปกครองโดยคนหลายคน ขอให้คนคนเดียวเป็นผู้ปกครองและเป็นนายของเรา" เพราะสำหรับคนเช่นนั้นกฎหมายจะเป็นเครื่องมือมากกว่าเป็นข้อจำกัด "สำหรับผู้ที่มีความสามารถอย่างเด่นชัด กฎหมายก็ปราศจากความจำเป็น ล้วยตัวเขาเองคือกฎหมาย" คงจะดูเป็นเรื่องน่าขันถ้าผู้

85 Politics, I, 2 นิทซ์ผู้ซึ่งปรัชญาการเมืองบนทั้งหมดของเขามีรากฐานมาจากปรัชญาของอริสโตเติลได้เสริมว่า

"เราต้องเป็นทั้งสองอย่าง กล่าวคือนักปรัชญา"

86 Politics, IV, 5 ff, 9 V, 7, ff, II

โคพยายามจะสร้างกฎหมายสำหรับตนเอง เขาคงจะย้อนตอบตั้งในตำนานของแอนทิสเทเนส ที่ว่า ในการประชุมของสัตว์ป่าครั้งหนึ่งสิงห์โตได้กล่าวกับกระต่ายซึ่งได้พูดและเรียกร้องขอความเสมอภาคของสัตว์ต่างๆ ว่า "เขี้ยวเล็บของเจ้าอยู่ที่ไหน" 87

แต่ในทางปฏิบัติราชาธิปไตยโดยมากจะเป็นระบอบการปกครองที่เลวร้ายที่สุด ทั้งนี้เพราะกำลังอันเข้มแข็งและคุณธรรมอันดีงามมักจะมีใช้กันมิตร ฉะนั้นนโยบายที่ปฏิบัติได้ดีที่สุดคือนโยบายแบบอภิชนาธิปไตยซึ่งเป็นการปกครองโดยคนกลุ่มน้อยที่มีความรู้สามารถ เรื่องของรัฐบาลนั้นเป็นเรื่องที่ซับซ้อนเกินกว่าจะให้จำนวนของบุคคลเป็นผู้ตัดสินนโยบาย โดยเฉพาะในเมื่อปัญหาบางปัญหานั้นต้องตัดสินด้วยความรู้และความสามารถ "ดังเช่นที่แพทย์จะต้องตัดสินโดยแพทย์ด้วยกัน คนทั่วไปก็จะต้องถูกตัดสินโดยผู้ที่เท่าเทียมกัน หลักการนี้จะใช้ได้กับการเลือกตั้งหรือไม่เล่า การเลือกตั้งที่ถูกต้องจะต้องมาจากคนที่มีความรู้ ตัวอย่างเช่น นักเรขาคณิตจะตัดสินได้อย่างถูกต้องในเรื่องของเรขาคณิต กับต้นเรือในเรื่องของการเดินเรือ 88 ดังนั้นการเลือกผู้ปกครองหรืออาชีพผู้ปกครองจึงไม่ใช่เรื่องที่จะวางใจให้คนหลายๆ คนทำได้"

การขาดฐานอันมั่นคงทางเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดปัญหาในเรื่องการสืบทอดระบบการปกครองแบบอภิชนาธิปไตย การกลับมาของพวกเศรษฐกิจใหม่ครั้งแล้วครั้งเล่าทำให้ตำแหน่งทางการเมืองกลายเป็นเรื่องการประมูลราคาไปในไม่ช้า "เป็นเรื่องเลวร้ายจริงๆ ที่ตำแหน่งสูงสุด กลายเป็นสิ่งที่ซื้อกันได้ กฎหมายที่เลือกอำนาจต่อการกระทำแบบนี้ทำให้ความมั่งคั่งมีความสำคัญมากกว่าความสามารถ และรัฐทั้งรัฐกลายเป็นรัฐแห่งความโลภโมโทสัน เพราะเมื่อใดที่หัวหน้าแห่งรัฐลงความเห็นว่าสิ่งใดเป็นสิ่งน่ายกย่อง พลเมืองก็จะต้องเดินทางตามรอยของผู้เป็นหัวหน้า" (เจนนีเรียกในศัพท์จิตวิทยาสมัยใหม่นี้ว่า "การเลียนแบบผู้มีชื่อเสียง" (prestige imitation) และที่ใดที่ความสามารถกลายเป็นเรื่องสำคัญรองลงไป การปกครองระบอบอภิชนาธิปไตยที่แท้จริงก็ไม่สามารถจะเกิดขึ้นได้" 89

การปกครองแบบประชาธิปไตยก็เป็นผลมาจากการปฏิวัติล้มล้างระบบการปกครองโดยคนมั่งคั่ง "ความปรารถนาแต่ประโยชน์ในหมู่ชนชั้นปกครองมีแนวโน้มที่จะทำให้จำนวนคนเหล่านี้ลดลง" มาร์กซ์ "การกำจัดชนชั้นกลางให้หมดไป" "เพราะโดยวิธีนี้ก็จะทำให้มวลชนแข็งแกร่งขึ้นมา ซึ่งในท้ายที่สุดคนเหล่านี้ก็จะมีลักษณะเหมือนนายของคุณและจะสร้างระบบประชาธิปไตยขึ้นมา" การปกครองโดยพวกที่ยากจนนี้ มีข้อดีอยู่บ้าง "ประชาชนนั้นโดยลำพังอาจจะมิวิจารณ์ญาณสู่ผู้ที่มีความรู้ไม่ได้ แต่เมื่อรวมกลุ่มกันคนเหล่านี้ก็ส่วนดีเหมือนกัน ยิ่งกว่านั้นมีศิลปินบางคนทำงานของเขานั้นได้รับการยกย่องมิใช่จากตนเองหากแต่เป็นจากผู้ที่ไม่มีความรู้ในด้านนั้น ยกตัวอย่างเช่น ผู้ที่อยู่อาศัยหรือเป็นเจ้าของบ้านย่อมเป็นผู้ตัดสินที่ดีกว่านายช่างที่สร้างบ้าน ผู้เป็นแขกย่อมเป็นผู้ตัดสินเรื่อง

87 อ้างแล้ว, iii, 13 บางทีขณะที่เขียนข้อความนี้เอริสโตเติลอาจนึกถึงพระเจ้าอนเล็กซานเดอร์หรือพระเจ้าฟิลิปส์ท่านองเดียวกับนิทซ์ที่ดูจะได้อิทธิพลซึ่งนำไปสู่ข้อสรุปที่คล้ายคลึงกันโดยดูจากลักษณะอันสูงใจของปีสมาร์คและโนลิเยน

88 Politics, III, II เปรียบเทียบกับการอภิปรายสมัยใหม่ที่สนับสนุน "ตัวแทนอาชีพ"

89 อ้างแล้ว, ii, I I

อาหารเลี้ยงได้ดีกว่าพ่อครัว" 90 และ "คนจำนวนมากมีโอกาสคงได้น้อยกว่าคนจำนวนน้อยเปรียบเสมือนน้ำจำนวนมากย่อมมีโอกาสเน่าเสียได้น้อยกว่าน้ำจำนวนน้อย ปัจเจกชนย่อมจะถูกความโกรธหรือต็ดมหาครอบงำได้ง่ายและการตัดสินใจของเขาก็จะผิดพลาดได้ง่าย แต่เราแทบจะนึกไม่ออกว่าคนจำนวนมากจะถูกครอบงำด้วยคณาชนิตเดียวกันและพร้อมใจกันทำผิดพร้อม ๆ กัน" 91

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาโดยส่วนรวมระบบประชาธิปไตยก็ด้อยกว่าระบบอภิชนาธิปไตย 92 ทั้งนี้เพราะระบบประชาธิปไตยนั้นตั้งอยู่บนรากฐานของความเชื่อจอมปลอมเกี่ยวกับความเสมอภาค เพราะเกิดจากความคิดที่ว่าผู้ที่เท่าเทียมกันในแง่หนึ่ง (ยกตัวอย่างเช่นในแง่ของของกฎหมาย) นั้นจะเท่าเทียมกันในทุก ๆ ด้าน โดยเหตุที่มนุษย์มีอิสระเท่า ๆ กัน เขาจึงอ้างว่าทุกคนนั้นมีความเสมอภาคกัน" ผลที่สุดเราก็ต้องสงสัยความสามารถเพื่อเห็นแก่คนจำนวนมาก และคนจำนวนมากก็มักจะถูกบงการโดยเล่ห์กลต่างๆ ด้วยเหตุที่ฝูงชนมักจะถูกชักจูงไปได้ง่ายๆ อีกทั้งความคิดเห็นก็แปรเปลี่ยนได้ง่ายตาย การลงคะแนนเสียงเลือกตั้งจึงควรจำกัดไว้เฉพาะในหมู่ของคนที่มีปัญญาเท่านั้น สิ่งที่เราต้องการคือการรวมตัวของระบบอภิชนาธิปไตยและประชาธิปไตย

รัฐบาลภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญเป็นทางออกที่ดีของการรวมตัวของสองระบบนี้ แม้มันจะมีใช้รัฐบาลที่ดีที่สุดในความคิดของมนุษย์แต่ก็นับได้ว่าเป็นรัฐที่ดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ "เราจะตั้งคำถามว่ารัฐธรรมนูญที่ดีที่สุดสำหรับรัฐส่วนใหญ่และชีวิตแบบที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์คือแบบใด คำถามทั้งสองมิได้ตั้งอยู่บนสมมติฐานแห่งความเป็นเลิศที่อยู่เหนือคนสามัญหรือระบบการศึกษาที่ธรรมดาหรือสภาวะแวดล้อมเอื้ออำนวยให้เป็นพิเศษ หรือรัฐในอุดมคติที่จะเป็นแรงบันดาลใจชนิดเดียว หากแต่อยู่บนรากฐานของชีวิตที่คนส่วนใหญ่สามารถดำเนินตามได้ และรูปแบบของรัฐบาลซึ่งรัฐต่างๆ ไปสามารถดำเนินตามได้อีกเช่นกัน" เป็นความจำเป็นอยู่ที่เราจะต้องเริ่มโดยการสมมติหลักที่จะใช้ได้ทั่วไป กล่าวคือหลักที่ว่าส่วนใดของรัฐที่ต้องการจะสนับสนุนการดำรงอยู่ของรัฐบาล ส่วนนั้นก็ต้องมีลักษณะแข็งแกร่งกว่าส่วนอื่น ๆ" 93 และความแข็งแกร่งนั้นมีได้อยู่ที่คนจำนวนมากแต่เพียงอย่างเดียว หรืออยู่ที่ทรัพย์สินหรือกำลังทหารหรือความสามารถทางการเมืองแต่เพียงอย่างเดียว หากอยู่ที่การรวมกันของสิ่งต่างๆ ดังกล่าว ดังนั้นเราจึงต้องพิจารณาถึง "เสรีภาพ ความมั่งคั่ง วัฒนธรรม ชาติกำเนิดตลอดจนปริมาณของ ความเหนือกว่า" เอาละแล้วเราจะหาชนทางเสรีรัฐกิจส่วนใหญ่ที่จะสนับสนุนรัฐบาลตามรัฐธรรมนูญมาจากไหนกัน บางทีอาจจะเป็นการดิกระมั่งที่จะแสวงหาจากกลุ่มชนชั้นกลาง นี่เองที่เราจะได้พบกับทางสายกลางเจกเช่นกับที่รัฐบาลตามรัฐธรรมนูญคือทางสายกลาง ระหว่างประชาธิปไตยรัฐของเราจะเป็นประชาธิปไตยพอสมควรก็เดี๋ยวก่อนกำหนดทางไป

90 อ้างแล้ว, iii, 15, 8, II

91 *Politics*, iii, 15, Tarde Le, Bon รวมทั้งนักจิตวิทยาอีกหลายท่านยืนยันในทางกลับกันว่าพวกนี้จะพูดเกี่ยวกับความชั่วร้ายของฝูงชนอย่างเกินความจริงไป เขาอาจหาข้อสนับสนุนได้สักว่าอริสโตเติลในเรื่องเกี่ยวกับพฤติกรรมของสภาของเอเธนส์ 480 - 380 ก่อนคริสตกักราช

92 อ้างแล้ว, ii, 9

93 อ้างแล้ว, IV, II, 10

สู่ตำแหน่งทางการเมืองเปิดกว้างให้กับทุกคน และจะเป็นอภิชนาธิปไตยอย่างพอเพียงทีเดียวถ้าตำแหน่งต่างๆ ทางการเมืองจะถูกจำกัดให้อยู่ในหมู่ของผู้ที่เคยเดินบนเส้นทางนั้นและมาถึงจุดหมายปลายทางด้วยการเตรียมพร้อมมาเป็นอย่างดี ไม่ว่าเราจะมองปัญหาทางการเมืองที่แสนอมตะนี้จากจุดไหนก็ตาม เราก็จะมาถึงข้อสรุปอันซ้ำซากจำเจประการเดิมอยู่เสมอว่าชุมชนนั้นจะต้องเป็นผู้ตัดสินใจเลือกจุดหมายปลายทางที่ตนแสวงหาเอง แต่ผู้เชี่ยวชาญเท่านั้นที่จะเป็นคนเลือกและใช้วิธีการนั้น และการตัดสินใจนั้นควรจะแผ่ขยายโดยสม่ำเสมอ แต่ตำแหน่งนั้นควรจะเก็บไว้ให้แก่ผู้ที่ได้ผ่านการกลั่นกรองมาเป็นอย่างดีและมีความพร้อมที่สุด

I X. บทวิจารณ์

เราควรกล่าวถึงปรัชญานี้อย่างไร บางทีอาจไม่มีอะไรน่าตื่นตื้นช้ำ นอกเป็นการยากอยู่ที่จะตื่นตื้นช้ำกับอริสโตเติลเพราะแม้ตัวอริสโตเติลเองก็ไม่กระตือรือร้นกับอะไรนัก และถ้าท่านอยากให้อันร้องให้ท่านก็ต้องร้องให้ก่อน⁹⁴ สุภาษิตของเขาคือไม่ยกย่องหรือพิศวงในอะไรเลย และเราเองก็ออกจะลึกลับในอันที่จะฝ่าฝืนสุภาษิตของเขาในกรณีนี้ เราไม่พบความกระตือรือร้นในอันที่จะปฏิรูปเช่นของเพลโต ความรักมนุษย์ชาติอย่างเร่าร้อน ซึ่งทำให้นักจิตนิยมผู้ยิ่งใหญ่ตื่นเพื่อนมนุษย์ เราไม่พบความคิดริเริ่มอันกล้าหาญตามแบบปรมาจารย์ของเขา จินตนาการอันเลิศลอย ตลอดจนความสามารถที่จะอยู่กับความเข้าใจผิดได้ตลอดมา แม้กระนั้นหลังจากอ่านงานของเพลโต เรากลับพบว่าไม่มีอะไรที่ชวนให้ชื่นชมได้ยิ่งไปกว่าความช่างสงสัยที่แฝงอยู่ภายใต้ความสงบของอริสโตเติล

ขอให้เราลองสรุปข้อขัดแย้งดังนี้ เราเมื่อการซ้ำซากถึงตรรกวิทยาของเขาตั้งแต่ตอนแรก เขาคิดว่ารูปนิรนัย เป็นการอธิบายถึงวิธีการคิดหาเหตุผลของมนุษย์ทั้งๆ ที่โดยความเป็นจริงแล้วรูปนิรนัยเพียงแต่บรรยายวิธีที่มนุษย์ขัดเกลาเหตุผลเพื่อนำมาวัดความคิดของผู้อื่น เขาคิดว่าความคิดนั้นเริ่มต้นจากประโยคอ้าง และแสวงหาข้อสรุปในเมื่อโดยความเป็นจริงแล้วความคิดเริ่มด้วยข้อสรุปที่เกิดจากการสมมติและแสวงหาข้อเสนอที่สมเหตุสมผล และได้ข้อเสนอที่ดีที่สุดโดยการสังเกตเหตุการณ์เฉพาะรายภายใต้สภาพการทดลองที่ถูกควบคุมและแยกแยะเรียบร้อยแล้ว เราเขลาอะไรเช่นนั้นที่หลงลืมไปว่าระยะเวลาสองพันปีนั้นเปลี่ยนเพียงสิ่งที่เป็นผลมาจากตรรกวิทยาของอริสโตเติลเท่านั้น เราเขลาอะไรเช่นนั้นที่หลงลืมไปว่าออกคัม เบคอน และวิเวคตลอดจนมิลล์ รวมทั้งคนอื่นเป็นร้อยเพียงแต่พบจุดบกพร่องนิดเดียวในงานอันยิ่งใหญ่ของอริสโตเติล และเรายังได้หลงลืมไปอีกว่าการสร้างระบบความคิดแบบใหม่ของอริสโตเติล ตลอดจนการวางรากฐานที่สำคัญของความคิดแบบนั้นเป็นความสำเร็จอันเป็นอมตะของจิตมนุษย์

อีกครั้งหนึ่งที่วิทยาศาสตร์ธรรมชาติของอริสโตเติล กลายเป็นเพียงข้อสังเกตที่ขาดการกลั่นกรองเนื่องจากเป็นงานที่ขาดการทดลองและขาดสมมติฐานที่มีประสิทธิภาพความถนัดพิเศษของ

⁹⁴ ถ้าท่านอยากให้อันร้องให้ท่านก็ต้องร้องให้ก่อน-Horace (Ars Poetica) นักทฤษฎีและนักเขียน

อริสโตเติลคือการรวบรวมและแยกแยะข้อมูล เขาจัดประเภทในทุกสาขาวิชา และสร้างรายการตัวอย่างขึ้นมา ควบคู่ไปกับแนวโน้มนิยมและพรสวรรค์ในการสังเกตสิ่งต่างๆ ของอริสโตเติลก็คือความคลั่งใคล้ในอภิปรัชญาแบบเพลโต สิ่งนี้เองที่ทำให้เขาปรากฏมาในศาสตร์ทุกสาขาและดึงดูดเขาให้วนเวียนอยู่ในการคาดคะเนอันสับสน และนี่เองคือข้อบกพร่องอย่างแรงของจิตใจแบบกรีกกล่าวคือเป็นจิตใจที่ขาดประเพณีอันต่อเนื่องและมีขอบเขต จิตแบบนี้จะเคลื่อนไหวอย่างอิสระในอาณาบริเวณที่ไร้แผนผังและพร้อมเสมอที่จะรับทฤษฎีหรือข้อสรุปแบบใดๆ ดังนั้นปรัชญากรีกจึงกระโจนไปสู่จุดสูงสุดซึ่งจะไม่มีครั้งใดอีกแล้วที่จะถึงจุดนั้นได้ ในขณะที่วิทยาศาสตร์ของกรีกกลับถากถำอยู่ข้างหลัง ภัยอันตรายสมัยใหม่ของเรากลับเป็นไปในทางตรงกันข้าม ข้อมูลจากอุปนิสัยหลังไหลมาสู่เราจากทุกทิศทุกทางราวกับลาวาจากภูเขาไฟสุเวียส เราสับสนกับข้อเท็จจริงที่ไม่ประสานกัน จิตของเราท่วมท้นไปด้วยการขยายตัวของวิทยาศาสตร์ที่นำไปสู่ความสับสนเป็นพิเศษ เนื่องจากขาดแคลน ความคิดแบบสังเคราะห์และปรัชญาที่มีเอกภาพ เราเป็นเพียงชิ้นส่วนของสิ่งที่มนุษย์อาจจะเป็น

จริยศาสตร์ของอริสโตเติลก็เป็นสาขาหนึ่งของตรรกวิทยา ชีวิตตามแบบอุดมคติคือชีวิตที่มีลักษณะคล้ายรูปนิรันดร์ที่สมบูรณ์ เขาให้คู่มือเกี่ยวกับพฤติกรรมที่ถูกต้องมากกว่าที่จะให้สิ่งเร้าให้เราปรับปรุงตัวเอง นักวิจารณ์ในสมัยโบราณท่านหนึ่งกล่าวถึงอริสโตเติลว่าเป็น "คนเดินทางสายกลางมากกว่าจะเป็นคนที่รุนแรง" พวกเขาที่สุดโต่งอาจจะเรียก **Ethics** ว่าเป็นบทรวบรวมคำพูดสามัญที่เป็นเลิศกว่าในวรรณคดีเล่มใดในโลก พวกที่เกลียดกลัวอังกฤษ (Anglophobe) อาจจะปลอบใจตนด้วยความคิดว่าคนอังกฤษในวัยหนุ่มได้ถูกลงโทษจากบาปของการล่าอาณานิคมในวัยผู้ใหญ่ล่วงหน้าเนื่องจากเขาถูกบังคับให้อ่านคำทุกคำในหนังสือ **Nicomachean Ethics** ทั้งในมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ดและเคมบริดจ์ เราปรารถนาที่จะเห็นริ้วใบของหญ้า (Leaves of Grass) โผล่ขึ้นมาจากความแห้งแล้งของ **Ethics** ทั้งนี้เพื่อเติมความสุขและความเบิกบานจากประสาทสัมผัสแบบวิทแมนให้กับความสุขทางปัญญาอันสูงแบบอริสโตเติล เราอดพิศวงไม่ได้ว่าอุดมคติในเรื่องทางสายกลางที่สุดโต่งนี้มีอะไรเกี่ยวข้องกับคุณธรรมอันซิดธา ความสมบูรณ์แบบที่แข็งกระด้างและแบบของความคิดที่ไร้ชีวิตของอภิชนาธิปไตยแบบอังกฤษบ้าง แมทธิว อาร์โนลด์ได้เล่าไว้ในสมัยของเขาพวกเขาช่วยสอนที่ออกซ์ฟอร์ดเกิดทฤษฎี **Ethics** ว่าไม่มีข้อบกพร่องอันใดเลย เป็นเวลาสามร้อยปีที่เดียวที่ทั้งหนังสือเล่มนี้ **Politics** ได้มีบทบาทสำคัญในการสร้างลักษณะชนชั้นปกครองของอังกฤษขึ้นมา บางทีสิ่งนี้อาจเป็นความสำเร็จอันยิ่งใหญ่และสูงส่งทีเดียว แต่ที่แน่นอนก็คือช่างเป็นความสามารถที่ยืนยาวและกระด้างเหลือเกิน ผลจะเป็นอย่างไรนะ ถ้าชนชั้นปกครองของอาณาจักรอันยิ่งใหญ่แห่งนี้จะเติบโตมาภายใต้การอบรมด้วยศรัทธาอันแรงกล้าและพลังสร้างสรรค์อันรุนแรงของ **อุดมรัฐ**

แท้ที่จริงแล้วอริสโตเติลมีใจกรีกตามแบบฉบับเลย เขาเติบโตและได้รับการอบรมแล้วก่อนมาเอเธนส์ ในตัวเขาจึงไม่มีอะไรที่เป็นลักษณะของชาวเอเธนส์เลย เราจะไม่พบลักษณะก้ำกัตลงอย่างใจป้ำอันทำให้เอเธนส์โผล่เด่นไปด้วยพลังทางการเมืองและจบลงด้วยกษณะบอบการปกครองแบบทรราช เขาตระหนักอย่างแจ่มชัดถึงข้อบังคับแบบเดลิฟิที่ให้หลีกเลี่ยงความเกินพอดี เขาคระคือรื้อวันที่จะกำจัดความรุนแรงออกไป จนในท้ายที่สุดก็ไม่มีอะไรเหลือ เขาหวาดกลัวความสับสนเสียจนลืมหวาดกลัวระบอบทาส เขาพลาดกลัวต่อการเปลี่ยนแปลงอันไม่แน่นอนเสียจนกระทั่งเขาหันมา

เลือกสภาวะของความคงที่ซึ่งมีลักษณะเกือบคล้ายความตาย เขาขาดความสำนึกในความเปลี่ยนแปลงแบบเฮราคลิตุส ซึ่งเป็นตัวถ่วงดุลแก่ความเชื่อแบบอนุรักษนิยมในเรื่องความเปลี่ยนแปลงที่ถาวรนั้น จะค่อยเป็นค่อยไปและช่วยถ่วงดุลให้กับความคิดแบบรุนแรงที่ว่าความเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งถาวร เขาสัมไปว่าความคิดแบบคอมมิวนิสต์ของเพลโตนั้นมีไว้เพื่อใช้กับพวกปัญญาชนซึ่งเป็นคนจำนวนน้อยที่ไม่เห็นแก่ตัวและไม่ละโมภ และหลังจากที่ได้อ้อมค้อมมานานเขาก็ได้ข้อสรุปแบบเดียวกับเพลโต เมื่อเขากล่าวว่าแม้ทรัพย์สินควรจะเป็นของส่วนตัวว่าการใช้ประโยชน์ทรัพย์สินนั้นควรเป็นเรื่องสำหรับสาธารณชน เขาไม่เห็น (และบางทีเขาก็ไม่อาจหวังได้ว่าเขาควรจะต้องเห็นในขณะที่ยังเป็นหนุ่ม) ว่าการควบคุมวิธีการผลิตของปัจเจกชนนั้นเป็นสิ่งที่เราใจและน่าเลื่อมใส เฉพาะในกรณีที่วิธีการนี้เป็นวิธีการง่าย ๆ ที่บุคคลใดก็สามารถปฏิบัติตามได้และเขายังไม่คาดคิดอีกว่าการเพิ่มความซับซ้อนและราคาของการผลิตนี้จะนำไปสู่ระบบการผูกขาดอำนาจและการเป็นเจ้าของกิจการซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นอย่างอันตรายมาก นอกจากนี้ยังนำไปสู่ความไม่เท่าเทียมกันซึ่งจะทำให้คนแตกแยกความสามัคคีในท้ายที่สุด

แต่ที่ที่จริงแล้วคำวิจารณ์เหล่านี้ดูไม่มีความสำคัญอันใดเมื่อเปรียบเทียบกับสิ่งที่ยังหลงเหลืออันได้แก่ระบบความคิดของคนเดียวที่ดูมหัศจรรย์และทรงอิทธิพลที่สุดเท่าที่เคยมีมา อาจมีผู้ตั้งข้อสงสัยว่าเขามักนึกคิดคนใดอีกหรือไม่ที่ให้ความสว่างแก่โลกได้เทียบเท่าเขาคนทุก ๆ ยุคต่อจากเขาล้วนอ้างอิงอริสโตเติลหรือไม่ก็ขึ้นเหยียบอยู่บนบ่าของเขาเพื่อที่จะมองเห็นความจริงทั้งสิ้น วัฒนธรรมอันงดงามและแตกต่างกันของเอเลกซานเดรียก็ได้แรงบันดาลใจทางวิทยาศาสตร์จากเขา Organon ของเขามีบทบาทสำคัญในการฝึกฝนจิตใจของพวกปาเถียนในสมัยกลางให้กลายเป็นจิตใจที่มีระเบียบและมีความคงเส้นคงวา ผลงานอื่นๆ ของเขาได้รับการแปลโดยชาวคริสต์นิกายเนสทอเรียนออกเป็นภาษาซีเรียในคริสต์ศตวรรษที่ห้า และเป็นภาษาอาระบิกและฮีบรูในคริสต์ศตวรรษที่สิบ เป็นภาษาละตินในราว ค.ศ. 1225 และได้มีส่วนในการเปลี่ยนแปลงที่ถือสมภารจากจุดเริ่มต้นอันจับใจด้วยถ้อยคำของอเบอซาร์ต มาเป็นปทานุกรมแห่งความรู้อันสมบูรณ์ของธอมัส อควินัส พวกที่ไปสงครามครูเสดก็ได้นำหนังสือปรัชญากรีกฉบับที่ถูกต้องกลับมา นอกจากนี้ผู้เชี่ยวชาญกับกรีกที่คอนสแตนโนเปิลยังได้นำสมบัติของอริสโตเติลติดตัวมาอีกมากในคราวหนีภัยจากการรบกวนของพวกเติร์ก หลัง ค.ศ. 1453 งานของอริสโตเติลมีอิทธิพลต่อปรัชญายุโรปทำนองเดียวกับที่โบเปิลที่อิทธิพลต่อเทววิทยา ถือเป็นคู่มือที่ปราศจากข้อบกพร่อง และสามารถตอบปัญหาได้ทุกปัญหา ใน ค.ศ. 1215 ทูตขององค์สันตปาปาที่ปารีสได้ออกคำสั่งห้ามมิให้ครูทั้งหลายสอนงานของเขา ใน ค.ศ. 1231 เกรกอรีที่ 9 ได้แต่งตั้งกรรมการเพื่อชำระงานของเขา และใน ค.ศ. 1250 เขาก็เป็นสิ่งจำเป็นในนิกายของศาสนาคริสต์ทุกนิกาย และที่ประชุมสงฆ์ได้ตั้งบทลงโทษผู้มีความคิดผิดแยกไปจากทัศนคติของเขา ซอเซอร์ได้บรรยายถึงนักศึกษาของเขาว่ามีความสุขเพราะมี

ข้างเตียงของเขา
หนังสือยี่สิบเล่มหุ้มปกสีคำหรือแดง
ของอริสโตเติลและปรัชญาของเขา
และในวงจรแรกของนรก ดังได้กล่าวว่า
ข้าพเจ้าเห็นบรมครูของผู้มีความรู้ที่นั่น

ท่ามกลางครอบครัวนักปราชญ์
เขาถูกยกย่องและบูชาโดยคนทั้งหลาย
ที่นั่นข้าพเจ้าได้เห็นเพลโตและโสกราตีส
ผู้ยืนอยู่ใกล้เขายิ่งกว่าผู้ใดทั้งสิ้น

ข้อความในบรรทัดเหล่านี้ ทำให้เราเกิดความเข้าใจถึงเกียรติยศซึ่งมอบให้แก่เมืองสคาเกรา เป็นเวลานับพันปี ความยิ่งใหญ่ของอริสโตเติลได้สิ้นสุดลงเมื่อมีอุทากรรมใหม่ๆ ข้อสังเกตและการทดลองมากมายที่ช่วยสร้างชีวิตใหม่ให้กับวิทยาศาสตร์ และยังได้ให้อาจารย์ฟังใจแก่ออกคัม รามุส โรเจอร์และฟรานซิส เบคอน ยังไม่เคยมีบุคคลใดที่มีอิทธิพลรอบงำปัญญาของมนุษย์ได้นานเท่านี้มาก่อนเลย

X. ชีวิตในบั้นปลายและความตาย

ในขณะเดียวกันชีวิตเริ่มกลายเป็นสิ่งที่สับสนซับซ้อนยิ่งขึ้นสำหรับนักปรัชญาของเรา เขาพบตัวเองในด้านหนึ่งว่าได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ โดยการคัดค้านการประหารชีวิต คาลิสเทเนส (หลานคนหนึ่งของอริสโตเติล) ซึ่งได้ปฏิเสธที่จะยอมรับอเล็กซานเดอร์เป็นเทพเจ้า อเล็กซานเดอร์ได้โต้ตอบการคัดค้านนี้โดยทรงชี้เป็นนัยว่า พระองค์มีอำนาจพอที่จะประหารแม้กระทั่งนักปรัชญา ในขณะเดียวกันอริสโตเติลก็วนเวียนอยู่กับการปกป้องอเล็กซานเดอร์จากพวกเอเธนส์ เขาชอบความสามัคคีกลมเกลียวแบบกรีกมากกว่าความรักเฉพาะบ้านเมืองของตน และเขายังเชื่อต่อไปว่าวัฒนธรรมและวิทยาศาสตร์จะรุ่งเรืองยิ่งกว่าที่เป็นอยู่ถ้าระบบอธิปไตยเล็กๆ น้อยๆ ตลอดจนความขัดแย้งสิ้นสุดลง สิ่งที่อริสโตเติลเห็นในตัวของอเล็กซานเดอร์เป็นสิ่งเดียวกับที่เเกอเดเห็นในตัวนโปเลียนคือ ความเป็นเอกภาพอันกลมกลืนของโลกที่สับสนและน่ารังเกียจ ชาวเอเธนส์ซึ่งกระหายอิสรภาพเป็นอย่างยิ่งก็ตำราวมใส่อริสโตเติลและเริ่มชมชื่นเมื่ออเล็กซานเดอร์สั่งให้นำรูปปั้นของอริสโตเติลมาตั้งไว้ใจกลางเมืองที่ระอุไปด้วยความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ ในท่ามกลางความสับสนอลหม่านนี้เอง ความประทับใจของเราเกี่ยวกับอริสโตเติลเป็นไปในทางตรงกันข้ามกับที่เราารู้สึกหลังจากอ่าน *Ethics* ของเขา นี่หาใช่มนุษย์ที่ซาเย็นและไร้ความรู้สึกไม่หากแต่เป็นนักต่อสู้ผู้มุ่งมั่นที่จะดำเนินงานอันยิ่งใหญ่ของตนท่ามกลางวงล้อมของศัตรูจากทุกทิศทุกทางตั้งแต่ผู้สืบทอดมรดกของเพลโตที่อคาเดมี โรงเรียนสุนทรพจน์ไอโซเครตีสและฝูงชนผู้คลั่งไคล้วิหารเคลือบยาพิษของเดมอสทีเนสที่คบคิดและเรียกร้องให้เนรเทศหรือกำจัดเขาออกไป

และแล้วในจับปล้นนั่นเอง (323 ก่อนคริสต์ศักราช) พระเจ้าอเล็กซานเดอร์สิ้นพระชนม์ลง เอเธนส์น้ำคั่งไปด้วยความตื่นตัวในความรักชาติสุดขีด กลุ่มมาซิโดเนียชนถูกล้มล้างและการประกาศอิสรภาพของเอเธนส์ก็เริ่มต้นขึ้น แอนทิมเตอร์ซึ่งเป็นผู้สืบทอดจากพระเจ้าอเล็กซานเดอร์และเป็นเพื่อนสนิทของอริสโตเติลได้ยกทัพไปปราบกบฏ แต่พวก มาซิโดเนียส่วนใหญ่กลับวิ่งหนี ยูริเมคอนผู้เป็นหัวหน้าสงฆ์ได้ยื่นคำฟ้องร้องกล่าวหาว่าอริสโตเติลเป็นคนสอนว่าการสวดมนต์และการสังเวทเป็น

สิ่งที่หาประโยชน์อื่นใดมิได้ อริสโตเติลเห็นอนาคตของตนเองว่าจะต้องถูกพวกลูกขุนและฝูงชนที่เป็นปฏิปักษ์ต่อเขารุนแรงยิ่งไปกว่าคราวที่โสกราตีสถูกฆ่าตัดสินคดี เขาจึงหาทางออกอย่างฉลาดโดยการออกจากเมืองนั้นไปพร้อมด้วยคำกล่าวที่ว่า เขาจะไม่เปิดโอกาสให้ชาวเอเธนส์ได้ทำบาปต่อปรัชญาเป็นครั้งที่สอง ไม่มีความฉลาดแฝงอยู่ในการกระทำนี้เนื่องด้วยคนที่ถูกกล่าวหาในเอเธนส์นั้นมีโอกาสเลือกที่จะเนรเทศตนเองได้ เมื่อมาถึงซาลซีส อริสโตเติลก็ล้มเจ็บลง ไตโอจีนีส ลาเลอเทียส ได้เล่าให้เราฟังว่านักปรัชญาผู้เฒ่า ซึ่งผิดหวังอย่างแรงกับความผันแปรของสิ่งต่างๆ ได้ฆ่าตัวตายโดยการดื่มยาพิษ จะว่าอย่างไรก็ตามความเจ็บป่วยของเขานั้นรุนแรงมาก สองสามเดือนต่อจากการอพยพจากเอเธนส์ (322 ก่อนคริสต์ศักราช) อริสโตเติลผู้อ้างว้างก็ได้สิ้นชีวิตลง

ในปีเดียวกันและด้วยอายุที่เท่ากันคือ 62 ปี คิมอสที่แสนศัตรูตัวสำคัญของอเล็กซานเดอร์ก็ได้ดื่มยาพิษ ภายใน 12 เดือนกรีซได้สูญเสียผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่ นักพูดผู้ยิ่งใหญ่และนักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ รัศมีอันรุ่งโรจน์ซึ่งเคยเป็นของกรีซเริ่มถูกข่มให้อ่อนแสงลงโดยรัศมีแห่งอรุณรุ่งของโรมัน และความยิ่งใหญ่แห่งโรมันนั้นอยู่ที่ความหรรษาของอำนาจหาใช่แสงแห่งปัญญาไม่ และแล้วความยิ่งใหญ่นั้นก็เริ่มเสื่อมลง แสงดวงน้อยก็แทบจะดับตามไปด้วยความมืดก็ก้าวเข้ามาบดบังโฉมหน้าของยุโรปเป็นเวลายาวนานนับพันปี โลกทั้งโลกอยู่ในภาวะของการรอคอยการกลับมาของปรัชญาอีกครั้ง

บันทึกผู้แปล

ควิโซท (Quixote) ตัวละครเอกในวรรณกรรมเสียดสีระบบอัศวินในสมัยกลางของมิเกล เดอ เซอร์วานเตส (Miguel de Cervantes) นักประพันธ์ชาวสเปนในศตวรรษที่ 16 และกลายมาเป็นคำที่มีความหมายถึงบุคคลที่เจ้าอุดมคติและช่างฝัน

ซิซิฟัส (Sisyphus) ตามเทพปกรณัมของกรีก ซิซิฟัส เป็นกษัตริย์ผู้โหดร้ายแห่งโครินธ์ทรงถูกลงโทษให้เข็นก้อนหินใหญ่ขึ้นภูเขาในนรก เมื่อหินขึ้นถึงยอดเขาจะกลิ้งกลับลงมาสู่เชิงเขาอีกครั้งแล้วครั้งเล่าซ้ำวนตาปี และซิซิฟัสจะต้องเข็นก้อนหินนั้นกลับขึ้นไปอีกครั้ง

ดาดาลัส (Daedalus) ชาวกรีกผู้สร้างเขาวงกตในกรีตและสร้างปีกเพื่อบินข้ามทะเลอีเจียน กล่าวกันว่าเขาเป็นผู้ประดิษฐ์เลื่อย ขวานและสว่าน

นามนิยม (Nominalism) ลัทธิหนึ่งในสมัยกลางที่ถือว่าสิ่งสากลหรือแบบเป็นเพียงชื่อชนิดหนึ่ง มิได้มีตัวตนอยู่จริง

นัยตินิยม (Determinism) ลัทธิที่เชื่อว่ามักกฎควบคุมข้อเท็จจริงทุกชนิดในโลก

บูซีฟาเลียส (Bucephalus) ม้าศึกของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชที่ทรงได้มาจากเทศาภิบาลในราคาเทียบได้กับเงินตราปัจจุบันคือ 3500 ปอนด์

โบเอเทียส (Mector Boethius) นักประวัติศาสตร์และนักมนุษยนิยมชาวสก็อต มีชีวิตอยู่ในระหว่าง ค.ศ. 1465-1536 งานสำคัญคือ **History of the Scottish Nation**

พลูทาค (Plutarch) นักปรัชญาและนักบันทึกประวัติชาวกรีก ซึ่งมีชีวิตอยู่ในระยะประมาณ ค.ศ. 46-120 เป็นผู้ประพันธ์หนังสือ **Parallel Lives**

รหัสนิยม (Mysticism) แนวความคิดทางศาสนาที่ให้ความสำคัญกับความสำนึกโดยตรงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า และการตระหนักถึงการมีอยู่ของสิ่งสูงสุด

บทที่ 3

ฟรานซิส เบคอน

1. จากอริสโตเติลถึงยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ

เมื่อสปาร์ตากับโคลัมเอเธนส์ และมีชัยเหนือเอเธนส์ในช่วงปลายศตวรรษที่ห้าก่อนคริสต์ศักราชนั้น ความยิ่งใหญ่ทางการเมืองก็ได้สูญสลายไปจากแม่แบบปรัชญาและศิลปะของกรีก พลังและความเป็นอิสระแห่งจิตกรีกก็ได้สูญสลายไปด้วย เมื่อโสกราตีสถูกตัดสินประหารชีวิตในปี 399 ก่อนคริสต์ศักราชนั้น วิชาของเอเธนส์ก็ได้ตามไปพร้อมกับเขาด้วย เหลือเพียงแต่ร่องรอยของเขาในตัวศิษย์เอกคือเพลโต และเมื่อฟิลิปแห่งมาซิโดเนียมีชัยเหนือเอเธนส์ที่โครเนีย ในปี 338 ก่อนคริสต์ศักราช และอีกสามปีต่อมาอเล็กซานเดอร์ก็ได้เผามหานครินีสลงเป็นเถ้าถ่านหรือไว้แต่เพียงบ้านของพินดาร์ที่เก็บรักษาไว้ ทว่าสิ่งนี้ก็หาได้ขัดแย้งกับข้อเท็จจริงที่ว่าอิสรภาพของเอเธนส์ในทางการปกครองและความคิดได้ถูกทำลายลงอย่างย่อยยับไม่ บทบาทเด่นของอริสโตเติลชาวมาซิโดเนียเหนือปรัชญากรีกนั้น สะท้อนให้เห็นถึงการที่การเมืองของกรีกตกอยู่ภายใต้อำนาจของคนทางเหนือที่เข้มแข็งและพึงสร้างชาติ

การสิ้นพระชนม์ของอเล็กซานเดอร์ (323 ก่อนคริสต์ศักราช) ช่วยเร่งเร้าให้กระบวนการเสื่อมถอยนี้เกิดเร็วขึ้น จักรพรรดิหนุ่มองค์นี้แม้จะปาเถื่อน ทว่ายังคงเป็นลูกศิษย์ของอริสโตเติลและเรียนรู้ที่จะยกย่องวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่ของกรีก อีกทั้งยังฝันที่จะเผยแพร่วัฒนธรรมนั้นไปสู่ตะวันออกเมื่อได้ดินแดนเหล่านั้นไว้ในครอบครอง ความก้าวหน้าทางการค้า และปริมาณสถานีการค้าของกรีกที่มีมากมายตลอดเอเชียไมเนอร์ มีส่วนช่วยเป็นฐานเศรษฐกิจให้กับการรวมตัวของแถบนี้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรกรีก และอเล็กซานเดอร์ก็หวังว่าจากสถานีที่ศึกคักเหล่านี้ ความคิดกรีกจะแพร่ขยายออกไปครอบงำเช่นเดียวกับสินค้ากรีก ทว่าพระองค์ทรงประมาณการผิดเกี่ยวกับความ

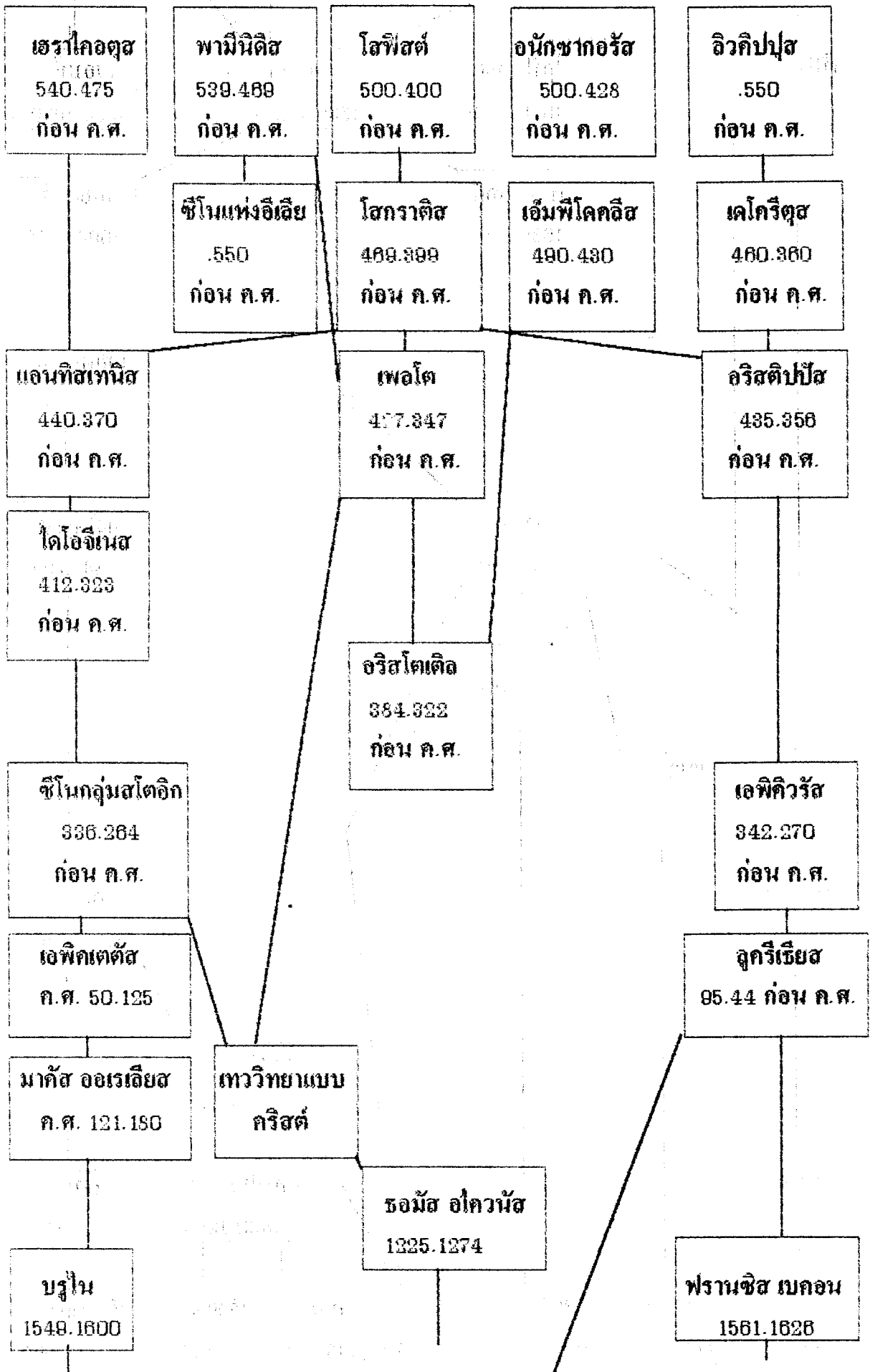
เฉื่อยและแรงต้านทานจากจิตของตะวันออก ตลอดจนความกว้างใหญ่ไพศาลและลึกซึ้งของวัฒนธรรมตะวันออก สิ่งนี้เป็นเพียงความฝันของคนหนุ่มที่นึกว่าอารยธรรมที่ยังไม่เจริญเต็มที่และไม่มั่นคงเช่นของกรีกจะสามารถบังคับอารยธรรมที่แพร่กระจายอย่างหาขอบเขตมิได้ อีกทั้งยังมีรากฐานหยั่งลึกลงไปในประเทศอันยิ่งยงที่สุด ปริมาณของเอเชียมีมากกว่าคุณภาพของกรีก ในชั่วโมงแห่งชัยชนะของพระองค์นั้น วัฒนธรรมของตะวันออกมีชัยชนะเหนืออเล็กซานเดอร์เมื่อพระองค์ทรงสมรส (ในบรรดาสตรีหลายนาง) กับราชธิดาของดาร์ตุสและทรงรับมงกุฎและเสื่อคลุมของรัฐ อีกทั้งยังทรงนำทักษะเกี่ยวกับเทวสิทธิ์ของกษัตริย์ตะวันออกสู่ยุโรป และท้ายที่สุดทรงสร้างความประหลาดใจให้กับกรีกช่วงสงฆ์คนหนึ่งด้วยการประกาศตามวิสัยอันหรรษาแบบตะวันออกว่า ทรงเป็นเทวะชาวกรีกทั้งชาติพากันหัวเราะและพระองค์ก็เสวยน้ำจันทน์จนสิ้นพระชนม์

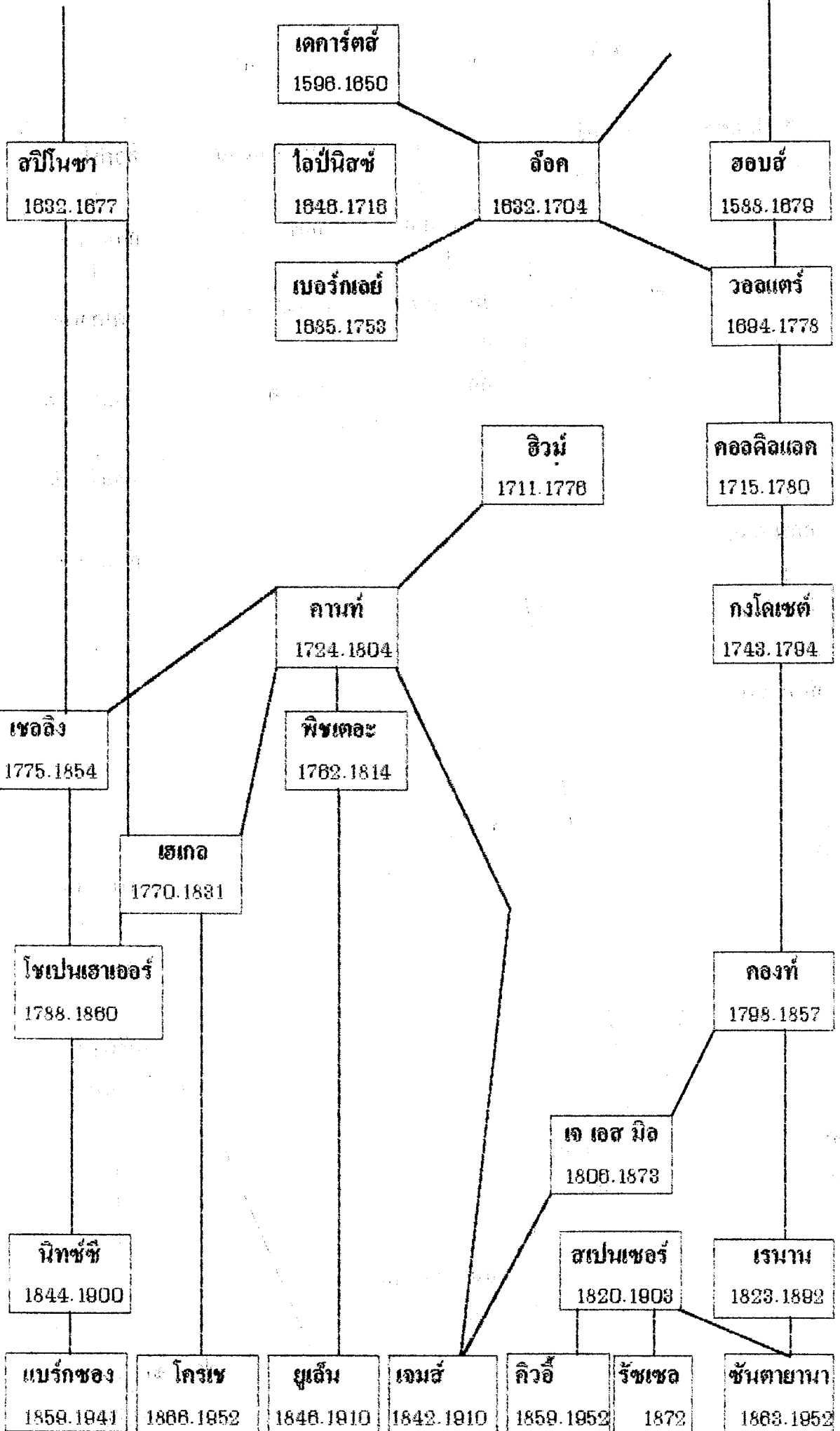
การที่วัฒนธรรมตะวันออกได้แทรกซึมเข้ามาในร่างที่อ่อนเปลี้ยของนักปราชญ์กรีกอย่างชาวจลาตนั้น และตามติดอย่างกระชั้นชิดด้วยการหลั่งไหลของลัทธิและศรัทธาทางตะวันออกเข้ามาในกรีกตามแนวทางการสื่อสารที่ผู้พิชิตหนุ่มได้เปิดไว้ เชื่อที่พังทลายได้ปล่อยให้เคลื่อนแห่งความคิดของตะวันออกหลั่งไหลเข้ามาสู่ที่ลุ่มแห่งจิตของชาวยุโรปที่ยังอ่อนเยาว์ ศรัทธาในสิ่งลึกลับและความเชื่อในโชคกลางซึ่งได้หยั่งรากลงในหมู่คนจนชาวกรีกได้ถูกตอกย้ำและแพร่กระจายทั่วไป จากนี้วัฒนธรรมแห่งความวางเฉยและการยอมรับชะตากรรมของชาวตะวันออก ก็ได้พบความพร้อมที่รับในดินแดนที่เสื่อมและหมดหวังของกรีก การนำปรัชญาสโตอิกเข้ามาในเอเธนส์โดยซีโน (ราว 310 ก่อนคริสต์ศักราช) พ่อค้าชาวฟินิเซียเป็นเพียงการแทรกซึมแบบหนึ่งในหลายๆ แบบของตะวันออกเท่านั้น ทั้งลัทธิสโตอิกและเอพิคิวเรียน ซึ่งเป็นการยอมรับในความพ่ายแพ้อย่างวางเฉยและความพยายามที่จะลืมความพ่ายแพ้โดยใช้ความสนุกสนานก็เป็นเพียงทฤษฎีว่ามนุษย์จะมีความสุขได้อย่างไร ในขณะที่ตกเป็นทาส สิ่งนี้เป็นเช่นเดียวกับแนวคิดสโตอิกตะวันออกแบบทุนนิยมของไซเปนเฮาเวอร์และลัทธิเอพิคิวเรียนแบบเสื่อมทรามของเรนาโนในศตวรรษที่ 19 นั่นคือ สัญลักษณ์ของการปฏิบัติที่แตกทำลายและชาติฝรั่งเศสที่พังสลาย

ความขัดแย้งตามธรรมชาติของทฤษฎีทางจริยศาสตร์เหล่านี้มิใช่สิ่งใหม่สำหรับกรีก เราอาจพบได้ในเฮราคลิตุสผู้หม่นหมองและเดโมคริตุส "นักปราชญ์ผู้เบื่กบาน" และเราก็ได้พบลูกศิษย์ของโสกราตีสแบ่งแยกออกเป็นพวกซินนิคส์ (Cynics) กับไซเรนิคส์ (Cyrenaics) โดยการนำของแอนทิสเทนเนสและอริสตีปปีส โดยสำนักหนึ่งสรรเสริญความวางเฉย อีกสำนักเชิดชูความสุข อย่างไรก็ตามนี่ก็ยังเป็นความคิดที่ประหลาด เอเธนส์ที่ยิ่งใหญ่ไม่ก้าวไปสู่สิ่งนี้แน่ ทว่าเมื่อกรีซได้เห็นเคโรเนียของเลือดและธึบส์ถูกเผาอดเป็นถ้ำดำถ้ำ เลย์หันมารับฟังไดโอจีนีส และเมื่อความรุ่งเรืองอำลาไปจากเอเธนส์ เอเธนส์ก็พร้อมสำหรับซีโนและเอพิคิวรัส¹

¹ ตารางในหน้าต่อไป ชี้ให้เห็นเฉพาะแนวทางสำคัญของพัฒนาการทางปรัชญาในยุโรปและอเมริกา

ตารางความเกี่ยวพันทางปรัชญา

ซีโนสร้างปรัชญาแห่งความวางเฉยของเขาขึ้นมาบนลัทธินิยัตินิยม (Determinism) ซึ่งคริสตียิปัส สโตอิกรุ่นหลังพบว่าเป็นการยากที่จะแยกสิ่งนี้ออกจากลัทธิชะตานิยม (fatalism) ของตะวันออก เมื่อซีโนผู้ไม่เชื่อในระบบทาสีทาสของเขาเพราะความผิดบางประการ ทาสผู้นั้นได้โต้แย้งเพื่อการลดหย่อนผ่อนโทษว่าโดยปรัชญาของนาย เขาถูกกำหนดมาตั้งแต่ต้นแล้วว่าเขาจะต้องทำความผิดนี้ ซึ่งซีโนได้ตอบโต้อย่างสำรวมแบบปราชญ์ว่า โดยหลักปรัชญาเดียวกันนี้ เขาผู้เป็นนายก็ถูกกำหนดมาให้ตีทาสที่ทำความผิดนี้ ดังเช่นที่ไซเปเนเฮาเวอร์ลงความเห็นว่าเป็นการไร้ประโยชน์ที่เจตจำนงของปัจเจกบุคคลจะต่อสู้กับเจตจำนงสากล พวกสโตอิกก็เช่นกันได้โต้แย้งว่า ความวางเฉยแบบนักปราชญ์เป็นทัศนคติที่มีเหตุผลต่อชีวิตที่ดิ้นรนเพื่อการอยู่รอดซึ่งถูกกำหนดให้พ่ายแพ้อย่างยุติธรรม หากชัยชนะเป็นสิ่งซึ่งยากจะเกิดขึ้น เราก็ควรปฏิเสธมัน ทุ่มเทไปสู่ความสงบนั้นมีประโยชน์ทำให้ความสำเร็จทันกับความปรารถนา หากแต่เป็นการลดความต้องการลงให้เท่ากับความสำเร็จของเรา เซเนกา (ราว ค.ศ. 65) สโตอิกชาวโรมันได้กล่าวไว้ว่า "หากท่านไม่มีความเพียงพอกับสิ่งที่มี แม้ว่าท่านจะเป็นเจ้าของโลกทั้งโลก ท่านก็จะยังทุกข์อยู่"

หลักการเช่นนี้เป็นหลักการซึ่งร้องขอสิ่งที่ตรงกันข้ามจากสวรรค์ และเอพิคิวรัส ซึ่งแม้จะใช้ชีวิตแบบสโตอิกเช่นเดียวกับซีโนได้สนองตอบ เฟเนลอง (Fenelon) ² ได้เล่าไว้ว่าเอพิคิวรัสได้ "ซื้อสวนงวงงามที่เขาลงมือเพาะปลูกเอง และ ณ ที่นั่นเขาได้ก่อตั้งสำนักขึ้น และใช้ชีวิตอันสงบและเป็นสุขอยู่กับศิษย์ซึ่งเขาจะสั่งสอน ในขณะที่เขาเดินและทำงาน . . . เขาเป็นคนอ่อนโยนและเป็นที่รักของทุกคน . . . เขาเชื่อว่าไม่มีอะไรสูงส่งยิ่งไปกว่าการอุทิศตัวเองให้ปรัชญา" จุดเริ่มต้นของเขาคือความเชื่อที่ว่าความว่างเฉยคือสิ่งที่เป็นไปได้ และความสนุกแม้ไม่จำเป็นว่าต้องเป็นความสุขทางสัมผัสก็คือเป้าหมายของชีวิตและการกระทำที่คำนึงถึงได้ตลอดจนชอบธรรม "ธรรมชาติดีย่อมชักนำสิ่งมีชีวิตทุกชนิดให้ชอบสิ่งที่ดีแก่ตนมากกว่าสิ่งที่ดีอื่น ๆ" แม้กระทั่งพวกสโตอิกก็พบความพึงพอใจอย่างสุขุมในการสละโลก "เราจึงไม่ควรหลีกเลี่ยงความพึงพอใจหากแต่ควรเลือกสรรมัน" พวกเอพิคิวรัสจึงมิใช่พวกเอพิคิวเรียน ด้วยว่าเขายกย่องความสุขอันเกิดจากปัญญามากกว่าความสุขจากประสาทสัมผัส เขาได้เตือนให้ระวังความพึงพอใจที่จะกระตุ้นและรบกวนจิตใจซึ่งควรจะสงบระงับ ในท้ายที่สุดเขาได้เสนอแนะที่จะแสวงหาความสุขซึ่งแตกต่างไปจากความหมายต่างๆไป นั่นคือ ความสงบสันติ จิตอันสงบ ซึ่งทั้งหมดนี้ให้พระวิกรอยู่รอบ ๆ "ความวางเฉย" ของซีโน

พวกโรมันซึ่งเข้ามาทำการปล้นพวกกรีกในปี 146 ก่อนคริสต์ศักราชพบว่าสำนักคู่ปรับเหล่านี้แบ่งแยกกันในเชิงปรัชญา และเนื่องจากพวกนี้เป็นพวกที่ไม่มีทั้งเวลาว่างและความละเอียดอ่อนในการไตร่ตรอง ก็ได้นำปรัชญาเหล่านี้พร้อมกับของที่ปล้นมาได้กลับไปโรม พวกนักรวบรวมที่ยิ่งใหญ่และพวกที่ต้องเป็นทาสมีแนวโน้มที่จะรับอารมณ์แบบสโตอิก ออกจะเป็นเรื่องยากที่จะเป็นนายหรือเป็นทาสหากท่านเป็นคนที่อ่อนไหว ดังนั้นปรัชญาที่ชาวโรมันรับไว้จึงเป็นปรัชญาสำนักสโตอิก ไม่ว่าจะป็นมาร์คัส ออเรเลียสจอมจักรพรรดิหรือเอพิคเตตัสผู้เป็นทาส แม้แต่ลูครีเทียสยังกล่าวถึงลัทธิเอพิคิวเรียนในลักษณะสโตอิก (ดังเช่น คนอังกฤษของไฮน์ที่มักสนุกอย่างไม่แจ่มใส) และได้

² อ้างเป็นภาษิตจากหน้าแรกของ Anatole France, *Garden of Epicurus*.

จบคำสอนอันน่าเกรงขามของเขาเกี่ยวกับความพึงพอใจด้วยการฆ่าตัวตาย มหาภาพยอันสูงส่งของเขา "ว่าด้วยธรรมชาติของสรรพสิ่ง" ³ (On The Nature of Things) ก็ตามแบบอย่างของเอพิคิวรัส ในการประณามความพึงพอใจด้วยการสรรเสริญเพียงเล็กน้อย เขาเกือบจะเป็นบุคคลร่วมสมัยกับ ซีซาร์และปอมเปอีจึงอยู่ในบรรยากาศของความยุ่งเหยิงและตื่นตระหนก ปากอันสั้นเทาของเขาจึงมักจะเขียนคำสวดขอความสงบและสันติ บางคนวาดภาพเขาเป็นคนสงบเสงี่ยม ซึ่งวัยเด็กมีดมนด้วยความกลัวทางศาสนาเพราะเขาไม่เคยย่อท้อในอันที่จะบอกผู้อ่านว่าไม่มีนรกยกเว้นแต่ที่นี่ และไม่มีเทพเจ้าเว้นแต่สุภาพบุรุษ ซึ่งอาศัยอยู่ในสวนเอพิคิวรัสบนก้อนเมฆ กับไม่เคยเข้ามาข้องแวะกับกิจการของมนุษย์ เขาต่อต้านวัตถุนิยมอันโหดร้ายท่ามกลางลัทธิสรวรคัณรคของชาวโรมันที่กำลังแพร่ขยายวิญญานและจิตเจริญพร้อมกาย เด็บโตด้วยกัน ป่วยเป็นโรคด้วยกันและตายด้วยกัน ไม่มีอะไรดำรงอยู่นอกจากอะตอม ที่ว่างและกฎแห่งกฎทั้งปวงก็คือวิวัฒนาการและการแตกสลายทั่วทุกหนทุกแห่ง

ไม่มีแม้แต่สิ่งเดียวที่คงทน
ชิ้นส่วนแต่ละชิ้นจะยึดกัน

สรรพสิ่งเคลื่อนไหว
แห่สิ่งต่างๆ จะเด็บโตเช่นนี้

จนกระทั่งเรารู้และเรียกชื่อมัน โดยลำดับ
มันละลาย และเป็นสิ่งที่เราไม่รู้จักอีกต่อไป
รวมตัวมาจากอะตอม หล่นลงมาอย่างเชื่องช้าหรือรวดเร็ว
ข้าพเจ้าเห็นดวงอาทิตย์หลายดวง ข้าพเจ้าเห็นระบบยก

รูปร่างของมันขึ้น และแม้กระทั่งระบบและดวงอาทิตย์
จะย้อนกลับไปสู่กระแสนเป็นนิรันดร์ของมัน
ท่านก็เช่นกัน โอโลกอาณาจักรของท่านทั้งหลาย
ทั้งพื้นดินและพื้นน้ำ
อย่างไรก็ตาม ด้วยดวงดาราแห่งท่าน ในหมู่ดวงดาว
แห่งทางช้างเผือก
รวมมาจากสิ่งล่องลอยเช่นนี้ ท่านก็เหมือนกับสิ่งเหล่านี้
จะต้องไป ท่านกำลังไป ชั่วโมงแล้วชั่วโมงเล่า เช่นนี้
ไม่มีอะไรคงอยู่ ทะเลอันหม่นมัวของท่าน
จะไป ทรายสีเงินยวงจะสะทิงถิ่นของมัน
และที่ที่มันอยู่ทะเลแห่งอื่นจะย้อนกลับ
จะทำลายอ่าวแห่งอื่นด้วยเดียวสี่ขาว ⁴

³ Professor Shotwell : Introduction to the History of History เรียนกว่า "เป็นการแสดงที่ยอดเยี่ยมที่สุดในบรรดาวรรณกรรมโบราณ"

⁴ ถอดความโดย Mallock : Lucretius on Life and Death, pp. 15 - 16

นอกจากวิวัฒนาการและการแตกสลายของดวงดาวแล้วยังมีเรื่องของกำเนิดและการกำจัดสิ่งมีชีวิต

"โลกโบราณพยายามผลิตสัตว์ประหลาด สิ่งที่มีหน้าตาและแขนขาแปลกๆ . . . บ้างก็ไม่มีเท้า บ้างก็ไม่มีมือ บ้างก็ไม่มีปาก บ้างก็ปราศจากตา . . . โลกจะผลิตสัตว์ประหลาดอื่นๆ ในลักษณะเช่นนี้ แต่ไม่ประสบผล เพราะธรรมชาติได้กำหนดข้อห้ามในการเพิ่มพูนสิ่งเหล่านี้ ไม่สามารถก้าวไปสู่วัยเจริญงอกงามได้ ไม่สามารถหาอาหารหรือรวมตัวกันในการสืบเผ่าพันธุ์ได้ . . . และเผ่าพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตหลาย ๆ ชนิดก็ต้องล้มตายไปและไม่สามารถมีลูกหลานหรือดำรงเผ่าพันธุ์ต่อไปได้ ทั้งนี้เพราะในกรณีของสรรพสิ่งซึ่งท่านเห็นมีลมหายใจนั้น ล้วนแต่ถูกปกป้องรักษาจากเล่ห์หรือความ กล้าหาญหรือความรวดเร็วของแต่ละเผ่าพันธุ์มาตั้งแต่ต้น . . . สำหรับพวกที่ธรรมชาติมิได้มอบคุณสมบัติเหล่านี้มาก็จะตกเป็นเหยื่อ เป็นสมบัติของสัตว์อื่นจนกระทั่งธรรมชาติทำให้พวกนี้ดับสูญไป" 5

ปัจเจกบุคคลก็มีลักษณะเช่นเดียวกับประเทศชาติจะเติบโตอย่างช้าๆ และตาย "ประเทศบางประเทศจะเจริญ บางประเทศจะเสื่อม และในระยะเวลาสั้นๆ เผ่าพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตจะเปลี่ยนไป ดังเช่นนักวิ่งที่ส่งมอบตะเกียงแห่งชีวิต" ในท่ามกลางสงครามและความตายที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ จะไม่มี ความฉลาดอื่นใดนอกเหนือไปจากการวางแผน การพิจารณาทุกสิ่งด้วยจิตที่สงบ" เห็นได้ชัดว่าความชื่นชมในชีวิตแบบพวกนอกศาสนาได้สูญหายไป และจิตใจที่แปลกประหลาดก็กระทบกับสายพิณที่ขาดแล้ว ประวัติศาสตร์ซึ่งไม่ใช่สิ่งอื่นใดนอกจากเรื่องตลก ก็ไม่เคยตลกไปกว่านี้อีกแล้ว เมื่อมอบสมญาเอพิคิวเรียนให้กับทฤษฎีผู้ยิ่งใหญ่และผู้ประมาดคนผู้นี้

และหากนี่คือจิตใจของศิษย์ของเอพิคิวรัส ก็จะทำให้ลองนึกถึงการมองโลกในแง่สุขนิยมอย่างบันเทิงของสโตอิกแท็ๆ เยียงออเรเลียส หรือเอพิคเตตัส ไม่มีอะไรอีกแล้วในบรรดาบรรณคดีทั้งหลายที่จะหุดูได้เท่า "การแสดงความเห็น" (Dissertation) ของทาส เว้นแต่ "ข้อคิดคำนึง" (Meditations) ของจอมจักรพรรดิ "จงอย่าแสวงหาสิ่งที่จะเกิดขึ้นดังที่ท่านเลือก แต่จงเลือกสิ่งที่จะเกิดขึ้นดังเช่นที่มันเกิดและท่านจะมีชีวิตอย่างรุ่งเรือง" 6 ด้วยวิธีนี้ย่อมเป็นการแน่นอนที่เราจะกำหนดอนาคตได้และเล่นบทของกษัตริย์ต่อจักรวาล เล่ากันว่านายของเอพิคเตตัสกระทำทารุณต่อเขาอย่างสม่ำเสมอ อยู่มาวันหนึ่งเพื่อเป็นการฆ่าเวลานายผู้นั้นเลยบิดขาของเอพิคเตตัสเล่น เอพิคเตตัสได้กล่าวอย่างราบเรียบว่า "ถ้าท่านยังคงทำต่อไป ท่านก็จะหักขาของข้าพเจ้า" นายยังคงบิดขาของเขาต่อไป และเขาก็หัก เอพิคเตตัสได้ตั้งข้อสังเกตอย่างอ่อนโยนว่า "ข้าพเจ้าได้บอกท่านแล้วไม่ใช่หรือว่าท่านจะทำให้ขาของข้าพเจ้าหัก" 7 อย่างไรก็ตามในปรัชญานี้ก็มีความสูงส่งที่ลึกกลับแฝงเร้นอยู่ ดังเช่นความกล้าหาญอย่างสงบของพวกสันตินิยมแบบคอสโตเยฟสกีบางคน "ไม่ว่าในกรณีใดอย่าง

5 V. 830f แปลโดย Munro

6 Enchiridion and Dissertations of Epictetus, ed, Rolleston, p. 81

7 อ้างแล้ว xxxvii

พูดว่าข้าพเจ้าได้สูญเสียสิ่งนั้น หากแต่จงพูดว่าข้าพเจ้าได้ส่งคนให้ ลูกของท่านตายหรือ เขาถูกส่งคืน ภรรยาของท่านตายหรือ หล่อนถูกส่งคืน สมบัติของท่านถูกแย่งไปหรือ นี่มิใช่การส่งคืนดอกหรือ"⁸ ในข้อความดังกล่าวนี้เรารู้สึกถึงความใกล้ชิดระหว่างศาสนาคริสต์และนักบุญผู้กล้าหาญในศาสนา มิใช่ร่องรอยข้อเขียนของลัทธิสโตอิคคอดอกหรือที่ปรากฏอยู่ในกระแสความคิดว่าด้วยหลักจริยธรรมของคริสต์ศาสนาเกี่ยวกับการปฏิเสธความต้องการของตน อุดมการณ์ทางการเมืองที่เกือบจะเป็นชุมชนของภราดรภาพในมวลมนุษยชนของชาวคริสต์และทฤษฎีเอสคาโทโลยีของคริสเตียนเกี่ยวกับเพลิงล้างโลก ในงานของเอพิคเตตัสลักษณะนอกศาสนาได้สูญสลายไปจากวิถึญาณของกรีก-โรมัน และพร้อมที่จะรับศรัทธาแบบใหม่ หนังสือของเขามีลักษณะเด่นที่จะนำมาเป็นคู่มือทางศาสนาของคริสต์จักรในยุคต้น อีกเพียงก้าวเดียวจาก "การแสดงความเห็น" เหล่านี้และ "ข้อคิดคำนึง" ของออเรเลียส ก็ถึง "การเลียนแบบพระคริสต์" (Imitation of Christ)

ในขณะเดียวกันบรรยากาศทางประวัติศาสตร์ได้แปรเปลี่ยนไปสู่จากใหม่ ๆ มีข้อความที่น่าประทับใจตอนหนึ่งจากข้อเขียนลูครีเกียส⁹ ซึ่งบรรยายถึงความเสื่อมของเกษตรกรรมในสาธารณรัฐโรมัน และให้เหตุผลว่าทั้งนี้เป็นเพราะพื้นดินถูกใช้จนหมดปัญญา ไม่ว่าจะอะไรจะเป็นสาเหตุก็ตาม ความมั่งคั่งของโรมันได้กลายเป็นความยากจน เอกภาพกลายเป็นความแตกแยก อำนาจและความทรงกลมกลายเป็นความเสื่อมและความเจือยชา นครต่างๆ สลายตัวหายไปบนดินแดนที่อยู่ไกลจากฝั่งทะเล ถนนหนทางถูกทอดทิ้งปราศจากการซ่อมแซมและไร่นาซึ่งสรรพสำเนียงแห่งการค้า ครอบครัวยเล็ก ๆ ของชาวโรมันผู้มีการศึกษาถูกกลืนโดยเผ่าพันธุ์เยอรมันที่แข่งขันและไว้วัฒนธรรมจำนวนมากซึ่งรุกข้ามพรมแดนเข้ามาบีแล้วบีเล่า วัฒนธรรมนอกศาสนาพ่ายแพ้แก่ลัทธิทางตะวันออก และโดยไม่รู้ตัวอาณาจักรก็เปลี่ยนสภาพเป็นศาสนจักรไป

ในศตวรรษตั้น ๆ ศาสนจักรได้รับการสนับสนุนจากจักรพรรดิซึ่งศาสนจักรได้ถ่ายเทอำนาจมาอย่างช้า ๆ จำนวนของโบสถ์ ความมั่งคั่งและขอบข่ายอิทธิพลของศาสนจักรแพร่ขยายอย่างรวดเร็ว ในศตวรรษที่ 13 ศาสนจักรเป็นเจ้าของที่ดิน 1/3 ของทวีปยุโรป¹⁰ หีบใส่เงินบริจาคของโบสถ์อัดแน่นจนแทบปริไปด้วยเงินทั้งของคนรวยและคนจน ศาสนจักรรวมตัวกันมาเป็นเวลาพันปีด้วยมนต์แห่งความเชื่อที่ไม่คลอนแคลน ไม่เคยมีครั้งใดเลยที่คนส่วนใหญ่ของยุโรปจะรวมตัวกันได้อย่างกว้างขวาง และสงบเท่าครั้งนี้ ศาสนจักรคิดว่าความเป็นเอกภาพเช่นนี้จะต้องอาศัยศรัทธาร่วมกันที่ดุศักดิ์สิทธิ์ด้วยการลงโทษจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งอยู่เหนือการเปลี่ยนแปลงและการกักร้อนแห่งกาลเวลาดังนั้นจึงมีการหลอมคำสอนที่แน่นอนตายตัวขึ้นมา ดุจเปลือกที่หุ้มจิตในวัยเริ่มเติบโตของชาวยุโรปในยุคกลางไว้ ภายในเปลือกนี้เองที่ปรัชญาอัสมาจารย์ (Scholastic Philosophy) ได้เคลื่อนไหวอย่างยากลำบากจากศรัทธามาเป็นเหตุผล และวนกลับไปสู่จุดเดิมอย่างน่างงงวยโดยการอ้างสมมติ

⁸ อ้างแล้วม 86

⁹ III, 1170 คำเล่าอันเก่าแก่ที่สุดและเป็นทฤษฎีล่าสุดเกี่ยวกับความเสื่อมของโรมเปรียบเทียบ Simkhovitch : Toward the Understanding of Jesus, New York, 1921

¹⁰ Robinson and Beard : Outline of European History ; Boston, 1914, i, 443.

ฐานที่ปราศจากการวิเคราะห์และข้อสรุปที่ถูกกำหนดมาล่วงหน้า ในศตวรรษที่ 13 คริสต์จักรทั้งมวล ต้องตื่นตระหนกและถูกคุกคามด้วยการแปลงงานของอริสโตเติลออกเป็นภาษายิวและอาหรับ ทว่าอำนาจของศาสนจักรยังคงมั่นคงเพียงพอโดยอาศัยฝีมือการเปลี่ยนแปลงงานของอริสโตเติลมาเป็นเทววิทยาสถกกลางของโทมาส อควีนาสและบุคคลอื่น ผลคือความซับซ้อนแต่ปราศจากปัญญา ดังที่เบคอนกล่าวไว้ว่า "เขาวินิจฉัยและปัญญาของมนุษย์หากทำงานกับวัตถุมันจะทำงานสอดคล้องกับวัตถุนั้น และจะจำกัดอยู่เพียงนั้น แต่หากทำงานกับตัวมันเองดังเช่นที่แมงมุมชักใยของมันแล้ว จะไม่มีที่สิ้นสุดอีกทั้งยังจะนำมาซึ่งใยแห่งความรู้อันน่าชื่นชมเพราะความมั่งคั่งแห่งสายใยและผลงาน แม้จะมีได้รับเงินทองหรือกำไรตอบแทน" ไม่ช้าไม่นานปัญญาของยุโรปก็จะประทุออกมาจากเปลือกนี้

หลังจากพันปีแห่งการปิดกั้น ผืนดินก็ผลิตดอกออกผลอีกครั้ง สินค้าที่เพิ่มพูนจนเป็นส่วนเกินช่วยผลักดันให้เกิดการค้า และการค้าเมื่อถึงจุดเจริญเต็มที่ก็ทำให้เกิดการสร้างเมืองใหญ่ๆ ซึ่งมนุษย์จะต้องร่วมมือกันทำนุบำรุงวัฒนธรรมและสร้างอารยธรรมอีกครั้ง สงครามครูเสดเปิดเส้นทางไปสู่ตะวันออกและเปิดโอกาสให้กระแสของความหิวหยาและความเห็นนกริตหลังไหลเข้ามา ซึ่งจะนำไปสู่วาระสุดท้ายของความสันโดษและความยึดติดในคำสอนแบบตายตัว ในระยะนี้กระดาศราคาถูกจากอียิปต์ได้เข้ามาแทนที่แผ่นหนังราคาแพงซึ่งทำให้การศึกษาถูกผูกขาดอยู่ใน หมู่พระ การพิมพ์ซึ่งได้รอคอยเครื่องมือราคาถูกมาเป็นเวลานาน ก็แพร่ขยายราวกับระเบิดที่ถูกปลดปล่อยและได้แพร่กระจายอิทธิพลอันรุนแรงและเด่นชัดไปทั่วทุกหนทุกแห่ง บัดนี้นักเดินเรือผู้กล้าหาญซึ่งมีเข็มทิศเป็นเครื่องมือ ก็กล้าเสี่ยงที่จะออกไปในท้องทะเลอันเว้งว่าง และสามารถเอาชนะความโง่เขลาของมนุษย์เกี่ยวกับโลกได้ นักสังเกตผู้ดุดันได้อาศัยกล้องส่องทางไกลเสี่ยงออกไปนอกกรอบของลัทธิอิมมุงาย และเอาชนะความโง่เขลาของมนุษย์เกี่ยวกับท้องฟ้า ในมหาวิทยาลัยในวัด และในที่หลบซ่อนต่างๆ คนเล็กถกเถียงและเริ่มแสวงหามนุษย์ออกนอกทางด้วย ความพยายามที่จะเปลี่ยนโลหะราคาถูกเป็นทอง การเล่นแร่แปรธาตุถูกแปลงมาเป็นวิชาเคมี จากโหราศาสตร์มนุษย์ได้คลำทางอย่างขลาดๆ มาสู่ดาราศาสตร์ และจากนิทานเกี่ยวกับสัตว์พูดได้ก็กลายมาเป็นศาสตร์แห่งสัตววิทยา การตื่นตัวนี้เริ่มด้วยโรเจอร์เบคอน (ค.ศ. 1294) และเดวิดพร็อทกับลีโอนาโด (ค.ศ. 1452 - 1519) อย่างปราศจากขอบเขต ความตื่นตัวนี้มาถึงจุดสูงสุดในดาราศาสตร์ของโคเปอร์นิคัส (ค.ศ. 1473 - 1543) และกาลิเลโอ (ค.ศ. 1564 - 1642) ในงานวิจัยเกี่ยวกับแม่เหล็กและไฟฟ้าของกิลเบิร์ต (ค.ศ. 1544 - 1603) ภายวิภาคศาสตร์ของเวซาเลียส (ค.ศ. 1514 - 1564) และงานของฮาร์วี (ค.ศ. 1578 - 1657) เกี่ยวกับการไหลเวียนของโลหิต เมื่อความรู้พัฒนาขึ้น ความกลัวก็ลดน้อยลง มนุษย์เริ่มบูชาสิ่งที่ตนไม่รู้จักน้อยลง และมุ่งจะเอาชนะมากขึ้น จิตใจที่กระตือรือร้นแบ่งบานด้วยความเชื่อมั่นเครื่องกีดขวางถูกทำลายลง บัดนี้ ไม่มีกรอบบังคับว่ามนุษย์ควรทำอะไร "แต่เรื่อน้อยเหล่านั้นซึ่งคล้ายกับเทหวัตถุบนฟากฟ้าควรจะล่องลอยไปรอบโลก นั่นคือความสุขแห่งยุคเรากาลเวลาเหล่านี้อาจใช้ไปให้ไกลกว่านี้ได้อย่างสมเหตุสมผล ในขณะที่คนโบราณใช้เวลาอย่าง อย่ำไปให้ไกลกว่านี้" ¹¹ ยุคนี้เป็นยุคแห่งความสำเร็จ ความหวัง และความกระตือรือร้น การเริ่มต้นและ

¹¹ The Advancement of Learning, bk.ii, ch. 10.

กิจการใหม่ๆ ในทุกแขนง ยุคที่รอคอยกระแสเสียงเสียงหนึ่ง รอคอยวิญญูณที่มีเอกภาพที่จะสรุปลักษณะของยุคและตัดสินใจเสียงนั้นคือฟรานซิส เบคอน "จิตที่ทรงอำนาจที่สุดแห่งยุคใหม่" ¹² ผู้ที่จะ "สิ้นระฆังรวมพลังปัญญาทั้งหลาย" และประกาศว่ายุโรปได้มาถึงกาลเวลาของตนแล้ว

II. อาชีพทางการเมืองของฟรานซิส เบคอน

เบคอนถือกำเนิดเมื่อวันที่ 22 มกราคม ค.ศ. 1561 ที่ยอร์กแฮร์ตันเป็นที่พักของบิดาของเขา เซอร์นิโคลาส เบคอน ผู้รักษาพระราชวังจักรใหญ่ ในระยะ 20 ปีแรกแห่งรัชสมัยของพระนางเจ้าอลิซาเบธ ณ กรุงลอนดอน แมคคอบลี ได้กล่าวว่า "ชื่อเสียงของบิดาถูกบดบังด้วยชื่อเสียงของบุตรชาย แต่เซอร์นิโคลาสก็หาใช่มนุษย์ธรรมดาสามัญไม่" ¹³ บางท่านอาจจะตั้งข้อสงสัยว่า ความเป็นอัจฉริยะบุตรที่เกิดมาจะเสื่อมถอยเป็นเพียงคนที่ไม่ดีบดบังไร้นัก มารดาของเบคอนคือเลดีแอนคูก น้องสะใภ้ของเซอร์วิลเลียม เซซิล ลอร์ดเบิร์กเลย์ซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงคลังของพระนางเจ้าอลิซาเบธและเป็นผู้ที่ทรงอิทธิพลที่สุดคนหนึ่งของอังกฤษ บิดาของเขาเคยเป็นหัวหน้าพระอาจารย์ของพระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ 6 มารดาเป็นนักภาษาศาสตร์และนักเทววิทยา และค้นเคยกับการติดต่อกับสังฆราชต่างๆ เป็นภาษากรีก ทั้งยังได้เป็นครูสอนบุตรของตนเองและเคี่ยวเข็ญบุตรอย่างมากในการศึกษาของเขา

ทว่าผู้ที่ส่งเสริมความยิ่งใหญ่ของเบคอนอย่างแท้จริงคือ อังกฤษในรัชสมัยของสมเด็จพระนางเจ้าอลิซาเบธ ซึ่งเป็นยุคที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของชาติมหาอำนาจใหม่ การค้นพบทวีปอเมริกาได้เปลี่ยนเส้นทางการค้าจากทะเลเมดิเตอร์เรเนียนมาสู่มหาสมุทรแอตแลนติก และทำให้ชาติในแถบแอตแลนติก-สเปน ฝรั่งเศส ฮอลแลนด์และอังกฤษกลายเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ทางการค้าและการเงินเช่นที่อิตาลีเคยเป็นเมื่อครั้งหนึ่งของยุโรปอาศัยเมืองท่าของอิตาลีเป็นทางเข้าออกของการค้าจากตะวันออก จากการเปลี่ยนแปลงนี้ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการได้ย้ายจากฟลอเรนซ์ โรม มิลาและเวนิสมาสู่แมดริด ปารีส อัมสเตอร์ดัมและลอนดอน หลังจากทีสเปนสูญเสียอำนาจทางทะเลในปี ค.ศ. 1588 การค้าขวงอังกฤษได้ขยายไปทั่วทุกน่านน้ำ เมืองต่าง ๆ ของอังกฤษเติบโตขึ้นด้วยอุตสาหกรรมภายในประเทศ ลูกเรือของอังกฤษได้แล่นเรือไปรอบโลกและกัปตันของอังกฤษก็พิชิตอเมริกาใต้ วรรณกรรมของอังกฤษผลิติดอกออกผลมาเป็นร้อยกรองของสเปนเซอร์ ร้อยแก้วของชิคเนย์ เวทีของอังกฤษมีชีวิตขึ้นมาด้วยบทละครของเชกสเปียร์ มาโลว์และเบน จอนสันและปลาย

เมดิเตอร์เรเนียน โดยมีคำจารึกว่า อย่าไปไกลกว่านี้

¹² E. J. Payne in *The Vambridge Modern History*, i., 65

¹³ *Essays* : New York, 1860, iii, 342

ปากกาที่ทรงพลังอีกนั่นบร้อย ไม่มีผู้ใดที่จะพลาดความเจริญในกาลเวลาและสถานที่เช่นนี้ไปได้ ถ้าเขาพอจะมีเชื่ออยู่ในตัวบ้าง

เบคอนถูกส่งไปยังวิทยาลัยทรินิตี เคบรีตจ์เมื่ออายุ 12 เขาอยู่ที่นั่น 3 ปีและอำลาจากมาด้วยความเกลียดชังตำราและวิธีการของที่นั่น และมีความเป็นปฏิปักษ์อย่างฝังใจต่อลัทธิริสโตเติล และเขาได้ตกลงใจที่จะจัดการให้ปรัชญาได้อยู่บนวิถีทางที่จะงอกงามกว่านี้ อีกทั้งหันเหทิศทางของมันจากการโต้เถียงของพวกอัสมาจารย์ มาสู่การให้แสงสว่างและเพิ่มพูนความดีงามของมนุษย์ แม้เขาจะยังเป็นแต่เพียงเด็กหนุ่มอายุ 16 ปี เขาก็ได้รับการเสนอให้ดำรงตำแหน่งเป็นหนึ่งในคณะทูตอังกฤษประจำฝรั่งเศสและหลังจากที่ได้คำนวณทั้งผลได้ผลเสียอย่างรอบคอบแล้ว เขาก็ตัดสินใจรับตำแหน่งนั้น เขาได้อภิปรายการตัดสินใจที่กำหนดชะตากรรมของเขาให้หันเหจากความสนใจปรัชญา มาสู่การเมืองไว้ในคำนำของ "การตีความธรรมชาติ (The Interpretation of Nature)" ข้อความตอนนี้เป็นข้อความที่ขาดไม่ได้ทีเดียว

"ในขณะที่ข้าพเจ้าเชื่อว่าตนเองเกิดมาเพื่อบริการมนุษยชาติ และตระหนักว่าการเอาใจใส่ต่อความผาสุกของมนุษย์เป็นหน้าที่หนึ่งที่เป็นลัทธิของมนุษย์ เปิดกว้างให้กับทุกคนทำนองเดียวกับน้ำและอากาศ ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงถามตนเองว่าสิ่งใดที่จะเป็นประโยชน์ต่อมนุษยชาติมากที่สุด และงานชนิดใดเล่าที่เหมาะสมกับธรรมชาติของข้าพเจ้าที่สุด ทว่าเมื่อข้าพเจ้าแสวงหา ข้าพเจ้าไม่พบว่ามิจานใดที่จะดีเท่ากับการค้นและพัฒนาศิลปะและการประดิษฐ์ ที่จะช่วยให้มนุษย์เจริญขึ้น . . . และเหนือสิ่งอื่นใด หากบุคคลใดประสบความสำเร็จมิใช่เพียงแต่ประดิษฐ์สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เป็นประโยชน์ออกมาสู่โลกเท่านั้น แต่ยังจะช่วยเป็นแสงส่องทาง ซึ่งในขั้นต้นส่องให้เห็นถึงขอบเขตการค้นพบของมนุษย์ในปัจจุบัน และหลังจากนั้นเมื่อมันปรากฏแสงกล้ำมากขึ้นก็จะช่วยเผยให้เห็นความกระจ่างไปทุกซอกทุกมุม สำหรับข้าพเจ้านักค้นคว้าเช่นนี้แหละควรจะได้รับการขนานนามว่าเป็นผู้ขยายอาณาจักรของมนุษย์ออกไปสู่จักรวาลที่แท้จริง เป็นผู้สนับสนุนอิสรภาพของมนุษย์ เป็นผู้ทำลายล้างความจำเป็นซึ่งพันนาการมนุษย์ไว้ในบัดนี้ ยิ่งกว่านั้น ข้าพเจ้าได้พบว่าในตัวของข้าพเจ้ามีธรรมชาติที่เข้ากับการไตร่ตรองถึงความจริง เพราะข้าพเจ้ามีจิตที่เฝ้าอันวยต่อสิ่งที่สำคัญที่สุด ข้าพเจ้าหมายถึงการตระหนักถึงความคล้ายคลึง และในขณะเดียวกันมันคงเพียงพอและมีสมาธิในการสังเกตข้อปลีกย่อยของความแตกต่างอันละเอียดอ่อน ข้าพเจ้ามีความหลงใหลในการค้นคว้า ความอดทนที่จะไม่ด่วนตัดสินใจ การไตร่ตรองด้วยความพึงพอใจ การยอมรับด้วยความระมัดระวัง พร้อมทั้งจะแก้ไขความประทับใจผิดๆ และจัดระเบียบความคิดของข้าพเจ้าด้วยความพิถีพิถันอย่างมาก ข้าพเจ้ามิได้มีความปรารถนาในสิ่งใหม่และมิได้มีความหลงใหลในของเก่าอย่างงมงาย

ข้าพเจ้ารังเกียจความหลอกลวงทุกชนิด ด้วยเหตุผลเหล่านี้ข้าพเจ้าจึงคิดว่า
 ธรรมชาติและแนวโน้มในตัวข้าพเจ้างั้นที่เคยเป็นนั้นมีลักษณะใกล้ชิด
 และสัมพันธ์กับความจริง

ทว่ากำเนิดของข้าพเจ้า การอบรมเลี้ยงดูและการศึกษาล้วนมุ่งไปสู่
 การเมืองมิใช่ปรัชญา ดังเช่นที่เป็นอยู่ข้าพเจ้าคุ้นเคยกับการเมือง
 มาตั้งแต่เด็ก และนี่ก็มิใช่กรณีแปลกใหม่อะไรสำหรับคนหนุ่ม บางครั้ง
 ข้าพเจ้าก็สิ้นสะเทือนไปกับทัศนะยานาประการ ข้าพเจ้ายังคิดต่อไป
 อีกว่าหน้าที่ต่อชาติอันมีความสำคัญกว่าหน้าที่อื่นในชีวิต ท้ายที่สุด
 ข้าพเจ้าเห็นความหวังว่าหากข้าพเจ้าดำรงตำแหน่งอันทรงเกียรติใน
 ประเทศ ข้าพเจ้าอาจได้รับความช่วยเหลือและสนับสนุนในงานของ
 ข้าพเจ้า ซึ่งมุ่งในความสำเร็จของภาระที่ข้าพเจ้าจะต้องทำ ด้วยความ
 มุ่งมั่นเหล่านี้ข้าพเจ้าจึงหันมาทางการเมือง" 14

เซอร์นิโคลาส เบคอนสิ้นชีวิตลงอย่างกระทันหันใน ค.ศ. 1597 เขาตั้งใจจะมอบทรัพย์สินสมบัติ
 ให้กับฟรานซิส ทว่ามรดกกรรมของเขาได้ทำลายแผนการนี้ นักการทูตหนุ่มผู้ถูกเรียกตัวกลับ
 ลอนดอนโดยด่วนได้พบว่าตนเองในวัย 18 นั้นไร้ทั้งบิดาและทรัพย์สิน เขาค้นเคยกับความหิวโหยที่
 สุดทุกชนิดในสมัยนั้น และเขาก็พบว่าเป็นการยากที่เขาจะยอมรับวิถีชีวิตแบบเรียบง่ายได้ เขาจึงหัน
 มาเป็นทนายในขณะเดียวกันก็รับเรี่ยวญาติผู้ทรงอิทธิพลของเขาให้ช่วยให้เขาได้ตำแหน่งทางการเมืองที่
 จะช่วยปลดปล่อยเขาจากความกังวลทางเศรษฐกิจ จดหมายของงานของเขาแทบไม่มีผลอันใดเมื่อ
 เกี่ยวกับความสละสลวย และพลังของสำนวนและความสามารถของผู้เขียน บางทีอาจจะเป็นเพราะ
 เบคอนไม่ได้ปกปิดความสามารถนี้ และเรียกร้องตำแหน่งที่เขาคิดว่าเหมาะสมจึงทำให้เบิร์กเลยไม่ได้
 ตอบสนองดังที่เขาต้องการ และบางทีอาจเป็นเพราะจดหมายเหล่านี้พรั้งถึงความจงรักภักดีของผู้เขียน
 ทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคตต่อขุนนางผู้ใหญ่มากเกินไปการเมืองก็เช่นเดียวกันกับความรัก การ
 มอบกายถวายชีวิตหาได้ช่วยให้เกิดผลอันใดไม่ เราควรจะให้ตลอดเวลา แต่ไม่ใช่ไม่มีกาละเทศะ
 ความกตัญญูนั้นต้องหล่อเลี้ยงด้วยความคาดหวัง

เบคอนได้ไต่เต้าขึ้นไปอย่างช้า ๆ โดยปราศจากการช่วยเหลือจากผู้ใหญ่ เขาต้องใช้เวลา
 หลายปีกว่าจะไต่เต้าผ่านแต่ละขั้น ในปี ค.ศ. 1583 เขาได้รับเลือกเข้าสภาผู้แทนเป็นฝ่ายค้าน
 (Taunton) และผู้เลือกเขาเข้าไปชอบเขามากเสียจนต้องเลือกเขากลับเข้าไปนั่งในสภาครั้งแล้วครั้งเล่า
 ในการอภิปรายเขามีวิวิธบุตที่กระตือรือร้นและกระฉ่าง เป็นนักพูดที่ปราศจากร่างคำปราศรัย เบน
 จอนสัน กล่าวว่า "ไม่มีผู้ใดที่จะพูดได้เหมาะเจาะ ได้อเนือหาสาระมีน้ำหนักและปราศจากความว่าง
 เปล่าเหลวไหลเช่นเขา ไม่มีคำพูดคำใดของเขาที่จะปราศจากความสละสลวย ผู้ฟังของเขาจะไม่
 สามารถโอหรือเลือบแลไปที่อื่นได้โดยไม่ขาดตอนในการฟัง เขาสะกดคนในทุกที่ ไม่มีใครที่จะมี

14 แปลโดย Abbot, Francis Bacon, London, 1885, p.37

อำนาจเรียกร้องความชื่นชมจากคนได้เท่าเขา สิ่งหนึ่งที่คนทุกคนที่ได้ฟังเขาพูดแล้ว คือ กลัวเขาจะพูดจน" 15 ช่างเป็นนักพูดที่อัจฉริยะเช่นนั้น

เพื่อนผู้มีอิทธิพลที่มีเมตตาต่อเขาคนหนึ่งคือ เอิร์ลแห่งเอสเซ็กซ์ผู้สง่างามและเป็นคนโปรดที่พระนางเจ้าอลิซาเบ็ธทรงเรียนรู้ที่จะชิงชัยเมื่อไม่ทรงสมพระประสงค์ในความรัก ได้มอบบ้านน่ายุ่หลังหนึ่งให้เขาที่ทวิตเคนแสม ในปี ค.ศ. 1595 เพื่อชดเชยที่เขาไม่สามารถหาตำแหน่งทางการเมืองให้เบคอนได้ เป็นของขวัญที่พิเศษจนเราอาจจะเดาว่าคงจะเป็นเครื่องผูกพันเบคอนกับเอสเซ็กซ์ตลอดชีวิต ทว่าการณ์กลับมิได้เป็นเช่นนั้นสองสามหลังจากนั้นเอสเซ็กซ์ได้คิดอุบายจับพระนางเจ้าอลิซาเบ็ธซึ่งและมอบราชสมบัติให้กับผู้สืบราชสมบัติต่อจากพระนางเบคอนได้เขียนจดหมายถึงผู้มีพระคุณของเขาฉบับแล้วฉบับเล่าระท้วงการกบฏครั้งนี้ และเมื่อเอสเซ็กซ์ยังตั้งต้นที่จะทำ เบคอนได้เตือนว่าเขาถือความจงรักภักดีต่อพระนางเหนือความภักดีต่อเพื่อน เอสเซ็กซ์ได้พยายามทำการกบฏ ทว่าไม่ประสบผลสำเร็จและถูกจับกุม เบคอนได้อ้อนวอนพระนางแทนเพื่อนตลอดมาจนในท้ายที่สุดพระนางทรงขอให้เขา "พูดเรื่องอื่น" เมื่อเอสเซ็กซ์ถูกปล่อยชั่วคราวก็ได้รวบรวมกำลังเคลื่อนทัพเข้าลอนดอนและพยายามปลุกปั่นประชาชนให้ก่อการปฏิวัติ เบคอนหันมาเป็นปฏิปักษ์ต่อเอสเซ็กซ์ด้วยความโกรธ ในขณะนั้นเขาได้รับตำแหน่งในกรมอัยการของแผ่นดิน และเมื่อเอสเซ็กซ์ถูกจับกุมอีกครั้งและถูกสอบสวนว่าเป็นกบฏเบคอนกลายเป็นผู้นำในการฟ้องร้องคนที่เคยเป็นเพื่อนสนิท 16

เอสเซ็กซ์ถูกพิพากษาว่ามีความผิดและถูกลงโทษประหารชีวิต การที่เบคอนมีส่วนในการพิจารณาคดีนี้ทำให้ผู้คนเสื่อมความนิยมในตัวเขาไประยะหนึ่ง และตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาเขาก็มีชีวิตอยู่ท่ามกลางศัตรู ที่คอยจ้องหาโอกาสที่จะทำลายเขา ความทะเยอทะยานอันไม่รู้จบของเขาทำให้เขาไม่เคยสงบสุข เขามีแต่ความไม่พอใจและมักจะใช้จ่ายเกินรายได้ไปราว 1 ปีเสมอ เขาใช้จ่ายอย่างสุรุ่ยสุร่าย การโอ้อวดเป็นนโยบายส่วนหนึ่งของเขา เขาแต่งงานเมื่ออายุได้ 45 ปีที่เกริกและราคาแพงทำให้เกิดช่องว่างในเงินสินสอดซึ่งเป็นส่วนหนึ่งแห่งความตั้งใจของสตรีผู้นั้น ในปี ค.ศ. 1598 เขาถูกจับเพราะหนี้สิน อย่างไรก็ตามเขาก็ยังคงก้าวหน้าอยู่ ความสามารถในหลายๆ ด้านของเขาและความรู้อันมหาศาลทำให้เขากลายเป็นสมาชิกที่มีค่าแก่คณะกรรมการที่สำคัญทุกคณะ ตำแหน่งสูงๆ เปิดกว้างสำหรับเขา ในท้ายที่สุด ในปี ค.ศ. 1606 เขาได้รับแต่งตั้งให้เป็นรองอธิบดีกรมอัยการ ในปี ค.ศ. 1613 เขากลายมาเป็นอธิบดีกรมอัยการ และในปี ค.ศ. 1618 เมื่อเขาอายุได้ 57 ปี เขาก็ได้เป็นรัฐมนตรียุติธรรม

15 Nichol : Francis Bacon , Edinburgh , 1907 : i , 37

16 อาชีพของเบคอนในแง่หนึ่งได้รับการจารึกไว้ในหนังสือหลายร้อยเล่ม กรณีโจมตีเบคอนเป็น "คนที่ฉลาดที่สุดและใจดำที่สุดในมวลมนุษย์ (ใฝ่ใฝ่เรียกเขาตั้งนั้น) จะหาอ่านได้จากข้อเขียนของแมคเคิล และเกี่ยวกับการฉ้อฉลล้อมในงานของ Abbot : Francis Bacon สิ่งเหล่านี้คือข้อสงสัยกับคำพูดของเขาเองที่ว่า "ปัญญาสำหรับตัวมนุษย์เองเป็นความฉลาดแบบหนูที่พอพยกจากบ้านก่อนหน้าที่มีนจะพังลงมา" (ข้อเขียน "ว่าด้วยปัญญาสำหรับตัวเอง") กรณีของเบคอนปรากฏในงานของ Spedding : Life and Times of Francis Bacon และใน Evening with a Reviewer ข้อตอบโต้ Macaulay ในรายละเอียด

III. ร้อยแก้ว¹⁷

การก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งของเขาดูราวกับว่าคนฝันของเพลโตในเรื่องราชาปราชญ์จะกลายมาเป็นความจริง เพราะแต่ละขั้นที่เขาก้าวขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองนั้น เบคอนได้ก้าวขึ้นสู่จุดสุดยอดของปรัชญาด้วย แทบจะเป็นเรื่องเหลือเชื่อที่ความรอบรู้และความสำเร็จทางวรรณกรรมของบุคคลผู้นี้เป็นเพียงเหตุการณ์และการแปรเปลี่ยนของอาชีพทางการเมืองที่สับสนเท่านั้น สุภาษิตของเขาคือชีวิตที่ดีที่สุดคือชีวิตที่แอบซ่อนอยู่ภายใน เขาไม่สามารถตัดสินใจได้ว่าเขาชอบชีวิตที่เงิบสงบกับความคิดคำนึงหรือชีวิตที่โลดโผนมากกว่ากัน ความหวังของเขาคือเป็นทั้งนักปราชญ์และนักการเมือง เช่น เซเนกา แม้เขาจะสงสัยว่าทิศทางทั้งสองในชีวิตของเขานี้จะตัดทอนความหวังและลดความสำเร็จของเขาลงก็ตาม เขาเขียนเอาไว้ว่า¹⁸ "ยากที่จะบอกได้ว่าการปนเปการไต่ตรองกับชีวิตที่วุ่นวายหรือการมุ่งแต่ไต่ตรองแต่เพียงอย่างเดียว อย่างใดที่จะเป็นอุปสรรคหรือทำให้จิตไร้ประสิทธิภาพมากกว่ากัน" เขามีความรู้สึกว่าการศึกษามีได้มีเป้าหมายหรือปัญญาโดยตัวของมันเอง และความรู้ที่ปราศจากการประยุกต์เข้ากับการกระทำเป็นเพียงความนึกฝันทางวิชาการ "การทุ่มเวลาให้กับการศึกษามากเกินไปเป็นความเกียจคร้าน การใช้การศึกษามาเป็นเครื่องประดับมากเกินไปก็เป็นการโอ้อวด การตัดสินใจโดยยึดติดกับกฎก็เป็นเรื่องน่าขันสำหรับผู้ คนเจ้าเล่ห์จะดูถูกการศึกษา คนสามัญจะบูชามัน และคนฉลาดจะใช้มัน เพราะการศึกษามีได้สอนถึงประโยชน์ของตัวเอง หากแต่สอนถึงความฉลาดที่ได้มาจากการสังเกตโดยปราศจากการศึกษาและอยู่เหนือการศึกษา¹⁹ นี่เป็นข้อสังเกตใหม่ซึ่งเป็นเครื่องหมายถึงการสิ้นสุดแห่งยุคอัสมาจารย์ ตัวอย่างคือการแยกความรู้จากการสังเกต และเน้นประสบการณ์และผลลัพธ์ซึ่งเป็นจุดเด่นของปรัชญาอังกฤษ และลงเอยที่ปฏิบัตินิยม มิใช่ว่าเบคอนเลิกรักหนังสือและการไต่ตรองไปชั่วขณะ จากคำพูดที่เตือนให้ระลึกถึงโสกราตีส เขาเขียนไว้ว่า "ข้าพเจ้าไม่สนใจจะมีชีวิตอยู่หากปราศจากปรัชญา"²⁰ และเขาได้บรรยายถึงตัวเขาเองไว้ว่าในท้ายที่สุดเขาเป็น "คนที่มีธรรมชาติเหมาะสมต่อวรรณคดีมากกว่าถึงอื่นใดทั้งสิ้น แต่ชะตากรรมบางประการกลับชักจูงให้เขาใช้ชีวิตที่เต็มไปด้วยกิจกรรมซึ่งเป็นสิ่งที่ขัดกับแนวโน้มของอัจฉริยภาพในตัวเขา" (เช่นลักษณะนิสัย)²¹ งานที่เกือบจะเป็นงานชิ้นแรกสุดของเขาที่ได้รับการตีพิมพ์คือ "การสรรเสริญความรู้" (The Praise of Knowledge) (ค.ศ. 1592) ความกระตือรือร้นของหนังสือนี้ที่มีต่อปรัชญาทำให้ต้องคัดลอกข้อความออกมา

17 ผู้เขียนคิดว่าจะเป็นการดีในบทนี้จะไม่พยายามเจาะลึกต่อไปในความคิดที่กระชั้นอยู่แล้วของเบคอน และเลือกที่จะถ่ายทอดความปราดปรองของเขาด้วยภาษาอังกฤษที่เขาใช้อย่างยากที่จะหาผู้ใดเสมอเหมือนได้ มากกว่าที่จะใช้เนื้อที่มากมายนี้เล่าถึงสิ่งเดียวกันแต่กระจำจวมและทรงพลังน้อยกว่า

18 Valerius Terminus, ed fin.

19 "Of Studies"

20 คำอุทิศของ *Wisdom of ZAncients*

21 De Augmentis, viii, 3

"คำสรรเสริญของข้าพเจ้าขออุทิศให้แก่จิต จิตคือคน และความรู้คือจิต มนุษย์คือสิ่งที่เขารู้ความสุขจากความชื่นชม ย่อมมีมากกว่าความสุขจากประสาทสัมผัสมิใช่หรือ และความสุขทาง ปัญญานั้นย่อมยิ่งใหญ่มากกว่าความสุขจากความชื่นชมมิใช่หรือ เป็นเช่นนั้น มิใช่หรือว่าความสุขตามธรรมชาติที่แท้จริงจะไม่มีควาไม่พอ เป็น เช่นนี้มิใช่หรือที่ความรู้เท่านั้นที่จะขจัดความกระวนกระวายไปได้ มีของ กี่ชนิดอยู่ที่นั่นที่เราคิดว่ามิได้มีอยู่ และมีของกี่ชนิดที่เราคาดและ ตั้งค่าไว้สูงเกินกว่าค่าจริงของมัน จินตนาการอันไร้สาระเหล่านี้ การประเมินการที่ผิดพลาดเช่นนี้ คือเมฆหมอกแห่งความผิดพลาดซึ่ง กลายเป็นพายุของความกระวนกระวาย มีความสุขสำหรับจิตมนุษย์ ชนิดใดบ้างที่จะช่วยยกมนุษย์ให้พ้นจากความสับสนของสรรพสิ่ง ที่ที่เขาจะชื่นชมระเบียบของธรรมชาติและความผิดพลาดของมนุษย์ได้ มีภาพของความปิติโดยไม่มีภาพของการค้นพบบ้างไหม มีภาพ ของความพอใจโดยปราศจากผลประโยชน์ไหม เราควรจะ มองเห็นคุณทรัพย์ของธรรมชาติเท่าๆ กับความงามของธรรมชาติ มิใช่หรือ ความจริงนั้นไร้ผลกระนั้นหรือ เราควรสร้างผล สำเร็จที่มีค่า และมอบสิ่งที่มีประโยชน์อย่างไม่รู้จบให้เป็นสมบัติ ของชีวิตมนุษย์มิใช่หรือ"

ร้อยแก้ว (ค.ศ. 1597 - 1623) อันเป็นผลงานทางวรรณกรรมที่ดีที่สุดของเขา สะท้อนให้เห็น ถึงความขัดแย้งระหว่างความรักที่มีต่อการเมืองและความรักที่มีต่อปรัชญาของเขาใน "ข้อเขียนว่าด้วย เกียรติยศและชื่อเสียง" (Essay of Honour and Reputation) เขาได้มอบเกียรติยศทั้งหมดให้แก่ ความสำเร็จทางการเมืองและการทหาร แต่เขาได้มอบให้แก่ความสำเร็จทางวรรณกรรมหรือปรัชญา ไม่แต่ในข้อเขียนที่ชื่อว่า "ว่าด้วยความจริง" (Of Truth) เขาได้เขียนว่า "การแสวงหาความจริงซึ่งเป็นการเข้าไปแสดงความรักใคร่เกี่ยวพาราตีความจริง การรู้ในความจริงซึ่งเป็นการยกย่องและการเชื่อใน ความจริงซึ่งเป็นการชื่นชมความจริงนั้นถือเป็นความดีสูงสุดในธรรมชาติของมนุษย์" ในหนังสือฉบับ "เราได้พูดคุยกับคนฉลาดในการกระทำเราได้พูดคุยกับคนโง่" นั่นคือหากเราวิธีเลือกหนังสือสำหรับ อ่านประโยชน์ที่มีชื่อเสียงมากคือประโยชน์ที่ว่า "หนังสือบางเล่มมีไว้สำหรับลิ้มรส บางเล่มสำหรับกลืน เข้าไป และบางเล่มในจำนวนน้อยมีไว้สำหรับเคี้ยวและย่อย" การจัดกลุ่มนี้เป็นเพียงการจัดอันดับน้อย นิดในห้วงมหาสมุทรและกระแสน้ำหมึกที่ราดรด วางยาพิษ และท่วมทับโลกอยู่ทุกวัน

เป็นของแน่นอนว่า ร้อยแก้วจะต้องถูกจัดเป็นส่วนหนึ่งของหนังสือเล่มที่สมควรจะได้รับการ เคี้ยวและย่อย เป็นเรื่องยากอยู่ที่ท่านจะได้พบเนื้อหาจำนวนมากที่จัดแต่งและปรุงรสอย่างยอดเยี่ยมในจานเล็กๆ เปรคนรังเกียจการปะติดปะต่อและดูถูกการใช้คำฟุ่มเฟือย เขามอบคุณทรัพย์มหา ศาสตร์ให้แก่เราในวลีสั้นๆ ภายในหน้าสองหน้าของบทความแต่ละบทเหล่านี้เราจะได้พบความลึกซึ้งที่

กลั่นกรองแล้วในบัญชาสำคัญๆ ของชีวิตจากนักปราชญ์ผู้นี้ ออกจะเป็นการยากที่จะบอกได้ว่าเนื้อหาหรือวิธีการเขียนที่เหนือกว่ากัน ด้วยนี่คือภาษาที่วิเศษสุดในร้อยแก้วเช่นเดียวกับภาษาร้อยกรองของซีคสเปียร์ ทั้งงานองการเขียนแกร่งเช่นเดียวกับของแทคซิทัส คือกระชับและสละสลวย และส่วนหนึ่งของความกระชับเกิดจากการประยุกต์สำนวนและวลีของภาษาละตินอย่างเชี่ยวชาญ ทว่าคำอุปมาอุปไมยนั้นยังคงลักษณะริศสมัยพระนางเจ้าอลิซซาเบธไว้ ทั้งยังได้สะท้อนความรื่นเริงแบบยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการออกมา ไม่มีผู้ใดอีกแล้วในวงวรรณกรรมอังกฤษที่จะร่ำรวยไปด้วยการอุปมาอันแหลมคม และเต็มไปด้วยนัยเช่นนี้ ข้อบกพร่องประการหนึ่งในท่วงทำนองการเขียนของเบคอนคือการประดับประดาอย่างฟุ่มเฟือย คำอุปมาอุปไมย คำเชิงเปรียบเทียบและคำอ้างอิงอย่างไม่รู้จบที่กระหน่ำลงมาบนประสาทของเราจนเรารู้สึกอ่อนแรงในท้ายที่สุด ร้อยแก้วเป็นเสมือนอาหารหนักที่อุดมด้วยไขมันซึ่งเราไม่สามารถรับประทานเป็นจำนวนมากได้ในครั้งเดียว แต่หากรับประทานทีละน้อยๆ ก็จะเป็นอาหารสมองที่ดีที่สุด²² ในภาษาอังกฤษ

เราจะค้นอะไรออกมาจากความรอบรู้ที่กลั่นกรองมานี้ได้บ้าง บางทีจุดเริ่มต้นที่ดีที่สุดและการหันเหจากรูปแบบของปรัชญาสมัยกลางที่ได้ผลที่สุด เห็นจะเป็นการยอมรับจริยศาสตร์ของเอพิคิวเรียนอย่างเปิดเผยที่ว่า "ความก้าวหน้าของปรัชญา อย่าใช้สิ่งที่ท่านไม่ปรารถนา อย่างปรารถนาในสิ่งที่ท่านไม่หวั่นเกรง คุณจะเป็นเครื่องชี้ถึงจิตใจที่อ่อนแอ ไม่ใช่ใจตนเองและซึ่ซลาด อันที่จริงลัทธิของนักปรัชญาส่วนใหญ่ดูหยาบกระแวง และเอาใจใส่ต่อมนุษย์มากกว่าที่ธรรมชาติกำหนดมา โดยนัยนี้พวกนี้เลยเพิ่มความเสี่ยงตายด้วยการให้ขาดต่อต้าน เพราะในขณะที่เขาทำให้ชีวิตมนุษย์เป็นเพียงการเตรียมตัวและการฝึกเพื่อความตายนั้น ย่อมเป็นไปได้ยากที่ศัตรูจะไม่ดูน่ากลัวในเมื่อไม่มีที่ยุติสำหรับการป้องกันนั้น" ²³ คงไม่มีอะไรอีกแล้วที่จะเป็นอันตรายต่อสุขภาพได้เท่าการเก็บกดความปรารถนาของพวกโสโครค มีประโยชน์อันใดที่จะยึดชีวิตที่ความวางเฉยทำให้ความตายมาถึงก่อนกำหนด ยิ่งไปกว่านั้นปรัชญานี้ยังเป็นปรัชญาที่เป็นไปไม่ได้ เพราะสัญชาติญาณถูกกักจัดออกไป "บ่อยครั้งที่ธรรมชาติถูกซ่อนเร้น บางครั้งถูกเอาชนะ แต่น้อยครั้งที่จะถูกกักจัดออกไป พลังจะทำให้ธรรมชาติรุนแรงยิ่งขึ้นเป็นการตอบแทน หลักคำสอนและการสนทนาทำให้ธรรมชาติเฉื่อยชา แต่ชนบประเพณีจะเปลี่ยนหรือทำให้ธรรมชาติสงบลง . . . แต่มนุษย์อย่าวางใจในชัยชนะเหนือธรรมชาติของตนมากนัก เพราะส่วนมากธรรมชาติจะซ่อนอยู่ภายใต้ และจะคืนชีพขึ้นมาเมื่อมีเหตุมีเครื่องล่อ เจกเช่นกับหญิงสาวของอัสปที่เปลี่ยนจากแมวมาเป็นหญิงที่น่องอย่างสงบเสงี่ยมตรงปลายกระดาน จนกระทั่งหญิงผ่านมา ตั้งใจขอให้มนุษย์หลีกเลี่ยงโอกาสนั้นหรือไม่ก็หัดตนไว้เสมอเพื่อจะได้กระทบกระเทือนน้อยที่สุด" ²⁴ เบคอนคิดว่าร่างกายควรจะเคยชินกับการปล่อยปละเสยและการควบคุม มิฉะนั้น ช่วงของการปล่อยปละเสยจะเป็นการทำลายร่างกาย (ดังที่คนที่คุ้นเคยกับอาหารที่สะอาดและย่อยง่ายจะเป็นคนที่กระทบกระเทือนได้ง่ายที่สุดเมื่อความหลงลืมหรือความจำเป็นทำให้เขารักษาความสมบูรณ์แบบนั้นไม่ได้) ดังนั้น "ความสำราญหลายๆ แบบ

²² ผู้เขียนเลือก *Essays* 7, 8, 11, 12, 16, 18, 20, 27, 29, 38, 39, 42, 46, 48, 50, 52, 54

²³ *Adv. of L.*, vii, 2 บางตอนจากหนังสือนี้ถูกนำเข้ามาไว้ที่นี่เพื่อหลีกเลี่ยงหัวข้อซ้ำซ้อนในงานชนิดนั้น

²⁴ "Of Nature in Men"

ดีกว่าความสำราญมากเกินไป" เพราะ "พลังตามธรรมชาติของวัยหนุ่มได้ผ่านความเกินพอดีหลายๆแบบที่มนุษย์จะได้รับตลอดชีวิต"²⁵ มนุษย์ได้ความเป็นผู้ใหญ่มาด้วยการซื้อบทเรียนในวัยหนุ่ม ถนนไปสู่สุขภาพที่พิเศษสายหนึ่งคือการทำสวน เบคอนเห็นพ้องกับผู้เขียน **ปฐมกาล** (genesis) ว่า "ในเบื้องต้น พระเจ้าผู้ทรงมหิทธิธานุภาพได้ทรงสร้างสวน" และเห็นพ้องกับวอลแตร์ที่ว่าเราจะต้องทำนุบำรุงสวนหลังบ้านของเรา

ปรัชญาศีลธรรมของ **ร้อยแก้ว** มีลักษณะค่อนข้างไปทางความคิดแบบแมคคิเวลลิมากกว่าความคิดแบบชาวคริสต์ซึ่งเบคอนได้ขอมอบข้อให้อย่างชาญฉลาด เราก็อทฤษฎีของแมคคิเวลลิและนักเขียนประเภทนั้น ซึ่งประกาศอย่างเปิดเผยไม่เสแสร้งว่าโดยแท้ที่จริงมนุษย์ลงมือทำ มิใช่ทำในสิ่งที่เขาควรทำ เพราะแทบเป็นไปได้ที่มนุษย์จะมีความฉลาดแบบงูผสมกับความไร้เดียงสาของนกพิราบ โดยปราศจากความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของความชั่วมาก่อน ปราศจากสิ่งนี้คุณธรรมจะถูกตีแผ่และปราศจากการปกป้อง²⁶ พวกเขาเถียงมีสุภาษิตที่แสนจะธรรมดาว่า "ดีแล้วที่เขาไม่ได้เรื่องสักอย่างเดียว"²⁷ เบคอนสนับสนุนคำสอนด้วยการปฏิบัติของเขาและแนะนำอย่างปราศจากอคติถึงการผสมผสานระหว่างการใช้เล่ห์เหลี่ยมกับความซื่อสัตย์ ทำนองเดียวกับโลหะผสม ซึ่งจะช่วยให้โลหะบริสุทธิ์ที่อ่อนตัวกว่าให้มีอายุยาวนานขึ้น เขาต้องการอาชีพที่สมบูรณ์แบบและต่างๆ กันเปิดโอกาสให้ได้รู้จักกับทุกสิ่งที่จะช่วยขยายส่งเสริมปัญญาให้เจียบแหลมลึกซึ้งยิ่งขึ้น เขามีได้ยกย่องแต่เฉพาะชีวิตของการไตร่ตรองแต่เพียงอย่างเดียว เช่นเดียวกับเกอเต เขาตูดถูกความรู้ที่มีได้นำไปสู่การกระทำ "มนุษย์ควรจะต้องรู้ว่าในละครแห่งชีวิตของตนนั้นมีแต่พระเจ้าและเทวดาเท่านั้นที่จะเป็นผู้ดู"²⁸

ด้วยความรักชาติ เขาจึงนับถือศาสนาเดียวกันกับพระมหากษัตริย์ แม้ว่าเขาจะเคยถูกกล่าวหาว่าเป็นพวกอเทวนิยมมากกว่าหนึ่งครั้ง และแนวปรัชญาทั้งหมดของเขาก็มีลักษณะมุ่งทางโลก และมีเหตุมีผล เขาได้แสดงโวหารอย่างจริงใจ ปฏิเสธว่าเขามีชีพวกไม่มีศรัทธา "ข้าพเจ้าเลือกที่จะเชื่อเรื่องเล่าต่างๆ ในพระคัมภีร์ คัมภีร์ที่ลบล้างและพระคัมภีร์อัลกุรอานมากกว่าที่จะเชื่อว่าโครงร่างของจักรวาลนี้ปราศจากจิต . . . ปรัชญาเพียงเล็กน้อยยอมชักนำมนุษย์ไปสู่ความเป็นอเทวนิยม ทว่าปรัชญาชั้นลึกซึ้งนั้นจะชักนำจิตของมนุษย์ไปสู่ศาสนา เพราะในขณะที่มนุษย์พิจารณาสาเหตุที่สองที่กระจัดกระจายอยู่ บางครั้งจิตจะหยุดยั้งอยู่เพียงนี้หาได้ก้าวต่อไปไม่ ทว่าเมื่อจิตได้เห็นสาเหตุก็จะรวบรวมและเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน จิตจะมุ่งไปสู่เจตจำนงสวรรค์และพระเจ้า"²⁹ ความไม่สนใจศาสนานั้นขึ้นอยู่กับ การแบ่งแยกหลายฝ่าย "สาเหตุของอเทวนิยม คือ การแบ่งแยกทางศาสนา หากมีหลายฝ่ายนักแต่ละฝ่ายก็จะเพิ่มความคลั่งให้กับทั้งสองฝ่าย และหลายๆ ฝ่ายจะนำไปสู่ความเป็นอเทวนิยม ในท้ายที่สุด ช่วงเวลาแห่งการศึกษาจะต้องเป็นเวลาที่ความสงบและความ

25 "Of Regiment of Health"

26 Adv. of L. , xii , 2

27 "Of Goodness"

28 Adv. of L. vii , 1

29 "Of Atheism"

มั่งคั่ง เพราะความยุ่งยากและความขัดแย้งจะโน้มน้าวใจคนให้หันเข้าหาศาสนา³⁰

คุณค่าของเบคอนดูจะอยู่ที่จิตวิทยาของเขามากกว่าเทววิทยาหรือจริยศาสตร์ เขาเป็นนักวิเคราะห์ธรรมชาติมนุษย์ที่มีสายตาแหลมคม และที่มั่งคั่งหัวใจทุกดวงได้เบคอนมีความเห็นใหม่และเป็นของเขาเองในเรื่องที่จำเจที่สุดในโลก "ผู้ชายที่แต่งงานแล้วจะมีความคิดล่วงหน้าไป 7 ปี ในวันแรกที่เขาแต่งงาน"³¹ "เป็นสิ่งที่พบได้บ่อยเสมอว่า สามีที่เลวมักได้ภรรยาที่ดี" (กรณีของเบคอนเป็นข้อยกเว้น) "ชีวิตโสตนั้นไปได้ดีกับพระ เพราะความใญ่บุญนั้นยากที่จะรดน้ำลงไปบนผืนดินที่ต้องการน้ำทั้งป่อเป็นประการแรก . . . ผู้ที่มีภรรยาและลูกนั้นได้ตกเป็นทาสของทรัพย์สมบัติ เพราะเขาได้ถูกห่วงเหนี่ยวไว้ด้วยกิจการใหญ่ ซึ่งเป็นคุณธรรมหรือไม่ก็ความร้ายกาจ ³² ดูเหมือนว่าเบคอนจะทำงานหนักเสียจนไม่มีเวลาสำหรับความรักและบางที่เขาอาจจะไม่เคยรู้จักความรักอันลึกซึ้งก็เป็นได้ "ออกเป็นสิ่งแปลกที่ได้เห็นความหลุไหลคลั่งคลือในเรื่องนี้อย่างมาก . . . แม้แต่คนหยิ่งที่คิดว่าตนเองวิเศษอย่างน่าอัศจรรย์ก็ยังไม่เปรียบไม่ได้กับคนมีความรักที่คิดถึงคู่รักของตน . . . ท่านคงสังเกตเห็นว่าในหมู่คนยิ่งใหญ่และมีคุณค่า (ซึ่งความทรงจำยังคงมีอยู่ทั้งในอดีตและปัจจุบัน) ยังไม่มีผู้ใดเลยแม้แต่คนเดียวที่เคลิบเคลิ้มไปกับความรักอย่างบ้าคลั่ง นั่นย่อมแสดงให้เห็นว่าวิญญาณที่ยิ่งใหญ่และกิจการที่ยิ่งใหญ่ย่อมหลีกเลี่ยงจากอารมณ์อันอ่อนแอนี้" ³³

เขาได้คุณค่าแก่มิตรภาพมากกว่าความรัก แม้ว่าเขาจะไม่แน่ใจในมิตรภาพนักก็ตาม "มิตรภาพเป็นสิ่งที่ม่น้อยในโลกนี้ และน้อยที่สุดในหมู่คนที่เท่าเทียมกันซึ่งมักเคยชินกับการบรรยายความเท่าเทียมกันนั้นให้เกินจริง มิตรภาพที่เป็นอยู่คือระหว่างผู้ที่อยู่เหนือกับผู้ที่ด้อยกว่า ซึ่งโชคชะตาทำให้เข้าใจซึ่งกันและกัน . . . ผลสำคัญของมิตรภาพคือ การปล่อยหัวใจให้เบิกบานเอิบอิมด้วยความสบายใจซึ่งอารมณ์ทุกชนิดทำให้เกิดขึ้นมา "เพื่อนเป็นเสมือนหู" ผู้ที่ต้องการให้เพื่อนเปิดเผยแก่เราอย่างหมดเปลือกเป็นคนที่ทำลายหัวใจตนเอง . . . บุคคลใดก็ตามที่ปล่อยให้หัวใจของเขาเต็มไปด้วยความคิดต่าง ๆ เขาวุ่นและความเข้าใจของเขาจะกระจ่างและแผ่กระจายไปในการพบปะสนทนากับผู้อื่น เขาจะเล่นกับความคิดของเขาอย่างง่ายดาย จัดลำดับความคิดอย่างเป็นระเบียบ เขารู้ว่าความคิดจะมีลักษณะอย่างไรเมื่อออกมาเป็นคำพูด ท้ายที่สุดเขาจะฉลองยิ่งขึ้น และจะมีความคิดกว้างยิ่งขึ้นด้วยการพูดคุยหนึ่งชั่วโมงแทนที่จะได้รองหนึ่งวัน"³⁴

ในข้อเขียนที่ชื่อ "วัยจกรรจ์และความชรา" (Of Youth and Age) เขายกหนังสือทั้งเล่มมา

³⁰ อ่างแล้ว

³¹ Letter of Lord Burghley, 1606

³² "Of Marriage and Single Life" เทียบเคียงกับวลีที่เร่ร่อนทูกว่าของเฮ็คสเปียร์ที่ว่า "ความรักมอมอำนาจเป็นสองเท่าให้กับอำนาจทุกชนิด"

³³ "Of Love"

³⁴ "Of Followers and Friends" ;
"Of Friendship"

ไว้ในหนึ่งย่อหน้า "คนหนุ่มนั้นเหมาะแก่การประดิษฐ์มากกว่า การตัดสินใจเหมาะแก่การทำมากกว่า การให้คำปรึกษาเหมาะสำหรับโครงการใหม่ๆ มากกว่ากิจการที่อยู่ตัวแล้ว เพราะประสบการณ์ของวัยเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่ผ่านเข้ามาในแวดวงจะนำทางเขา แต่ในสิ่งใหม่นั้นจะเป็นโทษแก่เขา . . . ในเรื่องของการกระทำและการจัดกิจการคนหนุ่มจะรับไว้เกินกำลัง ก่อให้เกิดความวุ่นวายมากกว่าความสงบ มุ่งไปสู่จุดหมายปลายทางโดยปราศจากการพิจารณาถึงวิธีการและขั้นตอน มุ่งติดตามหลักการ บางประการที่เขามีโอกาสได้พบอย่างน่าสมเพช ไม่สนใจว่า" (เช่น วิธีการ) "การปรับปรุงทำให้เกิดความไม่สะดวกที่คาดไม่ถึงมากมายอย่างไร . . . คนแก่ช่างคัดค้านปรึกษาถ่มถ้ำนานเกินไปไม่ค่อยยอมเสี่ยง เสียใจเร็วเกินไป และไม่ใคร่จะผลักดันให้กิจการดำเนินไปเต็มที่ หากแต่จะพอใจกับความสำเร็จเล็กๆ น้อยๆ เป็นการต้อยอย่างแน่นอนที่จะได้คนทั้งสองแบบทำงาน . . . ทั้งนี้ เพราะคุณความดีของทั้งสองยอมช่วยแก้ไขข้อบกพร่องของกันและกัน" กระนั้นก็ตามเขายังคิดว่าวัยหนุ่มและวัยเด็กอาจมีอิสรภาพมากเกินไป ดังนั้นจึงเติบโตมาอย่างไร้ระเบียบและหย่อนยาน "ขอให้บิดามารดาเลือกอาชีพ และวิชาที่ได้ตั้งใจจะให้บุตรทำหรือศึกษาแต่เนิ่นๆ มิฉะนั้นเขาจะเปลี่ยนแปลงไปตามโอกาส และบิดามารดาไม่ควรนึกถึงใจของบุตรมากนักโดยคิดว่าบุตรจะเลือกในสิ่งที่เขาสนใจมากที่สุด จริงอยู่ที่หากความพอใจและความสามารถของเด็กมีมากกว่าเด็กสามัญ ก็ไม่ควรไปขัดขวางนี่คือกฎโดยทั่วไป "ในส่วนที่เกี่ยวกับไพธากอเรียน" เป็นสิ่งดีเลือกสิ่งที่ดีที่สุด ประเพณีจะทำให้มันนำดูและสะดวก³⁵ เพราะ "ประเพณีคือผู้ปกครองคนสำคัญของชีวิตมนุษย์"³⁶

การเมืองในเรื่อง ร้อยแก้วเป็นคำสอนแบบจารีตนิยมอันเป็นปกติวิสัยของผู้ที่ทะเยอทะยานที่จะปกครอง เบคอนปรารถนารัฐบาลกลางที่มีอำนาจเข้มแข็ง ราชอาธิปไตยเป็นรูปแบบของรัฐบาลที่ดีที่สุด และโดยทั่วๆ ไปประสิทธิภาพของรัฐผันแปรไปตามการรวมอำนาจ ในรัฐบาลนั้น "มีประเด็นสามประเด็นในการดำเนินการ" "การเตรียมการอภิปรายหรือการตรวจสอบและความสมบูรณ์แบบ" (หรือการบริหาร) "ซึ่งหากท่านมองหากความจับใจ ปลอ่ยให้คนส่วนใหญ่ทำงานที่อยู่ตรงกลาง และงานขั้นแรกและขั้นสุดท้ายเป็นของคนจำนวนน้อย"³⁷ เขาเป็นนักนิยมลัทธิทหารอย่างเปิดเผย เขาตำหนิว่าความเติบโตของอุตสาหกรรมทำให้คนไม่เหมาะสมกับการสงคราม เขาครัครวญว่าสันติสุขอันยาวนานได้ทำให้ความเป็นนักรบในตัวคนเสื่อมลง อย่างไรก็ตามเขายังคงตระหนักถึงความสำคัญของวัตถุดิบ "โซลอนได้สรรเสริญโครซุสว่า (โครซุสได้นำทองของเขาออกมาให้โซลอนดูเพื่อเป็นการอวด) "ท่านครับ หากมีบุคคลใดที่มีเหล็กดีกว่าของท่านผ่านเข้ามา เขาจะได้เป็นเจ้าของทองทั้งหมดนี้"³⁸

เขามีข้อแนะนำเกี่ยวกับการหลีกเลี่ยงการปฏิบัติเช่นเดียวกับอริสโตเติล "วิธีที่แน่นอนที่สุดใน การป้องกันการกบฏ . . . คือการจัดตั้งแห่งการกบฏทั้งหลายออกไปเพราะหากมีเชื้อเตรียมไว้ จะ

35 "Of Parents and Children"

36 "Of Custom"

37 "Of Dispatch"

38 "Of the True Greatness of Kingdom"

เป็นการยากที่จะบอกว่าเมื่อไรประกายไฟจะมาและทำให้เกิดไฟลุกขึ้น และไม่ใช่เหตุผลด้วยการปิดเปลวไฟ" (เช่นในการอภิปราย) "ด้วยความเข้มงวดเกินไป จะช่วยแก้ไขความยุ่งยากได้ ความโหดร้าย หลายๆ ครั้งจะช่วยยับยั้งการกบฏได้ดีที่สุด และการรณรงค์เพื่อจะยุติมันก็เป็นเพียงการยืดอายุต่อไป ปัญหาของการกบฏมี 2 ประเด็น คือความยากจนจนถึงที่สุดและความไม่พอใจอย่างมาก. . . . สาเหตุและแรงจูงใจของการกบฏ คือ การเปลี่ยนแปลงในศาสนา ภาวการณ์เปลี่ยนแปลงกฎหมายและประเพณี การหักล้างอภิสิทธิ์ การกดขี่โดยทั่วไป การเลื่อนตำแหน่งคนที่ปราศจากความสามารถ คนแปลกหน้า ยามข้าวยากหมากแพง การปลดทหารจากประจำการ ความหมัดหวังของกลุ่มต่างๆ และอะไรก็ตามที่ทำให้คนขัดเคืองยอมทำให้เกิดการรวมตัวกันเพราะสาเหตุร่วมกัน" คำแนะนำสำหรับผู้เข้าทุกคนคือทำให้ศัตรูแตกแยกกันและประสานมิตร "โดยทั่ว ๆ ไป การแบ่งแยกก็ต่าง ๆ ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐและจัดเขาไว้ด้วยกันโดยให้อยู่ห่างๆ อย่างน้อยก็ไม่วางใจซึ่งกันและกัน เป็นวิธีแก้ไขวิธีหนึ่งที่ไม่เลวร้ายนัก เพราะนี่คือกรณีที่ยากจะแก้ไขได้ หากผู้เห็นด้วยกับการดำเนินการของรัฐจะเต็มไปด้วยความบาดหมางและแตกแยกและผู้ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐจะรวมตัวกันเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน" ³⁹ วิธีที่ดีที่สุดเพื่อหลีกเลี่ยงการปฏิวัติคือการกระจายความมั่งคั่งอย่างยุติธรรม "เงินตรานั้นเปรียบเสมือนของโสภณหากไม่กระจายออกไป" ⁴⁰ ทว่านี่มิได้หมายถึงระบบสังคมนิยมหรือแม้กระทั่งประชาธิปไตยแบบคอนไม่วางใจประชาชนซึ่งในยุคของเขานั้นส่วนใหญ่เกือบไม่มีการศึกษา "การประจบประแจงของคนสามัญ" ⁴¹ และ "ฟิซ็อน เข้าใจถูกเมื่อได้รับการปรบมือจากฝูงชนได้ถามว่า "เขาได้ทำอะไรผิดพลาดไปหรือ" ⁴² สิ่งที่เบคอนประสงค์ในเบื้องต้นคือชนชั้นอิสระที่เป็นเจ้าของที่นา ชนชั้นผู้ดีเมื่อบริหารและสำคัญกว่าสิ่งอื่นใดคือราชาปราชญ์ "แทบจะไม่มีตัวอย่างใดเลยที่ว่ารัฐบาลจะไม่เจริญหากผู้ปกครองมีการศึกษา" ⁴³ เขาได้อ้างถึงเซนต์แอนโตนิอัส โฟอีสและออเรเลียส เป็นความหวังของเขาว่าชื่อของเขาจะได้รับการจารึกต่อจากผู้มีชื่อเสียงเหล่านี้

IV. การสร้างชิ้นใหม่ครึ่งถึงใจผู้

ในท่ามกลางชัยชนะนี้ หัวใจของเขายังคงผูกพันอยู่กับปรัชญาโดยที่เขาไม่รู้ตัว ปรัชญาเป็นที่เลียดเขามาตั้งแต่เขาเป็นหนุ่ม เป็นมิตรในการทำงาน เป็นเครื่องปลอบประโลมใจยามเขาถูกจำคุกและเสื่อมเสียชื่อเสียง เขาโหม่นสกับความเสี่ยงที่เขาคิดว่าปรัชญากำลังเสื่อมลงและตำหนิความแห้งแล้งของลัทธิอัสมาจารย์ "ผู้คนมักจะเหยียดหยามความจริงด้วยเหตุว่ามีการโต้แย้งเกี่ยว

³⁹ "Of Sedition and Friends"

⁴⁰ อ่างแล้ว

⁴¹ Adv. of L. vi, 3

⁴² Adv. of L. vi, 3

⁴³ อ่างแล้ว . i

กับความจริง และคิดว่าคนที่ไม่พบความจริงคือคนที่โต้แย้งผิดๆ" 44 "ศาสตร์ต่างๆ... จึงแทบจะหยุดนิ่ง ไม่ได้รับการเพิ่มพูนอันใดที่มีคุณค่าต่อมนุษยชาติ... และประเพณีตลอดจนการสืบทอดของสำนักต่างๆ ยังคงเป็นการสืบทอดของครูกับนักวิชาการ มิใช่การสืบทอดของนักประดิษฐ์... สิ่งที่ทำอยู่ในวิทยาการต่างๆ ในขณะนี้คือความปั่นป่วนและการก่อกรวนอย่างสม่ำเสมอและยุติลงตรงจุดที่มันเริ่มต้น" 45 ตลอดเวลาที่เขาเจริญเพื่อพู่ขึ้นนั้น เขาได้คำนึงถึงการรื้อฟื้นหรือสร้างปรัชญาขึ้นมาใหม่ "ข้าพเจ้าพินิจถึงการกำเนิดของปรัชญา" 46

เขาวางแผนว่าแกนกลางการศึกษาทั้งมวลของเขามุ่งอยู่ที่การนี้ ก่อนอื่นเขาได้บอกเราใน "แผนงาน" (Plan of the Work) ว่าเขาจะเขียนบทนำของตำรา (Introductory Treatises) อธิบายถึงความล้าหลังของปรัชญาซึ่งเกิดจากการยึดติดอยู่กับวิธีการเก่าแก่มานาน และวางเค้าโครงข้อเสนอของเขาสำหรับการเริ่มต้นใหม่ ประการที่สองเขาพยายามจะสร้าง **การแยกประเภทศาสตร์ต่างๆ** แยกเนื้อหาของศาสตร์ต่างๆ จากกันและลำดับปัญหาที่ยังแก้ไม่ได้ของศาสตร์แต่ละแขนงลงไป ประการที่สาม เขาจะอธิบายวิธีการใหม่ของเขาในการอธิบายธรรมชาติ ประการที่สี่ เขาจะลองศึกษาวิทยาศาสตร์กายภาพและสำรวจ**ปรากฏการณ์ของธรรมชาติ** ประการที่ห้า เขาจะแสดงให้เห็นถึง**ขั้นตอนของปัญญา** ซึ่งนักเขียนในอดีตได้โตเต้าขึ้นไปสู่ความจริง ซึ่งขณะนี้ได้เป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาจากภูมิหลังของสำนักวนอันฟุ่มเฟือยในสมัยกลาง ประการที่หก เขาจะลอง**คาดการณ์ล่วงหน้า**เกี่ยวกับผลของวิทยาศาสตร์ซึ่งเขาเชื่อมั่นว่าจะได้จากการใช้วิธีการของเขา ประการสุดท้าย เกี่ยวกับ**ปรัชญาแบบที่สอง** (ประยุกต์) เขาจะลองวาดภาพของความฝันซึ่งเป็นผลมาจากวิทยาศาสตร์ที่กำลังเบ่งบาน ซึ่งเขาหวังว่าเขาคือศาสตราจารย์ของวิทยาศาสตร์ ทั้งหมดนี้จะประกอบกันเข้าเป็นการสร้างปรัชญาขึ้นมาใหม่ครั้งใหญ่⁴⁷

44 อ่างแล้ว

45 คำนำ *Magon Instauratio*

46 *Redargutio Philosophiarum*

47 งานที่แท้จริงของเบคอนภายใต้หัวเรื่องข้างล่างคือ

I. *Introduction to the Interpretation of Nature* 1603,
A Criticism of Philosophies, 1609.

II. *The Advancement of Learning* (1603,5)

III. *Things Thought and Seen*, 1607, *Thread of the Labyrinth*, 1607

IV. *Natural History*, 1622, *Description of the Intellectual Globe*, 1612

V. *Forest of Foresis*, 1624

VI. *On Origins*, 1621

VII. *The New Atlantis*, 1624

ข้อสังเกต : หัวข้อข้างต้นทั้งหมด ยกเว้น **แอตแลนติสใหม่และความก้าวหน้าของการศึกษา** ซึ่งเขียนเป็นภาษาละตินและเรื่องหลังเบคอนกับผู้ช่วยของเขาได้แปลเป็นภาษาละตินเพื่อให้ผู้อ่านในยุโรป เนื่องจากนักประวัติศาสตร์ และนักวิจารณ์มักจะใช้ชื่อละตินในการอ้างอิง ชื่อเหล่านี้ให้ไว้เพื่อความสะดวกของนักศึกษา

หากไม่นับอริสโตเติลผู้มาก่อนในประวัติศาสตร์ งานนี้จัดได้ว่าเป็นงานที่วิเศษ งานนี้จะแตกต่างจากปรัชญาอื่นๆ ตรงที่มุ่งภาคปฏิบัติมากกว่าภาคทฤษฎี มุ่งผลที่ชัดเจนมากกว่าอัตราส่วนทางความคิด ความรู้คืออำนาจมิใช่การอภิปรายหรือเครื่องประดับ "มันมิใช่ความเห็นที่มีไว้ให้ยึด... แต่เป็นงานที่จะต้องทำ และข้าพเจ้า... กำลังลงแรงเพื่อจะวางรากฐานของสิ่งที่มีประโยชน์และเป็นกำลังมิใช่เป็นลัทธิหรือทฤษฎี" ⁴⁸ ที่นับเป็นครั้งแรกที่เป็นเสียงและสำเนียงของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่

1. ความก้าวหน้าของการศึกษา

ผู้ที่จะผลิตงานออกมาต้องมีความรู้ "ธรรมชาตินั้นบังคับไม่ได้เว้นแต่จะทำตาม" ⁴⁹ ขอให้เราเรียนรู้กฎธรรมชาติและเราจะเป็นนายของมันบ้างเช่นในขณะนี้ ในความเขลาเราเป็นทาสของมัน วิทยาศาสตร์คือหนทางนำไปสู่ดินแดนแห่งความสมบูรณ์ แต่ทางสายนี้มีสภาพเป็นอย่างไร วกวนมิดมวน หันหลังให้ตัวมันเอง หลงเข้าไปในทางผ่านที่ไร้ประโยชน์ และนำไปสู่ความสับสนมิใช่แสงสว่าง ขอให้เราเริ่มโดยการสำรวจสภาพของศาสตร์ต่างๆ กำหนดสาขาที่เหมาะสมและชัดเจนให้ ขอให้เรา "ตั้งศาสตร์แต่ละสาขาให้อยู่ตำแหน่งที่เหมาะสม" ⁵⁰ ตรวจสอบข้อบกพร่อง ความต้องการ และความเป็นไปได้ ซึ่ปัญหาใหม่ ๆ ที่รอการแก้ไข และโดยทั่วไป "ขุดและพรวนดินรอบๆ รากสักเล็กน้อย" ⁵¹

นี่คือภาระที่เบคอนกำหนดให้ตนเองในความก้าวหน้าของการศึกษา เขาได้บันทึกไว้แจก เช่นกษัตริย์เมื่อก้าวเข้าไปในอาณาจักรของตนว่า "เป็นความตั้งใจของข้าพเจ้าที่จะสำรวจความรู้ สิ่งเกิดว่าส่วนใดที่ถูกกละเลยและยังมิได้รับการทำนุบำรุง อีกทั้งขาดการเอาใจใส่จากมนุษย์ด้วยทัศนคติที่จะทุ่มพลังทั้งของเอกชนและของรัฐเพื่อปรับปรุงศาสตร์ต่างๆ โดยการกำหนดร่องรอยที่ถูกทอดทิ้งต่างๆ อย่างสัจยข้อ" ⁵² เขาจะเป็นนักสำรวจที่ยิ่งใหญ่ในผืนดินที่รกไปด้วยวัชพืช ตัดถนนให้ตรง และจัดแบ่งพื้นที่ให้หมู่คนงาน นับเป็นแผนการที่กล้าหาญจนเกือบจะเป็นการอวดดี แต่เบคอนก็ยังหนุ่มพอ (สี่สิบสองนับว่ายังหนุ่มอยู่สำหรับนักปรัชญา) ที่จะวางแผนการเดินทางใหญ่ๆ เช่นนั้นได้ เขาได้เขียนถึงเบริกเลย์ ใน ค.ศ. 1592 "ข้าพเจ้าถือว่าวิชาการทั้งหมดอยู่ในขอบเขตของข้าพเจ้า" โดยมีได้มีความหมายว่าเขาจะทำหนังสือเช่น Encyclopedia Britanica ออกมาก่อนเวลาอันสมควร แต่มีนัยแห่งความหมายเพียงว่างานของเขาอาจจะนำเขาเข้าไปสู่ศาสตร์ทุกแขนงตั้งเช่นนักวิจารณ์และผู้ประสานงานของศาสตร์ทุกสาขาที่มีภาระต้องสร้างสังคมขึ้นมาใหม่ ความโหฬารของเป้าหมายของเขา ทำให้ท่วงท่าของการเขียนของเขามีลักษณะสง่างามและบางครั้งทำให้เขาก้าวเข้ามาสู่จุดสุดยอด

⁴⁸ คำนำ *Magna Instauratio*

⁴⁹ "Plan of Work"

⁵⁰ *Adv. of L.*, iv, 2

⁵¹ อ้างแล้ว . vi, 3

⁵² อ้างแล้ว, ii, I

ในร้อยแก้วของอังกฤษ

เขาแผ่อาณาเขตครอบคลุมสนามรับอันกว้างใหญ่ ที่การค้นคว้าของมนุษย์ต่อสู่อุปสรรคตามธรรมชาติและความโง่เขลาของมนุษย์ และเขาได้ให้แสงสว่างแก่ทุกสาขา เขาให้ความสำคัญแก่ สรีรศาสตร์และการแพทย์อย่างสูง เขาชื่นชมกับการแพทย์ว่าเป็นการวางระเบียบ "เครื่องดนตรีอัน ประณีตวิจิตรซึ่งเสียได้ง่ายดายที่สุด"⁵³ ทว่าเขาได้คัดค้านการละเลยการมองโลกตามที่เป็นจริงของ แพทย์ในสมัยนั้นตลอดจนแนวโน้มง่าย ๆ ที่จะรักษาโรคทุกโรคด้วยยาชานานเดียวกัน ส่วนใหญ่คือ ภายภาพ "แพทย์ของเราคล้ายสังฆราช ซึ่งมีบุญแจที่จะไขเข้าไขออก แต่ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น"⁵⁴ เขาอิงอยู่กับความบังเอิญ ประสบการณ์ส่วนตัวที่ไม่สัมพันธ์กัน ขอให้เขาทดลองให้มากกว่านี้ ขอให้เขาให้ความสว่างแก่มนุษย์ด้วยกายวิภาคเปรียบเทียบ ขอให้เขาผ่าตัดและถ้าจำเป็นก็ให้ฆ่าและ สัตว์เป็นๆ และเหนือสิ่งอื่นใด ขอให้เข ำบันทึกการทดลองและผลที่สามารถเข้าใจและเข้าถึงได้ เบคอนเชื่อว่าอาชีพแพทย์ควรได้รับการอนุญาตให้เร่งหรือผ่อนคลายความตาย (ความตายที่ไม่เจ็บปวด) เมื่อมันปลายของมันเป็นเพียงการยืดเวลาออกไปอีกสองสามวันโดยมีความเจ็บปวดมหาศาล เป็นเติมพัน แต่เขาขอร้องแพทย์ให้ศึกษาศิลปะของการยืดชีวิตให้มากกว่านี้ "นี่คือส่วนใหม่" ของ การแพทย์ "แม้จะเป็นศาสตร์ที่สูงส่งที่สุดก็มีข้อบกพร่อง ถ้าจะกล่าวแล้วการแพทย์มิใช่เรื่องของ ความเชี่ยวชาญในการรักษาโรคที่น่ารังเกียจ และแพทย์ก็มีผู้ใช้ที่จะได้รับการยกย่องเมื่อมีเหตุจำเป็น เท่านั้น แต่จะเป็นผู้แจกจ่ายความสุขทางโลกอันยิ่งใหญ่ที่สุดให้แก่มนุษย์อีกด้วย"⁵⁵ ณ ที่นี้ เราจะได้ยินการประท้วงอย่างไม่พอใจจากพวกนิยมโซเปนเฮาเออร์ต่อสมมติฐานที่ว่า ชีวิตอันยืนยาว เป็นพรสวรรค์ ในทางตรงกันข้ามกลับจะสนับสนุนว่าการที่แพทย์จะยุติความเจ็บไข้ของเรานั้นเป็น ความสำเร็จอันควรแก่การสรรเสริญ ทว่าแม้เบคอนจะวิพากษ์วิจารณ์อีกทั้งยังได้แต่งงานแล้วและมีช้อ กวนใจ เขาไม่เคยสงสัยเลยว่าชีวิตนั้นจะเป็นสิ่งที่ไม่คงงาม

ในทางจิตวิทยาเขาเกือบจะเป็น "นักพฤตินิยม" เขาเรียกร้องให้มีการศึกษาสาเหตุและ ผลของการกระทำของมนุษย์อย่างเคร่งครัดและต้องการจะจำกัดคำว่า "ความบังเอิญ" ออกจากศัพท์ ทางวิทยาศาสตร์ "ความบังเอิญเป็นชื่อของสิ่งที่ไม่มีตัวตน"⁵⁷ นี่คือนิยามแห่งความหมายและความ ทำทายแห่งสงคราม ทั้งหมดบรรจุอยู่ในบรรทัดสั้นๆ ทฤษฎีเจตจำนงเสรีของพวกอัสมาจารย์ถูกผลัก ห่างออกไปด้วยไม่ควรค่าแก่การอภิปราย และสมมติฐานสากลเกี่ยวกับ "เจตจำนง" ว่าต่างจาก "ปัญญา" ถูกยกเลิกไป นี่คือนแนวทางซึ่งเบคอนมิได้ติดตามศึกษาต่อ⁵⁸ นี่มิใช่กรณีเดียวที่เขาสรุป หนังสือหนึ่งเล่มลงไปเป็นวลีสั้นๆ และปล่อยให้ผ่านไปโดยไม่พักที่จะเสียเวลาคิด

⁵³ De Aug., IV

⁵⁴ Adv. of L., IV, 2

⁵⁵ อ่างแล้ว

⁵⁷ "De Interpretation Naturae" ของ Nichol, II, 118

⁵⁸ (Spinoza) ได้พัฒนาสิ่งเหล่านี้ใน Ethics ภาคผนวกของเล่ม I.

และอีกครึ่งหนึ่งด้วยการใช้คำเพียงสองสามคำ เบนคอนก็ได้สร้างศาสตร์สาขาใหม่คือจิตวิทยา สังคม "นักปรัชญาควรจะตรวจสอบอำนาจและพลังของประเพณีการปฏิบัติหน้าที่ นิสัย การศึกษา ตัวอย่าง การเขียนแบบ การเอาอย่าง การสมาคม มิตรภาพ การยกย่อง การตำหนิ การชักชวน ชื่อเสียง กฎหมาย หนังสือ การศึกษา ฯลฯ อย่างแข็งขัน เพราะนี่คือสิ่งที่ครอบงำ ศีลธรรมของมนุษย์ ตัวแทนเหล่านี้แหละที่สร้างและเอาชนะจิต" ⁵⁹ ศาสตร์สาขาใหม่ได้ปฏิบัติตาม คำใดตรงนี้อย่างใกล้ชิดจนกระทั่งมีลักษณะเกือบเหมือนสารบัญญัติงานของ ทาร์ต เลอบอง รอดลวดลอส และเดอโคย์

ไม่มีสิ่งใดอยู่ต่ำกว่าหรือเหนือกว่าวิทยาศาสตร์ เวทย์มนต์คาถา ความฝันการทำนายทาย ทัก การติดต่อทางโทรจิต ซึ่งกล่าวอย่างกว้างๆ คือ "ปรากฏการณ์ทางจิต" จะต้องได้รับการตรวจสอบทางวิทยาศาสตร์ "ทั้งนี้เพราะยังไม่เป็นที่รู้จักว่ากรรมใดและผลใดที่ถือว่าเป็นเรื่องของความ เชื่อผิดๆ ซึ่งสืบเนื่องมาจากสาเหตุธรรมชาติ" ⁶⁰ แม้เขามีแนวโน้มที่จะเป็นพวกเชื่อมั่นในธรรมชาติ นิยม แต่เขากลับรู้สึกผิดใจในปัญหาเหล่านี้ ไม่มีอะไรเกี่ยวกับมนุษย์ที่เป็นสิ่งแปลกสำหรับเขา ผู้ใดจะไปรู้ได้ว่าความจริงที่ไม่มีผู้ใดตั้งข้อสงสัย วิชาการใหม่ๆ อาจเกิดจากการสำรวจเหล่านี้ก็ได้ ดังเช่นที่วิชาเคมีแตกหน่อออกมาจากการเล่นแร่แปรธาตุ "การเล่นแร่แปรธาตุอาจเปรียบคึงกับคนที่เล่าให้บุตรของตนฟังว่า ตนได้ฝังทองไว้ในที่บางแห่งในไร่ของตน เมื่อบุตรไปขุดก็หาได้พบทองไม่ แต่กลับได้พรวนดินจนอุ้งมือจริงอุ้งมือเทียมแทน ดังนั้น การแสวงหาและพยายามทำทองทำให้เกิด การประติษฐานที่เป็นประโยชน์ตลอดจนการทดลอง ที่เป็นบทเรียนมากมาย" ⁶¹

ยังมีศาสตร์อีกสาขาหนึ่งที่เติบโตมาเป็นศาสตร์แห่งความสำเร็จของชีวิตในหนังสือ เล่มที่ 8 ของนั้นเบนคอน ยังไม่ตื่นอำนาจวาสนา เขาได้ให้คำแนะนำเบื้องต้นเกี่ยวกับการเขียนฐานะขึ้นมา ในโลก หลักเกณฑ์ประการแรกคือความรู้เกี่ยวกับตนเองและผู้อื่น การรู้จักตนเองเป็นเพียงครั้งเดียว การรู้จักตนเองเป็นสิ่งมีคุณค่ายิ่งเพราะเป็นวิธีที่จะรู้จักผู้อื่นด้วย เราควรจะต้องขยันที่จะ

"ให้ความรู้ตนเองเกี่ยวกับคนบางคนที่เราจะต้องเกี่ยวข้องด้วยในด้านอารมณ์ของเขา ความปรารถนา ทัศนคติ ธรรมเนียม นิสัย ความช่วยเหลือสนับสนุน และความวางใจซึ่งเขาได้รับเป็นส่วนใหญ่และเป็นแหล่งซึ่งเขาได้รับพลัง ได้เห็นความบกพร่องและความอ่อนแออย่างเด่นชัดและกระฉ่าง เพื่อนของเขา ฝ่ายตรงข้าม ผู้อุปถัมภ์ ผู้อยู่ภายใต้ความอุปถัมภ์ ศัตรู ผู้ริษยา คู่แข่ง เวลาและวิธีที่จะเข้าถึงเขาได้... แต่กฎเกณฑ์ที่มีประสิทธิภาพที่สุดที่จะใช้จิตใจของผู้อื่นคือการค้นหาและประเมินอารมณ์หรือธรรมชาติของเขา เป้าหมาย

⁵⁹ Adv. of L., vii, 3

⁶⁰ De Aug, ix, in Nichol, ii, 129

⁶¹ Adv. of L., i

และแผนการ เราตัดสินใจคนอ่อนแอและโง่ได้ดีที่สุดจากอารมณ์ของเขา และคนที่ฉลาดและบิดตัวเองจากแผนการของเขา... แต่ทางลัดที่สุดสำหรับการสำรวจนี้อยู่ที่วิธีการเฉพาะ 3 วิธี กล่าวคือ 1. การได้รับมิตรภาพมากมาย... 2. การสังเกตทางสายกลางอันชาญฉลาดระหว่างเสรีภาพในการพูดและการนิ่ง... แต่เหนือสิ่งอื่นใด การเสนอบุคลิกภาพที่ดีของตนเอง และรักษาสติของตนเองไว้นั้นย่อมดีกว่าการปกป้องตนเองด้วยความอ่อนหวานและใจดีมากเกินไป ซึ่งทำให้ถูกทำร้ายและถูกตำหนิได้ง่าย แต่ควรจะ... แสดงความเมตตาและความเป็นอิสระเป็นครั้งคราว ซึ่งจะมีทั้งความเผ็ดร้อนและอ่อนหวานในขณะเดียวกัน" 62

สำหรับเบคอนนั้นมิตรเป็นวิถีทางไปสู่อำนาจ เขามีทัศนคติตรงกับแมคคิเวลลี ซึ่งเราดไม่ได้ที่จะคิดว่านี่คือลักษณะของยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ ทว่าเมื่อเราคิดถึงมิตรภาพอันละเอียดอ่อน และปราศจากความเห็นแก่ได้ระหว่างไม่เคลือบแฉะและกาลวาลาเลียร์ มองแดนและลาโบที่ เซอร์ฟิสลิป ซิดนีและซูเบิร์ต ลองเก 63 บางทีการประเมินค่าของมิตรภาพอย่างเป็นทางการเป็นงานเช่นนี้อาจจะช่วยอธิบายถึงการตกอับของเขาได้ ดังเช่นที่ทัศนคติแบบเดียวกันนี้ที่เกิดขึ้นกับโปเลเซียน ทั้งนี้เพราะมิตรนั้นแทบจะไม่ใช้ปรัชญาชั้นสูงในความสัมพันธ์ระหว่างกัน หากอีกฝ่ายจะไม่ใช้ เบคอนได้กล่าวสืบไปโดยยกคำกล่าวของไบอัสหนึ่งในเจ็ดของคณฉลาดของกรีกโบราณ "จงรักมิตรของท่านราวกับว่าเขาจะกลับกลายเป็นศัตรูของท่าน และรักศัตรูของท่านราวกับว่าเขาจะกลับกลายมาเป็นเพื่อนท่าน" 64 แม้แต่เพื่อนก็จงอย่าเผยเป้าหมายและความคิดของท่านให้เขารู้อย่างชัดเจนจนเกินไป ส่วนในการสนทนานั้นจะเป็นผู้ถามมากกว่าออกความคิดเห็นและเมื่อท่านพูดให้พูดแต่ข้อมูลและความรู้มากกว่าที่จะพูดถึงความเชื่อและการตัดสินใจของตนเอง 65 การแสดงออกซึ่งความภูมิใจเป็นทางแห่งความก้าวหน้าและ "การโอ้อวดเป็นข้อบกพร่องในจริยศาสตร์มากกว่าการเมือง" 66 ตรงนี้อีกเช่นกันที่เตือนให้เรารำลึกถึงนโปเลียนเช่นเดียวกับชาวคอสติกันตัวเล็ก ๆ ผู้นี้ เบคอนเป็นคนเรียบง่ายเพียงพอภายในอาณาจักรของเขา ทว่าเมื่อออกนอกอาณาจักรเขาจะมีท่าทางเป็นงานเป็นการและอวดโอ้ ซึ่งเขาคิดว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับชื่อเสียงในสังคม

ดังนั้นเบคอนจึงวิ่งจากสนามหนึ่งไปยังอีกสนามหนึ่ง หว่านเชื้อความคิดของเขาออกไปในศาสตร์ทุกสาขา และการสำรวจบันปลายมักนำเขามาสู่ข้อสรุปว่าศาสตร์ทุกสาขาโดยตัวของมันเองหาเพียงพอไม่ จะต้องมีพลังและวินัยบางอย่างที่อยู่นอกแวงดวงของศาสตร์เหล่านี้ที่จะช่วยประสานมันเข้าด้วยกันและชี้จุดหมายปลายทางให้มัน "มีสาเหตุที่ยิ่งใหญ่และทรงพลังกว่า เหตุใดวิทยาศาสตร์จึงก้าว

62 อ้างแล้ว, VIII, 2

63 เปรียบเทียบกับงานอันน่าชื่นชมของ Edward Carpenter, *Iolaus: an Anthology of Friendship*.

64 *Adv. of L.*, VIII, 2

65 "Of Dissimulation" และ "Of Discourse"

66 *Adv. of L.*, VIII, 2

ไปอย่างเชื่องช้า สาเหตุคือศาสตร์เหล่านี้มีได้อยู่บนเส้นทางที่ถูกต้องในเมื่อเป้าหมายมิได้ตั้งอยู่ในแนวทางที่ถูกต้อง⁶⁷ สิ่งทีวิทยาศาสตร์ต่างๆ ต้องการคือปรัชญาการวิเคราะห์วิธีการทางวิทยาศาสตร์ และการประสานเป้าหมายและผลของวิทยาการต่างๆ เข้าด้วยกัน ปราศจากสิ่งนี้ศาสตร์ต่างๆ ก็เป็นเพียงเรื่องผิวเผิน "จุดตั้งทิวทัศน์ของเมืองจะเป็นภาพที่สมบูรณ์ไม่ได้ หากมองจากที่ราบ ส่วนที่ลึกซึ้งและดูไม่เกี่ยวข้องของศาสตร์สาขาต่างๆ ก็เช่นกัน หากเรายืนอยู่บนระดับเดียวกับศาสตร์แขนงนั้นเราจะไม่มีวันพบมันได้ เราต้องก้าวสูงขึ้นไป"⁶⁸ เขาตำหนิวิธีการมองข้อเท็จจริงแยกทางจากสภาพแวดล้อมของมัน โดยไม่พิจารณาเอกภาพของธรรมชาติราวกับว่าเราจะสามารถถือเทียนเล่มเล็ก ๆ เข้าไปตามซอกมุมมืดในห้องที่มีไฟสว่างอยู่กลางห้องแล้ว

ในระยะยาว ปรัชญาจึงเป็นสิ่งที่เบคอนรักมากกว่าวิทยาศาสตร์ ปรัชญาเท่านั้นที่จะให้ความสงบสุขอันเกิดจากความเข้าใจแก่ชีวิตที่ยุ่งเหยิงและทุกขระทม "การศึกษาจะช่วยให้เราเอาชนะหรือบรรเทาความกลัวตายและโชคชะตาที่เป็นปฏิปักษ์ต่อเราได้" เขาได้คัดลอกประโยคสำคัญของเวอจิลมาดังนี้

"ความสุขย่อมมีแต่ผู้ที่ได้เรียนรู้ถึงสาเหตุของสรรพสิ่ง และสามารถเอาชนะความกลัวทั้งมวลและโชคชะตาที่ไม่เคยผ่อนปรน ตลอดจนความโกลาหลแห่งความละโมบอันน่าชิงทั้งปวงได้" บางทีอาจเป็นผลดีที่สุดของปรัชญาที่ทำให้เราลิ้มบทเรียนของความละโมบอย่างไม่รู้จบ ซึ่งสภาพแวดล้อมที่กระตือรือร้นมักจะตอกย้ำให้เราารู้สึก "ปรัชญาจะชักนำเราให้แสวงหาสิ่งที่ดีสำหรับจิตใจเป็นประการแรก และสิ่งที่เหลือจะตามมาหรือมีจะนั้นเราก็ไม่ต้องการมันนัก"⁶⁹ ปัญญาเพียงเล็กน้อยนั้นคือความสุขตลอดไป

รัฐบาลต้องประสบปัญหาเช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์ เพราะขาดปรัชญาความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับวิทยาศาสตร์เป็นความสัมพันธ์แบบเดียวกับที่รัฐบุรุษมีต่อการเมือง การเคลื่อนไหวที่มีความรอบรู้เป็นเครื่องนำทางและมีความแจ่มชัด ย่อมต่างจากการแสวงหาของปัจเจกบุคคลที่ปราศจากเป้าหมาย ดังเช่นที่การแสวงหาความรู้กลายมาเป็นลัทธิธรรมาจารย์เมื่อแยกตัวจากความต้องการที่แท้จริงของมนุษย์และชีวิต การเมืองก็เช่นกัน หากแยกตัวจากวิทยาศาสตร์และปรัชญาก็กลายเป็นความวุ่นวายที่นำความพินาศมาให้ "เป็นข้อผิดพลาดที่มอบหมายองค์การธรรมชาติให้กับคนมีประสบการณ์ซึ่งมีสูตรเพียงสองสามสูตรที่เขาใช้ หากแต่ปราศจากความรู้ในสมุทธานของโรคหรือสภาพร่างกายของคนไข้ หรืออันตรายจากอุบัติเหตุหรือวิธีการรักษาอันแท้จริง ในทำนองเดียวกัน การมีนักการเมืองที่มีประสบการณ์มาบริหารประเทศก็คงเป็นเรื่องอันตรายเช่นกัน หากปราศจากผู้อื่นที่มีพื้นความรู้มาช่วยบริหาร

67 อ้างแล้ว, i

68 อ้างแล้ว

69 อ้างแล้ว, VIII, 2

แม้จะคิดกันว่าคนที่พูดว่า "รัฐจะเป็นสุขได้เมื่อกษัตริย์เป็นนักปราชญ์หรือนักปราชญ์เป็นกษัตริย์" เป็นคนที่กล่าวอย่างเข้าข้างอาชีพของตนก็ตาม ทว่าสิ่งที่ได้ผ่านการทดสอบจากประสบการณ์ แสดงว่ายุคที่ดีที่สุด คือยุคที่ผู้ปกครองมีความฉลาดและความรู้⁷⁰ และเขาก็ทำให้เราระลึกถึงจอมจักรพรรดิผู้ยิ่งใหญ่หลายองค์ที่ปกครองโรมหลังจากโดมิเทียนและก่อนคอมโมดัส

เช่นเดียวกับเพลโตและเรอทัสหลาย เบนคอนชื่นชมในงานอดิเรกของเขาและถือว่าเป็นคือทางรอดของมนุษย์ แต่เขาก็ตระหนักได้ชัดเจนกว่าเพลโต (และความแตกต่างนี้เองคือการประกาศถึงยุคใหม่) ถึงความจำเป็นของผู้เชี่ยวชาญเฉพาะแขนง ความสำคัญของกำลังและกองทัพผู้เชี่ยวชาญการวิจัย ไม่มีผู้ใดแม้แต่เบนคอนที่จะสามารถรอบรู้ทุกแขนงวิชาแม้ว่าเขาจะมองลงมาจากยอดเขาโอลิมปัสก็ตาม เขารู้ว่าต้องการความช่วยเหลือ และรู้สึกอย่างแจ่มชัดถึงความอ้างว้างของเขาที่ปราศจากการช่วยเหลือใดๆ บนภูเขาเนิน เขาถามมิตรของเขาว่า "ทำไมเพื่อนสนิทใดที่ช่วยงานของท่าน" "สำหรับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้คนเดียวจริงๆ" ⁷¹ เขาฝันถึงนักวิทยาศาสตร์ที่ร่วมมือกันในงานเฉพาะด้านโดยการติดต่อและร่วมมือกันอย่างสม่ำเสมอ และโดยการจัดระเบียบครั้งใหญ่จะสามารถรวบรวมคนเหล่านี้ไว้ได้ด้วยจุดหมายเดียวกัน "ลองคิดว่าเราจะหวังอะไรจากคนที่มีความว่างมากและจากการร่วมแรงกัน และการสืบทอดอายุกัน และนี่มิใช่วิธีการที่บุคคลคนหนึ่งจะใช้เวลาของตน (ดังเช่น กรณีของการใช้เหตุผล) แต่จากสิ่งที่แรงและความอดสาหัสของมนุษย์ (โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาถึงการรวบรวมประสบการณ์) หากใช้ความพยายามเต็มที่อาจรวบรวมจัดสรรและเชื่อมโยงกันในท้ายที่สุด จากนั้นแหละที่มนุษย์จะเริ่มตระหนักถึงพลังของตนเมื่อแต่ละคนต่างรับหน้าที่แทนที่จะทำหน้าที่เดียวกันทั้งหมด" ⁷² วิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นการประมวลความรู้ทั้งหมดจะต้องจัดระเบียบตัวมันเองเสียก่อน

และการจัดระบบนี้จะต้องเป็นสากล ขอมให้มีการติดต่อข้ามพรมแดนอย่างอิสระ และสิ่งนี้อาจจะทำให้ยุโรปเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางปัญญา "ความต้องการประการต่อไปที่ข้าพเจ้าค้นพบคือมีการเห็นพ้องและติดต่อกันน้อยมากระหว่างวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยต่างๆ ทั่วยุโรปเช่นเดียวกับการติดต่อระหว่างรัฐและอาณาจักร" ⁷³ ขอให้มีวิทยาลัยเหล่านี้กำหนดหัวข้อและปัญหาใหม่ให้พวกเขา และร่วมมือกันทั้งในการค้นคว้าและการเผยแพร่ด้วยการจัดระเบียบและเชื่อมโยงกันเช่นนี้ มหาวิทยาลัยจะได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่าควรแก่การได้รับพระบรมราชูปถัมภ์และจะทำให้เป็นดังที่ควรจะเป็นในยุโรป ศูนย์กลางของการศึกษาที่ปราศจากอคติครองโลก เบนคอนได้ตั้งข้อสังเกตต่อไปอีกว่า "ผู้สอนหนังสือของรัฐไม่ว่าจะเป็นวิทยาศาสตร์หรือศิลปะได้รับการแบ่งปันรายได้น้อย"⁷⁴ และเขารู้สึกว่าคงเป็นเช่นนี้เรื่อยไปจนกว่ารัฐบาลจะเข้าไปจัดการกับการศึกษา "คนฉลาดของยุคที่เก่าแก่ที่

⁷⁰ อ้างแล้ว, i

⁷¹ In Nichol, II, 4

⁷² Nov. Org; 1, 113

⁷³ อ้างแล้ว

⁷⁴ Adv. of L., II, 1

สุดดีที่สุดมักจะบ่นว่ารัฐรวนวายกับกฎหมายมากเกินไป และละเลยในเรื่องของการศึกษา⁷⁵ ความฝันอันยิ่งใหญ่ของเขาคือนำวิทยาศาสตร์เข้ามาใช้ในสังคม เพื่อเอาชนะธรรมชาติและขยายอำนาจของมนุษย์

ด้วยเหตุนี้เขาจึงได้กราบทูลขอรับรองต่อพระเจ้าเจมส์ที่ 1 และถวายคำขอยก ด้วยประจักษ์ชัดว่าพระองค์โปรดปรานสิ่งนั้น พระเจ้าเจมส์ทรงเป็นทั้งนักปราชญ์และราชา ทรงภาคภูมิใจพระทัยในปลายปากกาของพระองค์มากกว่าพระศทาหรือพระแสง เราย่อมหวังบางสิ่งบางอย่างจากนักปรัชญาผู้ทรงความรู้และคงแก่เรียนเช่นนี้ เบคอนได้กราบทูลพระเจ้าเจมส์ว่าแผนการที่เขาได้ร่างไว้นั้นเป็นพระราชภาระ "ซึ่งความพยายามของคนๆ เดียว จะเป็นเพียงเงาบนทางแยกซึ่งจะชี้ทางให้ ทว่าไม่สามารถจะเหยียบย่างเข้าไปได้" เป็นการแน่นอนว่าภาระนี้จะต้องข้องเกี่ยวกับค่าใช้จ่าย ทว่า "ขณะที่ราชอาณาจักรและสายลับของพวกเขาและรัฐต่างๆ นำใบเบิกค่าใช้จ่ายในราชการลับเข้ามา พระองค์ก็ควรปล่อยให้สายลับของธรรมชาตินำใบเบิกเข้ามา หากพระองค์ไม่ทรงปรารถนาจะเป็นคนโง่ในหลายๆ สิ่งก็ควรรู้ และหากพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ทรงยอมลงทุนมากมายตามคำขอของอริสโตเติลที่ให้สนับสนุนนายพราน นักล่าสัตว์ปีก ชาวประมงและอาชีพประเภทนี้ คนเหล่านี้ก็ยิ่งต้องการพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเผยความลับของธรรมชาติมากยิ่งขึ้น"⁷⁶ ด้วยพระบรมราชูปถัมภ์ เช่นนี้ การสร้างครั้งใหม่อันยิ่งใหญ่จะเสร็จสมบูรณ์ได้ภายในสองสามปี แต่ถ้าปราศจากพระมหากษัตริย์ผู้ทรงอุปถัมภ์ การนี้คงจะต้องอาศัยเวลาเป็นหลายชั่วอายุกว่าจะสำเร็จได้

สิ่งแปลกใหม่ในงานของเบคอนคือคำรับรองอันเลอเลิศ ที่เขากำหนดถึงการที่มนุษย์สามารถเอาชนะธรรมชาติได้ "ข้าพเจ้าย่อมท่อมืดตัวที่จะพนันว่าศิลปะจะเอาชนะธรรมชาติได้" สิ่งที่มนุษย์ได้ทำไปเป็นเพียง "ความตั้งใจในสิ่งที่เขาจะทำ" แล้วทำไมจึงตั้งความหวังอันสูงส่งนี้แล้ว ในช่วงเวลาสองพันปีที่ผ่านมานี้ มนุษย์มิได้แสวงหาความจริงและสำรวจเส้นทางของวิทยาศาสตร์ดอกหรือทำไมจึงมาหวังความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ในขณะนี้ในเมื่อตลอดเวลาอันยาวนานที่ผ่านมา ผลที่ได้รับเล็กน้อยเหลือเกินเบคอนยอมรับว่าเป็นเช่นนั้น แต่จะเกิดอะไรขึ้นถ้าวิธีการที่มนุษย์เคยใช้ผิดพลาดและไร้ประโยชน์มาตลอดและถ้าหากว่าเราหลงทางมาตลอด การค้นคว้าทั้งหลายก็หลงออกนอกเส้นทางไปและจบลงด้วยความว่างเปล่า เราต้องปฏิวัติวิธีค้นคว้าและวิธีคิดในระบบวิทยาศาสตร์และตรรกศาสตร์อย่างจริงจัง เราต้องการเครื่องมือใหม่ ที่ดีกว่าของอริสโตเติลและเหมาะสมสำหรับโลกอันไพศาลนี้

ด้วยเหตุนี้เบคอนจึงได้มอบหนังสืออันยอดเยี่ยมให้แก่เรา

2. The New Organon

นักวิจารณ์ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อเขาอย่างรุนแรงได้วิจารณ์ไว้ว่า "ผลงานครั้งยิ่งใหญ่ของเบคอนคือ

⁷⁵ อ้างแล้ว, i

หนังสือเล่มแรกใน *Novum Organum*⁷⁷ ไม่เคยมีผู้ใดที่จะทุ่มเทชีวิตให้กับตรรกวิทยาได้เท่าเขา จนทำให้อุปนิสัยกลายเป็นมหาภคพญแห่งการผจญภัยและการพิชิต หากผู้ใดต้องการศึกษาดตรรกวิทยา ขอให้เริ่มจากหนังสือเล่มนี้ "ปรัชญาส่วนนี้ของมนุษย์ซึ่งถือว่าตรรกวิทยาไม่เหมาะสมกับบรรณนิมของ คนหลายคน เป็นเพียงร่างแหและกับดักของความสับสนซับซ้อนซึ่งเต็มไปด้วยขวากหนาม . . . ทว่า หากเราประเมินสิ่งของตามคุณค่าที่แท้จริงของมัน ศาสตร์ที่เป็นเหตุเป็นผลจะเป็นบุญแก่ใจไปสู่ทุก สิ่ง " 78

เบคอนกล่าวต่อไปว่าปรัชญาเป็นหมันมานานเพราะเจ้าหล่อนต้องการวิธีการใหม่ที่จะทำให้ เจ้าหล่อนเจริญงอกงามขึ้น ข้อผิดพลาดอย่างฉกรรจ์ของนักปราชญ์กรีก คือเขาใช้เวลามากเกินไปกับ ทฤษฎี และน้อยเกินไปกับสังเกต ทว่าความคิดควรจะเป็นสิ่งที่ช่วยการสังเกต มิใช่เข้าไปแทนที่ คำหึงเพชบทแรกของ *Novum Organum* ซึ่งดูราวกับจะเป็นการทำทนายอภิปรัชญาทั้งหลาย กล่าวว่ "มนุษย์ในฐานะที่เป็นผู้ทำนุบำรุงและอธิบายธรรมชาติ ปฏิบัติและเข้าใจระเบียบของธรรมชาติเท่าที่ ธรรมชาติยอมให้เขาสังเกต และเขาไม่รู้หรือมีความสามารถมากกว่านั้น" นักปราชญ์ก่อนสมัย ของโสกราตีสดูมีวิจรรณญาณดีกว่าคนรุ่นหลังจากเขาโดยเฉพาะเดโมคริตุสดูจะมีความไวต่อข้อเท็จจริง มากกว่าสนใจในความเลื่อนลอย จึงไม่เป็นเรื่องน่าแปลกอันใดที่ปรัชญาก้าวไปได้ช้ามากในช่วงหลัง จากอริสโตเติล เพราะมุ่งใช้วิธีการของอริสโตเติล "การไปไกลกว่าอริสโตเติลโดยอาศัยแสงสว่างจาก อริสโตเติลก็คือการคิดว่าแสงที่ยืมนั้นสามารถจะเพิ่มพูนแสงสว่าง ให้กับแสงสว่างดวงเดิมได้" 79 บัดนี้ หลังจากสองพันปีแห่งการสับตรรกวิทยาด้วยเครื่องมือที่อริสโตเติลสร้างขึ้น ปรัชญาตกต่ำ ลงชนิดที่ไม่มีผู้ใดเคารพยกย่องอีกต่อไป ทฤษฎี กฎและข้อถกเถียงของสมัยกลางควรจะถูกสลัด ออกไป ละเลิกเสียให้หมด หากปรัชญาจะเปลี่ยนตัวเองใหม่จะต้องเริ่มอีกครั้งด้วยกระดานที่สะอาด และจิตที่ได้ชำระล้างแล้ว

เพราะฉะนั้นนับแต่ก้าวแรกคือการชำระปัญญาให้บริสุทธิ์ เราจะต้องเป็นเสมือนเด็กเล็กๆ ที่ ปราศจากความรู้ในสำนักและนามธรรมต่างๆ ล้างอคติและความคิดลวงหน้าให้หมดไป เราจะต้องทำ ลายรูปเคารพของจิต

รูปเคารพ ตามที่เบคอนใช้ (บางทีอาจสะท้อนให้เห็นถึงการที่พวกโปรเตสแตนต์ปฏิเสธการ บูชารูปเคารพ) หมายถึงภาพที่ได้มาจากความจริง ความคิดที่เข้าใจว่าเป็นวัตถุ ความผิดพลาดอยู่ ในหัวข้อนี้ และปัญหาแรกของตรรกวิทยาคือการหาร่องรอยและกันมิให้เกิดเหตุของความผิดพลาดนี้ เบคอนได้กล่าวสืบไปถึงการวิเคราะห์การอ้างเหตุผลผิดๆอันลือชื่อของเขา คอนดิลแลคได้กล่าวไว้ว่า "ไม่มีผู้ใดรู้ดีไปกว่าเบคอนในเรื่องสาเหตุแห่งความผิดของมนุษย์"

77 Macaulay, op. cit. p.92

78 Adv. of L., v, 1

79 Valerius Terminus

ความผิดเหล่านี้คือ หนึ่งรูปเคารพของเผ่า การอ้างเหตุผลผิดๆ อันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ โดยทั่วไป "เพราะประสาทสัมผัสของมนุษย์มักยืนยันผิดๆ" (โดยปรอทากรัสที่ว่า "มนุษย์คือเครื่องวัดสรรพสิ่ง") "แต่ตรงกันข้าม กลับเป็นมาตรฐานของสรรพสิ่ง ความเข้าใจทั้งหมดทั้งจากประสาทสัมผัสและจิตล้วนมีส่วนสัมพันธ์กับมนุษย์ มิใช่สัมพันธ์กับจักรวาล และจิตของมนุษย์นั้นคล้ายกระจกขรุขระที่สอดใส่คุณสมบัติของตนให้กับวัตถุต่างชนิด และบิดเบือนและทำให้วัตถุเหล่านั้นเสียรูปไป" ⁸⁰ ความคิดของเราคือภาพของตัวเรามากกว่าเป้าหมายของความคิด ยกตัวอย่างเช่น "ความเข้าใจของมนุษย์มีธรรมชาติที่แปลกประหลาด มักจะทึกทักว่าสิ่งของต่างๆ มีระเบียบและความสม่ำเสมอมากกว่าที่พบจริงๆ ดังเช่นเรื่องเล่าที่ว่าเทวีวัตถุบนฟากฟ้า เคลื่อนไหวเป็นวงกลมสมบูรณ์" ⁸¹ อีกตอนหนึ่งกล่าวว่า

"ความเข้าใจของมนุษย์นั้นเมื่อมีข้อเสนอใดเกิดขึ้น

(ไม่ว่าจะจากการยอมรับหรือความเชื่อ หรือจากความเพเลิดเพลิน ที่มันให้) จะผลักดันทุกสิ่งให้สนับสนุนและยืนยัน และแม้ตัวอย่างที่น่าเชื่อมากมาอาจจะส่อไปในทางตรงกันข้าม ทว่าทั้งสองฝ่ายจะไม่ตั้งเถียงหรือตำหนิกันหรือกำจัดและปฏิเสธด้วยการแยกแยะ ด้วยความรุนแรงและอคติที่เป็นอันตราย หากแต่จะสละหลักฐานจากข้อสรุปครั้งแรกเสีย ผู้ตอบคำถามได้ดีคือผู้ที่ถูกนำไปดูผ่านคำปฏิญาณที่ชวนไว้ในโบสถ์ซึ่งเหลือรอดจากเรือแตก และถูกคะยั้นคะยอถามว่าเขายังตระหนักถึงอำนาจของพระเจ้าหรือไม่" แล้วภาพของคนที่ประสบกับความหายนะแม้จะให้คำปฏิญาณแล้ว ความเชื่อไสยศาสตร์มีลักษณะเกือบเหมือนกับทุกแห่งไม่ว่าจะเป็นโหราศาสตร์ ความฝัน การเชื่อโชคกลาง การตัดสินใจที่เป็นผลของกรรม หรือที่คล้ายกัน ทั้งหมดนี้ผู้ศรัทธาที่ถูกหลอกจะสังเกตเห็นแต่ด้านที่เป็นผลสำเร็จของเหตุการณ์แต่จะละเลยและลืมความล้มเหลว แม้จะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นปกติทั่วไป" ⁸²

"หลังจากที่ได้กำหนดปัญหาตามเจตจำนงของเขาแล้วมนุษย์จะหันไปหาประสบการณ์ และโน้มน้าวประสบการณ์นั้นให้สอดคล้องกับความเห็นชอบของตน และจะลากจูงประสบการณ์ไปราวกับเชลยในขบวนแห่" ⁸³ โดยย่อ "ความเข้าใจของมนุษย์มิใช่แง่ที่มีวามัน หากแต่ได้รับพลังจากเจตจำนงและความพอใจ และนี่คือที่มาของวิทยาศาสตร์ ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่า "เป็นวิทยาศาสตร์ถ้าเราปรารถนาจะเรียก"

⁸⁰ Nov. Org. i 41

⁸¹ อ้างแล้ว, i, 45

⁸² อ้างแล้ว, i, 46

⁸³ อ้างแล้ว, i, 63

เพราะสิ่งใดที่มนุษย์ปรารถนาจะให้เป็นอย่างนั้น เขาก็พร้อมที่จะเชื่อ - 84
เป็นดังนั้นมิใช่หรือ

เบคอนได้ให้คำแนะนำอันที่ค้ำยั้งไว้ในที่นี้ว่า "โดยทั่วๆ ไป ขอให้นักศึกษาเกี่ยวกับธรรมชาติทุกคนถือสิ่งนี้เป็นกฎ กล่าวคือสิ่งใดก็ตามที่จิตของเขาสนใจและฝังใจด้วยความพอใจอย่างประหลาด ขอให้ตั้งความสงสัยไว้ก่อน และจะต้องมีความระมัดระวังมากขึ้น ในการแก้ปัญหาอันอื่นจะต้องทำ ความเข้าใจอย่างชัดเจนโดยปราศจากอคติ" ⁸⁵ อย่าปล่อยให้ความเข้าใจกระโดดและบินจากสิ่งเฉพาะ ไปสู่กฎที่ปราศจากการพิสูจน์อันห่างไกล และเกือบจะเป็นการกล่าวอย่างกว้างๆ ที่สุด . . . อย่า คิดปีกให้กับความเข้าใจแต่ควรถ่วงไว้ด้วยน้ำหนักเพื่อป้องกันไม่ให้มันกระโดดและบินไป ⁸⁶ จินตนาการอาจจะเป็นศัตรูของปัญญาในขณะที่มันควรจะเป็นเพียงการเสนอและการทดลอง

ความคิดแบบที่สองนั้นเบคอนเรียกว่า รูปเคารพแห่งถ้ำ เป็นความคิดที่แปลกสำหรับปัจเจกบุคคล "มนุษย์ทุกคนมีถ้ำหรือห้องเล็กๆ ของเขาที่หักแหย่และทำให้แสงธรรมชาติดมัวลงไป" นี่เป็น ลักษณะของเขาตั้งที่ธรรมชาติสร้างและหลอมหลอม และตั้งที่อารมณ์หรือสภาพร่างกายกับจิตใจสร้างขึ้นมา ตัวอย่างเช่น จิตบางดวงเป็นจิตซึ่งประกอบด้วยการวิเคราะห์และมองเห็นความคล้ายคลึง ดังนั้น เราจึงมีนักวิทยาศาสตร์และจิตรกรข้างหนึ่งและเรามีกวีและนักปรัชญาอีกข้างหนึ่ง และอีกครั้งหนึ่ง "จิตบางดวงแสดงความชื่นชมอย่างไม่มีขอบเขตต่อของโบราณ จิตดวงอื่นๆ กระตือรือร้นที่จะ อ้าแขนรับความแปลกใหม่ มีจำนวนน้อยที่รักษาความเป็นกลางที่สมดุลได้ และไม่ทำลายสิ่งที่อดีต ได้วางรากฐานไว้อย่างถูกต้องหรือดำเนินสิ่งที่เพิ่งประดิษฐ์ขึ้นในสมัยใหม่" ⁸⁷ ความจริงไม่เข้าข้างฝ่ายใด

แบบที่สามคือเคารพของตลาด ซึ่งเกิดจาก "การค้าและการคบหาสมาคมกันของมนุษย์ ทั้งนี้ เพราะมนุษย์พูดคุยกันโดยอาศัยภาษาเป็นสื่อ ทว่าคำพูดนั้นถูกกำหนดด้วยความเข้าใจของฝูงชน และจากนี้เองที่คำซึ่งเลวและไม่เหมาะสมถือกำเนิดขึ้นมา กลายเป็นเครื่องกีดขวางปัญญาของมนุษย์ อย่างวิเศษที่สุด" ⁸⁸ นักปราชญ์จัดการกับเรื่องนี้ กระนั้นก็ตามมิได้บ้างที่รู้ว่า "ความไม่รู้จบ" นี้คืออะไร หรือรู้ว่ามันมีตัวตนอยู่หรือไม่ นักปราชญ์พูดถึง "ปฐมสาเหตุที่ไม่ได้ถูกสร้าง" หรือ "ปฐมกรรมที่ไม่เคลื่อนไหว" นี้ก็เป็นอีกสิ่งมิใช่หรือที่เป็นวิถีที่ใช้ปิดปิดความโง่เขลาที่เปล่าเปลี่ยว และ บางทีชี้ให้เห็นถึงความรู้สึกผิดของผู้ใช้ ผู้ที่มีสมองแจ่มชัดและซึ่งตรงทุกคนรู้ว่าไม่มีเหตุใดที่จะปราศ จากสาเหตุ หรือผู้ที่เคลื่อนที่ที่ปราศจากการเคลื่อนที่ บางทีการปฏิรูปปรัชญาขนานใหญ่จะแก้ได้ ง่าย ๆ ดังนั้นกระมัง คือเราจะต้องเลิกโกหกกันเสียที

84 อ้างแล้ว, i, 49

85 อ้างแล้ว, i, 58

86 อ้างแล้ว, i, 104

87 อ้างแล้ว, i, 56

88 อ้างแล้ว, i, 56

ท้ายที่สุด ยังมีรูปเคารพซึ่งเข้ามาอยู่ในใจของผู้คนจากลัทธิต่างๆ ของนักปรัชญา ตลอดจนกฎการพิสูจน์ผิด ๆ สิ่งนี้ข้าพเจ้าเรียกว่า รูปเคารพของโรมมหรศพ ทั้งนี้เพราะในวิจารณ์ถาณของข้าพเจ้า ระบบที่รับเข้ามาของปรัชญาเป็นเพียงการแสดงละครหลายองค์ที่สะท้อนถึงโลกที่เขาสร้างเลียนแบบของปลอมทั้งงดงาม และโหดครของเวที ปรัชญานี้ท่านจะสังเกตเห็นสิ่งเดียวกับที่ท่านพบเห็นจากเวทีของกวี เรื่องราวที่ประพันธ์ขึ้นเพื่อแสดงจะกระชั้นและสละสวยและยังมีมากกว่านั้น หากเราปรารถนาจะให้มันเป็นอย่างยิ่งกว่าเรื่องจริงจากประวัติศาสตร์⁸⁹ โลกที่เพลโตบรรยายเป็นเพียงโลกที่เพลโตสร้างขึ้นและทำให้เห็นเพลโตมากกว่าเห็นโลก

เราไม่มีวันจะไปได้ไกลในการแสวงหาความจริง หากรูปเคารพเหล่านี้จะทำให้เราสะดุดในทุกหัวเลี้ยวแม้แต่คนที่ดีที่สุดในหมู่พวกเรา เราต้องการวิถีคิดแบบใหม่ เครื่องมือใหม่สำหรับความเข้าใจ "และดังที่ดินแดนอันกว้างใหญ่ไพศาลของหมู่เกาะอินเดียตะวันตกจะยังไม่มีผู้ใดค้นพบ หากปราศจากการรู้จักใช้เข็มทิศเป็นเบื้องต้น จึงไม่เป็นเรื่องประหลาดที่การค้นคว้าและความก้าวหน้าของศิลปะหาได้พัฒนาไปไม่ ในขณะที่ศิลปะแห่งการประดิษฐ์และการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ยังคงไม่เป็นที่รู้จัก"⁹⁰ และแน่นอนที่ว่าจะเป็นเรื่องน่าขำหน้าหากดินแดนของโลกทางกายภาพถูกค้นพบและเปิดเผยอย่างกว้างขวาง โลกทางปัญญาถูกลบปิดตายอยู่ภายในขอบเขตของการค้นพบเก่าๆ⁹¹

ประการสุดท้าย ความยุ่งยากของเราขึ้นอยู่กับลัทธิและวิธีการนิรมัย เราไม่ได้ค้นพบความจริงใหม่ๆ เพราะเราก็คือว่าข้อความที่น่าเคารพแต่เป็นปัญหาบ้างข้อความที่เป็นจุดเริ่มต้นที่ต้องยอมรับและไม่เคยคิดที่จะนำสมมติฐานนี้มาสังเกตหรือทดลอง บัดนี้ "หากมนุษย์จะตั้งต้นด้วยความแน่นอน เขาจะต้องยุติลงที่ความสงสัย ทว่าหากเขาจะพอใจที่จะเริ่มด้วยความสงสัยเขาจะยุติลงที่ความแน่นอน" (อนิจจามันเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้) นี่คือนิยามของคณหนุ่มในปรัชญาสมัยใหม่ ส่วนหนึ่งเป็นประกาศแห่งอิสรภาพ เดคาร์ตคงอยากจะพูดถึงความจำเป็นของ "การสงสัยอย่างมีระบบ" ว่าเป็นการกำจัดไยแมงมุมซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องทำในการเข้าถึงรากความคิดอันชัดเจน

เบคอนได้ก้าวต่อไปด้วยการให้คำทรรณอย่างน่าทึ่งถึงวิธีการสืบสวนแบบวิทยาศาสตร์ "มีประสบการณ์สามัญซึ่งหากถือดังที่ปรากฏจะเรียกว่า ความบังเอิญ ("ประสบการณ์") "ถ้าแสวงหาจะเรียกว่าเป็นการทดลอง วิธีการของประสบการณ์ที่แท้จริงจะจุดเทียนให้" (สมมติฐาน) "จากนั้นแสงจากเทียนจะชี้ทางให้" (จัดการและกำหนดขอบเขตการทดลอง) "ตั้งต้นดังที่มันทำกับประสบการณ์คือจัดระเบียบให้ถูกต้องและแยกแยะอย่างไม่ผิดพลาด และจากนั้นจะดึงเอาความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ออกมา และจากความจริงที่เป็นหลักฐานที่เป็นที่ยอมรับนี้ การทดลองใหม่จะเกิดขึ้น"⁹² (ดังเช่น

⁸⁹ อ้างแล้ว, i, 44

⁹⁰ Adv. of L., v, 2

⁹¹ Nov. Org., i, 84

⁹² อ้างแล้ว, i, 82

ในย่อหน้าก่อน 93 ซึ่งกล่าวถึงผลของการทดลองครั้งแรกว่าเป็น "การเก็บงุ่นครั้งแรก" "ที่จะเริ่มการค้นคว้าต่อไป ในที่นี้เราตระหนักอย่างชัดเจนแม้จะไม่เหมาะสมถึงความต้องการสมมติฐาน การทดลอง วิธีการนิรนัย ซึ่งนักวิจารณ์บางคนคิดว่าเขาได้มองข้ามไปโดยสิ้นเชิง) เราควร จะก้าวเข้าไปหาธรรมชาติแทนหนังสือ ประเพณีและผู้รู้ เราควรจะ "นำธรรมชาติมาวางไว้บนหิ้ง และบังคับให้มันเป็นพยาน" แม้จะขัดแย้งกับตัวของมันเองก็ตาม เพื่อที่เราจะได้ควบคุมให้อยู่ใน ความต้องการของเรา เราควรจะรวบรวม "ประวัติธรรมชาติ" ของโลกจากทุกส่วนซึ่งสร้างขึ้นด้วยการ ร่วมวิจัยของนักวิทยาศาสตร์ในยุโรปเข้าด้วยกัน เราจะต้องใช้วิธีการอุปนัย

ทว่าอุปนัยมิได้หมายถึง "การจาระไนอย่างอย่างง่าย ๆ" เกี่ยวกับข้อมูลทั้งหมด เป็นไปได้ที่วิธีการนี้โดยตัวของมันเองจะไม่มีที่สิ้นสุดและไม่เป็นประโยชน์ วัตถุประสงค์ของวิทยาศาสตร์ขึ้นไปได้ นี้คงเป็นเสมือนการงมเข็มในมหาสมุทร "เราจะต้องจำกัดและปิดล้อมบริเวณของเราเพื่อจับเหยื่อ วิธีอุปนัยจะต้องรวมถึงเทคนิคของการแยกแยะข้อมูลและการตัดสมมติฐาน เพื่อที่ว่ากรรไกรเล็กคำอธิบายที่เป็นไปได้จะเป็นลำดับนั้น จะทำให้มีเพียงสมมติฐานเดียวเหลืออยู่ใน หายที่สุด บางทีเรื่องที่เป็นประโยชน์ที่สุดของเทคนิคแบบนี้คือ "ตารางของความมากกว่าหรือน้อยกว่ากัน" ซึ่งจะระบุตัวอย่างที่คุณสมบัติหรือเงื่อนไขสองชนิดเพิ่มหรือลดลงด้วยกัน และเผยให้เห็น ความสัมพันธ์ที่เป็นสาเหตุซึ่งกันและกันระหว่างปรากฏการณ์ที่แตกต่างกันในเวลาเดียวกัน เบคอนจึง ตั้งคำถามว่าความร้อนคืออะไร แสงหาปัจจัยที่เพิ่มพร้อมกับที่ความร้อนเพิ่มขึ้น และลดลงเมื่อ ความร้อนลดลง หลังจากการวิเคราะหอันยาวนาน เขาได้พบความเกี่ยวพันอันแน่นอนระหว่าง ความร้อนและการเคลื่อนไหว ข้อสรุปของเขาซึ่งเป็นหนึ่งในมรดกทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติจำนวนน้อยคือ ความร้อนเป็นรูปหนึ่งของการเคลื่อนไหว

จากการยืนยันในการสะสมและวิเคราะห์ข้อมูล ตามศัพท์ของเบคอนเราได้ก้าวเข้ามาสู่แบบ ของปรากฏการณ์ที่เราศึกษา มาสู่ธรรมชาติแห่งความลับและแก่นแท้ของปรากฏการณ์ ทฤษฎีรูปแบบของเบคอนมีลักษณะคล้ายทฤษฎีแบบของเพลโตมาก นับเป็นอภิปรัชญาของวิทยาศาสตร์ "เมื่อเรากล่าวถึงรูปแบบเรามีได้หมายถึงสิ่งอื่นใดนอกจากกฎและระเบียบของการกระทำง่าย ๆ ซึ่งจัดและ ประกอบกันเป็นธรรมชาติสามัญ รูปแบบของความร้อนหรือของแสงจึงมิได้หมายถึงสิ่งอื่นใดมากไป กว่ากฎแห่งความร้อนและกฎแห่งแสงสว่าง"⁹⁴ (ในใจความเดียวกัน สปิโนซาจะต้องกล่าวว่กฎแห่ง วงกลมคือสาร์ตละของมัน) "แม้ว่าจะไม่มีสิ่งใดในธรรมชาติดำรงอยู่นอกไปจากเทพีวัตถุ แต่ละอัน แสดงผลของมันอย่างชัดเจนตามกฎเฉพาะ แต่กระนั้นในศาสตร์แต่ละสาขา กฎเหล่านั้น การสำรวจ ค้นคว้าและพัฒนา ก็เป็นรากฐานทั้งของทฤษฎีและการปฏิบัติ"⁹⁵ ในเรื่องของทฤษฎีและการปฏิบัติ สิ่งหนึ่งหากปราศจากอีกสิ่งหนึ่งย่อมไร้ผลและเป็นอันตรายความรู้ที่มีได้เกิดความสำเร็จก็เป็นเพียงสิ่ง ที่ปราศจากชีวิตและคุณค่าสำหรับมนุษยชาติ เราค้นพบที่จะศึกษารูปแบบของสิ่งต่างๆ มิใช่เพื่อตัวรูป

93 อ้างแล้ว, II, 20

94 อ้างแล้ว, II, 13, 17

95 อ้างแล้ว, II, 2

แบบแต่เพราะการรู้จักรูปแบบกฏต่างๆ จะทำให้เราสามารถสร้างสิ่งนั้นขึ้นมาใหม่ในรูปแบบที่เราต้องการ ดังนั้นเราศึกษาคณิตศาสตร์เพื่อคำนวณปริมาณและสร้างสะพาน เราศึกษาจิตวิทยาเพื่อจะหาทางของเราในป่าสังคม เมื่อวิทยาศาสตร์ได้ค้นหารูปแบบของสิ่งต่างๆ เพียงพอ โลกคงเป็นเพียงวัตถุที่มนุษย์ในยุคโทเปียตัดสินใจว่าจะสร้างอะไรขึ้นมา

3 . อุดมคติของวิทยาศาสตร์

การทำวิทยาศาสตร์ให้สมบูรณ์จึงเป็นการทำให้ระเบียบของสังคมสมบูรณ์ โดยการนำวิทยาศาสตร์มาใช้เป็นแม่บทและสิ่งนี้ก็ใช่อุดมคติเพียงพอแล้ว นี่คือนิโคลาส เบคอนได้บรรยายไว้ในงานสั้นๆ ชิ้นสุดท้ายของเขาชื่อ แอตแลนติสใหม่ (The New Atlantis) ซึ่งตีพิมพ์ก่อนเขาสิ้นชีวิตสองปี เวลส์คิดว่างานชิ้นนี้ของเบคอนเป็น "บริการอันยิ่งใหญ่ที่สุดแก่วิทยาศาสตร์"⁹⁶ ที่ร่างไว้ให้เราแม้จะมีลักษณะหยาบๆ คือ ภาพของสังคมที่วิทยาศาสตร์อยู่ในที่อันเหมาะสม คือ เป็นแม่บทของทุกสิ่ง นับได้ว่าเป็นจินตนาการอันสูงส่ง ด้วยจินตนาการเช่นนี้แหละที่ทำให้เป้าหมายหนึ่งได้รับการยอมรับร่วมกันในหมู่กองทัพของนักรบที่ต่อสู้กับความโง่เขลาและยากจนเพื่อนำมาซึ่งความรู้และการประดิษฐ์มาเป็นเวลาสามศตวรรษ และภายในสองสามหน้าของหนังสือนี้เองที่เราได้เห็นทั้งสารัตถะและ "รูปแบบ" ของ ฟรานซิส เบคอน กฎแห่งการดำรงอยู่และชีวิตของเขา ความดับและแรงบันดาลใจอันไม่รู้เหือดหายแห่งวิญญูญาณของเขา

ในโทแมส⁹⁷ เพลโตได้เล่าถึงตำนานเก่าแก่ของแอตแลนติส ทวีปที่จมหายไปใต้มหาสมุทรตะวันตก เบคอนและบุคคลอีกหลายคนถือว่าอเมริกาของโคลัมบัสและโคบอทคือแอตแลนติสเก่านี้เอง ในท้ายที่สุดทวีปอันมหัศจรรย์หาได้สูญหายไปไม่ ความกล้าหาญของมนุษย์ที่จะแล่นเรือออกไปเท่านั้นที่ทำให้เราพบทวีปนี้ ในเมื่อแอตแลนติสเก่าเป็นที่รู้จักและดูจะเป็นที่อยู่ของเผ่าพันธุ์ที่แข็งแกร่งแล้วพอควร ทว่าไม่สู้จะเหมือนชาวยุคโทเปียผู้ปราดเปรื่องในจินตนาการของเบคอนเท่าใดนัก เบคอนยังถือว่าแอตแลนติสใหม่ซึ่งเป็นเกาะในแปซิฟิกอันไกลโพ้นซึ่งมีเพียงแครกและแมกเจลแลนได้เหยียบย่างไป เป็นเกาะที่ห่างไกลจากยุโรปและความรู้พอที่จะเอื้ออำนวยให้กับจินตนาการของดินแดนแห่งความฝัน

เรื่องราวเริ่มขึ้นในลักษณะที่เชี่ยวชาญอย่างไรศิลปะ ทำนองเดียวกันเรื่องเล่าอันลือชื่อของเดโฟ และสวีย์ท์ "เราได้แล่นเรือจากเปรู (ที่ที่เราตั้งหน้าหาอย่างไม่หยุดยั้งมาหนึ่งปีเต็ม) เพื่อไปยังประเทศจีนและญี่ปุ่นโดยทางทะเลใต้" คลื่นลมสงบ เรือได้แล่นมาอย่างสงบมาเป็นเวลาหลายอาทิตย์ในมหาสมุทรที่กว้างใหญ่ไพศาลราวกับจุดเล็ก ๆ บนกระจก ขณะที่เรือยังคงวิ่งลัดน้อยลงต่อจากนั้นกระแสน้ำแรงจัดได้พัดพาเรืออย่างไม่ปราดปราดรี่ขึ้นไปทางเหนือซึ่งขึ้นทุกทีเลยออกนอกเกาะเล็กเกาะน้อยทางใต้ จนหลุดเข้าไปสู่ทะเลอันเว้งว้าง การแบ่งปันเสบียงเริ่มลดลงๆ ทุกที

⁹⁶ Outline fo History, ch xxxv, sect. 6

⁹⁷ Sect. 25

ลูกเรือตกเป็นเหยื่อของโรคภัย ในท้ายที่สุดขณะที่ทุกคนทอดอาลัยตายอยาก เขาได้เห็นเกาะโผล่ขึ้นมาจากขอบฟ้าอย่างไม่น่าเชื่อ ขณะที่เรือแล่นเข้าไปใกล้ฝั่ง แทนที่จะได้เห็นคนป่าเขากลั้วได้เห็นคนแต่งตัวง่าย ๆ ทวางดงาม สะอาดและเห็นถึงสติปัญญาที่พัฒนาแล้ว เขาได้รับอนุญาตให้ขึ้นฝั่งได้แต่ได้รับการบอกเล่าว่ารัฐบาลของเกาะจะไม่อนุญาตให้คนแปลกหน้าอาศัยอยู่ แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากลูกเรือบางคนเจ็บป่วย พวกเขาทั้งหมดอาจจะอยู่ได้จนกว่าคนเหล่านี้จะมีอาการดีขึ้น

ในระหว่างอาทิตย์แห่งการพักพิงนั้น ผู้สัญจรเหล่านี้ได้รับความสลับของแอตแลนทิสใหม่ในแต่ละวัน "ชาวเกาะคนหนึ่งได้เล่าให้เขาฟังว่า "ครั้งหนึ่งเมื่อพันเก้าร้อยปีที่ผ่านมา มีกษัตริย์องค์หนึ่ง ที่พวกเขาขังระลึกถึงด้วยความชื่นชมเหนือกษัตริย์อื่นใด กษัตริย์องค์นี้ทรงพระนามว่า โซลาโมนา และเราถือว่าทรงเป็นผู้พระราชทานกฎหมายให้แก่ประเทศของเรา ทรงมีพระทัยโอบอ้อมอารี และทรงทุ่มเทที่จะทำให้อาณาจักรและประชาชนของพระองค์เป็นสุข" 98 "ในบรรดาพระราชกรณียกิจอันยอดเยี่ยมของพระองค์ มีพระราชกรณียกิจประการหนึ่งที่เด่น นั่นคือ การสร้างสถาบันแห่งระเบียบหรือสังคมที่เรียกว่าสภาโซโลมอนส์ นับเป็นการวางรากฐานที่ประเสริฐที่สุดที่เคยมีมาในโลกนี้และเราคิดว่าเป็นดวงประทีปของอาณาจักรแห่งนี้" 99

ต่อจากนี้เป็นคำบรรยายถึงสภาโซโลมอนส์ ซึ่งซับซ้อนเกินกว่าจะตัดตอนมาได้ ทว่าสละสลวยเพียงพอที่จะทำให้แมคคอกเล ซึ่งเป็นอริกับเขากล่าวออกมาว่า "จะไม่มิวันได้พบข้อความแม้สักหน้าหนึ่งซึ่งโดดเด่นด้วยปัญญาอันลึกซึ้งและราบรื่นยิ่งกว่านี้ในความเรียงของผู้ใดอีกแล้ว" 100 สภาโซโลมอน ในแอตแลนทิสใหม่ทำหน้าที่ดูจเดียวกับรัฐสภาในอังกฤษ คือเป็นที่ตั้งของรัฐบาลประจำเกาะ ทว่าไม่มีนักการเมืองไม่มี "ผู้ถูกเลือก" ที่โอหัง ไม่มี "นักเจรจายึดเยื้อระดับชาติ" บนเกาะนั้นดังที่คาร์ไลน์คงจะบอกว่า ไม่มีพรรค การประชุมของสมาชิกพรรคการเมืองเพื่อเลือกตัวแทนนโยบายการลงคะแนนเสียงเลือกผู้เข้ารับตำแหน่งของพรรคการเมือง การประชุม การรณรงค์หาเสียง การดวลกัน การพิมพ์ประกาศบทบรรณาธิการ สุนทรพจน์ การโกหก การเลือกตั้ง ความคิดที่จะบรรจุคนเข้าดำรงตำแหน่งด้วยวิธีการอันน่าทึ่งเช่นนี้ ดูจะไม่เคยเกิดขึ้นในสมองของชาวแอตแลนทิสเลย แต่หนทางไปสู่บันไดขั้นสุดของชื่อเสียงทางวิทยาศาสตร์นั้นจะเปิดกว้างสำหรับคนทุกคน และผู้ที่ได้ผ่านทางนั้นมาแล้วเท่านั้นจึงจะสามารถดำรงตำแหน่งในสภาแห่งรัฐได้ นับเป็นรัฐบาลของประชาชนเพื่อประชาชนด้วยการเลือกคนที่ดีที่สุดในสภา นักดาราศาสตร์ นักธรณีวิทยา แพทย์ นักเคมี นักเศรษฐศาสตร์ นักสังคมวิทยา นักจิตวิทยาและนักปรัชญา สลับซับซ้อนพอดูอยู่ แต่ขอให้ลองคิดถึงรัฐบาลที่ปราศจากนักการเมืองดูเถิด

ดูจะมีการปกครองน้อยเต็มทีในแอตแลนทิสใหม่ ผู้ปกครองเหล่านี้ดูจะยุ่งอยู่กับการควบคุมธรรมชาติมากกว่าที่จะปกครอง "จุดหมายปลายทางแห่งรากฐานของเราคือความรู้ในสาเหตุและการ

98 *The New Atlantis*, Cambridge University Press, 1900; p. 20

99 อ่างแล้ว, หน้า 22

100 อ่างแล้ว, หน้า xxv

เคลื่อนไหวอันลึกลับของสรรพสิ่งและการขยายขอบเขตแห่งอาณาจักรมนุษย์ไปสู่การทำให้ทุกสิ่งบังเกิดผลเท่าที่จะเป็นไปได้¹⁰¹ นี่คือประโยชน์สำคัญของหนังสือเล่มนี้และของฟรานซิสเบคอนด้วย เราพบว่าผู้ปกครองรุ่นวายุอยู่กับงานที่ปราศจากศักดิ์ศรี เช่น การศึกษาดวงดาว จัดระเบียบเพื่อจะนำน้ำตกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในงานอุตสาหกรรมพัฒนาก๊าซเพื่อรักษาโรคนานาชนิด¹⁰² ทดลองกับสัตว์เพื่อหาความรู้ทางศัลยกรรม ปลุกพืชชนิดใหม่ ๆ และผลิตสัตว์ใหม่โดยการผสมข้ามเผ่าพันธ์ ฯลฯ "เราเลียนแบบการบินของนก เรามีความรู้เกี่ยวกับการบินในอากาศบ้าง เรามีเรือใหญ่น้อยสำหรับลงไปได้น้ำ" มีการค้ากับต่างประเทศ ทว่าเป็นการค้าในลักษณะที่ออกจะแปลกอยู่ ชาวเกาะจะผลิตสิ่งที่ตนบริโภคและบริโภคสิ่งที่ตนผลิต ชาวเกาะจึงมีต้องทำสงครามเพื่อหาตลาดต่างประเทศ "เราทำนบารุงการค้า แต่มีใช้การค้าทองเงินหรือเพชรพลอยหรือผ้าไหม เครื่องเทศหรือสินค้าหรือวัตถุอื่นใด แต่เป็นการค้าเพื่อสิ่งที่พระเจ้าสร้างขึ้นเป็นสิ่งแรกอันได้แก่แสงสว่างซึ่งเป็นแสงของความเจริญทั่วทุกแห่งของโลก"¹⁰³ พวก "พ่อค้าแห่งแสงสว่าง" พวกนี้เป็นสมาชิกของสภาไซโลมอน ซึ่งถูกส่งไปอยู่ต่างประเทศทั่วทุกแห่งที่เจริญแล้วในทุกสิบสองปีเพื่อเรียนรู้ภาษาและศึกษาวิทยาการ อุตสาหกรรมและวรรณกรรมของชาติเหล่านั้น เมื่อครบสิบสองปีคนเหล่านี้จะกลับมารายงานสิ่งที่เขาได้พบให้แก่บรรดาประมุขของสภาไซโลมอน ในขณะที่ตำแหน่งของเขาในต่างประเทศก็จะมีนักสำรวจทางวิทยาศาสตร์กลุ่มใหม่เข้าไปทำหน้าที่แทน โดยวิธีนี้สิ่งที่ดีที่สุดจากทั่วโลกก็เข้ามาสู่แอตแลนทิสใหม่

แม้ภาพนี้จะเป็นภาพหยาบๆ เรายังพอจะเห็นเค้าโครงยูโทเปียของนักปรัชญาทุกคนอยู่ในนั้น ประชากรที่อยู่อย่างสงบสุขและมีกินมีใช้ตามอัธยาศัย โดยมีผู้ที่ฉลาดที่สุดเป็นผู้ปกครอง ความฝันของนักคิดทุกคนคือการมีนักวิทยาศาสตร์แทนนักการเมือง เหตุใดเล่าที่สิ่งนี้จึงยังคงเป็นแค่ความฝัน ทั้ง ๆ ที่ความคิดแบบนี้ได้เวียนกลับมาหลายครั้งหลายหนแล้ว เป็นไปได้ใหม่ว่านักคิดนั้นหมกอยู่ในโลกของความคิดและไม่เคยสัมผัสกับโลกแห่งการงานและไม่เคยสร้างความคิดของเขาจากความจริงเลย เป็นเพราะความทะเยอทะยานอย่างเอาเป็นเอาตายของพวกละโมภเห็นแก่ตัวนั้น ถูกกำหนดมาให้ปกครองพวกที่อ่อนโยนมีธรรมะอย่างนักปรัชญาและนักบุญกระนั้นหรือ หรือเป็นเพราะว่าวิทยาศาสตร์ยังไม่เติบโตเต็มที่และตระหนักถึงอำนาจของมัน เพิ่งมาในยุคของเรานี้เองที่นักฟิสิกส์ นักเคมีและผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านเริ่มตระหนักว่าบทบาทที่โดดเด่นของวิทยาศาสตร์ในอุตสาหกรรมและการสงครามนั้นจะทำให้เขามีความสำคัญต่อยุทธศาสตร์ของสังคมและบ่งให้เห็นถึงกาลเวลาที่การรวมพลังของพวกเขาจะสามารถโน้มน้าวใจคนให้แต่งตั้งเขาเป็นผู้นำได้ และบางทีมันอาจจะเกิดขึ้นในไม่ช้านี้ก็ได้

101 อ้างแล้ว, หน้า 34

102 เปรียบเทียบกับนิวยอร์กไทม์ (New York Times) 2 พฤษภาคม ค.ศ. 1923 รายงานของนักเคมีจากกระทรวงกลาโหมว่าด้วยการใช้ก๊าซจากสงครามรักษาโรค

103 *New Atlantis*, p.24

V. บทวิจารณ์

แล้วตอนนี้เราจะประเมินค่าของปรัชญาของฟรานซิส เบคอนอย่างไร

มีอะไรใหม่ในปรัชญานี้บ้าง แม้มคอเลติว่าอุปนัยที่เบคอนบรรยายไว้เป็นเรื่องเก่าแก่โบราณ ไม่มีอะไรที่จะต้องตื่นเต้นมากมายและไม่ถึงขั้นที่จะสร้างอนุสาวรีย์ให้เขาด้วย "ตั้งแต่มีโลกขึ้นมามนุษย์ทุกคนได้ใช้อุปนัยตั้งแต่เข้าจรดเย็นมาแล้ว บุคคลที่ลงความเห็นว่าเป็นข้อดีได้ผลไม่สู้ไม่ถูกกับเขา เพราะเขาไม่สบายทุกทีที่เขาได้รับประทานเข้าไป เขามีอาการปกติเมื่อไม่ได้รับประทานขนมนี้ และเมื่อเขารับประทานมากเขาก็ไม่สบายมากแต่ถ้าเขารับประทานน้อยเขาก็ไม่สบายเล็กน้อย คนที่ลงความเห็นเช่นนี้ได้ใช้ตารางของ *Novum Organum* ทั้งหมดโดยไม่รู้ตัว"¹⁰⁴ นายก. ก. ทบจะจัดเรียง "ตารางของสิ่งที่มากหรือน้อย" ให้ถูกต้องไม่ได้ และบางทีอาจจะเป็นไปได้ว่า เขายังคงรับประทานแป้งสาลีผลไม้ของเขาต่อไป แม้จะเกิดอาการปั่นป่วนตรงส่วนล่างของเขา และแม้ว่านาย ก. จะฉลาดปานใดก็ตามก็คงจะไม่ทำให้คุณความดีของเบคอนขาดหายไป เพราะสิ่งที่ตรรกศาสตร์ทำก็คือการกำหนดประสบการณ์และวิธีการของผู้ฉลาดที่ศาสตร์แขนงอื่นๆ ทำคือความพยายามที่จะเดินตามกฎในการเปลี่ยนศิลปะของบางสิ่งบางอย่างให้กลายเป็นศาสตร์ที่สอนให้แก่คนทั่วไป

ที่ว่าตารางข้อกำหนดเหล่านี้เป็นของเบคอนล้วนๆ หรือวิธีการของโสกราตีสมิใช่วิธีการอุปนัยดอกหรือ ชีวิตวิทยาของอริสโตเติลมิใช่อุปนัยดอกหรือโรเจอร์ เบคอน มิได้ปฏิบัติและสอนวิธีการอุปนัยที่ฟรานซิส เบคอนเพียงแต่สอนดอกหรือกาลิเลโอมิได้กำหนดระเบียบที่วิทยาศาสตร์นำไปใช้จริงๆ ได้ดีกว่าดอกหรือ เป็นความจริงในกรณีของโรเจอร์ เบคอน ไม่สู้จริงนักในกรณีของกาลิเลโอและดูแทบจะไม่จริง ในกรณีของอริสโตเติลและไม่เป็นจริงเลยในกรณีของโสกราตีส กาลิเลโอได้วางเค้าโครงเป้าหมายของวิทยาศาสตร์มากกว่าวิธีการ เขาได้ชี้ให้สาธุศิษย์เห็นถึงเป้าหมายของการกำหนดกฎคณิตศาสตร์ และปริมาณของประสบการณ์และความสัมพันธ์ทั้งหมด อริสโตเติลใช้อุปนัยเมื่อไม่มีอะไรให้เขาทำและขณะเดียวกันเนื้อหานั้นมิได้ตอบสนองความพอใจในวิธีการนิรนัยที่ได้ข้อสรุปเฉพาะจาก สมมติฐานกว้างๆ และโสกราตีสมิได้ใช้อุปนัยในการเก็บข้อมูลมาวิเคราะห์คำจำกัดความและแยกแยะคำจากความคิดเท่าใดนัก

เบคอนมิได้อวดอ้างถึงความคิดริเริ่มอันยิ่งใหญ่ของเขา เท่าเช่นเดียวกับเช็คสเปียร์ เขาได้ทำให้ทุกสิ่งที่เขาจะต้องด้วยมือที่ทรงพลังงดงามขึ้นและด้วยข้อนำอภัยแบบเดียวกัน มนุษย์ทุกคนมีแหล่งที่มาของตนเองเช่นเดียวกับที่สิ่งมีชีวิตทุกชนิดมีอาหาร รากฐานของเบคอนคือวิธีที่เขาย่อยรากฐานเหล่านี้และทำให้มันกลายเป็นสิ่งที่มีเลือดเนื้อขึ้นมาดังเช่นที่รอเลย์ กล่าวว่าเป็นเบคอน "ไม่เหยียดหยามการตั้งข้อสังเกตของผู้ใด แต่จะจุดโคมของเขาจากเทียนของทุกคน"¹⁰⁵ ทว่าเบคอน

¹⁰⁴ *op. cit.*, หน้า 471

¹⁰⁵ อ้างจาก J.M. Robertson, บทนำของ *The Philosophical Works of Francis Bacon*, p.7

ยอมรับว่าตนเป็นหนี้ผู้อื่น เขากล่าวถึง "วิธีการอันเป็นประโยชน์ของฮิปโปเครติส"¹⁰⁶ และนี่เองที่ส่งเรากลับไปสู่ต้นตอของตรรกวิทยาอุปนัยในหมู่พวกกรีก และเขาได้จารึกไว้ว่า (เรามากเขียน "โสกราติส" ในที่ซึ่งไม่ต้องอาศัยความแม่นยำนัก) "เพลโตได้ให้ตัวอย่างของการซักถามแบบอุปนัยที่ดี และทักษะเกี่ยวกับสิ่งเฉพาะ แม้จะอยู่ในลักษณะไม่ตรงประเด็นและไม่มีพลังหรือผลอันใดก็ตาม"¹⁰⁷ เขาคงรังเกียจที่จะอภิปรายถึงหน้ต่อบรรพบุรุษเหล่านี้และเราคงจะดำเนินการพูดเกินความจริงนี้

แต่ก็อีกนั่นแหละ วิธีการของเบคอนเป็นวิธีที่ถูกดองละหรือ นี่คือนิยามที่สัมฤทธิ์ผลที่สุดที่ใช้ในวิทยาศาสตร์สมัยใหม่หรือ หากเป็นเช่นนั้นไม่ โดยปกติวิทยาศาสตร์หาได้ใช้การสะสมข้อมูล ("ประวัติศาสตร์ธรรมชาติ") และตารางอันซับซ้อนของ *Novum Organum* ไม่หากแต่ใช้วิธีการตั้งสมมติฐานที่ง่ายกว่าและได้ผลมากกว่ารวมทั้งนิรนัยและการทดลอง ดังนั้น เมื่อคาร์วินได้อ่าน **ความเรียงว่าด้วยประชากร** (Essay on Population) ของมาลทัส เขาเห็นทางที่จะใช้สมมติฐานของมาลทัสที่ว่าประชากรมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเกินกว่าอาหารยังชีพ มาประยุกต์ใช้กับสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย จากสมมติฐานนี้เขาสามารถก้าวไปสู่ข้อสรุปที่น่าเชื่อถือว่าแรงกดดันของประชากรที่มีต่อปริมาณของอาหารจะส่งผลให้เกิดการดิ้นรนเพื่อดำรงชีวิตและผู้ที่เหมาะสมที่สุดก็จะมีชีวิตอยู่รอดได้ และด้วยกฎนี้เองชีวิตต่างๆ ในทุกๆ รุ่นจะต้องเปลี่ยนไปสู่การปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมมากที่สุด และในท้ายที่สุด (โดยการใช้สมมติฐานและนิรนัยเขาได้กำหนดขอบเขตของปัญหาและการสังเกต) ก็ได้หันไปสู่ "ธรรมชาติที่ไม่เคยร่วงโรย" และใช้เวลาสี่สิบปีที่จะตรวจสอบข้อเท็จจริงด้วยวิธีการอุปนัยอย่างอดทน ไอน์สไตน์ก็เช่นกัน มองเห็นหรือได้นำสมมติฐานที่ว่าแสงมิได้เดินเป็นเส้นตรงหากแต่เดินเป็นเส้นโค้งของนิวตันมาใช้ และได้ข้อสรุปจากสมมติฐานนี้ว่าการที่ดวงดาวดูจะปรากฏ (ตามทฤษฎีเส้นตรง) ในตำแหน่งที่แน่นอนบนฟากฟ้านั้นแท้ที่จริงเป็นเพียงการมองจากจุดเดียว และเขาได้ชักชวนให้มีการทดลองและสังเกตเพื่อตรวจสอบข้อสรุปนี้ เห็นได้ชัดว่าสมมติฐานและจินตนาการมีบทบาท สำคัญว่าที่เบคอนคิดมากมานักและขั้นตอนของวิทยาศาสตร์นั้นตรงไปตรงมา และจำกัดกว่าที่ปรากฏในแผนการของเบคอน ตัวเบคอนเองได้คาดการณ์ไว้ล่วงหน้าแล้วว่าวิธีของเขาจะต้องถูกปลดเกษียณ ในการปฏิบัติงานทางวิทยาศาสตร์จริงๆ ย่อมจะต้องมีวิธีการตรวจสอบที่ดีกว่าวิธีการที่คิดขึ้นจากขามว่างของรัฐบุรุษ "สิ่งเหล่านี้ต้องการเวลาเพื่อการสุกงอม"

แม้ผู้ที่รักวิญญาณแบบเบคอนก็ต้องยอมรับว่าในขณะที่วางกฎสำหรับวิทยาศาสตร์ อัครมหาเสนาบดีผู้ยิ่งใหญ่ก็กลับละเลยที่จะก้าวให้ทันวิทยาศาสตร์สมัยตน เขาปฏิเสธโคเปอร์นิคัส ละเลยเคปเลอร์และไทโค บราห์ เขาถูกลงโทษและถูกลงโทษไม่รู้จักยารวี โดยความเป็นจริงแล้วเขารักการสนทนามากกว่าการวิจัย หรือบางทีเขาอาจจะไม่มีเวลาสำหรับการค้นคว้าอันน่าเห็นใจเห็น้อยก็เป็นได้ เมื่อสิ้นชีวิตลงผลงานที่เขาทำไว้ในปรัชญาและวิทยาศาสตร์จึงถูกทิ้งไว้ในลักษณะกระจัดกระจายและยุ่งเหยิง เต็มไปด้วยความซ้ำซ้อน ความขัดแย้ง แรงบันดาลใจและคำนำ ศิลปะนั้น

¹⁰⁶ *Adv. of L.*, iv, 2

¹⁰⁷ *Phil. Lab.*, ed. fin.

มีชีวิตอันยืนยาวแต่ชีวิตนั้นสิ้นศิลปะดำรงอยู่ชั่วกาลนานแต่กาลเวลานั้นเคลื่อนคล้อย นี่คือโคกนาฏกรรมของวิญญานที่ยิ่งใหญ่ทุกดวง

การกำหนดหน้าที่ให้กับคนที่ทำงานหนักเกินไปเช่นเขาให้ต้องมีภาระในการสร้างปรัชญาที่ต้องแทรกเข้าไปในรอยแยกของความยุ่งยากและภาระทางการเมืองขึ้นมาใหม่ การสร้างสรรค์อันซับซ้อนและกว้างขวางของเจ็คสเปียร์ คือการปล้ำเวลาของนักศึกษาด้วยการโต้เถียงในทฤษฎีที่ไร้สาระ เจ็คสเปียร์ขาดในสิ่งที่ทำให้อัศวินเสนาบดีผู้นี้เด่นขึ้นมา สิ่งนั้นคือความคงแก่เรียนและปรัชญา เจ็คสเปียร์มีความรู้ๆ ปลายๆ ในศาสตร์หลายแขนงอย่างน่าประทับใจ ทว่าไม่เชี่ยวชาญแม้แต่อย่างเดียว เขาสามารถกล่าวถึงศาสตร์ทุกแขนงได้อย่างสละสลวย แบบพวกสมัครเล่น เขาอมรับโหราศาสตร์ "รัฐที่มิโหดร้ายนี้ ที่ที่ดวงดาวมีอิทธิพลลับๆ ต่อการอธิบาย" 108 เขามีผิดพลาดตลอดกาลในขณะที่เบคอนผู้ทรงความรู้ คงไม่ทำเช่นนั้น เฮคเตอร์ของเจ็คสเปียร์อาจจะอ้างอริสโตเติลและโคริโอลานัสอาจจะเย้ยถึงเคโต เขาคิดว่าลูกเปอร์คาเลียเป็นภูเขาและเข้าใจซีซาร์ได้ลึกซึ้งพอๆ กับที่เอช.จี.เวลส์ เข้าใจซีซาร์ เขาได้เอ่ยถึงชีวิตในปฐมวัยและความลำบากในการครองเรือนของเขานับครั้งไม่ถ้วน เขาไม่เคยลิ้มความหยาบคาย ความหยาบโผน การเล่นสำนวนซึ่งเป็นปกติสามัญของคนที่ชอบความอึกทึกซึ่ง ไม่น่าจะมีอายุยืนกว่าผู้ก่อความวุ่นวายที่สแตกฟฟอร์ดและลูกคนชายเนื้อ แต่เราแทบจะไม่คาดว่าจะได้พบสิ่งนี้จากนักปรัชญาผู้สงบและเย็นชา คาไลน์เรียกเจ็คสเปียร์ว่าเป็นความฉลาดที่ยิ่งใหญ่ที่สุด แต่แท้ที่จริงแล้วเขาเป็นผู้ที่มีจินตนาการที่ยิ่งใหญ่ที่สุดและดวงตาที่เฉียบคมที่สุด เขาเป็นนักจิตวิทยาที่เราหนีไม่พ้นกว่าเขามีสำนักปรัชญา เขาขาดโครงสร้างทางความคิดที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อชีวิตและเพื่อนมนุษย์ชาติอย่างมีเอกภาพ เขาหมกมุ่นกับความรักและปัญหาของความรัก และคิดถึงปรัชญาโดยใช้วลีของมองแตงจ์เมื่อหัวใจสลาย มิฉะนั้นเขาอมรับโลกอย่างร่าเริง เขามีได้ถูกเผาผลาญด้วยความฝันที่จะสร้างสิ่งใหม่อันทำให้เพลโต นิทซีซีและเบคอน สูงส่ง

ความยิ่งใหญ่และข้อบกพร่องของเบคอนอยู่ที่ความหลงใหลในเอกภาพความปรารถนาที่จะกางปีกแห่งอัจฉริยะที่กลมกลืนของเขาเข้าไปในศาสตร์นับร้อย เขาปรารถนาที่จะเป็นเช่นเพลโต "อัจฉริยะบุคคลชั้นเยี่ยมที่มองทุกสิ่งจากแก่นหินที่อยู่ในระดับสูง" เขาประสบความสำเร็จล้มเหลวเพราะภาระที่เขาหามาใส่ตัวนั้นหนักเกินไป ความล้มเหลวนี้พออภัยให้ได้เพราะเขาทำงานมากเกินไป เขาไม่สามารถเข้าไปถึงดินแดนแห่งอุดมคติทางวิทยาศาสตร์ได้ แต่ตั้งที่คำจารึกบนหลุมฝังศพของควาเลย์บรรยายไว้ว่า อย่างน้อยที่สุดเขาก็สามารถยืนอยู่ตรงเขตแดนของวิทยาศาสตร์ และชี้ให้เห็นส่วนที่ถูกต้องของมันจากที่ไกลๆ

ความสำเร็จของเขานั้นมิได้หย่อนความสำคัญเพราะความอ้อมค้อม งานทางปรัชญาของเขา แม้จะไม่ใช่ที่นิยมอ่านในปัจจุบันนี้ "เคยกระตุกปัญญาของผู้ที่ทำให้โลกเปลี่ยนแปลงมาแล้ว" 109

108 Adv. of L., iv, 2

109 Macaulay, p. 491

เขาทำให้ตัวเองกลายเป็นเสียงอันโหม่นนำใจคนของผู้มองโลกในแง่ดี และมติแห่งยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ ไม่เคยมีผู้ใดเลยที่จะเป็นแรงกระตุ้นอันทรงพลังต่อนักคิดอื่นๆ ได้เท่าบุคคลผู้นี้ เป็นความจริงที่ว่า พระเจ้าเจมส์ทรงปฏิเสธคำแนะนำของเขาที่จะให้ทรงสนับสนุนวิทยาศาสตร์ และกล่าวถึง **Novum Organum** ว่าเป็น "เสมือนสันติสุขของพระเจ้าซึ่งอยู่เหนือความเข้าใจทั้งปวง" ทว่าในปี ค.ศ. 1662 กลุ่มคนที่ติงว่าได้ก่อตั้งราชสมาคม (Royal Society) ซึ่งได้กลายมาเป็นสมาคมที่สำคัญที่สุดของนักวิทยาศาสตร์ในโลกขึ้น และได้เสนอชื่อเบคอนในฐานะเป็นตัวอย่างและแรงบันดาลใจของสมาคม คนกลุ่มนี้หวังว่าการรวมตัวกันของงานวิจัยของอังกฤษนี้จะนำทางไปสู่สมาคมของยุโรป ดังที่ **ความก้าวหน้าทางการศึกษา (Advancement of Learning)** ได้เสนอเขาให้หวัง และเมื่อนักปราชญ์ของฝรั่งเศสในยุคภูมิปัญญาได้ทำงานทางวิชาการอันสำคัญยิ่ง คือ หนังสือ *Encyclopedia* เขาได้อุทิศให้แก่ ฟรานซิส เบคอน ดิเดโรต์ได้กล่าวไว้ในหนังสือแสดงโครงการว่า "หากเราประสบความสำเร็จ เราคงเป็นหนี้บุญคุณอันมหาศาลต่อบacon ที่ได้เสนอโครงการพจนานุกรมวิทยาศาสตร์และศิลปะระดับโลก ในเวลาที่ ถ้าจะกล่าวไป ทั้งศิลปะและวิทยาศาสตร์ยังไม่มีตัวตน เมื่อเป็นไปไม่ได้ที่จะเขียนประวัติของสิ่งที่เป็นที่รู้จักัจจริยะผู้เป็นเลิศเท่านั้นก็เขียนสิ่งที่จำเป็นจะต้องรู้แทน" ดาลองแบร์ตเรียกเบคอนว่า เป็น "ผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดรอบรู้ที่สุดและมีวาทะโหม่นนำใจมากที่สุด ในหมู่นักปรัชญา" รัฐสภาได้จัดพิมพ์งานของเบคอน โดยใช้เงินของรัฐ¹¹⁰ ความคิดแบบอังกฤษทั้งหมดได้ดำเนินไปตามแนวทางปรัชญาของเบคอน แนวโน้มของเขาที่จะมองโลกตามภาษาจักรกลของเดโมคริตุสทำให้ฮอบส์ เลขานุการของเขาได้จุดเริ่มต้นสำหรับลัทธิสารนิยมอันบริสุทธิ์วิธีการอุปนัยของเขาทำให้ล็อค เกิดความคิดเกี่ยวกับจิตวิทยาแบบประจักษ์วาท ซึ่งอาศัยการสังเกตและไม่เกี่ยวข้องกับเทววิทยาและอภิปรัชญา และการให้ความสำคัญแก่ "สินค้า" และ "ผลิตภัณฑ์" ก็ได้เป็นรูปร่างขึ้นในงานของเบนธัม ที่ถือว่าประโยชน์และความดีคือสิ่งเดียวกัน

ยามใดที่วิญญาณแห่งการควบคุมเอาชนะวิญญาณแห่งการยอมรับ อิทธิพลของเบคอนจะปรากฏ เขาเป็นกระบอกเสียงของชาวยุโรปทั้งหลายที่เปลี่ยนทวีปนั้นจากป่ามาเป็นดินแดนที่มั่งคั่งไปด้วยศิลปะและวิทยาศาสตร์ และทำให้คาบสมุทรเล็กๆ นั้นกลายมาเป็นศูนย์กลางของโลก เบคอนได้กล่าวไว้ว่า "มนุษย์หาใช่สัตว์ที่ยืนได้ตรงไม่หากแต่เป็นเทพเจ้าที่ทรงไว้ซึ่งอมตภาพ" "พระผู้สร้างได้ประทานวิญญาณอันเท่าเทียมกันทั่วโอบกมาให้เรา ทว่าวิญญาณเหล่านั้นหาได้พึงใจกับโลกไม่" ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปได้สำหรับมนุษย์ กาลเวลาเพิ่งเริ่มต้น ให้เวลาแก่เราสักไม่กี่ศตวรรษแล้วเราจะควบคุมและทำทุกอย่างใหม่ให้หมด บางทีในท้ายที่สุดเราอาจจะได้เรียนรู้บทเรียนอันสูงส่งที่สุดว่า มนุษย์นั้นหาควรสู้กับมนุษย์ด้วยกันเองไม่ หากแต่ควรทำสงครามกับอุปสรรคที่ธรรมชาติหยิบยื่นมาให้ เป็นชัยชนะของมนุษย์ ในข้อความที่งดงามที่สุดตอนหนึ่ง เบคอนได้บันทึกไว้ว่า "ไม่ควรจะมีข้อผิดพลาดหากจะแยกแยะความทะเยอทะยานของมนุษย์ ออกเป็นสามประเภทหรือสามระดับ ประเภทแรกคือพวกที่ปรารถนาจะแผ่อำนาจของตนในประเทศของตนซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถเสื่อมทราม ประเภทที่สองคือพวกที่ลงแรงเพื่อแผ่อำนาจของชาติและการปกครองไปสู่มวลมนุษย์ พวกนี้มีศักดิ์ศรีกว่าแต่มิได้ละโมภน้อยลงเลย ทว่าหากบุคคลใดพยายามที่จะสร้างและขยายอำนาจและการปกครอง

¹¹⁰ Nichol, II, 225

ของมวลมนุษยชาติไปสู่จักรวาล ความทะเยอทะยานของเขานั้นบริสุทธิ์สะอาดและสูงส่งกว่าสองพวกแรกอย่างปราศจากข้อสงสัย¹¹¹ เป็นชะตากรรมของเบคอนเองที่จะต้องถูกฉีกออกเป็นชิ้นๆ เพราะความทะเยอทะยานต่างกันที่ต่างพยายามแย่งชิงวิญญาณของเขาและเข้ารับใช้ของการงาน ดังนั้นพวกนี้จึงปราศจากเสรีภาพไม่ว่าจะในชีวิตหรือการกระทำ หรือเวลาการก้าวเข้ามาสู่ตำแหน่งต้องลงแรงหนัก และด้วยความปรารถนามนุษย์ก็จะเผชิญกับความเจ็บปวดทรมานและบางครั้งเลวร้าย มนุษย์มีศักดิ์ศรีด้วยวิธีการที่ไร้ศักดิ์ศรี ตำแหน่งเป็นสิ่งที่เลื่อนลอย การถอยหลังถ้าไม่ใช่ความล้มละลายก็เป็นความมัวหมอง¹¹² ช่วงเป็นการสรุปปัจฉิมกถาของเบคอนอย่างน่าเศร้าอะไรเช่นนั้น

เกอเตกล่าว่า "ข้อบกพร่องของมนุษย์เกิดจากยุคสมัยของเขา คุณธรรมและความยิ่งใหญ่ของเขาเป็นของตัวเขาเอง" คำกล่าวนี้ดูจะไม่ยุติธรรมต่อวิญญาณแห่งยุคสักเท่าใดนัก แต่ดูจะเป็นคำกล่าวที่ถูกต้องที่สุดในกรณีของเบคอน หลังจากที่ถูกแอนบอท¹¹³ ได้พยายามศึกษาศีลธรรมที่แพร่หลายในราชสำนักของสมเด็จพระนางเจ้าอลิซาเบธ เขาได้สรุปว่าบุคคลสำคัญๆ ไม่ว่าชายหรือหญิงล้วนแต่เป็นสานุศิษย์ของแมคคิเวลลี ในโคลงกลบทหนึ่งโรเจอร์ แอสคัม ได้พรรณนาถึงคุณธรรมสำคัญสี่ประการที่เป็นที่พึงปรารถนาในราชสำนักของพระนางเจ้า

ข้าราชการระดับต่ำ การโกหก ค่ายกยอและใบหน้า
หนทางที่สายในราชสำนักที่จะได้รับความโปรดปรานจากมนุษย์
หากท่านไม่เป็นทาสของสิ่งเหล่านี้ ไปบ้านเสีย เจ้าคนแสนสำคัญ

ในเวลาอันแสนสนุกเหล่านั้นมีประเพณีอยู่ประการหนึ่งที่นิยมปฏิบัติกันคือ ผู้พิพากษาจะรับ "ของขวัญ" จากบุคคลที่รับการพิจารณาตัดสินในศาล เบคอนมิได้อยู่เหนือสมัยของเขา ในกรณีนี้และแนวโน้มของเขาที่รักษาค่าใช้จ่ายให้ล้าหน้ารายได้เป็นเวลาหลาย ๆ ปีล่วงหน้า ห้ามเขาไม่ให้สุรุ่ยสุร่ายในการใช้คุณธรรม สิ่งนี้อาจจะผ่านเลยไปโดยไม่มีผู้ใดสังเกตเห็นหากเขาได้สร้างศัตรูไว้ในกรณีของเฮสเชกส์และมีได้เป็นคนที่สามารถเข้าหาทะพาดพันศัตรูได้อย่างเฉียบพลัน มิตรได้เตือนเขาว่า "เป็นเรื่องปกติในศาลที่ปากของทุกคน... เมื่อลิ้นของท่านเคยเป็นมิดโกน สำหรับบางคน ดังนั้น ลิ้นของบางคนก็จะเป็นมิดโกนสำหรับท่านเช่นกัน"¹¹⁴ ทว่าเขากลับปล่อยให้คำเตือนนี้ผ่านไป ดูเหมือนว่าพระมหากษัตริย์จะโปรดปรานเขาอยู่ เขาได้รับการแต่งตั้งให้เป็นบารอนเวรูแลมแห่งเวรูแลมในปี ค.ศ. 1618 และไวส์เคานท์เซนต์อัลบานส์ในปี ค.ศ. 1621 และเขาได้ดำรงตำแหน่งอัศวินมหาเสนาบดีถึง 3 ปี

111 Nov. Org. I, 129

112 ความเรียง "Of Great Place"

113 Francis Bacon, บทที่ 1

114 อ้างแล้ว, หน้า 13 ข้อสังเกต

และในฉบับต้นกระดาษก็เข้ามาเขียน ในปี ค.ศ. 1621 ผู้ฟ้องร้องคดีที่ผิดหวังคนหนึ่งได้ฟ้องร้องว่าเขารับเงินในการทำสำนวนซึ่งไม่ใช่เรื่องผิดปกติ แต่เบคอนตระหนักได้ทันทีว่า หากศัตรูของเขาต้องการจะผลักดันกรณีนี้เขาจะต้องหลุดจากตำแหน่ง เขาจึงหลบไปพักที่บ้านและขอให้เรื่องราวคลี่คลายลง เมื่อเขาทราบข่าวบรรดาศักดิ์ของเขากำลังเรียกร้องให้ไล่เขาออก เขาได้ส่ง "คำสารภาพ และยอมจำนนอย่างไม่มีเงื่อนไข" ไปกราบทูลพระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าเจมส์ยอมจำนนต่อแรงกดดันจากรัฐสภาที่กำลังมีชัยซึ่งเบคอนเคยคัดค้านแทนพระองค์อยู่ เขาถูกส่งไปที่ทาวเวอร์ แต่เขาก็ได้รับการปล่อยตัวในอีกสองวันต่อมา และคำปรับที่กำหนดไว้สำหรับเขานั้นได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ ความทะนงของเขามิได้สูญสลายไป เขากล่าวว่า "ข้าพเจ้าเป็นผู้พิพากษาที่ยุติธรรมที่สุดในอังกฤษในระยะเวลาห้าสิบปีที่ผ่านมา แต่การตัดสินใจที่ถูกตั้งที่สุดในสองร้อยปีที่ผ่านมาเป็นของรัฐสภา"

เขาใช้เวลาห้าปีสุดท้ายของชีวิตอย่างเรียบง่าย โมะบ้านของเขาด้วยความสงบ ถูกรบกวนด้วยความยากจนที่เขาไม่คุ้นเคย ทว่าได้รับการปลอบใจจากการแสวงหาทางปรัชญาอย่างไม่หยุดยั้ง ในช่วงเวลาห้าปีนี้เองที่เขาได้เขียนผลงานภาษาละตินอันยิ่งใหญ่คือ *De Augmentis Scientiarum* พิมพ์ความเรียงฉบับที่ได้รับการขยายความ งานเล็กๆ ที่ชื่อ *Sylva Sylvarum* และประวัติศาสตร์ของพระเจ้าเฮนรี่ที่ 7 (*History of Henry vii*) เขาเสียชีวิตว่าตนควรจะละจากการเมืองให้เร็วกว่านี้ และทุ่มเวลาให้กับวรรณกรรมและวิทยาศาสตร์ จนกระทั่งถึงช่วงเวลาสุดท้ายเขายังคงทำงานอยู่และเรียกได้ว่าสิ้นชีวิตลงในสนามรบ ในความเรียงที่ชื่อว่า "ว่าด้วยความตาย" เขาได้แสดงความปรารถนาไว้ว่าขอตาย "ในงานที่จริงจังซึ่งคล้ายกับที่คนบาดเจ็บด้วยความเลือดร้อน ซึ่งขณะนั้นแทบจะไม่รู้สึกเจ็บปวดเลย" เขาได้รับอนุญาตตามที่เขาเลือกเช่นเดียวกับซีซาร์

ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1626 ขณะที่เขากำลังข้ามจากลอนดอนไปไฮเกทและคิดทบทวนถึงปัญหาที่ว่าเนื้อหนังมังสาที่ถูกหิมะรักษาไว้ไม่ให้เหนียวเปลี่ยนนั้นจะอยู่ได้นานเท่าใด เขาตกลงใจที่จะพิสูจน์ในทันทีนั่นเอง เขาได้หยุดซื้อสัตว์ปีกที่กระท่อมแห่งหนึ่ง ฆ่าและยึดหิมะไว้ในตัวมัน ขณะที่เขากำลังทำการทดลองนี้ความอ่อนเพลียและหวัดก็เข้าครอบงำเขา และเมื่อรู้ว่าตนเองเจ็บหนักเกินกว่าที่จะขี่ม้ากลับเข้าเมืองได้ เขาได้ออกคำสั่งให้นำเขาไปที่ภูาส์ของลอร์ดอรัลเดล ซึ่งนำเขาไปพัก เขายังไม่ยอมอำลาจากชีวิต เขาได้บันทึกไว้อย่างรวดเร็วว่า "การทดลอง" ประสบผลสำเร็จอย่างดีเยี่ยม" ทว่านั่นคือวาระสุดท้ายของเขา ความไข้ได้เผาผลาญชีวิตที่หลากหลายของเขา เขารู้สึกร้อนไปทั่วตัวอ่อนแอเกินกว่าจะต่อสู้กับโรคที่ค่อยๆ คือคลานเข้าสู่หัวใจของเขา เขาสิ้นชีวิตลงในวันที่ 9 เมษายน ค.ศ. 1626 เมื่อมีอายุได้ 65 ปี

เขาได้ระบุไว้ในพินัยกรรม ด้วยถ้อยคำอันทรนงและเป็นลักษณะของเขาวว่า "ข้าพเจ้าขอมอบดวงวิญญาณของข้าพเจ้าให้แก่พระเจ้า ร่างกายของข้าพเจ้าขอให้ฝังไว้ในที่ที่ไม่เปิดเผย ชื่อของข้าพเจ้าขอมอบให้แก่ยุคหลังและชาติอื่น ๆ" ยุคต่าง ๆ และชาติต่าง ๆ ได้ยอมรับเขาแล้ว

บันทึกผู้แปล

เดโฟ (Daniel Defoe) นักแตงนวนิยายชาวอังกฤษซึ่งมีชีวิตอยู่ในระหว่าง ค.ศ. 1660-1731 เป็นผู้ประพันธ์เรื่อง **Robinson Crusoe** ซึ่งเป็นเรื่องการเดินทางของกลาสีเรือแตกที่ไปติดอยู่บนเกาะในแถบร้อนตามลำพังเป็นเวลาหลายปี

ทาวเออร์ (Tower of London) กลุ่มของตึกบนฝั่งแม่น้ำเทมส์ในอังกฤษ เดิมเคยเป็นพระราชวัง ภายหลังกลายมาเป็นที่คุมขังนักโทษการเมือง ปัจจุบันนี้เป็นพิพิธภัณฑ์

ปฐมกาล (Genesis) หนังสือเล่มแรกของพระคัมภีร์เก่า เล่าถึงการสร้างโลกและการก่อสร้างตัวของชนชาติยิว

ยูโทเปีย (Utopia) ชื่อหนังสือของ Sir Thomas More พิมพ์ใน ค.ศ. 1516 มีเนื้อหาถึงเกาะในฝันซึ่งเป็นดินแดนที่มี สถาปัตยกรรม การเมืองและศีลธรรมอย่างสมบูรณ์แบบ คำๆ นี้มีความหมายถึงมโนภาพหรืออุดมการณ์ของการปฏิรูปสังคมและการเมืองในยุคต่อมา

สวิฟท์ (Jonathan Swift) นักประพันธ์ชาวอังกฤษผู้ประพันธ์ Gulliver's Travel อันเป็นนิยายล้อเลียนเสียดสีสังคมมนุษย์

บทที่ 4

สปีโนซา ประวัติศาสตร์ความเป็นมา และภูมิหลังของชีวิต

I ประวัติศาสตร์และชีวประวัติ

1. การร่อนเร่อันยาวนานของยิว

เรื่องราวการตกงานชานเชินของพวกยิวนั้น นับเนื่องได้ว่าเป็นมหากาพย์อีกฉบับหนึ่งในประวัติศาสตร์ของยุโรปทีเดียว เรื่องได้เริ่มต้นขึ้นเมื่อโรมันเข้ายึดครองเยรูซาเล็มอันเป็นบ้านเกิดของชาวยิว (ค.ศ. 70) เป็นผลให้ยิวตกงานชานเชินหนีภัยไปอาศัยและทำการค้าในประเทศและทวีปอื่น ถูกรังแกและประหัตประหารจากผู้เคร่งครัดศาสนาที่สำคัญ เช่น ศาสนาคริสต์และอิสลามอันเป็นศาสนาที่มีกำเนิดมาจากคัมภีร์และความทรงจำของยิวเอง ถูกห้ามมิให้เป็นเจ้าของที่ดินในระบบศักดินา ถูกห้ามจากสมาคมอาชีพ (GUILDS) มิให้มีบทบาทในการอุตสาหกรรม ถูกปิดขังไว้ในคุกในแหล่งของยิวอันแออัด ถูกตีกรอบให้อยู่ในความผันอันจำกัด ถูกฝูงชนกลุ่มรุมทำร้ายและถูกปล้นโดยกษัตริย์ ถูกขับไล่ออกจากชุมชนและตัดขาดจากโลกภายนอก เงินจากการค้าของพวกนี้กลับกลายเป็นทุนที่ใช้สร้างเมืองอันเป็นรากฐานของอารยธรรม แม้จะปราศจากโครงสร้างทางการเมืองปราศจากข้อบังคับของกฎหมายอันนำมาซึ่งเอกภาพในสังคม ปราศจากแม้กระทั่งภาษากลางในการสื่อสารกัน แต่มนุษย์ที่นำอัจฉริยะเหล่านี้ก็ยังคงรักษาวิญญาณและจิตใจของตน ตลอดจนความ

บริษัทแห่งเชื้อชาติและวัฒนธรรมอีกทั้งประเพณีและพิธีกรรมอันเก่าแก่ไว้ได้ รอคอยวันที่จะรอดพ้นจากสภาพนี้อย่างแน่วแน่และอดทน พร้อมกับเพิ่มปริมาณพลเมืองขึ้นทุกที อีกทั้งยังสามารถสร้างอัจฉริยะในทุกสาขาวิชา และแล้วการพเนจรอันยาวนานนับสองพันปีก็สิ้นสุดลงด้วยการคืนกลับสู่ดินแดนเก่าแก่ที่ฝังอยู่ในความทรงจำตลอดมา จะมีละครเรื่องใดอีกเล่าที่สามารถเทียบได้กับความทุกข์ทรมานอันยิ่งใหญ่ซึ่งมีจากต่างๆ มากมาย มีความรุ่งเรืองและความยุติธรรมกลับจากเข้ามา จะมีนวนิยายเรื่องใดเล่าที่สามารถเทียบเคียงได้กับนิยายพาฝันแห่งความจริงนี้

การแตกงานช่างเงินนี้ได้เริ่มขึ้นมาหลายศตวรรษก่อนหน้าความล่มจมของนครอันศักดิ์สิทธิ์นี้จากนครไทร์และซิดอน ตลอดจนเมืองทำอื่นๆ ชาวฮิวได้หลงไหลไปยังมุมต่างๆ ของทะเลเมดิเตอร์เรเนียน เอเธนส์และแอนติออก อเล็กซานเดรียและคาร์เธจ โรมและมาซายส์ ไม่เว้นแม้แต่สเปนซึ่งอยู่ไกลออกไป หลังจากแตกทำลายของโบสถ์สำคัญ การแตกงานช่างเงินก็กลายเป็นการอพยพของคนส่วนใหญ่ การอพยพครั้งนี้ดำเนินไปเป็นสองระลอก ระลอกแรกเป็นการอพยพมุ่งสู่แม่น้ำดานูบและแม่น้ำไรน์ และในภายหลังก็ไปปักหลักอยู่ที่โปแลนด์และรัสเซีย ระลอกที่สองมุ่งสู่สเปนและโปรตุเกส ซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจของพวกมัวร์ (ค.ศ. 711) ในบริเวณตอนกลางของยุโรป พวกฮิวได้สร้างชื่อเสียงไว้ในฐานะพ่อค้าและนักการคลัง ส่วนในภาคพื้นทวีปพวกนี้ได้ซึมซับเอาคณิตศาสตร์ แพทย์ศาสตร์และปรัชญาของอาหรับเข้ามาอย่างเต็มที่ ขณะเดียวกันก็พัฒนาวัฒนธรรมของตนขึ้นมาในโรงเรียนใหญ่ๆ ที่คอโดวา มาวีโลนาและเซวิลล์ ณ ที่นี้เองที่พวกฮิวในศตวรรษที่สิบสอง และสิบสามมีบทบาทอันสำคัญในการถ่ายทอดวัฒนธรรมโบราณและวัฒนธรรมตะวันออกมาสู่ยุโรปตะวันตก และที่คอโดวาที่เมืองโมเสส โมโมนิเดส (ค.ศ. 1135-1204) แพทย์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งยุคได้เขียนคำอธิบายคัมภีร์ไบเบิลที่ชื่อคู่มือแก่ผู้ที่ยง (The Guide to the Perplexed) ขึ้นมา และที่บาซิลอนาที่เมืองฮาสโต เครสคาส เสนอให้มีการพิจารณาพวกนอกศาสนาซึ่งสิ้นสะเทือนลัทธินิยตาย

พวกฮิวในสเปนเจริญรุ่งเรืองอยู่จนถึงปี ค.ศ. 1492 อันเป็นปีแห่งชัยชนะของเฟอร์ดินันด์ที่กรานาดาและเป็นปีที่สเปนประสบความสำเร็จในการขับไล่พวกมัวร์ออกไป บัดนี้พวกฮิวในบริเวณแคว้นแห่งนี้ได้สูญเสียอิสรภาพซึ่งเคยได้รับในยุคที่อิสลามครองอำนาจ ศาลของนิกายโรมันคาทอลิกได้ยื่นข้อเสนอให้พวกฮิวเลือกเอาระหว่างการรับศีลจุ่มและเป็นชาวคริสต์กับการเนรเทศและยึดทรัพย์ อันที่จริงเชื่อว่าศาสนาจักรจะเป็นปฏิปักษ์ต่อฮิวอย่างรุนแรงก็หาไม่ องค์สันตปาปาเองก็ทรงประจักษ์ความป่าเถื่อนของศาลทางศาสนาแห่งนี้ตลอดมา หากแต่ว่ากษัตริย์แห่งสเปนทรงมีพระราชดำริว่า ท้องพระคลังของพระองค์จะร่ำรวยขึ้นอย่างมหาศาลด้วยทรัพย์สินจากมั่งฉางของชนชาตินอกโรคนี้ ในขณะที่โคลัมบัสค้นพบอเมริกา กษัตริย์สเปนก็ค้นพบฮิวในปีเดียวกัน

พวกฮิวส่วนใหญ่เลือกทางออกที่ลำบากกว่าและเริ่มแสวงหาที่สำหรับลี้ภัย บางคนเลือกทางเรือและขออนุญาตเข้าไปอยู่เจเนัวและเมืองทำอื่นๆ ของอิตาลี หากแต่ได้รับการปฏิเสธจึงต้องร่อนเร่ต่อไปด้วยความทุกข์ทรมานและโรคภัยจนกระทั่งถึงฝั่งแอฟริกาที่ ณ ที่นี้เองหลายคนถูกฆ่าตายด้วยความเชื่อว่าคนเหล่านี้กลืนเพชรพลอยเข้าไป ที่เวนิสพวกฮิวกลุ่มหนึ่งได้รับอนุญาตให้เข้าเมือง ด้วย

เหตุที่ชาวเวนิสตระหนักว่าตนเป็นหนี้บุญคุณชาวยิวในเรื่องอำนาจทางทะเล หลายคนออกทุนสนับสนุนการเดินทางของโคลัมบัสซึ่งบางทีอาจเป็นคนเชื้อสายเดียวกัน ด้วยความหวังว่านักเดินเรือผู้ยิ่งใหญ่อาจหาแผ่นดินใหม่ให้ตนได้ ชาวยิวจำนวนอีกไม่น้อยอาศัยเรือเดินทะเลที่บอบบางของยุคนั้นแล่นไปในทะเลแอตแลนติกท่ามกลางอังกฤษและฝรั่งเศสที่เป็นศัตรูสำคัญ เพื่อพบการต้อนรับพอสมควรในดินแดนเล็ก ๆ แต่มีวิญญาณที่ยิ่งใหญ่เช่นฮอลแลนด์ และในกลุ่มนี้เองที่มีครอบครัวยิวจากโปรตุเกสครอบครัวหนึ่งนามว่าเอสปิโนซารวมอยู่ด้วย

หลังจากความเสื่อมโทรมของสเปน ฮอลแลนด์ก็เฟื่องฟูขึ้นมา พวกยิวสร้างโรงธรรมแห่งแรกของตนไปกรุงอัมสเตอร์ดัมในปี ค.ศ. 1598 และอีกเจ็ดสิบห้าปีต่อมาโรงธรรมแห่งที่สองซึ่งจัดว่าเป็นที่สวดมนต์ที่งดงามที่สุดในยุโรปก็สร้างขึ้นมาด้วยความช่วยเหลือทางการเงินจากเพื่อนบ้านชาวคริสต์ ถ้าเราจะพิจารณารูปร่างที่บึกบึนของพวกพ่อค้าและพระชาวยิวซึ่งเรมบรันต์มอบความเป็นอมตะให้ในภาพเขียนของเขา เราคงจะคิดว่าบัดนี้พวกยิวมีความสุข แต่ในตอนกลางศตวรรษที่สิบเจ็ดนั่นเอง เหตุการณ์อันราบเรียบนี้ก็พลันสะดุดหยุดลงด้วยความขัดแย้งอย่างรุนแรงภายในโรงธรรม (Synagogue) ยูเรียล อา คอสตา เด็กหนุ่มอารมณ์แรงผู้สละความช่างสงสัยแบบยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการทิ้งเช่นเดียวกับยิวคนอื่น ๆ ได้หันมาเขียนบทความโจมตีความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายอย่างรุนแรง ทศนคติในแง่ลบเช่นนี้มีอะไรสิ่งที่จะขัดแย้งกับทฤษฎีเก่า ๆ ของพวกยิว ทว่าทางโรงธรรมกลับบังคับเขาให้ถอนคำพูดนั้นเสีย ด้วยเกรงว่าข้อเขียนนี้จะก่อให้เกิดความไม่พอใจในชุมชนที่ให้การต้อนรับพวกเขาอย่างมีเมตตา ด้วยชุมชนนี้จะป็นศัตรูอย่างรุนแรงต่อความเห็นขัดแย้งกับศาสนาโดยเฉพาะในประเด็นที่เป็นสาระสำคัญของศาสนาคริสต์ สูตรสำเร็จสำหรับการคืนคำและการสำนึกผิดก็คือนักเขียนผู้ทรงจะต้องนอนขวางธรณีประตูโรงธรรม (Synagogue) ในขณะที่สมาชิกของที่ประชุมสวดมนต์เดินข้ามตัวเขาไป หลังจากการเหยียดหยามอย่างสุดทธานนี้ ยูเรียลก็กลับบ้านและเขียนคำประณามผู้ที่ข่มเหงเขาอย่างเผด็จขึ้นฉบับหนึ่ง หลังจากนั้นเขาก็ยังตัวตาย¹

เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1640 ในขณะนั้น บารุค สปิโนซา "ยิวผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดแห่งยุคใหม่"² และนักปรัชญายิ่งใหญ่ที่สุดแห่งยุคปัจจุบันเพิ่งมีอายุได้ 8 ขวบและเป็นนักเรียนคนโปรดของโรงธรรมแห่งนั้น

2. การศึกษาของสปิโนซา

การร่อนแร่อันยาวนานของพวกยิวนี้เองที่เป็นพื้นภูมิหลังให้กับความคิดของสปิโนซาและทำให้เขาเป็นยิวที่แท้จริงแม้ว่าจะถูกขับออกจากศาสนาก็ตาม แม้ว่าบิดาของสปิโนซาจะเป็นพ่อค้าที่ประสบความสำเร็จในกิจการของตน แต่เด็กหนุ่มผู้เป็นบุตรกลับมิได้รับการอบรมเพื่ออาชีพนี้เลย ซ้ำยัง

¹ Gutzkow ได้ดัดแปลงเรื่องนี้ให้เป็นละคร ซึ่งฉบับนี้ยังคงจัดแสดงอยู่ตามโรงละครในยุโรป

² Renan, Marc Aurele; Paris, Calmann-levy; p. 65

ชอบให้เวลาอยู่ในบริเวณโรงธรรม เพื่อหมกมุ่นศึกษาศาสนาและประวัติศาสตร์แห่งชนชาติของตน เขาเป็นนักวิชาการที่ปราดเปรื่อง และผู้อาวุโสในชุมชนนั้นก็ตั้งความหวังว่าเขาจะเป็นแสงสว่างและศรัทธาในอนาคตของยิว ในไม่ช้าเขาก็ศึกษาคัมภีร์ไบเบิลจนและหันไปศึกษาคำอธิบายอันซับซ้อนและรัดกุมของคัมภีร์ทัลมุด ซึ่งในท้ายที่สุดคัมภีร์นี้เองเป็นสื่อ นำเขาไปสู่งานของไมโมนิเดส เลอวี เบน เกอร์ชัน อิบนิ เออชรา และ ฮาสโต เครสคาส ในไม่ช้าความกระหายใคร่จะเรียนรู้ทุกสิ่งของเขาก็ขยายขอบเขต ปรัชญาแบบรหัสยลัทธิ (Mystical Philosophy) ของ อิบนิ เกบิรอล และ ปรัชญาศาสนาลับลึกลับของไมเสสแห่งคอร์โดวา

ความคิดของไมเสสแห่งคอร์โดวา เกี่ยวกับเอกภาพของพระเจ้าและจักรวาลมีส่วนกระตุ้นเขาอย่างมาก เขาติดตามศึกษาความคิดของ เบน เกอร์ชันในเรื่องเกี่ยวกับนิรันดรภาพ ศึกษาความคิดของ ฮาสโต เครสคาส ในเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลส่วนที่เป็นสารว่าเป็นกายของพระเจ้า สปิโนซาได้อ่านข้อถกเถียงของไมโมนิเดสซึ่งมีผู้เห็นด้วยไม่มากนักในเรื่องเกี่ยวกับทฤษฎีของอเวอโรอิซ ที่ว่าอมตภาพมิใช่เป็นของบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ นอกจากนี้สปิโนซายังได้พบว่าหนังสือคู่มือแต่ผู้ที่จะนบ้นก่อนความสับสนยิ่งกว่าจะเป็นคู่มือ ทั้งนี้เพราะพระผู้ยิ่งใหญ่ผู้หนึ่งถนัดในการตั้งปัญหามากกว่าจะตอบปัญหา ในด้านส่วนตัวของสปิโนซาเองเขาก็พบว่าความคิดของเขาในเรื่องข้อขัดแย้งและความเป็นไปไม่ได้ต่างๆ ในพระคัมภีร์เก่ายังคงวนเวียนอยู่ในสมองของเขาต่อมาอีกนาน ขณะที่เขาได้ลิ้มรสสุรของไมโมนิเดสไปเกือบหมดสิ้นแล้ว ยิ่งผู้ปกป้องศรัทธาเป็นคนฉลาดมากเท่าใดเขาก็เป็นศัตรูตัวฉกาจของสิ่งที่เขาปกป้องมากขึ้นเท่านั้น ด้วยเหตุที่ความซับซ้อนย่อมก่อให้เกิดความคลางแคลงและกระตุ้นความคิดของมนุษย์ และถ้าข้อเขียนของไมโมนิเดสเข้าข่ายนี้ คำอธิบายของอิบนิ เออชราซึ่งบรรยายปัญหาเกี่ยวกับศรัทธาแบบดั้งเดิมโดยตรง และบางครั้งจะทิ้งปัญหาในเรื่องนี้ค้างไว้ด้วยถือว่าเป็นปัญหาที่หาคำตอบไม่ได้ก็ยังเข้าข่ายมากยิ่งขึ้น ยิ่งสปิโนซาได้อ่านและได้ไตร่ตรองมากขึ้นเท่าใดความเชื่อมั่นอย่างง่ายของเขาก็เริ่มละลายหายไป คงเหลืออยู่แต่ความพิศวงและความสงสัยเท่านั้น

ความมอยากรู้อยากเห็นของเขามีมากขึ้นทุกทีจนถึงขนาดที่เขาต้องการจะรู้ว่านักคิดชาวคริสต์มีความเห็นอย่างไรในปัญหาอันใหญ่ยิ่งเกี่ยวกับพระเจ้าและชะตากรรมของมนุษย์ เขาเริ่มศึกษาภาษาละตินกับปราชญ์ชาวดัทซ์ที่ชื่อ ฟอน เดน เฮนเด่ จากนั้นจึงก้าวเข้าไปสู่อาณาจักรแห่งประสบการณ์และความรู้ที่กว้างกว่า ครูคนใหม่ของเขามีลักษณะบางประการของพวกนอกรีต กล่าวคือเป็นคนเขียนวิพากษ์วิจารณ์หลักศาสนาและรัฐบาล เป็นคนที่โลดโผน พอที่จะกระโดดออกมาจากห้องสมุดเพื่อร่วมในแผนการต่อต้านกษัตริย์ฝรั่งเศสและกลายมาเป็นเครื่องประดับตะแลงแกง ในปี ค.ศ. 1674 ครูผู้นี้มีบุตรสาวแสนสวยซึ่งต่อมาได้ประสบความสำเร็จในการเรียนภาษาละตินแข่งกับสปิโนซาเพื่อเรียกร้องความสนใจจากเขา แม้นักศึกษาในปัจจุบันก็อาจจะถูกชักจูงให้เรียนภาษาละตินด้วยเหตุนี้ได้ อย่างไรก็ตามสาวน้อยแสนสวยผู้นี้ก็หาได้เป็นปัญญาชนเสียจนกระทั่งตาบอดต่อโอกาสอันสำคัญไม่ ดังนั้นเมื่อมีผู้มาขอแต่งงานด้วยของชวัญราคาแพง เจ้าหล่อนก็หมดความโยติในตัวสปิโนซาทันที ไม่มีข้อเคลือบแคลงอันใดต่อไปอีกแล้วว่าในขณะนั้นเองที่วีรบุรุษของเราได้กลายเป็นนักปรัชญา

อย่างไรก็ตามสปีโนซาก็ศึกษาภาษาละตินจนจบ และจากภาษาละตินนี้เองที่เขาก้าวเข้าไปสู่ มารดาทางความคิดของยุโรปโบราณและสมัยกลาง ดูเหมือนว่าเขาจะได้ศึกษาโสกราตีสเพลโต และ อริสโตเติล ทว่าเขากลับชอบพวกอะตอมมิสต์ เช่น เดโมคริตุส เอพิคิวรัสและลูครีเทียส และ พวกสโตอิกก็สร้างความประทับใจให้เขาอย่างยากจะลบเลือนไปได้ เขาศึกษางานของพวกอัสมาจารย์ และได้นำศัพท์ตลอดจนวิธีการอธิบายคำจำกัดความ ข้อความข้อพิสูจน์ คำอธิบาย บทเทียบ ตามแบบเรขาคณิตของพวกนี้มาใช้ เขาศึกษาบรูโน (ค.ศ. 1548-1600) กบฏคนสำคัญซึ่งไฟในตัวเขานั้น "แม้หิมะที่คอเคซัสก็ไม่สามารถจะดับได้" เขาได้ตระเวนจากประเทศหนึ่งไปยังอีกประเทศหนึ่ง จากลัทธิหนึ่งไปสู่อีกลัทธิหนึ่ง และ "กลับออกมาโดยประตูเดียวกับที่ตนเดินเข้าไป" เผ่าแสวงหา และพิศวง และในท้ายที่สุดก็ถูกตัดสิ้นจากศาลพระ (Inquisition) ให้ประหารอย่าง "ปราณีที่สุดเท่าที่จะเป็นได้ และปราศจากใส่หีด" นั่นคือโดยการเผาทั้งเป็น ฮิตาเลียอันผู้ช่างฝันผู้นี้ช่างเป็นชุมทรัพย์ อัมมหาศาลอะไรเช่นนั้น สิ่งสำคัญประการแรกคือ ความคิดอันยิ่งใหญ่เกี่ยวกับเอกภาพ ความเป็นจริงมีลักษณะเป็นเอกภาพในสารัตถะ ในสาเหตุในจุดกำเนิด พระเจ้าและความเป็นจริงคือสิ่งเดียวกันสำหรับบรูโน จิตและสสารคือสิ่งเดียวกัน อนุของความเป็นจริงทุกอนุประกอบด้วยสสารและจิตอย่างแยกไม่ออก ดังนั้นเป้าหมายของปรัชญาคือการเห็นเอกภาพในความหลายหลาก เห็นจิตในสสาร และสสารในจิต เพื่อหาสิ่งสังเคราะห์อันเป็นที่รวมของความตรงกันข้ามและความขัดแย้งทั้งหลาย เพื่อก้าวไปสู่ความรู้อันดับสูงสุดเกี่ยวกับเอกภาพของสากลภาพซึ่งเทียบเทียมได้กับความรักของพระเจ้านั่นเอง ความคิดแต่ละประเด็นดังกล่าวนี้ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งแห่งโครงสร้างทางความคิดที่ฝังรากลึกของสปีโนซา

ท้ายที่สุดและเหนือสิ่งอื่นใดเขาได้รับอิทธิพลจากเดการ์ตส์ (ค.ศ. 1596-1650) บิดาแห่งระบบปรัชญาแบบจิตวิสัยและจิตนิยมสมัยใหม่ สำหรับStanislas Descombes และศตวรรษของนักปรัชญาความคิดอันเป็นแกนกลางของเดการ์ตส์คือการให้ความสำคัญแก่สำนึก (consciousness) ข้อเสนอที่เห็นได้ชัดของเขา คือ ข้อเสนอที่ว่าจิตรู้จักตัวของมันเองโดยตรงและฉบับพลังยิ่งกว่าที่รู้จักสิ่งอื่น จิตนั้นรู้จัก "โลกภายนอก" โดยอาศัยภาพประทับบนจิตใจอันเกิดจากอินทรีย์สัมผัสและสัญชาน (sensation and perception) และโดยผลที่สืบต่อมา ปรัชญา (แม้ปรัชญาควรจะต้องข้อสงสัยทุกสิ่ง) ควรเริ่มจากจิตและอิตตาของปัจเจกชน และสร้าง**ข้ออภิปราย**อันแรกขึ้นมาโดยคำสามคำนี้คือ "ฉันคิด เพราะฉะนั้น ฉันจึงมีอยู่" (Cogito, ergo sum) บางทีจุดเริ่มต้นอาจจะมิใช่บางอย่างที่เป็นปัจเจกชนนิยมแบบยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการแฝงอยู่ก็ได้ แต่เป็นที่แน่นอนว่า ในคำพูดนี้มีผลกระทบอย่างมหาศาลต่อความคิดในยุคต่อมา ณ ที่นี้เองที่เป็นการเริ่มต้นเกมอันยิ่งใหญ่ของทฤษฎีความรู้³ ซึ่งไลบ์นิทซ์ ลอค เบอร์กเลย์ ฮิวม์และคานท์สร้างสมมาจนเป็นสงครามสามร้อยปีที่กระตุ่นและทำลายปรัชญาสมัยใหม่

³ ทฤษฎีความรู้ (epistemology) ตามนิรุกติศาสตร์ หมายถึง ตรรกศาสตร์ (logos) แห่งความเข้าใจ (episteme) ตัวอย่าง เช่น กำเนิด สภาพและความสมเหตุสมผลของความรู้

แต่สปีโนซาไม่สนใจความคิดด้านนี้ของเดการ์ตส์ เขาไม่ยอมเสียเวลากับเขาวงกตของทฤษฎีความรู้เลย สิ่งที่ตั้งใจเขาก็คือ มโนภาพของเดการ์ตส์เกี่ยวกับความเป็นหนึ่งเดียวของ "สสาร" (substance) ที่เป็นรากฐานของจิตแบบต่างๆ การแบ่งแยกความเป็นจริงเป็นสสารสูงสุดสองชนิด นับเป็นสิ่งที่ทำลายความหลงใหลในความเป็นเอกภาพของสปีโนซาย่างยิ่ง และสิ่งนี้เองที่ได้กลายมาเป็นเชื้อที่เพาะในความคิดของเขาเพิ่มพูนงอกงามยิ่งขึ้น สิ่งซึ่งดึงดูดใจเขาคือประการหนึ่งคือความปรารถนาของเดการ์ตส์ที่จะอธิบายทุกสิ่งในโลก เว้นก็เฉพาะแต่พระเจ้าและวิญญาณโดยอาศัยกฎของจักรกลและคณิตศาสตร์ อันนับเป็นความคิดที่สืบย้อนไปได้ถึงสปีโนซาและกาลิเลโอ และบางทีอาจเป็นภาพสะท้อนพัฒนาการทางเครื่องจักรและอุตสาหกรรมในเมืองต่างๆ ของอิตาลีก็ได้ เดการ์ตส์ได้กล่าวทำให้พระเจ้าเป็นปฐมกร (ทำนองเดียวกับที่อ็อกซฟอร์ดได้พูดเมื่อสองพันปีที่แล้ว) ต่อจากนั้นเราก็จะสามารถอธิบายขบวนการและพัฒนาการของดาราศาสตร์ ธรณีวิทยา ตลอดจนขบวนการที่มีชีวิตของจิตทั้งหลายได้ โดยอาศัยสสารที่เป็นเอกภาพซึ่งในระยะแรกทรงตัวอยู่ในรูปที่ฟุ้งกระจาย (สมมติฐานเกี่ยวกับเนบิวลาของลาปลาซและคานท์) และการเคลื่อนไหวทุกครั้งของสัตว์หรือมนุษย์เป็นการเคลื่อนไหวแบบเครื่องจักร ยกตัวอย่างเช่น การหมุนเวียนของโลหิตและกรีธาตอบสนองต่อสิ่งภายนอก (reflex action) โลกและเทหวัตถุทุกชนิดเป็นเพียงเครื่องจักร แต่สิ่งที่อยู่นอกโลกคือพระเจ้าและภายในเทหวัตถุ คือ วิญญาณที่มีปัญญา

ที่นี้เองที่เดการ์ตส์ได้ยุติความคิดของตนเอง แต่สปีโนซาก้าวต่อไปอย่างกระตือรือร้น

3. การถูกขับออกจากศาสนา

นี่คือสภาวะทางจิตใจอันยุ่งเหยิงที่แฝงอยู่ภายใต้กิริยาทำที่อันสงบนิ่งของเด็กหนุ่มซึ่งถูกเรียกให้ไปปรากฏตัวต่อหน้าผู้อาวุธโสและธรรมาจารย์ทั้งหลายด้วยข้อหาว่าเป็นคนนอกกรีตในปี ค.ศ. 1656 (เขาเกิดในปี ค.ศ. 1632) คนเหล่านั้นได้ซักถามสปีโนซาว่าเป็นความจริงหรือไม่ ที่สปีโนซาบอกกับเพื่อนๆ ว่าพระเจ้าอาจมีสภาวะทางกายภาพคือเป็นสสาร ความเชื่อเรื่องเทพยดาเป็นเพียงภาพลวงตา วิญญาณเป็นเพียงชีวิตแบบหนึ่งและพระคัมภีร์เก่าหาได้กล่าวถึงเรื่องชีวิตนิรันดรไม่

เราไม่ทราบว่าเขาตอบได้ข้อกล่าวหาอะไรบ้าง เราทราบแต่เพียงว่าเขาได้รับข้อเสนอว่าจะได้รับเงินปีละห้าร้อยเหรียญ ถ้าเขาจะรักษาความจงรักภักดีที่มีต่อโรงเรียนและมั่นคงในศรัทธาของตน แม้จะเป็นไปอย่างผิวเผินก็ตาม⁴ เราทราบต่อไปอีกว่าเขาปฏิเสธที่จะรับข้อเสนอนี้ ดังนั้นในวันที่ 27 กรกฎาคม ค.ศ. 1656 เขาก็ถูกขับออกจากศาสนาตามขั้นตอนและพิธีกรรมของยิว "ในระหว่างการอ่านคำสาปแช่ง เสียงคร่ำครวญอันเย็นเยือกของแดรกก็ดังแทรกเข้ามาเป็นระยะๆ แสงสว่างซึ่งโชติช่วงในตอนเริ่มพิธีก็ค่อยๆ ตับลงทีละดวงๆ จนกระทั่งเมื่อพิธีสิ้นสุดลงดวงสุดท้ายก็ดับตามไปด้วย นั่นคือ

⁴ Graetz, *History of the Jews*, New York, vol. V., p. 140

สัญลักษณ์แห่งการดับของชีวิตทางจิตวิญญาณสำหรับผู้ถูกขับออกจากศาสนา และแล้วที่ชุมนุมนั้นก็ตกอยู่ในความมืดมิด⁵

พอน ฟิโลเทน ไต่กล่าวถึงแบบฉบับที่ใช้สำหรับการขับออกจากศาสนาไว้ดังนี้⁶

"ประธานของคณะกรรมการธรรมาจารย์ในที่นี้ขอแจ้งให้ทราบว่า ยารุค เดอ เอสปิโนซา เป็นผู้มีความคิดและการกระทำที่ชั่วร้ายจริง แม้ว่าเราจะได้พยายามชักชวนให้เขาหันหนีความชั่วในทุกวิถีทางก็ตาม ทว่าเราก็ไม่สามารถชักชวนเขาให้หันมาคิดชอบได้ในทางกลับกัน เรากลับแน่ใจในความนอกรีตที่น่ากลัวของเขามากยิ่งขึ้นทุกวัน หนึ่งความกำเริบของพวกนอกรีตเหล่านี้ได้แพร่หลายออกไปในวงกว้าง และบุคคลผู้เป็นที่น่าเชื่อถือหลายคนก็ได้ยืนยันต่อหน้าเอสปิโนซาว่าเขาทำผิดอย่างนั้นจริง เราได้พิจารณาเรื่องทั้งหมดในท่ามกลางผู้นำของธรรมาจารย์และสรุปว่าคณะกรรมการได้มีมติให้ตำหนิบุคคลดังกล่าวคือ เอสปิโนซา และขอตัดเขาออกจากความเป็นพลเมืองของอิสราเอล และนับจากชั่วโมงนี้เป็นต้นไป เขาเป็นผู้ถูกตำหนิด้วยคำสาปแห่งดังต่อไปนี้

ด้วยคำตัดสินของเทวดาและคำพิพากษาของนักบุญ เราขอตำหนิแห่ง สถาปและโล่ บารุค เดอ เอสปิโนซา ออกจากชุมชนอันศักดิ์สิทธิ์ของเราต่อหน้าพระคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์อันประกอบด้วยศิลา 630 ข้อจารึกไว้ ขอประกาศต่อต้านและสาปแช่งเขาด้วยคำสาปแช่งของอีไลซาห์ต่อลูกหลาน และขอสาปแช่งทั้งหลายที่จารึกไว้ในพระคัมภีร์ ขอให้เขาถูกสาปแช่งทั้งกลางวันและกลางคืน ทั้งในเวลาหลับและเวลาตื่น ทั้งในเวลาออกจากบ้านและเข้าบ้าน ขอให้พระเจ้าย้ายอมยอกโทษหรือยอมรับเขา ขอให้ทรงพิโรธและไม่โปรดเขา ขอให้คำสาปแช่งในพระคัมภีร์ถ่วงเขาไว้ ขอให้ชื่อของเขาถูกกลบออกไปจากโลก ขอให้พระเจ้าทรงแยกเขาออกจากบาปทุกประการของชนชาวอิสราเอลทุกเผ่า ถ่วงเขาด้วยคำสาปแช่งของฟ้าที่จารึกไว้ในพระคัมภีร์ และขอให้ท่านทั้งหลายที่เคารพเชื่อฟังพระเจ้าจงปลอดภัย

⁵ Willis, Benedict de Spinoza,

⁶ แปลโดย Willis,

โดยคำสาปแช่งเหล่านี้เองจึงไม่มีผู้ใดยอมพูดจาปราศรัย
กับเขา ไม่มีใครติดต่อกับเขาโดยข้อเขียน ไม่มีใครทำอะไรให้เขา
ไม่มีใครยอมอยู่ร่วมบ้านเดียวกับเขา ไม่มีใครเข้าใกล้เขาเกิน 4 ฟุต
ไม่มีใครยอมอ่านงานที่เขาบอกให้จดหรือเขียนด้วยมือของเขา"

ขอให้เราอย่าเพิ่งด่วนตัดสินบรรดาธรรมาจารย์โรงเรียนเหล่านี้ ทั้งนี้เพราะคนเหล่านี้ก็
ต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ละเอียดอ่อน เขาเหล่านี้ก็กลัวที่จะเอาตัวเข้าไปเสี่ยงกับข้อกล่าวหาว่า
ปราศจากขันติธรรมต่อความคิดเห็นอันเป็นข้อกล่าวหาเดียวกับที่ศาลพระ (Inquisition) ได้ใช้เพื่อ
ขับไล่พวกเขาออกจากสเปน แต่ขณะเดียวกันเขาก็รู้สึกที่ต้องตอบแทนบุญคุณผู้ให้ที่พักอาศัยแก่ตน
ในฮอลแลนด์ โดยการขับไล่บุคคลผู้ตั้งข้อสงสัยที่จะโจมตีหลักคำสอนของศาสนาคริสต์และศาสนา
ยิวอย่างรุนแรง ในขณะที่นิกายโปรเตสแตนต์ยังไม่มีปรัชญาที่มีความคิดอิสระเช่นในขณะนี้
สงครามศาสนายังคงก่อกองรอยที่ทำให้แต่ละกลุ่มยึดมั่นแน่วแน่ในลัทธิของตนอย่างเหนียวแน่น อีกทั้ง
ทั้งยัง ทะนุถนอมมากยิ่งขึ้นเพราะเพิ่งหลังเลือดเพื่อป้องกันศาสนาไปเมื่อไม่นานมานี้ ผู้มีอำนาจ
ของคัทซ์จะว่าอย่างไร ถ้าชุมชนยิวตอบแทนความมีขันติธรรมและการปกป้องของชาวคริสต์โดยการ
สร้างคอสตาคนหนึ่งและสปีโนซาอีกคนหนึ่ง ยิ่งกว่านั้นบรรดาผู้อาวุโสยังมีความเชื่อมั่นว่า ความ
เป็นเอกฉันท์ทางศาสนา คือวิธีการเดียวเท่านั้นในการรักษากลุ่มชาวยิวจำนวนน้อยในอัมสเตอร์ดัม
ไม่ให้แตกแยกกัน และดูจะเป็นวิธีสุดท้ายที่จะรักษาความเป็นเอกภาพอันเป็นผลให้ชาวยิวที่กระจัด
กระจายอยู่ทั่วโลกสามารถอยู่รอดได้ ถ้าพวกนี้มีประเทศของตนเอง มีกฎหมายของตนเอง มี
กองทัพและอำนาจของตนเองที่จะใช้บังคับภายในประเทศและทำให้ต่างชาติเกรงขาม เขาอาจจะมึ
ขันติธรรมมากกว่านี้ แต่ศาสนาเป็นทั้งเครื่องแสดงออกถึงความเป็นชาติและศรัทธา โรงเรียน
(Synagogue) เป็นศูนย์กลางของชีวิตทางสังคมและทางการเมือง ตลอดจนเป็นแหล่งของพิธีกรรมและ
ที่บูชา และคัมภีร์ไบเบิลซึ่งสปีโนซาได้คัดค้านความจริงนั้นก็ เป็น "บรรพบุรุษที่พกดิตดัวได้" ของคน
เหล่านี้ โดยสภาพการณ์เช่นนี้พวกนี้จึงคิดว่าพวกนอกรีตเป็นพวกคิดคดทรยศ และการมีขันติธรรม
ก็คือการฆ่าตัวตาย

เราอาจคิดว่าพวกนี้น่าจะกลัวลงเสียดู แต่การตัดสินคนอื่นอย่างยุติธรรมนั้น หากนักที่ผู้
ตัดสินจะปราศจากอคติ บางที⁷ เมนาเชห์ เบน อิสราเอล หัวหน้าธรรมาจารย์ของชุมชนยิว
ในอัมสเตอร์ดัมขณะนั้น อาจจะหาข้อไกล่เกลี่ยประนีประนอมที่จะให้ทั้งโรงเรียนและนักปรัชญาของ
เราอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ทว่าในขณะนั้นพระผู้ยิ่งใหญ่ท่านนี้กลับอยู่ในลอนดอนเพื่อชักจูงกรมเวล
ให้เปิดประเทศรับพวกยิว ดูเหมือนว่าชะตากรรมจะได้กำหนดมาแล้วว่าให้สปีโนซาเป็นคนของโลก

⁷ ดังที่ Israel Abrahams ได้แนะนำไว้ในบทความชื่อ Jewe, Encyclopedio Britanico

4. ชีวิตอันสั้นและความตาย

สปีโนซาชอบรับการถูกขับออกจากศาสนาอย่างกล้าหาญและสงบด้วยคำกล่าวว่า "สิ่งนี้หาได้บังคับให้ข้าพเจ้าทำในสิ่งที่ไม่ต้องการจะทำไม่" แต่ก็เป็นเพียงเสียงหวีดหวิวในความมืด แท้ที่จริงแล้ว นักศึกษาหนุ่มของเราพบว่าตนเองกำลังจมจุ่มและถูกทอดทิ้งอย่างน่าเศร้า ไม่มีอะไรอีกแล้วที่จะนำกลัวยิ่งไปกว่าการถูกทอดทิ้ง โดยเฉพาะการที่ชาวยิวถูกตัดขาดจากชนชาติของตนซึ่งเป็นสภาวะที่ทารุณที่สุด ขณะนั้นสปีโนซาได้รับความทุกข์ทรมานจากการสูญเสียศรัทธาความเชื่อมั่นดั้งเดิมของตนเองอยู่แล้ว ทั้งนี้เพราะการถอนรากถอนโคนความเชื่อมั่นของบุคคลนั้น โดยปกติก็มักจะเป็นการผ่าตัดครั้งใหญ่ที่จะทิ้งรอยแผลไว้ให้หากสปีโนซาหันไปเข้ากับอีกพวกและยอมรับศาสนาที่คนเกาะกลุ่มกันเหมือนฝูงวัวที่เบียดกันเพื่อแสวงหาความอบอุ่นละก้อ เขาคงจะมีชื่อเสียงในฐานะผู้กลับใจและได้รับชีวิตที่เขาสูญเสียไปในการกลายเป็นคนนอกคอกที่ถูกตัดขาดจากครอบครัวและเชื้อชาติของตน กลับคืนมา ทว่าเขามีได้เลือกที่จะเข้ากับนิกายใดเลย หากแต่คงใช้ชีวิตตามลำพัง บิดาของเขาซึ่งเคยตั้งความหวังไว้ว่าบุตรชายจะเป็นเลิศในการศึกษาทางฮีบรูก็ขับไล่เขา น้องสาวก็พยายามที่จะโกนมรดกจำนวนน้อยนิดของเขา⁸ เพื่อนเก่าของเขาก็พยายามหลีกเลี่ยงเขา จึงไม่แปลกที่เราจะพบอารมณ์ขันในข้อเขียนของเขาน้อยเต็มที และไม่น่าแปลกอีกเช่นกันที่เราจะพบความชื่นชมเลิศตลอดออกมาเป็นครั้งคราวเมื่อเขาคิดถึงบรรดาธรรมจารย์ผู้รักษาพระคัมภีร์

"บุคคลใดที่ปรารถนาจะแสวงหาสาเหตุของปฎิหารย์
แสวงหาความเข้าใจธรรมชาติเยี่ยงนักปราชญ์ หลีกเลี้ยงที่จะมอง
สิ่งเหล่านี้ด้วยความประหลาดใจแบบคนโง่เขลา ก็จะถูกหาว่าเป็น
คนนอกกริตและเลวทรามโดยคนที่ฝูงชนบูชาว่าเป็นผู้ตีความธรรมชาติ
และเทพเจ้า เหตุด้วยคนเหล่านี้รู้ว่าเมื่อใดที่ความเขลาถูกกำจัด
ความพิศวงซึ่งเป็นวิถีทางเดียวที่จะรักษาอำนาจของตนไว้ได้จะถูกกำจัดด้วย"⁹

ประสบการณ์สุดท้ายสุดของเขาเกิดขึ้นหลังจากการถูกขับออกจากศาสนาไม่นาน คืนวันหนึ่งที่สปีโนซากำลังเดินผ่านถนนสายต่างๆ ผู้ร้ายเครื่องศาสนาผู้หนึ่งต้องการแสดงความเชื่อของตนโดยการฆาตกรรม ได้จู่โจมนักศึกษาหนุ่มด้วยมีดสั้น สปีโนซาหันกลับอย่างรวดเร็วและรอดชีวิตมาได้พร้อมกับบาดแผลเล็กน้อย ที่สุดเขาได้ข้อสรุปว่าในโลกนี้คงจะมีสถานที่ที่ปลอดภัยสำหรับนักปรัชญาเพียงสองสามแห่งเท่านั้น เขาจึงย้ายไปอยู่ที่ห้องใต้หลังคาอันเงียบสงบที่ถนนเอาเทอร์เด็ต นอกเมืองอัมสเตอร์ดัม อาจจะเป็นตอนที่กระมังที่เขาเปลี่ยนชื่อจากบาร์ด มาเป็นเบนเนติก เจ้าของบ้านทั้งสองที่เขาอาศัยอยู่เป็นชาวคริสตินิกายเมมมอนไนต์ (Memnonite) และสามารถที่จะเข้าใจพวกนอกริตในระดับหนึ่ง ทั้งคู่ชอบใบบหน้าเศร้าและอ่อนโยนของเขา(บุคคลที่ได้รับความทุกข์ทรมานมามาก ถ้าไม่กลายเป็นคนจมจุ่มก็จะกลายเป็นคนอ่อนโยนอย่างมาก) และรู้สึกเฟลิดเฟลินมากเมื่อสปีโนซาลงมา

⁸ เขาได้สู้คดีในศาลและชนะคดีต่อจากนั้น เขาก็ยกมรดกให้กับน้องสาว

⁹ Ethics, part I, Appendix.

สื่บล้างยาเส้น และปรับการคูดของเขาให้เข้ากับคนทั้งสองซึ่งเป็นชาวบ้านเป็นครั้งคราวในตอนเย็น ในระยะแรกเขาหาเลี้ยงชีพด้วยการเป็นครูสอนหนังสือแก่เด็กที่โรงเรียน ฟอน เดน เอนเต ต่อมาก็ ด้วยการผันเส้นซ์ ราวกับเขามีความโอนเอียงที่จะยุ่งกับวัสดุที่หลอมละลายยาก เขาได้เรียนรู้กรรมวิธีของการทำแว่นขณะที่อยู่ในชุมชนยิว ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่สอดคล้องกับกฎของฮิบรูที่ว่านักเรียนทุกคนจะต้องทำงานฝีมือได้ เพราะการศึกษาและการสอนคุณธรรมแต่เพียงลำพังนั้นหาได้ให้คนดำรงชีพอยู่ได้ไม่ ดังที่กามาเลียลกล่าวว่า งานต่างหากที่ทำให้คนมีคุณธรรมในขณะที่ผู้มีความรู้ทุกคนที่ปราศจากอาชีพจะกลายเป็นคนทุจริต"

อีก 5 ปีต่อมา (ค.ศ. 1660) สปิโนซาได้ย้ายตามเจ้าของบ้านที่เขาอยู่ไปที่แรงสสเบิร์กใกล้ลิเติน บ้านหลังนั้นยังคงอยู่มาจนถึงทุกวันนี้และถนนนั้นก็ชื่อของนักปรัชญา ระยะเวลาในช่วงนี้เป็นช่วงของชีวิตความเป็นอยู่อันเรียบง่ายแต่เต็มไปด้วยการครุ่นคิด บ่อยครั้งที่เดียวที่เขาจะอยู่ในห้องพักของตนเองเป็นเวลาถึงสองสามวันโดยไม่ยอมพบใคร แม้กระทั่งอาหารง่ายๆ ของเขาก็ถูกส่งให้มาขึ้นมานบนห้อง เขาทำเล่นๆ ได้ดีมากแต่ก็มีได้ทำติดต่อกันสม่ำเสมอจนพอเพียงที่จะทำให้เขามีเงินมากเหลือเฟือ เขารักปัญญามากเกินกว่าอยากจะเป็นบุคคลผู้ "ประสบความสำเร็จ" โคลเรัสผู้ติดตามศึกษาสปิโนซาในช่วงเวลาเหล่านี้ได้เขียนชีวประวัติสั้นๆ ของสปิโนซาจากบันทึกของคนที่รู้จักมักคุ้นกับเขา ได้กล่าวว่า "เขาจะคำนวณบัญชีค่าใช้จ่ายทุกสามเดือนอย่างระมัดระวัง การที่เขาทำเช่นนั้นก็เพื่อเขาจะไม่ใช้จ่ายมากหรือน้อยเกินกว่าที่เขาจะใช้ในแต่ละปี และบางครั้งเขาจะบอกกับคนในบ้านว่าเขาเป็นเสมือนงูที่ขดตัวโดยมีหางของมันอยู่ในปาก แสดงว่าเขาไม่มีเงินเหลือเลยเมื่อถึงสิ้นปี"¹⁰ แม้จะอยู่อย่างยากจนเขาก็เป็นสุข เคยมีคนแนะนำเขาให้วางใจในพระวิวรรณ์ (revelation) มากกว่าเหตุผล เขาก็ตอบว่า "แม้ในบางครั้งข้าพเจ้าจะพบว่าผลที่ข้าพเจ้าได้มาจากความเข้าใจตามธรรมชาตินั้นจะเป็นผลที่ไม่ถูกต้อง สิ่งนี้ก็หาได้ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นอื่นนอกไปจากความพอใจไม่ ทั้งนี้เพราะในขณะที่เก็บรวบรวมนั้น ข้าพเจ้ามีความสุข ข้าพเจ้ามิได้ปล่อยเวลาให้ล่วงไปด้วยการถอดถอนใจ หรือเศร้าใจหากแต่ด้วยความสงบแจ่มใสและร่าเริง"¹¹ นักปราชญ์ท่านหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า "ถ้านโปเลียนฉลาดเหมือนกับสปิโนซา เขาก็คงจะใช้ชีวิตอยู่ในห้องใต้หลังคาและเขียนหนังสือ 4 เล่ม"¹²

จากภาพของสปิโนซาซึ่งตกทอดมาถึงเราในทุกวันนี้ เราอาจบรรยายลักษณะของเขาเพิ่มจากโคลเรัสได้ว่า "เขาเป็นคนร่างสันทัด หน้าตาดี ผิวค่อนข้างคล้ำ ผมหยิกดำ คิ้วยาวดำ จากลักษณะเช่นนี้เรารู้ได้ว่าเขาสืบเชื้อสายมาจากยิวชาติโปรตุเกส ในเรื่องของเสื้อผ้าเขาไม่ใส่ใจใส่เท่าใด และนอกจากนี้เสื้อผ้าของเขายังมีสภาพไม่ดีไปกว่าคนยากจน ครั้งหนึ่งกรรมการประจำรัฐผู้มีชื่อเสียงคนหนึ่งได้ไปเยี่ยมเขถึงบ้าน และพบเขาอยู่ในชุดเสื้อคลุมที่ไม่เรียบร้อยและได้ตำหนิเขาในเรื่องนี้พร้อมทั้งเอ่ยปากจะหาเสื้อให้เขาใหม่ สปิโนซาตอบกลับไปว่ากรรมเสื้อผ้าที่สวยงามหาได้ทำให้คนดี

¹⁰ ใน Pollock, *Life and Philosophy of Spinoza*; LONDON, 1899, p. 393

¹¹ *Epistle 34* ed. Willie.

¹² Anatole France: *M. Bergeret in Paris*, New York, 1921; p. 180

กว่าที่เป็นอยู่ไม่ ซ้ำยังเสริมอีกด้วยว่า "การหุ้มห่อสิ่งของที่ด้อยค่าหรือไร้ค่าด้วยเปลือกนอกอันมีราคา เป็นสิ่งที่ไร้เหตุผล"¹³ ปรัชญาแบบถากถางล้อเลียนของสปีโนซามีไว้ว่าจะแสดงถึงความสามารถเสมอไป เขาได้เขียนไว้ว่า "รูปร่างที่สกปรกขมของหาได้ทำให้คนเป็นปราชญ์ไม่ ทั้งนี้เพราะการเสแสร้งไม่เอาใจในรูปร่างภายนอกนั้น ดูจะเป็นเครื่องแสดงถึงจิตใจที่อ่อนแอซึ่งปัญญาที่แท้จริงไม่สามารถจะอาศัยอยู่ได้ และความรู้ที่เกิดขึ้นจะเป็นความรู้ที่สับสนและวุ่นวาย"¹⁴

ในระยะเวลาห้าปีที่อาศัยอยู่ที่แรงสปีร์กนี่เองที่สปีโนซาได้เขียนงานที่ชื่อ "ว่าด้วยการพัฒนาปัญญา" (On the Improvement of the Intellect) อันเป็นงานชิ้นเล็กๆ ที่ยังไม่สมบูรณ์และเขียน **Ethics Geometrically Demonstrated** งานชิ้นหลังนี้สำเร็จลงในปี ค.ศ. 1665 และสปีโนซาก็เก็บงานชิ้นนี้ไว้ถึง 10 ปี โดยปราศจากความกระตือรือร้นที่จะพิมพ์ ในปี ค.ศ. 1663 อาคริตานคูรบากซ์ ได้ถูกส่งจำคุกเป็นเวลาสิบปีแต่ได้สิ้นชีวิตลงในที่คุมขังในสิบแปดเดือนต่อมา สาเหตุก็คือเขาบังอาจพิมพ์ข้อคิดเห็นของเขาซึ่งคล้ายคลึงกับของสปีโนซาออกมา จนกระทั่งในปี ค.ศ. 1675 สปีโนซา ได้เดินทางไปยังอัมสเตอร์ดัมด้วยความเชื่อว่า เขาอาจจะพิมพ์ผลงานชิ้นเอกออกมาได้ เขาเขียนจดหมายถึงเพื่อนที่ออลเดินบรีค ว่า "ข้าวลือได้แพร่สะพัดไปว่าหนังสือของฉันทันซึ่งพยายามจะพิสูจน์ว่าไม่มีพระเจ้า กำลังจะออกมา ฉันท้องเสริมด้วยความเศร้าใจว่าหลายคนที่ได้รับข่าวเชื่อว่าเป็นความจริง นักเทวศาสตร์ บางคน (ซึ่งอาจจะเป็นผู้แพร่ข่าวลือนี้) ถือเป็นโอกาสที่จะรวมหัวกับพวกเจ้าและผู้พิพากษาโจมตีฉัน . . . เมื่อได้รับคำทักท้วงเกี่ยวกับสภาพการณ์เช่นนี้จากเพื่อนที่ฉันไว้วางใจและเขายังได้บอกฉันต่อไปอีกว่า พวกนักเทวศาสตร์กำลังกบดานรอที่จะโจมตีฉันอยู่ทุกแห่ง ฉันทเลยตัดสินใจเลื่อนการพิมพ์งานของฉันทออกไป จนกว่าจะถึงเวลาที่ฉันทเห็นสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป"¹⁵

Ethics ได้รับการตีพิมพ์พร้อมกับตำราทางการเมืองที่เขียนไม่เสร็จ (**Tractatus Politicus**) และหนังสือที่ชื่อ **Treatise on the Rainbow** หลังจากสปีโนซาสิ้นชีวิตลง (ค.ศ. 1677) หนังสือเหล่านี้เขียนเป็นภาษาละตินอันเป็นภาษากลางของปรัชญาและวิทยาศาสตร์ในยุโรปในศตวรรษที่สิบเจ็ด ฟอน ฟิโลเทน ได้ค้นพบงานที่มีชื่อว่า **คำร่ายว่าด้วยพระเจ้าและมนุษย์** (**A Short Treatise on God and Man**) ซึ่งเขียนเป็นภาษาดัตช์ในปี ค.ศ. 1852 เห็นได้ชัดว่างานชิ้นนี้เป็นงานที่เตรียมไว้สำหรับหนังสือบางเล่มที่สปีโนซาจัดพิมพ์ขึ้นในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่คือ **หลักเกณฑ์ว่าด้วยปรัชญาแบบเดการ์ตส์** (**The Principles of the Cartesian Philosophy** ค.ศ. 1663) และ **คำร่ายว่าด้วยศาสนาและรัฐ** (**A Treatise on Religion and the State**) หรือ (**Tractatus Theologico-Politicus**) ซึ่งพิมพ์ขึ้นในปี ค.ศ. 1670 โดยไม่ระบุชื่อผู้แต่ง แต่กลับเป็นหนังสือที่ได้รับการยกย่องถึงขนาดใส่ไว้ใน **Index Expurgatorius** และเจ้าหน้าที่ของรัฐก็สั่งห้ามมิให้ขายหนังสือนี้

¹³ ใน Pollock, หน้า 394

¹⁴ ใน Willis, หน้า 72

¹⁵ Epistle 19

ด้วยความช่วยเหลือเช่นนี้เองหนังสือนี้เลยกลายเป็นหนังสือที่แพร่หลายในหมู่ผู้อ่านโดยใช้ชื่อหน้าปกในทำนองหนังสือทางการแพทย์หรือเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ได้มีการเขียนหนังสือออกมาคัดค้านหนังสือเล่มนี้มากมาย บางคนก็เรียกเขาว่าเป็น "นักอเทวนิยมที่ชั่วร้ายที่สุดเท่าที่โลกเคยรู้จัก" โคลเลร์ส ได้กล่าวถึงการคัดค้านอีกอันหนึ่งว่า "เป็นข้อเขียนที่มีคุณค่ามหาศาลและจะไม่วันเสื่อมสลาย"¹⁶ มีแค่เพียงข้อสังเกตข้อนี้เท่านั้นที่ยังคงอยู่ นอกเหนือไปจากการลงโทษของมหาชนแล้ว สปิโนซา ยังได้รับจดหมายที่เขียนมาในทำนองอบรมให้เขากลับตัวอีกหลายฉบับ หนึ่งในจดหมายประเภทนี้มาจากอัลเบิร์ต เบอร์ก อดีตศิษย์ของเขาที่หันไปรบนับถือศาสนานิกายคาทอลิกตั้งตัวอย่างต่อไปนี้

คุณคิดเอาเองว่าคุณได้พบปรัชญาที่แท้จริงในท้ายที่สุด คุณรู้ได้อย่างไรว่าปรัชญาของคุณเป็นปรัชญาที่ดีที่สุด ในบรรดาปรัชญาทั้งหลายที่เคยสอนกันมาหรือกำลังสอนอยู่หรือจะมีสอนกันต่อไป อย่าเพิ่งพูดถึงสิ่งที่คิดกันขึ้นมาในอนาคตเลย คุณได้ตรวจสอบดูปรัชญาของอดีตและปัจจุบันที่สอนกันอยู่ที่นี่ ที่อินเดียและทั่วโลกหรือยัง และแม้ว่าคุณจะตรวจสอบแล้วก็ดี คุณจะรู้ได้อย่างไรว่าคุณเลือกอันที่ดีที่สุด คุณกล้าดีอย่างไรที่ตั้งตนอยู่เหนือพระสัมมัตต ประสาทกับพระอัครทูต ผู้พิลิชีพเพื่อศาสนา ผู้รู้ และผู้สารถภาพบาปของศาสนา คุณเป็นคนที่น่าทุเรศ เป็นหนอนที่คลานอยู่บนโลก ไขแล้วคุณเป็นชีวิตินและอาหารของไส้เดือน คุณจะเผชิญหน้ากับพระปัญญาอันเป็นนิรันดร์ (eternal wisdom) ด้วยความเหยียดหยามพระเจ้าได้อย่างไร คุณใช้อะไรเป็นหลักสำหรับทฤษฎีที่บ้าระห่ำ นำเอเนจอนาด นำรังเกียจ นี่ช่างเป็นความโอหังชั่วช้าอะไรเช่นนี้ที่คุณตัดสินรหัสธรรม (mysteries) ซึ่งพวกคาทอลิกได้ประกาศว่าเป็นสิ่งที่ปัญญาของมนุษย์เข้าใจไม่ได้?¹⁷

สปิโนซาได้ตอบโต้จดหมายฉบับนี้ ดังนี้

คุณผู้คิดเอาเองว่าในท้ายที่สุดคุณได้พบศาสนาที่ดีที่สุด หรือครูที่ดีที่สุดและฝากความเชื่อถือของคุณกับคนเหล่านี้ คุณรู้ได้อย่างไรว่าคนเหล่านี้จะเป็นครูที่ดีที่สุด ในหมู่ผู้สอนศาสนาที่กำลังสอนอยู่หรือจะสอนกันต่อไป คุณได้ตรวจสอบศาสนาของ

¹⁶ Pollock, 405

¹⁷ Epistle 73

อดีตและปัจจุบันที่สอนกันอยู่ที่นี้ ที่อินเดียและทั่วโลกหรือยัง และแม้ว่า
คุณจะตรวจสอบแล้วก็ดี คุณจะรู้ได้อย่างไรว่าคุณเลือกอันที่ดีที่สุด¹⁸

แน่นอนว่านักปราชญ์ผู้อ่อนโยนก็สามารถเป็นคนแข็งได้เมื่อถึงคราวจะต้องแข็ง

จดหมายทุกฉบับมิใช่จะเป็นจดหมายในลักษณะนำอดีตเช่นนี้ หลายฉบับมาจากคนซึ่งมี
วัฒนธรรมสูงส่งและอยู่ในตำแหน่งอันสูง คนเด่นที่สุดในหมู่ผู้ได้ตอบจดหมายนี้ คือ เนรี ออลเด็น
บรีค เลขานุการของราชสมาคมของอังกฤษที่เพิ่งตั้งขึ้น ฟอน ทาซอร์นเฮาส์ นักประดิษฐ์หนุ่ม
ตระกูลสูงชาวเยอรมัน เฮาเคิน นักวิทยาศาสตร์ชาวดัทช์ ไลบ์นิทซ์ นักปราชญ์ซึ่งเคยมาเยี่ยม
สปิโนซาใน ค.ศ. 1676 หลุยส์ ไมเยอร์ แพทย์แห่งกรุงเฮก และไซมอน เดอ ฟริส พ่อค้าผู้ร่ำ
รวยแห่งอัมสเตอร์ดัม บุคคลหลังนี้เกิดทุนสปิโนซามากถึงกับขอให้สปิโนซาขอมรณบัตรเงิน 1000 เหรียญ
เป็นของกำนัล สปิโนซาปฏิเสธที่จะรับเงินนั้นและในภายหลังเมื่อ เดอ ฟริส ทำพินัยกรรมเสนอที่
ยกมรดกทุกชิ้นให้สปิโนซา สปิโนซาก็กลับชักชวน เดอ ฟริส ให้มรณบัตรให้แก่น้องชายของเขาเอง
เมื่อพ่อค้าผู้นี้สิ้นชีวิตลงได้มีผู้พบว่า เขาระบุไว้ในพินัยกรรมว่าให้จ่ายเงินจำนวน 250 เหรียญต่อปี
จากผลประโยชน์ของทรัพย์สินให้แก่สปิโนซา สปิโนซาต้องการจะบอกปฏิเสธอีกครั้งโดยกล่าวว่า
"ธรรมชาตินั้นพอใจในของน้อยสิ่ง และถ้าธรรมชาติเป็นดั่งนั้น ข้าพเจ้าก็เป็นดั่งนั้นด้วย" แต่ใน
ท้ายที่สุดเขาก็ต้องยอมแพ้และยอมรับเงิน 150 เหรียญต่อปี ยอน เดอวิท เพื่อนอีกคนของเขาซึ่ง
เป็นหัวหน้าเจ้าพนักงานศาลของสาธารณรัฐดัทช์ได้ให้เงินปีของรัฐแก่เขาปีละ 50 เหรียญในท้ายที่
สุดองค์พระมหากษัตริย์ พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ได้ทรงพระราชทานเงินบำนาญจำนวนหนึ่งให้เขาโดยมี
เงื่อนไขเป็นที่รู้กันว่าสปิโนซาจะต้องอุทิศหนังสือเล่มต่อไปของเขาให้แก่พระองค์ สปิโนซาได้ทูลตอบ
ปฏิเสธอย่างสุภาพ

เพื่อเป็นการเอาใจเพื่อนฝูงและผู้ติดตามกับเขา สปิโนซาจึงย้ายไปอยู่ฟัวปรีกซึ่งเป็นชาน
เมืองของเฮกในปี ค.ศ. 1665 และในปี ค.ศ. 1670 เขาก็ได้ย้ายเข้าไปอยู่ในกรุงเฮกเลย ในระยะ
บั้นปลายนี้เขาได้สร้างความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับ ยอน เดอวิท และเมื่อเดอวิทและน้องชายถูกฆ่า
ตายบนถนนโดยฝูงชนซึ่งเชื่อว่า ทั้งสองต้องรับผิดชอบกับการพ่ายแพ้สงครามของกองทัพดัทช์ต่อ
ฝรั่งเศส ในปี ค.ศ. 1672 สปิโนซาถึงกับหลังน้ำตาเมื่อได้รับข่าวนี้และหากไม่ใช่เพราะพลังที่เคยควบคุม
ตัวเขาไว้แล้ว เราคงจะได้เห็นแอนโทนีคนที่สองที่อาจถากถางสถาปนาแห่งอาชญากรรมตรงจุดที่มันเกิด
ขึ้น หลังจากนั้นไม่นาน เจ้าชายแห่งคองเต ผู้บัญชาการทัพของผู้บุกรุกชาวฝรั่งเศสก็ได้เชิญสปิโนซา
ไปที่ศูนย์บัญชาการ เพื่อจะบอกเขาให้รู้ถึงเรื่องเงินบำนาญที่เขาจะได้รับพระราชทานจากกษัตริย์
ฝรั่งเศสตลอดจนแนะนำเขาให้รู้จักกับผู้ที่นิยมชมชื่นในตัวเขาบางคนก็ตามเสด็จเจ้าชาย สปิโนซา
จะเป็น "คนยุโรปที่ดี" มากกว่าจะเป็นพวกชาตินิยม จึงคิดว่าการที่เขาจะเดินข้ามพรมแดนไปที่แคมป์
ของ คองเต มิใช่เรื่องแปลกประหลาด เมื่อเขากลับมาถึงกรุงเฮก ชาวเขาก็แพร่สะพัดไปทั่วว่าเขาไปเยี่ยม
ค่ายข้าศึก เสียใจแห่งความไม่พอใจของชาวบ้านก็ดังไปทั่ว ฟอน เดน สเปค เจ้าของบ้านที่เขาอยู่

เกิดความกลัวว่าบ้านของตนจะถูกโจมตี แต่สปีโนซาปลอบเขาโดยกล่าวว่า "ฉันสามารถจะจัดข้อสงสัยที่ว่าฉันคิดคดทรยศได้โดยง่าย ถ้าชาวบ้านแสดงท่าทีว่าจะรบกวนคุณแม้สักเล็กน้อยหรือเข้ามาชุมนุมกันอยู่หน้าบ้านของคุณ ฉันจะลงไปหาพวกเขาแม้เขาจะทำกับฉันเหมือนกับที่ทำกับเดอวิท ผู้นำนักรบ" ¹⁹ แต่เมื่อกลุ่มคนรู้ว่าสปีโนซาเป็นเพียงนักปรัชญา เขาก็พากันสรุปว่าสปีโนซาจะต้องไม่เป็นพิษเป็นภัยกับใคร ความอหฺม่านก็คลี่คลายไป

จากเหตุการณ์เล็กๆ น้อยๆ เหล่านี้เราจะเห็นว่าสปีโนซามีได้ยากจนชั้นแค้นหรือโดดเดี่ยวดังที่เคยเชื่อกันมา เขามีความมั่นคงทางเศรษฐกิจพอสมควร มีเพื่อนที่มีอิทธิพลและถูกอภัยภัยกัน เขาสนใจในปัญหาการเมืองในยุคของเขา และเขาก็ได้เผชิญภัยกับเรื่องตื่นเต้นขนาดความเป็นความตายทีเดียว แม้จะถูกขับออกจากสมาชิกภาพทางศาสนา และถูกขับออกจากชุมชนเขาก็สามารถสร้างแนวทางของตัวเองจนเป็นที่ยอมรับนับถือของคนร่วมสมัย ดังจะเห็นได้จากการเสนอตำแหน่งผู้สอนปรัชญาที่มหาวิทยาลัยไฮเดลเบิร์กในปี ค.ศ. 1671 ให้แก่เขาโดยในคำเชิญได้เรียบเรียงถ้อยคำที่แสดงความยกย่องเขาอย่างสูงพร้อมกับข้อสัญญาว่าเขาจะได้ "เสรีภาพที่สมบูรณ์ในการคิดซึ่งได้ฝ่าพระบาททรงมีพระทัยว่าท่านจะไม่ทำลายโดยการตั้งคำถามโจมตีศาสนาของรัฐ" สปีโนซาตอบตามแบบฉบับของตนว่า

ท่านที่เคารพ

หากข้าพเจ้าเคยมีความปรารถนาว่าจะทำหน้าที่สอนหนังสือในคณะใดคณะหนึ่ง ความปรารถนาของข้าพเจ้าก็คงบรรลุผลเมื่อข้าพเจ้ายอมรับตำแหน่งซึ่งเจ้าชายพาลาทินได้ประทานให้ข้าพเจ้าโดยผ่านท่าน ยิ่งกว่านั้นข้อเสนอนี้ยังดูสูงค่าในสายตาข้าพเจ้า ด้วยเป็นข้อเสนอที่ให้เสรีภาพในการคิด . . . แต่ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าจะภายในขอบเขตอันใดที่เสรีภาพในการคิดที่ได้รับมาควรจะได้รับการยับยั้งเพื่อที่ว่าข้าพเจ้าจะไม่ก้าวก้าวยกกับศาสนาที่พระองค์ทรงยึดมั่น . . . ดังนั้น ท่านที่เคารพคงจะเห็นแล้วว่าข้าพเจ้ามิได้แสวงหาตำแหน่งหน้าที่ทางโลกอันสูงส่งยิ่งไปกว่าที่ข้าพเจ้าพึงใจอยู่ในขณะนี้ และด้วยความพึงใจในชีวิตอันสงบเยือกซึ่งข้าพเจ้าไม่คิดว่าจะรักษาไว้ด้วยวิธีอื่นใด ข้าพเจ้าขอละเว้นที่จะเข้าไปอยู่ในอาชีพสอนหนังสือในมหาวิทยาลัย ²⁰

หนังสือเล่มนี้ได้จบบทสุดท้ายลงในปี ค.ศ. 1677 ขณะนี้สปีโนซาอายุได้ 44 ปีและเพื่อนฝูงของเขาก็มองว่าเขาใช้เวลาเหลืออีกไม่กี่ปี เขามาจากครอบครัวที่เป็นวันโรค นอกจากนี้ที่พักของเขา

¹⁹ Willis, 67

²⁰ Epistle 54

ยังมีลักษณะคับแคบและสภาพแวดล้อมของการทำงานก็ยังเต็มไปด้วยฝุ่นละออง สิ่งเหล่านี้ล้วนไม่เอื้อในการแก้ไขข้อเสียเปรียบที่ติดตัวเขามาเลย นับวันเขาก็ยังมีความทรمانในการหายใจมากขึ้นทุกที ปีแล้วปีเล่าผ่านไป ปอดของเขาก็เสื่อมลง ๆ เขาชอบรับจุกจิบอันสั้นของเขา ทว่ากังวลแต่ว่าหนังสือของเขาซึ่งเขาไม่กล้าพิมพ์ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่อาจสูญหายหรือถูกทำลายไปหลังจากที่เขาตาย เขาเก็บต้นฉบับไว้ในโต๊ะเขียนหนังสือเล็กๆ ปิดกุญแจและมอบกุญแจให้กับเจ้าของบ้านของเขา พร้อมกับขอร้องให้เจ้าของบ้านส่งโต๊ะและกุญแจให้กับ ยอน ริววาทซ์ เจ้าของสำนักพิมพ์ในอัมสเตอร์ดัม เมื่อมีเหตุสุดวิสัย

ในวันอาทิตย์ที่ยี่สิบกุมภาพันธ์ครอบครัวที่สปีโนซาอาศัยอยู่ได้ไปโบสถ์หลังจากได้รับคำยืนยันว่าเขาเสวยดี หมอไมเยอร์อยู่กับเขาตามลำพัง เมื่อครอบครัวเจ้าบ้านกลับมาพบว่านักปราชญ์ของพวกเราได้สิ้นชีวิตอยู่ในอ้อมแขนเพื่อนของเขาเสียแล้ว หลายคนรำให้ พวกชาวบ้านรักความอ่อนโยนของเขาเท่าๆ กับที่พวกผู้รู้เกิดปัญญาของเขา นักปรัชญาและเจ้าพนักงานในศาลตลอดจนชาวบ้านได้เข้าร่วมขบวนแห่ศพของเขาไปสู่ที่พักแห่งสุดท้าย และคนทั้งหลายที่มีความเชื่อต่างก็มาชุมนุมกันที่หลุมศพของเขา

นิทซ์ได้กล่าวไว้ในบางแห่งว่าชาวคริสต์คนสุดท้ายได้สิ้นชีวิตลงบนไม้กางเขน แต่เขาลืมสปีโนซาไป

II. ตำราเกี่ยวกับศาสนาและรัฐ

ขอให้เราศึกษาหนังสือเล่มของเขาเรียงตามลำดับที่เขาเขียนก็แล้วกัน ดูเหมือนว่า *Tractatus Theologico - Politicus* จะเป็นหนังสือเล่มที่น่าสนใจน้อยที่สุดสำหรับเราในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะขบวนการของการวิจารณ์ในชั้นสูงซึ่งสปีโนซาได้ริเริ่มขึ้นนั้น ได้ทำให้ข้อเสนอที่สปีโนซาต้องเสียชีวิตกลายเป็นข้อเสนอที่คาดคิด ออกจะเป็นการไม่ฉลาดนักที่นักประพันธ์ได้พิสูจน์ประเด็นของตนอย่างแจ่มชัดจนกระทั่งข้อสรุปของตนเป็นข้อสรุปที่ผู้มีการศึกษามอบรับกันทั่วไป งานนั้นเลยขาดพลังกลับที่จะดึงดูดใจผู้อ่านตลอดไป กรณีเช่นนี้เกิดขึ้นกับวอลแตร์และงานเกี่ยวกับศาสนาและรัฐของสปีโนซา

หลักสำคัญของหนังสือเล่มนี้ได้กล่าวถึงภาษาของพระคัมภีร์ไบเบิลว่า เป็นภาษาอุปมาโวหารและภาษาที่มีความหมายแฝง สิ่งนี้มีใช้เกิดจากอิทธิพลตะวันออกในเรื่องของการประพันธ์ที่เต็มไปด้วยแสงสีและพรรณนาโวหารซึ่งเกินความจริงตามลำพังเท่านั้น หากแต่ยังเกิดจากความจำเป็นของบรรดาศาสดาตลอดจนอัครทูตที่จะต้องปรับการทอดหลักความเชื่อของตนให้เข้ากับความสามารถและความโน้มเอียงของชาวบ้านทั่วไปด้วยการเร้าจินตนาการเขา "พระคัมภีร์ทั้งหลายเขียนขึ้นมาเพื่อคนทั่วๆ ไปเป็นประการสำคัญและเขียนขึ้นมาเพื่อมวลมนุษยชาติเป็นประการต่อมา และในท้ายที่สุด

เมื่อหน้านั้นก็จำเป็นที่จะต้องได้รับการปรับให้เข้ากับมวลชนมากที่สุดเท่าที่จะทำได้²¹ "พระคัมภีร์หาได้อธิบายสิ่งต่างๆ ด้วยสาเหตุระดับรองไม่ หากแต่เล่าถึงสิ่งเหล่านั้นโดยลำดับและวิธีการที่จะโน้มน้าวความรู้สึกของมนุษย์โดยเฉพาะพวกที่ไม่ได้รับการศึกษาให้เกิดศรัทธา... เป้าหมายของพระคัมภีร์หาใช่อยู่ที่การจงใจไม่ หากแต่ต้องการดึงดูดและครอบงำจินตนาการของมนุษย์"²² ด้วยเหตุนี้จึงเต็มไปด้วยปฏิกิริยาและการสำแดงพระองค์ให้ปรากฏของพระเจ้า มวลชนมักจะคิดว่า พระราชอำนาจและพระการุณยภาพของพระเจ้า นั้น จะปรากฏออกมาในเหตุการณ์ที่ผิดธรรมดา ซึ่งตรงกันข้ามกับมโนภาพที่เขามีเกี่ยวกับธรรมชาติ... พวกนี้คิดว่าพระเจ้าทรงสถิตย์อยู่ตามเท่าที่ธรรมชาติทำงานตามระบบของมัน และในทางกลับกัน อำนาจของธรรมชาติ สาเหตุตามธรรมชาติจะหยุดนิ่งเมื่อพระเจ้าทรงทำงาน ดังนั้นพวกนี้จึงคิดว่า อำนาจทั้งสองคืออำนาจของพระเจ้ากับอำนาจของธรรมชาติจะแยกจากกันโดยเด็ดขาด²³ (นี่เองที่ความคิดพื้นฐานของปรัชญาของสปิโนซาได้เริ่มเข้ามา มีบทบาท กล่าวคือพระเจ้าและขบวนการทางธรรมชาติคืออันหนึ่งอันเดียวกัน มนุษย์รักที่จะเชื่อว่าพระเจ้าทำลายระเบียบตามธรรมชาติของเหตุการณ์ต่าง ๆ เพื่อมนุษย์ ดังนั้นพวกยิวจึงมีคำอธิบายอันพิศดารเกี่ยวกับวันอันยาวนานเพื่อที่จะสร้างความประทับใจให้กับผู้อื่น (บางทีอาจเป็นพวกเขาเองก็ได้) ด้วยความเชื่อที่ว่ายิวเป็นพวกที่พระเจ้าทรงโปรดปรานและยังมีเหตุการณ์ในทำนองนี้อีกมากมายในประวัติศาสตร์ยุคเริ่มแรกของมนุษย์ทุกเหล่า²⁴ ข้อความที่มีเหตุมีผลหรือสละสลวยนั้นหาได้โน้มน้าวจิตใจของคนไม่ ถ้าโมเสสพูดแต่เพียงว่าลมตะวันตก (ดังที่เรารวบรวมได้จากข้อความในตอนหลัง) ได้ช่วยเปิดช่องทางให้พวกเขาสามารถเดินผ่านทะเลแดงได้ ข้อความนี้จะไม่สร้างความประทับใจอันใดให้กับฝูงชนที่เขากำลังนำทางอยู่เลย อีกครั้งหนึ่งที่อัครทูตต้องอาศัยเรื่องของปาฏิหาริย์เข้าช่วย ด้วยเหตุผลทำนองเดียวกับที่เขาต้องอาศัยเรื่องให้คติทางศีลธรรม การปรับให้เข้ากับจิตใจชาวบ้านนับเป็นสิ่งจำเป็นทีเดียว อิทธิพลอันยิ่งใหญ่ของคนเช่นนี้ เมื่อเทียบกับนักปรัชญาและนักวิทยาศาสตร์ อยู่ที่การใช้ภาษาเปรียบเทียบกับอันกระจางชัดของผู้สร้างศาสนา ซึ่งเป็นผลมาจากลักษณะของภารกิจ ตลอดจนนิสัยของอารมณ์อันรุนแรงประจำตัว

สปิโนซากล่าวว่าเมื่อเราตีความโดยอิงหลักการนี้ สิ่งที่บรรจุอยู่ในคัมภีร์ไบเบิลหาใช่สิ่งที่ขัดแย้งกับเหตุผลไม่²⁵ แต่เมื่อตีความตามตัวอักษรเราจะพบว่าเต็มไปด้วยข้อผิดพลาดข้อขัดแย้งตลอดจนความเป็นไปไม่ได้ที่เห็นได้ชัดนานัปการ ดังเช่นในเพนทาเทอช (Pentateuch) ซึ่งโมเสสเขียนขึ้น การตีความที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเผยให้เห็นถึงความคิดอันลึกซึ้งของนักคิดและผู้หน้าที่ยิ่งใหญ่เหล่านี้ ซึ่งแฝงอยู่ในหมอกของอุปมาอุปไมยและกวีนิพนธ์ อีกทั้งยังทำให้ความเป็นอมตะและอิทธิพลอันสุดจะประมาณได้ของคัมภีร์ไบเบิลกลายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญขึ้นมา การตีความทั้งสองแบบนี้เป็นสิ่งที่เหมาะสม

21 Tractatus Theologico-Politicus, ch. 5

22 บทที่ 6

23 อ้างแล้ว

24 อ้างแล้ว

25 บทที่ 6

คืออยู่ มนุษย์มักต้องการศาสนาที่บรรยายออกมาด้วยภาพพจน์และเรื่องราวด้วยรัศมีของสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ เมื่อใดที่ศรัทธาในรูปแบบนี้ถูกทำลายเขาก็จะสร้างอีกแบบขึ้นมาแทน แต่นักปรัชญาจะรู้ว่า พระเจ้าและธรรมชาตินั้นคือสิ่งเดียวกันและดำเนินไปตามความจำเป็นและความสอดคล้องของกฎที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ กฎอันยิ่งใหญ่นี้เองที่นักปรัชญาจะต้องเคารพและเชื่อฟัง²⁶ เขารู้ว่าในพระคัมภีร์ "อธิบายกันว่าพระเจ้าเป็นผู้ประทานกฎหมายหรือทรงเป็นเจ้าของและสร้างแต่ความยุติธรรม ความเมตตา ฯลฯ เพียงเพื่อจะผ่อนตามความเข้าใจของมนุษย์และความรู้ที่ไม่สมบูรณ์ของเขา โดยแท้ที่จริงแล้วพระเจ้าทรงกระทำด้วยธรรมชาติของพระองค์และประกาศิตของพระองค์.. เป็นสัจธรรมที่เป็นอมตะ" ²⁷

สปีโนซาไม่ได้แบ่งแยกพระคัมภีร์เก่าและพระคัมภีร์ใหม่ออกจากกัน เขาเห็นว่าศาสนายิวและศาสนาคริสต์เป็นศาสนาเดียวกัน ฉะนั้นเมื่อละความเกลียดชังและความเข้าใจผิด การตีความอันลึกซึ้งก็จะช่วยเผยให้เราเห็นถึงแก่นและสาระที่ซ่อนอยู่ในความเชื่อของคุณั่ง "บ่อยครั้งที่ข้าพเจ้ารู้สึกพิศวงว่าบุคคลที่อวดอ้างว่าตนนับถือศาสนาคริสต์ - ซึ่งมีความรัก ความสุข ความสงบ ความสมถะ ความใจบุญให้กับมนุษย์ทุกคน - จะทะเลาะเบาะแว้งกันด้วยความจงเกลียดจงชังและจะแสดงความเกลียดชังอันรุนแรงนี้ต่อกันทุกวี่ทุกวัน คงมิใช่คุณธรรมที่เขานับถือหากเป็นสิ่งที่ต่างหากที่เป็นมาตรฐานเบ็ดเสร็จในศรัทธาของเขา"²⁸ พวกยิวมีชีวิตอยู่มาได้ก็เพราะความเกลียดชังของชาวคริสต์ การกดขี่ข่มเหงทำให้พวกยิวมีเอกภาพและความกลมเกลียวอันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของเชื้อชาติ ถ้าปราศจากการข่มเหงนี้พวกยิวอาจจะปนเปด่างงานไปกับคนในยุโรปและคงจะถูกกลืนหายไปในกลุ่มคนส่วนใหญ่ในสังคมซึ่งปิดล้อมพวกยิวอยู่ในทุกหนทุกแห่ง เมื่อตัดความไร้สาระออกไป ไม่มีเหตุผลอันใดที่ปราศยิวกับปราศยิวชาวคริสต์จะไม่เห็นพ้องต้องกันในลัทธิความเชื่อที่ทำให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

สปีโนซาคิดว่าก้าวแรกที่จะนำไปสู่ความสำเร็จนี้ควรเป็นความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับพระเยซู เมื่อถอนความเชื่อมงายที่เป็นไปไม่ได้เสียแล้ว พวกยิวจะตระหนักถึงความเป็นศาสนาพยากรณ์ที่ยิ่งใหญ่และน่ายกย่องของพระเยซู สปีโนซาไม่ยอมรับความศักดิ์สิทธิ์ของพระเยซู แต่เขายกย่องให้พระองค์เป็นเลิศในมวลมนุษย์ "ปัญญาอันเป็นอมตะของพระผู้เป็นเจ้าได้ปรากฏในสรรพสิ่ง แต่มักจะเป็นในจิตของมนุษย์โดยเฉพาะเยซูคริสต์"²⁹ "พระเยซูถูกส่งมามีไว้ให้สอนเฉพาะพวกยิวเท่านั้น แต่เป็นมนุษย์ชาติทั้งมวล" ดังนั้น "พระองค์ทรงปรึการอธิบายของพระองค์ให้เข้ากับความเข้าใจของชาวบ้าน. . . และสอนมนุษย์โดยอาศัยการเปรียบเทียบ"³⁰ เขาเห็นว่าจริยศาสตร์ของพระเยซูนั้นเกือบจะเหมือนปัญญา (wisdom) ในการเชิดชูพระองค์นั้นเราจะก้าวขึ้นไปสู่ "การรักพระเจ้าด้วย

26 บทที่ 5

27 บทที่ 4

28 บทที่ 6

29 Epistles 21

30 บทที่ 4

ปัญญา* (intellectual love of God) ผู้ที่สงสัยเช่นนี้ซึ่งเป็นอิสระจากความเชื่ออันนำไปสู่การแบ่งแยกและการถกเถียงเท่านั้น ที่จะดึงดูด มนุษย์ให้เข้ามาหาพระองค์และบางทีโดยพระนามของพระองค์โลก ซึ่งแตกแยกด้วยสงครามน้ำลายและอาวุธอันร้ายแรง อาจจะกลายมาเป็นโลกที่มีศรัทธาเป็นหนึ่งและมีความเป็นภราดรภาพในท้ายที่สุด

III. การปรับปรุงปัญญา

เมื่อเราหันมาพลิกดูหนังสือเล่มต่อมาของสปิโนซา เราจะรู้สึกตั้งแต่ต้นเลยที่เราได้ค้นพบ
 เพ็ชรน้ำเอกในวรรณกรรมทางปรัชญาอีกเม็ดหนึ่ง เขาได้เล่าถึงเหตุที่เขาละทิ้งทุกสิ่งเพื่อปรัชญาไว้
 ดังนี้

ประสบการณ์ได้สอนข้าพเจ้าว่าทุกสิ่งซึ่งอุบัติขึ้นในชีวิต
 สามัญนั้นเป็นสิ่งที่ไร้ค่าไร้สาระ และเมื่อข้าพเจ้าตระหนักว่าสิ่ง
 ต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้ากลัวหรือกลัวข้าพเจ้านั้นหาได้มีความดีความชั่ว
 อยู่ในตัวของมันเองไม่ หากแต่เป็นเรื่องของจิตที่ถูกกระทบเท่านั้น
 ข้าพเจ้าเลยตัดสินใจในท้ายที่สุดว่าจะสืบหาว่ามีสิ่งใดที่ดีโดยแท้จริง
 และสามารถสื่อความดีนั้นออกมาจนจิตนั้นตัดขาดสิ่งอื่น ๆ ได้
 ข้าพเจ้ายังได้ถามต่อไปอีกว่าข้าพเจ้าจะสามารถค้นหรือได้รับอิทธิพร
 ที่จะทำให้เรามีความสุขสุดยอดอันต่อเนื่องและเป็นนิรันดรได้หรือไม่ . . .
 ข้าพเจ้าเห็นข้อดีที่เราได้รับจากเกียรติยศและความมั่งคั่งหลายประการ
 และข้าพเจ้าควรจะตัดตนเองออกจากการแสวงหาสิ่งเหล่านี้ถ้า
 ข้าพเจ้าปรารถนาที่จะศึกษาเรื่องใหม่ ๆ . . . แต่ยิ่งเรามีสิ่งใด
 สิ่งหนึ่งดังกล่าวข้างต้นมากขึ้น ความพึงใจของเราก็มยิ่งเพิ่มขึ้น
 ผลที่บังเกิดขึ้นก็คือเราจะยิ่งอยากได้มากขึ้นทุกที ๆ ถ้าเมื่อใดก็ตาม
 ที่ความหวังของเราถูกขัดขวางเราจะบังเกิดความเจ็บปวดอย่างลึกซึ้งซึ่งขึ้นมา
 แทนที่ ชื่อเสียงก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีชื่อเสียง ถ้าเราแสวงหามันเราจะต้อง
 ดำเนินชีวิตไปตามวิถีทางที่จะตอบสนองความเพ้อฝันของมนุษย์ เราจะ
 ต้องหลีกเลี่ยงจากสิ่งที่พวกเราไม่ชอบและแสวงหาแต่สิ่งที่จะทำให้พวก
 เขาพอใจ . . . แต่ความรักที่มีต่อสิ่งอันเป็นอมตะและเป็นอนันต์เท่านั้น
 ที่จะหล่อเลี้ยงจิตใจให้มีความสุขปราศจากความเจ็บปวดทั้งปวง . . .
 ความดีอันยิ่งใหญ่จึงเป็นความรู้เกี่ยวกับเอกภาพของจิตกับธรรมชาติ
 ทั้งหมด . . . ยิ่งจิตของเรารู้มากเท่าใดมันก็จะเข้าใจถึงอำนาจ
 ของตัวมันเองและระเบียบของธรรมชาติดียิ่งขึ้น ยิ่งมันเข้าใจใน

อำนาจและพลังมากเท่าใด มันก็จะยังสามารถเป็นนายของตัวมัน และสร้างกฎให้ตัวมันเอง และยิ่งมันเข้าใจระเบียบในธรรมชาติ มากเท่าใด ก็ยิ่งเป็นการง่ายขึ้นที่มันจะสลัดตัวมันเองให้พ้นจากสิ่งไร้ คุณค่าทั้งหลาย นี่คือวิธีการทั้งหมด

ดังนั้นความรู้เท่านั้นที่เป็นอำนาจและเสรีภาพ ความสุขที่ถาวรก็คือการแสวงหาความรู้และ ความปิติอันเกิดจากความเข้าใจ อย่างไรก็ตามในขณะที่เดียวกันนักปรัชญาก็ต้องเป็นทั้งมนุษย์และ พลเมือง ชีวิตของเขาในระหว่างการแสวงหาความจริงควรเป็นแบบใด สปิโนซาได้อ้างกฎของความ ประพฤติซึ่งเท่าที่เรารู้เป็นกฎที่สอดคล้องกับความประพฤติในชีวิตจริงของเขา

1. ให้พูดในลักษณะที่คนทั่วไปเข้าใจได้และให้ทำสิ่งต่าง ๆ แก่ผู้อื่นซึ่งไม่เป็นอุปสรรคแก่เราใน อันที่จะบรรลุจุดมุ่งหมายของเรา
2. ให้แสวงหาความสำราญชนิดที่จำเป็นสำหรับสุขภาพ
3. ประการสุดท้ายให้แสวงหาเงินทองเท่าที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตและสุขภาพ และให้คล้อย ตามเฉพาะประเพณีที่จะไม่ขัดกับสิ่งที่เราแสวงหา³¹

แต่ในการเริ่มเสาะแสวงหาเช่นนี้ นักปรัชญาผู้ซึ่งตรงและมีสมองปลอดโปร่งจะเผชิญปัญหา ทันที ฉันจะรู้ได้อย่างไรว่าความรู้ของฉันเป็นความรู้ ประสาทสัมผัสของฉันให้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือแก่ เหตุผล และเหตุผลของฉันซึ่งสรุปข้อมูลที่ได้จากประสาทสัมผัสนั้นเที่ยงตรง เราควรตรวจสอบพยาน นี้ก่อนที่เราจะปล่อยตัวเองไปตามทิศทางของมันหรือไม่ เราควรทำทุกอย่างที่สามารถจะทำได้เพื่อ ทำให้มันสมบูรณ์หรือไม่ สปิโนซากล่าวในแบบฉบับของเบคอนว่า "ก่อนอื่นเราจะต้องสร้างวิธีการ สำหรับปรับปรุงและสร้างความกระจ่างแก่ปัญญาเสียก่อน"³² เราจะต้องแยกแยะความรู้แบบต่าง ๆ ด้วยความระมัดระวังและจะเชื่อเฉพาะความรู้แบบที่ดีที่สุด

ดังนั้นความรู้ประเภทแรกคือความรู้ประเภทที่เส้าสู่กันพึ่งต่อกันมา เช่น ฉันรู้วันเกิดของฉัน ความรู้ประเภทที่สองคือความรู้แบบ "ประจักษ์วาท" ในลักษณะผิดๆ ได้แก่ความรู้ที่เกิดจากประสบ การณ์ที่คลุมเครือ เช่น แพทย์วิธีรักษาโรคโดยอาศัย "ความรู้สึกทั่วๆ ไป" ซึ่งมักใช้ได้ผลแต่มิได้ ใช้ข้อมูลที่เกิดการทดลองแบบวิทยาศาสตร์ ความรู้แบบที่สามคือความรู้ที่เกิดจากการอนุมาน หรือการสรุปจากเหตุผล เช่น ในกรณีที่เรารู้ว่าดวงอาทิตย์ต้องมีขนาดมหึมาจากการพิจารณาว่า ระยะทางที่สั้นลงจะทำให้วัตถุมีขนาดที่เห็นได้เด่นชัด ความรู้ประเภทนี้จะเป็นความรู้ที่มีคุณค่าเหนือ กว่าความรู้อีกสองประเภท แต่ก็เป็นอันตรายในแง่ที่ว่าอาจขัดแย้งกับประสบการณ์โดยตรงก็ได้ ดังนั้น ในร้อยปีที่ผ่านมาวิทยาศาสตร์ได้มุ่งหาเหตุผลสนับสนุน "อีเธอร์" ซึ่งขณะนี้ได้กลายเป็นสิ่งที่นักฟิสิกส์ ขึ้นแนวหน้าไม่สนับสนุน ดังนั้นความรู้ชั้นสูงสุดคือความรู้ประเภทที่สี่ซึ่งเกิดจากการอนุมานทันที

³¹ De Emendatione, Everyman edition, p. 231

³² อ้าฟแล้ว

และการรับรู้โดยตรง เช่น ในกรณีที่เรารู้ได้ทันทีว่าเลข 6 หายไปจากจำนวนสัดส่วน 2 : 4 : 3 : X หรือในกรณีที่เรารู้ว่าส่วนรวมใหญ่กว่าส่วนย่อย สปิโนซาเชื่อว่าคนที่เก่งคณิตศาสตร์รู้เรขาคณิตด้วยวิธีการหยั่งรู้ แต่เขายอมรับด้วยความเสียใจว่า "สิ่งที่ข้าพเจ้าสามารถรู้ได้โดยวิธีนี้มีน้อยนัก"³³

ในหนังสือ *Ethics* สปิโนซาได้รวมความรู้สองประเภทแรกมาเป็นประเภทเดียว และเรียกความรู้โดยการหยั่งรู้ว่าเป็นการรับรู้สิ่งต่างๆ ในแง่มุมและความสัมพันธ์แบบอมตะ ซึ่งนับเป็นส่วนหนึ่งของค่านิยมของปรัชญา เพราะฉะนั้นศาสตร์ที่อาศัยการรู้เองจะพยายามแสวงหากฎและความสัมพันธ์อันถาวรที่อยู่เบื้องหลังสิ่งต่างๆ ดังนั้นความแตกต่างขั้นพื้นฐาน (รากฐานของระบบของเขา) ของสปิโนซาคือความแตกต่างระหว่าง "ระเบียบชั่วคราว" "โลก" ของสรรพสิ่งและเหตุการณ์กับ "ระเบียบนิรันดร์" โลกของกฎและโครงสร้างขอให้เราศึกษาความแตกต่างนี้อย่างรอบคอบดังนี้

ขอให้สังเกตว่าในที่นี้ข้าพเจ้ามิได้คิดว่าลำดับของสาเหตุต่าง ๆ ตลอดจนสภาวะที่แท้จริง (*real entities*) นั้นเป็นลำดับของสิ่งที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสิ่ง หากแต่เป็นลำดับของสิ่งซึ่งแน่นอนและเป็นอมตะ เพราะความอ่อนแอของมนุษย์จะทำให้เขาไม่สามารถติดตามลำดับของสิ่งที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสิ่งได้ ทั้งนี้มิใช่แต่เฉพาะว่าจำนวนของมันมีมากเกินไปจนนับได้เท่านั้น หากแต่ยังเป็นเพราะสภาพแวดล้อมต่างๆ ในสิ่งๆ เดียวกันนั่นเอง แต่ละสภาวะก็อาจเป็นสาเหตุของการดำรงอยู่ของสิ่งนั้นได้ โดยแท้ที่จริงแล้วการดำรงอยู่ของสิ่งหนึ่งไม่มีความสัมพันธ์กับสาร์ตตะของมันและไม่ใช่ความจริงอมตะ อย่างไรก็ตามก็ไม่มีความจริงจำเป็นอันใดที่เราจะต้องเข้าใจลำดับของสิ่งที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสิ่ง ด้วยว่าสาร์ตตะของมันนั้น . . . เราจะพบได้ก็แต่ในสิ่งที่แน่นอนและเป็นอมตะ และจากกฎซึ่งอยู่ในสิ่งเหล่านั้นในลักษณะของแบบแผนที่แท้จริง ซึ่งสิ่งแต่ละสิ่งจะถูกสร้างและจัดให้สอดคล้องกับแบบแผนนี้ สิ่งแต่ละสิ่งและสิ่งที่เปลี่ยนแปลงนี้จะอาศัยสิ่งที่แน่นอนเหล่านั้นอย่างแยกไม่ออก ถ้าปราศจากสิ่งที่แน่นอนสิ่งที่เปลี่ยนแปลงจะไม่สามารถดำรงอยู่หรือเป็นที่รับรู้ของผู้อื่นใด³⁴

³³ อังแล้ว, หน้า 233

³⁴ หน้า 259 ตัดจาก Bacon, *Novum Organum*, II, 2 : แม้จะไม่สิ่งใดดำรงอยู่ในธรรมชาติ นอกจากเทพวิเศษแต่ละอันซึ่งแสดงผลของสิ่ง ๆ หนึ่งอย่างชัดเจนตามกฎเฉพาะ ทว่าในแต่ละสาขาของความรู้ กฎเหล่านี้มีการตรวจสอบ การค้นพบและการพัฒนา ก็เป็นรากฐานของทั้งทฤษฎีและการปฏิบัติ โดยพื้นฐานทุกๆ ไปแล้ว นักปรัชญาที่เพิ่มพูนต้องกัน

ถ้าเราจะจดจำข้อความนี้ไว้ขณะที่เราศึกษาผลงานชิ้นเอกของสปิโนซา ข้อความนี้จะชัดเจนขึ้น และข้อความส่วนใหญ่ใน **Ethics** ซึ่งดูยากและซับซ้อนจะเริ่มคลี่คลายกลายเป็นสิ่งที่เรียบง่ายและเป็นที่น่าสนใจได้

VI. Ethics

ผลงานที่ทรงคุณค่าที่สุดของปรัชญาสมัยใหม่ ได้ถูกหล่อหลอมออกมาในรูปแบบของ เรขาคณิต เพื่อทำให้ความคิดชัดเจนแบบ **ยูคลิด** การณ์กลับกลายเป็นว่าทุกบรรทัดของข้อความอัน กระตือรือร้นเคร่งครัดนั้นต้องอาศัยคำอธิบายเป็นเล่ม ๆ ทีเดียว พวกอัสมาจารย์ได้สร้างตำหรับความคิดของตนขึ้นมาในลักษณะนี้เช่นกัน ทว่าไค้มคายเท่าแต่กระจ่างชัดด้วยคำสรุปที่กำหนดมาก่อน เดคาร์ตส์ได้เคยเสนอแนะว่าปรัชญาจะมีลักษณะที่ตายตัวไม่ได้ตราบใดที่มันยังไม่สามารถอธิบายตัวมันเองออกมาในรูปแบบทางคณิตศาสตร์ แต่เขาก็ไม่เคยที่จะปฏิบัติตามอุดมคติข้อนี้ของเขาสปิโนซามา ลงเอ่ยที่ข้อแนะนำนี้ ด้วยเงื่อนไขของคนที่ได้รับการอบรมมาทางคณิตศาสตร์ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นรากฐาน ของวิธีการทางวิทยาศาสตร์ทั้งหลาย เขารู้สึกประทับใจในความสำเร็จของโคเปอร์นิคัส เคปเลอร์ และกาลิเลโอ สำหรับบุคคลทั่วไปที่สติปัญญาไม่ซับซ้อนลึกซึ้งนั้นผลลัพธ์จากการนี้คือการรวบรวม ความคิดเกี่ยวกับสสารและแบบที่น่าเหน็ดเหนื่อยยิ่งนัก และเรามีความรู้สึกอยากปลอมใจตนเองโดย การตั้งข้อรังเกียจว่า ปรัชญาในรูปแบบของเรขาคณิตนี้ เป็นเพียงหมากรุกทางความคิดที่จอมปลอมซึ่ง สิ่งที่เป็นจริงแล้ว (axiom) คำนิยาม ทฤษฎีบทและข้อพิสูจน์ถูกจัดการราวกับกษัตริย์ ตัวพระ ตัวอัครวิวัน และเบี้ย อีกทั้งยังเป็นการถอดไฟทางความคิดเพื่อปลอมประโลมความอ้างว้างว่าแห้วของ สปิโนซา เรามักชอบที่จะติดตามความเพ้อฝันที่สะเปะสะปะมากกว่าระเบียบซึ่งมักจะขัดกับความรู้สึก ของเราเสมอ และสถานปรัชญาอันหละหลวมของเราขึ้นมาจากความฝัน แต่สปิโนซานั้นกลับมีความ ปราปรณอันรุนแรงเพียงประการเดียว คือลดความสับสนวุ่นวายของโลกลงมาให้เหลือเพียงเอกภาพ และระเบียบ เขามีความหิวกระหายต่อความจริงเช่นคนทางเหนือมากกว่าความคลั่งไคล้ในความงาม แบบคนทางใต้ ความเป็นศิลปินในตัวเขาอยู่ที่ความเป็นสถาปนิกผู้สร้างระบบความคิดสร้าง ความสมบูรณ์ให้กับสัดส่วนและแบบ

นักศึกษาในสมัยใหม่อาจจะสะดุดและบ่นศัพท์ที่สปิโนซาใช้ การเขียนเป็นภาษาละตินทำให้ เขาต้องอธิบายความคิดแบบสมัยใหม่ของเขาออกมาโดยอาศัยศัพท์ของสมัยกลาง และอัสมาจารย์ ในขณะนั้นยังไม่มีภาษาปรัชญาแบบอื่นใดอีกที่คนจะเข้าใจได้ ดังนั้นเขาจึงใช้คำ เช่น สาระ (substance) ในขณะที่เราคงจะใช้คำว่า ความจริง (reality) หรือ สารัตถะ (essence) ความ สมบูรณ์แบบ (perfect) ในขณะที่เราคงจะใช้คำว่า สมบูรณ์ (complete) อุดมคติ (ideal) ซึ่งเราคง ใช้วัตถุ (Object) วัตถุวิสัย (Objectivity) แทนจิตวิสัย (subjectivity) ตามรูปแบบ แทน วัตถุวิสัย ในปัจจุบันนี้คือความยุ่งยากในการแข่งขันซึ่งเป็นอุปสรรคสำหรับคนอ่อนแอ หากแต่ถ้าจะเป็นแรง กระตุ้นสำหรับผู้ที่เข้มแข็ง

กล่าวสรุปแล้วงานของสปิโนซามีได้เขียนขึ้นไว้ให้อ่านแต่เขียนขึ้นไว้เพื่อให้ศึกษา คุณต้องศึกษา เขาแบบเดียวกับที่ศึกษาศิลปะ พร้อมกับตระหนักว่าภายในสองร้อยกว่าหน้าขนาดสั้นๆ นี้ มนุษย์คนหนึ่งได้บันทึกความคิดทั้งชีวิตของเขา ด้วยความวางเฉยราวกับรูปปั้นต่อทุกสิ่งที่เกินความต้องการ อย่างหวังไปว่าจะได้พบแกนของมันโดยการอ่านผ่านๆ อย่างรวดเร็ว ยังไม่เคยมีหนังสือปรัชญาเล่มใดเลยที่เหมือนเล่มนี้ที่การมองข้ามอะไรแม้แต่น้อยก็จะทำให้เราเสียเนื้อความทันที ทุกๆ ส่วนของหนังสือขึ้นอยู่กับส่วนที่มาก่อน อีกทั้งประพจน์ที่เห็นได้ชัดว่าไม่สำคัญนั้นก็อาจกลายเป็นหลักสำคัญของความคลี่คลายของเหตุผลที่จำเป็น คุณจะไม่มีวันเข้าใจตอนที่สำคัญๆ อย่างถ่องแท้ได้ตราบดีที่คุณยังไม่ได้อ่านและไตร่ตรองงานทั้งหมดของเขา คงจะไม่มีคามจำเป็นอันใดอีกที่เราจะต้องกล่าวเกินความเป็นจริงอย่างกระตือรือร้นว่า "ไม่มีใครจะเข้าใจสปิโนซาได้ตราบดีที่ยังมีบรรทัดหนึ่งใน *Ethics* ที่เขาไม่เข้าใจ" สปิโนซากล่าวไว้ในส่วนที่สองของหนังสือของเขาว่า "ในหนังสือเล่มนี้ผู้อ่าน จะเกิดความสับสนขึ้นอย่างแน่นอนและจะระลึกถึงหลายสิ่งซึ่งจะทำให้เขาต้องหยุดนิ่ง ดังนั้นข้าพเจ้าจึงขอร้องผู้อ่านให้เดินไปช้าๆ พร้อมกับข้าพเจ้าและอย่างเพิ่งตัดสินใจใดๆ ในเรื่องเหล่านั้นจนกว่าเขาจะได้อ่านทั้งหมดเสียก่อน"³⁵ อย่าอ่านหนังสือรวดเดียวตลอด แต่จงอ่านทีละน้อยในแต่ละครั้ง และหลังจากที่อ่านจบให้พิจารณาว่าคุณเพิ่งเริ่มเข้าใจมัน ต่อจากนั้นจงอ่านบทวิจารณ์ เช่น สปิโนซาของ **ทอลสตอย** หรือศึกษาเกี่ยวกับ**สปิโนซา** (*Study of Spinoza*) ของมาติโน หรือจะดียิ่งขึ้นถ้าศึกษาทั้งสองเล่ม ทำยที่สุดให้อ่าน *Ethics* อีกครั้ง มันจะกลายเป็นหนังสือเล่มใหม่สำหรับคุณทันทีเมื่ออ่านจบเป็นหนที่สองคุณจะเป็นผู้ที่หลงรักปรัชญาไปตลอดกาลทีเดียว

1 ธรรมชาติและพระเจ้า

เริ่มตั้งแต่ที่หนึ่งเรารู้สึกว่าได้กระโจนเข้าไปสู่วงน้ำวนของอภิปรัชญาเข้าให้แล้ว ความรังเกียจ อภิปรัชญาของพวกหัวแข็ง (หรือว่าพวกหัวอ่อน) ในสมัยใหม่ได้ครอบงำเรา และในช่วงหนึ่งเราเกิดความปรารถนาที่จะอยู่ที่ไหนก็ได้ขอแต่ว่าไม่ใช่ในที่ของสปิโนซาก็แล้วกัน แต่แล้วดังที่วิลเลียม เจมส์ได้กล่าวไว้ว่า อภิปรัชญามีโซ่อะไรอื่นนอกจากความพยายามที่จะใคร่ครวญให้กระจ่างถึงความสำคัญสุดยอดของสรรพสิ่งเพื่อจะหาสารัตถะของมันในโครงร่างของความจริง หรือดังที่สปิโนซาได้บรรยายว่าเป็นการหาสารัตถะที่สำคัญเพื่อที่จะประสานความจริงทั้งหมดเข้าด้วยกันอันจะนำไปสู่ "สิ่งที่สูงสุดในการสรุปทุกประเภท" ซึ่งแม้กระทั่งคนอังกฤษที่ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติ³⁶ ก็ยังเห็นว่าเป็นคืองค์ประกอบของปรัชญาวิทยาศาสตร์เอง ซึ่งเหยียดหยามอภิปรัชญาเป็นอย่างมาก ก็ก่อร่างสร้างตัวมาจากสมมติฐานของอภิปรัชญามาก่อน เผอิญว่าอภิปรัชญาที่วิทยาศาสตร์ใช้เป็นสมมติฐานของสปิโนซา

³⁵ ตอนที่สอง , ข้อความตอนสอง, บันทึก

³⁶ spencer, *First Principles*, part II, ch. 1

ในระบบของสปีโนซามีศัพท์ที่เขาใช้เป็นแกนอยู่ 3 คำ คือ **สสาร** (substance) **คุณลักษณะ** (attribute) และ **อัญรูป** (mode) ในที่นี้เราขอพักคำว่าคุณลักษณะ (attribute) ไว้ก่อนเพื่อกันความสับสน คำว่า อัญรูป (mode) นั้นหมายถึงของสิ่งหนึ่งหรือเหตุการณ์หนึ่ง แบบหรือรูปร่างเฉพาะซึ่งความจริงอาศัยอยู่ชั่วขณะหนึ่ง ตัวคุณ ร่างกายของคุณ ความคิดของคุณ กลุ่มของคุณ เผ่าพันธุ์ของคุณ ดาวเคราะห์ของคุณล้วนแต่เป็นอัญรูปทั้งสิ้น ทั้งหมดนี้ถ้ากล่าวตามตัวอักษรคือแบบคืออัญรูป ของความจริงที่เป็นอมตะและไม่แปรเปลี่ยน ซึ่งอยู่เบื้องหลังและอยู่ภายใต้อัญรูปเหล่านี้

แล้วความจริงที่อยู่เบื้องหลังสรรพสิ่งนี้คืออะไรเล่า สปีโนซาเรียกสิ่งนี้ว่าสสาร ซึ่งแปลตามตัวอักษรได้ว่าสิ่งที่อยู่ข้างใต้ คนแปลรุ่นมาแล้วก็ได้ทำสงครามอย่างดุเดือดเกี่ยวกับความหมายของคำๆ นี้ เราจึงไม่ควรท้อแท้ถ้าเราประสบความพ่ายแพ้ในการตัดสินปัญหานี้ในหนึ่งย่อหน้า ข้อผิดพลาดประการหนึ่งที่เราควรระมัดระวังให้ตักก็คือคำว่า สสารนั้น มิได้หมายถึงองค์ประกอบที่เป็นสสารของสิ่งใดดังเช่นที่เรากล่าวว่ามันไม่เป็นสสารของเก้าอี้ เราจะเข้าใจวิธีใช้คำนี้ของสปีโนซาได้ดีถ้าเราเข้าใจถึงความหมายที่เรากล่าวไว้ว่า "สสารของข้อเสนองานของเขา" ถ้าเราย้อนกลับไปพิจารณานักปรัชญาอัสมาจารย์ซึ่งสปีโนซาได้ตั้งคำศัพท์เหล่านั้นมาใช้ เราจะพบว่าคำคำนี้เขาแปลมาจากคำว่า สสารหรือการดำรงอยู่ (ousia) ซึ่งเป็นคำกริยาของกรีกซึ่งทำหน้าที่เป็นคุณศัพท์ของกริยา เป็น อยู่ คือและชี้ให้เห็นถึงสถิตภายใน (inner being) หรือสารัตถะ ดังนั้นสสารจึงเป็น (สปีโนซามีได้ลืมสิ่งที่ประทับใจเขายังในปฐมกาลที่ว่า "ฉันคือฉัน" ("I am who I am") สิ่งที่ดำรงอยู่ชั่ววินิจนัยันตรและไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างนอกเหนือไปจากมันคือรูปแบบหรืออัญรูปที่แปรสภาพไป ในขณะนี้ถ้าเราจะเปรียบเทียบการแบ่งแยกโลกนี้ออกเป็น สสาร และ อัญรูป ซึ่งมีการแยกแยะออกไปและในการปรับปรุงปัญญา (The Improvement to the Intellect) ได้แบ่งแยกออกไปเป็นกฎที่มีระเบียบตายตัวชั่ววินิจนัยันตรและความสัมพันธ์ที่คงที่ในด้านหนึ่ง เราจะถูกบังคับให้สรุปว่า สสารสำหรับสปีโนซาในที่นี้มีลักษณะใกล้เคียงกับสิ่งที่เขาเรียกว่าระเบียบตายตัวชั่ววินิจนัยันตร ในหนังสือเล่มนี้เอง ขอให้เรายอมรับว่าทั้งสองสิ่งนี้ตรงกับคำว่า สสาร เสียชั่วคราวก่อน ต่อจากนั้นเราจะมุ่งถึงโครงสร้างของการดำรงอยู่ซึ่งแฝงอยู่ภายใต้เหตุการณ์ สรรพสิ่งและเป็นองค์ประกอบของสารัตถะของโลก

ยิ่งกว่านั้นสปีโนซายังได้สรุปว่าสารัตถะก็คือธรรมชาติและพระเจ้า เขามองธรรมชาติ ในทำนองเดียวกับพวกอัสมาจารย์ก็กล่าวคือมองว่าธรรมชาติมีสองลักษณะ ในลักษณะหนึ่งธรรมชาติเป็นสิ่งที่มิพลงเป็นขบวนการของชีวิตซึ่งเขาเรียกว่า ธรรมชาติฝ่ายกระทำ (natura naturans) หรือพลังทะยานแห่งชีวิต (elan vital) วิวัฒนาการการสร้างสรรค์ของแบร์กของนั่นเอง ในอีกลักษณะหนึ่งธรรมชาติก็คือผลผลิตอันเจือซาของกระบวนการธรรมชาติฝ่ายรับการกระทำ (natura naturata) หรือธรรมชาติที่เกิดขึ้นแล้วเป็นเนื้อหาและสสารของธรรมชาติ เป็นทั้งไม้ล้มและน้ำ เขาและทุ่งหญ้าตลอดจนรูปร่างภายนอกนับหมื่นนับแสนชนิด สปีโนซาไม่ยอมรับทัศนคติแบบหลังนี้หากแต่ยอมรับทัศนคติแบบแรกที่ดีว่าธรรมชาติ คือ สารัตถะและพระเจ้า สปีโนซาถือว่าสสารและอัญรูป ระบบที่เป็นนิรันตร (eternal order) และระบบชั่วคราว (temporal order) ธรรมชาติผู้กระทำ (active

nature) และธรรมชาติผู้ถูกกระทำ พระเจ้าและโลก ล้วนเป็นเพียงเหตุพองพวนและการแบ่งแยกที่ซ้ำซ้อนกันเท่านั้น ด้วยแต่ละส่วนก็ได้แบ่งแยกจกเวลาออกเป็นสารัตถะ และเหตุการณ์ (incident) สาระนั้นมีใช้สิ่งที่มีลักษณะถาวรทั้งนี้เพราะมันเป็นแบบมีใช้สสาร ดังนั้นจึงไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการผสมผสานของสสารและความคิดซึ่งนักตีความทั้งหลายมักชอบสรุป การระบุว่าสสารคือสิ่งสร้างสรรค์ มีใช้พลังเจือหรือธรรมชาติที่เป็นสสารจึงเป็นการระบุที่ชัดเจน ตัวอย่างจากจดหมายโต้ตอบของ สปิโนซาอาจจะช่วยเราได้บ้าง

"ทัศนคติของข้าพเจ้าต่อพระเจ้าและธรรมชาตินั้นแตกต่างจากทัศนคติของชาวคริสต์ในระยะหลังอย่างสิ้นเชิง ด้วยข้าพเจ้าถือว่าพระเจ้านั้นทรงเป็นสาเหตุที่แท้จริงของสรรพสิ่ง ขอบอกอีกครั้งว่าสรรพสิ่งนั้นดำรงอยู่ในพระเจ้า ทุกสิ่งดำรงชีวิตและเคลื่อนไหวอยู่ในพระเจ้าและสิ่งนี้ข้าพเจ้าขอยืนยันว่าเป็นสิ่งที่พ้องกับอัครทูตเปาโลและบางทีอาจจะพ้องกับนักปราชญ์โบราณทุกท่านก็ได้ แม้ว่าบางทีอาจจะมีความต่างกัน ข้าพเจ้ารู้สึกอาจหาญพอที่จะกล่าวว่าทัศนคติของข้าพเจ้านั้นหาได้แตกต่างจากพวกฮีบรูดั้งเดิมไม่ ถ้าเราจะสรุปจากขนบธรรมเนียมบางประการซึ่งแม้จะถูกเปลี่ยนแปลงและอภิปรายอย่างผิดๆ ในภายหลัง นับเป็นความเข้าใจผิดอย่างมหันต์ที่เดียวสำหรับคนที่กล่าวว่าจุดประสงค์ของข้าพเจ้า . . . มีเพื่อแสดงว่าพระเจ้าและธรรมชาติ ซึ่งสำหรับคำหลังนั้นเขาเข้าใจกันว่าเป็นมวลของสสารซึ่งจับต้องได้ เป็นหนึ่งและเป็นสิ่งเดียวกัน ข้าพเจ้ามิได้ตั้งใจเช่นนั้นเลย³⁷

ในหนังสือตำราว่าด้วยศาสนาและรัฐ (Treatise on Religion and the State) เขาได้บันทึกไว้ว่า "เมื่อข้าพเจ้ากล่าวถึงความช่วยเหลือของพระเจ้า ข้าพเจ้าหมายถึงระเบียบธรรมชาติซึ่งตายตัวและประกาศิตของพระเจ้าเป็นหนึ่งและคือสิ่งเดียวกัน" "จากอนันตภาพของพระเจ้าสรรพสิ่งดำเนินไปตามกฎเดียวกันและในวิถีทางเดียวกัน ดังเช่นที่ดำเนินไปตามธรรมชาติของรูปสามเหลี่ยมซึ่งซั่วกัลปาวสานมุมสามมุมของรูปสามเหลี่ยมจะเท่ากับมุมจากสองมุมเสมอ"³⁹ กฎของวงกลมมีความหมายอย่างไรต่อวงกลมทั่วไป พระเจ้าก็มีความหมายต่อโลกอย่างนั้น เช่นเดียวกับสสาร พระเจ้าก็คือ สาเหตุที่สืบเนื่องหรือขบวนการ⁴⁰ เป็นสภาวะพื้นฐานของสรรพสิ่ง⁴¹ เป็นกฎและ

³⁷ Epistle. 21.

³⁹ Ethics, I, 17, บันทึก

⁴⁰ Hoffding, History of Modern Philosophy, vol I

⁴¹ Martineau, Study of Spinoza; London, 1822, p. 171

โครงสร้างของโลก⁴² สำหรับพระเจ้าจักรวาลของอัญรูปและเทวดาที่เราสัมผัสได้นั้นเทียบได้กับความสัมพันธ์ระหว่างสะพานกับแบบร่างโครงสร้าง กฎของคณิตศาสตร์และกลศาสตร์ซึ่งเป็นรากฐานของการสร้างสะพาน สิ่งเหล่านี้คือรากฐานที่รองรับมันอยู่เป็นสภาวะพื้นฐาน เป็นสาระของสะพาน ถ้าปราศจากสิ่งเหล่านี้สะพานก็ย่อมพังทะลายลงมา เช่นเดียวกับสะพานโลกก็ทรงตัวอยู่ได้โครงสร้างและกฎก็ดำรงอยู่ได้โดยพระหัตถ์ของพระเจ้า

ด้วยเหตุที่เจตจำนงของพระเจ้าและกฎธรรมชาติคือสิ่งเดียวกัน และเป็นความจริงที่แสดงออกในหลายรูปแบบ⁴³ ผลที่ตามมาคือเหตุการณ์ทุกชนิดคือการทำงานอย่างเป็นกลไกของกฎที่ตายตัว มิใช่ความเพ้อฝันของผู้เผด็จการซึ่งนั่งอยู่บนดวงดาวอย่างปราศจากความรับผิดชอบกลไกที่เคคาร์ตส์เห็นว่ามีแต่ในสสารและเทวดานั้น สปิโนซาเห็นว่ามีในพระเจ้าและจิตอีกด้วย นี่คือนโลกที่ถูกกำหนดตายตัวมาแล้วหาใช้โลกที่ถูกสร้างขึ้นมา เพราะเรากระทำสิ่งต่างๆ ด้วยความสำนึกถึงเป้าหมายและเรามักจะเชื่อกระบวนการทุกแบบมีเป้าหมายทั้งสิ้น และเพราะเหตุที่เราเป็นมนุษย์เราจึงมักคิดว่าเหตุการณ์ทุกชนิดนั้นจบลงที่มนุษย์ และถูกสร้างขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ แต่ความคิดที่ถือว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่งนั้นนับเป็นความผิดพลาดอย่างมหันต์ เช่นเดียวกับความคิดส่วนใหญ่ของมนุษย์⁴⁴ รากเหง้าแห่งความผิดพลาดที่ยิ่งใหญ่ของปรัชญานั้นอยู่ที่การสอดใส่เป้าหมาย มาตรการ และความชอบของมนุษย์ลงไปในจักรวาลที่มีลักษณะเป็นวัตถุวิสัย ดังนั้น "ปัญหาเรื่องความชั่ว" ของเราจึงเป็นเรื่องของความพยายามที่จะประนีประนอมความชั่วร้ายของชีวิตให้เข้ากับความดีของพระเจ้าโดยลืมนึกเรียนที่สอนให้แก่นักใจบว่า พระเจ้านั้นอยู่เหนือ ความดีชั่วเล็กๆ น้อยๆ ของมนุษย์ ดีและชั่วนั้นมีลักษณะสัมพัทธ์และบ่อยครั้งที่ดีก็เป็นเรื่องของรสนิยมและเป้าหมายของบุคคล และไม่มีส่วนที่เหมาะสมกับจักรวาลที่ปัจเจกชนเป็นเพียงสิ่งที่ไม่ยั่งยืน และพระหัตถ์อันทรงมหิทธานุภาพของพระเจ้าก็สามารถจารึกประวัติศาสตร์แห่งชนชาติลงได้แม้ในน้ำ

เมื่อใดที่สิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติปรากฏแก่เราในลักษณะชวนหัวไร้อารยะหรือชั่วช้า ก็เป็นเพราะว่าเรามีความรู้เกี่ยวกับสิ่งนั้นเพียงครึ่ง ๆ กลาง ๆ และที่สำคัญที่สุดคือเรานั้นโง่เขลาในเรื่องเกี่ยวกับระเบียบและความกลมกลืนกันของธรรมชาติทั้งหมด นอกจากนี้เรายังต้องการจัดระเบียบทุกสิ่งให้เป็นไปตามเหตุผลของเราเอง แม้ว่าโดยข้อเท็จจริงสิ่งที่เหตุผลของเราประกาศว่าชั่วนั้นเป็นเพราะเรามองธรรมชาติที่ละส่วนแต่ถ้าเราพิจารณาถึงธรรมชาติส่วนรวมแล้วสิ่งนั้นก็มิใช่ความชั่ว⁴⁵ สำหรับคำว่า ดี และ ชั่ว นั้นเมื่อพิจารณา

42 ศาสตราจารย์ Woodbridge.

43 T.T.-P., ch.3 .

44 Ethics, part 1, Appendix

45 Tractatus Politicus, ch. 2

โดยลำพังตัวมันเองหาได้ดีหรือชั่วไม่ . . . ทั้งนี้เพราะของสิ่งหนึ่ง
และสิ่งเดียวกันอาจเป็นทั้งสิ่งที่ดี ชั่วหรือกลาง ๆ ได้ในขณะเดียวกัน
ยกตัวอย่างเช่น ดนตรีเป็นสิ่งดีสำหรับคนซึ่งเหงาหงอย แต่เป็นสิ่ง
เลวสำหรับคนไว้วางใจ และเป็นสิ่งที่ปราศจากคุณค่าสำหรับคนตาย⁴⁶

ความชั่วความดีเป็นอคติซึ่งสัญธรรมไม่รู้จัก "เป็นการถูกต้องที่โลกควรจะแสดงธรรมชาติ
อันสมบูรณ์ของอนันตภาพมิใช่แสดงแต่มนุษย์ในอุดมคติ"⁴⁷ และเช่นเดียวกับความดีและความชั่ว
ความน่าเกลียดและความงามก็เช่นกันต่างเป็นศัพท์ที่เป็นจิตวิสัยและเป็นส่วนตน ซึ่งถูกเหวี่ยงเข้ามา
ในจักรวาลและจะถูกส่งกลับไปสู่ผู้สร้างอย่างไรก็จริง "ข้าพเจ้าอยากจะได้อนันตภาพว่าข้าพเจ้ามิได้มอบ
ความงามหรือความน่าเกลียด ระเบียบหรือความสับสนให้แก่ธรรมชาติเลย ในแง่ความสัมพันธ์กับ
จินตนาการของเราเท่านั้นที่สิ่งต่างๆ จะถูกเรียกว่างงามหรือน่าเกลียด มิระเบียบหรือสับสน"⁴⁸
"ยกตัวอย่างเช่นถ้าความเคลื่อนไหวของวัตถุตรงหน้าเราซึ่งประสาทได้รับมาจากตาเป็นประโยชน์ต่อ
สุขภาพ เราก็เรียกวัตถุเหล่านั้นว่างงามแต่ถ้ามิใช่ เราก็เรียกวัตถุเหล่านั้นว่าน่าเกลียด"⁴⁹ ในข้อ
เขียนเหล่านี้เราจะเห็นว่าสปีโนซาไปไกลกว่าเพลโต ซึ่งคิดว่าวิจารณ์ญาณทางสุนทรียศาสตร์ของเขา
นั้นเป็นกฎแห่งการสร้างสรรค์และเป็นประกาศิตินิรันดรของพระเจ้า

ถ้าเช่นนั้นพระเจ้าเป็นบุคคลหรือไม่ คงไม่ใช่บุคคลตามความหมายที่มนุษย์เข้าใจกันเป็นแน่
สปีโนซาดังข้อสังเกตว่า "ความเชื่อของคนทั่วไปนั้นยังมองว่าพระเจ้านั้นมีรูปร่างเป็นมนุษย์ผู้ชายมิใช่
มนุษย์ผู้หญิง"⁵⁰ และเขายังกล่าวหาญชาญชัยพอที่จะปฏิเสธความคิดที่สท่อนถึงการให้ความสำคัญ
แก่ผู้ชายมากกว่าผู้หญิง มีผู้เขียนจดหมายติดต่อกับสปีโนซาคนหนึ่งได้ทักท้วงเขาในเรื่องที่เขามอง
พระเจ้าในลักษณะไม่เป็นบุคลาธิษฐาน สปีโนซาเขียนตอบกลับไปเป็นลักษณะที่ทำให้นึกถึงซีโนเฟเนส
ชาวกรีกโบราณผู้ช่างสงสัย

เมื่อคุณกล่าวว่าถ้าผมไม่ยอมให้พระเจ้ามีความสามารถใน
การเห็น ได้ยิน สัมผัส แสดงเจตจำนงและสิ่งอื่น ๆ ในทำนองนี้ . . .
คุณก็ไม่รู้ว่าพระเจ้าของผมเป็นพระเจ้าชนิดไหน ดังนั้นผมเลยนึก
เดาเอาว่าคุณคงเชื่อว่าไม่มีความสมบูรณ์อันใดจะยิ่งใหญ่ไปกว่าสิ่ง
ที่จะพรรณนาได้ด้วยคุณลักษณะดังกล่าวข้างต้น ผมไม่ประหลาดใจ
เลยเพราะผมเชื่อว่ารูปสามเหลี่ยมเหล่านั้นหากมันพูดได้ละก็ว่ามันคงจะ

46 *Ethics*, IV, pref.

47 Santayana, *Introduction to the Ethics*, Everyman ed., P. XX

48 *Epistle* 15 ; ed. Pollock

49 *Ethics* I, App

50 *Epistle*, 58, ed. Willis

บอกว่าพระเจ้านั้นมีลักษณะเป็นรูปสามเหลี่ยมและวงกลมก็คงจะบอก
ว่าพระเจ้านี้มีลักษณะเป็นวงกลม และโดยนัยนี้ทุกคนคงจะนำคุณลักษณะ
ของตนไปใส่ลงในพระเจ้า⁵¹

ท้ายที่สุด ทั้งปัญญาและเจตจำนงนั้นก็หาใช่สิ่งที่เหมาะสมกับธรรมชาติของพระเจ้าไม่⁵²
เมื่อพิจารณาตามความหมายสามัญที่คุณสมบัติของมนุษย์เหล่านี้ถูกยึดเยียดให้กับพระเจ้า เจตจำนง
ของพระเจ้านั้นควรจะเป็นที่รวมของสาเหตุและกฎทั้งหลาย และปัญญาของพระเจ้านี้ก็คือที่รวมของจิต
ทั้งหลายสปีโนซาคิดว่า "จิตของพระเจ้านั้นคือจิตซึ่งกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในเทศะและกาละเป็น
สัมปชัญญะ (consciousness) ที่กระจายไปทั่วโลกและทำให้โลกมีชีวิตขึ้นมา"⁵³ ทุกสิ่งจะมีชีวิตในระดับ
ที่ต่างกันออกไป⁵⁴ ชีวิตและจิตเป็นตอนหนึ่งหรือแง่หนึ่งของทุกสิ่งที่เรารู้จัก ในขณะที่การขยายตัว
ของสสารหรือเทหวัตถุก็เป็นอีกแง่หนึ่ง จากส่วนสองส่วนหรือคุณสมบัติสองแบบ (ดังที่สปีโนซาเรียก)
นี้เองที่เราได้เห็นการทำงานของสสารหรือพระเจ้า โดยนัยนี้เราอาจกล่าวได้ว่าพระเจ้า ขบวนการ
สากลและสัจธรรมซึ่งซ่อนอยู่เบื้องหลังความผันแปรของสรรพสิ่งเป็นทั้งจิตและกาย จิตแต่เพียงลำพัง
หรือกายแต่เพียงลำพังก็หาใช่พระเจ้าไม่ หากแต่ขบวนการทางจิตและขบวนการของอนุภาคนั้นแหละ
ที่ประกอบกันเข้าเป็นประวัติศาสตร์แบบทวิภาคของโลก (double history) สิ่งเหล่านี้ตลอดจนสาเหตุ
และกฎขอบม้วนนั้นแหละที่เป็นพระเจ้า

2 สสารและจิต

แต่จิตคืออะไรเล่า แล้วสสารเล่าคืออะไร จิตเป็นสสารอย่างที่คนรูจินตนาการเชื่อหรือ
เทหวัตถุเป็นเพียงมโนคติอย่างที่เราช่างฝันคิดกระนั้นหรือ กระบวนการของจิตเป็นสาเหตุหรือเป็น
ผลของกระบวนการทางสมองหรือมันเป็นอย่างที่มีลัทธิ สอนคือเป็นสิ่งที่ไม่สัมพันธ์กันเป็นอิสระ
จากกันและดำเนินขนานกันไปตามที่ถูกกำหนดไว้

สปีโนซาได้ให้คำตอบว่า จิตหาใช่สสารไม่และสสารก็หาใช่จิตไม่ ขณะเดียวกันกระบวนการ
ของสมองก็มีสาเหตุหรือผลของความคิด และกระบวนการทั้งสองนี้ก็มิได้เป็นอิสระจากกันหรือขนาน
กันแต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะโดยความเป็นจริงแล้วหาได้มีกระบวนการสองกระบวนการหรือสภาวะสองชนิดไม่
มีก็แต่เพียงกระบวนการหนึ่งเดียวซึ่งเมื่อพิจารณาจากภายในก็คือความคิด แต่ในขณะเดียวกันเมื่อ

51 *Epistle*, 60, ed. Willis

52 *Ethics*, I 17, note.

53 *Santayana*, loc. cit., p. X

54 *Ethics*, II, 13 นิมิต

มองจากภายนอกมันก็คือความเคลื่อนไหว ส่วนสภาวะนั้นก็ยังมีเพียงหนึ่งซึ่งมองดูจากภายในก็จะเห็นเป็นจิตแต่เมื่อมองจากภายนอกจะเห็นเป็นสสาร แต่โดยความเป็นจริงมันคือ การผสมผสานอย่างแยกไม่ออกและเป็นเอกภาพของสสารทั้งสองนั่นเอง จิตและกายมิได้มีอิทธิพลต่อกัน ทั้งนี้เพราะต่างก็มีใช้สิ่งที่ตรงกันข้ามกัน มันคือสิ่งเดียวกัน "กายไม่สามารถกำหนดให้จิตคิดได้ ในทำนองเดียวกันจิตก็ไม่สามารถบังคับร่างกายให้เคลื่อนไหวหรือหยุดนิ่งหรืออยู่ในสภาวะอื่นๆ ได้" ด้วยเหตุผลง่ายๆ ที่ว่า "การตัดสินใจของจิตและความปรารถนา ตลอดจนความมั่นคงของกาย . . . คือสิ่งเดียวกัน"⁵⁵ และโลกทั้งโลกก็มีลักษณะเป็นทวิภาคที่กลมกลืนกันเช่นนี้ คือเมื่อใดก็ตามที่มีกระบวนการภายนอกของ "สสาร" สิ่งนั้นก็จะเป็นเพียงด้านหนึ่งหรือแง่หนึ่งของกระบวนการที่แท้จริง ซึ่งถ้าพิจารณาให้ถ่องแท้จะเห็นว่ามันได้รวมเอากระบวนการภายในที่สัมพันธ์กันเข้าไว้ด้วย แม้จะเป็นระดับที่ต่างไปจากกระบวนการทางจิตซึ่งเราเห็นในตัวของเราเองก็ตาม สิ่งที่อยู่ข้างในและกระบวนการ "ของจิต" จะรับกันกับสิ่งที่อยู่ข้างนอกหรือกระบวนการ "ของสสาร" ในทุกชั้น "ระเบียบหรือความเชื่อมโยงของมโนคติจะมีลักษณะแบนเดียวกัน ระเบียบและความเชื่อมโยงของวัตถุ"⁵⁶ สสารัตถะที่รู้จักคิดและสสารัตถะที่ครอบครองที่นั่นคือหนึ่งและเป็นสิ่งเดียวกัน ซึ่งในขณะหนึ่งเราเข้าใจตามคุณลักษณะนี้แต่ในอีกขณะหนึ่งเราเข้าใจตามคุณลักษณะนั้น" หรือแม้ว่า ดูเหมือนว่าชาวียิวบางคนจะเห็นสิ่งนี้แม้จะเป็นไปในลักษณะที่ค่อนข้างสับสน ด้วยเหตุที่เขามักกล่าวกันว่าพระเจ้าและปัญญาของพระองค์ ตลอดจนสิ่งที่พระองค์รู้ด้วยพระปัญญาคือ สิ่งเดียวกันและเป็นหนึ่งเดียว⁵⁷

ถ้าเราจะรับว่า "จิต" เมื่อพิจารณาในมุมมองที่มีความสัมพันธ์กับระบบประสาท ตลอดจนกิ่งก้านสาขาของมันแล้ว เราก็จะต้องรับว่าการเปลี่ยนแปลงทุกชนิดใน "ร่างกาย" จะตามจิตด้วยหรือกล่าวให้สละสลวยอีกนัยหนึ่งว่าได้สร้างความเปลี่ยนแปลงใน "จิต" ควบคู่กันไป "ทำนองเดียวกับที่ความคิดและกระบวนการทางจิตได้เชื่อมโยงและจัดระเบียบภายในจิต ในร่างกายก็เช่นกันได้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ" กระทบร่างกายโดยอาศัยอินทรีย์สัมผัส "และถูกจัดลำดับไปตามระเบียบของมัน"⁵⁸ และจะ "ไม่มีอะไรเกิดขึ้นกับกายซึ่งจิตมิได้รับรู้" ไม่ว่าจะเป็นโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม⁵⁹ ในทำนองเดียวกันอารมณ์ที่เรารู้สึกนั้นเป็นส่วนหนึ่งของระบบใหญ่ซึ่งการเปลี่ยนแปลง ระบบการหมุนเวียนของโลหิต ระบบการหายใจและระบบการย่อยอาหารคือรากฐาน ดังนั้นความคิดจึงเป็นส่วนหนึ่งควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงทาง "ร่างกาย" ของกระบวนการของอินทรีย์อันซับซ้อน แม้แต่ในระบบการคิดแบบคณิตศาสตร์อันซับซ้อนน้อยที่สุดก็ยังมีส่วนสัมพันธ์กับร่างกาย (ดูเหมือนว่า "นักพหุติกรรมนิยม" ทั้งหลายจะได้เสนอให้ตรวจความคิดของมนุษย์โดยทำบันทึกการตื่นสะเทือนของสายเสียงซึ่งดูเหมือนว่าจะเกิดควบคู่ไปพร้อมกับความคิดไม่ใช่หรือ)

55 *Ethics*, III, 2

56 II, 17

57 อ้างแล้ว, หน้าที่

58 V.I

59 II, 12, 13

หลังจากที่ได้พยายามขจัดความแตกต่างระหว่างกายและจิตแล้ว สปิโนซาก็ได้ดำเนินการลดความแตกต่างระหว่างปัญญาและเจตจำนงลงจนถึงระดับหนึ่ง เขาได้ปฏิเสธสิ่งที่เรียกว่า "อินทรีย์" ในจิตตลอดจนสภาวะที่เป็นอิสระอันได้แก่ปัญญาหรือเจตนา หรือสิ่งที่เรียกว่าจินตนาการหรือความทรงจำ จิตมิใช่ตัวตนที่จัดการความคิด มันเป็นความคิดในกระบวนการและต่อเนื่องกันด้วยตัวของมันเอง⁶⁰ คำว่า **ปัญญา** เป็นเพียงคำนามธรรมสั้นๆ สำหรับใช้เรียกลำดับของความคิด และคำว่า **เจตจำนง** ก็เป็นคำนามธรรมสำหรับใช้เรียกลำดับของการกระทำและการตัดสินใจ "ปัญญาและเจตจำนง สัมพันธ์กับความคิดแบบนั้นแบบนั้นหรือการตัดสินใจ ในลักษณะเดียวกับที่ก้อนหินสัมพันธ์กับความแข็งของหินนั่นเอง"⁶¹ ในท้ายที่สุด "เจตจำนงและปัญญาคือสิ่งเดียวกันนั่นเอง"⁶² ทั้งนี้เพราะการตัดสินใจนั้นก็เพียงความคิดซึ่งจะคงฝังอยู่ในสัมปชัญญะนานพอที่จะกลายเป็นการกระทำได้ เพราะการเชื่อมโยงมากมาย (หรือบางทีเพราะขาดความคิดมาประชันกัน) ความคิดทุกชนิดจะกลายมาเป็นการกระทำถ้าไม่ถูกยับยั้งจากความคิดอื่นระหว่างทาง ความคิดนั้นจัดเป็นบันไดขั้นแรกของเอกภาพแห่งกระบวนการเชิงอินทรีย์ (organic process) ซึ่งเมื่อมีการกระทำภายนอกก็จะทำให้มันสมบูรณ์

เราควรเรียกสิ่งที่เราเชื่อว่าเป็นเจตจำนงซึ่งเป็นพลังกระตุ้นที่กำหนดช่วงเวลาของความคิดในสัมปชัญญะว่าความปรารถนา ซึ่ง "เป็นแก่นแท้ของมนุษย์"⁶³ ความปรารถนานั้นเป็นความกระหายหรือสัญชาตญาณซึ่งเราตระหนักถึง แต่ไม่จำเป็นที่สัญชาตญาณจะต้องแสดงออกโดยความปรารถนาที่มีสัมปชัญญะ⁶⁴ เบื้องหลังสัญชาตญาณ คือ ความพยายามอันเลือนลางหลายแบบเพื่อการรักษาชีวิต (self-preservation) สปิโนซาได้เห็นสิ่งนี้ในมนุษย์ทุกคนและแม้กระทั่งในกิจกรรมบางส่วนของมนุษย์ ดังเช่นที่โซเปนเฮาเดอร์และบิชอปซีซีจะได้เห็นในเจตจำนงเพื่อมีชีวิตและเจตจำนงเพื่ออำนาจทั่วไป นักปรัชญาแทบจะไม่ได้คัดค้านเลยในประเด็นนี้

"ทุกสิ่งทุกอย่างโดยตัวของมันเองพยายามที่จะมีชีวิตอยู่และความพยายามที่สิ่งต่างๆ จะมีชีวิตอยู่นั้นมิใช่สิ่งอื่นใดนอกจากสาร์ตอะแท็ๆ ของมัน"⁶⁵ ดังนั้นพลังที่สิ่งต่างๆ พยายามจะดำรงอยู่นั้นก็คือแก่นหรือสาร์ตอะของมันเป็นเอง สัญชาตญาณทุกชนิดเป็นวิธีการที่ธรรมชาติพัฒนาขึ้นมาเพื่อรักษาปัจเจกชน (หรือดังที่ชายโสดผู้โดดเดี่ยวของเราไม่ได้กล่าวเสริมไว้คือเผ่าพันธุ์หรือกลุ่ม)

60 สำหรับการศึกษาการตีความของสปิโนซาในเรื่องทฤษฎีความตึงกันนี้ อ้างแล้ว II, 18, บันทึก

61 II, 48, บันทึก

62 II, 49, อ้างจากข้อความที่มากกว่า

63 IV, 18.

64 สปิโนซาตระหนักถึงอำนาจของ "ความไร้สำนึก" ดังในกรณีของตนที่ละเมอเดินในเวลาหลับ (II, 2 note)

และทำบันทึกของปรากฏการณ์คาบสมุทรลิกภาพเวียงจันทน์

65 III, 6, 7

ความสุข และความเจ็บปวดเป็นทั้งความสมปรารถนาและอุปสรรคของสัญญาติญาณ มันมีสาเหตุแห่งความปรารถนาของเราแต่กลับเป็นผล เรามีได้ปรารถนาสิ่งต่างๆ เพราะมันนำความสุขมาให้เรา มันนำความสุขมาให้เราเพราะเราปรารถนามันต่างหาก⁶⁶ และเราปรารถนาก็เพราะเราต้องปรารถนา

ด้วยประการฉะนี้จึงไม่มีสิ่งที่เรียกว่าเจตจำนงอิสระ ความจำเป็นของการอยู่รอดจะกำหนดสัญญาติญาณ สัญญาติญาณจะกำหนดความปรารถนา ความปรารถนาจะกำหนดความคิดและการกระทำ "การตัดสินใจมีใจอะไรอื่นนอกจากปรารถนาซึ่งจะแตกต่างกันไปตามจิตใจของคน"⁶⁷ "ในจิตใจของเราไม่มีสิ่งสูงสุดหรือเจตจำนงเสรี แต่จิตนั้นถูกกำหนดให้มีเจตนาเช่นนี้เช่นนั้นโดยสาเหตุซึ่งถูกกำหนดโดยสาเหตุอื่น และเป็นเช่นนี้เรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด"⁶⁸ "มนุษย์คิดว่าตนเองเป็นอิสระเพราะเขาตระหนักถึงเจตนาและความปรารถนาของเขาเอง แต่เขาไม่รู้ถึงสาเหตุซึ่งชักจูงให้เขาตั้งความหวังและความปรารถนา"⁶⁹ สปิโนซาเปรียบเทียบความรู้สึกของเจตจำนงอิสระกับรากฐานของความคิด ขณะที่มันท่องเที่ยวไปในเทศะมันจะกำหนดวิถีทางและเลือกสถานที่และเวลาที่มันจะยุติลง⁷⁰

ในเมื่อการกระทำของมนุษย์ดำเนินไปตามกฎซึ่งตายตัวราวกับกฎเกณฑ์ของเรขาคณิต เราควรศึกษาจิตวิทยาในรูปแบบของเรขาคณิตและใช้ความเป็นปรนัยของคณิตศาสตร์เข้าช่วย "ข้าพเจ้าจะเขียนเกี่ยวกับมนุษย์ราวกับว่าข้าพเจ้ากำลังศึกษาเส้นพื้นเรียบและรูปสามมิติ"⁷¹ "ข้าพเจ้าได้ใช้ความอุตสาหะอย่างรอบคอบที่จะเข้าใจการกระทำของมนุษย์มิใช่เพื่อล้อเลียน ข้าเดิมหรือรังเกียจและด้วยจุดมุ่งหมายนี้ข้าพเจ้าได้พิจารณาคุณตัณหา (Passion). . . ในลักษณะที่มีใจความชั่วร้ายของมนุษย์หากแต่เป็นคุณสมบัติประจำตัวมนุษย์เช่นเดียวกับที่ความร้อน ความเย็น พายุ พัดร้องเป็นคุณสมบัติสามัญของบรรยากาศ"⁷² ความปราศจากอคตินี้เองที่ทำให้การศึกษาธรรมชาติมนุษย์ของสปิโนซามีคุณค่าสูง จนเฟรเดอริค เรียมันว่าเป็น "งานที่สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่นักปราชญ์ทางศีลธรรมได้ทำมา"⁷³ ตนเองก็ไม่รู้ว่าจะชมเชยการวิเคราะห์ของ เบย์ล ได้อย่างไรดีนอกจากจะเปรียบเทียบกับของสปิโนซา ขณะที่ โยฮัน มุลเลอร์ เมื่อมาถึงปัญหาสัญญาติญาณและอารมณ์ก็ได้บันทึกไว้ว่า "เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของอารมณ์ในลักษณะที่แยกแยะจากสภาวะทางสรีรศาสตร์ ก็ออกจะเป็นการยากอยู่ที่จะอธิบายอะไรมากไปกว่าสิ่งที่สปิโนซาได้จารึกไว้แล้วด้วยความสามารถอันยิ่งใหญ่

66 III, 57

67 III, 2, บันทึก

68 II, 48

69 I, App.

70 *Epistle*, 58, ed. Pollock.

71 *TTP*, หน้า

72 อังแกว, บทที่ 1

73 *Short Studies*, I, 308

ของเขา และนักสรีรศาสตร์ผู้เลื่องชื่อซึ่งมีความถ่อมตนเป็นคุณสมบัติติดตัวของอัจฉริยะที่แท้จริงยังได้ ตัดข้อความในรายละเอียดออกมาจาก Ethics เล่มที่สาม จากการวิเคราะห์ความประพฤติของมนุษย์ นี้เองที่นำสติปัญญาไปสู่ปัญหาซึ่งเป็นชื่อของผลงานชิ้นเอกของเขาในท้ายที่สุด"

3 ปัญญาและศีลธรรม

โดยพื้นฐานแล้วมีจริยศาสตร์อยู่เพียงสามระบบ มีแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมและชีวิตทาง ศีลธรรมในอุดมคติสามแบบ แบบหนึ่งคือแบบของพระพุทธเจ้าและพระเยซูซึ่งเน้นคุณธรรมของสตรี โดยถือว่ามนุษย์ทั้งมวลมีค่าเสมอกัน อดกลั้นต่อความชั่วด้วยการทำความดีตอบแทน ถือว่าคุณธรรม และความรักคือสิ่งเดียวกัน และมีแนวโน้มทางการเมืองที่จะเป็นประชาธิปไตยอย่างปราศจากขอบเขต อีกแบบคือจริยศาสตร์ของแมคคิเวลลิสและนิทซ์ซีซึ่งเน้นคุณธรรมของบุรุษยอมรับความไม่เท่าเทียมกัน ของมนุษย์ ขึ้นชอบกับการเสี่ยงในการต่อสู้ชัยชนะและการปกครองถือว่าคุณธรรมคืออำนาจและยก ย่องการสืบเชื้อสายของชนชั้นสูง แบบที่สามคือจริยธรรมของโสกราตีส เพลโตและอริสโตเติลซึ่งไม่ ยอมรับการประยุต์คุณธรรมของสตรีหรือบุรุษในลักษณะครอบจักรวาล โดยถือว่าผู้ที่มีคุณวุฒิและ วิทยุฒิเท่านั้นที่จะตัดสินได้ตามสภาพการณ์หลายหลากกว่า เมื่อใดที่ความรักหรืออำนาจควร จะ ปกครอง ดังนั้นคุณธรรมจึงเป็นปัญญาและสนับสนุนรัฐบาลที่เกิดจากการผสมอภิชนาธิปไตยและ ประชาธิปไตยหลายๆ แบบเข้าด้วยกัน เป็นลักษณะพิเศษของสติปัญญาที่จริยศาสตร์ของเขาได้ประนี ประนอมปรัชญาที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกันอย่างเห็นได้ชัดเหล่านี้โดยไม่รู้ตัว สานมันเข้าด้วยกันจนเกิด เอกภาพอันกลมกลืน และผลที่ตามมาคือเราได้รับระบบศีลธรรม ซึ่งเป็นผลสำเร็จสูงสุดของความคิด ในยุคใหม่

เขาเริ่มด้วยการถือความสุขเป็นเป้าหมายของความประพฤติ และเขาให้คำนิยามความสุข อย่างง่าย ๆ ว่าเป็นสภาพของความพอใจและไร้ความเจ็บปวด ทว่าทั้งความพอใจและความเจ็บปวด นั้นเป็นสิ่งที่มึลักษณะสัมพันธ์หาใช่สิ่งที่มีลักษณะสมบูรณ์ไม่ และมันมิใช่ภาวะหากแต่เป็นหัวเลี้ยว หัวต่อ "ความพอใจเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของมนุษย์จากภาวะแห่งความสมบูรณ์ในระดับต่ำ" (นั่นคือ ความสมบูรณ์หรือความสำเร็จ) "ไปสู่ระดับสูง" "ความปิติอยู่ในสิ่งนี้กล่าวคืออำนาจของบุคคลเพิ่ม พูนขึ้น"⁷⁴ ความเจ็บปวดเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของมนุษย์จากสภาวะที่สมบูรณ์กว่าไปสู่ภาวะที่ด้อยกว่า ข้าพเจ้ากล่าวว่าเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อ ด้วยว่าความพอใจหาใช่ความสมบูรณ์ในตัวไม่ หากมนุษย์เกิด มาพร้อมกับความสมบูรณ์ที่เขาได้ผ่านเลยไปเขาคงปราศจากความรู้สึกของความพอใจ และสิ่งที่ตรง

⁷⁴ เปรียบเทียบกับ Nietzsche : "ความสุขคืออะไร คือความรู้สึกว่ามีอำนาจเพิ่มขึ้นและมีชัยชนะเหนือแรงจูงใจ" *Antichrist* ตอนที่ 2

กันข้ามกับสิ่งนี้ยังทำให้เห็นชัดยิ่งขึ้น⁷⁵ ต้นหาทั้งหลายเป็นทางผ่านอารมณ์ทั้งหลายเป็นการเคลื่อนไหวไปสู่หรือมาจากความสมบูรณ์และอำนาจ

"โดยคำว่าอารมณ์ (affectus) ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงของร่างกายโดยที่พลังของการกระทำในร่างกายเพิ่มพูนขึ้นหรือลดถอยลง ได้รับการสนับสนุนหรือขัดขวาง และในขณะเดียวกันความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้"⁷⁶ (ทฤษฎีเกี่ยวกับอารมณ์แบบนี้มักจะถือกันว่าเป็นของเจมส์และแลงจ์ ในที่นี้ทฤษฎีนี้ได้รับการกำหนดขึ้นมาอย่างแจ่มแจ้งยิ่งกว่านักจิตวิทยาคนใดคนหนึ่งทั้งสองคนนั้น และสอดคล้องกับการค้นพบของศาสตราจารย์แคนนอนอย่างน่าอัศจรรย์) ต้นหาหรืออารมณ์นั้นจะดีหรือชั่วมิใช่อยู่ที่ตัวมันเองหากแต่อยู่ที่ว่ามันลดหรือเพิ่มพูนอำนาจของเรา "คุณธรรม หรืออำนาจนั้นข้าพเจ้าหมายถึงสิ่งเดียวกัน"⁷⁷ คุณธรรมคืออำนาจในการกระทำรูปแบบหนึ่งของความสามารถ⁷⁸ "ยิ่งมนุษย์สามารถรักษาชีวิตและแสวงหาสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เขาได้มากเท่าใด คุณธรรมของเขาก็จะยิ่งมีมากขึ้นเพียงนั้น"⁷⁹ สปิโนซามีได้เรียกร้องให้มนุษย์เสียสละตนเองเพื่อความดีอื่น เขามีความกรุณายิ่งกว่าธรรมชาติ เขาคิดว่าการถือตนเองเป็นสำคัญนั้นเป็นผลที่ตามมาจากสัญชาตญาณสูงสุดในการรักษาชีวิตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ "ไม่มีผู้ใดทอดทิ้งสิ่งที่เขาหลงความเห็นว่าดี เว้นแต่จะมีความหวังว่าจะได้สิ่งที่ดีกว่า"⁸⁰ ความคิดนี้เป็นความคิดที่มีเหตุผลที่สุดในสายตาของสปิโนซา "ในเมื่อเหตุผลมิได้เรียกร้องสิ่งใดที่ขัดกับธรรมชาติ มันยอมรับว่ามนุษย์แต่ละคนจะต้องรักตนเองและแสวงหาสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตน อีกทั้งยังปรารถนาสิ่งที่จะนำตนไปสู่สภาวะแห่งความสมบูรณ์ที่ยิ่งใหญ่กว่าอย่างแท้จริง และมนุษย์แต่ละคนจะพยายามที่จะรักษาชีวิตของตนทราบเท่าที่ตนยังมีชีวิตอยู่"⁸¹ ด้วยเหตุนี้เขาจึงสร้างจริยศาสตร์ของเขาจากสิ่งที่เขาพิจารณาว่าเป็นความเห็นแก่ตนเองที่ยุติธรรมและหลีกเลี่ยงไม่ได้ มิใช่จากการเห็นแก่ประโยชน์ของผู้อื่นและความดีงามตามธรรมชาติของมนุษย์เฉกเช่นนักปฏิรูปแบบอุดมคติ หรือความเห็นแก่ตัวและความเลวร้ายโดยธรรมชาติของมนุษย์เฉกเช่นพวกอสังขีหัวโบราณ (cynical Conservative) ระบบศีลธรรมซึ่งสอนให้มนุษย์อ่อนแอ นั้นยอมไร้คุณค่า" รากฐานของคุณธรรมมิใช่สิ่งอื่นใดนอกเสียจากความพยายามที่จะรักษาชีวิตของตนและความสุขของมนุษย์ขึ้นอยู่กับอำนาจในการทำเช่นนั้น"⁸²

75 III, ภาคผนวก

76 III, คำนิยาม 3

77 III, คำนิยาม 8

78 III, 55 cor. 2.

79 IV, 20

80 TTP, ch. 16

81 IV, 18, บันทึก

82 อ้างแล้ว

สปีโนซาไม่สู้จะมีโอกาสใช้ความถ่อมตนสักเท่าใด เช่นเดียวกับนิทซ์⁸³ ความเจียมตน อาจเป็นความหน้าไหว้หลังหลอกของนักวางแผนหรือความขี้ขลาดของทาส เป็นเครื่องหมายแห่งการขาดอำนาจ ในขณะที่สำหรับสปีโนซาคุณธรรมทั้งหมดเป็นรูปแบบของความสามารถและอำนาจ ดังนั้น ความเสียใจเป็นข้อบกพร่องมากกว่าที่จะเป็นคุณธรรม "บุคคลที่สำนึกผิดจะเป็นบุคคลที่ปราศจากความสุขและมีความอ่อนแอถึงสองเท่า"⁸⁴ ทว่าเรามีได้ใช้เวลามากมายตั้งนิทซ์ซึ่งจะติเตียนความถ่อมตน ทั้งนี้เพราะ "ความถ่อมตนนั้นเป็นสิ่งที่หาได้ยากมาก"⁸⁵ และตั้งที่ซิเชโรกล่าวไว้ แม้แต่นักปราชญ์ที่เขียนหนังสือสติความถ่อมตน ก็ยังถือเป็นภาระที่จะต้องจารึกชื่อของตนไว้บนหน้าปกสปีโนซา กล่าวว่ (ใส่ประโยชน์ซึ่งเป็นทฤษฎีที่โปรดปรานของพวกจิตวิเคราะห์ที่ว่าคุณธรรมที่เกิดจากสตินั้นเป็นความพยายามที่จะปิดบังหรือแก้ไขความชั่วร้ายที่ถูกปกปิดไว้) บุคคลที่เหยียดหยามตนเองนั้นเป็นคนที่ใกล้เคียงกับคนเย่อหยิ่ง" และในขณะที่สปีโนซาจึงเกียจความถ่อมตน เขากลับยกย่องการรู้จักประมาณตน และคัดค้านความทะนงในการกระทำที่ปราศจากการควบคุม ความอวดดีทำให้มนุษย์เป็นที่น่ารำคาญแก่กันและกัน "มนุษย์ที่อวดดีจะเล่าแต่เพียงการกระทำอันยิ่งใหญ่ของตนเองและความชั่วร้ายของผู้อื่น"⁸⁶ เขามีความสำราญเมื่ออยู่ในหมู่ของผู้ที่ด้อยกว่าตนซึ่งจะอิจฉาริษยาใจกับความสมบูรณ์แบบและพฤติกรรมของเขามากที่สุดทั้งนี้เพราะ "ไม่มีบุคคลใดอีกแล้วที่จะหลงคำยกยอได้มากไปกว่าคนที่ทะนงตน"⁸⁷

เท่าที่ผ่านมานักปราชญ์ผู้อ่อนโยนของเรา เสนอจริยศาสตร์ที่ค่อนข้างจะมีลักษณะแบบสปาร์ตาให้กับเรา ทว่าเรามีสุ้มเสียงที่อ่อนกว่าในย่อหน้าอื่น เขาพิศวงกับปริมาณของความริษยา การตำหนิ การทับถมกันและแม้กระทั่งความเกลียดชังซึ่งก่อความและทำให้มนุษย์แตกแยกกัน และมองไม่เห็นทางเยียวยาความเจ็บป่วยของสังคม เว้นเสียแต่ว่าจะกำจัดอารมณ์เหล่านี้หรืออารมณ์ทำนองนี้ออกไป เขาเชื่อว่าเป็นเรื่องง่ายที่จะแสดงให้เห็นว่าความเกลียดชังนั้นจะพ่ายแพ้ความรักอย่างง่ายดาย มากกว่าความเกลียดชังในแบบเดียวกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะความเกลียดชังนั้น กระพืออยู่ตรงขอบของความรัก เพราะความเกลียดชังนั้นถูกหล่อเลี้ยงด้วยความรู้สึกที่ว่ามันได้รับการตอบแทน ในขณะที่บุคคลซึ่งเชื่อว่าตนเองเป็นที่รักของคนที่คุณเกลียดชังนั้น จะตกเป็นเหยื่ออารมณ์ที่ขัดแย้งกันระหว่างความชิงและความรัก ในเมื่อ (ตั้งที่สปีโนซาอาจเชื่ออย่างบุคคลที่มองโลกในแง่ดี) ความรักมีแนวโน้มที่จะนำความรักมา ดังนั้นความเกลียดชังของเราจะแตกแยกและอ่อนพลังลง การเกลียดชังเป็นการยอมรับความด้อยค่าและความกลัวของเรา เรามิได้เกลียดชังใครที่เราเชื่อมั่นว่าเราจะเอาชนะได้ "บุคคลที่ปรารถนาจะแก้แค้นความเจ็บปวดด้วยการเกลียดชังในทำนองเดียวกันจะมีชีวิตอยู่อย่างทุกข์ทรมาน ทว่าบุคคลที่พยายามจะกำจัดความเกลียดชังด้วยความรัก ต่อสู้ด้วยความพอใจ

83 III, 55

84 IV, 54

85 III, ภาคผนวก, คำนิยาม 29

86 อังแกว, และ III 55, ้นท์

87 IV, ภาคผนวก, คำนิยาม 21

และความมั่นใจ ชัดขึ้นมนุษย์คนเดียวหรือหลายๆคนโดยเท่าเทียมกัน และแทบจะไม่ต้องการความช่วยเหลือจากโซคราเตส ผู้ที่เขาพิชิตได้ก็จะยอมแพ้ด้วยความปิติ⁸⁸ ความยิ่งใหญ่แห่งดวงวิญญาณมิใช่อาวุธที่จะพิชิตจิตใจได้⁸⁹ ในย่อหน้าเช่นนี้แหละที่สปิโนซาเห็นบางสิ่งแจ่มแจ้งที่ฉายมาจากภูเขาแห่งกาลิลี

ทว่าสารัตถะแห่งจริยศาสตร์ของเขานั้นมีลักษณะเป็นแบบกรีกมากกว่าแบบชาวคริสต์ "ความพยายามที่จะเข้าใจเป็นรากฐานเบื้องต้นเพียงรากฐานเดียวของคุณธรรม"⁹⁰ ไม่มีสิ่งใดอีกแล้วที่จะมีลักษณะเป็นโสกราตีสอย่างแท้จริงยิ่งไปกว่านี้ ทั้งนี้เพราะ "เราถูกเหวี่ยงไปมาด้วยสาเหตุภายนอกหลายๆ ทาง และทำนองเดียวกับคลื่นที่ถูกกระแสนลมในทิศตรงข้ามพัดมา เราโอนเอียงและไม่ตระหนักถึงปัญหาและชะตากรรมของเรา"⁹¹ เราคิดว่าเราเป็นตัวของเราเองมากที่สุดเมื่อเรามีอารมณ์รุนแรงที่สุด ในขณะที่ยามนั้นแหละเป็นยามที่เราเฉื่อยชาที่สุด ตกอยู่ในกระแสของแรงกระตุ้นหรือความรู้สึกที่สืบทอดกันมาบางประการ และถูกพัดพาไปสู่ปฏิกิริยาซึ่งจะสนองตอบสถานการณ์เพียงบางส่วน ทั้งนี้เพราะเมื่อปราศจากความคิดสถานการณ์เพียงบางส่วนเท่านั้นที่จะถูกสังเกต อารมณ์อันรุนแรงคือ "มโนคติที่ไม่เหมาะสม" ความคิดคือการตอบสนองที่ล่าช้าจนกระทั่งแ่งมุมที่ชัดเจนของปัญหาก่อให้เกิดปฏิกิริยาที่ควบคู่กันซึ่งได้รับสืบทอดหรือได้มา ด้วยวิธีเช่นนี้เท่านั้นที่ความคิดนั้นจะเป็นความคิดที่เหมาะสม การตอบสนองจะเป็นทุกสิ่งที่เป็นไปได้⁹² สัญชาตญาณเป็นสิ่งที่วิเศษหากเป็นพลังผลักดัน ทว่าเป็นอันตรายหากเป็นผู้นำ ทั้งนี้เพราะจากสิ่งที่เราอาจเรียกว่าปัจเจกภาพแห่งสัญชาตญาณนั้น แต่ละชนิดจะแสวงหาสัมฤทธิ์ผลของมันเอง โดยปราศจากการพิจารณาถึงข้อดีที่มีต่อบุคคลิกภาพโดยรวม ความหายนะอันโหดจะบังเกิดแก่มนุษย์บ้าง ยกตัวอย่างมาจากความโลภที่ปราศจากการยับยั้ง การขอหาเรื่องหรือตัดหางจนกระทั่งบุคคลเช่นนั้นกลายเป็นเพียงส่วนประกอบของสัญชาตญาณซึ่งเป็นนายของเขา "อารมณ์ซึ่งคุกคามเราทุกวันนี้เกี่ยวข้องกับร่างกายเพียงบางส่วนซึ่งถูกระทบเกินกว่าส่วนอื่น และดังนั้นโดยหลักการ อารมณ์จึงมีปริมาณมากเกินไป และหน่วงเหนี่ยวจิตใจในการพิจารณาวัตถุ จิตจึงไม่สามารถคิดถึงสิ่งอื่นได้"⁹³ แต่ "ความปรารถนาซึ่งเกิดจากความสุขหรือความเจ็บปวดซึ่งเชื่อมโยงกับส่วนใดของร่างกาย กลับไม่มีข้อได้เปรียบอันใด

88 IV, 45

89 IV, ภาคผนวก 11

90 IV, 26

91 III, 59, หมายเหตุ

92 การจดจดความโดยใช้เวลาในระยะหลัง ปฏิกิริยาเป็นการตอบสนองตามธรรมชาติต่อสิ่งเร้าภายใน การกระทำตามสัญชาตญาณคือการตอบสนองส่วนหนึ่งต่อสถานการณ์ส่วนหนึ่ง เพศผู้เป็นการตอบสนองที่มีผลต่อสถานการณ์โดยรวม

93 IV, 44 หมายเหตุ

ต่อมนุษย์ในลักษณะรวม⁹⁴ การเป็นตัวของเราเองนั้นเราจะต้องทำให้ตนเองสมบูรณ์

แม้จะว่าทั้งหมดนี้เป็นความแตกต่างทางปรัชญาแบบเก่าระหว่างเหตุผลและอารมณ์ ทว่า สปิโนซาได้เพิ่มพลังให้กับโสกราตีสและลัทธิดีโอสิก เขาเห็นว่าอารมณ์ที่ปราศจากเหตุผลนั้น คือความ มีตบอด เหตุผลที่ปราศจากอารมณ์คือความตาย "อารมณ์ไม่สามารถจะถูกขัดขวางหรือลบบอกได้ เว้นแต่จากอารมณ์ที่ตรงกันข้ามและรุนแรงกว่า"⁹⁵ แทนที่เหตุผลจะเป็นปฏิปักษ์ต่ออารมณ์อย่างไร ประโยชน์ การต่อสู้ที่องค์ประกอบซึ่งฝังรากลึกกว่าและสืบทอดมาแต่บรรพบุรุษมักจะชนะเสมอ เขาต่อต้านเหตุผลที่ปราศจากอารมณ์ด้วยอารมณ์ที่ประสาท ด้วยเหตุผลจัดไว้ในตำแหน่งที่มองเห็นได้ชัด ความคิดไม่ควรปราศจากความระอุของความปรารถนา หรือความปรารถนาก็ไม่ควรปราศจากแสง แห่งความคิด "อารมณ์จะไม่เป็นอารมณ์เมื่อเรามีความคิดอันกระ้างชัดขึ้นมา และจิตจะเป็นทาส ของอารมณ์ตามสัดส่วนของปริมาณความคิดอันเหมาะสมที่มันมี"⁹⁶ "ความอยากทั้งหลายเป็นต้นเหตุ เมื่อเกิดขึ้นมาจากความคิดที่ไม่สมบูรณ์ ความอยากจะเป็นคุณธรรม. . . เมื่อเกิดจากความคิดที่ สมบูรณ์"⁹⁷ พฤติกรรมที่ฉลาดทั้งหลายนั้นเช่น ปฏิบัติทั้งหลายซึ่งเผชิญกับสถานการณ์ทั้งหมด เป็นการกระทำที่มีคุณธรรม และในท้ายที่สุดจะไม่มีคุณธรรมมีแต่ปัญญา

จริยศาสตร์ของสปิโนซาพร่างพรูมาจากอภิปรัชญาของเขา เจกเช่นเหตุผลในที่นั้นที่อยู่ ที่ สัญฐานแห่งกฎในการเปลี่ยนแปลงอันสืบสนของสิ่งต่างๆ ดังนั้นในที่นี้มันจึงอยู่ในการวางกฎการ เปลี่ยนแปลงของความปรารถนาต่างๆ ในที่นี้มันจึงอยู่ในการเห็น ณ ที่นี้มันอยู่ในการกระทำในรูป ของอมตภาพ ในการทำให้สัญฐานและการกระทำคล่องจองกับทัศนียภาพรวมของอมตภาพ ความ คิดช่วยให้เรามีทัศนอันกว้างไกลนี้ เพราะได้รับการช่วยเหลือจากจินตนาการซึ่งเสนอผลที่ห่างไกล ของการกระทำในปัจจุบันอันปราศจากบทบาทต่อปฏิบัติ หากปฏิภานนั้นเกิดขึ้นโดยปราศจากการ ยังคิดในทันทีต่อจิตสำนึก อุปสรรคอันยิ่งใหญ่ต่อพฤติกรรมที่ฉลาดคือความแจ่มชัดที่เหนือกว่าของ ความรู้สึกในปัจจุบัน เมื่อเปรียบเทียบกับความทรงจำที่อยู่ในความคำนึงซึ่งเราเรียกว่าจินตนาการ "ตราบโดที่จิตเข้าใจสิ่งๆหนึ่งตามคำสั่งของเหตุผล จิตจะถูกระทบพองๆกันไม่ว่าความคิดจะเป็นความ

94 IV, 60

95 IV, 7, 14

96 V, 3.

97 ดังเกิดความคล้ายคลึงกันระหว่างคำพูดที่ยกขึ้นมาข้างล่างจึงสรุปท้าย และทฤษฎีของจิตวิเคราะห์ที่ว่าความปรารถนา เป็น "ขม" ตราบเท่าที่เราไม่ตระหนักถึงสาเหตุอันแรงจูงใจของสภาวะประพฤติดังกล่าว และที่ว่าองค์ประกอบ ประการแรกในการรักษาจึงเป็นความพยายามที่จะนำความปรารถนาและสาเหตุของมันมาสู่จิตสำนึกสร้าง "ความ ตัดจันตนสมบูรณ์" ของความปรารถนาและสาเหตุที่สูญหาย

คิดเกี่ยวกับสิ่งใดในปัจจุบัน อดีตหรืออนาคต"⁹⁸ ด้วยจินตนาการและเหตุผลเราก็เปลี่ยนประสบการณ์ให้เป็นการเห็นการณ์ไกล เรากลายมาเป็นผู้สร้างอนาคตของเราและเลิกเป็นทาสของอดีต

ดังนั้น เราจึงได้รับเสรีภาพเพียงประการเดียวที่เป็นของมนุษย์เท่านั้น ความเฉื่อยชาของอารมณ์เป็น "ความเป็นทาสของมนุษย์ การกระทำของเหตุผลเป็นอิสรภาพของมนุษย์" เสรีภาพมิได้มาจากกฎแห่งเหตุและผลหรือกระบวนการ ทว่ามาจากอารมณ์ส่วนหนึ่ง หรือแรงกระตุ้นและเสรีภาพมิได้มาจากอารมณ์ ทว่ามาจากอารมณ์ที่ไม่ประสานกันและไม่สมบูรณ์ เราเป็นอิสระตราบที่เรา⁹⁹ การเป็นยอดมนุษย์คือการเป็นอิสระจากสัญชาตญาณแบบปัจเจกชนนิยม มิใช่เป็นอิสระจากข้อบังคับในเรื่องความยุติธรรมของสังคมและความสุภาพ จากความสมบูรณ์และความยุติธรรมนี้ ก็เกิดความหนักแน่นของผู้มีปัญญา มิใช่ความพอใจในตนเองแบบชนชั้นสูงแห่งวีรบุรุษของอริสโตเติลห่างไกลจากความเย่อหยิ่งอย่างผู้ที่อยู่เหนือกว่าตามอุดมคติของนิทซ์ซี ทว่าจะมีลักษณะเป็นการวางเฉยแบบมิตรและการมีจิตอันสงบมากกว่า "คนที่ดีด้วยเหตุผล นั้นคือคนที่แสวงหาสิ่งเป็นประโยชน์แก่ตนด้วยการนำทางของเหตุผล ไม่ปรารถนาสิ่งให้แก่ตนเองที่ตนมิได้ปรารถนาให้กับมวลมนุษย์ด้วย"¹⁰⁰ การเป็นบุคคลยิ่งใหญ่มิใช่การได้รับการยกย่องเหนือมนุษย์ชาติ ปกครองผู้อื่น หากแต่เป็นการอยู่เหนือความลำเอียงและความไร้สาระของความปรารถนาที่มีต่อบอดและการปกครองตนเอง

นี่คือเสรีภาพที่สูงส่งยิ่งไปกว่าสิ่งที่มนุษย์เรียกว่าเจตจำนงเสรี ทั้งนี้เพราะเจตจำนงนั้นหาได้เป็นอิสระไม่และบางทีอาจไม่มี "เจตจำนง" ก็ได้ และอย่าปล่อยให้ผู้ใดนึกเอาเองว่า เขาไม่ต้องรับผิดชอบทางศีลธรรมกับความประพฤติและโครงสร้างชีวิตของเขาอีกต่อไป เพราะเหตุว่าเขามิได้เป็น "อิสระ" อีกแล้ว ด้วยเหตุที่การกระทำของมนุษย์ถูกกำหนดโดยความทรงจำของเขา สังคมจึงต้องอาศัยความหวังและความกลัวของพลเมืองสร้างเกณฑ์ของระเบียบสังคมและการร่วมมือขึ้นมา การศึกษาทั้งหลายล้วนมีข้อสมมติล่วงหน้าที่ยังอยู่กับความคิดแบบนิตินิยม และมีข้อห้ามมากมายซึ่งคาดหมายว่าจะมีส่วนร่วมในการกำหนดความประพฤติลงไปในชีวิตอันเปิดกว้างของคนหนุ่มสาว "ด้วยเหตุนี้ความชั่วร้ายที่เป็นผลตามมาจากการกระทำที่ชั่วร้ายจึงมิได้เป็นสิ่งที่น่ากลัวยิ่งหย่อนไปกว่า ทั้งนี้เพราะมันเกิดจากความจำเป็นไม่ว่าการกระทำของเราจะเป็นอิสระหรือไม่ก็ตาม มูลเหตุจูงใจของเรายังคงเป็นความหวังและความกลัวอยู่นั่นเอง" ดังนั้นคำยืนยันที่ว่าข้าพเจ้าไม่เปิดโอกาสให้ธรรมะและคำสั่งจึงเป็นคำยืนยันที่ผิดพลาด¹⁰¹ ในทางตรงกันข้ามนิตินิยมทำให้ชีวิตทางศีลธรรมดีขึ้น

⁹⁸ IV, 62

⁹⁹ เปรียบเทียบศาสตราจารย์ Dewey : แพทย์หรือวิศวกรคนหนึ่งเป็นอิสระในการคิดและการกระทำของตนในระดับที่เขารู้ว่าเขากำลังทำอะไร เป็นไปได้ที่เรานับคุณเฉไปสูเสรีภาพในที่นี้ Human Nature and Conduct, New York, 1922, p. 303

¹⁰⁰ IV, 18 บันทึก, จ้าง Whitman : พระเจ้า ข้าพเจ้าจะไม่ยอมเป็นเจ้าจงสิ่งใดที่ตนทั้งหมดไม่สามารถมีส่วนได้ในลักษณะซึ่งเท่าเทียมกัน

¹⁰¹ Epistle 43

มันสอนให้เราไม่ดูถูกหรือเยาะเย้ยผู้อื่นหรือโกรธผู้อื่น¹⁰² มนุษย์ "มิได้มีมลทิน" และแม้เราจะลงโทษผู้อื่น การลงโทษนั้นก็ทำไปโดยปราศจากความเกลียดชัง เรายกโทษให้เขาเพราะเขาไม่รู้ว่าเขาทำอะไรลงไป

เหนืออื่นใดนิยัตินิยมสนับสนุนให้เราหวังและอดทนต่อโชคชะตาทั้งสองด้าน ด้วยจิตใจแบบเดียวกัน เราระลึกได้ว่าสรรพสิ่งนั้นคิดตามมาด้วยประกาศคิดอันเป็นอมตะของพระเจ้า บางทีแม้แต่สิ่งนั้นก็อาจสอนให้เรารู้จัก "ความรักพระเจ้าในระดับปัญญา" (intellectual love of God) ซึ่งจะทำให้เรายอมรับกฎธรรมชาติด้วยความยินดีและพบความสำเร็จในขอบเขตของกฎนั้น บุคคลที่เห็นว่สรรพสิ่งถูกกำหนดมาแล้วนั้นจะไม่คร่ำครวญแม้เขาอาจจะขัดชินเพราะเขา "รับรู้" (perceive) สรรพสิ่งภายใต้ชนิดที่แน่นอนของอมตภาพ"¹⁰³ และเขาเข้าใจว่าโชคร้ายของเขานั้นมิใช่ความบังเอิญในแผนการทั้งหมด โชคร้ายเหล่านี้มีความสมเหตุสมผลในลำดับเหตุการณ์ที่เป็นอนันตภาพ และโครงสร้างของโลก จากความเห็นเช่นนั้นเขาก็ยกระดับตนเองจากความสุขทางอารมณ์เป็นครั้งคราวไปสู่ความสงบแห่งการไตร่ตรอง ซึ่งเห็นสรรพสิ่งเป็นส่วนหนึ่งของระเบียบและพัฒนาการที่เป็นนิรันดร เขาเรียนรู้ที่จะยอมให้กับสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และ "ไม่ว่าเขาจะเป็นตัวของเขาเองในขณะนี้หรือในอีกพันปี เขาก็พึงพอใจ"¹⁰⁴ เขาเรียนรู้บทเรียนดั้งเดิมที่ว่าพระเจามีใช้บุคลิกที่เอาแต่ใจ หมกมุ่นอยู่กับเรื่องส่วนตัวของผู้ที่ศรัทธาพระองค์ หากแต่ทรงเป็นผู้ค้ำจุนระเบียบแห่งจักรวาลเป็นนิรันดรเพลโตได้กล่าวถึงความคิดอันคงงามแบบเดียวกันนี้ไว้ใน**อุดมรัฐ** (Republic) "บุคคลที่มีจิตยึดเหนี่ยวอยู่กับสัจที่แท้จริง จะไม่มีเวลามาดูเรื่องราวกระจัดย่อยของมนุษย์หรือเต็มไปด้วยความริษยาเป็นปฏิปักษ์ต่อมนุษย์ ตาของเขาจะมุ่งอยู่ที่กฎซึ่งแน่นอนไม่เปลี่ยนแปลงซึ่งเขาจะไม่เห็นอันตรายหรือความเสียหายที่มีต่อกัน เขาเห็นแต่สรรพสิ่งที่เป็ระเบียบและดำเนินไปตามเหตุผล เขาจะเลียนแบบและทำตามสิ่งเหล่านี้เท่าที่เขามองเห็น"¹⁰⁵ นิกซซี กล่าวว่ "สิ่งที่จำเป็นมิได้สร้างความขุนเคืองให้กับข้าพเจ้า ความรักแห่งโชคชะตาเป็นแก่นธรรมชาติของข้าพเจ้า"¹⁰⁶ หรือคิกล์ที่ว่า

การทนต่อความจริงที่ปราศจากสิ่งปิดบัง
และการเผชิญกับสภาพแวดล้อม อย่างสงบ
นั่นคือสุดยอดแห่งอิปไตย¹⁰⁷

102 II, บทลง

103 II, 44 COR. 2

104 Whitman

105 500

106 EcceHome, หน้า 130 ดูจะเป็นความหวังจกนที่ซึ้งมากกว่าที่จะเป็นความตำเรีงของเขา

107 Hyperion, II, 203

ปรัชญาเช่นนี้สอนให้เราตอบรับชีวิตหรือแม้แต่ความตาย "ผู้ที่เป็นอิสระไม่คิดถึงอะไร
มากไปกว่าความตาย"¹⁰⁸ มันทำให้หัตถ์ดาที่หงุดหงิดของเราสงบลงด้วยทัศนคติที่กว้างไกล ช่วยสมาน
เราให้เข้ากับเป้าหมายภายในชีวิตจำกัด มันอาจนำไปสู่การทอดอาลัยและความเฉื่อยชาเชิงซึมแบบ
ตะวันออกกว่ามันเป็นรากฐานที่จำเป็นของปัญญาและพลังทั้งหลายด้วยกัน

4 ศาสนาและอภิปรัชญา

ดังที่เราได้เห็น ปรัชญาของสปีโนซานั้นเป็นความพยายามที่จะรักแม้แต่โลกที่ทอดทิ้งเขา
ไว้อย่างเดียวดาย และเช่นเดียวกับโงบซึ่งเป็นแบบฉบับของชนชาติที่เขาถือกำเนิดขึ้นมาและตั้งคำ
ถามว่าเป็นไปได้อย่างไรที่คนตึกๆ เช่นคนที่ถูกเลือกสรรแล้วจะต้องทนต่อการถูกข่มเหง การเนรเทศ
ตลอดจนความโศกสัลยนาานาชนิด ความคิดที่ว่าโลกเป็นกระบวนการของกฎที่ตายตัว และปราศ
จากความรู้สึกนั้นไปปลูกปลอบจิตใจเขาอยู่ระยะหนึ่ง แต่ในท้ายที่สุดเนื้อแห่งวิญญาณที่ฝังในศาสนา
ของเขาก็ได้เปลี่ยนกระบวนการอันไร้ชีวิตนั้นให้กลายเป็นสิ่งที่เกือบจะน่ารัก เขาได้พยายามที่จะผสาน
ความปรารถนาของเขาให้เข้ากันกับระเบียบสากลของสรรพสิ่ง จนกระทั่งมันเกือบจะกลายมาเป็น
ส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่แยกไม่ได้ "สิ่งดีที่สุดก็คือความรู้ในเอกภาพซึ่งจิตประสานกับธรรมชาติทั้ง
มวล"¹⁰⁹ แท้ที่จริงแล้วการแยกตัวของปัจเจกชนออกเป็นหน่วยย่อยนั้นในแง่หนึ่งเป็นสิ่งลวงตา เรา
เป็นส่วนหนึ่งของกระแสธารอันใหญ่หลวงแห่งกฎและเหตุเป็นส่วนหนึ่งของพระเจ้า เราเป็นร่างที่ไม่ยั่งยืน
ของสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่าตัวเราและเป็นนิรันดร ขณะที่เราตายไปร่างกายเราก็เป็นเซลล์ในกายของเผ่าพันธุ์
มนุษย์ เผ่าพันธุ์ของเราก็เป็นเหตุการณ์หนึ่งในละครแห่งชีวิต จิตของเราเป็นแสงสว่างชั่วคราวของ
แสงอันเป็นนิรันดร "จิตเท่าที่สามารถจะเข้าใจตัวของมันเองได้ เป็นวิถีคิดอันเป็นอมตะแบบหนึ่งและ
ถูกกำหนดโดยวิถีคิดแบบอื่น เป็นเช่นนี้เรื่อยไปไม่รู้จบ ดังนั้นมันจึงเป็นองค์ประกอบของสิ่งเดียวกัน
คือปัญญาแห่งพระเจ้าอันเป็นนิรันดรและเป็นอนันตภาพ"¹¹⁰ ในทัศนะแบบสฤทเทวนิยม
(pantheism) ที่ผสมผสานปัจเจกบุคคลกับสรรพสิ่งนั้น ความเป็นตะวันออกก็ได้ปลงเสียงอีกครั้งหนึ่ง
เราได้ยินเสียงสะท้อนของโฮเมอร์ผู้ "ไม่เคยเรียกเอกภพเป็นสอง" และโคลงฮินดูโบราณที่ว่า "พึงรู้
ไว้เถิดว่าในตัวท่านและสรรพสิ่งเป็นที่สถิตย์แห่งวิญญาณเดียวกัน จงไล่ความฝันที่แบ่งแยกแต่ละส่วน
ออกจากส่วนรวม"¹¹¹ ธอโรได้กล่าวไว้ "บางครั้งขณะที่ข้าพเจ้าลอยล่องอย่างเกียจคร้านอยู่ในบริเวณ
สระวอลเดน ข้าพเจ้าได้ยุติการดำเนินชีวิตลงและเริ่มเป็นตัวตนขึ้นมา"

108 *Ethics*, IV, 67

109 *De Emendatione*, p.230

110 *Ethics*, V, 40, หมายเหตุ

111 In Pollock, 169, 145

ด้วยลักษณะขององค์ประกอบย่อยๆ ของส่วนทั้งหมดนี้เองทำให้เราเป็นอมตะ "จิตของมนุษย์นั้นจะไม่แตกทำลายลงโดยสิ้นเชิงพร้อมๆ กับร่างกายยังมีบางส่วนที่ดำรงอยู่ชั่วนิรันดร์"¹¹² นี้คือส่วนที่เห็นทุกสิ่งเป็นหน่วยย่อยของสิ่งที่เป็นอมตะ ยิ่งเรามองสิ่งต่างๆ ในลักษณะนี้มากยิ่งขึ้นเท่าใด ความคิดของเราก็ยิ่งเป็นอมตะมากขึ้นเท่านั้น ข้อเขียนของสปีโนซาในตอนนี้มีลักษณะที่คลุมเครือมากกว่าปกติ และหลังจากการถกเถียงอันไม่รู้จบในหมู่ นักจิตวิทยาทั้งหลาย ภาษาของเขาก็ยังสื่อความแก่ผู้อ่านในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป บางครั้งเราคิดว่าเขาคงหมายถึงอมตภาพโดยเสียงเล่าลือแบบบอร์ช เอลเลียต ซึ่งสิ่งที่มีเหตุผลที่สุดคงามที่สุดในความคิดและชีวิตของเรายังคงดำรงอยู่อย่างน่าชื่นชม ตลอดกาล บางครั้งสปีโนซาดูเหมือนจะคิดถึงอมตภาพส่วนตนของปัจเจกบุคคล อาจเป็นได้ว่าขณะที่ความตายปรากฏตัวขึ้นในเส้นทางของเขาก่อนกำหนด เขาใฝ่ฝันที่จะปลุกปลอบตนเองด้วยความหวังนี้ซึ่งบังเกิดขึ้นในหัวใจของมนุษย์เสมอมา ทว่าเขายังคงยืนยันที่จะแยกนิรันดร์ภาพ (eternity) จากความถาวร (everlastingness) : "หากเราใส่ใจกับทัศนคติของคนทั่วไป เราจะเห็นว่าคนเหล่านี้สำนึก ถึงความเป็นนิรันดร์ภาพแห่งจิตของตน แต่คนเหล่านี้สับสนคิดว่านิรันดร์ภาพแห่งจิตของตน คือระยะเวลาและถือว่ามันคือจินตนาการหรือความทรงจำ ซึ่งเขาเชื่อว่าจะยังคงอยู่หลังจากที่เราตายไปแล้ว"¹¹³ แต่สปีโนซาล้ำกับอริสโตเติลที่แม้จะกล่าวถึงอมตภาพก็ปฏิเสธความทรงจำส่วนบุคคลที่คงอยู่หลังความตาย "จิตไม่สามารถคาดคะเนหรือจดจำสิ่งต่างๆ ได้หากปราศจากกาย"¹¹⁴ และเขาหาได้เชื่อในรางวัลจากสวรรค์ไม่ : "คนที่ยังอยู่ห่างไกลจากคุณค่าที่แท้จริงของคุณธรรมคือผู้ที่คาดหวังจากการทำความดี เสมือนว่าคุณธรรมนั้นเป็นทาสอันยิ่งใหญ่ซึ่งพระเจ้าจะทรงประทานรางวัลอันมหาศาลให้แก่เขา ราวกับว่าคุณธรรมและการรับใช้พระเจ้ามิใช่ความสุขโดยตัวของมันเองและเป็นอิสราภาพอันยิ่งใหญ่"¹¹⁵ "ความสุขตามที่ปรากฏในประพจน์ท้ายของหนังสือของสปีโนซา "หาใช่รางวัลจากคุณธรรมไม่ หากแต่เป็นตัวคุณธรรมนั่นเอง" และบางทีในทำนองเดียวกัน อมตภาพใ้รางวัลจากความคิดอันแจ่มชัดไม่ หากแต่เป็นตัวความคิดที่แจ่มชัดเอง เพราะมันเป็นสิ่งที่นำอดีตไปสู่ปัจจุบันและก้าวไปสู่อนาคต เหตุฉะนั้นมันจึงก้าวข้ามขีดจำกัดและความคับแคบแห่งกาลเวลา อีกทั้งยังจับความเป็นจริงอันเป็นอมตะที่อยู่เบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงทั้งมวล ความคิดเช่นนี้เป็นความคิดอมตะด้วยเหตุที่ว่าความจริงทุกประการเป็นงานสร้างสรรค์ที่ถาวร เป็นส่วนหนึ่งของการแสวงหาตลอดกาลของมนุษย์และมีอิทธิพลต่อเขาอย่างไม่รู้จบ

ด้วยข้อความที่ตื้นตันดีดดีและเต็มไปด้วยความหวังเช่นนี้ที่ Ethics ได้จบลง เป็นสิ่งที่ไม่ปรากฏบ่อยครั้งนักที่หนังสือเล่มหนึ่งจะสามารถรวบรวมความคิดไว้ได้มากเช่นนี้ ทั้งยังก่อให้เกิดคำวิจารณ์มากมาย และยังคงดำรงความเป็นยุทธภูมิที่คุกรุ่นสำหรับการวิพากษ์วิจารณ์อันเผ็ดร้อน

112 *Ethics*, V, 23

113 V, 34, วรรคที่

114 V, 21

115 II, 49, วรรคที่

อภิปรายในหนังสือนี้อาจมีข้อบกพร่อง จิตวิทยาที่ปรากฏปราศจากความสมบูรณ์ เทววิทยาในนั้นไม่เป็นที่ยอมรับและขาดความแจ่มชัด หากแต่ว่าวิญญาณ แก่นและสารัตถะของหนังสือเล่มนี้จะไม่มีผู้อ่านคนใดที่ได้อ่านไม่ชื่นชม ในย่อหน้าสรุป วิญญาณอันเป็นแก่นสารของหนังสือนี้ได้ปรากฏอย่างแจ่มชัดในคำพูดอันไพเราะจับใจและเรียบง่าย :

โดยนัยนี้ข้าพเจ้าได้ยุติทุกสิ่งทีข้าพเจ้าปรารถนาจะชี้ให้เห็นเกี่ยวกับอำนาจของจิตเหนืออารมณ์ หรือเสรีภาพแห่งจิต จากที่กล่าวมาเป็นที่น่าพอใจแล้วว่าผู้มีปัญญาย่อมก้าวไกลกว่าและเข้มแข็งกว่าคนโง่เขลาที่ถูกชักจูงด้วยคัมภีร์แต่สำหรับคนโง่เขลาจะถูกลูกปืนในหลาย ๆ ทางโดยเหตุจากภายนอกแล้ว เขายังจะไม่มีความได้รับความพอใจแห่งดวงจิตที่แท้จริงได้เลย ยิ่งกว่านั้นเขาจะดำรงชีวิตอยู่โดยไม่รู้จักตนเอง พระเจ้าและสรรพสิ่ง และเมื่อใดที่เขายุติที่จะเป็นแต่ผู้ถูกกระทำ ชีวิตของเขาก็จะยุติลงด้วย ในทางกลับกันบุคคลผู้มีปัญญาดังที่ได้รับการยกย่อง จะเป็นบุคคลซึ่งมีวิญญาณที่แน่นแฟ้นมั่นคง เขารู้จักตนเอง พระเจ้าและสรรพสิ่งเพราะความจำเป็นที่อยู่เหนือกาลเวลา เขาไม่เคยหยุดการดำรงอยู่และจะมีความปิติในดวงจิตตลอดไป แม้ว่าทางสายที่ข้าพเจ้าแนะนำเพื่อไปสู่สิ่งนี้จะเป็ทางที่ยากลำบาก แต่คุณสามารถค้นหามันได้ และเป็นการแน่นอนที่ว่าทางนี้เป็นทางที่ลำบากในเมื่อค้นพบได้ไม่บ่อยนัก เป็นไปได้อย่างไรที่ทุกคนจะละเลยสิ่งนี้ถ้าการรอดพ้นเป็นสิ่งที่ได้มาโดยง่ายและสามารถค้นหาได้อย่างสะดวก แต่สิ่งที่เป็นเลิศทั้งหลายนั้นย่อมเป็นสิ่งที่ได้มาด้วยความยากลำบากพอ ๆ กับที่มันเป็นสิ่งที่หาได้ยาก

V. ทฤษฎีทางการเมือง

สิ่งที่ยังคงเหลือสำหรับการวิเคราะห์ของเราคือส่วนสำคัญที่น่าเศร้าคือเรื่อง **Tractatus Politicus** ผลงานในช่วงเจริญวัยของเขาที่หยุดชะงักลงเพราะการตายก่อนวัยอันสมควรของผู้ประพันธ์ งานชิ้นนี้แม้จะเป็นข้อเขียนสั้น ๆ ทว่ากลับอุดมไปด้วยความคิดจนทำให้เราตรัสึกไม่ได้ว่าเราได้สูญเสียอะไรไปมากมายทีเดียวเมื่อชีวิตอันสุขุมนี้ได้ปิดฉากลงขณะที่มันกำลังแบ่งบานอย่างเต็มที่ จังหวะเดียวกับที่ฮอบส์กำลังขีดรูระบบราชาธิปไตยอย่างแข็งขัน และประณามการต่อต้านระบบกษัตริย์ของคองคฤชอย่างรุนแรงพอ ๆ กับที่มิลตันสนับสนุนชนวนการนั้นนั้น สปิโนซามีตรของเดอวิทผู้นิยมระบบสาธารณรัฐ ก็ได้สร้างปรัชญาการเมืองซึ่งแสดงถึงความหวังในระบบเสรีนิยมและประชาธิปไตยที่กำลังก่อตัวในฮอลแลนด์ และหนังสือนี้ได้กลายเป็นแหล่งสำคัญของกระแสความคิดที่เจริญ

ธิปไตยที่กำลังก่อตัวในฮอลแลนด์ และหนังสือนี้ได้กลายเป็นแหล่งสำคัญของกระแสความคิดที่เจริญงอกงามเต็มที่ในงานของรุโซและการปฏิวัติ

สปีโนซาคิดว่า ประชาคมการเมืองทุกแบบย่อมพัฒนามาจากการแบ่งแยกกระหว่างระเบียบของธรรมชาติและระเบียบของศีลธรรม หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ การแบ่งแยกกระหว่างสิ่งที่ดำรงอยู่ก่อนและสิ่งที่เกิดขึ้นหลังจากการก่อสร้างตัวของสังคมที่มีระเบียบ สปีโนซาเชื่อว่าครั้งหนึ่งนั้นมนุษย์มีชีวิตอยู่ในลักษณะค่อนข้างโดดเดี่ยวปราศจากกฎหมายหรือองค์การทางสังคม ขณะนั้นความคิดในเรื่องความถูกต้อง ความยุติธรรมความอยุติธรรม อำนาจและความชอบธรรมยังคงเป็นสิ่งเดียวกันอยู่

"ไม่มีสิ่งใดที่ดำรงอยู่ในสภาวะธรรมชาติ ซึ่งจะเรียกได้ว่าดีหรือชั่วด้วยความยินยอมพร้อมใจของมนุษย์ ทั้งนี้เพราะมนุษย์ทุกคนที่อยู่ในภาวะธรรมชาตินิยมคำนึงถึงแต่ผลประโยชน์ของตนเองเท่านั้นและจะตัดสินใจชั่วตามจินตนาการของตน ตามผลประโยชน์ของตนเท่านั้น และจะไม่รับผิดของต่อผู้ใดหรือกฎหมายใดเว้นแต่ตนเอง ด้วยเหตุนี้มนุษย์ที่อยู่ในภาวะธรรมชาติจะไม่สามารถคิดถึงคำว่าบาปได้เว้นแต่เขาจะเป็นพลเมืองซึ่งได้มีการตกลงร่วมกันว่าสิ่งใดดีสิ่งใดชั่ว และแต่ละคนจะรับผิดชอบต่อรัฐ¹¹⁶ กฎและข้อบังคับของธรรมชาติซึ่งมนุษย์ถือกำเนิดขึ้นมาและดำรงชีวิตอยู่นั้นมิได้ห้ามสิ่งใดเว้นแต่สิ่งที่มนุษย์ไม่ปรารถนาหรือไม่ต้องการทำ และมีได้เป็นปฏิปักษ์ต่อการต่อสู้ ความเกลียดชัง ความโกรธ ความฉ้อฉลหรือกล่าวโดยทั่ว ๆ ไป สิ่งที่ดีมหาเรียกร่อง"¹¹⁷

เราบังเกิดความสะอิดใจเกี่ยวกับกฎธรรมชาติ หรือความไร้กฎเกณฑ์ของธรรมชาตินี้โดยการสังเกตพฤติกรรมของรัฐ "ไม่มีการเห็นแก่ประโยชน์ของผู้อื่นในหมู่ชนชาติต่าง ๆ"¹¹⁸ ทั้งนี้เพราะกฎหมายและศีลธรรมจะดำรงอยู่ได้ก็เฉพาะแต่ในองค์การที่มีอำนาจเป็นที่ยอมรับ "สิทธิ" แห่งรัฐในขณะนี้ก็คือ "สิทธิ" ที่เคยเป็นของปัจเจกบุคคล (และยังคงเป็นอยู่) นั่นคือ อำนาจ และรัฐผู้นำโดยหลังสมัยอย่างสุจริตของนักการทูต จะถูกขนานนามอย่างเหมาะสมว่า "มหาอำนาจ" และนี่คือสิ่งเดียวกันที่เกิดขึ้นกับสัตว์ ไม่มีองค์การร่วม ไม่มีกฎหมายหรือศีลธรรม แต่ละเผ่าพันธุ์จะกระทำแก่พวกอื่นอย่างที่คุณต้องการและสามารถทำได้¹¹⁹

116 *Ethics*, IV, 37, หมายเหตุ 2

117 *Traotatus Politicus*, ch. 2

118 Bismarck

119 *Ethics*, IV, 37 หมายเหตุ 1 and App, 27.

แต่ในหมู่ของมนุษย์ ความต้องการร่วมกันก่อให้เกิดความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อำนาจตามธรรมชาตินี้เลยกลายเป็นระบบศีลธรรมเกี่ยวกับสิทธิ "มนุษย์ทุกคนกลัวความโดดเดี่ยว เพราะไม่มีใครที่อยู่ตามลำพังจะแข็งแรงพอที่จะปกป้องตนเองและจัดหาสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตได้ ดังนั้นโดยธรรมชาติมนุษย์จึงมีแนวโน้มที่จะรวมตัวกันเป็นสังคม" ¹²⁰ เพื่อที่จะป้องกันภัย "กำลังหรือความแข็งแรง ของคนๆ เดียวย่อมไม่เพียงพอ หากมนุษย์ไม่ดำเนินการให้มีความร่วมมือและการแลกเปลี่ยนกัน" ¹²¹ อย่างไรก็ตามโดยธรรมชาติมนุษย์มิได้ถูกสร้างขึ้นมาให้มีความอดทนต่อระเบียบสังคม ทว่าภัยอันตรายทำให้เกิดการร่วมมือกัน ซึ่งในท้ายที่สุดก็นำไปสู่การพุ่มพักและเสริมสร้างสัญชาตญาณสังคมขึ้น "มนุษย์มิได้เกิดมาเพื่อเป็นพลเมืองแต่เขาต้องถูกทำให้เหมาะสมที่จะเป็นพลเมือง" ¹²²

โดยเนื้อแท้แล้ว มนุษย์ส่วนใหญ่เป็นปัจเจกบุคคลที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกฎหมายหรือประเพณี สัญชาตญาณสังคมเป็นสิ่งเกิดขึ้นทีหลังและไม่รุนแรงเท่าความเป็นปัจเจกบุคคล จึงต้องการการกระตุ้นมนุษย์ไม่ "ดีโดยธรรมชาติ" ดังที่รูโซได้คาดไว้อย่างผิดพลาด จากการสังสรรค์แม้แต่เพียงในครอบครัว ความเห็นอกเห็นใจ ความรู้สึกเมตตา และในท้ายที่สุดความกรุณาจะบังเกิดขึ้น เราพึงใจในสิ่งที่เหมือนเรา "เราสงสารไม่เพียงแต่สิ่งที่เรารักเท่านั้น หากยังสงสารคนที่เราคิดว่าคล้ายคลึงกับเรามากด้วย" ¹²³ จากสิ่งนี้เอง "การมีอารมณ์คล้ายตาม" ¹²⁴ ก็บังเกิดขึ้น และในท้ายที่สุดความสำนึกในบางระดับก็เกิดตามมา อย่างไรก็ตามความสำนึกนี้หาได้มีมาแต่กำเนิดไม่ หากแต่เป็นสิ่งที่เราเรียนรู้ภายหลังและจะแตกต่างกันไปตามสภาพภูมิศาสตร์ ¹²⁵ ความสำนึกนี้คือสิ่งที่ส่งสมกันมาในประเพณีทางศีลธรรมของกลุ่มที่สะสมไว้ในจิตใจของปัจเจกชนที่พัฒนา จากสิ่งนี้สังคมสามารถจะสร้างความเป็นมิตรขึ้นได้ในจิตใจของศัตรู นั่นคือวิญญาณของปัจเจกชน

การพัฒนานี้จะค่อย ๆ ก้าวไปสู่ภาวะที่อำนาจในภาวะธรรมชาติของปัจเจกบุคคลหันมายอมรับอำนาจของกฎหมายและศีลธรรมของสังคมที่เป็นระเบียบ อำนาจยังคงเป็นความชอบธรรมอยู่ แต่อำนาจของกลุ่มจะเป็นตัวจำกัดอำนาจของปัจเจกชน ซึ่งในทางทฤษฎีนี้คือการจำกัดอำนาจลงเฉพาะสิทธิส่วนบุคคล ตลอดจนจำกัดการใช้อำนาจของบุคคลให้สอดคล้องกับเสรีภาพอันเท่าเทียมกันของบุคคลอื่น ส่วนหนึ่งของอำนาจตามธรรมชาติของปัจเจกชนหรือองค์อธิปัตย์จะถูกส่งมอบให้กับสังคมที่เป็นระเบียบ เพื่อแลกกับการขยายขอบเขตของอำนาจที่ยังคงเหลืออยู่ ยกตัวอย่างเช่น

¹²⁰ T.T.P., ch. 6.

¹²¹ *Ethics*, IV, App. 28

¹²² T. P., ch. 5

¹²³ *Ethics*, III, 22, บันทึก

¹²⁴ อ้างแล้ว, 27 บันทึก 1

¹²⁵ III, App. 27

เราต้วนที่จะโกรธจนทำอันตรายผู้อื่นก็เพื่อที่จะได้เป็นอิสระจากการถูกผู้อื่นทำร้ายเราตอบแทน กฎหมายเป็นสิ่งจำเป็นเพราะมนุษย์มักตกเป็นทาสของตัณหา ถ้ามวลมนุษย์มีเหตุผล กฎหมายก็เป็นสิ่งที่ไม่จำเป็น กฎหมายที่สมบูรณ์จะมีบทบาทต่อมนุษย์จริงเดียวกับที่เหตุผลอันสมบูรณ์มีบทบาทต่อตัณหา อาจเป็นความร่วมมือของพลังที่ขัดแย้งกันเพื่อหลีกเลี่ยงความพินาศและเพิ่มอำนาจในส่วนรวมก็ได้ เหมือนดังเช่นในอภิปรัชญา เหตุผลคือสัญชาตญาณของระเบียบในสรรพสิ่งและในจริยศาสตร์ สิ่งนั้นก็คือการสร้างระเบียบให้กับความปรารถนาเช่นเดียวกัน ในเรื่องของการเมืองสิ่งนั้นคือการสร้างระเบียบในหมู่มนุษย์ รัฐที่สมบูรณ์จะต้องจำกัดอำนาจของพลเมืองลงในลักษณะที่จะไม่ทำให้อำนาจนี้สร้างอันตรายขึ้นได้ รัฐจะไม่เพิกถอนอิสรภาพ เว้นแต่จะให้มีอิสรภาพเพิ่มมากขึ้น

"จุดหมายปลายทางสุดท้ายของรัฐมิใช่การครอบงำมนุษย์หรือเห็นยวรั้งเขาไว้ด้วยความกลัว หากแต่จะเป็นเช่นนั้นเพื่อปลดปล่อยมนุษย์ให้หลุดพ้นจากความกลัว ซึ่งจะทำให้เขามีชีวิตและประพฤติด้วยความมั่นใจและไม่เป็นอันตรายทั้งต่อตนเองและเพื่อนบ้าน ข้าพเจ้าขออย่าว่า จุดหมายปลายทางของรัฐมิใช่การทำให้มนุษย์ที่มีเหตุผลกลายเป็นสัตว์ป่าและเครื่องจักร แต่จะต้องเอื้ออำนวยให้ร่างกายและจิตใจของมนุษย์ทำหน้าที่อย่างปลอดภัย รัฐจะต้องชักนำมนุษย์ให้ดำรงชีวิตด้วยเหตุผล และใช้เหตุผลอย่างเป็นอิสระ เพื่อที่ว่าเขาจะได้ไม่เสียพลังไปกับความเกลียดชัง ความโกรธ ความหลอกลวงหรือประพฤติตนอย่างอยุติธรรมต่อกันและกัน ดังนั้นเป้าหมายสุดท้ายของรัฐก็คืออิสรภาพ¹²⁶

เสรีภาพคือเป้าหมายของรัฐด้วยเหตุผลที่ว่าหน้าที่ของรัฐคือการส่งเสริมความเจริญ และความเจริญนี้ขึ้นอยู่กับสมรรถภาพที่จะแสวงหาเสรีภาพ แต่ถ้ากฎหมายขัดขวางความมั่งคั่งและเสรีภาพเล่า มนุษย์จะอย่างไรหากรัฐมุ่งแสวงหาแต่แนวทางที่จะรักษาตัวให้รอดเช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตหรือองค์การทุกชนิด (ซึ่งโดยทั่วไปไปหมายถึงผู้อยู่ในตำแหน่งพยายามหาวิธีที่จะอยู่ในตำแหน่งต่อไป) และกลายมาเป็นกลไกที่ครอบงำและแสวงหาผลประโยชน์ สปิโนซาให้คำตอบว่าให้เชื่อฟังแม้แต่กฎหมายที่อยู่ธรรมตราบใดที่กฎหมายนั้นยังเปิดโอกาสให้มีการประท้วง และอภิปรายอย่างมีเหตุผล ตลอดจนปล่อยให้มีการพูดเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างสงบ "ข้าพเจ้าขอสารภาพว่าเสรีภาพแบบนั้นอาจทำให้เกิดความไม่สะดวกบางประการในบางครั้ง แต่มีปัญหานิดใดบ้างเล่าที่ยุติได้อย่างชาญฉลาด จนกระทั่งไม่มีข้อผิดพลาดใดๆ เกิดขึ้น"¹²⁷ กฎหมายที่เป็นปฏิปักษ์ต่อเสรีภาพในการพูดคือกฎหมายที่ล้มล้างกฎหมายทั้งหมด เพราะมนุษย์ไม่สามารถเคารพกฎหมายที่เขาวิพากษ์วิจารณ์ไม่ได้

126 TTP, ch. 20

127 อ้างแล้ว

"ยิ่งรัฐบาลพยายามจะลดรอนเสรีภาพในการพูดลงมากเท่าใด การต่อต้านอย่างแข็งขันจะมีมากขึ้น แม้จะมีใช้จากทั่วโลก... แต่จากคนที่ การศึกษา ศิลธรรม และคุณธรรมทำให้เขาเป็นอิสระ มนุษย์โดยทั่วไปนั้นมีลักษณะที่มีความอดกลั้นน้อย ถ้าสิ่งที่เขาเชื่อว่าเป็นความจริงถูกกล่าวหาว่าเป็นปฏิบัติต่อกฎหมาย... ภายใต้สภาวะการณ์เช่นนั้นเขาจะไม่คิดว่าความรังเกียจในกฎหมายและละเว้นที่จะมีปฏิริยาต่อรัฐบาลเป็นความเสื่อมเสียหากแต่กลับเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีเกียรติยิ่ง¹²⁸ กฎหมายซึ่งละเมิดได้ง่ายโดยไม่ทำให้ผู้อื่นเสียหายเป็นเพียงเรื่องชวนหัว และกฎหมายชนิดนั้นย่อมไม่สามารถยับยั้งความปรารถนาและกิเลสของมนุษย์ได้หากแต่กลับจะช่วยส่งเสริมกิเลสของมนุษย์ให้มากขึ้น **เรายังจะต่อต้านข้อห้ามและปรารถนาในสิ่งที่เราถูกปฏิเสธ**¹²⁹

และสปิโนซาก็ได้สรุปเช่นชาวอเมริกันที่สนับสนุนรัฐธรรมนูญที่ดีว่า "หากการกระทำจะสามารถเป็นรากฐานของการไต่สวนอาชญากรได้ และการพูดจะกระทำได้อย่างเสรี การก่อความไม่สงบจะถูกขจัดออกไปจากการอ้างเหตุผลทุกประเภท"¹³⁰

ยิ่งรัฐควบคุมจิตใจของมนุษย์น้อยลงเท่าใด ก็ยิ่งเป็นการดีสำหรับพลเมืองและรัฐ ในขณะที่สปิโนซาตระหนักถึงความจำเป็นของรัฐ เขาก็ไม่วางใจในรัฐที่เดียวด้วยรู้ว่าอำนาจนั้นจะจ่อจลแม้แต่คนที่ไม่มีนิสัยจ่อจล (นี่จะเป็นชื่อของโรเบสปีแอร์กระมัง) และเขามิได้มองการขยายอำนาจของรัฐจากองค์การและการกระทำไปสู่วิญญาณและความคิดของมนุษย์ด้วยสันติธรรม เขาเห็นว่ามันคือจุดจบของความเจริญและความเสื่อมของกลุ่ม ดังนั้นเขาจึงคัดค้านการควบคุมของรัฐในเรื่องการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับมหาวิทยาลัย "สถาบันการศึกษาซึ่งสร้างขึ้นจากเงินของสาธารณชนนั้นสร้างขึ้นเพื่อยับยั้งความสามารถตามธรรมชาติของมนุษย์มากกว่าจะส่งเสริมสิ่งนี้ แต่ในเครือประเทศที่เป็นอิสระ ศิลปและวิทยาการจะได้รับการสนับสนุนเต็มที่ ถ้าคนที่ขอลี้ภัยจะได้รับอนุญาตให้สอนอย่างเปิดเผยด้วยทุนและการเลี้ยงของเขาเอง"¹³¹ สปิโนซามีได้ตอบปัญหาว่าจะหาทางสายกลางระหว่างมหาวิทยาลัยที่ควบคุมโดยรัฐ และมหาวิทยาลัยที่ควบคุมโดยเอกชนได้อย่างไร เอกชนในสมัยของเขานั้นยังมีได้เติบโตจนถึงขนาดที่จะก่อปัญหาอันใดขึ้นมา เห็นได้ชัดว่าอุดมคติของเขานั้นคือ การศึกษาระดับสูงแบบที่เคยเจริญในกรีกในครั้งหนึ่งซึ่งเป็นการศึกษาที่มีได้เกิดจากสถาบันหากแต่มาจาก

128 อังแล้ว

129 T. P. , ch. 10 (เรายังจะต่อต้านข้อห้ามและปรารถนาในสิ่งที่เราถูกปฏิเสธ)

130 T. T. P. , ch. 17

131 T. P. , ch. 8

ปัจเจกชนที่เป็นอิสระ "โสพิสต์" ซึ่งสัญจรจากนครหนึ่งไปยังอีกนครหนึ่ง และถ่ายทอดวิชาอย่างเป็นอิสระจากการควบคุมของสาธารณะหรือเอกชน

สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงการเริ่มต้น รูปแบบของรัฐบาลไม่ว่าจะเป็นแบบใดคงไม่ทำให้ความแตกต่างมากมายเท่าใดนัก และสปิโนซาก็เพียงแต่แสดงความพึงใจพอประมาณในระบบประชาธิปไตยเท่านั้น รูปแบบของรัฐบาลจารีตนิยมแบบใดก็สามารถในลักษณะที่ "เพื่อว่าทุกคน . . . อาจขอบสิทธิ์ในสังคมมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตัวได้ นี่คือการ" ของผู้ร่างกฎหมาย¹³² ราชาธิปไตยนั้นมีประสิทธิภาพ ทว่ากดขี่และใช้อำนาจ

มักคิดกันว่าประสบการณ์จะสอนว่าการมอบอำนาจทั้งหมดให้คนคนเดียวจะทำให้เกิดความสงบสันติ เพราะไม่มีอาณาจักรใดที่ดำรงอยู่ได้เป็นเวลานานโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงดังที่เห็นในอาณาจักรของพวกเตอร์ก ในอีกด้านหนึ่งไม่มีอะไรที่อยู่ได้ชั่วครู่ชั่วยาม ดังเช่นสิ่งที่เป็นที่นิยม หรือเป็นประชาธิปไตยหรือก่อให้เกิดการกบฏ กระนั้นก็ตามหากระบบทาส ความป่าเถื่อนและความโหดเดียดจะถูกรเรียกว่าสันติภาพ มนุษย์ก็คงจะไม่ไซ้คร้ายยิ่งไปกว่านี้อีกแล้ว เป็นธรรมดาที่บุตรกับบิดามารดาจะทะเลาะกันรุนแรงกว่าที่นายกับทาสจะทะเลาะกัน . . . กระนั้นก็ตามการจะเปลี่ยนสิทธิ์ของบิดามาเป็นสิทธิ์ในทรัพย์สิน และนับบุตรเป็นเพียงทาสก็หาได้ช่วยส่งเสริมศิลปะในการครองเรือนไม่มีใช้สันติภาพแต่เป็นระบบทาสต่างหากที่ได้รับการสนับสนุน โดยการส่งมอบอำนาจทั้งหมดให้กับคนคนเดียว¹³³

ซึ่งเขาได้เพิ่มเติมข้อความเกี่ยวกับนโยบายลับว่า

"เพลงนี้คือเพลงที่พวกกระหายอำนาจเต็มๆมักจะร้องว่าผลประโยชน์ของรัฐคือการที่กิจการของรัฐดำเนินไปอย่างเป็นความลับ . . . แต่ยิ่งข้ออภิปรายนั้นแอบแฝงอยู่ภายใต้หน้ากากของการสงเคราะห์จากรัฐมากเท่าใดการกดขี่ต่อทาสที่เขาจะซักจูงก็ย่อมจะมีมากยิ่งขึ้นเท่านั้น . . . ให้ศัตรูรัฐในคำแนะนำที่ถูกต้องดีกว่าที่จะปกปิดความเลวร้ายที่แอบแฝงอยู่ในตัวของทรราชไม่ให้ประชาชน

132 T. T. P. , ch. 17

133 T. T. P. , ch. 6

ได้รู้ บุคคลใดที่ปฏิบัติภารกิจของชาติอย่างลึกซึ้งก็จะมีอำนาจเต็มที่
ในการกิจนั้น และขณะที่บุคคลเหล่านี้วางแผนต่อต้านศัตรูในเวลา
สงครามเขาก็วางแผนต่อต้านประชาชนในยามสงบด้วย¹³⁴

ประชาธิปไตยเป็นรูปแบบของรัฐบาลที่มีเหตุผลมากที่สุด ทั้งนี้เพราะในรัฐบาลแบบนี้ "ทุกคน
ยอมให้อำนาจนี้ควบคุมพฤติกรรมของเขา แต่จะไม่ยอมให้อำนาจนี้เข้ามาควบคุมการตัดสินใจและ
การใช้เหตุผลของเขา ตัวอย่างเช่น จะเห็นได้ว่าทุกคนคิดไม่เหมือนกัน เสียงของคนส่วนใหญ่จะมี
พลังเทียบเท่ากฎหมาย¹³⁵ ฐานทางทหารขอระบอบประชาธิปไตยจะต้องเป็นบริการสากล ประชาชน
จะเก็บรักษาอาวุธไว้ในยามสงบ¹³⁶ ฐานรายได้ของแผ่นดินก็จะมาจากภาษีเท่านั้น¹³⁷ จุดอ่อนของ
ประชาธิปไตย ก็คือ แนวโน้มที่คนซึ่งไม่ดิบดีอะไรสักจะขึ้นมาอยู่ในอำนาจและไม่มีทางใดที่จะหลีกเลี่ยง
สภาพนี้ได้เว้นแต่จะจำกัดลงไปว่าผู้ที่ขึ้นมาอยู่ในตำแหน่งเป็นคนที่ "มีความชำนาญที่ได้รับการฝึกฝน
มา"¹³⁸ ปริมาณนั้นโดยตัวของมันเองแล้วจะไม่เคยสร้างปัญญาและอาจจะมอบตำแหน่งที่ดีที่สุดให้
แก่พวกช่างประจบเสวๆ "อารมณ์อันไม่แน่นอนของคนส่วนมากแทบจะทำให้คนที่มิประสบการณ์ที่แท้
เพราะคนเหล่านี้ตกอยู่ภายใต้การชักนำของอารมณ์มิใช่เหตุผล"¹³⁹ โดยเหตุนี้รัฐบาลประชาธิปไตย
จึงกลายเป็นขบวนการของนักปลุกปั่นชั่วครว และคนที่มีความสามารถที่จะก้าวเข้ามาในรายชื่อ
ที่เขาอาจจะถูกตัดสินและประเมินค่าโดยคนที่ไร้ค่า¹⁴⁰ ในไม่ช้าไม่นานคนที่มีความสามารถที่มีมาก
ขึ้นก็จะลุกขึ้นต่อต้านระบบเช่นนี้แม้เขาจะเป็นคนกลุ่มน้อยก็ตาม "ข้าพเจ้าจึงคิดว่าโดยนัยนี้แหละที่
ประชาธิปไตยเปลี่ยนมาเป็นระบอบอภิชนาธิปไตย และกลายมาเป็นราชาธิปไตยในท้ายที่สุด"¹⁴¹
และในท้ายที่สุด ประชาชนก็จะเลือกระบบทรราชแทนสภาพของความสับสนวุ่นวาย ความเสมอภาค
ในทางอำนาจเป็นสภาพที่ไม่คงเส้นวา โดยธรรมชาติแล้วมนุษย์ไม่ทำเทียมกันและ "บุคคลที่แสวงหา
ความเสมอภาคท่ามกลางความไม่เสมอภาคก็คือคนที่แสวงหาสิ่งไร้สาระ" ประชาธิปไตยยังคงต้องแก้
ปัญหาในเรื่องของการแสวงหาคนที่มีความสามารถที่สุด ในขณะเดียวกันก็จะเปิดโอกาสให้ประชาชน
ได้เลือกคนจากกลุ่มที่ได้รับการอบรมและเหมาะสม ตามที่เขาต้องการมาเป็นผู้ปกครองด้วย

134 T. P., ch. 7.

135 T. T. P., ch. 20.

136 T. P., ch. 7.

137 "นาแลนแห่งดินทั้งหมด และ (ถ้าจัดการได้) บ้านช่องควรเป็นสมบัติสาธารณะ . . . ให้ประชาชนเข้าเป็น
รายปี . . . และด้วยปัจจัยเงินมิให้เขาเป็นอิสระจากการเก็บภาษีทุกประเภทแบบในยามปกติ" T. P. ; ch. 6

138 T. T. P., ch. 13

139 Ibid., ch. 17.

140 Ethics, IV, 58 บัณฑิต

141 T. P., ch. 8.

ใครจะรู้ว่าหากสปีโนซาได้มีโอกาสเขียนงานของเขาจนจบ ความเป็นอัจฉริยะของเขาอาจจะทำให้เขาสามารถให้ข้อคิดที่จะเป็นแสงสว่างให้กับการเมืองสมัยใหม่ก็ได้ สิ่งที่เราเฝ้าอยู่จากงานชิ้นนี้ซึ่งเป็นเพียงร่างความคิดขั้นต้นที่ยังไม่สมบูรณ์ของเขาเท่านั้น ขณะที่เขาเขียนบทที่ว่าด้วยประชาธิปไตย เขาก็ได้สิ้นชีวิตลง

VI . อิทธิพลของสปีโนซา

"สปีโนซาไม่ได้แสวงหาทางที่จะตั้งนิกายขึ้นมา และเขาก็ไม่ได้วางรากฐานให้แก่แต่นิกายเดียว"¹⁴² กระนั้นก็ตามปรัชญาต่อจากสมัยของเขาเป็นต้นมาล้วนแต่มีความคิดของเขาแทรกอยู่ทั้งสิ้น ในยุคหลังจากที่เขาสิ้นชีวิตลง ชื่อของเขาถูกกล่าวขานด้วยความเกลียดกลัว แม้กระทั่งอิ๋วมก็ยังคงพูดถึง "สมมติฐานอันน่าขยะแขยงของเขา" เลสได้กล่าวไว้ว่า "คนพูดถึงสปีโนซาราวกับว่าเขาเป็นสุนัขที่ตายแล้ว"

เลสซึ่งได้รื้อฟื้นชื่อเสียงของเขาขึ้นมาอีกครั้ง นักวิจารณ์ผู้ยิ่งใหญ่ได้สร้างความอัศจรรย์ใจให้แก่พวกจาโคบีในการสนทนาอันเลื่องชื่อของเขาทั้งสองในปี ค.ศ. 1780¹⁴³ โดยกล่าวว่าเขาเป็นผู้นิยมสปีโนซามาตลอดในช่วงที่เขาเป็นผู้ใหญ่แล้ว อีกทั้งได้ย้ำว่า "ไม่มีปรัชญาอื่นใดอีกแล้วนอกจากของ สปีโนซา" ความชื่นชมในสปีโนซาเองที่ได้กระซิบสายใยแห่งมิตรภาพระหว่างเขากับไมสเทลแมนเดลโซน และในบทละครที่ยิ่งใหญ่ของเขาที่ชื่อ *Nathan der Weise* เขาได้ถ่ายทอดทัศนะของเขาเกี่ยวกับยิวในอุดมคติ ซึ่งเขาได้มาจากพ่อค้าที่ยังมีชีวิตและนักปราชญ์ที่ตายไปแล้ว สองสามปีต่อมางานของ เฮอเดอร์ที่ชื่อ *Einige Gespräche Über Spinoza's System* ก็ได้ช่วยหันเหความสนใจของนักเทววิทยาเสรีนิยมมาสู่ *Ethics* ของไลเออมาคเกอร์ ผู้นำของสำนักนี้ได้จารึกไว้ว่า "สปีโนซาผู้ศักดิ์สิทธิ์และถูกขับออกจากศาสนา" ในขณะที่โนวาลิสกวีชาวออลิคเรียกเขาว่า "คนคลังพระเจ้า"

ขณะเดียวกันจาโคบีได้นำสปีโนซาเข้ามาสู่ความสนใจของเกอเต กวีผู้ยิ่งใหญ่ได้เปลี่ยนความเชื่อของเขา และได้เล่าให้เราฟังว่าในครั้งแรกที่ได้อ่าน *Ethics*¹⁴⁴ งานนี้คือปรัชญาที่วิญญูณส่วนลึกของเขารำร้องหามาตลอด ดังนั้นปรัชญาจึงแทรกซึมอยู่ในบทกวีนิพนธ์และร้อยแก้วของเขา

¹⁴² Pollock, 79.

¹⁴³ ตีพิมพ์ในฉบับพิมพ์ในงานของ Willis

¹⁴⁴ Brandes, *Main Currents in Nineteenth Century Literature*; New York, 1905; vol vi, p. 10 เปรียบเทียบ Brandes, *Wolfgang Goethe*; New York, 1924; vol. I, pp. 432-7

ณ ที่นี้เองที่เขาพบบทเรียนที่ว่า เราต้องยอมรับขีดจำกัดที่ธรรมชาติสร้างมาให้ และส่วนหนึ่งของการได้สูดเอาอากาศอันราบเรียบของสปิโนซานั้นเอง ที่ทำให้เกอเต้ก้าวออกมาจากลัทธิจินตนิยมอันร้อนแรงตามแบบของ โกอทซ์ และเวอธเทอร์มาสู่ความมั่นคงแบบคลาสสิกในชีวิตบั้นปลาย

พืชตะเฒ่า เซลลิง และเฮเกลได้ก้าวมาสู่ความหลากหลายแห่งลัทธิสากลเทวนิยมได้เพราะการผสมผสานทฤษฎีความรู้ของสปิโนซาเข้ากับคานท์ สิ่งนี้มาจากความพยายามที่จะรักษาตัวตนที่ฉัน (Ich) ของพืชตะเฒ่าถือกำเนิดขึ้นมา และเป็นที่มาของ "เจตจำนงที่จะมีชีวิต (Will to live) ของ โวเปิน เฮาเออร์ "เจตจำนงที่จะมีอำนาจ (will to power) ของนิทซ์เช่และ "แรงทะยานแห่งชีวิต (elan vital) ของแบร์กซอง เฮเกลได้แย้งไว้ว่าระบบของสปิโนซาเป็นระบบที่เคร่งครัดและไร้ชีวิตชีวา เขาล้มมองประกอบอันทรงพลังของสิ่งนี้ไปและรำลึกได้แต่เพียงมโนคติอันยิ่งใหญ่เกี่ยวกับพระเจ้าในฐานะที่เป็นกฎหมายซึ่งเขาได้นำมาเป็ "เหตุผลสูงสุด" (Absolute Reason)ของเขา แต่เขาก็ส่ายมือเพียงพอมือเมื่อกล่าวว่า "บุคคลจะเป็นนักปรัชญาได้ต้องเป็นนักนิยมสปิโนซาเสียก่อนในเบื้องต้น"

ในอังกฤษ อิทธิพลของสปิโนซาก้าวเข้ามาพร้อมกับกระแสการเคลื่อนไหวของพวกปฏิวัติและนักปฏิวัติรุ่นหนุ่มเช่นโคเลอริจ และเวิร์ดสเวิร์ท ก็กล่าวถึง "สปิโนซาในลักษณะซับซ้อน" (Spy-nosa) (ซึ่งพวกจารชนที่รัฐบาลส่งมาให้คอยจับตาดูพวกเขาเลยถือว่าคำอ้างอิงนี้เป็นเหมือนความสะอึกในการหายใจของตน) ด้วยความเร่าร้อนแจกเร่นพลังที่แฝงอยู่ในการสนทนาของปัญญาชนรัสเซียในยามปกติสุขของยุคจินตนิยม โคเลอริจทำให้แขกเฟลิดเฟลิดด้วยการสนทนาถึงสปิโนซา และเวิร์ดสเวิร์ทก็ได้ดึงเอาความคิดบางส่วนของสปิโนซามาบรรจุไว้ในกวีนิพนธ์อันมีชื่อบางตอนเกี่ยวกับ

บางสิ่ง

ที่พำนักของเขาคือลำแสงของดวงอาทิตย์ที่กำลังลับขอบฟ้า	
และทะเลที่เป็นวงกลม	และอากาศอันสดชื่น
และท้องฟ้าสีคราม	และในจิตใจของมนุษย์
หลังและวิญญาณ	ซึ่งกระตุ้น
สรรพสิ่งที่รู้คิด	เป้าหมายแห่งความคิด
และหมุนผ่านไปสูทุกสิ่ง	

เซลลีได้ลอก "คำรว่าด้วยศาสนาและรัฐ" จากต้นฉบับใน "ราชินีแม็บ (Queen Mab) และเริ่มแปลงานชิ้นนี้ซึ่งไบรอนได้สัญญาจะเขียนคำนำให้ ส่วนหนึ่งของต้นฉบับนี้ตกทอดมาอยู่ในมือของ อี. เอส. มิตเติลตัน ซึ่งคิดว่าเป็นงานของเซลลีเองและเรียกงานชิ้นนี้ว่า "ข้อคิดของเด็กนักเรียน . . . หยาบเกินกว่าที่จะตีพิมพ์ลงทั้งหมดได้" ในยุคหลังที่ยอร์ช เอเลียตประเพณีวันย่อยลงเธอได้แปล **Ethics** ออกมาแม้ว่าเธอจะไม่ได้ตีพิมพ์งานชิ้นนี้ บางคนอาจสงสัยว่าจากความใกล้ชิดกับนักประพันธ์ผู้นี้ สเปนเซอร์อาจจะได้รับอิทธิพลของสปิโนซามาเกี่ยวกับสิ่งที่เราไม่รู้ไม่ได้ เบฟฟอร์ด

แบกซ์ ได้กล่าวไว้ว่า "ทุกวันนี้มนุษย์ที่ต้องการความเด่นทุกคนจะไม่ประกาศว่างานของสปีโนซาบรรจ
ไว้ด้วยวิทยาศาสตร์สมัยใหม่"

บางทีคนหลายคนได้รับอิทธิพลจากสปีโนซา เพราะงานของเขาถืออำนาจต่อการตีความ
หลายๆ แบบและยังเสนอสิ่งใหม่ให้ทุกครั้งที่ได้อ่าน และข้อความที่ลึกซึ้งเหล่านี้ก็มีเหลี่ยมมุมสำหรับ
ผู้อ่านต่างประเภท บางคนอาจกล่าวถึงสปีโนซาเช่นที่พระกล่าวถึงพระปัญญา "บุคคลคนแรกจะไม่รู้จัก
เขาอย่างสมบูรณ์ และบุคคลคนสุดท้ายก็จะหาเขาไม่พบเช่นกันเพราะความคิดของเขามีมากกว่าท้อง
ทะเลและคำแนะนำของเขาก็ลึกล้ำเกินกว่าความลึกที่สุดของทะเล"

ในวาระที่สปีโนซาสิ้นชีวิตลงครบสองร้อยปี ได้มีการเรียไรเงินเพื่อก่อตั้งอนุสาวรีย์ของเขาที่
กรุงเฮก การบริจาคหลังไหลมาจากทุกมุมของโลกที่มีวัฒนธรรม ไม่เคยมีครั้งใดเลยที่อนุสาวรีย์
จะก่อกำเนิดขึ้นมาจากฐานแห่งความรักที่กว้างใหญ่ไพศาล ในพิธีเปิดอนุสาวรีย์ในปี ค.ศ. 1882
เออร์เนสต์ เรนาน ได้สรุปคำปราศรัยของเขาซึ่งบางทีอาจจะเป็นคำพูดที่เหมาะสมแก่การสรุปบทนี้
ของเราว่า "ความทุกข์จึงมีแก่ผู้ที่ได้กระหน่ำบุคคลที่ข้างใดตรงและอ่อนโยนผู้นี้ด้วยคำดูถูกถากถาง
ในอดีตที่ผ่านมา เขาควรจะถูกลงโทษ ด้วยความต่ำทรามความเบาปัญญาที่จะตระหนักถึงถึงประเสริฐ
ของเขา เช่นวิญญาณที่ต่ำทรามทั้งหลาย บนฐานหินนี้บุคคลผู้นี้จะชี้ทางแห่งความเจริญที่เขาได้พบ
ให้กับมวลมนุษย์และในกาลเวลาข้างหน้า นักเดินทางผู้มีวัฒนธรรมซึ่งผ่านมาทางจุดนี้จะกล่าวกับคน
เองว่า "นิมิตที่แท้จริง ของพระเจ้าที่เคยเกิดขึ้นนั้น บางทีอาจจะอยู่ ณ ที่นี้เอง"¹⁴⁵

บันทึกผู้แปล

เพนทาทุก (Pentateuch) หนังสือเล่มแรกในจำนวน 5 เล่มของคัมภีร์ไบเบิล อันได้แก่ Genesis ,
Exodus , Leviticus , Numbers และ Deuteronomy สัญชาตญาณ (instinct) ในทัศนของสปีโนซา
หมายถึงพลังแห่งการยืนยันตนเอง ความปรารถนาและความพยายาม

¹⁴⁵ *Ethics*, Everyman ed, introd, XXII, note

บทที่ 5

วอลแตร์

และยุคแห่งภูมิปัญญาในฝรั่งเศส

I. ปารีส : เอดิป

ณ กรุงปารีสใน ค.ศ. 1742 วอลแตร์กำลังฝึกมาดามว์แซลตูเมนิล ให้เข้าถึงบทโศกนาฏกรรมในการข่มละครที่ชื่อ เมโรป (Merope) ของเขา เจ้าหล่อนบ่นว่าเจ้าหล่อนคงจะต้องมี "ความชั่วร้ายที่สุด" ในตัวจริงจะกระตุ้นคณาคังที่เขาคองการให้แสดงได้ วอลแตร์ได้กลับมาว่า "นั่นแหละคุณต้องมีความชั่วร้ายในตัวจริงจะประสบความสำเร็จในงานศิลปะไม่ว่าแขนงใด"¹ ทั้งนี้ก็วิจารณ์และศัตรูของเขาเห็นพ้องต้องกันว่า วอลแตร์มีคุณสมบัติดังกล่าวอย่างสมบูรณ์ **แซงเตอะเบิฟ**² กล่าวว่า "เขามีความชั่วร้ายอยู่ในตัว" และเดอ แมสเตรอะเรียกเขาว่าเป็นมนุษย์ที่ "นรกได้มอบอำนาจทั้งหมดไว้ในมือเขา"³

วอลแตร์เป็นมนุษย์ที่เพียบพร้อมไปด้วยข้อบกพร่องทุกประการของยุคนี้ โดยแทบจะไม่ขาดโทษสมบัติอันใดไม่ว่าจะเป็นความไม่มีศรัทธาถึงใด ความขี้ริ้ว ความหลงตัว ความตลกคะนอง ความหยาบโลน ไร้ศีลธรรมถึงขนาดไม่สุจริตในบางครั้ง แต่ในขณะเดียวกัน วอลแตร์คนเดียวเท่านั้นเองที่

¹ Tallentyre, Life of Voltaire; third edition; p. 145

² Portraits of the Eighteenth Century; New York, 1905; vol. i, p. 196

³ Brandes, Main currents in Nineteenth Century Literature; vol. III, p. 107

เป็นคนมีเมตตาอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เอาใจใส่ต่อผู้อื่น ทุ่มเททั้งพลังกายและกำลังทรัพย์เพื่อช่วยเพื่อน
อย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยพอๆ กับที่เขาบดขยี้ศัตรู สามารถที่จะตัวเปล่าปากกาฆ่าคนได้แต่ก็พร้อม
จะปลดอาวุธทันทีที่มีการเสนอของอังอน-ช่างเป็นคนที่มีความขัดแย้งอะไรเช่นนี้

ทว่าคุณสมบัติเหล่านี้ไม่ว่าดีหรือเลวเป็นเพียงสิ่งรองหาใจหัวใจสำคัญของวอลแตร์ไม่ สิ่งที่น่า
อัศจรรย์และเป็นรากฐานของเขาคือสมองอันปราดเปรื่องและช่างคิดอย่างไม่เหน็ดเหนื่อย ผลงานของ
เขามีถึง 99 เล่ม แต่ละหน้าของหนังสือเหล่านี้จะเต็มไปด้วยความมีชีวิตชีวาและแก่นสารครอบคลุม
หัวข้อต่าง ๆ อย่างกว้างขวางราวกับหนังสือเอนไซโคลปีเดีย "อาชีพของข้าพเจ้าคือ การพูดในสิ่งที่
ข้าพเจ้าคิด"⁴ และสิ่งที่เขาคิดมักจะมีค่าควรแก่การกล่าวถึงเสมอ ด้วยเหตุที่สิ่งที่เขาพูดเขามักจะพูด
ได้ตัวอย่างหาที่เปรียบมิได้ หากเราไม่ได้อ่านงานของเขาในขณะนี้ (แม้ว่าความมีเล่ห์เหลี่ยมและความ
ฉลาดของอนาโตลฟรองซ์จะได้มาจากการศึกษาของเขา) ก็เป็นเพราะการทำสงครามกับเทววิทยา
แบบที่เขาทำมิใช่ประเด็นที่เราผูกพันสนใจอย่างลึกซึ้งอีกต่อไป เราได้ผ่านเลยไปสู่สนามรบอื่นและ
หมกมุ่นกับเศรษฐกิจในชีวิตนี้มากกว่าภูมิศาสตร์ของโลกหน้า การได้ชัยชนะอย่างเด็ดขาดเหนือศาสน
จักรและความเชื่อในไสยศาสตร์ของเขา ทำให้ประเด็นที่เขาถือว่าสำคัญหมดความสำคัญลง ชื่อเสียง
ของเขาส่วนใหญ่ได้มาจากการสนทนาที่ไม่มีใครสามารถเลียนแบบได้ ทว่าข้อเขียนยังคงอยู่ขณะที่คำ
พูดได้มลายหายไป คำพูดอันมีปีกของวอลแตร์ก็เช่นกัน สิ่งที่ยังคงเหลืออยู่สำหรับเราก็คือส่วนใหญ่
ที่เป็นเนื้อหนังมังสาของวอลแตร์ ทว่าส่วนที่เป็นดวงไฟอันศักดิ์สิทธิ์ของดวงวิญญาณเขานั้นหลงเหลือ
อยู่น้อยเต็มที กระนั้นก็ตามแม้ภาพของเขาจากกระจกของกาลเวลาจะพร่ามัว เขายังคงเป็นวิญญาณ
ที่น่าอัศจรรย์อยู่ดี "ปัญญาที่แปรความโกรธให้กลายเป็นความสนุก แปรไฟให้เป็นแสงสว่าง"⁵
บุคคลที่เป็นทั้งลมและไฟ เป็นคนน่าตื่นเต้นที่สุดที่เคยมีมา สร้างด้วยอะตอมซึ่งบางเบาและไหวระริก
มากกว่าผู้ใด ไม่มีบุคคลใดอีกแล้วที่กลไกภายในจะละเอียดอ่อนและความสมดุลจะเปลี่ยนแปลงและ
คงเส้นคงวาในขณะเดียวกันได้เท่ากับบุคคลผู้นี้⁶ เป็นไปได้ไหมว่าเขาเป็นพลังทางปัญญาที่ยิ่งใหญ่ที่สุด
ในประวัติศาสตร์

และเขาทำงานหนักและประสบความสำเร็จมากกว่ามนุษย์คนใดในยุคของเขา เขาได้กล่าวไว้
ว่า "การอยู่ว่างและการตายนับเป็นสิ่งเดียวกัน" "มนุษย์ทั้งหลายเป็นคนดีทั้งสิ้น ยกเว้นคนเกียจคร้าน"
เลขานุการของเขาได้เล่าว่าเขาเป็นคนตระหนักรู้เฉพาะในเรื่องของเวลาเท่านั้น⁷ "มนุษย์จะต้องสร้าง
งานซึ่งตนทำได้ให้ตนเองเพื่อจะค่าจุนชีวิตของตนเองในโลกนี้" . . . ยิ่งข้าพเจ้ามีอายุมากขึ้นเท่าใด
ข้าพเจ้ายิ่งพบว่างานเป็นสิ่งสำคัญมากยิ่งขึ้น ในระยะยาวงานกลายเป็นความสุขสูงสุดและเข้ามาแทน
ที่มายาของชีวิต⁸ "หากท่านไม่ต้องการทำอัศวินบาตรกรรมจงทำงานตลอดเวลา"⁹

⁴ Tallen Tyre p. 32

⁵ J.M. Robertson, *Voltaire*; 1922; p. 67.

⁶ Taine, *The Ancient Regime*; New York, 1876; p. 262

⁷ Voltaire, *Romances*; New York, 1829, p.12

⁸ In Sainte-Bouve, i, 226

⁹ Tallontyre, 93

การฆ่าตัวตายคงจะเป็นสิ่งที่ชั่วร้ายใจเขามาตลอดชีวิตเพราะเขาทำงานตลอดมา "เป็นเพราะเขาเป็นคนที่กระตือรือร้นในการมีชีวิตอยู่เต็มที่ เขาจึงทำให้ยุคทั้งยุคเป็นของเขา"¹⁰ เขาเป็นคนที่ศตวรรษที่ยิ่งใหญ่ที่สุด (ค.ศ. 1694 - ค.ศ. 1778) เป็นทั้งวิญญาณและสารัตถะของมัน วิคเตอร์ อูโก ได้กล่าวว่า "การเหยื่อของวอลแตร์คือการกล่าวถึงลักษณะที่เป็นภาพรวมทั้งหมดของศตวรรษที่ 18"¹¹ อิตาลีมียุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ เยอรมนีมียุคปฏิรูปศาสนา ทว่าฝรั่งเศสมีวอลแตร์ สำหรับประเทศของเขาวอลแตร์เป็นทั้งยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ ยุคปฏิรูปศาสนา รวมทั้งเป็นส่วนหนึ่งของยุคปฏิวัติด้วย เขารับมรดกความเป็นวิวัฒนาการอย่างมั่นคงจากมองแตจน์ และอารมณ์ขันของโลกจากราเบอเลส์ เขาต่อสู้กับความเชื่อในเวทมนต์ และความศกโง่งอย่างเอาจริงเอาจังและประสบความสำเร็จมากกว่าลูเธอร์และอีราสมัส คาลวาง นอกซ์หรือเมอลองซ์ตง เขามีส่วนช่วยเตรียมดินปืนซึ่งมีราโบ มาร์กตองตงและโรเบสปีแยร์ให้ระเบิดอาณาจักรเก่า สามารถเดินได้กล่าวว่า "หากเราจะตัดสิ้นมนุษย์จากผลงานที่เขาได้ทำลงไป วอลแตร์จะเป็นนักเขียนที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของยุโรปยุคใหม่อย่างปราศจากข้อสงสัยใดๆทั้งสิ้น. . . โชคชะตาได้ให้เขามีชีวิตอยู่ 83 ปีเพื่อที่เขาจะได้ทำให้ยุคที่ผู้ร่อนนี้สลายตัวลงอย่างช้า ๆ เขามีเวลาที่จะต่อสู้กับกาลเวลา และเมื่อเขาล้มลงเขาก็เป็นผู้พิชิต"¹²

ยังหรือก ยังไม่เคยมีนักเขียนคนใดที่มีอิทธิพลขนาดนั้นในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ แม้จะถูกเนรเทศจำคุกและหนังสือทุกเล่มจะถูกสั่งระงับโดยผู้แทนของศาสนาและของรัฐ เขายังคงบุกบั่นอย่างไม่ย่อท้อที่จะแผ้วถางทางไปสู่ความจริง จนกระทั่งในท้ายที่สุดบรรดากษัตริย์ สังฆราช และจักรพรรดิทั้งหลายต้องอุปถัมภ์เขา บัลลังก์ก็ต้องสะเทือนต่อหน้าเขาและครึ่งหนึ่งของโลกต้องคอยเงี่ยหูฟังเพื่อจะจับทุกคำพูดของเขา นับเป็นยุคที่หลายสิ่งหลายอย่างต้องถูกทำลาย และสิ่งหนึ่งที่จะต้องมา นิทซซีได้กล่าวไว้และวอลแตร์ก็ได้มาและ "ทำลายด้วยเสียงหัวเราะ"¹³ วอลแตร์และรุโซคือเสียงสองเสียงของขบวนการเปลี่ยนแปลงอันกว้างขวางทางเศรษฐกิจและการเมือง จากระบบศักดินามาสู่การปกครองโดยชนชั้นกลาง เมื่อกฎหมายและประเพณีที่มีอยู่ไม่เอื้ออำนวยต่อการก้าวขึ้นมาของชนชั้นใหม่ ชนชั้นใหม่ก็ต้องหันเหจากประเพณีมาสู่เหตุผล จากกฎหมายมาสู่ธรรมชาติ เจกเช่นความปรารถนาของมนุษย์ที่ขัดแย้งกันได้กลายมาเป็นความฉลาด ดังนั้นชนชั้นกลางที่มั่งคั่งก็สนับสนุนเหตุผลนิยมของวอลแตร์และธรรมชาตินิยมของรุโซ นับเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องผ่อนคลายความเคยชินและประเพณีเก่าๆ เพื่อกระตุ้นและรื้อฟื้นความรู้สึกและความคิดขึ้นใหม่ เพื่อเปิดใจให้รับการทดลองและการเปลี่ยนแปลงก่อนที่การปฏิวัติครั้งใหญ่จะก้าวเข้ามา วอลแตร์และรุโซมิใช่สาเหตุของการปฏิวัติดอกบางที่เขาอาจจะเป็นแค่ผลรวมของพลังที่ระอุและแทรกอยู่ภายใต้โฉมหน้าทางการเมือง และสังคมของชีวิตคนฝรั่งเศสก็เป็นได้ ทั้งสองคนเป็นเพียงส่วนประกอบของแสงและความสว่างของความร้อนที่คุกรุ่นพร้อมที่จะระเบิดออกมาอยู่แล้ว ปรัชญาสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ทำนองเดียวกับที่เหตุผลสัมพันธ์กับความปรารถนาไม่ว่าในกรณีใดขบวนการที่ไรจิตสำนึกนี้จะถูกกำหนดมาจากจิตใต้สำนึกทั้งสิ้น

¹⁰ Morley, Voltaire; London, 1878; p. 14

¹¹ อนุสรณ์ครบรอบร้อยปีของวอลแตร์

¹² Romances, pp. vi and ix

¹³ Brabdes, 57

อย่างไรก็ตามเราก็ไม่ควรจะย้อนกลับไปพยายามแก้ท่าทีของนักปรัชญาที่มักจะทำให้ความสำคัญกับปรัชญาจนเกินไป พระเจ้าหลุยส์ที่ 16 เมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นงานของวอลแตร์และรุสโซ่ในคุก เข็มเป็ลพระองค์ได้ตรัสว่า "คนสองคนนี่เองที่ได้ทำลายฝรั่งเศส"¹⁴ ซึ่งย่อมหมายถึงราชวงศ์ของพระองค์นั้นไปเสียได้ตรัสไว้ว่า "ราชวงศ์บูร์บองอาจจะรักษาราชวงศ์ของตนไว้ได้หากได้ควบคุมงานเขียนต่าง ๆ ความเชื่อทางศาสนาในระบบศักดินา นำหมึกจะนำองค์การสังคมสมัยใหม่"¹⁵ วอลแตร์ได้กล่าวไว้ว่า "หนังสือครองโลกหรืออย่างน้อยที่สุดก็ครองประเทศที่มีตัวหนังสือ ไม่นับประเทศที่ไม่มีหนังสือ" "ไม่มีอะไรให้สิทธิแก่มนุษย์ได้เท่าการศึกษา" และเขาก็ดำเนินการให้สิทธิฝรั่งเศสต่อไป เมื่อชาติใดเริ่มที่รู้จักคิด ก็ไม่มีทางที่จะหยุดได้"¹⁶ และด้วยฝีมือของวอลแตร์ฝรั่งเศสก็เริ่มรู้จักคิด

"วอลแตร์" หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ฟร็องซัวส์ มารี อารูเอต์ เกิดที่กรุงปารีส เมื่อ ค.ศ. 1694 เป็นบุตรของพนักงานทะเบียนที่ประสบความสำเร็จ และมีความสุขในชีวิตกับมารดาที่ดูจะมีเชื่อแหวบางที่มรดกที่เขาได้รับจากบิดาคือความฉลาด สุขุม และความหงุดหงิด และเขาคงได้รับความหลักแหลมและความตลกคะนองจากมารดา เรียกได้ว่าเขาถือกำเนิดมาในโลกอย่างน่าใจหายใจกว่ามารดาของเขาเสียชีวิตในการให้กำเนิดเขา เขาเป็นทารกซึ่งตัวเล็กและไม่สบายจนนางพยาบาลก็ไม่คาดหวังว่าเขาจะอยู่ได้เกินหนึ่งวัน เจ้าหล่อนคาดคิดไปบ้างเพราะเขามีชีวิตอยู่ถึงเกือบแปดสิบสี่ปี ทว่าร่างกายที่แบบบางของเขาก็ทรมาณเพราะวิญญานที่ไม่ยอมแพ้ด้วยโรคภัยตลอดชีวิต

แบบอย่างที่ดีของเขาคือ อาร์ม็องส์ พี่ชายของเขา ซึ่งเป็นเด็กหนุ่มที่มีศรัทธาแก่กล้าและเลื่อมใสใน **ลัทธิแจนเซนนิค** ทั้งยังได้เรียกร้องการเสียชีวิตเพื่อศรัทธาอีกด้วย อาร์ม็องส์ได้ตอบเพื่อนที่เตือนเขาถึงความกล้าหาญแบบอื่นที่ดีกว่าว่า "หากคุณไม่ต้องการถูกแขวนคอ; อย่างน้อยคืออย่าขัดขวางผู้อื่น" บิดาของเขาได้กล่าวว่าเขามีบุตรที่เป็นชายงั่งสองคน คนหนึ่งในด้านร้อยกรอง อีกคนทางด้านร้อยแก้ว ข้อเท็จจริงที่ว่าฟร็องซัวส์เขียนโคลงกลอนเกือบทันทีที่เขาสามารถเขียนชื่อของตนเองได้ทำให้บิดาผู้เอากการเชื่อมั่นว่าเขาคงเอาดีไม่ได้ ทว่านิมิต เดอลองโกลส์ผู้อุปถัมภ์ศิลปินผู้มีชื่อเสียงและอยู่ที่เมืองชนบทที่ตระกูลอารูเอต์กลับไปอยู่หลังจากที่ฟร็องซัวส์ถือกำเนิดขึ้นมา กลับเห็นแว้วความยิ่งใหญ่ของเด็กหนุ่มผู้นี้ และเมื่อหล่อนถึงแก่กรรมลงก็ได้ทิ้งมรดกจำนวน 2000 ฟรังก์ไว้ให้เขาซื้อหนังสือ การศึกษาเบื้องต้นของเขามาจากหนังสือเหล่านี้และจากเจ้าอาวาสเสเพลองค์หนึ่ง (ตัวจริงคือ เจโรม กวนญา) ซึ่งสอนให้เขาคั่งซ้อสงสัยทุกอย่างควบคู่ไปกับการสวดมนต์ผู้ให้การศึกษาแก่เขาในชั้นหลังคือพวกเจซุอิกซึ่งได้สอนวิธีการวางทิวาจารย์อันเป็นคู่มือของวิมิตาที่ให้เป็นอย่างดี ด้วยสิ่งนี้คือ ศิลปะในการพิสูจน์ทุกสิ่งและในท้ายที่สุดก็ได้สร้างนิสัยแห่งความไม่เชื่อในสิ่งใดทั้งสิ้น ฟร็องซัวส์ก็กลายมาเป็นผู้เชี่ยวชาญในการอภิปรายในขณะที่เด็กอื่น ๆ เล่นกันในห้องนา ฟร็องซัวส์ผู้มีอายุได้ 12 ปีกลับนั่งถกเถียงปัญหาทางเทววิทยากับครูทั้งหลาย เมื่อถึงเวลาที่เขาจะ

14 Tallentyre, 526

15 Betaut, *Napoleon in His Own Words*; Chicago, 1916; p. 63

16 Tallennntyre, 101

ต้องหาเลี้ยงชีพเขาทำให้บิดาอับอายขายหน้าด้วยการเสนอว่าจะเลือกวรรณคดีเป็นอาชีพ เมอติเออร์ อารูเอต์ได้กล่าวว่า "วรรณคดีเป็นอาชีพของคนที่ปรารถนาจะเป็นคนไร้ประโยชน์ต่อสังคมเป็นภาระต่อ วงศาณาญาติและตายด้วยความหิว" เรานึกเห็นภาพโตะสั้นสะท้อนขณะที่เขาเน้นประโยคนั้น จากนั้นพรองซัวส์ก็หันไปหาอาชีพทางวรรณคดี

เขาเผาน้ำมันของคนอื่นตอนเที่ยงคืน มิใช่เพราะเขาเป็นเด็กหนุ่มที่เกียบสงบและขยันขันแข็ง เขาอยู่ตึกเพราะเขาสนุกสนานกับผู้มีปัญญาและรักสนุกของเมือง และทดลองกับการประทุติงนอก บัญญัติ จนกระทั่งบิดาผู้จุนเจียวต้องส่งเขาไปอยู่กับญาติที่กอง พร้อมกับคำสั่งให้กักเด็กหนุ่มด้วย ทว่าผู้กักกันกลับหลงเสน่ห์ความมีไหวพริบของเขา เลยปล่อยให้เขาถือบังเหียนอย่างอิสระในไม่ช้าหลังจากที่ถูกควบคุมและถูกเนรเทศ ในตอนหลังบิดาของเขาเลยส่งเขาไปกรุงเฮกกับคณะทูตฝรั่งเศสโดย ขอร้องให้มีความระแวดระวังเด็กบ้าคนนี้เป็นพิเศษ ทว่าพรองซัวส์กลับไปหลงรักตรูมิมีสกุลนางหนึ่ง ชื่อ "แปงแป็ต" ได้ลอบสัมพันธ์เจ้าหล่อนด้วยความหลงใหล และเขียนจดหมายรักอันสุดดีมาถึงเจ้า หล่อนโดยจบลงด้วยประโยคที่ว่า "ผมจะรักคุณอย่างมั่นคงตลอดไป" นิยายรักนี้ถูกเปิดเผยและเขาก็ ถูกส่งตัวกลับบ้านทันที เขายังคงระลึกถึงแปงแป็ตต่อมาอีกหลายสัปดาห์ทีเดียว

ใน ค.ศ. 1715 ด้วยความภาคภูมิใจในอายุ 21 ของเขา เขาได้ไปปารีสทันเวลาที่พระเจ้าหลุยส์ ที่ 14 สิ้นพระชนม์ลง พระเจ้าหลุยส์องค์ที่ขึ้นครองราชย์สืบต่อมายังทรงพระเยาว์เกินกว่าที่จะปกครอง ฝรั่งเศสโดยเฉพาะปารีส อำนาจจึงตกอยู่ในมือของผู้สำเร็จราชการ ในช่วงที่ประเทศเกือบจะไม่มีผู้ ปกครองนี้เองที่ชีวิตในเมืองหลวงสับสนวุ่นวายไปหมดและอารูเอต์หนุ่มก็วิ่งไปตามกระแสนี้ด้วย ในไม่ช้าเขาก็มีชื่อกระฉ่อนว่าเป็นเด็กหนุ่มที่ปราดเปรื่องและปราศจากความยั้งคิด เมื่อผู้สำเร็จราชการได้ ขายม้าจากโรงม้าหลวงไปครั้งหนึ่งเพื่อความประหยัด พรองซัวส์ได้ตั้งข้อสังเกตว่าน่าจะเข้าทำกว่าถ้า ไล่บรรดาสลาที่อยู่ในราชสำนักออกไปเสียครั้งหนึ่งแทน ในท้ายที่สุดเสียงกระซิบเกี่ยวกับเรื่องความ ปราดเปรื่องและชุกช้นทั่วกรุงปารีสก็กลายเป็นของเขา และดูจะเป็นโชคร้ายของเขาที่เสียงกระซิบนี้ได้ รวมเอาโคลงสองบทของเขาก็กล่าวหาว่าผู้สำเร็จราชการจะแย่งชิงบัลลังก์เข้าไว้ด้วย ท่านผู้สำเร็จราชการ เดือดดาลเป็นอย่างยิ่งและเมื่อได้เผชิญหน้ากันในสวนสาธารณะในวันหนึ่งก็ได้กล่าวกับวอลแตร์ว่า "เมอติเออร์อารูเอต์ ข้าพเจ้าขอพนันว่าข้าพเจ้าจะให้ท่านได้เห็นสิ่งที่ท่านไม่เคยเห็นมาก่อนเลย" "อะไรละท่าน" "ภายในของคุบาสติลโล่ละ" อารูเอต์ได้เห็นมันในวันรุ่งขึ้นซึ่งตรงกับวันที่ 16 เมษายน ค.ศ. 1717

ในขณะที่อยู่ในคุกบาสติล เขาได้ใช้นามปากกา วอลแตร์¹⁷ โดยเหตุผลที่ไม่เป็นที่ปรากฏและ กลายมาเป็นกวีอย่างจริงจัง ก่อนที่จะมาใช้ชีวิต 11 เดือนในคุกเขาเคยเขียนมหากาพย์ที่มีขนาดยาว และมีคุณค่าคือ **ฮองรียาด** (Henriade) เล่าเรื่องของเฮนรีแห่งนาวาร์ ครั้นแล้วท่านผู้สำเร็จราชการ อาจจะมีพียงค้นพบว่า ได้จำคุกผู้บริสุทธิ์ไว้เลยถึงปล่อยเขาพร้อมกับให้เงินเลี้ยงชีพด้วยซึ่งวอลแตร์ก็ได้

¹⁷ คาโลนคิดว่านี่เป็นชื่อที่ผสมขึ้นโดยเอาอักษรในคำกลกลับกันใหม่คำพรินอ-อา-โอ-ยู-อี-ทีของผู้อ่อนวัยกว่าชื่อนี้ดูจะเป็นชื่อใน ฝ่ายตระกูลมารดาของเขา

ตอบขอบคุณในความเอาใจใส่ต่อการครองชีพของเขาย่างดียิ่งเช่นนั้น และขออนุญาตที่จะรับภาระเรื่องที่อยู่อาศัยเอง

ถึงตอนนี้เขาแทบจะกระโดดจากคุกไปสู่เวทีละคร โศกนาฏกรรมที่ชื่อ **เออดิป** (Aedipe) ของเขาถูกนำออกแสดงใน ค.ศ.1718 และทำลายสถิติของการละครในปารีสทั้งหมดโดยเล่นติดต่อกันทุกคืนเป็นเวลาถึง 45 คืน บิดาผู้ซราได้ติดตามมาดูค่าเขาโดยการนั่งดูละครในชั้นพิเศษและกลืนกลืนความพิบัติด้วยการบ่นทุกครั้งที่ผู้คนแสดงความพอใจว่า "เจ้าตัวดี เจ้าตัวดี" เมื่อการแสดงสิ้นสุดลง ฟรองเตเนลทวิเอกพบกับวอลแตร์ ได้สอกลาบานด้วยความชื่นชมอย่างมากว่าละครนี้ "หลักแหลมเกินกว่าจะเป็นโศกนาฏกรรม" วอลแตร์ได้พร้อมกับบรอยเย็ว่า "ข้าพเจ้าเห็นจะต้องอ่านกลอนของท่านอีกครั้งแล้ว"¹⁸ เด็กหนุ่มผู้นี้ขาดความระมัดระวังและไร้มารยาท ก็เขามีใช้หรือที่บรรจुประโยชน์ที่ปราศจากความยั้งคิดเหล่านั้นไปในบทละครของเขา

บรรดาพระของเรานั้นมิได้เป็นดังที่ชาวบ้านคิดออก
การศึกษาของท่านก็คือความมั่งงายของเรา (องศ์ที่ 4 จาก 1)
และใส่คำทำทนายแห่งศตวรรษนี้ในปากของอาราสเพอร์ว่า
ขอให้เราไว้ใจตัวเราเอง มองทุกอย่างด้วยตาของเราเอง
ขอให้มันเป็นเทพพยากรณ์ของเรา เป็นหลักและเทพเจ้าของเรา
(องศ์ 2 จาก 5)

ละครทำรายได้สุทธิให้แก่วอลแตร์ถึง 400 ฟรังก์ซึ่งเขาได้นำไปลงทุนด้วยความฉลาดที่เราไม่เคยได้ยินในหมู่นักอักษรศาสตร์ ตลอดเวลาแห่งความทุกข์ยากวอลแตร์ยึดศิลปะไว้มิใช่เพราะมันทำรายได้เป็นอย่างดีให้แก่เขาเท่านั้นหากเขายังนำมาใช้ในชีวิตด้วย เขายกย่องสุภานิตคลาสสิกที่ว่าเราต้องมีชีวิตเสียก่อนจึงจะคิด ในปี ค.ศ.1729 เขาได้กว้านซื้อสลากกินแบ่งที่ขาดการวางแผนจากรัฐบาลทั้งหมดและได้กำโรยยามหาศาล สร้างความโกรธแค้นให้กับรัฐบาลเป็นอย่างยิ่ง ทว่ายิ่งเขาร่ำรวยขึ้นเท่าใดเขาก็ยิ่งเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มากขึ้น ในวัยใกล้ชราวอลแตร์ถูกห้อมล้อมไปด้วยกลุ่มของผู้ที่เขาดูปล้ำมิซึ่งมีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกที

นับเป็นสิ่งดีที่เขาเสริมความฉลาดในเรื่องการเงินแบบชาวอียิปต์เข้ากับปากกาอันปราดเปรื่องแบบชาวกรีก เพราะละครเรื่องถัดมาของเขานั้นประสบความสำเร็จล้มเหลว วอลแตร์รู้สึกชมชื่นกับความล้มเหลวนี้มาก ปี ชัยชนะทุกครั้งจะทำให้เขารู้สึกเจ็บปวดกับความพ่ายแพ้ครั้งต่อมาอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น เขาเป็นคนที่ประจบสอประมาทต่อคำวิจารณ์ของมหาชนอย่างมาก และอิจจาสัตว์ด้วยสัตว์นั้นไม่ต้องรับรู้ต่อคำวิจารณ์ของผู้อื่น โชคชะตาก็ได้ซ้ำเติมเขาต่อจากความสำเร็จทางการละครด้วยโรคไข้ทรพิษอย่างรุนแรง เขารักษาตัวด้วยการดื่มน้ำมะนาว 240 ถ้วย ทว่าแทบไม่ได้รับการรักษาจากแพทย์ เมื่อเขาหลุดพ้นจากเงาของมัจจุราชเขาก็พบว่า **องริอาด** ได้ทำให้เขามีชื่อเสียง เขาได้ไอ้วอดอย่างสมเหตุ

¹⁸ Robbertson, 67

สมผลว่าเขาได้ทำให้บทกวีกลายมาเป็นสิ่งที่อยู่ในความนิยม เขาได้รับการต้อนรับและการเลียงทั่วทุกแห่ง พวกผู้ตีจบตัวเขา และได้เปลี่ยนเขาให้กลายเป็นคนมีมารยาทเป็นเอกทัคคะในการสนทนาที่หาผู้ใดเทียบได้ยาก และผู้รับมรดกทางวัฒนธรรมที่งดงามที่สุดของยุโรป

เขาอยู่ในรัศมีของชาลองต่าง ๆ เป็นเวลาถึง 8 ปี จากนั้นโชคลาภก็ดูจะโอบนินไปจากเขา พวกผู้ตีจบคนไม่สามารถจะลืมได้ว่าเจ้าหนุ่มผู้นี้มีไคมียศศักดิ์หรือเกียรติอื่นใดนอกจากความสามารถ และดูจะยกโทษให้กับความแตกต่างนี้ไม่ได้ ในระหว่างการเลียงอาหารค่ำ ณ ศาลาสน์ของดึกเคอซูลลี หลังจากทีวอลแตร์ได้เล่าเรื่องโดยใช้โวหารและความหลักแหลมอย่างไม่ติดขัดเป็นเวลาพอควร เซอวาเลียร์เดอโรองได้กระซิบถามว่า "เจ้าหมอที่พูดเสียงดังลั่นนั้นเป็นใคร" วอลแตร์ตอบสวนทันควันว่า "ได้เท่าซอร์บ เขาคือคนที่ไม่มีการดูแล แต่ได้รับความเคารพด้วยชื่อที่เขามี" การได้ตอบทำนขุนนางนั้นถือเป็นความทลิ่ง และการตอบโต้โดยปราศจากคำถามเป็นการทรยศ ทำนขุนนางผู้มีศักดิ์จึงจ้งนักเลงกลุ่มหนึ่งให้มาทำร้ายเขาในตอนกลางคืนพร้อมกับกำชับว่า "อย่าตีหัวมัน ยังจะมีอะไรดี ๆ ออกมาจากที่นั่นอีกเยอะ" วันรุ่งขึ้นวอลแตร์ได้มาปรากฏตัวที่โรงละครในสภาพที่มีผ้าพันแผลและกระดูกกระปลีช เขาเข้าไปหาโรองในที่นั่งพร้อมกับทำตัวล จากนั้นเขาจึงกลับบ้านไปฝึกดวลดาบอยู่ทั้งวัน ทว่าทำนขุนนางผู้สูงส่งหาไม่ใจรับแรงที่จะไปสวรรค์หรือที่อื่นไม่ ด้วยความปราดเปรื่องเขาจึงขอร้องลูกพี่ลูกน้องที่เป็นอธิบดีกรมตำรวจให้ช่วยคุ้มครองเขาด้วย วอลแตร์ถูกจับได้และพบตัวเองกลับมาอยู่บ้านเก่าคือคุกบาสติลอีกครั้ง นับเป็นการได้รับสิทธิพิเศษที่จะมองโลกจากข้างในอีกครั้ง เขาเกือบจะได้รับ การปลดปล่อยทันทีด้วยเงื่อนไขว่าเขาจะต้องเนรเทศตัวเองไปอยู่อังกฤษ เขารับเงื่อนไขนั้นทันทีหลังจากถูกพิทักษ์ไปถึงไคเวอร์ เขาก็ได้ปลอมตัวข้ามกลับมาอีกครั้งพร้อมกับความคิดที่จะแก้แค้น เขาได้รับคำเตือนว่า มีคนพบเขาและเขาจะถูกจับอีกเป็นครั้งที่สาม เขาจึงลงเรือกลับไปอีกครั้งพร้อมกับการ ประนีประนอมกับตัวเองว่าจะอยู่ในอังกฤษ 3 ปี (ค.ศ. 1726 - 1729)

II. ลอนดอน : จดหมายว่าด้วยคุณอังกฤษ

เขาเริ่มต้นงานด้วยกำลังใจที่จะเอาชนะภาษาใหม่ให้ได้ เขารู้สึกขุ่นใจที่พบว่าคำว่า "โรคระบาด" มีเพียงพยางค์เดียวและคำว่า "ปวดเมื่อย" มีสองพยางค์ เขาหวังว่าคำว่าโรคระบาดควรจะเป็นครั้งหนึ่งของภาษาและคำว่าปวดเมื่อยควรจะได้ครั้งที่เหลือ แต่ในไม่ช้าเขาก็สามารถอ่านภาษาอังกฤษได้เป็นอย่างดี และภายในระยะเวลาหนึ่งปีเขาก็กลายเป็นผู้ที่มีความรู้อย่างลึกซึ้งในวรรณคดีอังกฤษชั้นที่ดีที่สุด เขาถูกชักนำสู่วงนักอักษรศาสตร์ของอังกฤษโดยลอร์ดโบลิงโบรคและได้ร่วมโต๊ะอาหารกับคนเหล่านี้คนแล้วคนเล่า แม้กระทั่งทำนคอบบิตส์วิฟท์ผู้ชราและยากแก่การเข้าใจ เขาไม่เปิดเผยความเป็นมาของเขาและไม่ซักถามจากผู้อื่น เมื่อคอนกรีฟ พูดถึงงานของเขาเองว่าไม่สลักสำคัญ และปรารภว่าจะได้รับการเรียกขานว่าเป็นสุภาพบุรุษที่มีเวลาว่างมากกว่าเป็นนักประพันธ์ วอลแตร์ได้ย้อนกลับอย่างรุนแรงว่า "หากทำนโชคร้ายขนาดเป็นเพียงสุภาพบุรุษเช่นคนอื่นข้าพเจ้าคงไม่มาหาท่าน"

สิ่งที่ทำให้เขาแปลกใจคือการที่โบลิงโบรค โฟฟ แอดดิสันและสวิตท์มีเสรีภาพในการเขียนสิ่งที่ตนปรารถนา นี่คือนักเขียนที่มีทัศนะเป็นของตนเอง คนที่สร้างศาสนาของตนเองขึ้นใหม่ แขนงคอกซ์ตรีย์ของตน นักปรัชญาองค์ใหม่เข้ามาและสร้างรัฐสภาที่แข็งแกร่งกว่าผู้ปกครองคนใดในยุโรป ไม่มีคุกบาติสต์ที่นี่ และไม่มีจดหมายลับซึ่งผู้รับบำนาญที่มียศศักดิ์หรือราชวงศ์ที่เกี่ยวข้องสามารถส่งศัตรูที่ปราศจากยศศักดิ์เข้าคุกได้โดยปราศจากสาเหตุและการไต่สวน ณ ที่นี้เองที่มีสามสิบศาสนาแต่ไม่มีพระแม่แต่สักองค์ นี่คือพวกเควกเกอร์นิกายที่กล้าหาญที่สุดที่สร้างความอัศจรรย์ใจให้กับคริสตจักรด้วยการประพาดดินเยี่ยงชาวคริสต์ วอลแตร์ไม่หมดความพิศวงในพวกเควกเกอร์จนชั่วชีวิต ใน **พจนานุกรมปรัชญา** (Dictionnaire Philosophique) เขาได้ให้ชาวอังกฤษคนหนึ่งกล่าวว่า "พระเจ้าของเราซึ่งทรงขอให้เรารักศัตรูและอดทนต่อความชั่วร้ายโดยไม่พรวุ่น ย่อมไม่มีแก่ใจที่จะทำให้เราต้องขำน้ำขำทะเลไปปาดคอพี่น้องของเราเพราะมาตรการเสื้อแดงหมวกแดงสูง 2 ฟุต ได้เกณฑ์คนด้วยการตีกลองเรียก"

อังกฤษอีกเช่นกันที่โดดเด่นด้วยกิจกรรมทางปัญญาอย่างแข็งขัน ชื่อเสียงของเบคอนยังอยู่ในความนิยม และวิธีการอุปนัยในการพิจารณาปัญหาได้รับชัยชนะในทุกแขนงวิชา ฮอบส์ (ค.ศ.1588 - 1679) ได้นำวิถึญาณวิมิตวาทของยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการรวมทั้งความเป็นนักปฏิบัติของเจ้านายเข้าไปสู่ลัทธิสสารนิยมอย่างสมบูรณ์และกล้าหาญ ซึ่งในฝรั่งเศสความกล้าหาญนี้คงนำเกียรติยศของนักบุญผู้ละชีวิตเพื่อศาสนามาให้เขา โดยถือว่าเป็นเรื่องเหลวไหล ล็อค (ค.ศ.1632 - 1704) ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับการวิเคราะห์จิตวิทยา ชิ้นเยี่ยม **ความเรียงว่าด้วยความเข้าใจมนุษย์** (Essay on the Human Understanding) (ค.ศ. 1689) โดยไม่อิงสมมติฐานเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ คอลลินส์ ทินดอลและพวกเดิสคนอื่น ๆ ได้ย้าถึงความศรัทธาในพระเจ้าในขณะที่หาข้อแย้งหลักคำสอนอื่น ๆ ของศาสนจักร นิวตันเพิ่งเสียชีวิตลง วอลแตร์ได้ไปในงานศพและมักจะรำลึกถึงความประทับใจของเขาที่มีต่อการมอบเกียรติยศระดับชาติให้กับชาวอังกฤษผู้ถือคนผู้นี้ เขาได้บันทึกไว้ว่า "เมื่อไม่นานมานี้ วงสมาคมที่มีชื่อเสียงกลุ่มหนึ่งได้อภิปรายถึงปัญหาอันจำเจเล่น ๆ ว่าผู้ใดคือผู้ที่ยิ่งใหญ่ที่สุด-ซีซาร์ อเล็กซานเดอร์ ทาเมอเลนหรือครอมเวล ใครบางคนได้ตอบว่าเป็นไอแซค นิวตันอย่างแน่นอน และเป็นการถูกต้องเพราะนิวตันคือบุคคลที่เอาชนะจิตใจของเราด้วยความจริงที่เราควรจะนับถือ หาใช่บุคคลผู้ใช้ความรุนแรงทำให้คนเป็นทาส เหล่านั้นไม่"¹⁹ วอลแตร์กลายเป็นผู้ที่ศึกษางานของนิวตันอย่างละเอียดด้วยความอดสาหะและกลายมาเป็นผู้สนับสนุนนิวตันคนสำคัญในฝรั่งเศส

คนมักอดพิศวงในความรวดเร็วที่วอลแตร์ซึมซับเกือบทุกสิ่งที่อังกฤษสอนให้ ไม่ว่าจะป็นวรรณคดี วิทยาศาสตร์และปรัชญาของอังกฤษ เขารับสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้และส่งผ่านเปลวไฟแห่งวัฒนธรรมและวิญญาณของฝรั่งเศส พร้อมทั้งแปลงสิ่งที่รับมาให้กลายเป็นความหลักแหลมและเสน่ห์แบบชาวกรีก เขาได้บันทึกความประทับใจของเขาไว้ใน **จดหมายว่าด้วยคนอังกฤษ** (Letters on the English) ซึ่งเขาได้เวียนต้นฉบับให้อ่านกันในหมู่เพื่อนฝูง เขาไม่อาจหาญพอที่จะพิมพ์งานชิ้นนี้เนื่องจากเป็นงานที่สรรเสริญ"อังกฤษผู้ทรยศ" อย่างสูงส่งเกินกว่าจะตรงกับรสนิยมของผู้ตรวจตราของ

¹⁹ Letters on the English, xiii, in Morley 52

หลวง งานชิ้นนี้สะท้อนให้เห็นความแตกต่างระหว่างเสรีภาพทางการเมืองและความเป็นอิสระทางปัญญาของอังกฤษกับความเป็นทาสและเป็นทาสของฝรั่งเศส²⁰ นอกจากนี้ยังคัดค้านระบบชนชั้นสูงที่เกียจคร้านและระบบการเก็บอากรของพระในฝรั่งเศส ซึ่งอาศัยคุกบาติลเป็นเครื่องมือที่จะตอบปัญหาและข้อสงสัยทุกประการตลอดมา ข้อเขียนนี้ได้เร่งเร้าให้ชนชั้นกลางก้าวขึ้นมาอยู่ในฐานะอันสมควรของตนในรัฐ ดังเช่นที่เป็นในอังกฤษ จดหมายเหล่านี้ได้กลายมาเป็นเสียงสัญญาครั้งแรกที่ปลุกการปฏิวัติโดยมิได้รู้ตัวหรือตั้งใจ

III. จีเรย์ : นิยายขนาดสั้น

อย่างไรก็ตามท่านผู้สำเร็จราชการก็ได้ส่งคำอนุญาตให้วอลแตร์กลับฝรั่งเศสได้ในปี ค.ศ. 1720 โดยไม่รู้วอลแตร์คือผู้ชานบอกรูปปฏิวัติ วอลแตร์ได้มีโอกาสสนุกสนานกับชีวิตชาวปารีสที่มีเหล้าองุ่นไหลอยู่ในสายเลือดและมีวิญญาณที่ล่องไหลจากปลายปากกา ครั้นแล้วด้วยความนอกรีตนอกรอยของสำนักพิมพ์บางสำนักก็ได้ **จดหมายว่าด้วยคนอังกฤษ** ไปจึงนำไปพิมพ์โดยมิได้ขออนุญาตผู้ประพันธ์ และส่งขายไปทั่วอย่างกว้างขวางท่ามกลางความตระหนกของสุภาพชนชาวฝรั่งเศสรวมทั้งวอลแตร์เอง รัฐสภาแห่งปารีสสั่งเผาหนังสือในที่สาธารณะทันทีเพราะเป็นหนังสือที่ "นำอภัยศอดสูชดกับศาสนา ศิลธรรม และความเคารพต่ออำนาจของประเทศ" และวอลแตร์ก็ได้รับรู้อีกครั้งว่าเขากำลังจะเดินเข้าคุกบาติล เขาริบแผ่นหนังสือแก่นักปรัชญาที่ตีพิมพ์หลาย ใช้วาระนั้นให้เป็นประโยชน์ด้วยการหนีไปพร้อมกับภรรยาของชายอื่น

มาร์กีส ดู ชัตเดอะเลต์เพิ่งมีอายุได้ 28 ปี ทว่าวอลแตร์อายุตั้ง 40 แล้วเจ้าหล่อนเป็นสตรีที่น่าทึ่งมาก เคยศึกษาคณิตศาสตร์กับโมแปร์ตยูผู้นำเกรงขามและแกลโรต์ หลังจากนั้นหล่อนได้เขียนคำอธิบายอันรอบรู้ประกอบการแปล *Principia* ของนิวตัน ในไม่ช้าหล่อนก็ได้รับคะแนนสูงกว่าวอลแตร์ในการแข่งขันการเขียนบทความว่าด้วยฟิสิกส์ของไฟเพื่อชิงรางวัลจากราชบัณฑิตยสถานแห่งฝรั่งเศส กล่าวสั้น ๆ ก็คือเจ้าหล่อนเป็นผู้หญิงประเภทที่ไม่เคยหนีตามใคร ทว่าท่านมากก็อาจจะทิ่มเกินไปหรือวอลแตร์น่าจะสนใจเกินไป หล่อนกล่าวถึงเขาว่า "คนที่น่ารักในทุกทาง เป็นเครื่องประดับที่งดงามที่สุดในฝรั่งเศส"²¹ วอลแตร์สนองตอบความรักของหล่อนด้วยความชื่นชมอย่างแรงกล้า เขาเรียกหล่อนว่า "บุคคลผู้ยิ่งใหญ่ซึ่งมีความบกพร่องอยู่ประการเดียวคือเป็นสตรี" จากเจ้าหล่อน และสตรีที่มีความสามารถสูงจำนวนมากในฝรั่งเศสขณะนั้น ทำให้วอลแตร์มีความเชื่อมั่นว่า โดยธรรมชาติ

²⁰ Diderot ถูกจำคุก 6 เดือนสำหรับ Letter on the Blind ค.ศ. 1751 Buffon ถูกบังคับให้ถอนคำสอนเกี่ยวกับความเก่าแก่ของโลก Freret ถูกส่งไปคุกบาติลเพราะได้วิพากษ์หัตถ์ต้นกำเนิดอำนาจของนักตรียในฝรั่งเศสอย่างจริงจังเพชรฆาตยังคงเผาหนังสืออย่างเป็นทางการจนถึง ค.ศ. 1788 เช่นเดียวกับในยุคต่อจากการสวรรคตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 18 ในปี ค.ศ. 1815 ใน ค.ศ. 1757 ได้มีกฎหมายประกาศโทษถึงตายสำหรับนักประพันธ์ที่ "โจมตีศาสนา" ตัวอย่างเช่น การวิพากษ์วิจารณ์ความเชื่อหรือศรัทธาแบบจารีตนิยมใด ๆ - Robertson, 73, 84, 105, 107; Pellissier, Voltaire Philosophe, Paris 1908, p. 92; Buckle, History of Civilization, New York, 1913; Vol. I, pp. 529 f.

²¹ In Sainte-Beuve, i, 206

ทั้งสองเพศมีสติปัญญาเท่าเทียมกัน²² และตัดสินใจว่าคฤหาสน์ของหล่อนที่ซีเรียจะเป็นที่หลบภัยจากบรรยากาศทางการเมืองของปารีสได้อย่างแสนวิเศษ ท่านมากมีได้แสดงการขัดแย้งอันใดในการจัดการครั้งนี้ ท่านไปกับกองทหารของท่านซึ่งสิ่งนี้คือหนทางที่ท่านใช้หลบหนีจากคณิตศาสตร์มาเป็นเวลานาน เนื่องจากการแต่งงานด้วยความเหมาะสมได้ทำให้สตรีสาวซึ่งมีรสนิยมน้อยกับความชราแต่กระหายความรักต้องสมรสกับชายสูงอายุผู้มั่งคั่ง ศิลธรรมในยุคนั้นเลยยอมให้สตรีสูงศักดิ์มีคู่รักเพิ่มขึ้นได้ หากการกระทำนั้นจะเป็นการกระทำด้วยความเคารพต่อความหน้าไหว้หลังหลอกของมนุษยชาติ และเมื่อหล่อนมิได้เลือกแต่คู่รักหากเลือกอัจริยะ โสภกิจยกโทษให้เจ้าหล่อน

ทั้งสองมิได้ใช้เวลาที่คฤหาสน์ในซีเรียเพื่อการเกี่ยวพาราตี วันทั้งวันหมดไปกับการศึกษาและค้นคว้า วอลแตร์มีห้องทดลองราคาแพงที่เทียบพร้อมไปด้วยอุปกรณ์สำหรับการศึกษาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ นับเป็นเวลาหลายปีที่เดียวที่คู่รักทั้งสองแข่งขันกันค้นพบและค้นคว้า มีแขกมาเยี่ยมเยียนทั้งคู่หลายคน แต่ดูจะเป็นที่เข้าใจกันว่าแขกจะต้องช่วยเหลือตัวเองทั้งวันจนกว่าจะถึงเวลาอาหารค่ำ บางครั้งบางคราวหลังอาหารค่ำจะมีการแสดงเป็นการภายใน หรือมิฉะนั้นวอลแตร์ก็จะอ่านเรื่องอันสนุกสนานของเขาเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้แขกฟัง ในไม่ช้าซีเรียก็เป็นปารีสสำหรับปัญญาชนฝรั่งเศส ทั้งผู้ดีและคนชั้นกลางต่างก็ร่วมขบวนจาริกไปชิมเหล้าองุ่นและความหลักแหลม รวมทั้งดูละครที่วอลแตร์แต่งและแสดงเอง เขาเป็นสุขที่ได้เป็นศูนย์กลางของโลกที่ทุจริตและปราดเปรื่อง เขาไม่ใส่ใจจริงจังกับสิ่งใดมากนัก และดูจะถือเป็นสุภาษิตประจำว่า "หัวเราะและทำให้หัวเราะ"²³ อยู่ระยะหนึ่ง พระนางแคเธอรีนแห่งรัสเซียตรัสเรียกเขาว่าเป็น "เทพเจ้าแห่งความรื่นเริง" เขาได้บันทึกไว้ว่า "หากธรรมชาติมิได้สร้างให้เรารู้จักตลกคะนองบ้างเราคงจะเป็นคนที่เคราะห์ร้ายที่สุด เหตุเพราะเราสามารถตลกคะนองได้ คนส่วนใหญ่จึงได้ไม่ผูกคอตายกัน" ไม่มีอะไรที่เป็นลักษณะอาหารไม่ย่อยแบบคาไลโนในตัวของเขาเลย"เป็นสิ่งที่หอมหวานหากจะโจดเซลานบ้างเป็นครั้งคราว"²⁴ เป็นความน่าเศร้าสำหรับนักปรัชญาที่ไม่สามารถหัวเราะให้กับความชราของตนได้ ข้าพเจ้าถือว่าความเจ็บเริ่มเป็นโรคชนิดหนึ่ง"²⁵

ช่วงนี้เองที่เขาเริ่มเขียนนิยายขนาดสั้นอันสนุกสนาน **ซาดิก (Zadig) กองคิต (Candide) มิโครเมกัส (Micromegas) คนอ่อนโลก (L'Ingenu) โลกคงที่เป็นไป (Le Monde comme il va)** เป็นต้น ซึ่งงานเหล่านี้ได้ถ่ายทอดวิญญาณแบบวอลแตร์แท้ๆ ยิ่งกว่าสิ่งใดๆ ที่ปรากฏในงาน 99 เล่มของเขา งานเหล่านี้มิใช่นวนิยาย หากแต่เป็นนิยายขนาดสั้นเกี่ยวกับการผจญภัยอันน่าชวนหัวของตัวโกง ตัวเอกของเรื่องมิใช่คนหากแต่เป็นมโนคติ ตัวผู้ร้ายคือความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ เหตุการณ์ต่างๆ คือ ความคิดบางเรื่องเป็นแค้นงานสั้นๆ ที่ไม่สมบูรณ์เช่น **คนอ่อนโลก** ซึ่งเป็นรุชโซ

22 Tallentyre 207 เทียบ Voltaire "พระเจ้าสร้างผู้หญิงเพื่อมาปรามผู้ชาย" L'Ingenu ใน Romances, 309 กับ Meredith "ผู้หญิงคือสิ่งสุดท้ายที่ผู้ชายจะฝึก (Ordeal of Richard Feverel p. 1) นักสังคมวิทยาคงเข้าใจวอลแตร์ ผู้ชายคือสัตว์ที่ผู้หญิงทำให้ง่องเป็นครั้งสุดท้าย"

23 "หัวเราะและทำให้หัวเราะ"

24 "เป็นสิ่งที่หอมหวานหากจะโจดเซลานบ้างเป็นครั้งคราว"

25 จดหมายกราบทูลพระเจ้าเฟรดเดอริกมหาราช กรกฎาคม ค.ศ. 1737

ก่อนที่จะเป็นจิ้งจก อินเดียนแดงเผ่าสุรอนมาฝรั่งเศสพร้อมกับนักสำรวจซึ่งกลับจากการสำรวจกลุ่มหนึ่ง ปัญหาแรกที่เกิดขึ้นคือการทำให้เขาเป็นชาวคริสต์ เจ้าอาวาสได้ให้คัมภีร์ใหม่แก่เขาหนึ่งเล่ม ซึ่งสุรอนชอบมากเสียจนกระทั่งไม่เพียงแต่จะขอรับศีลจุ่มหากยังจะเข้าพิธีสวดอีกด้วย เขากล่าวกลับไปว่า "เพราะในหนังสือที่ท่านให้ข้าพเจ้านั้นไม่เห็นมีใครสักคนหนึ่งที่ไม่เข้าสวด เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจะต้องรับทำพิธีชานี้ตามพิธีแบบชาวฮิบรู และยังเร็วเท่าไรยิ่งดี" ยังไม่ทันจะได้สะวางความยุ่งยากให้หมดไปเขาก็มีปัญหากับการสารภาพบาปอีก เขาได้ตั้งปัญหาถามว่ามีที่ใดในพระวรสารสันบ้างที่ได้สั่งให้ทำพิธีนี้ เลยได้รับคำแนะนำให้อ่านตอนหนึ่งของจดหมายเหตุจากนักบุญเจมส์ซึ่งกล่าวว่า "จงสารภาพบาปของท่านต่อกันและกัน" เขาได้สารภาพ แต่หลังจากที่ได้ทำเช่นนั้นเขาก็ลากพระลงมาจกเก้าอี้สารภาพบาป ตนเองขึ้นไปนั่งแทนและสั่งให้พระสารภาพบาปเป็นการตอบแทนโดยอธิบายว่า "มาเถะท่าน คัมภีร์ได้สอนไว้ว่า "เราจะต้องสารภาพบาปของเราให้กันและกันฟัง" ข้าพเจ้าได้เล่าบาปของข้าพเจ้าให้ท่านฟังแล้ว และท่านก็ไม่ควรจะขยับเขยื้อนไปไหนจนกว่าจะได้เล่าบาปของท่านเสียก่อน" เขาได้หลงรักนางสาวแซงคือฟีลท์ว่าได้รับการบอกเล่าว่าเขาสมรสกับหล่อนไม่ได้เพราะหล่อนได้ทำหน้าที่เป็นแม่อุปถัมภ์ของเขาในพิธีรับศีลจุ่ม เขารู้สึกโกรธโชคชะตาที่เล่นตลกกับเขามากและเชื่อว่าเขาจะยกเลิกพิธีรับศีลจุ่มเสีย หลังจากที่ได้รับอนุญาตให้สมรสกับหล่อนเขารู้สึกพิศวงที่พบว่าในการแต่งงานนั้น "พนักงานทะเบียน พระพยาน สัตว์ญาติและโชคชะตาเป็นสิ่งจำเป็นที่สุด... ด้วยเหตุที่ต้องมีความระมัดระวังหลายด้านท่านเลยกลายเป็นคนเจ้ามารยาไปในท้ายที่สุด" เรื่องก็ผ่านพ้นไปด้วยวิธีการดังนี้เรื่องแล้วเรื่องเล่า ความขัดแย้งระหว่างศาสนาคริสต์ดั้งเดิมกับศาสนาคริสต์ของศาสนจักรถูกนำมาแสดงบนเวที เราไม่ได้ฟังความเป็นกลางหรือความกรุณาของนักปรัชญาในที่นี้ ทว่าวอลแตร์ได้เริ่มเปิดฉากสงครามต่อต้านความเชื่อมงาย และในสงครามนั้นเราจะเรียกร้องความเป็นกลาง และความกรุณาที่เฉพาะจากศัตรูของเราเท่านั้น

มิโครมกัส เป็นการเลียนแบบงานของสฟิฟท์ที่อาจจะลึกซึ้งกว่าแม่แบบในด้านจินตนาการอันกว้างไกล โลกได้รับการเยี่ยมชมเยียนจากชาวชิริอุส เขาสูงประมาณ 500,000 ฟุต ซึ่งก็เหมาะกับประชากรจากดาวอังคารอันมหึมาเหล่านั้น ระหว่างทางในอวกาศเขาได้รับสุภาพบุรุษจากดาวเสาร์ผู้เศร้าโศกเพราะเขาสูงเพียงสองสามพันฟุตเท่านั้น ขณะที่เดินผ่านทะเลเมดิเตอร์เรเนียนเท้าของชาวชิเรียนจึงเปียกน้ำ เขาได้ซักถามเพื่อนร่วมทางว่าชาวดาวเสาร์มีประสาทสัมผัสเท่าใดและได้รับการบอกเล่าว่า "เรามีทั้งหมด 72 ชนิดด้วยกันแต่เราก็มั่นกันอยู่ทุกวันว่ามีจำนวนน้อยไป" "แล้วพวกท่านอยู่กันถึงอายุเท่าใดเล่า" "แยจิง นิดเดียวแหละ มีไม่กี่คนบนโลกของเราที่อยู่จนถึง 15,000 ปีท่านก็เห็นแล้วสิว่าเราเริ่มตายทันทีที่เราเกิด ชีวิตของเราเป็นแค่จุดจุดหนึ่ง การมีชีวิตอยู่ของเราเป็นเพียงแค่วินาทีใจและโลกของเราเป็นแค่อะตอม เรายังแทบจะไม่ได้เรียนอะไรสักเท่าใด ความตายก็เข้ามาขัดจังหวะก่อนที่เราจะได้ประโยชน์จากประสบการณ์²⁶ ขณะที่เขายืนอยู่ในทะเลเขาได้หยิบเรือขึ้นมาเหมือนกับที่เราหยิบจลินทรีขึ้นมา และชาวชิเรียนก็ได้จับมันตั้งไว้บนเล็บหัวแม่มือของเขาซึ่งสร้าง

²⁶ นิยายขนาดสั้น (Romances) เปรียบเทียบงานของชอร์ (Shaw) 339 Back to Methusela นับเป็นคำที่ตีพิมพ์ชื่อที่ สุดคำหนึ่งของชอร์ มีต้นตัมมาจาก Memnon The Philosopher ของวอลแตร์ ซึ่งกล่าวไว้ว่า "ข้าพเจ้านกรงว่าโลกซึ่ง ประกอบด้วยแผ่นดิน และน้ำเล็กๆของเราเป็นโรงพยาบาลบ้าของโลกนับแสนแสนล้านที่ท่านผู้สูงศักดิ์ในเกียรติกล่าวถึงแก่ ข้าพเจ้า" - อังแล้ว 394

ความตื่นตระหนกให้กับมนุษย์ที่โดยสารเรือมาเป็นอย่างยิ่ง "อนุศาสนาจารย์ของเรือได้สวมมนต์ไล่ผี กลาสีสบดและนักปรัชญาได้สร้างระบบ" เพื่ออธิบายความผิดปกติของกฎแห่งความโน้มถ่วง ชาวซีเรียนโน้มตัวลงมาเหมือนเมฆที่มีตครึมและกล่าวกับเขาเหล่านั้นว่า

"พวกท่านผู้เป็นอะตอมที่มีปัญญา ซึ่งถึงที่สุดที่สุดพึงใจที่จะแสดงความเป็นสัพพัญญูและอำนาจ ความสุขของท่านบนพิภพนี้คงบริสุทธิ์ และท่านงดงามอย่างไม่มีปัญหา ด้วยท่านไม่ถูกสสารกีดขวาง และเท่าที่ปรากฏ ท่านเป็นสิ่งเล็กกว่าวิญญาณ ท่านคงใช้ชีวิตอย่างเบิกบานด้วยความสุขและการคิด ซึ่งสิ่งนี้คือความสุขที่แท้จริงของวิญญาณที่สมบูรณ์ ความสุขที่แท้จริงนั้นข้าพเจ้ายังไม่เคยพบในที่ใดนอกจาก ณ ที่แห่งนี้"

นักปรัชญาคนหนึ่งได้ตอบว่า "เรามีสสารเพียงพอที่จะทำสิ่งเลวร้ายได้มากมาย . . . ท่านควรจะรู้เป็นอย่างดีว่าในขณะที่ข้าพเจ้ากำลังพูดอยู่นี้ มีสัตว์เช่นเดียวกับพวกเรานี้อีก 100,000 ตัวปกป้องตัวเองด้วยหมาก กำลังฆ่าเพื่อนของเขาในจำนวนเท่ากัน และนี่เป็นกรณีปกติทั่วพื้นพิภพนี้มาเป็นเวลานานชั่วกับชั่วกลับแล้ว"

ชาวซีเรียนผู้ขุ่นเคืองได้อุทานออกมว่า "คนสารเลว ข้าพเจ้าขออาสาว่าเพียงสองสามก้าว ข้าพเจ้าเหยียบย่ำรังทั้งรังของพวกมาตกรที่น่าหัวเราะเยาะไว้ได้ยิ่งเท่า"

นักปรัชญาได้ตอบว่า "อย่าลำบากเลย เขามีอุตสาหกรรมพอที่จะรักษาความพินาศของเขาไว้ได้ปลายปีที่สิบนี้ส่วนที่ร้อยของพวกที่ร้ายกาจเหล่านี้ก็จะล้มหายไป . . . นอกจากนั้นไม่ควรจะลงโทษพวกนี้ที่ว่าควรลงโทษพวกป่าเถื่อนที่นั่นได้และเจื้อยชาคอยออกคำสั่งจากพระราชวังให้ฆ่าผู้คนเป็นล้านแล้วก็หันมาขอบคุณพระเจ้าในความสำเร็จ"²⁷

นิทานที่ดีที่สุดในช่วงต่อจาก**กองคิด**ซึ่งเป็นงานในบั้นปลายชีวิตของเขาคือ **ชาดิก** ชาดิกเป็นนักปราชญ์ชาวบาบิโลเนีย "ฉลาดเท่าที่มนุษย์จะฉลาดได้...เขารู้อภิปรัชญาเท่าที่คนจะรู้ได้ในยุคใด ๆ - นั่นคือรู้น้อยหรือไม่รู้อะไรเลย" ความริษยาทำให้เขาวาดภาพว่าเขาตกอยู่ในห้วงความรักกับ**เซมิรา** นัมนัตาข้างซ้ายของเขาได้รับบาดเจ็บเมื่อเขาปกป้องหล่อนให้พ้นจากพวกโจร

"คนส่งข่าวถูกส่งไปตามหอมเฮอร์มิสผู้มีชื่อชาวอียิปต์จากเมมฟิสซึ่งมาพร้อมกับบิวารามากมาย เขามาดูอาการของชาดิกและแจ้งว่าคนใช้ต้องสูญเสียดวงตาเขาบอกล่วงหน้าแม้กระทั่งวันและเวลาของเหตุร้ายที่จะเกิดขึ้น เขากล่าวสืบไปว่า "หากเป็นตาข้างขวา ข้าพเจ้าคงจะรักษาได้ง่าย ๆ"

แต่บาดแผลของตาข้างซ้ายนั้นรักษาให้หายไม่ได้" คนทั่วทั้งบาบิโลนคร่ำครวญ
กับชะตากรรมของชาติกและชื่นชมกับความรู้อันลึกซึ้งของเฮอร์เมส
ในสองวันต่อมาแผลก็แตกเองตามธรรมชาติและชาติกก็หายเป็นปกติ
เฮอร์เมสได้เขียนหนังสือเพื่อพิสูจน์ว่าบาดแผลนั้นไม่น่าจะหาย
ชาติกไม่ได้อ่านหนังสือเล่มนั้น²⁸

ทันทีที่ได้ฟังรายงานครั้งแรกของเฮอร์เมส เจ้าหล่อนได้กล่าวว่าเจ้าหล่อนมี "ความรังเกียจคน
ตาเดียว" ชาติกเลยแต่งงานกับหญิงชนบทโดยหวังจะพบคุณธรรมที่ขาดหายไปจากหญิงชาววังเช่นคุณ
หญิงเซมิรา ในตัวของหล่อน เพื่อให้แน่ใจในความซื่อสัตย์ในอีกชั่วโง่หนึ่งต่อมา ชาติกให้มีการ
ประกาศว่าเขาถึงแก่กรรมลงและลงไปนอนในโลง ในขณะที่เพื่อนทำเป็นเวทนาหญิงม่ายและต่อจาก
นั้นก็แสดงความยินดีกับหล่อน และในท้ายที่สุดก็ขอแต่งงานทันทีกับหล่อน หล่อนขัดขืนพอเป็นพิธี
และได้ "คัดค้านว่าหล่อนจะไม่ยินยอมเป็นอันขาดแต่แล้วก็ตกลง" ชาติกถูกขึ้นจากโลงและหนีเข้าป่า
เพื่อปลุกปลอบตนเองด้วยความงามจากธรรมชาติ

เขากลายเป็นคนฉลาดที่สุด กษัตริย์จึงทรงแต่งตั้งให้เขาเป็นอัครมหาเสนาบดี ซึ่งเขาได้ทำให้
ประเทศมั่งคั่ง ยุติธรรมและสงบสุข ทว่าพระราชินีกลับหลงรักเขาและกษัตริย์ทรงสังเกตเห็นถึงสิ่งนี้
"เริ่มยุ่งยากพระทัย . . . ถึงกับทรงตั้งข้อสงสัยแก่ตัวรองเท้าวางของพระราชินีเป็นสินน้ำเงิน ของชาติกก็เป็น
สินน้ำเงิน ริมบั้นของพระราชินีเป็นสีเหลือง หมวกของชาติกก็เป็นสีเหลือง" พระองค์จึงตกลงพระทัย
ที่จะวางยาพิษคนทั้งคู่ทว่าพระราชินีทรงพบแผนการนี้และส่งจดหมายไปหาชาติก "ด้วยความรักของ
เราทั้งสองและริมบั้นสีเหลืองของเรา ข้าพเจ้าขออ้อนวอนให้ท่านหนีไปเสีย" อีกครั้งที่ชาติกต้องหนี
กลับไปอยู่ป่า

"ดังนั้นเขาจึงวาดภาพเผ่าพันธุ์มนุษย์ดังที่เป็นจริง ๆ คือ
เป็นกลุ่มของแมลงที่เหมือนกันเองบนอะตอมดินเล็ก ๆ ภาพอันแท้
จริงนี้จะล้างความโศกเศร้าของเขาโดยทำให้เขาตระหนักถึงความ
ว่างเปล่าของตัวเขารวมทั้งของบาบิโลนด้วยวิญญานของเขาปล่อย
ลอยไปสู่อนันตภาพและเป็นอิสระจากผู้สละและเพ่งพิจารณาระเบียบ
ของจักรวาลอันแน่นอน แต่หลังจากนั้นเมื่อเขากลับมาสู่ตนเอง . . .
เขาก็ได้คิดว่าพระราชินีอาจต้องสิ้นพระชนม์แทนเขา จักรวาลนั้น
ก็หายวับไปทันที"

เมื่อออกจากบาบิโลนเขาได้เห็นผู้ชายคนหนึ่งทุบตีหญิงอย่างทารุณ เขาได้เข้าไปต่อสู้กับผู้
ชายคนนั้นตามเสียงร้องขอความช่วยเหลือของหล่อน ในท้ายที่สุดเขาจำต้องตีเจ้าคนนั้นเพื่อป้องกันตัว

ศัตรูของเขาตายจากการต่อสู้นั้น เขาจึงหันไปหาสตรีผู้นั้นและถามว่า "คุณนายจะให้ข้าพเจ้าทำอะไรให้ต่อไป" "ไปตายเสียเจ้าคนสวระแถม่าคู่รักฉันตาย โอ้ยฉันอยากจะฉีกหัวใจของแกนี่"

หลังจากนั้นไม่นาน ซาติถูกจับเป็นทาส แต่เขากลับสอนปรัชญาให้กับนายและกลายมาเป็นที่ปรึกษาที่นายวางใจมาก จากคำแนะนำของเขาประเพณีสตรี (ซึ่งหญิงหม้ายจะต้องตายพร้อมสามี) ก็ถูกยกเลิกโดยกฎหมายซึ่งระบุว่าก่อนจะทำการเสียสละชีวิตเช่นนั้น ให้หญิงหม้ายได้ใช้เวลากับชายหนุ่มรูปงามตามลำพังก่อนหนึ่งชั่วโมง เมื่อซาติถูกส่งไปปฏิบัติภารกิจกับกษัตริย์แห่งเซเรนดิบ เขาก็ได้สอนกษัตริย์องค์นั้นว่า จะหาเสนาบดีที่ซื่อสัตย์ได้ก็จากการเลือกนักเดินรำผีเท่าเบาที่สุดในหมู่ผู้สมัคร เขาได้สั่งให้นำของมีค่าน้อยซึ่งขโมยได้ง่ายมาจัดไว้ในห้องโถงสำหรับเดินรำ และผู้สมัครสามารถจะเข้าไปในห้องโถงนั้นได้ตามลำพังโดยปราศจากการจับตามอง เมื่อทุกคนเข้าไปหมดแล้ว เขาเหล่านั้นก็ได้รับคำสั่งให้เดินว่า "ไม่เคยมีครั้งใดที่นักเดินรำจะเดินได้อย่างเต็มอกเต็มใจและสง่างามเท่านี้ ศรีษะของเขาจะก้มลง หลังงอ มือเกาะที่สีข้างแน่น" และเรื่องก็รีบรวบรัดจบลง เราคงสามารถนึกภาพยามเย็นเหล่านั้นที่ซิริเยได้เป็นอย่างดี

IV. พอกทสแคมและเฟรดเดอริก

ผู้ที่ไม่สามารถจะมาหาเขาด้วยตัวเองจะเขียนจดหมายมาแทน ค.ศ. 1736 นับเป็นปีเริ่มต้นการติดต่อกับเฟรดเดอริกซึ่งในขณะนั้นยังเป็นเพียงเจ้าชายยังมีได้ทรงเป็นมหาราช พระราชสาส์นฉบับแรกของพระองค์มีลักษณะเหมือนกับจดหมายของเด็กถึงกษัตริย์ คำยกยออันเลอเลิศที่ปรากฏในจดหมายทำให้เขาพอจะมองเห็นถึงชื่อเสียงเกียรติคุณที่เขาได้รับ แม้เขาจะยังไม่ได้เขียนผลงานชิ้นสำคัญออกมาในขณะนั้นก็ตาม จดหมายนั้นได้ประกาศว่าวอลแตร์เป็น "คนยิ่งใหญ่ที่สุดของฝรั่งเศส" มนุษย์ผู้มอบเกียรติให้กับภาษา... ข้าพเจ้าถือว่าเป็นเกียรติอันยิ่งใหญ่ที่สุดของชีวิตประการหนึ่งที่ได้เกิดมาร่วมสมัยกับบุคคลที่มีความรอบรู้ยิ่งเลอเลิศเช่นท่าน... พระสวรรคตที่ทำให้คนหัวเราะได้นั้นมิใช่เป็นสมบัติของทุกคน" และ "จะมีความพึงใจใดเล่าที่จะเหนือไปกว่าความสุขทางปัญญา"²⁹ เฟรดเดอริกทรงเป็นนักคิดอิสระที่มองลัทธิต่าง ๆ เยี่ยงกษัตริย์ทอดพระเนตรพสกนิกรของพระองค์ และวอลแตร์ ก็คาดหวังไว้อย่างสูงว่าเมื่อได้ขึ้นครองบัลลังก์ พระองค์คงจะทำให้ยุคแห่งภูมิปัญญาเป็นที่นิยม ในขณะที่ตัวเขาเองอาจจะเล่นบทบาทของเพลโตให้กับเฟรดเดอริกไดโอบีเซียส เมื่อเฟรดเดอริกกระดากต่อคำยกยอที่วอลแตร์ตอบกลับมา วอลแตร์เลยตอบไปว่า "เจ้าชายที่ทรงพระอักษรต่อต้านคำยกยอเป็นสิ่งที่หายากพอ ๆ กับการหาสิ่งมราชมมาเขียนต่อต้านความเห็นผิด" เฟรดเดอริกได้ส่ง **ค่อต้าบแมคคิเวล** (Anti-Machiavel) ไปให้วอลแตร์ฉบับหนึ่ง ในนั้นทรงกล่าวถึงความเลวร้ายของสงครามอย่างตรงตามตลอดจนบทบาทของกษัตริย์ที่จะต้องรักษาสันติภาพ วอลแตร์ร่ำไห้ด้วยความยินดีต่อราชาผู้รักสันติภาพพระองค์นี้ อีกสองสามเดือนต่อมาเฟรดเดอริกซึ่งได้ขึ้นครองราชย์แล้วได้กรีธาทัพไปบุกไซเลเชียและผลักดันยุโรปให้ก้าวสู่ยุคแห่งการนองเลือด

²⁹ In Saint Beuve, i, 212-215

ใน ค.ศ. 1745 ท่านกวีและนักคณิตศาสตร์ของท่านได้เข้าไปในปารีสเมื่อเขากลายเป็นผู้สมัคร
 เข้าเป็นสมาชิกของราชบัณฑิตยสถานแห่งฝรั่งเศส เพื่อที่จะได้รับเกียรติยศพิเศษอันไม่จำเป็นนี่วอล
 แตร์ต้องเรียกตนเองเป็นคาทอลิกที่ดี ยกยอเจซูอิตผู้มีอำนาจบางคน โป๊ปตออย่างไม่รู้เหน็ดเหนื่อย
 กล่าวโดยสรุปคือประพจน์ที่ตั้งเช่นที่พวกเราส่วนมากจะทำกันในกรณีเช่นนั้น เขาไม่ได้รับการเลือกตั้ง
 ทว่าอีกหนึ่งปีต่อมาเขาประสบความสำเร็จและได้กล่าวสุนทรพจน์ในงานเลี้ยงต้อนรับซึ่งกลายมาเป็น
 งานชิ้นครูในวงวรรณกรรมฝรั่งเศส เขาอ้อยอิ่งอยู่ในปารีสระยะหนึ่งเวียนเข้าเวียนออกตามศาลอง
 ต่าง ๆ และเขียนบทละครเรื่องแล้วเรื่องเล่าออกมา จากเฮสติบเมื่ออายุสิบแปดจนถึงอิแรน (Irene)
 เมื่อเขามีอายุได้แปดสิบสาม เขาได้เขียนบทละครมากมาย บางเรื่องก็ล้มเหลวแต่ส่วนใหญ่แล้ว
 ประสบความสำเร็จ ค.ศ.1730 ละครเรื่องบรูตัส (Brutus) ประสบความสำเร็จ และในปี ค.ศ.1732
เอริฟิล (Eriphyle) ก็ประสบความสำเร็จอีกครั้ง เพื่อน ๆ ได้ขอร้องให้เขาเลิกเขียนบทละครว่า
 ในปีเดียวกันนั้นเองเขาก็ได้ทำแซร์ (Zaire) ออกมาซึ่งได้กลายมาเป็นความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ ตามด้วย
มาโฮเม (Mahomet) ในปี ค.ศ.1741 **เมโรเป** (Merope) ในปี ค.ศ.1743 **เซมิรามิส** (Semiramis)
 ในปี ค.ศ.1748 และตองแครด (Trancrede) ในปี ค.ศ.1760

ในเวลาเดียวกันนั้นเองโศกนาฏกรรม และสุขนาฏกรรมก็ได้ย่างเท้าเข้ามาในชีวิตของเขาเอง
 หลังจากสิบห้าปีที่อยู่ร่วมกันมาความรักที่เขามีต่อมาตามดูซัดเดอะเลดี้ก็ดูจะจืดจางลง ทั้งคู่เลิกแม้
 กระทั่งการทะเลาะกัน ใน ค.ศ. 1748 มาร์กีสสาวได้หลงรักมากีคอนแซงต์ลองแบร์ต ชุณนางหนุ่ม
 รูปงาม เมื่อวอลแตร์รู้เข้าก็โกรธอย่างรุนแรงทว่าเมื่อแซงต์ ลองแบร์ตขอให้ยกโทษให้ วอลแตร์ก็ให้
 พรทั้งคู่ เขาได้ก้าวขึ้นมาถึงจุดสุดยอดของชีวิตแล้ว ณ บัดนี้ และเริ่มมองเห็นความตายอยู่ไม่ไกลนัก
 เขาไม่เห็นว่าการที่หนุ่มสาวจะได้รับการตอบสนองเป็นเรื่องเสียหาย เขาได้กล่าวอย่างนักปรัชญา (โดย
 ลืมไปว่ามีผู้ชายชนิดนั้นด้วย) ว่า นั่นแหละผู้หญิง "ข้าพเจ้าเข้ามาแทนที่ ริเชอลิเออ แซงต์ลองแบร์ตก็
 จับข้าพเจ้าเหวี่ยงออกมา นี่คือนกของสรรพสิ่ง ตะปูตัวหนึ่งข้อมัดันอีกตัวออกมา และโลกก็ดำเนิน
 ไปเช่นนี้แหละ"³⁰ เขาได้เขียนกลอนนำรักบทหนึ่งให้ตะปูตัวที่สาม

แซงต์-ลองแบร์ต ทั้งหมดนี้สำหรับท่าน

ตกไม่ได้แบ่งบาน

หนามกุหลาบทั้งหมดเป็นของข้าพเจ้า

สำหรับท่านคือคอกกุหลาบ

ต่อจากนั้นในปี ค.ศ. 1749 มาตามดูซัดเดอะเลดี้ตลิ่งชีวิตลงในการให้กำเนิดทารก เป็น
 ธรรมเนียมปฏิบัติในสมัยนั้นที่สามีของหล่อน วอลแตร์และแซงต์-ลองแบร์ตจะต้องมาอยู่พร้อมกันข้าง
 เตียงคนตายโดยปราศจากคำตำหนิและกลับกลายเป็นมิตรกันในการสูญเสียร่วมกันครั้งนี้

³⁰ In Sainte-Beuve, i, 211

วอลแตร์พยายามลิ้มความทุกข์โศกครั้งนี้ด้วยการทำงาน เขาหมกมุ่นกับการเขียน **ศตวรรษของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14** (Siccle De Louis XIV) อยู่ชั่วขณะหนึ่ง แต่สิ่งที่ช่วยดึงเขาจากความหมกมุ่นนี้คือพระราชสาส์นเชิญจากเฟรดเดอริกให้วอลแตร์ไปเยือนราชสำนักของพระองค์ที่พอทสแดม คำเชิญที่มาพร้อมกับเงิน 3000 ฟรังก์เพื่อใช้จ่ายในการเดินทาง เป็นสิ่งที่ขัดขืนได้ยาก วอลแตร์ออกเดินทางไปเบอร์ลินเมื่อ ค.ศ. 1750

นับเป็นสิ่งแปลกประหลาดใจเขาได้เป็นอย่างดีที่เฟรดเดอริกโปรดประทานห้องชุดในพระราชวังให้แก่เขาและได้รับการต้อนรับเยี่ยงผู้ที่เท่าเทียมกันจากกษัตริย์ที่ทรงอำนาจมากที่สุดในยุคหนึ่ง จุดหมายของเขาในระยะแรกเต็มไปด้วยความพอกพองใจ จุดหมายถึงคาร์จองต์ล ลงวันที่ 24 กรกฎาคม ได้บรรยายถึงพอทสแดมไว้ว่า "มีทหาร 150,000 คน มีโอเปร่า สุขนานุกรม ปรัชญา กวีนิพนธ์ ความยิ่งใหญ่และสง่างาม ทหารรักษาพระองค์ ศิลปะ ทรมันเปิดและไวโอลิน อาหารเย็นแบบเพลโต สังคมและอิสรภาพ ใครจะเชื่อว่านี่คือเรื่องจริง" หลายปีก่อนหน้านั้นเขาเคยบันทึกไว้ว่า "พระเจ้าช่วย... ชีวิตคงจะสำราญทีเดียว หากมีนักอักษรศาสตร์ที่มีพรสวรรค์สักสามสี่คนมาอยู่ด้วยกัน โดยปราศจากความริษยา "(ข้างเป็นความฝันเฟื่องอะไรเช่นนั้น)" รักกัน อยู่อย่างสงบ พัฒนาศิลปะของตน คุยถึงงาน ให้ความสว่างแก่กันและกัน - ข้าพเจ้าได้วาดภาพว่าสักวันหนึ่งข้าพเจ้าคงจะได้อยู่ในสวรรค์เล็ก ๆ นี้"³¹ และที่นั่นเองคือสวรรค์

วอลแตร์หลีกเลี่ยงงานเลี้ยงของรัฐ เขาทนไม่ได้ที่จะถูกห้อมล้อมด้วยนายพลมากมาย เขาเก็บตัวเพื่อกินอาหารตามลำพังกับเฟรดเดอริกซึ่งมักจะเชิญกลุ่มเพื่อนส่วนพระองค์ที่เป็นนักอักษรศาสตร์ มาร่วมเสวยพระกระยาหารค่ำ ด้วยว่ากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งยุคนี้ใฝ่ฝันจะเป็นกวีและนักปรัชญา การสนทนาในตอนนี้จะใช้ภาษาฝรั่งเศส วอลแตร์พยายามจะเรียนภาษาเยอรมันทว่าได้ยอมแพ้หลังจากที่เกือบจะล้มเลิกและหวังว่าภาษาเยอรมันจะมีสำนวนมากกว่านี้และมีพยัญชนะน้อยกว่านี้³² คนที่ได้ฟังการสนทนาเล่าว่าการสนทนาเป็นตึกว่าหนังสือที่น่าสนใจที่สุดและเขียนได้ดีที่สุดในโลก เขาคุยกันทุกเรื่องและพูดสิ่งที่ตนคิดออกมา ความเจียมแหลมของเฟรดเดอริกนั้นเกือบจะพอๆ กับของวอลแตร์ และมีแต่วอลแตร์เท่านั้นที่จะได้ตอบพระองค์ด้วยกลเม็ดที่สามารถจะทำลายโดยไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกขุ่นเคือง วอลแตร์ได้บันทึกไว้ด้วยความชื่นบานว่า "เราคิดอย่างกล้าหาญและเราก็เป็นอิสระ ที่นี้" เฟรดเดอริกทรง "สะกิดด้วยพระหัตถ์ข้างหนึ่งและทรงปลอบโยนด้วยพระหัตถ์อีกข้าง... ข้าพเจ้าไม่โกรธอะไรเลย... ข้าพเจ้าได้พบท่าเทียบเรือแล้วหลังจากฝ่าคลื่นลมมาห้าสัปดาห์ ข้าพเจ้าได้รับการคุ้มครองจากกษัตริย์ที่คุยอย่างนักปรัชญา มีเสน่ห์อย่างน่าคบ ข้าพเจ้ากลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระองค์ผู้ที่ได้ปลอบข้าพเจ้าในยามทุกข์และปกป้องข้าพเจ้าจากศัตรูมาจนถึงสิบหกปี หากจะแน่ใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่งข้าพเจ้ามั่นใจในคุณลักษณะของกษัตริย์แห่งปรัสเซีย³³ อย่างไรก็ตาม ในเดือนพฤศจิกายนของปีเดียวกันนั้นเองวอลแตร์คิดว่าจะปรับปรุงการเงินของเขาโดยลงทุนกับพันธบัตรของ

31 อ้างแล้ว, i, 193

32 Brandes, Main Currents, i, 3

33 Tallentyre, 226, 230

แคว้นแซกโซนีก็ ๑ ที่เฟรดเดอริกได้ทรงตรัสห้ามการลงทุนนั้น ค่าของพันธบัตรสูงขึ้นและวอลแตร์ได้กำไร แต่เฮร์อช ตัวแทนของเขาพยายามหักหลังเขาโดยการพูดว่าจะเปิดเผยเรื่องการซื้อขายครั้งนี้ วอลแตร์ "กระโดดช้ำคอเจ้านั่นจนทำให้มันนอนแผ่ทีเดียว" เฟรดเดอริกได้ทรงรับรู้เรื่องนี้และทรงกริ้วอย่างรุนแรงทรงตรัสกับลาเมทรีว่า "ข้าพเจ้ายังต้องการเขาอย่างน้อยอีกหนึ่งปี เราคืนสัมแล้ว ก็ทิ้งเปลือกไป" บางทีลาเมทรีเองก็คงอยากจะไล่คู่แข่งผู้นี้ไปเสียให้พ้นจึงได้เอาใจใส่ที่จะรายงานให้วอลแตร์รู้ อาหารมีค่ายังคงดำเนินต่อไป วอลแตร์ได้บันทึกไว้ว่า "ทว่าเจ้าเปลือกสัมมันยังคงหลอนหลอกอยู่ในความฝันของข้าพเจ้า. . . คนที่หล่นจากยอดหอคอยและพบว่าการตกลงมาในอากาศนั้นไม่เจ็บปวดจึงกล่าวว่า "ความตึงวามนั้นหากเป็นสิ่งที่ถาวรก็ย่อมมิใช่สิ่งเล็กน้อยดังตัวข้าพเจ้าดอก"

เขาเริ่มคิดถึงบ้านอย่างที่คนฝรั่งเศสเท่านั้นที่จะเป็น เขาจึงต้องการจะพักสักระยะหนึ่ง เรื่องเล็ก ๆ น้อยที่เป็นจุดตัดสินใจเด็ดขาดเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1752 - โฌแซ็ฟตูร์ส นักคณิตศาสตร์คนสำคัญที่เฟรดเดอริกได้สั่งตรงมาจากฝรั่งเศสพร้อมกับคนอื่น ๆ อีกหลายคน เพื่อกระตุ้นปัญญาชนเยอรมันให้สัมพันธ์กับ "ยุคภูมิปัญญา" โดยตรงเกิดทะเลาะกับคณิกนักคณิตศาสตร์ได้บังคับบัญชาด้วยเรื่องการตีความข้อเขียนของนิวตัน เฟรดเดอริกก้าวเข้ามาในการถกเถียงนี้โดยเข้าข้างโฌแซ็ฟตูร์สและวอลแตร์ ผู้มีความกล้าหาญมากกว่าความระมัดระวังก็ได้ก้าวเข้ามาถือทางข้างคณิก เขาได้เขียนจดหมายถึงมาตามเดนีส์ว่า "เป็นโชคร้ายสำหรับข้าพเจ้าที่เป็นทั้งนักประพันธ์และอยู่ฝ่ายตรงกันข้ามกับพระมหากษัตริย์ ข้าพเจ้าไม่มีคทาแต่มีปากกา" ในเวลาเดียวกันเฟรดเดอริกได้ทรงมีพระราชสาส์นถึงพระชนิษฐาของพระองค์ว่า "เจ้าตัวชาดานได้กลับชาติมาเกิดเป็นนักอักษรศาสตร์ของพี่ พี่จะจัดการอะไรกับพวกนี้ก็ได้ไม่ได้ พวกมันไม่มีหัวในเรื่องอะไรอื่นอีกนอกจากเรื่องสังคม สัตว์ทั้งหลายคงสบายใจขึ้นที่เห็นว่าคนมีสติปัญญาไม่ได้มีอะไรดีไปกว่าพวกมัน"⁵⁴ ตอนนี้องที่วอลแตร์เขียน "คำติเตียนของดอกเตอร์อาคาเกีย" (Diatribes of Dr. Akakia) ต่อต้านโฌแซ็ฟตูร์ส เขาอ่านถวายเฟรดเดอริกซึ่งทรงพระสรวลตลอดคืนแต่ขอร้องไม่ให้วอลแตร์พิมพ์งานชิ้นนี้ออกมา วอลแตร์จะยินยอมตาม แต่ข้อเท็จจริงก็คือเรื่องนี้ถูกส่งไปให้คนพิมพ์แล้วและผู้ประพันธ์ไม่สามารถจะฆ่าทารกที่เป็นผลผลิตจากปลายปากกาของตนได้ เมื่องานปรากฏออกมาโทษของเฟรดเดอริกก็ถูกเป็นไฟและวอลแตร์ก็ต้องวิ่งหนีจากเปลวเพลิงนี้

เขาถูกจับโดยตัวแทนของเฟรดเดอริกที่แฟรงเฟิร์ต ซึ่งเป็นดินแดนที่อยู่นอกอำนาจการตัดสินคดีของเฟรดเดอริก และได้รับการบอกเล่าว่าเขาจะไปต่อไม่ได้หากไม่ได้มอบโคลงของเฟรดเดอริกที่ชื่อ **พาราเดียม** (Palladium) ซึ่งยังไม่ได้ตัดแปลงให้เข้ากับสังคมสุภาพชนและด้อยกว่า **ปูเซล** (Pucelle) งานของวอลแตร์ ทว่าต้นฉบับที่น่ากลัวนั้นอยู่ในหีบซึ่งได้สูญหายระหว่างทาง และนับเป็นเวลาหลายอาทิตย์ทีเดียวที่วอลแตร์ถูกกักกันราวกับอยู่ในคุกทราบจนได้ต้นฉบับนี้มา คนขายหนังสือที่วอลแตร์เป็นหนึ่งอยู่เห็นเป็นโอกาสที่จะมาบีบบังคับให้วอลแตร์จ่ายเงิน ด้วยความโกรธวอลแตร์เลยตบกกหู

เจ้าหมอนั่นไป คอลลิเนียลซาของวอลแตร์ได้ปลอมโยนชายคนนั้นโดยชี้ให้เห็นว่า "ท่านชอบ ท่านถูกคนที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในโลกตบกกหูนะครับ"³⁵

ในท้ายที่สุดเขาก็ได้รับอิสรภาพ ขณะที่กำลังจะข้ามแดนเข้าไปในฝรั่งเศสเขาก็ได้รับรู้ว่าเขาถูกเนรเทศ วิญญาณซราก็ถูกตามล่าไม่ออกว่าจะหนีไปข้างใด ช่วงหนึ่งเขาคิดว่าจะไปเพนซิลเวเนีย เราคงนึกถึงความจนตรอกของเขาได้เขาใช้เวลาในเดือนมีนาคม ค.ศ.1755 แสวงหา "ที่ฝังศพที่เข้าท่าในบริเวณนครเจนีวา" ที่เขาจะปลอดภัยจากเจ้าใหญ่นายโตของปารีสและเบอร์ลิน ในท้ายที่สุดเขาได้ซื้อคฤหาสน์เก่าที่ชื่อว่า เล เดลิส เขาเริ่มตั้งรกรากและทำสวนและเริ่มแข็งแรงขึ้นและเมื่อชีวิตเขาจะเริ่มย่างเข้าสู่วัยของความหลงลืม งานที่ดีที่สุดและสำคัญที่สุดของเขาก็ถือกำเนิดขึ้นมา

V. เล เดลิส : ความเรียงว่าด้วยศีลธรรม

เหตุใดเขาจึงถูกเนรเทศอีกครั้ง เขาได้ตีพิมพ์งานที่ "ทะเยอทะยานมากที่สุด เล่มโตที่สุดและเป็นหนังสือที่สะท้อนลักษณะความคิดของเขามากที่สุด อีกทั้งเป็นงานที่อาจหาญที่สุดที่เขาเคยเขียนขึ้นมาในเบอร์ลิน"³⁶ ชื่อของหนังสือก็ไม่ได้มีบทบาทเป็นรองเลย **ความเรียงว่าด้วยศีลธรรมและวิญญาณของชาติจากชาร์ลมาญถึงหลุยส์ที่ 13** (Essay on the Morals and the Spirit of the Nations from Charlemagne to Louis XIII) เขาได้เริ่มเขียนหนังสือนี้ที่ซีเรียเพื่อมาตามดูชุดเดอะเลต์ซึ่งการปฏิเสธรประวัติศาสตร์ของหลอนมีอำนาจกระตุ้นให้เขาจับงานชิ้นนี้ขึ้นมา

หลอนเคยกล่าวว่า "ประวัติศาสตร์เป็นเพียงปุมเก่า ๆ ไม่เห็นเกี่ยวข้องกับข้าพเจ้าซึ่งเป็นผู้หญิงฝรั่งเศสอยู่ในคฤหาสน์ที่จะต้องรู้ว่าเอกายสืบราชสมบัติต่อจากฮาตินในสวีเดน และออกโตมานเป็นโอรสของออโตกรุล ข้าพเจ้าเคยอ่านประวัติศาสตร์ของกรีกและโรมันด้วยความสนุกสนานเพราะสิ่งนั้นได้ถ่ายทอดภาพบางอย่างที่ดึงดูดใจข้าพเจ้า ทว่าข้าพเจ้าไม่เคยทนอ่านประวัติศาสตร์ของประเทศต่าง ๆ ในยุคใหม่ได้สักที ข้าพเจ้าแทบไม่เห็นอะไรนอกจากความวุ่นวาย เหตุการณ์ที่ไม่สลักสำคัญซึ่งไม่เชื่อมโยงต่อเนื่องกันมากมาย และสงครามอีกนับพันครั้งที่ไม่ได้ยุติลงเลย ข้าพเจ้าปฏิเสธการศึกษาซึ่งมีแต่ข้อมูลท่วมท้นโดยปราศจากการให้ความกระจ่าง"

วอลแตร์เห็นด้วยและเขาได้สร้างห้องเจนูพูดว่า "ประวัติศาสตร์มิได้เป็นอะไรมากไปกว่าภาพของอาชญากรรมและความโศคร้าย" และเขาได้เขียนจดหมายถึงฮอเรซ วอลโปล (15 กรกฎาคม ค.ศ.1768) ว่า "เป็นความจริงที่ประวัตของพวกยอร์คและแลงคาสเตอร์และอีกหลาย ๆ พวกมีลักษณะคล้ายกับเรื่องของโจรบนทางหลวง "ทว่าเขาได้แสดงความหวังไว้กับมาตามดูชุดเดอะเลต์ว่าทางออกคงจะอยู่ที่การประยุกต์ปรัชญาเข้ากับประวัติศาสตร์ และพยายามที่จะเสาะหารอยของประวัติความ

³⁵ Morley, 146

³⁶ Tallentyre, 291

คิดของมนุษย์จากเหตุการณ์ทางการเมืองที่ผันแปร³⁷ เขาได้กล่าวว่า "นักปรัชญาเท่านั้นที่ควรเขียนประวัติศาสตร์"³⁸ "ในทุกประเทศประวัติศาสตร์ถูกบิดเบือนด้วยตำนานจนในท้ายที่สุดปรัชญามาทำให้มนุษย์ฉลาดขึ้น และเมื่อปรัชญาก้าวเข้ามาในท่ามกลางความมืดมนนี้ก็พบว่าจิตมนุษย์นั้นมีขอบเขตมานับศตวรรษด้วยข้อผิดพลาดซึ่งเป็นการยากที่ปรัชญาจะลบล้างความเท็จนี้ได้ ช่างยังได้พบว่ามีวิธีต่าง ๆ ข้อเท็จจริงและอนุสาวรีย์ต่าง ๆ กองสุมกันเป็นหลักฐานของความหลอกลวงนั้น"³⁹ เขาได้สรุปลงว่า "ในท้ายที่สุดประวัติศาสตร์ก็มีข้ออะไรอื่นนอกจากเป็นเพียงกลอุบายอย่างหนึ่งที่เราเล่นกับอดีตที่ผ่านไปแล้ว"⁴⁰ เราเปลี่ยนแปลงอดีตเพื่อให้เหมาะสมกับความปรารถนาของเราในอนาคต และผลที่ต้องการคือ "ประวัติศาสตร์ได้พิสูจน์ให้เห็นว่าอะไร ๆ ก็สามารถใช้ประวัติศาสตร์พิสูจน์ได้ทั้งสิ้น"

เขาทำงานรวบกับคนชุดแร่อเพื่อหา "ความหลอกลวงครั้งใหญ่"⁴¹ เชื้อแห่งความจริงเกี่ยวกับประวัติที่แท้จริงของมนุษยชาติ ปีแล้วปีเล่าที่เขาทุ่มเทเวลาให้กับการเตรียมการศึกษานี้ : **ประวัติศาสตร์รัสเซีย** (History of Russia) **ประวัติศาสตร์ของชาร์ลที่ 12** (History of Charles XII) **รัชสมัยของหลุยส์ที่ 14** (The Age of Louis XIV) และ **รัชสมัยของหลุยส์ที่ 13** (The Age of Louis XIII) และจากงานเหล่านี้เขาได้สร้างสำนักของปัญญาชนที่แน่วแน่ขึ้นมาในตัว ซึ่งสำนักนี้แหละที่มีบทบาทเหนือมนุษย์จนทำให้เกิดอัจฉริยะขึ้นมา "คุณพ่อดาเนียล พระนิกายเยซุอิตผู้สร้างประวัติศาสตร์ฝรั่งเศสได้วางเอกสารและต้นฉบับ 1200 เล่มไว้ตรงหน้าในห้องสมุดของรัฐแห่งกรุงปารีส ใช้เวลาหนึ่งชั่วโมงหรือประมาณนั้นดูเอกสารเหล่านั้น จากนั้นก็หันไปหาคุณพ่อตรูเนอะมีน ครูเก่าของวอลแตร์ ไม่ยอมรับเอกสารเหล่านั้นด้วยการประกาศว่าเอกสารเหล่านี้เป็นกระดาษเก่าไร้ประโยชน์ ซึ่งเขาไม่จำเป็นต้องใช้ในการเขียนประวัติศาสตร์ของเขา"⁴² วอลแตร์มิได้เป็นเช่นนั้น เขาอ่านทุกสิ่งที่เขาหาได้เกี่ยวกับหัวข้อนั้น เขาอ่านบันทึกเป็นร้อยๆ เล่ม จนซึมซาบ เขาเขียนจดหมายหลายร้อยฉบับติดต่อกับผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์สำคัญที่ยังมีชีวิตอยู่ แม้กระทั่งเมืองงานของเขาตีพิมพ์ออกไปแล้ว เขายังคงศึกษาต่อไปและปรับปรุงต้นฉบับทุกครั้งที่มีการตีพิมพ์

ทว่าการเก็บข้อมูลเหล่านี้เป็นเพียงการเตรียมการ สิ่งที่สำคัญคือวิธีการใหม่ ในการเลือกและจัดข้อมูล ข้อเท็จจริงจะไม่ช่วยอะไรแม้จะเป็นข้อเท็จจริงดังที่เคยเกิดขึ้นเสมอ "สำหรับประวัติศาสตร์รายละเอียดที่ไม่ชักนำไปสู่อะไรก็เปรียบเสมือนสัมภาระที่ติดไปกับกองทัพ เราจะต้องพิจารณาสิ่งต่างๆ ในวงกว้างด้วยเหตุผลที่ว่าจิตของมนุษย์แสนจะเล็กและถูกทับถมด้วยน้ำหนักของสิ่งที่ไม่สลักสำคัญ"⁴³ "ผู้จดบันทึกเหตุการณ์ควรจะเป็นคนรวบรวมข้อเท็จจริงและจัดในลักษณะคล้ายพจนานุกรม

³⁷ Robertson, 23; Morley, 215, Tallentyre, *Voltaire in His Letters*, New York, 1919. p. 222

³⁸ Pellissier, 213

³⁹ *Essai sur les Moeurs*, Introduction.

⁴⁰ In Morley, 220.

⁴¹ คำบรรยายเรื่องประวัติศาสตร์ของ Matthew Arnold

⁴² Brandes, Francois de Voltaire

⁴³ In Morley, 275

ประวัติศาสตร์ซึ่งเราสามารถจะหาได้ในยามที่ต้องการตั้งเช่นที่เราค้นหาคำต่าง ๆ สิ่งทีวอลแตร์แสวงหา คือหลักเกณฑ์ที่มีเอกภาพ ซึ่งประวัติอารยธรรมของยุโรปทั้งมวลสามารถจะสานต่อกันได้โดยหลัก เพียงหลักเดียวและเขามั่นใจว่าหลักนี้คือประวัติของวัฒนธรรม เขาตัดสินใจว่าประวัติศาสตร์ของเขา จะไม่ใช่เรื่องของกษัตริย์หากแต่จะเป็นเรื่องของขบวนการพลังและมวลชน จะเป็นเรื่องของมนุษยชาติ มิใช่ประเทศชาติ จะเป็นเรื่องความก้าวหน้าทางความคิดของมนุษย์มิใช่เรื่องของสงคราม "สงคราม และการปฏิวัติจะเป็นเพียงส่วนย่อยที่สุดของแผนการนี้ การที่กองทัพหรือกองพันได้ชัยชนะหรือ ปราศัย และเมืองถูกพิชิตครั้งแล้วครั้งเล่านั้นเป็นเรื่องสามัญในประวัติศาสตร์ทั่วไป หากดั่งศิลปะและความก้าวหน้าทางปัญญาของมนุษย์ออกไป ท่านก็จะไม่พบอะไรเลย" ไม่ว่าในยุคใด "มีความน่าทึ่ง เพียงพอที่จะดึงดูดความสนใจของคนรุ่นหลัง"⁴⁴ ข้าพเจ้าปรารถนาจะเขียนประวัติศาสตร์ซึ่งมิใช่เรื่อง ของสงครามหากแต่เป็นเรื่องของสังคมและสืบดูให้รู้แน่ว่ามนุษย์อยู่กันอย่างไรภายในครอบครัว และ ศิลปะที่เขานิยมศึกษาอบรมกันนั้นคืออะไร... แต่ข้าพเจ้าต้องการจะรู้ว่าอะไรคือขั้นตอนที่ทำให้ มนุษย์ก้าวจากความป่าเถื่อนมาสู่อารยธรรม"⁴⁵ การปลดกษัตริย์จากประวัติศาสตร์นี้เป็นส่วนหนึ่ง ของการจลาจลประชาธิปไตยซึ่งได้อุดกษัตริย์ออกจากรัฐบาลในท้ายที่สุด **ความเรียงว่าด้วย ศิลธรรม** (Essai sur les Moeurs) ได้เริ่มการปลตราขวงศ์บรูปองลงจากบัลลังก์

และโดยนัยนี้เขาก็สร้างปรัชญาประวัติศาสตร์ขึ้นเป็นครั้งแรก นับเป็นความพยายามที่จะหา ร่องรอยของสาเหตุธรรมชาติในพัฒนาการทางจิตใจของคนยุโรปอย่างเป็นระบบ เป็นที่คาดหวังได้ว่า การทดลองนี้คงจะต้องปฏิเสธคำอธิบายด้วยสิ่งเหนือธรรมชาติ ประวัติศาสตร์จะเป็นตัวของตัวเองไม่ได้ หากเทววิทยาไม่ถอยห่างออกไป ตามคำของบัคเคิล หนังสือของวอลแตร์ได้วางรากฐานของประวัติ ศาสตร์สมัยใหม่ กับบีน เนบูร์ บัคเคิล และโรธ เป็นหนี้บุญคุณและเป็นสานุศิษย์ของเขา เขาเป็น ปรมาจารย์ของคนเหล่านี้และยังคงไม่มีผู้ใดก้าวขึ้นมาเทียบเขาได้ในศาสตร์แขนงที่เขาได้สำรวจเป็นครั้งแรก

แล้วเหตุใดเล่าที่หนังสือเล่มสำคัญนี้ทำให้เขาต้องถูกเนรเทศ ทั้งนี้เพราะการเล่าความจริงนั้น ทำให้ทุกคนบังเกิดความขุ่นเคือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนังสือเล่มนี้ได้สร้างความเดือดดาลให้กับบรรดา พระทั้งหลายเพราะเสนอทัศนะว่า การที่คริสตศาสนามีชัยเหนือลัทธิอื่นหรืออย่างรวดเร็วนั้นได้ก่อให้เกิดความแตกแยกภายในโรม และเป็นการเตรียมโรมไว้ให้เป็นเหยื่อที่ปราศจากเชื้อเพลิงสำหรับผู้ อพยพและการรุกรานอันป่าเถื่อน กับบีนได้นำทัศนะนี้มาพัฒนาต่อ หนังสือยังได้สร้างความ เดือดดาลให้พวกพระต่อไปอีกด้วยการกล่าวถึงแคว้นยูเดียและคริสตจักรน้อยกว่าเดิม แต่กลับกล่าวถึง ประเทศจีนอินเดียและเปอร์เซีย ตลอดจนความศรัทธาของพวกนี้อ่างปราศจากอคติราวกับว่าเขา เป็นมนุษย์จากดาวอังคาร ด้วยทัศนะใหม่นี้เองโลกที่ไพศาลและใหม่ก็ได้ปรากฏโฉมแก่ชาวโลก ลัทธิ ทุกลัทธิจางหายไปในการเป็นสัมพัทธ์ ตะวันออกอันกว้างใหญ่เริ่มได้รับการกล่าวถึงในภูมิศาสตร์ ด้วยสัดส่วนอันสมควร ยุโรปเริ่มตระหนักถึงตนเองในฐานะเป็นคาบสมุทรแห่งการทดลองของทวีป

⁴⁴ Voltaire in His Letters, 40-41

⁴⁵ In Buckle, History of Civilization, i, 580

และวัฒนธรรมที่ยิ่งใหญ่กว่าตัวมันเอง ยุโรปจะยกโทษให้กับคนยุโรปที่เผยแพร่ความจริงอย่างไม่รักชาติ ได้อย่างไร กษัตริย์จึงทรงมีพระราชกระแสรับสั่งไม่ให้ชาวฝรั่งเศสผู้หนึ่งที่บังอาจคิดว่าตนเองเป็นมนุษย์ ก่อนแล้วจึงเป็นคนฝรั่งเศสที่หลังย่างเท้าเข้ามาในแผ่นดินฝรั่งเศสอีกเป็นอันขาด

VI. แฟร์เน : กองคิด

เล เดลิส เป็นเพียงที่พำนักชั่วคราวที่วอลแตร์ใช้เป็นศูนย์กลางเพื่อมองหาบ้านที่ถาวรกว่าสืบไป ปี ค.ศ. 1758 เขาได้พบบ้านนั้นที่แฟร์เนซึ่งอยู่ในเขตแดนสวิสด้านที่ติดกับพรหมแดนของฝรั่งเศส ณ ที่นี้จะปลอดภัยจากอำนาจของฝรั่งเศส และขณะเดียวกันก็ใกล้สถานที่หลบภัยในฝรั่งเศสหากรัฐบาลสวิสจะรบกวนเขา การเปลี่ยนแปลงครั้งสุดท้ายนี้โดยตีปีแห่งการร่อนเร่เนจรของเขา การอพยพเป็นพัก ๆ ของเขานี้หาได้เป็นผลมาจากประสาทที่ไม่ปกติทั้งหมดไม่ สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกไม่มั่นคงอย่างรุนแรงอันสืบเนื่องมาจากการถูกกลั่นแกล้งรบกวนด้วย เขาเพิ่งพบที่อยู่ที่เขาถือเป็นบ้านได้ในยามเขามีอายุได้หกสิบสี่ปี มีข้อความตอนหนึ่งจากตอนจบของนิทานเรื่องหนึ่งของเขาที่ชื่อ "การท่องเที่ยวของสคาเมน คาโต" (The Travels of Scarmentado) ซึ่งแทนจะใช้ได้กับผู้ประพันธ์มันขึ้นมา "บัดนี้ข้าพเจ้าได้เห็นทุกสิ่งทุกอย่างหรือสวยงามบนพื้นพิภพนี้หมดสิ้นแล้ว ข้าพเจ้าตัดสินใจเกี่ยวกับอนาคตแล้วว่าจะไม่เที่ยวดูอะไรอีกนอกจากบ้านของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะแต่งงานและก็จะสงสัยว่าภรรยาของข้าพเจ้าจะนอกใจในไม่ช้า แม้จะมีความสงสัยข้าพเจ้ายังเห็นว่าการมีบ้านเป็นความสุขเหนือสภาพอื่นใดของชีวิต" วอลแตร์ไม่มีภรรยาเท่าเขามีหลานสาว ซึ่งเป็นการดีสำหรับอัจฉริยะ "เราไม่เคยได้ยินว่าเขาปรารถนาจะอยู่ในปารีส. . . เห็นได้ชัดว่าการเนรเทศตนเองอย่างฉลาดนี้ได้ยืดอายุเขาออกไป"⁴⁶

เขามีความสุขในสวนของเขา ปลูกไม้ผลซึ่งเขาไม่ได้คาดหวังว่ามันจะออกดอกออกผลในช่วงชีวิตของเขา เมื่อผู้ที่นิยมในตัวเขาสรรเสริญงานที่เขาทำเพื่อคนรุ่นหลังเขาได้ตอบว่า "ถูกแล้วข้าพเจ้าปลูกต้นไม้ไว้ 4000 ต้น" เขาพูดกับทุกคนอย่างอ่อนโยนแต่เขอาจพูดรุนแรงเมื่อจำเป็น วันหนึ่งเขาได้ซักถามผู้มาเยือนว่ามาจากที่ใด "จากคุณฮาล เลอร์" วอลแตร์ได้กล่าวว่า "เขาเป็นคนที่ประเสริฐ เป็นกวีที่สามารถ เป็นนักธรรมชาติวิทยาที่ยิ่งใหญ่ เป็นนักปราชญ์คนสำคัญเกือบจะเป็นอัจฉริยะระดับสากลทีเดียว" "ท่านชอบรับ สิ่งที่ท่านกล่าวนั้นประเสริฐยิ่งไปกว่านั้นเพราะคุณฮาลเลอร์มิได้ให้ความยุติธรรมต่อท่านในแบบเดียวกันเลย" วอลแตร์ได้ตอบว่า "อา ถ้าเช่นนั้นเราคงเข้าใจผิดทั้งคู่"⁴⁷

บัดนี้แฟร์เนได้กลายมาเป็นศูนย์กลางทางปัญญาของโลก ผู้มีความรู้และผู้ปกครองที่มีความรอบรู้ทุกคนในยุคนั้นจะแวะมาเยือนสำนักของเขาด้วยตนเองหรือไม่ก็ติดต่อทางจดหมาย ณ ที่นี้เองที่พระเจ้าซังสสัย ซุนนางเสรีนิยม สตรีสูงศักดิ์ผู้มีความรู้ ได้แวะเข้ามา ณ ที่นี้เองที่กิบบอนและ

46 Morley, 239

47 Tallentyre, 349

บอสเวลจากอังกฤษตรงเข้ามา และ ณ ที่แห่งนี้เอง ที่ตาลองแบร์ต และเอลเวเทียสตลอดจนพวกหัว
 รั้นแห่งยุคภูมิปัญญาและคนอื่น ๆ อีกเหลือคณานับหลั่งไหลเข้ามา ในท้ายที่สุดการต้อนรับขับสู้
 ขบวนการของผู้มาเยือนที่ไม่เคยขาดสายนี้ก็เป็นที่แพงเกินไปแม้กระทั่งสำหรับวอลแตร์ เขาได้บันทึกว่าเขา
 กำลังกลายเป็นเจ้าของโรงแรมสำหรับทั้งยุโรป วอลแตร์ได้กล่าวกับคนรู้จักที่ประกาศว่าจะมาอยู่เพียง
 หกสัปดาห์ว่า "ความแตกต่างระหว่างท่านกับดอนคิโฮเตคืออะไร เขาเข้าใจผิดว่าโรงเตี๊ยมคือปราสาท
 แต่ท่านเข้าใจว่าปราสาทนี้คือโรงเตี๊ยม" เขาได้สรุปว่า "ขอพระเจ้าได้ป้องกันข้าพเจ้าจากเพื่อนฝูง และ
 ข้าพเจ้าจะจัดการกับศัตรูทั้งหลายด้วยตนเอง"

สิ่งที่เพิ่มจากการรับรองแขกตลอดกาลนี้คือ จดหมายโต้ตอบจำนวนมหาศาลที่สุดที่โลกเคยได้
 เห็นและเป็นจดหมายที่หลักแหลมที่สุดด้วย จดหมายมาจากสารพัดแหล่งและคนสารพัดประเภท
 เจ้าเมืองคนหนึ่งได้เขียนถามมาจากเยอรมันว่า "ขอให้เก็บเป็นความลับขอถามว่ามีพระเจ้าหรือไม่"
 และขอรับรองให้วอลแตร์ตอบกลับทางไปรษณีย์⁴⁸ กุสตาวัสที่ 3 แห่งสวีเดนทรงเกิดความปิติด้วย
 ความคิดที่ว่าวอลแตร์อาจจะได้เข้าเฝ้าขึ้นมาจากเหนือในบางครั้ง และยกเขาว่าสิ่งนี้เป็นกำลังใจอัน
 ยิ่งใหญ่สำหรับคนของพระองค์ที่จะทำดีที่สุด ณ ที่นั่นคริสเตียนที่ 7 แห่งเดนมาร์ก ตรัสขอภัยเขาที่
 มิได้จัดการปฏิรูปต่าง ๆ ในทันที แคทเธอรินที่สองแห่งรัสเซียส่งของขวัญอันงดงามมาประทานแก่
 เขาและส่งพระราชสาส์นมาสม่าเสมอโดยหวังว่าเขาคงไม่คิดว่าพระองค์รับไว้ แม้กระทั่งเฟรดเดอริก
 หลังจากช่วงเวลาแห่งความเมินเฉยหลายปีที่ผ่านมา ก็ได้หันกลับมาสานความสัมพันธ์นั้นโดยการ
 ตอบโต้ทางจดหมายกับกษัตริย์แห่งปรัสเซีย

"ท่านได้ทำความผิดอันมหันตไว้ ข้าพเจ้ายกโทษทั้งหมด
 ให้ท่านแล้วและข้าพเจ้าก็ต้องการจะลืมเสีย ทว่าหากท่าน
 ไม่ต้องการยุ่งเกี่ยวกับคนบ้าที่หลงความเป็นอัจฉริยะอันสูงส่งของท่านแล้ว
 ท่านก็ควรจะรอดไปไม่ได้ดอก ท่านต้องการคำหวาน ๆ ไหม ดิละ
 ข้าพเจ้าจะบอกความจริงบางประการแก่ท่าน ข้าพเจ้านับถือที่ท่านเป็น
 จัจฉริยะที่เลอเลิศที่สุดที่เคยมีมา ข้าพเจ้ายกย่องบทวีของท่านและ
 รักบทร้อยแก้วของท่าน . . . ยังไม่เคยมีนักเขียนคนใดก่อนท่านที่มี
 ความสามารถหยั่งรู้อารมณ์ของมนุษย์ได้อย่างถูกต้อง รสนิยมที่เจียบ
 ชาติและประณีต ท่านเป็นคนมีเสน่ห์ในการสนทนา ท่านรู้วิธีที่จะ
 สร้างความบันเทิงและสั่งสอนในขณะเดียวกันท่านเป็นคนที่มีเสน่ห์ที่สุด
 หากท่านต้องการ ท่านมีปัญญาอันหลักแหลมเสียจนสามารถจะสร้างความ
 ขุ่นเคืองและในขณะเดียวกันก็สมควรจะได้รับการอภัยจากคนที่
 รู้จักท่าน โดยสรุปท่านคงจะเป็นสิ่งสมบูรณ์ที่สุดหากมิใช่มนุษย์"⁴⁹

⁴⁸ Morley, 335

⁴⁹ In Sainte-Beuve, i, 221

ใครจะคาดหวังว่า เจ้าบ้านผู้ร่ำรวยเช่นนั้นจะกลายเป็นผู้เผยแพร่ลัทธิทุนนิยม แม้จะเคยอยู่คุกบาตีสลทว่าเขาก็เคยได้พบเห็นชีวิตที่สนุกสนานในวัยหนุ่มมาแล้วขณะที่เที่ยวไปตามชาลองต่าง ๆ ในปารีส กระนั้นก็ตามเขาก็ต่อต้านการมองโลกในแง่ดีอย่างผิดธรรมชาติซึ่งไลบ์นิทซ์สนับสนุนอยู่ วอลแตร์ได้เขียนตอบเด็กหนุ่มผู้กระตือรือร้นที่เขียนโจมตีเขา เพราะเห็นด้วยกับคำของไลบ์นิทซ์ที่ว่านี่คือ "โลกที่ดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้" ว่า "ข้าพเจ้ารู้สึกยินดีที่ได้ยินว่าท่านเขียนหนังสือเล่มเล็ก ๆ คัดค้านข้าพเจ้า ท่านให้เกียรติแก่ข้าพเจ้ามาก. . . . เมื่อท่านได้ชี้ให้เห็นด้วยกลอนหรือสิ่งอื่นว่าเหตุใดคนหลาย ๆ คนจึงเชื่อดคอตัวเองในโลกที่ดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ข้าพเจ้าจะเป็นหนี้บุญคุณท่านอย่างมาก ข้าพเจ้าจะรอข้อโต้แย้ง กลอนและคำตำหนิของท่าน ข้าพเจ้าขอรับรองกับท่านอย่างจริงจังว่าไม่มีใครในหมู่พวกเราที่รู้อะไรเกี่ยวกับเรื่องนี้ ข้าพเจ้ามีเกียรติที่ได้เป็น" ฯลฯ

การถูกตามล่าและการได้เห็นความจริง ทำให้ศรัทธาในชีวิตของเขาตกลงและประสบการณ์ที่เบอร์ลินและแฟรงเฟิร์ตได้ทำให้ความหวังของเขาริบหรี่ ทว่าทั้งความศรัทธาและความหวังของเขาถูกสั่นคลอนมากที่สุดในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1755 เมื่อมีชาวแผ่นดินไหวอย่างรุนแรงในลิสบอนและมีคนตาย 30,000 คน วันนั้นเป็นวันนักบุญ โบสถ์เมืองแน่นไปด้วยศาสนิกชนและมัจจุราชซึ่งได้เห็นศัตรูเข้ามารวมกลุ่มกันมากมายจึงเก็บเกี่ยวสิ่งที่ต้องการไปได้อย่างจุใจ วอลแตร์รู้สึกตระหนกและกระทบกระเทือนใจอย่างแรงและบันดาลโทสะเมื่อได้ยินพระฝรั่งเทศอธิบายว่า ความพินาศครั้งนี้เป็นการลงโทษคนลิสบอนที่ทำบาป เขาได้ระบายออกมาเป็นโคลงที่เผ็ดร้อนซึ่งเขาได้บรรยายถึงความขัดแย้งเก่า ๆ อย่างจริงจัง ไม่ว่าพระเจ้าจะทรงสามารถป้องกันความชั่วร้ายได้แต่ไม่ทรงทำหรือทรงปรารถนาป้องกันหรือไม่สามารถทรงทำได้ เขาไม่พอใจคำตอบของสปีโนซาที่ว่าดีชั่วเป็นภาษาของมนุษย์ จะใช้อธิบายจักรวาลไม่ได้และโคกนาฏกรรมของมนุษย์นั้นเป็นเรื่องเล็กน้อยเมื่อพิจารณาจากอนันตกาล

ข้าพเจ้าเป็นส่วนที่ไม่สลักสำคัญของระบบอันยิ่งใหญ่

ใช่ แต่สัตว์ทั้งมวลถูกสาปให้ดำรงชีวิต

สิ่งที่รู้คิด ถือกำเนิดภายใต้กฎอันเข้มงวดอันเดียวกัน

ทนทุกข์ทรมานเหมือนข้าพเจ้า และเช่นเดียวกับข้าพเจ้าจะต้องตาย

อีแรงแรงเกาะกุมเหยื่อซี่ซลาดของมัน

และจิกแขนขาที่สั่นเทาด้วยจงอยปากที่ชุ่มเลือด

ทุกสิ่งดีทั้งสิ้น ดูเหมือนจะเป็นเช่นนั้น เพื่อมัน ทว่าในช่วงขณะ

นกอินทรีก็จิกแรงออกเป็นชิ้น ๆ

เหยี่ยวถูกตรึงด้วยลูกศรของมนุษย์

มนุษย์ นอนคลุกฝุ่นในสนามรบ

เลือดของเขาปะปนไปกับเพื่อนที่ตาย

กลายมาเป็นอาหารของนกที่หิวเต็มที่

ดังนั้นแหละที่โลกทั้งโลกของทุกคนคร่ำครวญ

ทุกคนเกิดมาเพื่อถูกทรมานและร่วมตาย

และท่ามกลางความยุ่งเหยิงที่นำกล้วนี้ท่านคงจะพูดว่า
 ความทุกข์ของแต่ละคนจะเป็นความดีของส่วนรวม
 ช่างเป็นการให้พระอะไรเท่านั้น และด้วยเสียงที่สั้น
 ด้วยเสียงของมนุษย์ที่น่าเวทนาท่านก็ร้องว่า "ทุกสิ่งดีทั้งสิ้น"
 จักรวาลหมดเท็จต่อท่านและหัวใจของท่าน
 ปฏิเสธนับเป็นร้อยครั้งว่าใจของท่านสับปลับ . . .
 อะไรคือคำพิพากษาของจิตที่ไพศาล
 เยียบ หนังสือแห่งโชคชะตาปิดตายสำหรับเรา
 มนุษย์เป็นคนแปลกหน้าต่อการค้นหาของเขาเอง
 เขาไม่รู้ว่าเขามาจากที่ใดและจะไปไหนต่อไป
 อะตอมที่ถูกทรมานในแปดงดิน
 ถูกกลืนด้วยความตาย การล้อเลียนของโชคชะตา
 ทว่าเป็นอะตอมที่รู้จัก ซึ่งสายตาอันยาวไกล
 ถูกชักนำด้วยความคิด ได้วัดดวงดาวที่อยู่ไกล
 ชีวิตของเราปนเปื้อนกับสิ่งที่ไม่รู้จบ
 ตัวเราไม่เคยเห็นหรือรู้จัก
 โลกนี้ เวทีของความยโสและความมิด
 เนืองแน่นด้วยคนเบาปัญญาที่หยุดถึงแต่ความสุข . . .
 ครั้งหนึ่งข้าพเจ้าเคยร้องเพลง ด้วยเสียงที่ร่าเริงกว่านี้
 กฏทั่วไปของความสนุกสนาน มันสดใส
 กาลเวลาได้เปลี่ยนไป และ เรือนจากอายุที่ล่วงไป
 และได้ร่วมรู้ความเปราะบางของมนุษยชาติ
 แสงหาแสงสว่างท่ามกลางความมืดมิดอันล้าลึก
 ข้าพเจ้าได้แต่ทนทุกข์และจะไม่โอดครวญ⁵⁰

อีกสองสามเดือนต่อมาสงครามเจ็ดปีก็ระเบิดขึ้น วอลแตร์เห็นว่าสิ่งนี้คือความบ้าคลั่งและการ
 ม่าตัวตาย เป็นความฉิบหายของยุโรปที่จะตัดสินว่าอังกฤษหรือฝรั่งเศสที่ควรจะได้ครอง "หิมะสองสาม
 เอเคอร์" ในแคนาดา สิ่งที่ยูนอกเหนือจากเหตุการณ์นี้คือเสียงตอบโต้โคลงเรื่องลิสบอน (Lisbon)
 จากจิ้ง จาก รุซโซ เขาได้กล่าวว่ามีมนุษย์เป็นผู้ที่ควรแก่การถูกตำหนิสำหรับความวิบัติที่เกิดขึ้น
 หากเราอยู่ในทุ่งนามิได้อยู่ในเมือง เราจะไม่ถูกฆ่าตายมากมายเช่นนั้น หากเราอยู่ใต้ท้องฟ้ามิได้อยู่
 ในบ้านบ้านก็จะไม่พึงใส่เรา วอลแตร์รู้สึกอัสจรรยใจกับความนิยมของมหาชนต่อความเชื่อฝังหัวว่า
 พระเจ้าทรงมีความยุติธรรมที่ให้ความชั่วในโลกนี้ และขุนเคื่องที่ชื่อของเขาถูกลากไปคถูกฝุ่นโดย

50 Selected Works of Voltaire, London, 1911, p.p. 3-5

คนบ้าเช่นนี้ เขาเล่นงานรุชโรว์ด้วย "อาวุธทางปัญญาที่น่ากลัวที่สุดที่มนุษย์เคยใช้คือการเยาะหยันแบบวอลแตร์"⁵¹ ในปี ค.ศ. 1751 เขาก็เขียน**กองติด**ด้วยเวลาเพียง 3 วัน

ไม่เคยมีครั้งใดที่การโต้เถียงแบบทุนนิยมจะเป็นไปอย่างสนุกสนานเช่นนี้ ไม่เคยมีครั้งใดที่มนุษย์จะหัวเราะได้อย่างเต็มที่ขณะที่เรียนรู้ว่าโลกนี้เป็นโลกแห่งความเศร้า และน้อยครั้งที่จะมีการเล่าเรื่องอย่างมีศิลปะแฝงเร้นอยู่ในความเรียบง่ายเช่นนั้น เป็นการเล่าเรื่องสลับกับบทสนทนาไม่มีการบรรยายเสริม พฤติกรรมของตัวละครดำเนินไปอย่างรวดเร็วและน่าตื่นเต้น อนาโตล ฟรองซ์ได้กล่าวไว้ว่า "ปากกาในมือของวอลแตร์นั้นเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็วและหัวเราะได้"⁵² บางทีนี่คือเรื่องสั้นที่ดีที่สุดในการบรรยายวรรณกรรมทั้งปวง

ตั้งที่ชื่อของเขาระบุไว้แล้ว กองติดเป็นเด็กหนุ่มธรรมดาสามัญที่สตัยชื่อเขาเป็นบุตรของท่านบารอนแห่งอันเดอร์-เทิน-ทรอด แห่งเวสต์ฟาเลียและเป็นศิษย์ของแพนกรอสผู้ทรงคุณวุฒิ

"แพนกรอสเป็นศาสตราจารย์แห่งวิชาอภิปรัชญา เทววิทยา จักรวาลวิทยา. . . เขาได้กล่าวว่า "สามารถพิสูจน์ให้เห็นได้ว่าทุกสิ่งนั้นเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับจุดหมายปลายทางที่ดีที่สุด จึงสังเกตได้ว่าจุมกนั้นถูกสร้างขึ้นสำหรับรับแวนดา. . . ชานันเห็นได้ชัดว่าถูกสร้างขึ้นเพื่อสวมถุงเท้า. . . หินถูกออกแบบมาเพื่อสร้างปราสาท. . . หมูถูกสร้างขึ้นมาเพื่อที่เราจะได้มีหมูกินตลอดทั้งปี ดังนั้นใครก็ตามที่ยืนยันว่าทุกสิ่งดีหมดนั้น คนนั้นได้พูดสิ่งที่โหดเขลาออกมา เขาควรจะพูดว่าทุกสิ่งนั้นเป็นไปเพื่อสิ่งที่ดีที่สุด"

ขณะที่แพนกรอสกำลังบรรยายนั้น กองทัพบัลกาเรียกได้โจมตีปราสาท กองติดถูกจับและกลายเป็นทหาร

"เขาถูกบังคับให้หันไปทางขวาหมุนมาทางซ้าย กระทุ้งดินปืน ใส่ดินปืนเข้าไป ยกปืน ยิงปืนและเดินแถว. . . วันที่อากาศแจ่มใสวันหนึ่งในฤดูใบไม้ผลิ เขาตกลงใจที่จะไปเดินเล่น เขาเดินอย่างอาจหาญตรงไปข้างหน้าด้วยเชื่อว่านี่คือสิทธิพิเศษของมนุษย์และสัตว์ที่จะใช้ขาของตนตามใจปรารถนาเมื่อก้าวไปได้สัก 6 ไมล์ วีรบุรุษสูงหกฟุตสี่คนก็ตามมาทันเขา จับเขามัดและแบกเขาเข้าห้องขัง เขาถูกถามว่าเขาชอบสิ่งใดมากที่สุด โยธสามสิบ

⁵¹ Tollemyre, 231

⁵² Introd. to *Candide*, Modern Library Edition.

หกทีโดยทหารในแถวหรือจะรับตะกั่วสองลูกฝังในสมองของเขา

เขาตอบอย่างเฉยๆ ในความสามารถของตนเองว่าเจตจำนงของ มนุษย์นั้นเป็นอิสระและเขาจะไม่เลือกสิ่งใดสิ่งหนึ่งเลย เขาถูกบีบบังคับให้เลือก เขาตัดสินใจในนามแห่งพรสวรรค์ที่พระเจ้าประทานมา ซึ่งเรียกว่าอิสรภาพขอเลือกถูกโยย เขารับการลงโทษนี้สองครั้ง

กองติดหนีโดยมุ่งไปทางลิสบอนและขณะที่อยู่บนเรือก็ได้พบกับศาสตราจารย์แพนกรอสซึ่งเล่าให้ฟังว่าท่านบารอนและภรรยาถูกฆ่าตายอย่างไร และปราสาทก็ได้พังพินาศไป เขาสรุปว่า "ทั้งหมดนี้เป็นสิ่งจำเป็น เพราะความโชคร้ายส่วนบุคคลนั้นทำให้เกิดความคิดส่วนรวม ดังนั้นยังมีความโชคร้ายส่วนบุคคลมากเท่าใด ความคิดส่วนรวมก็มีมากยิ่งขึ้นเท่านั้น" ทั้งคู่มาถึงลิสบอนในเวลาเดียวกันก็เกิดแผ่นดินไหว หลังจากที่ยกยัดศพครั้งนั้นผ่านไปทั้งคู่ได้เล่าการผจญภัยและความทุกข์ยากให้แก้กันและกันฟังในขณะที่หญิงรับใช้สูงอายุได้ยืนยันว่า ความโชคร้ายของคนทั้งสองนั้นเปรียบกับของนางไม่ได้เลย "ข้าพเจ้าเกือบจะฆ่าตัวตายนับเป็นร้อย ๆ ครั้งแล้วหากแต่ข้าพเจ้ายังคงรักชีวิตอยู่ ข้อบกพร่องอันน่าขันนี้อาจจะเป็นลักษณะอันตรายที่สุดของเราด้วยข้าพเจ้ายังมีอะไรอีกเล่าที่จะนำเสนอเพื่อยังไปกว่าความปรารถนาตลอดกาลที่จะแบกภาระซึ่งเราสามารถสลัดทิ้งได้ทุกเมื่อ หรือดังที่ตัวละครอีกตัวกล่าวว่า "เมื่อพิจารณาทุกสิ่ง ชีวิตของคนแจวเรือดูจะดีกว่าชีวิตของเจ้าเมืองแต่ข้าพเจ้าเชื่อว่าความแตกต่างนั้นเล็กน้อยเสียจนกระทั่งไม่คุ้มที่จะตรวจสอบ"

กองติดหนีจากศาลพระมุ้งหน้าไปปารากวัย "ณ ที่นั่นพระเจ้าอุทิศทั้งหลายเป็นเจ้าของทุกสิ่งและประชาชนไม่มีสมบัติอะไรแม้แต่สักอย่างเดียว นับเป็นผลงานชิ้นเอกของเหตุผลและความยุติธรรม" ในอาณานิคมของดัตช์เขาได้พบนิโกรที่มีมือและขาข้างเดียวและมีผ้าชีวีร์หุ้มกายคนหนึ่ง ทาสผู้นั้นได้อธิบายว่า "ขณะที่เรากำลังหีบอ้อย นิ้วเกิดติดเข้าไปในเครื่องเราเลยตัดมือออกไป และเมื่อเราพยายามจะวิ่งหนี เขาก็ตัดขาของเรา. . . และนี่คือราคาของอ้อยที่ท่านบริโภคนั้นในยุโรป" กองติดได้พบเศษทองมากมายในบริเวณที่ยังไม่มีการสำรวจ เขากลับมาที่ชายฝั่งและว่าจ้างเรือลำหนึ่งให้พาเขาไปฝรั่งเศส ทว่ากัปตันเรือกลับออกเรือไปพร้อมกับทองเหล่านั้น ทั้งให้กองติดนั่งคิดคำนึงอยู่บนท่าเรือ จากทองที่ยังเหลืออีกเล็กน้อยเขาได้ซื้อตัวเรือไปบอร์โด และบนเรือนี้เองที่เขาได้ สันทนาการมาร์แตงนักปราชญ์ชรา

กองติดได้ถามว่า "ท่านชื่อเช่นนี้ใหม่ว่ามนุษย์มักจะทำกันเอง ดังที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้และมนุษย์นั้นเป็นคนโกหก หลอกลวง ทรมาน ประจบ ประจบ เป็นใจ เป็นคนใจตงเขลา เป็นขี้อาย เป็นคนโกง เป็นคนโลภ ขี้เมา ขี้เหนียว ขี้ฉ้อฉล ทะเยอทะยาน กระหายเลือด ชอบกล่าวร้าย เสเพล บ้าคลั่ง มายาและเป็นคนโง่"

มาร์แตงได้ถามว่า "ท่านเชื่อไหมว่าเหยี่ยวจะต้องกินนกพิราบ
เสมอทุกครั้งที่มันเจอกัน"

กองดิดได้ตอบว่า "แน่ละ"

มาร์แตงจึงกล่าวต่อไปว่า "ดีละหากเหยี่ยวมีนิสัยเช่นนั้นตลอดมา
ก็แล้วทำไมล่ะท่านถึงคิดว่ามนุษย์จะเปลี่ยนนิสัยของตนเองได้"

กองดิดได้สนองตอบว่า "แต่มีความแตกต่างกันมากนะเพราะ
เจตจำนงเสรี. . . ."

และด้วยการหาเหตุผลทำนองนี้ทั้งคู่ก็มาถึงบอร์โด⁵⁴

เราไม่สามารถจะติดตามการผจญภัยที่เหลือของกองดิดซึ่งเป็นการวิจารณ์ความมุ่งยากของทอ
วิทยาในสมัยกลางและการมองโลกในแง่ดีของไลบ์นิทซ์อย่างสนุกสนานได้ หลังจากที่ทนทุกข์ทรมาน
กับความชั่วร้ายนานาชนิดในหมู่ผู้คนสารพัดประเภท กองดิดได้ตั้งรกรากโดยเป็นชาวนาในตุรกีและ
เรื่องก็จบลงด้วยบทสนทนาสุดท้ายระหว่างลอร์ดกับศิษย์

แพนกรอสได้คุยกับกองดิดเป็นครั้งเป็นคราวดังนี้

"ในโลกที่ดีที่สุดนี้มีความเกี่ยวพันระหว่างเหตุการณ์ต่าง ๆ

เพราะหากท่านไม่ถูกเตะออกมาจากปราสาทอันอัศจรรย์. . . .

หากท่านไม่ถูกจับสอบสวนที่ศาลพระ หากท่านไม่เดินทางผ่าน

อเมริกา. . . . หากท่านไม่สูญเสียทองทั้งหมด. . . . ท่านคงไม่

ได้มากินมะนาวดองและถั่วพิสตาจีโออยู่ที่นี้"

กองดิดได้ตอบว่า "ทุกสิ่งดีแล้ว แต่ขอให้เรามาทำสวนกันเถอะ"

VII. เหน้ใจโคลปีเดียและทจนานุกรมปรัชญา

การที่หนังสือที่ปราศจากศรัทธาในสิ่งใดเช่น **ถองดิด** ได้รับความนิยมนอย่างกว้างขวาง ทำให้
เราตระหนักถึงวิญญานแห่งยุควัฒนธรรมอันสูงส่งแห่งรัชสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ซึ่งแม้จะมีถึงมราชผู้
มีโวหารสละสลวยมักกลายเป็นส่วนประกอบ แต่ก็เป็ยุคที่สามารถจะยืมให้กับหลักเกณฑ์ที่ปราศจาก
เหตุผลและประเพณีได้ ความล้มเหลวของขบวนการปฏิรูปที่จะยึดฝรั่งเศสนั้นทำให้ฝรั่งเศสรู้ว่าจะไม่ม
การประนีประนอมระหว่างความไม่รู้จักผิดพลาดกับความนอกกรีต และในขณะที่ปัญญาชนของเยอรมนี
และอังกฤษได้ก้าวไปอย่างช้าๆ บนเส้นทางของวิวัฒนาการทางศาสนา จิตของคนฝรั่งเศสกลับกระโดด

จากศรัทธาอันเร่าร้อนซึ่งได้ฆ่าพวกฮูเกอร์นอตมากมาย ไปสู่ความเป็นปฏิปักษ์อย่างซาเย็นซึ่งลาเมททรี เอลเวเกียส ฮอลบาคและดีเดโรต์หันหลังให้กับศาสนาแห่งบรรพบุรุษของตน ขอให้เราดูสภาพแวดล้อมทางปัญญาที่วอลแตร์ในยุคหลังเคลื่อนไหวและดำเนินชีวิตอยู่สักครู่

ลาเมททรี (ค.ศ. 1709 - 1751) เป็นแพทย์ประจำกองทัพที่สูญเสียตำแหน่งเพราะเขียน **ประวัติธรรมชาติของวิญญาณ** (Natural History of the Soul) และถูกเนรเทศเพราะงานที่ชื่อว่า **มนุษย์เครื่องจักร** (Man a Machine) เขาได้ไปหลบภัยที่ราชสำนักของเฟรดเดอริกซึ่งทรงมีลักษณะบางประการของนักคิดหัวก้าวหน้าและตกลงพระทัยที่จะรับวัฒนธรรมล่าสุดจากปารีส ลาเมททรีสานความคิดเรื่องจักรกลต่อจากที่เคส์คาร์ตทิ้งไว้ ในลักษณะของผู้ตระหนกคล้ายเด็กที่ถูกไฟไหม้ และประกาศอย่างกล้าหาญว่าโลกทั้งโลกไม่เว้นแม้แต่มนุษย์เป็นเครื่องจักร วิญญาณคือสสารและสสารมีลักษณะของวิญญาณ ทว่าสิ่งที่มันเป็นคือมีปฏิภริยาต่อกัน เจริญและเสื่อมต่อกันในลักษณะที่คล้ายคลึงกันและพึ่งพิงซึ่งกันและกัน หากวิญญาณเป็นสิ่งบริสุทธิ์ ความกระตือรือร้นสร้างความอบอุ่นให้กับร่างกายได้อย่างไร หรืออาการไชรบกวบววนการของจิตใจอย่างไร อินทรีย์ทุกชนิดมีวิวัฒนาการมาจากรากเหง้าเดียวกัน คือจากการกระทำที่สืบเนื่องกันของสิ่งมีชีวิตกับสภาพแวดล้อม เหตุผลที่ว่าเหตุใดสัตว์จึงมีสติปัญญา แต่พืชไม่มันนั้นก็เพราะสัตว์เคลื่อนไหวไปหาอาหารขณะที่พืชจะรับทุกสิ่งที่เข้ามาหามัน มนุษย์มีสติปัญญาสูงส่งที่สุดเพราะเขามีความต้องการมากที่สุด และเคลื่อนไหวได้มากที่สุด "สิ่งมีชีวิตที่ปราศจากความต้องการก็ปราศจากจิต"

แม้ลาเมททรีจะถูกเนรเทศด้วยความคิดเหล่านี้ เอลเวเกียส (ค.ศ.1715 - 1771) ผู้ถือความคิดนี้เป็นรากฐานสำหรับหนังสือ **ว่าด้วยมนุษย์** (On Man) ของเขากลับกลายมาเป็นคนที่มั่งคั่งที่สุดในฝรั่งเศสและก้าวสู่ตำแหน่งและเกียรติยศ ในหนังสือนี้เองที่เราได้พบจริยศาสตร์ของพวกอเทวนิยมดังเช่นที่เราพบอเทวนิยมในอภิปรัชญาของลาเมททรี การกระทำทุกชนิดเกิดจากความเห็นแก่ตัว ความรักตัวเอง "แม้กระทั่งวีรบุรุษก็ทำตามความรู้สึกซึ่งเขาคิดว่าเชื่อมโยงกับความสุกที่สุด" และ "คุณธรรมก็คือความเห็นแก่ตัวที่ประดับด้วยกลองโทรทัศน์⁵⁵ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีมิใช่เสียงของพระเจ้าว่าเป็นความกลัวตำรวจ เป็นตะกอนของข้อห้ามต่าง ๆ โดยพ่อแม่ครูและสิ่งพิมพ์ที่ตกลงมาในจิตซึ่งกำลังเติบโตของเรา ศีลธรรมนั้นไม่ควรจะมีรากฐานอยู่บนเทววิทยาหรือการไขแสดงของพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าหรือลัทธิที่ไม่เปลี่ยนแปลง หากแต่ควรจะต้องอยู่บนสังคมวิทยา ความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคมสิ่งนี้แหละที่ควรที่จะกำหนดความดี

บุคคลสำคัญที่สุดของกลุ่มนี้คือ เดนิส ดีเดโรต์ (ค.ศ.1713 - 1784) ความคิดของเขาปรากฏในข้อเขียนสั้น ๆ จากปลายปากกาของเขาและใน **ระบบของธรรมชาติ** (System of Nature) ของบารอนเดอฮอลบาค (ค.ศ.1723 - 1789) ซึ่งชาลองของเขาเป็นศูนย์กลางของกลุ่มดีเดโรต์ ฮอลบาคกล่าวว่า "หากเราย้อนกลับไปสู่จุดเริ่มต้นเราจะพบว่าความโง่เขลาและความกลัวได้สร้างเทพเจ้าขึ้นมา ความนึกฝันความกระตือรือร้น" หรือความเข้าใจผิดได้ช่วยตกแต่งหรือทำให้เทพเจ้าเหล่านี้มีรูปผิด

⁵⁵ Taine, The Ancient Regime

ร่างไป ความอ่อนแอทำให้เกิดการบูชา ความหลงช่วยรักษา ขนบธรรมเนียมจะเคารพ และ
 ทรราชย์จะสนับสนุนเทพเจ้าเหล่านี้เพื่อทำให้ความมิดบอดของมนุษย์รับใช้ตัวของมันเอง ดิเดโรท์
 กล่าวว่า "ความเชื่อในพระเจ้าผูกพันกับการจำนนต่อเอกาธิปไตย" ทั้งสองเจริญและเชื่อมต่อกันและ
 "มนุษย์จะไม่มีวันเป็นอิสระจนกว่ากษัตริย์องค์สุดท้ายจะถูกรัดคอด้วยไส้พุงของพระรูปสุดท้าย" โลกจะ
 เป็นตัวของมันเองอีกครั้งหากสวรรค์จะถูกทำลาย สสารนิยมอาจจะเปลี่ยนโลกอย่างหยาบ ๆ
 สสารทั้งหลายอาจเป็นสัญชาตญาณคู่กับชีวิต และเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ที่จะถอนเอกภาพของจิต
 สำนึกลงเป็นเพียงสสารและการเคลื่อนไหว ทว่าสสารนิยมเป็นอาวุธต่อต้านศาสนจักรได้เป็นอย่างดี
 และจะต้องใช้มันจนกว่าจะพบสิ่งที่ดีกว่า ในระหว่างนี้เราต้องเผยแพร่ความรู้และสนับสนุนอุตสาหกรรม
 อุตสาหกรรมจะทำให้เกิดความสงบสุขและความรู้จะทำให้เกิดศีลธรรมใหม่ที่เป็นธรรมชาติ

นี่คือความคิดที่ดิเดโรท์และดาลองแบร์ด

ได้ลงแรงเผยแพร่ผ่าน**เอ็นไซโคลปีเดีย**

(Encyclopedie) ที่เขาจัดพิมพ์เล่มแล้วเล่มเล่าในระหว่าง ค.ศ.1752 - 1772 หนังสือเล่มแรกที่ถูก
 มาได้ถูกสั่งเก็บโดยศาสนจักร เมื่อความขัดแย้งเพิ่มพูนขึ้นมองเพื่อนของดิเดโรท์ก็หันหลังให้เขา ทว่า
 เขายังคงทำงานต่อไปด้วยความเกรี้ยวกราดซึ่งทำให้เขานับถือกันว่า "ข้าพเจ้าไม่เคยรู้จักอะไรที่เลวร้าย
 ยิ่งไปกว่าการแสดงสุนทรพจน์ต่อต้านเหตุผลอย่างเลื่อนลอยของพวกนักเทววิทยา เพียงแต่ฟังคนพวก
 นี้เราอาจคิดว่า มนุษย์คงไม่สามารถก้าวเข้าไปในคริสตจักรได้หากไม่เข้าไปอย่างผู้ปศุสัตว์ที่เดินเข้า
 คอก" ยุคนี้เป็นยุคดั่งที่เพนกล่าวไว้คือยุคของเหตุผล คนเหล่านี้เชื่อมั่นว่าปัญญาของมนุษย์คือเครื่อง
 ทดสอบความจริงและความดี เขากล่าวว่าปล่อยให้เหตุผลเป็นอิสระและในอีกสองสามชั่วอายุคนเหตุ
 ผลนี้จะสร้างยูโทเปียขึ้นมา ดิเดโรท์ไม่เคยระแวงแม้แต่คนเดียวว่าจิ้ง จาก รูโซ (ค.ศ.1712 - 1778)
 ผู้เป็นโรคประสาทและมีดีดมหาแรงที่เขาเพิ่งแนะนำเข้ามาในปารีส จะนำเชื้อแห่งการต่อต้านการบูชา
 เหตุผลติดสมองหรือหัวใจมาด้วย การปฏิวัติซึ่งมีความคลุมเครืออันน่าประทับใจบางประการของอิม
 มานูเอล คานท์จะเป็นอาวุธและจะยึดที่มั่นสุดท้ายของปรัชญาไว้

เป็นธรรมดาที่วอลแตร์ผู้สนใจทุกสิ่งและมีส่วนในการต่อสู้ทุกครั้ง จะต้องวนเวียนอยู่ในกลุ่ม
 ของพวกเอ็นไซโคลปีเดีย ด้วยว่าพวกนี้เต็มใจที่จะถือเขาเป็นผู้นำของกลุ่มและวอลแตร์ก็ไม่รังเกียจ
 การยกยอของพวกนี้ แม้ว่าความคิดบางประการของพวกนี้จะต้องได้รับการขัดเกลาบ้างเล็กน้อยก็ตาม
 พวกนี้ขอให้เขาเขียนบทความสำหรับงานอันยิ่งใหญ่และเขาก็สนองตอบอย่างง่ายดายด้วยบทความที่
 เต็มไปด้วยความคิดอันทำให้พวกนี้ดีใจ เมื่อเขาจบบทความนี้ลงเขาก็นำไปทำเอ็นไซโคลปีเดียของเขา
 เองโดยให้ชื่อว่า พจนานุกรมปรัชญา(Philosophic Dictionary) ด้วยความกล้าหาญโดยไม่คำนึงถึงสิ่งใด
 เขาจับหัวข้อแล้วหัวข้อเล่าขึ้นมาเขียนโดยลำดับตามอักษรานุกรม และถ่ายทอดความรู้และความฉลาด
 อันลึกล้ำมหาศาลของเขาลงในทุกหัวข้อ ลองนึกภาพคนที่เขียนทุกอย่างและผลิดงานที่เป็นอมตะออก
 มา นับเป็นงานที่น่าอ่านที่สุด สนุกสนานที่สุดในบรรดางานของวอลแตร์ไม่นับนิยายขนาดสั้นของเขา
 ทุกบทความเป็นตัวอย่างของความสั้น ความกระชับและความเฉียบแหลม "ภายในหนังสือเล่มเล็ก ๆ

คนบางคนเขียนยี่ตยาว วอลแตร์จะเขียนอย่างกระชับตลอดทั้งร้อยหน้า⁵⁶ ในงานชิ้นนี้เองที่วอลแตร์ได้พิสูจน์ให้เห็นว่าเขาเป็นนักปรัชญาในท้ายที่สุด

เช่นเดียวกับเบคอน เดการ์ตส์และลือครวมทั้งนักปรัชญาสมัยใหม่ทั้งหลายเขาเริ่มต้นด้วยความสงสัยในทศนะที่ว่าจิตมนุษย์เป็นกระตาดนชวน (ที่สมมติว่า) ว้างเปล่า "ข้าพเจ้าถือเซนต์ทอมัสแห่งไคเคมัสเป็นนักบุญอุปลักษณ์ ด้วยว่าเป็นผู้ที่ยืนยันในการตรวจสอบทุกสิ่งด้วยมือของตนเอง⁵⁷ เขาขอบคุณเบลล์ที่ได้สอนศิลปะการสงสัยให้ เขาสลับระบบทุกระบบทั้งและตั้งข้อสงสัยว่า "ผู้นำทุกคนของลัทธิแต่ละลัทธิในปรัชญาคงจะมีลักษณะเป็นคนหลอกลวงบ้างเล็กน้อย⁵⁸ "ยิ่งข้าพเจ้าก้าวเข้าไปมากเท่าใด ข้าพเจ้าก็ยิ่งมั่นใจในความคิดที่ว่าระบบอภิปรัชญามีความหมายต่อนักปรัชญาแบบเดียวกับนวนิยายมีความหมายต่อหญิงสาว⁵⁹ มีแต่พวกปลิ้นปล้อนเท่านั้นที่แน่ใจในสิ่งต่าง ๆ เราไม่รู้อะไรเกี่ยวกับหลักประการแรก นับเป็นความพุ่มเพื่อยจริง ๆ ที่จะให้คำจำกัดความเกี่ยวกับพระเจ้า กูต สวรรค์ จิต และการรู้ให้แน่ชัดถึงเหตุที่พระเจ้าทรงสร้างโลก ในเมื่อเราเองก็ไม่รู้ว่าทำไมเราจึงขยับแขนได้ตามเจตจำนง ความสงสัยมิใช่ภาวะอันน่าพอใจนักแต่ความแน่ใจก็เป็นภาวะที่น่าหัวเราะเยาะ⁶⁰ "ข้าพเจ้าไม่รู้ว่าข้าพเจ้าถูกสร้างมาอย่างไร และข้าพเจ้าเกิดมาได้อย่างไรในเสียวหนึ่งของชีวิตนั้น ข้าพเจ้าไม่รู้สาเหตุของสิ่งที่ข้าพเจ้าเห็น ไตยีนและรู้สึกเลย... ข้าพเจ้าได้เห็นสิ่งที่เรียกว่าสสารทั้งที่เป็นดวงดาว เช่นดาวซิริอุสและที่เป็นอะตอมกระจัดย่อยซึ่งเราเห็นจากกล้องจุลทรรศน์ และข้าพเจ้าก็ไม่รู้ว่าสสารนี้คืออะไร⁶¹

เขาได้เล่าเรื่องของ "พราหมณ์ที่ตี" ซึ่งกล่าวว่า "ข้าพเจ้าหวังว่าข้าพเจ้าไม่ได้เกิดมา"

ข้าพเจ้าจึงถามว่า "ทำไมล่ะ"

เขาได้ตอบว่า "เพราะว่าข้าพเจ้าได้ศึกษาสิ่งเหล่านี้มาสี่สิบ

ปีแล้วและพบว่าได้เสียเวลาไปมากมาย... ข้าพเจ้าเชื่อว่าข้าพเจ้า

เป็นส่วนประกอบของสสารทว่าข้าพเจ้าก็ไม่เคยตอบตนเองได้ว่า อะไร

ที่ทำให้เกิดความคิด ข้าพเจ้าไม่รู้แม้กระทั่งว่าความเข้าใจของข้าพเจ้า

นั้นเป็นความสามารถสามัญเช่นเดียวกับการเดินหรือการย่อยอาหาร หรือ

ถ้าข้าพเจ้าใช้หัวใจในลักษณะเดียวกับที่ข้าพเจ้าหยิบของด้วยมือ...

ข้าพเจ้าพูดคุยมกและเมื่อข้าพเจ้าพูดจบแล้วข้าพเจ้าก็รู้สึกงงงันและละอาย

ในสิ่งที่ข้าพเจ้าได้พูดออกไป

วันเดียวกันนั้นเองข้าพเจ้าได้คุยกับหญิงแก่คนหนึ่งซึ่ง

เป็นเพื่อนบ้านของเขา ข้าพเจ้าได้ถามหล่อนว่าหล่อนเคยเป็น

56 Robertson, 87.

57 Philosophic Dictionary, New York, 1910, Vol. IX, p. 198

58 อ้างแล้ว 42

59 In Pellissier, II, บทที่ 11

60 Robertson, 122

61 Dictionary, article "Ignorance"

ทุกซ์เพราะไม่เข้าใจว่าวิญญาณของหล่อนสร้างจากอะไรบ้างใหม่
หล่อนไม่เข้าใจแม้กระทั่งคำถามของข้าพเจ้า หล่อนไม่เคยเสีย
เวลาแม้กระทั่งหนึ่งวินาทีที่จะใคร่ครวญถึงเรื่องเหล่านี้ซึ่งพราหมณ์
แสนดีผู้นี้ทรมานตัวเอง หล่อนเชื่อมั่นอย่างจริงจังในการอวตาร
ของพระวิษณุและหากหล่อนสามารถได้น้ำอันศักดิ์สิทธิ์จากแม่น้ำคงคา
มาล้างบาปหล่อนคิดว่าหล่อนจะเป็นผู้หญิงที่มีความสุขที่สุด ข้าพเจ้า
รู้สึกจับใจกับความสุขของหญิงชาวบ้านผู้นี้และได้กลับไปหานักปรัชญา
ของข้าพเจ้าและได้พูดกับเขาว่า

"ท่านไม่รู้สักละอายใจบ้างรีที่เป็นทุกซ์เช่นนี้ในเมื่อ
ห่างจากท่านไปแค่ห้าสิบลหามีมนุษย์หุ่นยนต์แก่ ๆ ที่ไม่คิดอะไรเลยและมี
ชีวิตอยู่ด้วยความสุข"

เขาได้ตอบว่า "ท่านพูดถูก ข้าพเจ้าบอกกับตัวเองเป็น
พัน ๆ ครั้งว่าข้าพเจ้าควรจะเป็นสุข หากว่าข้าพเจ้าจะโง่เหมือน
เพื่อนบ้านของข้าพเจ้า และความสุขนั้นแหละคือสิ่งที่ข้าพเจ้าไม่ปรารถนา"

คำตอบของพราหมณ์ผู้นี้สร้างความประทับใจอย่างลึกซึ้ง
แก่ข้าพเจ้ายิ่งกว่าสิ่งใด ๆ ที่เคยผ่านมา⁶²

แม้ปรัชญาจะจบลงด้วยความสงสัยแบบมองแตนจ์ที่ว่า "ไม่ว่าข้าพเจ้าจะรู้อะไร"⁶³ ก็ตาม
ปรัชญายังคงเป็นการผจญภัยครั้งยิ่งใหญ่และสูงส่งของมนุษย์ ขอให้เราเรียนรู้ที่จะพอใจกับความก้าว
หน้าทางวิชาการ แม้เพียงเล็กน้อยก็ยังดีกว่าที่จะสร้างระบบใหม่ ๆ จากจินตนาการที่ปราศจาก
ความจริงครั้งแล้วครั้งเล่า

"เราไม่ควรจะพูดว่า ขอให้เราเริ่มโดยสร้างหลักเกณฑ์
ที่เราอาจจะใช้อธิบายทุกสิ่งได้ แต่ขอให้เราสร้างระบบการวิเคราะห์
สสารที่แม่นยำและจากนั้นเราจะพยายามดูด้วยความระมัดระวังว่ามัน
จะสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ใดได้บ้าง"⁶⁴ . . . ท่านอัครมหาเสนาบดี
เบคอนได้ชี้ให้เห็นทางที่วิทยาศาสตร์อาจเดินตามได้ . . . แต่แล้ว
เดส์คาร์ตส์ก็ปรากฏตัวขึ้นมาและทำในสิ่งที่ตรงกันข้ามกับสิ่งที่เขาควร
จะทำ แทนที่จะศึกษาธรรมชาติเขากลับปรารถนาที่จะทำให้ธรรมชาติ
กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ . . . สิ่งที่น่าทึ่งคณิตศาสตร์ที่ดีที่สุดผู้หนึ่งทำคือ
การสร้างเรื่องเพื่อฝันให้ปรัชญา⁶⁵ . . . เราได้รับความสามารถที่จะ

62 Romances, 450 f.

63 "ข้าพเจ้ารู้อะไร"

64 In Pellissier, 28, บันทึก

65 Voltaire's Prose, ed. Cohn and Woodward; Boston, 1918; p. 54

คำนวน ซึ่งใจ วัด สังเกต นี่คือปรัชญาธรรมชาติ สิ่งที่เหลือเกือบ
ทั้งหมดเป็นแค่ความฝัน⁶⁶

VIII. จงทำลายความเรื่องมลาย

อาจเป็นไปได้ว่าในภาวะการณ์ปกตivolแตร์คงไม่มีวันก้าวออกจากวิมิตีวาทแบบสงบ มาสู่การ
ตกเถียงอย่างรุนแรงในระยะหลังของชีวิตเขา วงสังคมชั้นสูงที่เขาเสวนาด้วยก็เห็นพ้องกับทัศนะของเขา
ที่ว่าไม่มีเหตุผลเพียงพอสำหรับการโต้เถียง แม้แต่พระก็ยังเห็นพ้องกับเขาในเรื่องความยุ่งยากของ
ศรัทธา และพระราชอาคณังก์หลายก็ยังไม่ไตร่ตรองกันว่าจะไม่ควรทำให้เขาเป็นคาปูชินที่ดี อะไรคือ
เหตุการณ์ที่เปลี่ยนเขาจากคนที่ล้อเลียนความไม่เชื่อในพระเจ้าอย่างสุภาพ มาเป็นคนต่อต้านคณะ
สงฆ์อย่างรุนแรงโดยไม่ยอมรับการประณินประνομใด ๆ และยังทำสงครามอย่างทรหดเพื่อ "บดขยี้ความ
เลวทราม" ของพระ

ตุลุตเมืองที่เจ็ดของฝรั่งเศสอยู่ไม่ไกลจากแฟร์เนนัค ในสมัยของวอลแตร์ พระคาทอลิกมี
อำนาจสูงสุดอยู่ที่นั่น ได้มีการทำพิธีรำลึกถึงการเพิกถอนพระราชกฤษฎีกาแห่งนาคเตส (กฤษฎีกาที่
ให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาแก่พวกโปรเตสแตนท์) ด้วยภาพปูนเปียกและมิงงานฉลองวันนี้นักบุญ
มาธโรโลมิวถูกประหาร โปรเตสแตนท์ในเมืองนี้จะเห็นทนายความ แพทย์ เกษกร คนขายของ
คนขายหนังสือหรือช่างพิมพ์ไม่ได้ นอกจากนี้พวกคาทอลิกจะจ้างโปรเตสแตนท์เป็นคนใช้หรือเสมียน
ไม่ได้อีกเช่นกัน ในปี ค.ศ. 1748 ผู้หญิงคนหนึ่งถูกปรับ 2000 ฟรังก์เพราะจ้างหมอดำแยที่
โปรเตสแตนท์

มีเหตุการณ์หนึ่งเกิดขึ้นคือ โปรเตสแตนท์คนหนึ่งในเมืองตุลุตที่มีชื่อว่าจิง กาลัสมีลูกสาวที่
กลายเป็นคาทอลิกและลูกชายที่ถูกคอตายสันนิษฐานว่าคงผิดหวังกับธุรกิจ กฎหมายของเมืองตุลุต
ระบุไว้ว่าศพของผู้กระทำอัตวินิบาตกรรมจะต้องถูกนำมาเปลือยร่างลงหน้าลงบนแคร่ แล้วลากไป
ตามท้องถนนจากนั้นจึงนำไปแขวนไว้บนตะแลงแกง เพื่อบังคับสิ่งนี้กาลัสได้ขอให้ญาติมิตรให้การว่า
เป็นการตายโดยธรรมชาติ ผลที่บังเกิดตามมามีคือข่าวลือว่ามีภรรยาและมีย่าว่าบิดาม่าบุตร
เพื่อชดชวางมิให้บุตรหันไปเข้ารับเป็นคาทอลิก กาลัส ถูกจับ ถูกทรมานและสิ้นชีวิตหลังจากนั้นไม่
นาน (ค.ศ. 1716) ครอบครัวของเขาประสบความล้มจวมและถูกตามล่าจึงได้หนีมาที่แฟร์เนและขอ
ความช่วยเหลือจากวอลแตร์ วอลแตร์ รับคนเหล่านี้เข้ามาในบ้าน ปลอบโยนและประหลาดใจกับ
เรื่องการประหารแบบสมัยกลางที่คนเหล่านี้เล่าให้ฟัง

⁶⁶ In Pellissier, 29.30

ในระยะเดียวกัน (ค.ศ. 1762) ก็มีเรื่องการตายของอลิซาเบธ ซีร์วองส์มีชาวลิธัวเนียเช่นกันว่า หล่อนถูกผลักลงไปใบบ่อน้ำในขณะที่หล่อนกำลังจะหันมาเป็นคาทอลิก พิจารณาตามเหตุผลแล้วพวก โปรเตสแตนต์กลุ่มน้อยหรือจะกล้าประทุติเยียงนี้ จะนั่นพวกนี้ควรจะอยู่นอกขอบข่ายของชาวลิธัวเนีย ปี ค.ศ.1765 ชายหนุ่มคนหนึ่งชื่อ บา บาร์ อายุ 16 ถูกจับด้วยข้อหาว่าทำลายไม้กางเขน เมื่อ ถูกทรมานเขาก็สารภาพความผิดและถูกตัดคอ ส่วนร่างกายนั้นถูกโยนเข้ากองไฟในขณะที่ฝูงชนโห่ร้อง ด้วยความพอใจ พจนานุกรมปรัชญาของวอลแตร์ซึ่งติดอยู่กับศพก็ถูกเผาหมดไปด้วย

แทบจะเป็นครั้งแรกในชีวิตที่วอลแตร์กลายเป็นคนเอาจริงเอาจังเมื่อ ดา ลองแบร์ต ซึ่งชยะแขงกับรัฐ ศาสนจักร และผู้คนปาน ๆ กันได้บันทึกว่าต่อแต่นี้ไปเขาจะล้อเลียนทุกสิ่งทุกอย่าง วอลแตร์ได้ตอบว่า "นี่ไม่ใช่เวลาของการเฝ้าแห่กัน เขาวนปัญญามิใช่สิ่งที่เข้าได้กับการฆ่าคนเป็นเบือ นี่เป็นบ้านเมืองของปรัชญาและความสนุกสนานหรือ มันน่าจะเป็นบ้านเมืองของการประหารนักบุญ บาโลมิวต่างหาก" บัดนี้วอลแตร์ก็เป็นเช่นเดียวกับโซลาและอนาโตล พรองซีในกรณีของเดรฟุส ความอยุติธรรมแบบเผด็จการนี้ดึงเขาขึ้นมา เขาเลิกที่จะเป็นเพียงแค่นักคิด หากแต่ได้กลายเป็น นักปฏิบัติด้วย เขาผลักปรัชญาออกห่างไปเพื่อทำสงครามหรือถ้าจะกล่าวให้ตรงก็คือการเปลี่ยน ปรัชญาให้กลายเป็นดินระเบิดแรงสูง "ในระยะนี้ไม่มีข้อมติครั้งใดที่ข้าพเจ้าจะไม่ตำหนิตนเองว่าเป็น อาชญากรรม" ช่วงนี้เองที่เขาถือสุภาภิตอันลือชื่อของเขาที่ว่า จงทำลายความเชื่อมงาย และปลุก วิญญาณของฝรั่งเศสให้ต่อต้านความทารุณของศาสนจักร เขาเริ่มรাত্রดไฟและก่ก่กัณฑ์แห่งปัญญาใส่ หมวกและคาทอลิกทำลายอำนาจของพระในฝรั่งเศสและช่วยก่ก่กัณฑ์ราชบัลลังก์ออกไป เขาได้ส่งสัญญาไป เรียกตัวเพื่อนฝูงและสานุศิษย์ให้มาประจันบาน "มาเถิดคิดเถิดใครผู้กล้าหาญ ดา ลองแบร์ตผู้ทรหด มาเป็นพันธมิตร... มาที่บทพวกคลังศาสนาพวกเลวทราม มาทำลายพวกชอบแสดงสุนทรพจน์ที่ ชิดชา พวกหลอกหลวงที่น่าทุเรศ ประวัติศาสตร์ที่มดเท็จ... พวกโง่งที่ไม่รู้หมด อย่าปล่อยให้คนที่ มีสัมปชัญญะต้องตกอยู่ในอำนาจของพวกที่ไม่มีสัมปชัญญะ และคนในยุคต่อไปที่จะเกิดมาจะได้เป็น หนี้บุญคุณเราในด้านการใช้เหตุผล และอิสรภาพของเขา"⁶⁷

ในช่วงวิกฤตการณ์นี้เองได้มีความพยายามที่จะซื้อตัวเขาโดยติดต่อผ่านทางมาตามปอมปาร์ ตัวส์ เขาจะได้รับตำแหน่งพระราชอาณัติเป็นรางวัลหากเขาจะประนีประนอมกับศาสนจักร⁶⁸ ราว กับว่าการปกครองพวกสังฆราชซึ่งปิดปากสนิทนั้นจะสร้างความสนใจให้กับคนที่เป็นกษัตริย์ของอาณาจักรแห่งปัญญาได้ วอลแตร์ปฏิเสธและเขาได้เริ่มลงท้ายจดหมายของเขาคล้ายเคโต คือ "บดขยี้พวก เลวทราม" เขาได้เผยแพร่งานที่ชื่อว่า ตำราว่าด้วยความอดกลั้น (Treatise on Toleration) ซึ่งเขา กล่าวว่าเขาคงจะทนกับความโง่เง่าของข้อยึดถือต่าง ๆ ได้ หากพระจะทำตามสิ่งที่ตนเองเทศน์และ ยอมรับความแตกต่างทั้งหลาย ทว่า "ความซับซ้อนซึ่งไม่ปรากฏร่องรอยให้เห็นแม้แต่นิดเดียวใน พระวรสาส์น กลับกลายเป็นที่มาของการทะเลาะกันอย่างนองเลือดของประวัติศาสตร์"⁶⁹ "คนที่

⁶⁷ Correspondence, Nov. II, 1765

⁶⁸ Tallentyre, 319 เป็นปัญหาสำหรับบางคน

⁶⁹ Selected Works, p. 62

บอกข้าพเจ้าว่า "เชื่ออย่างที่ข้าพเจ้าเชื่อ มิฉะนั้นพระเจ้าจะสาปแช่งท่าน" ตอนนี้จะพูดว่า "เชื่ออย่างที่ข้าพเจ้าเชื่อ มิฉะนั้นข้าพเจ้าจะลอบฆ่าท่านเสีย" ⁷⁰ "โดยสิทธิอันใดที่สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาให้เป็นอิสระจะบังคับให้บุคคลอื่นคิดเหมือนตน" ⁷¹ "ลัทธิคัลลิ่งศาสนาหลักหนึ่งอันประกอบด้วยความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติและความโดดเด่นเป็นความเจ็บไข้ของศตวรรษทั้งศตวรรษ" ⁷² ต้นตอสุดตลอดกาลดังที่เจ้าอาวาสวัดนักบุญปีแยร์ได้อธิบายไว้จะไม่มีวันเป็นความจริงขึ้นมาได้เลย หากมนุษย์ไม่เรียนรู้ที่จะมีขั้นตอนต่อความแตกต่างทางปรัชญา การเมืองและศาสนาของแต่ละคนนับได้ขั้นแรกที่จะก้าวไปสู่สุขภาพของสังคมคือการทำลายอำนาจพระเจ้าซึ่งเป็นพื้นฐานของการปราศจากความอดกลั้น

ต่อจากตำราว่าด้วยความอดกลั้น คือกระแสของหนังสือเล่มเล็ก ๆ ประวัติศาสตร์ บทสนทนาจดหมาย คำสั่งสอนในรูปปัจเจกวิชันนา คำติเตียน เรื่องลี้ลับ คำสั่งสอน โคลง นิทาน นิทานเปรียบเทียบ บทวิจารณ์และความเรียงจำนวนมากมายโดยใช้ชื่อจริงบ้างและนามปากกาบ้างเป็นร้อยบ้าง "นับเป็นการโฆษณาที่อลหม่านที่สุดที่ทำโดยคน ๆ เดียวอย่างน่าอัศจรรย์" ⁷³ "ไม่เคยมีครั้งใดที่ปรัชญาจะสามารถกล่าวออกมาด้วยถ้อยคำที่กระฉ่างและมีชีวิตชีวาเช่นนั้น วอลแตร์เขียนโต้ติเตียนจนกระทั่งคนไม่รู้สึกรู้ว่าเขากำลังเขียนปรัชญา เขากล่าวถึงตัวเองอย่างถ่อมตัวเกินไปว่า "ข้าพเจ้าอธิบายตัวเองอย่างกระฉ่าง ข้าพเจ้าเป็นเสมือนลำธารสายเล็ก ๆ ซึ่งมองเห็นได้ทะลุปรุโปร่งเพราะไม่ลึก" ⁷⁴ และตั้งนี้แหละที่คนอ่านงานของเขา ในไม่ช้าทุกคนแม้แต่พระก็มีหนังสือเล่มเล็ก ๆ ของเขา ซึ่งหนังสือเหล่านี้บางเล่มมียอดจำหน่ายถึง 300,000 เล่ม แม้ว่าผู้อ่านจะมีน้อยกว่าผู้อ่านในปัจจุบันมากมายนักก็ตาม ไม่มีใครเคยเห็นปรากฏการณ์ทำนองนี้มาก่อนในประวัติของวรรณกรรม เขาได้กล่าวไว้ว่า "หนังสือเล่มใหญ่นั้นล้าสมัยไปแล้ว" ดังนั้นเขาจึงส่งเจ้าทหารเล็ก ๆ เหล่านี้ของเขาออกไปอาทิตย์แล้วอาทิตย์เล่าเดือนแล้วเดือนเล่าอย่างแน่นหนา และไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย สร้างความอัศจรรย์ใจให้กับโลกด้วยความคิดที่ไม่เคยเหือดแห้งด้วยพลังอันแข็งแกร่งในวัยเจ็ดสิบปี ดังที่เฮลเวเทียสกล่าวไว้ว่าวอลแตร์ได้ข้ามแม่น้ำรูบิคอนมายืนอยู่หน้ากรุงโรม ⁷⁵

เขาได้เริ่มต้นด้วย "การวิจารณ์ชั้นสูง" เกี่ยวกับความจริงและความน่าเชื่อถือของพระคัมภีร์ไบเบิล เขาตั้งเนื้อหามาจากสปิโนซาไม่น้อยทีเดียวและได้จากพวกเดอสม์ของอังกฤษมากและจาก **พจนานุกรมวิเคราะหฺ์** (Critical Dictionary) ของเบย์ (ค.ศ. 1647 - 1706) มากที่สุด ทว่าเนื้อหาเหล่านี้เมื่อตกมาอยู่ในมือของเขาก็เต็มไปด้วยพลังและความหลักแหลม หนังสือเล็ก ๆ เล่มหนึ่งชื่อ **"คำถามของซาปาตา"** (Questions of Zapata) ผู้สมัครขอพบเป็นพระเจ้าปาตาได้ถามอย่างซื่อ ๆ ว่า "เราจะดำเนินการอย่างไรที่จะชี้ให้เห็นได้อย่างไรว่า พวกยิวที่เราเผาเป็นรายนั้นเมื่อสี่พันปีที่ล่วงมา

⁷⁰ อ้างแล้ว, 65

⁷¹ Essai sur les Moeurs; Prose Works, p. 14

⁷² อ้างแล้ว หน้า 26

⁷³ Robertson, 112

⁷⁴ In Sainte-Beuve, ii, 146

⁷⁵ In Pellissier, 101

พวกนี้เป็นคนที่พระเจ้าเลือกสรรแล้ว" 75 ต่อจากนั้นเขาก็ตั้งคำถามซึ่งล้วนแต่ได้ตีแผ่ความขัดแย้งระหว่างเรื่องที่สำคัญกับลำดับเวลาในพระคัมภีร์เก่า "เมื่อสภาสองสภาประณามกันเองดังที่เกิดขึ้นเสมอ สภาไหนที่เป็นฝ่ายถูก" ในท้ายที่สุดเมื่อไม่ได้รับคำตอบ ซาปาตาเลยเทศน์ในลักษณะง่าย ๆ เขาประกาศแก่มนุษย์ว่ามนุษย์ต่างมีพระเจ้าร่วมกัน ทรงเป็นทั้งผู้ให้รางวัล ผู้ลงโทษและผู้ยกโทษ เขาแยกความจริงออกมาจากความเห็นและแยกศาสนาออกจากความบ้าคลั่งลัทธิ เขาเทศน์และปฏิบัติสิ่งที่เป็นคุณธรรม เขาเป็นคนอ่อนโยน มีเมตตาและอ่อนน้อม เขาถูกเผาที่วาลลาโดลิดในปีแห่งพระพรทศวรรษ ค.ศ. 1613" 77

เขาได้อำนาจงานของราบิน ไอแซคชื่อ**กำแพงศรัทธา** (Bulwark of Faith) เพื่อคัดค้านการประยุกต์คำทำนายของฮีบรูเกี่ยวกับพระเยซูในบทความ "คำทำนาย" ในพจนานุกรมปรัชญาและกล่าวประชดต่อไปว่า "ด้วยวิธีนี้แหละที่พวกนักตีความศาสนาและภาษาของตนอย่างตบอดต่อกับศาสนจักรและยืนยันอย่างตื้อรั้นว่าคำทำนายนั้นมิได้พาดพิงถึงพระเยซู" 78 นั่นคือวันเวลาแห่งอันตรายที่ผู้คนถูกบังคับให้พูดในสิ่งที่ตนต้องการโดยมิได้เปิดปาก และเส้นทางที่สั้นที่สุดเพื่อไปสู่เป้าหมายของตนจะเป็นทางใดก็ได้เว้นแต่เส้นตรง วอลแตร์พอใจที่จะหาร่องรอยความเชื่อของชาวคริสต์และพิธีกรรมของกรีก อียิปต์และอินเดียและคิดว่าการดัดแปลงต่าง ๆ เหล่านี้มีสาเหตุที่ทำให้ศาสนาคริสต์ในโลกสมัยโบราณประสบความสำเร็จแม้แต่น้อย เขาได้ตั้งคำถามอย่างเสียดแทงในบทความที่ชื่อ "ศาสนา" (Religion) ว่า "นอกจากศาสนาอันศักดิ์สิทธิ์ของเราซึ่งเป็นศาสนาเดียวที่ดีที่สุดอย่างปราศจากข้อสงสัยใด ๆ แล้วยังมีศาสนาใดอีกเล่าที่จะมีข้อโต้แย้งได้น้อยที่สุด" และเขาก็ได้อธิบายถึงความศรัทธาและการบูชาที่ขัดแย้งกับของคาทอลิกในสมัยเขาโดยตรง เขากล่าวไว้ในคำพูดโต้ตอบที่หาใครเทียบได้ยากบทหนึ่งว่า "ศาสนาคริสต์จะต้องเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยว่ามันอยู่มาได้ถึง 1700 ปีทั้ง ๆ ที่ข้อเท็จจริงมีอยู่ว่ามีคนชั่วร้ายและความไร้สาระมากมายในศาสนา" 79 เขาชี้ให้เห็นว่าคนโบราณเกือบทั้งหมดมีตำนานคล้ายคลึงกันและรับสรูปว่าตำนานนั้นก็คือสิ่งที่พระเจ้าสร้างขึ้น "เทพเจ้าองค์แรกคือตัวโกงตัวแรกที่เจอกับคนโกงคนแรก" อย่างไรก็ตามสิ่งที่วอลแตร์ถือว่าเป็นของพระนั้นหาใช่ศาสนาไม่หากแต่เป็นเทววิทยา มีความแตกต่างอยู่บ้างระหว่างเทววิทยาซึ่งเป็นสาเหตุให้เกิดการถกเถียงอย่างเผ็ดร้อนและสงครามศาสนา "ไม่ใช่คุณธรรมตามบัญญัติที่ก่อให้เกิดการทะเลาะที่น่าสมเพชและร้ายกาจซึ่งเป็นที่มาของความน่ากลัวต่าง ๆ ... มนุษย์ที่ยังชีพอยู่อย่างสุขสบายเกียจคร้านด้วยหยาดเหงื่อและความรวดราวของทำนกลับทำให้เขาร่ำรวยขึ้น เขาต่อสู้เพื่อสร้างพรรคพวกและทาสพวกนี้เป่าหูท่านด้วยความคลั่งลัทธิที่เลวร้ายเพื่อจะได้เป็นนายของท่าน เขาทำให้ท่านเชื่อถือโศคลงมิใช่เพื่อให้ท่านกลัวพระเจ้าหากแต่เพื่อให้ท่านกลัวเขา" 80

76 Selected Works, p. 26 ตัววอลแตร์เป็นคนที่ค่อนข้างจะต่อต้านยิวด้วยเหตุผลสำคัญคือการติดต่อกันอันไม่น่าชื่นชมนักระหว่างเขากับนายธนาคาร

77 อ้างแล้ว, 26-35

78 ix, 21

79 Essai sur les Moeurs, part II, ch. 9; in Morley 322

80 Selected Works, 63

ขอให้เราอย่าเพิ่งด่วนสรุปว่าวอลแตร์เป็นคนไม่มีศาสนา เขาปฏิเสธเทวนิยมอย่างเด็ดขาด⁸¹ เสียจนพวกเอ็นไซโคลปีเดียบางคนหันมาเป็นปฏิปักษ์ต่อเขาโดยกล่าวว่า "วอลแตร์เป็นคนตันทุรัง เขาเชื่อในพระเจ้า" ใน "นักปราชญ์ผู้โง่เขลา" (The Ignorant Philosopher) เขาได้หาเหตุผลกับ สกอลพเทวนิยม (pantheism) ของสปีโนซาที่ว่าถ้อยคำออกมาเพราะความเชื่อที่เฝ้ามองเป็นเทวนิยม เขาได้เขียนถึงดีเดโรที่ว่า

"ข้าพเจ้าเห็นจะต้องขอสารภาพว่าข้าพเจ้าไม่เห็นด้วยกับ
ทัศนคติของซอนเดอส์ที่ปฏิเสธพระเจ้า เพราะว่าเขาเกิดมาตาบอด
ข้าพเจ้าอาจจะผิดก็ได้ แต่ในสภาพเยี่ยงเขาข้าพเจ้าคงจะตระหนัก
ถึงพระปัญญาที่ประทานสิ่งซึ่งทำหน้าที่แทนสายตามาให้และเมื่อใคร่ตรง
ก็จะมองเห็นความสัมพันธ์อันน่าอัศจรรย์ระหว่างสรรพสิ่ง ข้าพเจ้า
ควรจะสงสัยนายช่างผู้มีความสามารถเอกอนันต์ หากเป็น
ความอาจหาญที่จะคิดว่าพระองค์คืออะไรและเหตุใดจึงทรงสร้างสิ่ง
ต่าง ๆ ดังที่เป็นอยู่ ก็จะเป็นความอาจหาญอีกเช่นกันที่จะปฏิเสธว่า
พระองค์ดำรงอยู่ ข้าพเจ้ากระหายเป็นอย่างยิ่งที่จะได้พบและคุยกับ
ท่านไม่ว่าท่านจะคิดว่าท่านเป็นผลงานชิ้นหนึ่งของพระองค์หรือเป็นอนุภาค
ที่เกิดจากความจำเป็นของสสารก็ตาม ไม่ว่าท่านจะเป็นอะไรท่านก็เป็น
ส่วนที่มีค่าของระบบทั้งหมดที่ข้าพเจ้าไม่เข้าใจนั่นแหละ"⁸²

ในกรณีของฮอลบาคเขาได้ชี้ให้เห็นว่าชื่อของหนังสือ **ระบบของธรรมชาติ** (System of Nature) นั้นแสดงให้เห็นว่ามีปัญญานับร้อยระดับอยู่ ขณะเดียวกันเขาก็ปฏิเสธปาฏิหาริย์และ ความศักดิ์สิทธิ์ของการสวดมนต์อย่างแข็งขัน

"ข้าพเจ้ายืนอยู่ที่ประตูคอนแวนต์เมื่อซิสเตอร์แฟลชชูพูดกับ
ซิสเตอร์กิงพิตว่า "พระผู้เป็นเจ้าดูแลข้าพเจ้าอย่างเห็นได้ชัด
ท่านก็รู้ว่าข้าพเจ้ารักนกกระจอกของข้าพเจ้าอย่างไร นกคงตาย
แน่ ๆ หากข้าพเจ้าไม่สวดมนต์บทสรรเสริญพระแม่มารี 9 จบ เพื่อให้
พระองค์ทรงรักขามัน" นักอภิปรัชญาได้พูดกับหล่อนว่า "ซิสเตอร์
ไม่มีอะไรที่ดีเท่าบทสวดมนต์บทนั้นโดยเฉพาะเมื่อเด็กสาวเปล่งออกมา
เป็นภาษาละตินในซานกรุงปารีส ทว่าข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าพระเจ้าทรง
เป็นธุระกับนกกระจอกของท่านมากนักแม้มันจะน่ารักกว่าข้าพเจ้าก็อยากจะ
ขอให้ท่านเชื่อว่าทรงมีสิ่งอื่น ๆ ที่จะต้องเอาพระทัยใส่. . . . "ซิสเตอร์
แฟลชูได้ตอบว่า"ท่านคะคำพูดของท่านนั้นกระเด็นไปทางพวกนอกรีต"

⁸¹ เปรียบเทียบกับ The Sage and the Atheist, chs. 9 and 10.

⁸² Voltaire in His Letters, p. 81

ผู้รับสารภาพบาปของข้าพเจ้า . . . คงจะสรุปว่าท่านไม่เชื่อในพระเจ้า" นักอภิปรัชญาตอบว่า "ข้าพเจ้าเชื่อในพระเจ้าทั่ว ๆ ไปซึ่งได้ทรงวางกฎที่ปกครองทุกสิ่งมาแต่ดึกดำบรรพ์ตั้งเช่นแสงจากดวงอาทิตย์ ทว่าข้าพเจ้าไม่เชื่อในพระเจ้าส่วนตัวที่เปลี่ยนเศรษฐกิจของโลกเพื่อนกกระจอกของท่าน"⁸³

"สิ่งศักดิ์สิทธิ์อันยิ่งใหญ่ ความบังเอิญกำหนดทุกสิ่ง"⁸⁴ การสวดมนต์ที่แท้จริงมิได้อยู่ที่การขอละเมิดกฎธรรมชาติหากแต่อยู่ที่ยอมรับกฎธรรมชาติที่เป็นเจตจำนงอันไม่แปรเปลี่ยนของพระเจ้า⁸⁵

เขาได้ปฏิเสธเจตจำนงเสรี⁸⁶ อีกเช่นกัน เขาเป็นคนที่ไม่เชื่อในเรื่องวิญญาณ "หนังสืออภิปรัชญาที่พื้นเล่มก็ไม่สามารถสอนเราได้ว่าวิญญาณคืออะไร"⁸⁷ ในฐานะที่เป็นคนแก่เขาคงอยากเชื่อในอมตภาพทว่าเขารู้สึกว่าเป็นการยาก

"ไม่มีใครคิดจะให้วิญญาณอมตะแก่ตัวหมัดแล้วทำไมจะต้องให้ช้าง ลิงหรือคนใช้ส่วนตัวของข้าพเจ้าเล่า"⁸⁸ . . . เด็กที่ตายในครรภ์มารดาขณะที่วิญญาณปฏิสนธิพอดี มันจะฟื้นขึ้นมาเป็นตัวอ่อนเด็กหรือผู้ใหญ่เล่าการฟื้นคืนชีพอีกครั้ง-มาเป็นคนคนเดียวกับที่ท่านเคยเป็น ท่านจะต้องมีความทรงจำที่แม่นยำดีเพราะความทรงจำนั้นแหละที่เป็นเอกลักษณ์ของท่าน หากความทรงจำของท่านสูญไปท่านจะเป็นคนคนเดียวกันได้อย่างไร. . .⁸⁹ เหตุใดมนุษย์จึงยกยอตนเองว่ามนุษย์เท่านั้นที่ได้รับพรสวรรค์เกี่ยวกับหลักของจิตวิญญาณและอมตภาพ. . . บางทีอาจจะเป็นเพราะความหลงตัวจนเกินไปของมนุษย์ก็ได้ ข้าพเจ้าเชื่อว่า หากนกยูงพูดได้มันก็คงอวดโอ้ว่ามีวิญญาณเช่นกันและคงจะยืนยันว่าวิญญาณนั้นอยู่ในหางอันงดงามของมันนั่นเอง⁹⁰

ในระยะแรกเขาได้ปฏิเสธทัศนะที่เชื่อว่า อมตภาพเป็นสิ่งสำคัญสำหรับความตายด้วยพวกฮีบรูในสมัยโบราณไม่เคยมีความเชื่อเช่นนี้เมื่อตอนเป็น "ผู้ถูกเลือกสรรแล้ว" และสปีโนซาก็เป็นตัวอย่างอันดีเยี่ยมทางศีลธรรม

⁸³ Dictionary, art. "Providence"

⁸⁴ Correspondence, Fed. 26, 1767

⁸⁵ Romances, p. 412

⁸⁶ The Ignorant Philosopher

⁸⁷ Dictionary, art. "Soul"

⁸⁸ In Morley, ed. 1886; p. 286

⁸⁹ Dictionary, art. "Resurrection"

⁹⁰ Romances, p. 411

ในระยะหลังเขาได้เปลี่ยนใจ เขามีความรู้สึกว่าความเชื่อในพระเจ้าจะมีคุณค่าทางศีลธรรม น้อยหากปราศจากความเชื่อในเรื่องรางวัลและการลงโทษอันถาวรควบคู่ไปด้วย บางที "สำหรับคน สามีญพระเจ้าที่ประทานรางวัลและการลงโทษอันถาวรควบคู่ไปด้วย" บางที "สำหรับคนสามีญพระเจ้า ที่ประทานรางวัลและแก้แค้น" เป็นสิ่งจำเป็น เบลเคยตั้งคำถามว่าเป็นไปได้ไหมว่าสังคมของพวกเขาไม่มี ศาสนาจะดำรงอยู่ได้ วอลแตร์ได้ตอบว่า ได้ถ้าเขาเป็นนักปรัชญาด้วย⁹¹ ทว่า คนทั่วไปไม่ได้เป็น นักปรัชญา "หากจะมีหมู่บ้านที่ดี หมู่บ้านนั้นต้องมีศาสนา"⁹² นาย "ก" ได้กล่าวไว้ใน "นาย ก. นาย ข. นาย ค." ว่า "ข้าพเจ้าต้องการให้ทนายความ ช่างตัดเสื้อและภรรยาของข้าพเจ้าเชื่อใน พระเจ้า" "เพื่อว่าข้าพเจ้าจะได้ถูกขโมยและถูกหลอกน้อยลง" "หากไม่มีพระเจ้ก็จำเป็นจะต้อง สร้างพระองค์ขึ้นมา"⁹³ "ข้าพเจ้าเริ่มให้ความสนใจกับความสุขและชีวิตมากกว่าความจริง"⁹⁴ นับ เป็นการคาดการณ์ล่วงหน้าถึงทฤษฎีที่อิมมานูเอลคานท์ จะต้องทำสงครามกับพวกยูคฤมิปัญญา อย่างน่าทึ่งในท่ามกลางบรรยากาศของยูคฤมิปัญญา เขาปกป้องตนเองจากเพื่อนฝูงที่เป็นอเทวนิยม อย่างนุ่มนวล เขากล่าวกับฮอลบาดในบทความว่าด้วย "พระเจ้า" ในพจนานุกรมว่า

"ตัวท่านเองนอกจากความเชื่อในพระเจ้า. . . ได้ป้องกันไม่ ให้คนบางคนประกอบอาชญากรรม แต่นั้นก็เพียงพอสำหรับข้าพเจ้า เมื่อความเชื่อเช่นนี้สามารถป้องกันการลอบฆ่าได้แม้เพียงสิบราย ข้าพเจ้า ก็ถือว่าโลกควรจะรับความเชื่อนี้ ท่านว่าศาสนาได้สร้างความโชคร้าย นับไม่ถ้วน ควรจะพูดว่าความเชื่อในเวทย์มนต์ต่างหากที่ครองโลกอันไร้ ความสุขของเรา นี่คือศัตรูอันร้ายกาจที่สุดของผู้บูชาพระเจ้าที่บริสุทธิ์ ขอให้เราเกลียดชังเจ้าสัตว์ประหลาดที่ฉีกอกแม่ของมัน คนที่ทำสงคราม กับมันคือผู้ทำคุณให้กับมนุษยชาติ พวกมารต่างหากที่ปิดกั้นเนื้อแท้ของศาสนา เราจะต้องบดขยี้หัวมันโดยไม่ทำอันตรายแก่แม่ที่มันเขมือบเข้าไป

เขาเห็นว่าความเชื่อในไสยศาสตร์และศาสนามีความแตกต่างกันโดยพื้นฐาน เขายอมรับ เทววิทยาของเทศนาบนภูเขาอย่างเต็มอกเต็มใจ เขาสรรเสริญพระเยซูด้วยความคิดอย่างถ้อยถนอมแบบที่พวกนักบุญยังไม่อาจเทียบได้ เขาวาดภาพพระเยซูว่าให้ท่ามกลางบรรดานักปราชญ์เพราะคน ประกอบอาชญากรรมในนามของท่าน ในท้ายที่สุดก็ได้สร้างโบสถ์ใหม่ขึ้นมาด้วยคำจารึกว่า "วอลแตร์สร้างถวายพระเจ้า" เขากล่าวว่าเป็นโบสถ์แห่งเดียวในยุโรปซึ่งสร้างขึ้นเพื่อพระเจ้า เขาได้ มอบบทสวดมนต์อันไพเราะให้กับพระเจ้าและในบทความที่ชื่อ "ผู้นับถือพระเจ้า" (Theist) เขาได้อธิบายถึงศรัทธาของเขาอย่างแจ่มชัดในท้ายที่สุด

91 In Pellissier, 169

92 Dictionary, art. "Religion"

93 In Pellissier, 172

94 Correspondence, Sept. 11, 1738

ผู้ที่นับถือพระเจ้านั้นคือคนที่เชื่ออย่างมั่นคงว่ามีสิ่งสูงสุดที่
 ดึงดูดเรา ๆ กับที่ทรงมหิทธานภาพและได้สร้างสรรพสิ่ง. . . .
 ทรงลงโทษอาชญากรรมทั้งปวงโดยปราศจากความโหดร้ายและ
 ชดเชยการกระทำที่มีคุณธรรมด้วยความดี. . . เป็นการรวมหลักนี้
 เข้ากับสิ่งอื่น ๆ ในจักรวาลอีกครั้ง พระองค์ไม่ได้ร่วมกับลัทธิใด ๆ
 ที่ขัดแย้งกันเอง ศาสนาของพระองค์เป็นศาสนาที่เก่าแก่และแพร่
 หลายที่สุดทั้งนี้เพราะการบูชาพระเจ้าอย่างง่าย ๆ กำเนิดขึ้นมา
 ก่อนระบบทั้งหลายในโลก รับสั่งภาษาที่มนุษย์ทั้งหมดสามารถเข้าใจ
 ได้ในขณะที่บุคคลเหล่านี้ไม่สามารถเข้าใจกันเองได้ ทรงมีพี่น้อง
 ตั้งแต่ปีกถึงจนถึงคาเอนและทรงนับปราชญ์ทั้งหลายเป็นสหายของ
 พระองค์ ทรงเชื่อว่าศาสนานี้มีไฟที่ชนะของอภิปรัชญาที่พุ่งผ่านหรือ
 การโอ้อวดอย่างไร้สาระ หากแต่เป็นการบูชาและความยุติธรรม
 การกระทำความดีคือการบูชาพระองค์ การยอมรับพระองค์คือหลักความเชื่อ
 ของเขา พวกมุสลิมบอกเขาว่า "ระวังตัวไว้ถ้าท่านไม่ไปจากริกแสวง
 บุญที่มักกะ" พระได้บอกเขาว่า "ความฉิบหายจะมีแต่ท่านหากท่านไม่
 เดินทางไปในเดเรอคามเดอลอแร็ต เขาหัวเราะเยาะลอแร็ตและ
 มักกะ แต่เขาจะช่วยเหลือคนขัดสนและปกป้องคนที่ถูกกดขี่

IX. วอลแตร์และรุโซ

วอลแตร์หมกมุ่นอยู่กับการต่อสู้การกดขี่ของพระ จนกระทั่งในบั้นปลายของชีวิตเขาแทบจะ
 ต้องถอนตัวออกจากการรณรงค์ต่อต้านความฉ้อฉลและความบีบคั้นทางการเมืองโดยสิ้นเชิง "การ
 เมืองมิใช่สิ่งที่อยู่ในความสนใจของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจำกัดตัวเองอยู่ในขอบข่ายของการทำสิ่งเล็ก ๆ
 ให้ดีที่สุดเพื่อให้มนุษย์ฉลาดขึ้นและมีศักดิ์ศรีมากขึ้นเสมอมา" เขาตระหนักว่าปรัชญาการเมืองนั้นเป็น
 เรื่องที่ซับซ้อนได้ และยังเขาแก่ตัวลงเขาก็ยังมีความแน่วใญ่น้อยลง "ข้าพเจ้าเบื่อหน่ายบรรดาคนที่
 ปกครองบ้านเมืองจากที่หลบซ่อนได้หลังคาเดิมที่"⁹⁵ พวกที่ออกกฎหมายมาปกครองโลกด้วยราคา
 แผ่นละสองเซ็นต์. . . ปราศจากความสามารถที่จะปกครองภรรยาและบ้านช่องของตนเองได้ เลขต้อง
 หันมาสนุกสนานกับการวางระเบียบในจักรวาล"⁹⁶ เป็นไปไม่ได้เลยที่จะยุติปัญหาเหล่านี้ด้วยเกณฑ์
 ง่าย ๆ กว้าง ๆ หรือแบ่งคนทั้งหมดออกเป็นคนใจดีและคนเลวข้างหนึ่ง และตัวเรอีกข้างหนึ่ง "ความจริง

⁹⁵ Correspondence, Sept. 18, 1763

⁹⁶ In Pellissier 237, บันทึก, และ 236

มิใช่ชื่อของกลุ่มบุคคล" และเขาได้เขียนถึงโวเวินนาเกอร์ว่า "เป็นหน้าที่ของคนเช่นท่านที่จะเลือกชอบได้แต่มิใช่การกีดกัน"⁹⁷

เนื่องจากเขาเป็นคนมั่งคั่งเขาจึงมีแนวโน้มที่จะเป็นพวกอนุรักษนิยม ด้วยเหตุผลที่ไม่ต่างไปจากเหตุผลที่กระตุ้นให้คนอดโซเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลง หนทางแก้ไขของเขาคือการกระจายทรัพย์สินด้วยการเป็นเจ้าของนั้นจะทำให้คนมีบุคลิกและความภาคภูมิใจในตนเอง "วิญญาณของทรัพย์สินนั้นจะเพิ่มพลังของมนุษย์เป็นสองเท่า ย่อมเป็นการแน่นอนที่ว่าเจ้าของคฤหาสน์ย่อมบำรุงรักษามรดกของตนได้ดีกว่าของคนอื่น"⁹⁸

เขาไม่ยอมถูกปลุกปั่นด้วยรูปแบบของรัฐบาลใด ๆ ในทางทฤษฎีนั้นเขาชอบระบอบสาธารณรัฐ ทว่าเขาก็รู้ในข้อบกพร่องของมัน ระบบนี้เป็นระบบที่ยอมให้มีการแบ่งพรรคแบ่งพวกซึ่งหากไม่ก่อสงครามกลางเมืองอย่างน้อยที่สุดก็จะทำลายเอกภาพของชาติ สาธารณรัฐเป็นระบอบที่เหมาะสมกับรัฐขนาดเล็กที่มีสภาพทางภูมิศาสตร์เป็นเครื่องปกป้อง และยังไม่ถูกความมั่งคั่งทำให้เสียหรือแตกแยก กล่าวโดยกว้าง ๆ "มนุษย์ยังไม่มีคุณค่าพอที่จะปกครองตนเองได้" สาธารณรัฐเป็นสิ่งชั่วครวที่ตีที่สุด เป็นสังคมแบบแรกซึ่งเกิดจากการรวมกันของครอบครัว พวกอินเดียนแดงอยู่กันเป็นสาธารณรัฐแบบเผ่า และแอฟริกาเต็มไปด้วยประชาธิปไตยแบบนี้ ทว่าความแตกต่างกันในฐานะทางเศรษฐกิจทำให้รัฐบาลแบบนี้ต้องจบสิ้นลง และความแตกต่างนี้เป็นสิ่งที่มาควบคู่กับความเจริญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เขาได้ถามว่า "ราชาธิปไตยหรือสาธารณรัฐที่ดีกว่ากัน" และเขาได้ให้คำตอบว่า "เป็นเวลาสี่พันปีมาแล้วที่คำถามชนิดนี้ถูกโยนไปมา ถามคนรวมเพื่อหาคำตอบ-พวกเขาต้องการอภิชนาธิปไตย ถามประชาชน-พวกเขาต้องการประชาธิปไตย มีแต่กษัตริย์เท่านั้นที่ต้องการราชาธิปไตยแล้วกษัตริย์ลุกขึ้นมาปกครองโลกเกือบทั้งโลกได้อย่างไรเล่า ลองไปถามหนูที่เสนอะจะเอากระพรวนไปแขวนคอแมวสิ"⁹⁹ ทว่าเมื่อผู้รู้จักเขาแย้งว่าราชาธิปไตยเป็นรูปแบบของรัฐบาลที่ดีที่สุด เขาก็ตอบว่า "หากว่ามาคัส ออเรเลียสเป็นกษัตริย์ มิฉะนั้นแล้วจะไม่มีสิ่งใดแตกต่างกันเลยสำหรับคนจนไม่ว่าจะถูกกลืนกินโดยสิงห์โตหรือหนูร้อยตัว"¹⁰⁰

เขาเกือบจะไม่ใส่ใจกับเรื่องเชื้อชาติเลย เขาเป็นเช่นเดียวกับนักทองเทียวที่เกือบจะปราศจากความรู้สึกรักชาติในความหมายปกติของคำคำนั้น เขากล่าวว่าความรักชาตินั้นมักจะหมายถึงการเกลียดชังทุกประเทศ ยกเว้นชาติของตนเอง หากมนุษย์ปรารถนาจะให้ชาติของตนมั่งคั่งแต่ไม่ทำลายชาติอื่น เขาเป็นผู้รักชาติที่ฉลาดและเป็นพลเมืองของจักรวาลในขณะเดียวกัน¹⁰¹ เขายกย่องวรรณคดีอังกฤษและกษัตริย์ของปรัสเซียในขณะที่ฝรั่งเศสกำลังทำสงครามกับทั้งสองประเทศแบบคนยุโรปที่ดี เขากล่าวว่าตราบไตที่ประเทศต่าง ๆ ยังคงทำสงครามอยู่ ดูจะไม่มีประเทศใดให้เลือกมาก

⁹⁷ Pellissier, 23; Morley, 86

⁹⁸ Dictionary, art. "Property"

⁹⁹ Dictionary, art. "Fatherland"

¹⁰⁰ Correspondence, June 20, 1777

¹⁰¹ Pellissier, 222

มายนัก ทั้งนี้เพราะเขาเกลียดชังสงครามเหนือสิ่งใด "สงครามคืออาชญากรรมที่ร้ายแรงที่สุด กระนั้น ก็ยังไม่มีผู้รุกรานคนใดที่จะไม่ระบายนิสัยให้กับอาชญากรรมของตน โดยอ้างถึงความยุติธรรม"¹⁰² การฆ่าเป็นสิ่งต้องห้าม ดังนั้นฆาตกรทั้งหลายจะถูกลงโทษหากเขาไม่ฆ่าในจำนวนมากๆ และฆ่าตามเสียงปืน¹⁰³ เขามี "การใคร่ครวญเกี่ยวกับมนุษย์อย่างกว้าง ๆ" ที่น่าตระหนกมาก ตอนจบของบทความว่าด้วย "มนุษย์" (Man) ในพจนานุกรมมีความว่า

"มนุษย์ต้องใช้เวลากถึงยี่สิบปีที่จะเปลี่ยนจากสภาพของพืช ในขณะที่เขาอยู่ในครรภ์มารดาเป็นสภาพของสัตว์ ซึ่งเป็นสภาวะในวัยทารกมาสู่สภาวะของความเติบโตเต็มที่ เหตุผลเริ่มปรากฏตัวขึ้นมา และใช้เวลาอีกสามสิบศตวรรษที่จะพบโครงสร้างเล็ก ๆ น้อย ๆ ของเขา บางทีอาจต้องใช้เวลากว่าพันปีที่จะรู้อะไรเกี่ยวกับวิญญาณของเขา แต่เราใช้เวลาชั่วขณะเดียวเพื่อจะฆ่าเขา"

ถ้ากระนั้นเขาคิดว่าการปฏิวัติเป็นทางแก้ไกระนั้นหรือ ไม่ใช่เช่นนั้นหรือ ประการแรกสุด เขาไม่ไว้ใจผู้คน "เมื่อประชาชนยอมรับเหตุผลทุกสิ่งก็สูญสลาย"¹⁰⁴ คนส่วนใหญ่มักจะวุ่นวายเกินกว่าที่จะเห็นความจริงจนกว่าการเปลี่ยนแปลงจะทำให้ความจริงกลายเป็นความผิดพลาด และประวัติทางภูมิปัญญาของมนุษย์เป็นเพียงสิ่งที่เข้ามาแทนที่ปกรณัมเรื่องแล้วเรื่องเล่า "เมื่อข้อผิดพลาดเก่าๆ ได้รับการรับรอง การเมืองจะใช้มันเป็นอาหารอันโอชะที่พลเมืองจะนำไปสู่ปากท้องของตนจนกว่าความเชื่อไร้สาระจะก้าวเข้ามาทำลายความผิดพลาดนี้ และการเมืองก็จะได้รับประโยชน์จากข้อผิดพลาดครั้งที่สองนี้ตั้งเช่นที่มันได้รับจากครั้งแรก"¹⁰⁵ จากนั้นความไม่เสมอภาคก็จะปรากฏอยู่ในโครงสร้างของสังคมและยากที่จะกำจัดออกไปได้ตราบดีที่มนุษย์ยังคงเป็นมนุษย์และชีวิตคือการต่อสู้ "คนที่กล่าวว่ามนุษย์ทั้งหมดเท่าเทียมกันนั้นได้ประกาศความจริงที่ยิ่งใหญ่ที่สุดออกมาหากเขาหมายถึงว่าทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในเสรีภาพในการเป็นเจ้าของทรัพย์สิน และการได้รับความคุ้มครองจากกฎหมาย" ทว่าความเสมอภาคนั้นเป็นทั้งสิ่งธรรมชาติและสิ่งเพ้อฝันที่สุดในโลก ในขณะเดียวกันเป็นธรรมชาติเมื่อจำกัดให้อยู่ในเรื่องของสิทธิ เป็นสิ่งจอมปลอมเมื่อพยายามจะปรับความดีกับอำนาจเข้าด้วยกัน"¹⁰⁶ "ไม่ใช่ว่าประชาชนทุกคนจะแข็งแรงเสมอกัน แต่เขาสามารถเป็นอิสระได้อย่างเท่าเทียมกันและสิ่งนี้แหละที่คนอังกฤษได้รับชัยชนะ. . . การเป็นอิสระคือการไม่ตกอยู่ภายใต้อาณัติของสิ่งใดเว้นแต่กฎหมาย"¹⁰⁷ นี่คือข้อสังเกตของพวกเขาเสรีนิยม เช่น ดุริโกต์ แงโตเซต์และมิราโบตตลอดจนสานุศิษย์ของวอลแตร์ซึ่งหวังจะทำการปฏิวัติอย่างสงบ สิ่งนี้อาจจะไม่สามารถตอบสนองความพอใจของผู้ถูกกดขี่ที่ร่ำร้องหาความเสมอภาคมากกว่าเสรีภาพ แม้ความเสมอภาคนั้นจะได้มา

102 *The Ignorant Philosopher.*

103 Dictionary, art. "War"

104 *Correspondence*, April 1, 1766

105 *Voltaire's Prose*, p. 15

106 Dictionary, art. Equality

107 Art. "Government"

โดยสูญเสียเสรีภาพก็ตาม รัชโซผู้เป็นกระบอกเสียงของสามัญชนรู้สึกถึงความแตกต่างทางชนชั้นซึ่งเราพบเห็นอยู่ทั่วไปอย่างยิ่ง จึงเรียกร้องให้มีการปรับระดับ และเมื่อการปฏิวัติตกอยู่ในกำมือของสถานีขั้วของเขา มารราต์และโรเบสปีแยร์ ความเสมอภาคก็ได้รับโอกาสในขณะที่เสรีภาพถูกทำลาย

วอลแตร์ไม่ค่อยแน่ใจในยูโทเปียที่นักกฎหมายซึ่งอาจจะสร้างโลกใหม่เอี่ยมขึ้นมาจากจินตนาการร่างขึ้น สักคมนั้นเป็นความเจริญเติบโตภายในเงื้อมมือของกาลเวลามีใช่เรื่องของการอ้างเหตุผลในทางตรรกวิทยา และเมื่ออดีตถูกผลักออกไปทางประตูมันก็จะเข้ามาทางหน้าต่าง ๆ ปัญหาคือจะต้องแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าการเปลี่ยนแปลงชนิดใดที่จะช่วยลดความทุกข์ยากและความอยุติธรรมในโลกที่เราดำรงชีวิตอยู่จริง ๆ¹⁰⁸ ใน "ประวัติการสรรเสริญเหตุผล" (Historical Eulogy of Reason) ความจริงซึ่งเป็นธิดาแห่งเหตุผลได้แสดงความปรีดาในการที่พระเจ้าหลุยส์ที่ 16 เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติและคาดหวังว่าจะมีการปฏิรูป ซึ่งเหตุผลได้ตอบว่า "ลูกเอ๋ย ลูกก็รู้ว่าแม่ปรารถนาในสิ่งเหล่านี้เช่นกันและอาจจะมากกว่าด้วย ทว่าสิ่งเหล่านี้ต้องอาศัยเวลาและความคิดอ่าน แม่มักจะมีความสุขเสมอเมื่อแม่ได้รับการเยียวยาที่แม่ปรารถนาบ้างท่ามกลางความผิดหวังมาหลายครั้ง" กระนั้นก็ตามวอลแตร์ก็มีความยินดีเมื่อตุรโกต์มีอำนาจและบันทึกไว้ว่า "เรากำลังรำลึกความรุ่งเรืองในยุคทอง"¹⁰⁹ บัดนี้คงจะมีการปฏิรูปต่างๆ ดังที่เขาเคยสนับสนุน คณะลูกขุน การล้มเลิกระบบการเก็บอากร การยกเว้นภาษีจากคนจน ฯลฯ และเขามิใช่หรือที่ได้เขียนจดหมายอันเลื่องชื่อฉบับนั้น

ทุกสิ่งที่ข้าพเจ้าเห็นดูจะเป็นการหว่านเมล็ดพืชของการปฏิวัติ ซึ่งจะต้องเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ในวันหนึ่งข้างหน้า ทว่าข้าพเจ้าคงไม่ได้อยู่เป็นพยานดูสิ่งเหล่านี้ด้วยความยินดี คนฝรั่งมักจะเป็นพวกที่มาสายเสมอแต่เขาก็มาถึงในท้ายที่สุด แสงสว่างแผ่กระจายจากเพื่อนบ้านไปสู่เพื่อนบ้านและจะพวยพุ่งขึ้นอย่างงดงามในโอกาสแรก จากนั้นก็มีความตื่นตระหนกอย่างไม่เคยมีมาก่อน คนหนุ่มสาวโชคดียิ่งจะได้เห็นสิ่งทั้งงดงามเช่นนี้¹¹⁰

จนบัดนี้เขายังไม่ตระหนักเต็มที่ถึงสิ่งซึ่งกำลังเกิดขึ้นรอบ ๆ ตัวเขาและเขาไม่เคยนึกแม้แต่ชั่วขณะว่าใน "การระเบิดอย่างงดงาม" นี้คนฝรั่งเศสทั้งหมดจะยอมรับปรัชญาของ จัง จาก รัชโซมนุษย์พิลึกจากเจนีวาและปารีสผู้สามารถทำให้โลกซาบซึ้งกับเรื่องเพื่อผืนดินตั้งอารมณ์และหนังสือการปฏิวัติอย่างกระตือรือร้นได้ วิญญาณอันซบซึ้งของฝรั่งเศสจะถูกแบ่งแยกกระหว่างบุคคลทั้งสองซึ่งแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงแต่ก็ยังแสนจะเป็นฝรั่งเศส นิทซซีได้กล่าวถึง "วิทยาการก้าวหน้า" "ปัญญาชนผู้โสรวตเร็ว เจียบแหลม เต็มไปด้วยไฟ ความสว่างงาม และการใช้เหตุผลอย่างเข้มแข็งเป็นระบอบแห่งดวงดาว" - แน่นนอนว่าบุคคลที่นิทซซีนึกถึงคือ วอลแตร์ บัดนี้ข้าง ๆ วอลแตร์คือรัชโซซึ่งเต็มไปด้วย

108 Pellissier, 283

109 In Sainte-Beuve, i. 234

110 Correspondence, April 2, 1764

ความร่ำร้อนและเพื่อฝัน มนุษย์ผู้มีทั้งความฝันที่สูงส่งแห่งแล้ง รูปนุชาของกุลสตรีสมัยใหม่และประกาศแบบเดียวกับปาสกาลว่าหัวใจนั้นมีเหตุผลของมันเองซึ่งสมองไม่เคยเข้าใจ

เราเห็นความเป็นปรปักษ์ระหว่างปัญญา กับสัญชาตญาณในตัวของคุณคนทั้งสองอีกครั้ง วอลแตร์เชื่อมั่นในเหตุผลเสมอมา "เราสามารถใส่คำพูดและปากกาทำให้มนุษย์ฉลาดและดีขึ้น"¹¹¹ รูซโซมีศรัทธาในเหตุผลน้อยเต็มที เขาประสงค์การกระทำ กัณฑ์พิบัติของการปฏิวัติได้ทำให้เขาตระหนัก เขาวางใจในความรู้สึกในภราดรภาพซึ่งจะสร้างเอกภาพให้กับองค์กรของสังคมที่กระจายกระจายจากความยุ่งเหยิงและการถอนรากถอนโคนวิสัยเก่า ๆ ปลดกฎหมายออกไป แล้วมนุษย์จะก้าวไปสู่ยุคของความทัดเทียมและความยุติธรรม เมื่อเขาส่งบทสนทนาว่าด้วยกำเนิดของความไม่เสมอภาค (Discourse on the Origin of Inequality) ซึ่งเป็นข้ออภิปรายเพื่อต่อต้านอารยธรรม อักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ และให้กลับไปสู่สภาวะธรรมชาติดังที่เห็นจากคนป่าเถื่อนและสัตว์ วอลแตร์ได้ตอบกลับว่า "ข้าพเจ้าได้รับหนังสือใหม่ของท่านที่ต่อต้านเผ่าพันธุ์มนุษย์และขอขอบคุณท่านสำหรับหนังสือเล่มนี้ . . . ไม่เคยมีใครหลักแหลมได้เท่ากับท่านที่พยายามจะเปลี่ยนเราให้เป็นสัตว์ เมื่ออ่านหนังสือของท่านแล้วทำให้เราปรารถนาจะลงคลาตสี่เท้า อย่างไรก็ตามข้าพเจ้าได้เลิกการปฏิบัติเช่นนั้นมาเกือบจะหกสิบปีแล้ว ข้าพเจ้าจึงรู้สึกว่าเป็นความโศกเศร้าอย่างยิ่งที่ข้าพเจ้าไม่สามารถกลับไปทำเช่นนั้นได้อีก"¹¹² เขารู้สึกโทมนัสที่ยังคงเห็นความหลงใหลในความป่าเถื่อนของรูซโซดำเนินต่อไปใน **สัญญาประชาคม** (Social Contract) เขาได้เขียนถึงเมอติเออร์บอร์คเตอะว่า "เมอริ ลีเออร์ท่านคงเห็นแล้วใช่ไหมว่าจึง จากเหมือนนักปรัชญาแบบเดียวกับที่ลิ่งเหมือนมนุษย์"¹¹³ เขาคือ "สุนัขของไดโอจีนีสที่เป็นบ้า"¹¹⁴ แม้กระนั้นก็ตามเขาก็โจมตีรัฐบาลสวิสที่เผาหนังสือนั้น เนื่องด้วยเขายังคงยึดหลักที่มีชื่อเสียงของเขาว่า "ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วยกับสิ่งที่ท่านพูดแม้แต่คำเดียว ทว่าข้าพเจ้าก็จะปกป้องสิทธิที่จะพูดของท่านจนตัวตาย"¹¹⁵ และเมื่อรูซโซต้องหลบหนีศัตรูบร็อย วอลแตร์ได้ส่งคำเชิญด้วยน้ำใสใจจริงให้มาพักอยู่กับเขาที่เลเคลิส น่าจะเป็นภาพที่ตื่นเต้นอะไรเช่นนั้น

วอลแตร์แน่ใจว่า การปรักปรำอารยธรรมนี้เป็นเพียงความไร้สาระแบบเด็ก เมื่อมีอารยธรรม มนุษย์มีชีวิตดีกว่าในยามป่าเถื่อนมากมายนัก เขาสอนรูซโซว่าโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์เป็นสัตว์ที่กินสัตว์อื่นเป็นอาหารและสังคมที่มีอารยธรรมหมายถึงการจงจำสัตว์ตัวนี้บรรเทาความป่าเถื่อนของเขา ลงและเพื่อให้มีโอกาสพัฒนาปัญญาและความสุขโดยอาศัยระเบียบของสังคม เขาเห็นพ้องด้วยที่ว่าสิ่งต่าง ๆ เลวร้าย "รัฐบาลที่อนุญาตให้คนบางกลุ่มพูดว่า 'ให้คนทำงานเสียภาษี เราไม่ต้องเสียเพราะว่าเราไม่ได้ทำงาน' ไม่ดีไปกว่ารัฐบาลของคนป่าเถื่อน" ปารีซยังมีบางส่วนของที่สามารถแก้ไขได้แม้จะแปดเปื้อนไปด้วยความฉ้อฉลก็ตาม ใน "โลกดังที่ดำเนินอยู่" (The World as it Goes) วอลแตร์ได้เล่าถึง

¹¹¹ Selected Works, 62

¹¹² Correspondence, Aug. 30, 1755

¹¹³ อังแตว, มินา ค.ศ. 1765

¹¹⁴ In Sainte-Beuve, i, 230

¹¹⁵ Voltaire in His Letters, 65

ทูลสวรรคตส่งบาบูกไปทำรายงานว่าเมืองเพอเสโพลิสควรจะถูกทำลายหรือไม่ บาบูกไปพบความชั่วร้ายซึ่งทำให้เขาตระหนกมากแต่หลังจากนั้นอีกระยะหนึ่ง "เขาเริ่มชอบเมืองที่พลเมืองแสนสุภาพอ่อนโยนและมีเมตตา แม้คนเหล่านี้จะเหลาะแหละ ชอบให้ร้ายกันและหลงตัวก็ตาม เขากลัวว่าเมืองเพอเสโพลิสจะถูกลงโทษอย่างมากและหวาดเกรงที่จะเสียบันทึกของเขา อย่างไรก็ตามเขาก็ทำสิ่งนี้ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้ เขาออกความเห็นให้มีการหลอรูปโดยผู้ก่อตั้งเมืองคนที่ดีที่สุดในนั้นทำจากโลหะหลายชนิดดินและหิน (ซึ่งมีค่าที่สุดและไร้ค่าที่สุด) แล้วนำไปให้ทูลสวรรคต เขาได้กรับทูลถามทูลสวรรคตว่า "ท่านจะทูปรูปนี้ที่สวยงามนี้เพราะมันไม่ได้ทำด้วยทองและเพชรล้วน ๆ ไหม" ทูลสวรรคตตัดสินใจที่จะไม่คิดถึงการทำลายเพอเสโพลิสต่อไป หากปล่อยให้ "โลกดำเนินไปดังที่เป็นอยู่" ในท้ายที่สุดเมื่อมนุษย์พยายามจะเปลี่ยนสถาบันโดยไม่ได้เปลี่ยนธรรมชาติของมนุษย์ ธรรมชาติที่ไม่ได้รับการเปลี่ยนแปลงนี้ก็จะรื้อฟื้นสถาบันเหล่านั้นกลับมาอีก

นี่คือวัฏจักรอันชั่วร้าย มนุษย์สร้างสถาบันและสถาบันก็สร้างมนุษย์ แล้วการเปลี่ยนแปลงจะแหวกเข้าไปในวงกลมนี้ได้อย่างไร วอลแตร์และพวกเสรีนิยมคิดว่าเหตุผลของมนุษย์จะสามารถโค่นวัฏจักรนี้โดยการให้การศึกษาและเปลี่ยนมนุษย์อย่างช้า ๆ และอย่างสงบ รูโซและพวกหัวรุนแรงรู้สึกว่าจะสลวยตัวลงได้โดยการกระทำตามสัญชาตญาณและค้นหาซึ่งจะทำลายสถาบันเก่า ๆ และสร้างสถาบันใหม่ตามที่หัวใจสั่ง สถาบันใหม่จะเป็นสถาบันที่ถูกปกครองโดยเสรีภาพ ความเสมอภาคและภราดรภาพบางทีความจริงอาจจะอยู่เหนือค้ำที่จะแบ่งแยกนี้ก็ได้ สัญชาตญาณจะต้องทำลายสถาบันเก่าแต่ปัญญาเท่านั้นที่จะสร้างสถาบันใหม่ขึ้นมาได้ เป็นที่แน่นอนว่าเชื้อของปฏิกริยานั้นสั่งสมออกมาอยู่ในลัทธิความรุนแรงของรูโซแล้ว เพราะสัญชาตญาณและความรู้สึกนั้นย่อมต้องสตัยชื่อต่อโบราณกาลที่ให้กำเนิดมันมาและมันได้ปรับตัวมาจากสิ่งนั้น หลังจากการชำระล้างการปฏิวัติแล้ว ความต้องการของหัวใจคงจะรื้อฟื้นศาสนาแบบไสยศาสตร์และ "วันเวลาเก่า ๆ ที่ดีงาม" ของความสงบสุขอันเป็นกิจวัตรกลับมาอีกครั้ง หลังจากรูโซก็จะมีซาโตบริยองค์ เตอสตาลเดอ แมทเตรอะ และคานท์

X. ความคลี่คลาย

ในระหว่างนั้น "นักปราชญ์ผู้ช่างหัวเราะ" ซรากก็ทำสวนที่แฟร์เนไปด้วย นี่ "คือสิ่งที่ดีที่สุดที่เราจะทำได้ในโลกนี้" เขาได้ขอที่จะมีชีวิตอันยืนยาว "ความหวาดกลัวของข้าพเจ้าก็คือการที่จะต้องตายก่อนที่จะได้ทำหน้าที่"¹¹⁶ แต่ขณะนี้เขาได้ทำหน้าที่ของเขาแล้วอย่างแน่นอน หลักฐานที่ชี้ให้เห็นถึงความกรุณาของเขามีเหลือคณานับ "คนทุกคนไม่ว่าจะอยู่ใกล้หรือไกลเรียกร้องการทำหน้าที่อันดีของเขา ผู้คนมาขอคำปรึกษาจากเขาเล่าความชั่วร้ายต่าง ๆ ที่ตนต้องตกเป็นเหยื่อและร้องขอความช่วยเหลือ

¹¹⁶ Correspondence, Aug. 25, 1766

เหลือจากปลายปากกาและชื่อเสียงของเขา"¹¹⁷ คนยากจนที่ทำความผิดทางอาญาจะเป็นพวกที่เขาเอาใจใส่เป็นพิเศษ เขาจะหาทางให้พวกนี้ได้รับการอภัยโทษและหาอาชีพอันสุจริตให้ทำ ขณะเดียวกันก็จะเฝ้าดูและให้คำปรึกษาไปด้วย เมื่อคู่สามีภรรยาหนุ่มสาวคู่หนึ่งซึ่งขโมยของของเขาไปและได้คุกเข่าลงขอให้เขายกโทษให้ เขาได้คุกเข่าลงประคองคนคู่นี้ให้ลุกขึ้น และบอกคนทั้งสองว่าคำยกโทษของเขาเป็นของคนทั้งสองแล้ว และคนทั้งสองควรจะคุกเข่าให้กับพระเจ้าเท่านั้น¹¹⁸ ลักษณะของงานที่เขาอาสาทำประการหนึ่งคือ การเลี้ยงดูให้การศึกษาและแบ่งเงินสตอให้กับหลานสาวผู้สิ้นเนื้อประดาตัวของกอร์เบซ เขาได้เล่าว่า "ความดีเล็ก ๆ น้อยที่ข้าพเจ้าได้ทำมักจะเป็นงานที่ดีที่สุด. . . เมื่อถูกโจมตี ข้าพเจ้าจะต่อสู้ราวกับชาตาน ข้าพเจ้าไม่เคยยอมแพ้ใคร ทว่าลึกลงไปแล้วข้าพเจ้าเป็นชาตานที่ดี และจะจบชีวิตลงด้วยเสียงหัวเราะ"¹¹⁹

ใน ค.ศ. 1770 เพื่อนฝูงของเขาได้จัดการออกเงินสร้างรูปสลักครึ่งตัวของเขา เศรษฐีถูกขอร้องไม่ให้บริจาคเกินครึ่งฟาริงเพราะมีคนเป็นพันขอมีเกียรติร่วมในการบริจาคครั้งนี้ เฟรดเดอริคทรัสถามว่าพระองค์ควรจะทำอย่างไร ทรงได้รับการกราบทูลว่า เงินเหรียญหนึ่ง และพระปรมาภิไธยของพระองค์พะยะค่ะ" วอลแตร์ได้สรรเสริญพระองค์ที่เพิ่มวิชากายวิภาคศาสตร์นี้มาให้เขาศึกษาโดยร่วมบริจาคเงินเพื่อรูปปั้นของโครงกระดูก เขาระดากกับการกระทำทั้งหมดนั้นด้วยเหตุที่ว่าเขาไม่มีรูปหน้าเหลือพอที่จะใช้เป็นแบบได้อีกต่อไป "ท่านคงจะคิดว่าลำบากกว่ามันควรจะอยู่ที่ไหน ตาของข้าพเจ้าจมลึกลงไปสามนิ้ว แก้มของข้าพเจ้าเหมือนแผ่นหนังเก่า ๆ . . . ฟันสองสามซี่ที่ข้าพเจ้าเคยมีก็หลุดไปหมดแล้ว" ซึ่งดาลองแบร์ต ได้ตอบว่า "อัจฉริยะ . . . มักจะมีหน้าตาที่อัจฉริยะด้วยกันจะต้องหาเจอโดยง่ายตาย"¹²⁰ เมื่อสัตว์เลี้ยงของเขา เบลเดบอน เล็บ เขาก็บอกว่า "ชีวิตกำลังจุ่มพิตความตาย"

บัดนี้เขามีอายุแปดสิบสามแล้วและเขาก็คิดว่าเขาจะเห็นปารีสก่อนที่เขาจะจบชีวิตลง หมอได้แนะนำไม่ให้เขาเดินทางตรากตรำเช่นนั้นเขาได้ตอบได้ว่า "หากข้าพเจ้าต้องการจะทำอะไรใด ๆ สักครั้งก็จะไม่มีอะไรมาหยุดยั้งข้าพเจ้าได้" เขาอยู่มานานเหลือเกินและได้ทำงานอย่างหนักจนกระทั่งบางทีเขาอาจจะคิดว่าเขามีสิทธิที่จะตายตามแบบของเขา และตาเขปารีสที่นำกลับมาคืนที่เขาได้เนรเทศตัวเองออกมาเสียนานแสนนาน เขาออกเดินทางอย่างเหยื่อยอ่อนโรลันด์แล้วโผล่เข้ามาฝรั่งเศสและเมื่อรถม้าของเขามาถึงนครหลวงกระดูกของเขาก็แทบจะแยกจากกันแล้วเขาตรงไปหาดาองด์สหายในวัยหนุ่มทันที เขาบอกสหายของเขาว่า "ข้าพเจ้าออกเดินทางอย่างคนใกล้ตายเพื่อมาหาท่าน" วันรุ่งขึ้นห้องของเขาก็แน่นขนัดไปด้วยฝูงชนผู้มาเยือนสามร้อยคนซึ่งต้อนรับราวกับเขาเป็นราชา พระเจ้าหลุยส์ที่ 16 ทรงหงุดหงิดด้วยความริษยา เบนจามิน แฟรงคลินอยู่ในกลุ่มผู้มาเยือน และได้นำหลานชาย

117 Sainte-Beuve, i, 235

118 Robertson, 71

119 อ้างแล้ว, 87

120 Tallentyre, 497

มารับพรจากวอลแตร์ด้วย ผู้ชราได้วางมืออันผอมบางลงบนศีรษะของเด็กหนุ่ม และขอให้เขามอบตัวเองให้กับ "พระเจ้าและเสรีภาพ"

บัดนี้เขาเจ็บจนกระทั่งพระต้องมาทำพิธีล้างบาปให้ วอลแตร์ได้ถามพระว่า "ใครส่งท่านมา พระคุณเจ้า" คำตอบคือ "พระเจ้าเอง" "ดีแล้วแล้วหนังสือแนะนำตัวของท่านล่ะ" วอลแตร์ถาม¹²¹ พระกลับไปโดยไม่ได้เหยื่อกลับไปด้วย หลังจาก นั้นวอลแตร์ได้ส่งคนไปตามโกตียเยเจ้าอาวาสอีกองค์หนึ่งมาเพื่อรับฟังคำสารภาพของเขา โกตียเยมาตามคำเชิญแต่ปฏิเสธที่จะทำพิธีสารภาพบาปจนกว่าเขาจะยอมเซ็นใบแสดงตัวยอมรับศรัทธาในคาทอลิกเสียก่อน วอลแตร์ต่อต้าน เขากลับร่างถ้อยแถลงซึ่งเขาส่งให้จากเนอโรเลซานูการของเขา "ข้าพเจ้าสิ้นชีวิตด้วยความเคารพในพระเจ้า รักเพื่อน ไม่เกลียดศัตรู และเหยียดหยามความเชื่อที่ไร้สาระ (ลงชื่อ) วอลแตร์ 28 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1778"¹²²

แม้จะเจ็บและโงเงนเต็มที เขาก็ถูกจับใส่รถพาไปที่ศาลาเคมีผ่านฝูงชนอีกทีที่ตะกายป้ายปืนรถที่เขา นั่งและฉีกทั้งเสื้อตัวนอกราคาแพง ซึ่งเป็นของพระราชทานจากพระนางแคธเธอรินแห่งรัสเซีย "เป็นเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่สำคัญเหตุการณ์หนึ่งของศตวรรษ ไม่มีกัปตันคนใดที่กลับจากการสู้รบที่ยากลำบากอันตราย และยาวนานพร้อมกับชัยชนะอันรุ่งโรจน์จะได้รับการต้อนรับอย่างดีเยี่ยมและเอิกเกริกเช่นนี้มาก่อน"¹²³ ที่ศาลาเคมีเขาได้เสนอให้มีการปรับปรุงแก้ไขพจนานุกรมฝรั่งเศสเสียใหม่ เขายังคงพูดอย่างมีไฟในตัว และเสนอที่จะรับอาสาทำงานที่อยู่ในหมวด 10 ทั้งหมด เมื่อเกือบจะจบปาฐกถาเขาก็ได้กล่าวว่ "ท่านสุภาพบุรุษทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอขอบคุณท่านในนามของพยานชน" ซึ่งชาวสเทลลูซผู้เป็นประธานได้กล่าวตอบว่า : "และเราขอขอบคุณท่านในนามของตัวอักษร"

ในเวลาเดียวกันละครเรื่อง อีเรน (Irene) ของเขาก็เปิดการแสดงอยู่ที่โรงละคร เขายืนยันที่จะไปดูละครทั้ง ๆ ที่หมอได้ห้ามไว้ ละครนั้นแย่มาก ทว่าความประหลาดใจของผู้คนนั้นดูจะไม่ได้อยู่ที่ว่าคนอายุ 83 เขียนละครไม่ได้เรื่อง หากแต่อยู่ที่ว่าเขาไม่น่าจะเขียนละครได้ต่างหาก¹²⁴ และพวกเขา ก็กลับคำพูดของตัวเองด้วยการให้ห้องข้าแล้วข้าเล่าเพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้ประพันธ์ คนแปลกหน้าเผลอเข้ามาในโรงละครนี้กว่าตนเองอยู่ในโรงพยาบาลบำเลอริบผลูกกลับไปด้วยความตกใจ¹²⁵

เมื่อพระราชาคณะผู้ชราแห่งอักษรศาสตร์กลับถึงบ้านในค่ำคืนนั้น เขาแทบจะยอมรับความตาย ณ บัดนี้เขายอมรับว่าหมดเรี่ยวแรง เขาได้ใช้พลังอันมหัศจรรย์และรุนแรงที่ธรรมชาติประทานมา บางทีอาจจะมากกว่ามนุษย์อื่นใดก่อนหน้าเขาอย่างเต็มที่ เขาตื่นรนต่อสู้เมื่อตระหนักว่าชีวิต

121 Tallentyre, 535

122 อ้างแล้ว, 538

123 Morley, 262

124 Tallentyre, 525

125 อ้างแล้ว, 545

กำลังจะถูกพรากไปจากเขา แต่มีจรรยาชนนั้นก็ถามารดมียัยเหนือคนอย่างวอลแตร์ได้ วาระสุดท้ายมาถึงในวันที่ 30 พฤษภาคม ค.ศ. 1778

เขาไม่ได้รับอนุญาตให้ฝังในสุสานชาวคริสต์ที่ปารีส เพื่อนเขาจึงจับเขานั่งรถออกจากปารีส โดยทำที่ว่าเขายังมีชีวิตอยู่ ที่แซลลิแยร์พวกเขาได้พบพระที่เข้าใจว่ากมุติได้สร้างไว้สำหรับอัจฉริยะ ศพจึงได้รับการฝังในสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ ใน ค.ศ. 1791 สภาแห่งชาติของการปฏิวัติอันสัมฤทธิ์ผลได้ บังคับให้พระเจ้าหลุยส์ที่ 16 นำกระดูกของวอลแตร์ไปไว้ที่ปองเตออง เก้าถ่านที่มอดสลายของกองไฟ ที่เคยโชติช่วงก็ถูกนำกลับมาสู่ปารีสโดยชบวนชายหญิง 100,000 คน ในขณะที่ประชาชนอีก 600,000 คนยืนชนาบสองฟากถนน ช่างๆ รถศพมีคำจารึกว่า "เขาได้มอบพลังอันยิ่งใหญ่ให้กับปัญญาของมนุษย์ เขาได้เตรียมเราให้พร้อมสำหรับเสรีภาพ" คำเพียงสามคำเท่านั้นที่เหมาะสมแก่การจารึกบน หลุมฝังศพของเขา ณ ที่นี้คือร่างของวอลแตร์

บันทึกผู้แปล

แจนเซน (Jansenism) หลักเทววิทยาของคอปเนลิส แจนเซน ซึ่งเป็นนักเทววิทยาชาวดัชท์นิกาย โรมันคาทอลิกซึ่งมีชีวิตอยู่ในระหว่าง ค.ศ. 1585 - 1638 และถูกพิพากษาว่าเป็นพวกนอกรีตเพราะ ให้ความสำคัญกับการกำหนดล่วงหน้า (predestination) การปฏิเสธเจตน์จำนงเสรีและยืนยันว่า ธรรมชาติของมนุษย์นั้นชั่ว

ซาลอง (Salon) ที่รวมของพวกปัญญาชนและคนเด่น ๆ ของสังคมในฝรั่งเศส โดยเฉพาะใน ศตวรรษที่ 17 - 18 โดยมีเจ้าของสถานที่เป็นผู้อุปถัมภ์ การพบปะนี้เดอริสม์ (Deism) นักคิดกลุ่มที่ เชื่อมั่นในการใช้เหตุผลของมนุษย์ในการแก้ปัญหาซึ่งแพร่หลายอยู่ในศตวรรษที่ 18 นักคิดกลุ่มนี้ถือว่าพระเจ้าคือผู้สร้างจักรวาลที่เมื่อทรงสร้างแล้วก็มิได้เข้ามายุ่งกับกิจการของโลกอีกเลย

พิธีรับศีลจุ่ม (baptism) พิธีกรรมของศาสนาคริสต์ เป็นสัญลักษณ์ของการเกิดใหม่

พิธีสูหนัด พิธีการขลิบปลายองคชาติของเด็กชายในศาสนาอิสลาม

ในที่นี่เราจะไม่กล่าวถึงปรัชญาในลักษณะของนามธรรมที่
แห้งแล้งและมีแบบแผน ทว่าเราจะทำให้ปรัชญามีชีวิตขึ้นมา
อีก ในลักษณะของการเสนอความคิดของอัจฉริยะ เราจะไม่
ศึกษาแต่เพียงปรัชญาเท่านั้น หากแต่จะศึกษาเกี่ยวกับนัก-
ปรัชญาด้วย เราจะใช้เวลากับนักบุญและผู้ที่มีพลังเพื่อความคิด
เหล่านี้ โดยจะปล่อยให้ดวงวิญญาณอันโชติช่วงของท่านเหล่านี้
กระตุ้นเราจนเราเกิดสิ่งที่ลีโอนาร์โด ดา วินชี เรียกว่า “ความ
พึงใจอันสูงส่งและความบิดจากความเข้าใจ” นักปรัชญาแต่ละ
ท่านล้วนมีบทเรียนให้แก่เราหากเราเข้าไปหาท่านอย่างถูกต้อง
เอเมอร์สันเคยถามว่า “ท่านรู้ความลับของนักปราชญ์ที่แท้จริง
ไหม ในตัวของมนุษย์ทุกคนมีบางสิ่งบางอย่างที่ข้าพเจ้าอาจ
เรียนรู้จากเขาได้ และโดยนัยนี้เองที่ข้าพเจ้าเป็นศิษย์ของเขา”
เราจะถือทัศนคตินี้เป็นแนวทางเพื่อศึกษาความคิดของท่านผู้ยิ่งใหญ่
เหล่านี้โดยไม่รู้สึกรู้ว่าเราเสียศักดิ์ศรี เราอาจปลอบใจตัวเอง
ด้วยความคิดของเอเมอร์สันที่ว่า เมื่อท่านผู้เป็นอัจฉริยะพูดกับ
เรา เราจะบังเกิดความรู้สึกหวนวนึกไปถึงโนวียเยาว์ ที่เราก็คเคย
มีความคิดเป็นเลาๆ ในทำนองเดียวกับที่ท่านผู้ยิ่งใหญ่เหล่านี้
กล่าวออกมา เพียงแต่เราไม่มีศิลปะหรือความกล้าพอที่จะ
ถ่ายทอดความคิดหรือบรรยายออกมาในรูปแบบที่ถูกต้อง เป็น
ความจริงอย่างหนึ่งที่ว่า นักปราชญ์จะพูดกับเราต่อเมื่อเรามีหุมี
วิญญาณสำหรับสิ่งนั้น ถ้าเราไม่มีรากฐานของสิ่งนั้นอยู่ในตัว
เราเอง สิ่งนั้นก็จงอกงามต่อไปไม่ได้ เราต้องมีประสบการณ์
เช่นเดียวกับท่านเหล่านั้น เพียงแต่เรามีได้ค้นเอาความลับและ
ความหมายอันซับซ้อนนั้นจากประสบการณ์ที่มี เราไม่อ่อนไหว
พอที่จะรู้ถึงเสียงของความจริงที่กระหึ่มอยู่รอบตัวเรา ท่านเหล่า
นั้นได้ยื่นเสียงของความจริงและดนตรีแห่งสวรรค์นั้นอย่างชัดเจน
ท่านตระหนักได้ว่าไพธากอรัสหมายถึงสิ่งใดเมื่อกล่าวว่าปรัชญา
เป็นดนตรีอันวิเศษสุด

